65- KITABUT-TEFSIR
1- Fâtihatu'l-Kitâb Sûresi
1- Fâtihatu'l-Kitâb Hakkinda Gelen Hadîsler Babi
2- "Gayr'l-Magdûbi Aleyhim vela'd-dâllîn*' Babi
2- El-Bakara Suresi
3- Yüce Allah'in "Ve Âdem'e Bütün Isimleri Ögretti."(Âyet: 31) Kavli Babi
4- Bâb
5- Bâb:
6- Bâb: Yüce Allah'in "De Ki: Kim Cebrail'e Düsman Olursa... ** (Âyet: 97) Kavli
7- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
8- Bâb:
9- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
10- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
11- Bâb:
12-"...Senin Üstünde Durageldigin (Ka'be'yi Tekrar) Kible Yapmamiz O Rasûlfe (Sana) Uyanlari, Ayaginin Iki Ökçesi Üzerinde Geri Döneceklerden Ayirdetmemiz Içindir. Gerçi Bu Elbette Büyük Bir Mes'eledir. Ancak Bu Allah'in Dogru Yola Ilettigi Kimseler Hakkinda Degil" (Âyet: 143) Babi
13- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
14- And Olsun Ki, Sen Kendilerine Kitâb Verilenlere Her Âyeti Getirmis Olsan, Onlar Yine Senin Kiblene Uymazlar. Sen De Onlarin Kiblesine Tâbi' Olucu Degilsin. Onlarin Kimi Kiminin Kiblesine Uyucu Degildir. And Olsun Sana Gelen Bunca Ilimden Sonra, Onlarin Hevâlarina Uyacak Olursan, O Takdirde Sübhesiz Ve Muhakkak Yazik Etmislerden(Sayilir)Sin" (Âyet: 145) Babi
15- 'Kendilerine Kitâb Verdiklerimiz Onu Öz Ogullari Gibi Tanirlar. Öyle Iken Içlerinden Bir Güruh, Kendileri Bilip Durduklari Hâlde Yine Mutlakaa Hakki Gizlerler. Hakk Rabb'indendir. O Hâlde Sakin Sübhecilerden Olma" (Âyet: 146-147) Bâb1
16- "Herkesin Yüzünü Kendine Döndürücü Oldugu Bir Yöneîi Vardir. Öyleyse Siz De (Ey Mü'minler) Hayir Islerine Kosun, Birbirimizle Yaris Edin. Nerede Bulunursaniz Allah Hepinizi (Bir Araya) Getirecektir. Sübhesiz Ki, Allah Herseye Hakkiyle Kaadirdir" (Âyet: I4s) Babi
17- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
18- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
19- Bâb:
20- "Ey Imân Edenler, Sizden Evvelkilere Yazildigi Gibi, Sizin Üzerinize De Oruç Yazildu Tâ Ki Konmasiniz" (Âyet: 183) Bâbl
21-"Oruç Sayili Günlerdir. Artik Sizden Kim (O Günlerde) Hasta Yâhud Sefer Üzerinde Olursa, Tutamadigi Günler Sayisinca Baska Günlerde Tutar. Gücü Yetmeyenler Üzerine De Bir Yoksul Doyumu Fidye (Lâzimdir). Bununla Beraber Kim Gönül Istegiyle Bir Hayir Yaparsa Iste Bu, Onun Için Daha Hayirlidir. Oruç Tutmaniz Sizin Hakkinizda Hayirlidir, Bilirseniz" (Âyet: Is4) Kavli Babi
22- Bâb:

23-' 'Oruç Gecesinde Kadinlariniza Yaklasmak Size Halâl Edildi. Onlar Sizin Için, Siz De Onlar Için Birer Libâssiniz. Allah Nefislerinize Karsi Za'f Göstermekte Oldugunuzu Bildi De Tevbenizi Kabul Etti, Sizi Bagisladi. Artik (Bundan Sonra Geceleri) Onlara Yaklasin Ve Allah'in Hakkinizda Yazdigini Isteyin" {Âyet: I87)Bâbi
24- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
25- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
26- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
27- Allah'in Su Kavli Babi:
28- Allah'in Su Kavli Babi:
29- Bâb:
30- Bâb:
31- Bâb:
32- Bâb:
33- Bâb:
34- "Yoksa Siz, Sizden Evvel Geçenlerin Hâli Basiniza Gelmeden Cennete Giriverecegini Mi Sandiniz? Onlara Öyle Yoksulluklar Ve Sikintilar Gelip Çatti Ve (Çesitli Belâlarla) Sarsildilar Kî, Hattâ Peygamberleri Beraberindeki Müzminlerle Birlikte: 'Allah'in Yardimi Ne Zaman?' Diyordu. Gözünüzü Açin, Allah'in Yardimi Muhakkak Yakindir" (Âyet: 214) Babi
35- Bâb:
36- Bâb:
37- Bâb:
38- "Namazlari Ve Orta Namazi Muhafaza Ediniz. (Âyet: 238) Babi
39- "Ve Allah Için Tam Husu' Ve Taâtle Dîvân Durun Yânî "Tam Itaat Ediciler Olarak Namaza Durun" (Âyet: 238) Babi
40- Azîz Ve Celîl Allah'in Su Kavli Babi:
41- Bâb:
42- Bâb:
43- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
44- Bâb:
45- Bâb:
46- Bâb: "Allah Ribâyi Mahveder" (Âyet: 276), Onu Tamâmiyle Giderir
47- Bâb:
48- Bâb:
49- Bâb:
50- "(Göklerde Ne Var, Yerde Ne Varsa Hepsi Allah'indir.)
51- Bâb:
3- Alu Imrân Sûresi
52- Bâb
53- (Bâb:)
54- Bâb:
55- Bâb:
56- Bâb:

57- BÂB:
58- Bab:
59- Bab
60- Bâb:
61- Bâb:
62- Bâb:
63- "Sonra O Kederin Ardindan Allah Üzerinize Öyle Bir Emînlik, Öyle Bir Uyku Indirdi Ki... " (Âyet): Imi Kavli Rart
64- "Kendilerine Yara Isabet Ettikten Sonra Yine Allah'in Ve Rasûvün Da'vetine Icabet Edenler (Hele) Içlerinden Iyilik Yapanlar Ve (Fenaliktan) Sakinanlar Için Pek Büyük Mükâfat Vardir" (Âyet: 172) Babi
65- Bâb:
66- Bâb:
67- Bâb:
68- Bâb:
69- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
70- "Onlar Ayakta Iken, Otururken, Yanlari Üstünde Yatarken Hep Allah'i Hatirlayip Anarlar Ve Göklerin, Yerin Yaratilisi Hakkinda Inceden Inceye Düsünürler (Ve Söyle Derler): Ey Rabb 'Imiz, Sen Bunlari Bosuna Yaratmadin. Sen Pak Ve Münezzehsin. Bizi Ates Azabindan Koru" (Âyet: 19i) Babi
71- Bâb:
72- Bâb:
4-En-Nisâ Sûresi
73- Bâb;
74- Bâb:
75- Bâb:
76- Bâb:
77- Bâb:
78- Bâb:
79- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
80- Yüce Allah'in Su Kavli:
81- Bâb:
82- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
83- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
84- Bâb:
85- Bâb:
86- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
87- Bâb:
88- Bâb:
89- Bâb:
90- Bâb:
91- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

92-Bâb:
93- Bâb:
94- Yüce Allah'in Su Kavli Bâbi:
95- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
96-Bab:
97- Bâb:
98- Bâb:
99- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
100- Bâb:
5-El-Mâide Sûresi
101- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
102- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
103- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
104- Bâb:
105- Yüce Allah'in 'Bütün yaralar birbirine kisastir... (Âyet: 45) Kavli Babi
106- Bâb:
107- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
108- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
109- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
110- Bâb:
111- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
112- Su Kelâmfln Tefsiri) Babi:
113- Bâb:
114- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
6- el-En'âm Sûresi
115- Bâb:
116- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
117- Bâb:
118- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
119- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
120- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
121- Yüce Allah'in Su Kavli Babi: Kötülüklerin Açigina Da, Gizlisine De Yaklasmayin... " (Âyet: 15i) .
122- Yüce Allah'in:
7- El-A'râf Sûresi
123- Aziz Ve Celîl Olan Allah'in Su Kavli Babi:
124- Bâb:
125- Bâb:
126- Bâb:
127- Yüce Allah'in: 'Hitta Deyiniz" (Âyet:161) Kavli Babi
128- Bâb:
8- El-Enfâl Sûresi

129- Bâb:
130- Bâb:
131- "Hani bir zaman da: 'Yâ Allah, eger bu, Sen'in katindan (gelme) hakkin kendisi ise, durma bizim
üstümüze gökten tas yagdir yâhud bize acitici bir azâb getir' demislerdi" (Âyet: 32).
132- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
133- Bâb:
134- Bâb:
135- Bâb:
9- Berâe Sûresi
136- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
137- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
138- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
139- Bâb:
140-Bâb:
141- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
142- Aziz Ve Celîl Olan Allah'in Su Kavli Babi:
143- Yüce Allah'in Su Kavlî Babi:
144- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
145- Yüce Allah'in: "Kalbleri müslümânliga alistirilmak istenenlere... " (Âyet: 60) Kavli Babi
146- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
147- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
148- Yüce ALLAH'IN: "Onlardan hiçbir kimseye ebedî dua etme, kabrinin basinda da durma" (Âyet: 84)
Kavli Babi
149- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
150- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
151- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
152- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
153- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
154- Bâb:
155- Bâb:
156- Bâb:
10- Yûnus Sûresi
157- Bâb:
158- Bâb:
11- Hüd Süresi
159- Yüce Allah'in "O'nun Arsh Su Üzerinde Idi Kavli Babi
160- Yüce -Allah'in Su Kavli Babi:
161- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
162- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
12- Yûsuf Sûresi

163- Bâb:
164- Bâb:
165- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
166- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
167- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
168- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
169- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
170- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
13- Er-Ra'd Sûresi
171- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
14- Ibrâhîm Sûresi
172- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
173- Bâb:
174- Bâb:
15- El-Hicr Sûresi
175- Bâb:
176- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
177- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
178- "Kur'ân'i Parça Parça Ayiranlara... " (Âyet: 91) Babi
179- Yüce Allah'in: 'Sana Yakin Gelinceye Kadar Rabbhne Ibâdet Et (Âyet: 99) Kavli Babi
16- en-Nahl Sûresi
180- Rûhu'l-Kudüs, Cibril'dir Babi
181- "Içinizden Kimi En Asagi Ömre Kadar Geri Götürülür" (Âyet: 70) Kavli Babi
17- Benû Isrâîl Sûresi
182- "Kulunu Bir Gece Mescidi Haram'dan Mescidi Aksâ'ya... Götüren (Allah, Her Türlü Eksikliklerden) Münezzehtir'* (Âyet: 1) Kavli Babi
183- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
184- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
185- Bâb:
186- Yüce Allah'in:
187- Bâb:
188- Bâb:
189- Bâb:
190- Yüce Allah'in:'Sabah Namazini Da (Eda Et). Çünkü Sabah Namazi Sâhidlîdir" (Âyet: 78) Kavli Babi
191- Yüce Allah'in: Ümîd Edebilirsin, Rabb Hn Seni Hamdedilmis Bir Makaama Gönderecektir" (Âyet: 78) Kavli Babi
192- Bâb:
193- Bâb:
194- Bâb-.
18- el-Kehf Sûresi
195- Azîz Ve Celîl Allah'in Su Kavli Babi:

196- Bâb:
197- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
198- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
199- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
200- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
19-Meryem Sûresi ("Kâf-Hâ-Yâ-Ayn-Sâd")
201- Yüce Allah'in: 'Sen Onlari Hasret Günü Ile Korkut... " (Ayet: 39) Kavli Babi
202- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
203- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
204- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
205- Bâb:
206- Bâb: Azîz Ve Celîl Allah'in Su Kavli:
20- Tâhâ Sûresi
207- Yüce Allah'in:'Ben Seni Kendim Için Seçtim" (Âyet: 41) Kavli Babi
208- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
209- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
21- el-Enbiyâ Sûresi
210- Bâb:
22- el-Hacc Sûresi
211- Bâb:
212- Bâb:
213- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
23- el-Mu'minûn Sûresi
24- En-Nûr Sûresi
214- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
215- Bâb:
216- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
217- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
218- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
219- Bâb:
220- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
221- Bâb:
222- Bâb:
223- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
224- Bâb:
225- Bâb:
226- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
25- el-Furkaan Sûresi
227- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
228- Yüce Allah'in7 Su Kavli Babi:
229- Bâb:
230- Bâb;

231- Bâb:
26- es-Suarâ Sûresi
232- Bâb: "Kabirlerinden Kaldirilacaklari Gün Beni Rüsvây Etme" (Âyet: 87)
233- Bâb:
27- en-Neml Sûresi
28- el-Kasas Sûresi
234- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
235- "Herhalde O Kur'ân'i Senin Üzerine Farz Kilan Allah, Seni Dönülecek Yere Döndürecektir" (Âyet: 85) Babi
29- el-Ankebût Sûresi
30- "Elif. Lam. Mîm. Gulibeti'r-Rûm" Sûresi
236- Bâb:
31- Lukmân Sûresi
237- Bâb:
32- es-Secde Sûresi
238- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
33- el-Ahzâb Sûresi
239- Bâb:
240- Bâb:
241- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
242- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
243- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
244- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
245- Bab: Yüce Allah'in Su Kavli:
246- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
247- Yüce Allah'in Su Kavli:
248- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
34- Sebe' Sûresi
249- Bâb:
250- .Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
35- el-Melâike (Fâtir) Sûresi
36- Yâsîn Sûresi
251- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
37- Ve's-Sâffât Sûresi
252- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
38- Sâd Sûresi
253- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
254- Bâb:
39- ez-Zumer Sûresi
255- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
256- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
257- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

258- Su Kaalin Babi:
40- el-Mu'min Sûresi
41- Hâmîm es-Sccde (Fussilet) Sûresi
259- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
260- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
261- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
42- Hâ Mîm Ayn Sîn Kaaf (es-Sûrâ Sûresi)
262- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
43- Ha Mîm Ez-Zuhruf Sûresi
263- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
44- Hâ Mîm Ed-Duhân Sûresi
264- Bâb:
265- Bâb:
266- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
267- Bâb:
268- Bâb:
269- Bâb:
45- Hâ Mîm el-Câsiyc Sûresi
270- Bâb:
46- Ha Mîm el-Ahkaaf Sûresi
271- Bâb:
272- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
47- Muhammed (S) Sûresi
273- Bâb:
48- el-Feth Sûresi
274- Bâb:
275- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
276- Bâb:
277- Bâb:
278- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
49- el-Hucurât Sûresi
279- Bâb:
280- Bâb:
281- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
50- Kaaf Sûresi
282- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
283- Bâb: Yüce Allah'in:
51- Ve'z-Zâriyâti Sûresi
52- Ve't-Tûri Sûresi
53- Ve'n-Necmi Sûresi
284- Bâb:
285- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

286- Bâb:
287- Bâb:
288- Bâb:
289- Bâb:
54- "Ikterabeti's-sâatu" (yânî el-Kamer) Sûresi
290- Bâb:
291- Bâb:
292- Bâb:
293- Bâb:
294- Bâb:
295- Bâb:
296- Bâb:
297- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
298- Bâb:
55- er-Rahmân Sûresi
299- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
300- Bâb:
56- el-Vâkia Sûresi
301- Yüce Allah'in "Ve uzatilmis bir gölge içindedirler" (Âyet: 30) Kavlî Babi
57- el-Hadîd Sûresi
58- el-Mucâdele Sûresi
59- el-Hasr Sûresi
302- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
303- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
304- Bâb:
305- "Onlardan evvel yurdu hazirlayip îmâna sâhib olan kimseler, kendilerine hicret edenlere sevgi beslerler. Onlara verilen seylerden dolayi gögüslerinde bir ihtiyâç bulmazlar,.. " (Âyet: 9) Babi.
306- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
60- el-Mumtehine Sûresi
307- Bâb:
308- Bâb:
309- Bâb:
61- es-Saff Sûresi
310- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
62- el-Cumua Sûresi
311- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
312- Bâb:
63- el-Munâfikûn Sûresi
313- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
314- Bâb:
315- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

316- Bâb:
317- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
318- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
319- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
320- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
64- et-Tegâbun Sûresi
65- et-Talâk Sûresi
321- Bâb;
66- "Li-me tuharrimu" Sûresi
322- Bâb:
323- Bâb:
324- Bâb:
325- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
326- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
67- "Tebâreke'llezî bi-yedihi'l-mülk" Sûresi
68- Nûn ve'1-Kalem Sûresi
327- Bâb:
328- Bâb:
69- el-Hâkka Sûresi
70- Seele Sâilun Sûresi
71- Nûh Sûresi
329- Bâb:
72- "Kul ûhiye ileyye" Sûresi
73- el-Muzzemmil Sûresi
74- el-Muddessir Sûresi
330- Bâb: Yüce Allah'in "Kalk da inzâr et" Kavli
331- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
332- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:
333- Bâb: Yüce Allah'in: Ve 'r-ricze fehcur' * Kavli
75- el-Kiyâme Sûresi
Ve Yüce Allah'in Su: "Onu acele etmen için dilini onunla depretme" (Âyet: 16) Kavlinin Tefsiri
334- Bâb:
335- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
76- "Hel Etâ Ale'l-Insâni" Sûresi
77- el-Murselât Sûresi
336- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
337- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
338- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
78- "Amme Yetesâelûne" Sûresi
339- Bâb:
79- "Ve'n-naziâti" Sûresi

80- Abese Sûresi
81- "Ize's-semsu kuvvirat" Sûresi
82- "Ize's-semâu infatarat" Sûresi
83- "Veylun li'1-mutaffifîne" Sûresi
84- "Ize's-semâu insakkat" Sûresi
340- Bâb:
341- Bâb:
85- el-Burûc Sûresi
86- et-Târik Sûresi
87- "Sebbih isme Rabbike'1-a'lâ" Sûresi
88- "Hel etâke hadîsü'l-gâsiye" Sûresi
89- Ve'1-Fecri Sûresi
90- "Lâ uksimu (Bi-hâze'1-beledi)" Sûresi
91- "Ve's-semsi ve-duhâhâ" Sûresi
92- "Ve'1-leyli'izâ yagsâ" Sûresi
342- Bâb:
343- Bâb:
344- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
345- Yüce Allah'in Ve O En Güzeli Tasdik Ederse (Âyet: 6) Kavli Babi
346- Bâb:
347- Yüce Allah'in "Amma Kim Cimrilik Eder, Kendisini Müstagni Görürse" (Âyet: 8) Kavli Babi
348- Bâb: Yüce Allah'in "Ve O En Güzeli Yalanlarsa Kavli
349- Bâb:
93- Ve'd-Duhâ Sûresi
350- Bâb:
351- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
94- "Elem Nesrah" Sûresi
95- "Ve't-Tîni" Sûresi
96- "Ikra' bi'smi Rabbike'llezî halaka" Sûresi
352- Bâb:
353- Bâb: Yüce Allah'in "Insani Bir Kan Pihtisindan Yaratti" Kavli
354-Bâb: Yüce Allah'in "Oku! Rabb'in Nihayetsiz Kerem Sahibidir" Kavli
355- Bâb:
356- Bâb:
97- "Innâ enzelnâhu" Sûresi
98- "Lem yekûn" Sûresi
99- "Izâ zulziletfl-ardu zilzâlehâ" Sûresi
357- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
358- Bâb:
100- "Ve'1-âdiyâti" Sûresi
101- el-Kaaria Sûresi

102- "Eihâkumu't-tekâsuriT Sûresi
103- "Ve'1-asri" Sûresi
104- "Veylun Li-Kulli Humezetin" Sûresi
105- "Elem tere" Sûresi
106- "Li-iylâfi Kureysin" Sûresi
107- "Eraeyte" Sûresî
108- "Innâ a'taynâke'I-kevser" Sûresi
109-"Kul yâ eyyuha'l-kâfirûne" Sûresi
110- "Izâ câe nasrullâhi" Sûresi
359- Bâb:
360- Bâb:
111- "Tebbet yedâ Ebî Lchebin ve tebbe' Sûresi
361- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
362- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:
363- Bâb:
112- "Kul huve'llâhu ahad" Sûresi
364- Bâb: Yüce Allah'in: "O Allah Sameddir" Kavli
365- Bâb:
113- "Kul eûzu bi-Rabbi'I-felâk" Sûresi
114- "Kul Eûzu Bi-Rabbi'n-Nâsi" Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

65- KITABUT-TEFSIR

(Kur'ân'in Tefsiri Kitabi) [1]

1- Fâtihatu'l-Kitâb Sûresi

"er-Rahmân", "er-Rahîm"; "Rahmet" kökünden türemis iki isimdir. "er-Rahîm" ve "er-Râhim", "el-Alîm" ve "el-Alim" gibi bir ma'nâyadir [2].

1- Fâtihatu'l-Kitâb Hakkinda Gelen Hadîsler Babi

Bu sûreye, Mushaflarda bunun yazilmasiyle baslanmakta ve namaz da bunun okunmasiyle baslanmakta oldugu için "Ümmü'l-Kitâb" adi da verilmistir.
'ed-Dîn",, hayirda, serrde karsilik demektir. Meselde "Kemâ tedînu tudânu" denilir. Mucâhid: "Dîn", hesaba çekmektir, demistir. "Medînîn", "Hesaba çekilenler" demektir [3].

1-.....Ebû Saîd ibnu'l-Muallâ (R) söyle demistir: Ben mescidde namaz kiliyordum. Rasûlullah beni çagirdi. Ben icabet edemedim. (Namazdan sonra:)

— Yâ Rasûlallah, ben namaz kiliyordum, diye Özür beyân ettim.
Bunun üzerine Rasûlullah (S):
— ' 'A ilah Kur 'ân 'da: Ey îmân edenler, sizi hayât verecek seylere da'vet ettigi zaman Allah'a ve Rasûlü'ne icabet edin (ei-Enfâi: 24) bu-yurmadi mi?" dedi.
Sonra bana:
— "Ey Sa'd, sen bu mescidden çikmadan önce sana muhakkak bir sûre ögretecegim ki, o Kur'ân 'daki sûrelerin (sevâbca) en büyügüdür!" buyurdu.
Sonra elimi tuttu. Mescidden çikmak istedigi sirada ben:
— (Yâ Rasûlallah!) "Sana bir sûre ögretecegim ki, o, Kur'ân'-daki sûrelerin en büyügüdür!" demedin mi? dedim.
Rasûlullah:
— "OsûreelHamdutillâhiRabbVUÂlemîn'dirkU namazlarda tekrar olunan yedi âyet ve bana ihsan olunan Büyük Kur'ân 'dir" buyurdu [4].

2- "Gayr'l-Magdûbi Aleyhim vela'd-dâllîn*' Babi [5]

2- Bize Abdullah ibn Yûsuf tahdîs etti: Bize (Imâm) Mâlik, Su-meyy'den; o da Ebû Salih Zekvân'dan; o da Ebû Hureyre(R)'den haber verdi. Rasûlullah (S): "Imâm -namazda Fatiha okurken-Gayri H-magdûbi aleyhim vela 'd-dâllîn dedigi^ zaman, siz de Âmîn deyiniz. Her kimin Âmîn demesi meleklerin Âmîn demelerine uyarsa, onun geçmis günâhlari magfiret olunur" buyurmustur [6].

2- El-Bakara Suresi

Rahman ve Rahîm olan Allahhn ismiyle [7]

3- Yüce Allah'in "Ve Âdem'e Bütün Isimleri Ögretti."(Âyet: 31) Kavli Babi

3-.....Enes(R)'ten, Peygamber (S) söyle buyurmustur: Müminler kiyamet gününde toplanirlar da:
— (Bir kimseden) Rabb'imizin huzurunda bize sefaat etmesini istesek, dediler.
Akabinde Âdem'e geldiler ve:
— Sen insanlarin babasi Âdem'sin. Allah seni kendi eliyle yaratti, meleklerini sana secde ettirdi ve sana herseyin isimlerini ögretti. Bulundugumuz su durumdan bizleri rahata erdirmesi için Rabb'in katinda bizlere sefaat et! derler.
Âdem, islemis oldugu hatîesini ve bundan dolayi Rabb'inden utanmakta oldugunu zikreder ve:
— Ben buna ehil degilim. Siz Nûh 'a gidiniz. Çünkü o, Allah 'in yer ahâlîsine peygamber göndermis oldugu ilk rasûldür, der.
Akabinde onlar Nûh Peygamber'e gelirler. Nûh da Rabb'inden, hakkinda hiçbir bilgisinin bulunmadigi birseyi istemesini ve bu sebeb-den utanmakta oldugunu zikrederek:
— Ben sefaat edecek makaamda degilim. Siz Halîlu V -Rahman 'a gidiniz, der.

Kitâbu't-Tefsfr/417I
Müteakiben onlar Ibrahim 'e gelirler. O da (hatîesini ve bu se-bebden Rabb'inden utanmakta oldugunu zikrederek):
— Ben buna ehil degilim. Siz Allah'in kelâm ettigi ve kendine Tevrat verdigi bir kul olan Musa'ya gidiniz, der.
Onlar da Musa'ya gelirler. Mûsâ da bir nefis karsiliginda olmaksizin insan öldürmüs oldugunu, bu sebeble Rabb'inden utanmakta oldugunu zikrederek:
— Ben buna ehil degilim. Siz Allah 'in kulu ve Rasûlü, Allah 'in Kelimesi ve Ruhu olan isa'ya gidin, der.
îsâ da onlara:
— Ben buna ehil degilim. Siz geçmis ve geri kalmis günâhlarini Allah'in magfiret eyledigi bir kul olan Muhammed'e gidiniz, der.
Onlar bundan sonra bana gelirler. Ben de Rabb'imin huzuruna izin istemek üzere giderim. Bana izin verilir. Rabb'imi-görünce secdeye kapanirim. Allah beni diledigi kadar bu vaziyette birakir. Sonra Allah tarafindan:
— Basini kaldir, iste; sana verilir; söyle, sözün isitilir; sefaat et, sefaatin kabul edilir, denilir.
Ben basimi kaldirir ve bana ögretecegi bir tahmîd ile Rabb'ime hamd eylerim. Sonra sefaat ederim. Benim için bir hudûd ta'yîn buyurur. Ben de o mikdâr insani cennete girdiririm. Sonra tekrar Rabb 7-me dönerim. Rabb'imi görünce, bundan evvel yaptigim gibi, secdeye kapanirim. Sonra sefaat ederim. Yine benim için bir sinir ta'yîn eder. Ben o mikdâr insani cennete girdiririm. Sonra üçüncü defa Rabb'i-me dönerim, sonra dördüncü defa dönerim de:
— (Yâ Rabb!) Ateste Kur'ân'in habsettiklerinden ve üzerine hu-lûd vâcib olanlardan baska kimse kalmadi, derim."
Ebû Abdillah el-Buhârî söyle dedi: Ancak Kur'ân'in habsettik-leri, yâni Yüce Allah'in kâfirler hakkindaki "Hâlidîne fîhâ (- Orada devamli kalicilar olarak)'* sözünün habsettikleri kaldi, dedi [8].

4- Bâb [9]

Mucâhîd: "Ilâ seyâtînihim" demek "Münafiklardan ve müsriklerden olan arkadaslarina" demektir. "Muhîtun
bVl-kâfirîn", "Allah onlari toplayacaktir"; "Sibgatun", "Dîn"dir. "Ale't-hâsiîn", "Gerçek mü'minler üzerine"
demektir, demistir.
Yine Mucâhid: "Bi-kuvvetin" demek, "Içindekilerle amel ederek" demektir, demistir.
Ebû'l-Âliye de:
"Maraz", "Sekk"tir demistir. "Ve mâ halfehâ", "Hayâtta kalanlara bir ibrettir" demektir. "Lâ siyete", "Lâ beyaza"; yânî "Hiç beyaz yok" demektir.
EhiH-Aliye'den baskalari: "Yesûmûnekum", "Yûlûnekum"; yânî "Sizi evirip çeviriyorlar" demektir, dediler.
"el-Velâye" (vâv'in fethâsiyle); "Besleyicilik, terbiyecilik, mâlikiyet ve sâhibiyet" demek olan "Velâ"nin masdaridir. Vâv kesre yapildigi zaman, yânî "Vilâye" dendigi zaman, bunun ma'nâsi

"Imaret", yânî "Emirlik, beylik ve buyuruculuk"tan ibaret olur.
Bâzilari: Yenmekte olan taneli bitkilerin hepsi "FûnTdur, dedi.
Katâde: "Fe-bâû", "Fe'n-kalebû" (yânî: Döndüler) demektir, dedi.
Ondan baskalari: "Yesteftihûne" (yânî: Fetih istiyorlardi), "Meded ve nusrat istiyorlardi" demektir; "Serav", "Sattilar" demektir, dediler.
"Râinâ", bönlük, ahmaklik ma'nâsma olan "Ruûnet" masdarindandir. Onlar bir insani ahmakliga nisbet
etmek istedikleri zaman "Râmâ" derlerdi. liLâ yeczî", "Lâ yugnî" (yâni: Fayda vermez) demektir.
"Hutuvât" ise, adim atmak ma'nâsina olan "el-Hatv" masdarindandir.
Buna göre ma'nâ: "Seytânin izlerine, yollarina uymayin" demek olur. ilO hâlde kendiniz bilip dururken, Allah'a esler kosmayin" (ci-Bakara: 22),

4-.....Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle demistir: Ben Peygamber(S)'e:
— Allah katinda hangi günâh en büyüktür? diye sordum. Peygamber:
— "Allah seni yarattigi hâlde, Allah 'a benzer bir es uydurman-dir" buyurdu.
Ben:
— Hakîkaten bu elbette pek büyüktür! dedim.
— Sonra hangi (günâh büyüktür)? diye sordum. Peygamber:
— "Seninle beraber yemek yemesinden korkarak, çocugunu öldürmendir" buyurdu.
— Bundan sonra hangisi (büyüktür)? dedim. Peygamber:
— "Komsunun zevcesiyle zina fiilini is/emendir" buyurdu [10].
Ve Yüce Allah'in su kavli: iiVe üstünüze bulutu gölge yapmis, size kudret helvâsiyle yelve kusunu indirmis, size rizk olarak verdigimiz seylerin iyilerinden, güzellerinden yiyin (demistik). Onlar (nan-körlükleriyle) bize zulmetmemisler, fakat kendi kendilerine zulmetmislerdi" (el-Bakara: 57) [11].
Mucâhid: "el-Menn " samga (yânî zamk)'dir, "es-Selvâ" da kustur, demistir.

5-.....Saîd ibn Zeyd(R) söyle demistir: Rasûlullah (S): "Kizilimtirak beyaz mantar, kudret helvasi nev 'inden birriziktir. Suyu da göz agrisina sifâdir" buyurdu [12].

5- Bâb:

"Hani (Tîh'ten çiktiktan sonra) su kasabaya girip dilediginiz yerde istediginizi bol bol yiyin. Kapisindan secde ederek girin ve (dilegimiz) Hitta'dir deyin, kusurlarinizi örtelim; iyilik edenleri ise daha artiracagiz,
demistik" {Âyet: 58).
"Ragaden", "Genis, çok" demektir [13].

6-.....Ebû Hureyre (R) söyle demistir: (Allah tarafindan) Israîl ogullarina:

— Kudüs'ün kapisindan egilirek (tevazu' ile) giriniz ve Hitta (= Yâ Rabb! Dilegimiz günâhimizi indirmendir) deyiniz, denildi.
Onlar (tersine) kiçlari üzere emekleyerek girdiler ve (o kelimeyi) degistirdiler de "Hittatun habbetun fî saaratin" seklinde söylediler [14].

6- Bâb: Yüce Allah'in "De Ki: Kim Cebrail'e Düsman Olursa... ** (Âyet: 97) Kavli [15]

Ve Ikrime: "Cebre" ve "Mîke" ve "Serâfi", "Abdun; "il" ise "Allah"tir, demistir [16].

7-.....Enes (R) söyle demistir: Abdullah'ton Mâm bir arazîde hurma toplarken Rasûlullah'm Medine'ye gelmesini isitmis. Akabinde Peygamber'in yanina geldi ve:
— Ben sana üç sey soracagim ki, bunlarin cevâblarim ancak peygamber olan bilebilir: Kiyamet alâmetlerinin birincisi nedir? Cennet ehlinin ilk yemegi nedir? Çocugu babasina yâhud anasina çekip benzeten sey nedir? dedi.
Peygamber (S):
— "Bunlarin cevâblarini biraz önce bana Cibril haber verdi" dedi.
Abdullah ibn Selâm:
— Cibril mi? dedi. Peygamber:
— "Evet" dedi. Abdullah;
— Cibril, melekler içinde Yahûdîler'in düsmanidir, dedi. Bunun üzerine Paygamber (yâhud râvî): liDe ki: Kim Cibril'e
düsman olursa (kahrindan gebersin)/ Çünkü kendinden evvelki ki-tâblari tasdik edici ve mü 'minler için aynen hidâyet ve müjde olan Kur'ân % Allah 'in izniyle senin kalbinin üstüne o indirmistir. Kim Allah % meleklerine, rasûllerine, Cebrail'e, MîkâîVe düsman olursa, süb-hesiz Allah da o (gibi) kâfirlerin düsmanidir'" (ei-Bakara: 97-98) âyetini okudu. Ve söyle devam etti:
— "Kiyamet alâmetlerinin ilki, insanlari dogudan batiya sürecek bir atestir. Cennet ehlinin ilk yemegi balik cigerinin (sarkmis olan) fazlasidir. Çocugun baba ve ana soylarina çekmesi söyledir: Cinsî münâsebet sirasinda erkegin suyu, kadinin suyu önüne geçtiginde, çocugu kendine çeker. Kadinin suyu erkeginkinin önüne geçtigi zaman çocugu o kendine çeker" buyurdu.
Bunun üzerine Abdullah ibn Selâm:
— Eshedu en tâ ilahe ille'llah ve eshedu enneke rasûlullah! dedi de söyle devam etti:
— Yâ Rasûlallah! Yahûdîler insani hayrette birakacak surette yalan söyleyen, asilsiz iftiralarda bulunan bir kavimdir. Eger Sen beni onlardan sormadan önce benim müslümân oldugumu bilirlerse, muhakkak bana iftira ederler. (Siz evvelâ beni onlardan sorunuz) dedi.
Akabinde bir Yahûdî toplulugu geldi. Peygamber:
— "Içinizde Abdullah (ibn Selâm) nasil adamdir?" diye sordu.
Yahûdîler:
— O bizim hayirlimiz ve hayirlimizin ogludur. Seyyidimiz ve sey-yidimizin ogludur, dediler.
Peygamber:
— "Abdullah ibn Selâm Islâm 'a girerse ne dersiniz? (Siz de müslümân olur musunuz?) diye sordu.

Bunun üzerine Yahûdîler:
— Böyle seyden Allah onu korusun! dediler. Bunun üzerine Abdullah, Yahûdîler'e karsi çikti da:
— Eshedu enlâ ilahe ille'llah ve eshedu enne Muhammeden rasûlullah, diye iki sehâdet kelimesini söyleyiverdi.
Bu sehâdetler üzerine Yahûdîler:
— O bizim serrlimizdir ve serrlimizin ogludur, dediler, ve Abdullah ibn Selâm'in degerini eksilttiler.
Abdullah:
— Yâ Rasûlallah! Iste korkmakta oldugum sey budur, dedi [17].

7- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Biz neshettigimiz veya geri biraktigimiz bir âyetin yerine ya ondan daha hayirlisini, yâhud onun benzerini getiririz* Allah'in her seye kemâliyle kaadir oldugunu bilmedin mi?" (Âyet. 106) [18].

8-..... Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Umer (R):
— Bizim en düzgün Kur'ân okuyanimiz Ubeyy ibn Ka'b'dir. En isabetli hüküm verenimiz de Alî ibn Ebî Tâlib'dir. Sübhesiz biz, Ubeyy ibn Ka'b'm okuyus usûlü ve edasindan bir kismini terketmekteyiz. Bununla beraber Ubeyy: Ben Rasûlullah'tan isittigim hiçbirseyi ter-ketmem (unutmam), diye iddia etmektedir. Hâlbuki Yüce Allah: "Biz bir âyetten nesheder veya geri birakirsak, ondan daha hayirlisini yâhud onun benzerini getiririz... " (Âyet: 106) buyurmustur, dedi [19].

8- Bâb:

"Onlar: 'Allah kendine çocuk edindi' dediler. Hâsfiy O (bu gibi seylerden) pak ve münezzehtir... " (Âyet: iie) [20].

9-.....Abdullah ibn Abbâs(R)'tan: Peygamber (S) söyle demistir: "Allah söyle buyurdu: Bâzi Âdem oglu beni yalanladi. Hâlbuki beni yalanlamak ona yakismazdi. Bâzisi da bana sövdü. Hâlbuki bana sövmek ona yakismazdi. Âdem oglunun beni yalanlamasina gelince; o (öldükten sonra) benim onu eskisi gibi îâde edip yaratmaga gücüm yetmez sanir. Bana sövmesi hususu da: Benim çocugum ol-dugunu söylemesidir. Hâlbuki ben zevce ve çocuk edinmekten uzak bulunuyorum" [21].

9- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Siz de Ibrahim'in makaamindan bir namaz yeri edinin..." (Âyet: 125).
"Mesabe", insanlarin tekrar tekrar gidip dönmekte olduklari yerdir [22].

10- Bize Müsedded Yahya ibn Saîd^den; o da Humeyd'den; o da Enes'ten tahdîs etti: Enes ibn Mâlik (R) söyle demistir: Umer (R):
— Üç sey hakkindaki dilegim Allah'in vahyine uygun geldi, yâ-hud Rabb'im bana muvafakat etti. Ben: Yâ Rasûlallah! Makaamu Ibrahim'den bir namaz yeri edinseniz! dedim. (Bu lafizla âyet indi.) Yine ben: Yâ Rasûlallah! Yaniniza iyi ve kötü kimseler giriyor. Mü'-minlerin analari olan kadinlarinizin örtünmelerini emretseniz! dedim. Bunun üzerine Allah Hicâb (ei-Ahzâb: 59) âyetini indirdi.
Umer dedi ki:
— Bana Peygamber'in bâzi kadinlarina darilmasi haberi ulasti. Bunun üzerine kadinlarin yanma gittim ve: Kadinlar! Ya bu hirçinliga nihayet verirsiniz, yâhud iyi biliniz ki Allah, sizin yerinize Rasû-lü'ne sizden daha hayirli kadinlar verir, dedim. Nihayet Peygamber'in kadinlarindan birisinin yanma vardim. Kadin bana: Yâ Umer! Rasû-lullah* kadinlarina ögüt vermez mi ki, sen onlara va'z vermeye kalkisiyorsun? dedi. Bunun üzerine de Allah su âyeti indirdi: "Eger o sizi bosarsa, yerinize -Allah'a itaatle teslim olan, Allah'in birligini tas-dîk eden, namaz kilan, günâhlardan tevbe ile vazgeçen, ibâdet eyleyen, oruç tutan kadinlar, dullar ve kizlar olmak üzere- Rabb 'inin ona sizden daha hayirlilarini vermesi umulur" (et-Tahrîm: 5) [23].
Ibnu Ebî Meryem söyle dedi: Bize Yahya ibnu Eyyûb haber verdi: Bana Humeyd tahdîs edip: Ben Enes'ten isittim, o da Umer'den demistir [24].

10- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Hani Ibrahim o BeytHn temellerini hmâîl ile birlikte yükseltiyordu (da ikisi söyle duâ etmislerdi): Ey Rabb 'imiz, bizden (su hizmeti) kabul buyur. Sübhesiz Sen hakkiyle isiten, kemâliyle bilensin'" (Âyet: 127).
"el-Kavâid", onun temelleridir. Bunun müfredi "KaaideturTdur. Kadinlardan olan "Kavâid"in müfredi ise"Kaaid"dir [25].
11 -.....Abdullah, ibn Muhammed ibn Ebî Bekr, Abdullah ibn Umer.'e, Peygamber'in zevcesi Âise(R)'den haber verdi ki (o söyle demistir): Rasûlullah (S) bana:
— "Kavmin Kureys'in Ka'be'yi bina ettiklerini ve Ibrahim'in temellerinden kisalttiklarini görmedin mi (yâni bilmedin mi)?" buyurdu.
Ben:
— Yâ Rasûlallah, onlarin kisalttiklari temeli Sen Ibrahim'in temelleri üzerine döndürmez misin? dedim.
Rasûlullah:.
— "Kavmin küfür zamanina yakin olmasaydi (muhakkak ben Ka'be'yi Ibrahim'in temelleri üzerine döndürürdüm) " buyurdu.
Abdullah ibn Umer, Âise'den bunu rivayet ettikten sonra: — Yemîn olsun Âise bunu muhakkak Rasûlullah'tan isitmistir. Ben Rasûlullah'in Hicr'a yakin olan iki köseyi isti'lâm etmemesinin, ancak Beyt'in (bu iki kösesinin) Ibrahim'in temelleri üzerinde tamamlanmamis olmasindan ileri geldigini

saniyorum, demistir [26].

11- Bâb:

"Deyin ki: Biz Allah'a ve bize indirilene îmân ettik... " (Âyet: 136).

12-.....Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Kitâb sahibi olanlar Tevrat'i Ibrânîce (metni) ile okurlar, Arab dili ile de onu müslümân-lara tefsir ederlerdi. Rasûlullah (S) bu hususta sahâbîlefine: "Sizler Ehli Kitâb'i tasdik de etmeyin, tekzîb de etmeyin. Sizler sunu söyleyin: Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'ân'a), Ibrahim'e, IsmâîVe, Is-hâk 'a, Ya 'kûb 'a ve torunlarina indirilenlere, Mûsâ yya, îsâ ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabb 'leri katindan verilenlere îmân ettik. Onlardan hiçbirim digerinden ayirdetmeyiz. Biz Allah 'a teslim olmus müslümânlariz" (Âyet: 136) [27].
"Insanlardan birtakim beyinsizler: Müslümanlari, üzerinde durduklari eski kibleden çeviren (sebeb) nedir? diyecekler. De ki: Dogu da Allah 'in, bati da. O, kimi dilerse onu dogru yola iletir" (Âyet: hi) [28].

13-.....el-Berâibn Âzib(R)'den (söyle demistir): Rasûlullah (S) Medine'de onalti ay yâhud onyedi ay Kudüs'teki Beytu'l-Makdis'e dogru namaz kildi. Fakat her zaman kiblesinin Ka'be ciheti olmasini arzu ederdi. Rasûlullah, Ka'be'ye dogru ilk namazini kildi yâhud ikindi namazini kildi. Bir cemâat de O'nunla birlikte kildilar. Ondan sonra, O'nunla birlikte namaz kilanlardan biri çikti ve bir mescidde bulunan bir cemâate, onlar namaz kilarlarken ugradi. Onlara:
— Peygamber ile birlikte Mekke'ye dogru namaz kildigima Allah için sehâdet ederim, dedi.
Bu sehâdet üzerine o cemâat namazlarini bozmadan olduklari gibi Ka'be'den tarafa döndüler. Kible degistirilmeden evvel ilk kibleye dogru namaz kilarak vefat etmis, öldürülmüs birtakim insanlar vardi. Biz bunlar hakkinda ne diyecegimizi (nasil bir hüküm verecegimizi) bilemedik. O zaman Allah su âyeti indirdi: "...Allah sizin îmâninizi zâyV edecek degildir. Çünkü Allah insanlara çok sefkatli, çok merhametlidir" (Âyet: 143) [29].
' 'Böylece sizi vasat (orta) bir ümmet yapmisizdir. Insanlara karsi sâhidler olasiniz, bu Rasûl de sizin üzerinize tam bir sâhid olsun diye" (Âyet: 143).

14-.....Ebû Saîd el-Hudrî (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu: "Kiyamet gününde Nûh çagrilacak, Nûh:
— Lebbeyke ve sa 'deyke yâ Rabb (= Da'vetine icabet ettim, huzuruna geldim, emrine hazirim yâ Rabb)/ diyecek.
Allah:
— (Emirlerimi ümmetine) teblig ettin mi? diye soracak. Nûh da:
— Evet ettim! diyecek.
Bunun üzerine Nuh'un ümmetine:
— Nûh size teblig etti mi? diye sorulacak. Nuh'un ümmeti de:

— Bizi böyle âhiret azabindan korkutan bir peygamber gelmedi! diyecekler.
Bu cevâb üzerine Allah:
— Ey Nûh, senin teblig ettigine kim sehâdeî eder? diye soracak. O da:
— Muhammed ve O'nun ümmeti, diye cevâb verecek. Akabinde Muhammed ile ümmeti, Nuh'un, ümmetine Allah'in
hükümlerini teblig etmis olduguna sehâdet edecekler. Rasülünüz de sizin üzerinize bir sâhid olacaktir. Iste su beyânim, zikri ulu olan Allah 'in su kavlidir: Böylece sizi orta bir ümmet yapmisizdir. Insanlara karsi sâhidler olasiniz, bu Râsûl de sizin üzerinize sâhid olsun diye (Âyet: 143)".
"el-Vasat", "el-Adi" demektir [30].

12-''...Senin Üstünde Durageldigin (Ka'be'yi Tekrar) Kible Yapmamiz O Rasûlfe (Sana) Uyanlari, Ayaginin Iki Ökçesi Üzerinde Geri Döneceklerden Ayirdetmemiz Içindir. Gerçi Bu Elbette Büyük Bir Mes'eledir. Ancak Bu Allah'in Dogru Yola Ilettigi Kimseler Hakkinda Degil" (Âyet: 143) Babi

15-.....Abdullah ibnUmer(R)'den: Insanlar Kubâ Mescidi'nde sabah namazi kilarlarken birisi geldi de:
— Allah, Peygamber üzerine Ka'be'ye yönelmesi için Kur'ân indirdi; siz de Ka'be'ye: yöneliniz! dedi.
Onlar da namaz içinde Ka'be'ye yöneldiler [31].

13- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Biz yüzünü çok kerre göge dogru evirip çevirdigini muhakkak görüyoruz. Simdi seni herhalde hosnûd olacagin bir kibleye döndürüyoruz- Yüzünü artik Mescidi Haram tarafina çevir. (Ey Mü'minler!) Siz de nerede bulunursaniz (namazda) yüzlerinizi o yana döndürün. Sübhe yok ki, kendilerine kitâb verilenler bunun Rabb Herinden gelen bir gerçek oldugunu pek iyi bilirler. Allah onlarin yapacaklarindan gafil degildir" {Âyet: 144).

16-.....Enes ibn Mâlik (R) -ömrünün sonlarinda-: Iki kibleye (yâni Kudüs'e ve Ka'be'ye) dogru namaz kilanlardan benden baska kimse kalmadi, demistir.

14- And Olsun Ki, Sen Kendilerine Kitâb Verilenlere Her Âyeti Getirmis Olsan, Onlar Yine Senin Kiblene Uymazlar. Sen De Onlarin Kiblesine Tâbi' Olucu Degilsin. Onlarin Kimi Kiminin Kiblesine Uyucu Degildir. And Olsun Sana Gelen Bunca Ilimden Sonra, Onlarin Hevâlarina Uyacak Olursan, O Takdirde Sübhesiz Ve Muhakkak Yazik Etmislerden(Sayilir)Sin" (Âyet: 145) Babi

17-..... îbn Umer(R)'den (söyle demistir): Insanlar Küba'da sabah namazi içinde bulunduklari sirada bir adam geldi de:

— Bu gece Peygamber'e Kur'ân indirilmis ve Ka'be'ye dönmesi emredilmistir. Dikkat edin! Siz de Ka'be'ye yönelin! dedi.
Insanlarin yüzü Sâm tarafina yönelik bulunuyordu. Bu haber üzerine yüzlerini Ka'be tarafina döndürdüler [32].

15- 'Kendilerine Kitâb Verdiklerimiz Onu Öz Ogullari Gibi Tanirlar. Öyle Iken Içlerinden Bir Güruh, Kendileri Bilip Durduklari Hâlde Yine Mutlakaa Hakki Gizlerler. Hakk Rabb'indendir. O Hâlde Sakin Sübhecilerden Olma" (Âyet: 146-147) Bâb1 [33]

18-..... Abdullah ibn Umer (R) söyle demistir: Insanlar Kubâ'da sabah namazi içinde bulunduklari sirada bir kimse gelip:
— Sübhesiz bu gece Peygamber'in üzerine Kur'ân indirilmis ve kendisi namazda Ka'be'ye yönelmekle emrolunmustur! Bunun için sizler de Ka'be'ye yöneliniz! dedi.
Cemâatin yüzleri Sâm cihetine yönelik iken, hemen Ka'be tarafina döndüler.

16- "Herkesin Yüzünü Kendine Döndürücü Oldugu Bir Yöneîi Vardir. Öyleyse Siz De (Ey Mü'minler) Hayir Islerine Kosun, Birbirimizle Yaris Edin. Nerede Bulunursaniz Allah Hepinizi (Bir Araya) Getirecektir. Sübhesiz Ki, Allah Herseye Hakkiyle Kaadirdir" (Âyet: I4s) Babi [34]

19-.....Ebû Ishâk söyle demistir: Ben el-Berâ ibn Âzib(R)'den isittim, o: Biz Peygamber'le birlikte onalti yâhiid onyedi ay Beytu'l-Makdis tarafina dogru namaz kildik. Sonra Allah O'nu Ka'be yönü-ne döndürdü, dedi.
'Hangi yerden sefere çikarsan namazda yüzünü Mescidi Haram 'a dogru çevir. Bu emir, Rabb 'inden gelen mutlak bir haktir. Allah, yapacaklarinizdan gâfIl degildir" (Âyet: 149).
"Onun satrina", "Onun yönüne" demektir [35].

20-.....Abdullah ibn Dînârtahdîs edip söyle demistir: Ben Ibn Umer(R)'den isittim, o söyle diyordu: Insanlar Küba'da sabah na-mâzi içinde bulunduklari sirada onlara bir adam geldi de:
— Bu gece Kur'ân indirildi ve Ka'be tarafina yönelmek emro-lundu, siz de Ka'be tarafina yöneliniz! dedi.
Saff hâlindeki bu insanlar hiçbir degistirme yapmaksizin, olduklari gibi yerlerinde döndüler de Ka'be tarafina yöneldiler; hâlbuki yüzleri Sâm cihetinde idi.
"Hangi yerden çikarsan (namazda) yüzünü Mescidi Haram'a dogru çevirir. (Siz de ey mü'minler) nerede olursaniz olun, yüzlerinizi o yana döndürün. Tâ ki, aleyhinizde insanlarin, içlerindeki zâlim olanlarindan baskasinin (tutunabilecegi) hiçbir hüccet kalmasin. Artik onlardan korkmayin, benden korkun. Tâ ki, size karsi olan nV-metimi tamamlayayim. (Bu sayede) siz de hidâyete kavusmayi ümîd edebilirsiniz" (Âyet: 150) [36].

21- Bize Kuteybe ibn Saîd, Mâlik'ten; o da Abdullah ibn Dî-nâr'dan tahdîs etti ki, îbn Umer (R) söyle demistir: Insanlar Kubâ'-da sabah namazi içinde bulunduklari sirada kendilerine bir adam geldi ve:
— Bu gece Rasülullah'in üzerine Kur'ân indirilmis ve Ka'be tarafina yönelmesi emredilmistir. Siz de Ka'be'ye yöneliniz, dedi.
Insanlarin yüzleri Sâm tarafina yönelik iken hemen Ka'be cihetine döndüler.

17- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Sübhe yok ki, Safa ile Merve Allah'in seâirindendir. Iste kim o Beyt 7 hacc veya umre kasdi ile ziyaret ederse, bunlari güzelce tavaf etmesinde üzerine bir be's yoktur. Kim gönlünden koparak bir hayir islerse (mükâfatini görür). Çünkü Allah tâatlerin ecrini veren ve hakkiyle bilendir" (Âyet: iss). "Seâir", "Alâmetler" demektir. Bunun müfredi "Saîre'Mir. Ibn Abbâs: "Safvân", "Tas"tir, "Hicâre" de denilir. Bunlar öyle çiplak taslardir ki, üzerlerinde hiçbirsey bitirmezler; bunun müfredi "Safvâne"dir, bu da "Safa" ma'nâsinadir. "es~Safâ" ise cemf içindir, demistir [37].

22-.....Urve söyle demistir: Ben Peygamber'in zevcesi Âise*-" ye sunu sordum:
— Yüce Allah'in su kavli hakkinda ne dersin: "Sübhe yok ki Safa ile Merve A ilah Hn seâirindendir. Iste kim o Beyt H hacc ve um e kasdiyle ziyaret ederse, bunlari güzelce tavaf etmesinde üzerine bir günâh yoktur" buyurdu. Ben bu sözden o iki tepe arasinda tavaf etmemekten hiçbir kimse üzerine bir günâh olmadigini düsünüyorum, dedim.
Âise:
— Hayir öyle degil. Eger âyet senin söylemekte oldugun gibi (sa'y mubahtir demek) olsaydi, âyet: "Safa ile Merve arasinda sa'y etmemekte günâh yoktur" suretinde olurdu. Sübhesiz bu âyet Ensâr hakkinda indirilmistir. Onlar Islâm'dan evvel Kudeyd mevkiinin hizasinda bulunan Menât putu için ihrama girerlerdi. Ensâr'dan ihrama girenler (kendi putlarinin karsisinda üzerlerinde baskalarinin Isâf ve Naile putlari bulunan) Safa ve Merve arasinda sa'y etmeyi günâh sayarlardi. Islâm Dîni gelince Ensâr: Safa ile Merve arasinda sa'y etmek bize agir geliyor, diye bunun hükmünü Rasûlullah'tan sordular. Bunun üzerine Allah: "Sübhe yok ki, Safa ile Merve Allah'in seâirindendir. Iste kim o Beyt 7 hacc ve umre kasdiyle ziyaret ederse, bunlari güzelce tavaf etmesinde üzerine bir günâh yoktur" âyetini indirdi.

23-.....Âsim ibn Süleyman söyle demistir: Ben Enes ibn Mâlik(R)'e Safa ile Merve'den sordum. Enes: Biz bunlar Câhiliyet isin-dendir (bunlari tavafla ibâdet ederlerdi) diye düsünürdük. Islâm'a giris olunca bu iki tepe arasinda sa'y etmekten kendimizi tuttuk. Bunun üzerine Yüce Allah: "Sübhe yok ki, Safa ile Merve Allah 'in seâirindendir. Iste kim o Beyt 7 hacc veya umre kasdiyle ziyaret ederse, bunlari güzelce tavaf etmesinde üzerine günâh yoktur" âyetini indirdi [38].

18- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Insanlar içinde Allah'tan gayrisini O'na emsal edinen adamlar vardir ki, onlari Allah'a olan sevgi

gibi severler. îmân edenlerin Allah'a sevgisi ise (herseyden) saglamdir. (Allah'a esler uydurarak nefislerine) zulmedenler azabi görecekleri zaman, bütün kuvvetin hakîkaten Allah'in oldugunu ve Allah'in hakîkaten pek çetin azâbli bulundugunu bilselerdi" (Âyet: 165) [39].
"Endâden", "Azdâden", yânî "Muhalif benzerler" demektir; müfredi "Nidd"dir.

24-..... Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle demistir: Peygamber (S) bir söz söyledi, ben de diger bir söz söyledim. Peygamber:
— 'Allah'in yarattiklarindan herhangi birseyi A Hah 'a denk yapip, ona dua ederek ölen kimse atese girer" buyurdu.
Ben de:
— Allah'a bir benzer çagirmayarak ölen kimse cennete girer, dedim [40].

19- Bâb:

' 'Ey îmân edenler, maktuller hakkinda size kisas yazildi. Hür, hür ile; köle, köle ile; disi, disi ile (kisas olunur). Fakat kimin lehinde maktulün kardesi tarafindan cüz'î birsey affolunursa (kisas düser). Artik örfe uymak, onu
güzellikle ödemek (lâzimdir). Bu, Rabb'inizden bir hafifletme ve rahmettir. O hâlde kim bufafv ve edâ)dan sonra (kaatile) tecâvüzde bulunursa, onun için pek acikli bir azâb vardir" (Âyet: ns).
Uf iye (= Affolunursa)", "Terk olunursa" demektir [41].

25-.....Amr ibn Dînâr tahdîs edip söyle demistir: Ben Mucâhid ibn Cebr'den isittim, söyle dedi: Ben Ibn Abbâs(R)'tan isittim, söyle diyordu: Isrâîl ogullan'nda kisas vardi fakat onlarda diyet yoktu. Yüce Allah bu ümmete hitaben: "Üzerinize maktuller hakkinda kisas yaziîdu Hür, hür ile; köle, köle ile; disi, disi ile (kisas olunur). Fakat kimin lehine maktulün kardesi tarafindan cüz T birsey affolunursa (kisas düser)".
"Afv", kasden öldürmede (velînin affedilenden) diyeti kabul etmesidir.
Ma'rüfatâbi' olmak ve güzellikle ödeme yapmak: Maktulün velîsi diyeti ma'rûfla yânî siddet göstermeden ister, kisastan affedilen kimse de diyeti güzellikle, yânî bekletmeden ve eksiltmeden öder, demektir.
Iste bu (afv ve diyet hükmü, sizden önceki milletler üzerine yazilmis olan hükümlerden) Rabb'iniz tarafindan yapilmis bir hafifletme ve bir rahmettir. Artik bundan sonra (yânî diyeti kabulden sonra) kim tecâvüz ederse ona acikli bir azâb vardir.

26- Bize Muhammed ibnu Abdillah el-Ensârî tahdîs etti: Bize Humeyd tahdîs etti ki onlara da Enes, Peygamber(S)'in: "Allah'in Ki-tâbi{nm) hükmü kisas yapmaktir" buyurdugunu tahdîs etmistir.

27-.....Abdullah ibnu Ebî Bekr es-Sehmî söyle demistir: Bize Humeyd, Enes ibn Mâlik'ten tahdîs etti ki, Enes'in halasi olan Rubeyy', bir cariyenin ön dislerini kirmis, Rubeyy'in kavmi o cariyeden afv istediler. Cariyenin ailesi affetmediler. Rubeyy'in ailesi onlara diyet arzettiler. Cariyenin kavmi

diyeti de kabul etmeyip kisasta direttiler. Akabinde Rasûlullah'a geldiler, O'nun huzurunda da (afv ve diyeti kabul etmeyip) kisasta direttiler. Bunun üzerine Rasûlullah (S) kisas ile emretti. (Rubeyy'in erkek kardesi) Enes ibnu'n-Nadr:
— Yâ Rasûlallah! Rubeyy'in ön disi kirilacak mi? Seni hakk ile gönderen Allah'a yemîn ederim (ve ümîd ederim) ki, Rubeyy'in disi kirilmaz! dedi.
Rasûlullah:
— "Yâ Enes (ibne'n-Nadr)/ ^//a/z'm Kitâbi(n\n hükmü) kisastir" buyurdu.
Hakîkaten da'vâcilar bunun akabinde razi olup Rubeyy'den kisasi affettiler. Bunun üzerine Rasûlullah:
— "Allah'in kullarindan öylesi vardir ki, o, Allah'a yemîn etse muhakkak Allah onun yeminini yerine getirir" buyurdu [42].

20- "Ey Imân Edenler, Sizden Evvelkilere Yazildigi Gibi, Sizin Üzerinize De Oruç Yazildu Tâ Ki Konmasiniz" (Âyet: 183) Bâbl [43]

28-.....Abdullah ibn Umer (R) söyle demistir: Âsûrâ günü Câhiliyet ahâlîsi oruç tutarlardi. Ramazân orucu emri inince Peygamber (S): "isteyen âsûrâ günü oruç tutar, isteyen de tutmaz" buyurdu.

29-.....Âise (R) söyle demistir: Âsûrâ günü, ramazân ayinda oruç tutmak farz kilinmazdan önce oruç tutulur idi. Ramazân ayi orucunu tutma emri inince Peygamber (S): "Dileyen âsûrâ orucu tutar,

30-.....Bize Ubeydullah ibn Mûsâ,îsrâîl ibn Yûnus'tan; o da Mansûr'dan; o da Ibrahim en-Nahaî'den; o da Alkame ibn Kays'tan haber verdi ki, Abdullah ibn Mes'ûd yemek yerken yanma Es'as ibn Kays girdi de:
— Bu gün âsûrâdir! dedi. Ibn Mes'ûd da:
— Âsûrâ, ramazân orucu inmezden önce oruç tutulur bir gündü. Ramazân orucu inince âsûrâ orucu terkedildi. Onun için yaklas da bizimle yemek ye! dedi.

31-.....Âise (R) söyle demistir: Câhiliyet devrinde Kureys âsûrâ günü oruç tutardi. (Hicretten önce) Peygamber (S) de âsûrâ orucu tutardi. Medine'ye hicret edip gelince de bu orucu (âdeti üzere) tuttu. Sahâbîlerine de bu orucun tutulmasini emretti, (ikinci sene sa'-bân ayinda) ramazân orucu inince, ramazân orucu farîza oldu, âsûrâ terkedildi. Artik dileyen âsûrâ orucunu tutar, dileyen de tutmaz oldu [44].

21-"Oruç Sayili Günlerdir. Artik Sizden Kim (O Günlerde) Hasta Yâhud Sefer Üzerinde Olursa, Tutamadigi Günler Sayisinca Baska Günlerde Tutar. Gücü Yetmeyenler Üzerine De Bir Yoksul Doyumu Fidye (Lâzimdir). Bununla Beraber Kim Gönül Istegiyle Bir Hayir Yaparsa Iste Bu, Onun Için Daha Hayirlidir. Oruç Tutmaniz Sizin Hakkinizda Hayirlidir, Bilirseniz" (Âyet: Is4) Kavli Babi [45]

Atâ ibn Ebî Rebâh: Yüce Allah'in buyurdugu gibi, mükellef kisi hastaliktan dolayi ayin hepsinde oruç tutmaz, demistir. el-Hasen el-Basrî ile Ibrahim en-Nahaî, emzikli ve hâmile kadin hakkinda:
Eger bunlar kendi nefisleri yâhud çocuklari üzerine bir zarar gelmesinden korkarlarsa oruç tutmazlar, sonra kaza ederler, demislerdir.
Yasli ihtiyar oruç tutmaya güç yetiremezse (o da oruç tutmaz, üzerine kaza degil de fidye vâcib olur). Enes ihtiyar olduktan sonra bir yâhud iki yil ramazânda her gün bir fakire ekmek ve et yedirip, oruç tutmamistir. Âmmenin kiraati "Yutîkûnehû" seklindedir, bu ekserdir [46]

32-.....Amr ibn Dînâr, Atâ ibn Ebî Rebâh'tan tahdîs etti. Atâ,Ibn Abbâs'tan "Ve ale'llezîneyutavvakûnehû fidyetun taâmu miskine" seklinde okurken isitmistir.îbn Abbâs:
— Bu âyet nesh edilmis degildir. Âyetteki kisiler yasli erkek ile yasli kadindir ki, bunlar oruç tutmaya muktedir olamazlar; bu se-beble bunlar, her bir gün yerine bir fakiri doyururlar, demistir [47]
.

22- Bâb:

'Içinizden kim o aya erisirse, onda oruç tutsun.,,(Âyet: 185)

33-.....Bize Ubeydullah, Nâfi'den; Ibn Umer'in "Fidyetu taami mesâkîne" seklinde okudugunu, "Ve aleHlezîneyutîkûnehu" âyeti neshedilmistir, dedigini tahdîs etti [48].

34-..... Bize Bekr ibnu Mudar, Amr ibnu'l-Hâris'ten; o da Bukeyr ibnu Abdillah'tan; o da Selemetu'bnu'l-Ekvâ'in âzâdlisi olan Yezîd'den tahdîs etti ki, Seleme (R) söyle demistir: "Oruca güç yeti-remeyenler üzerine de bir yoksul doyumu fidye lâzimdir" âyeti indigi zaman, oruç tutmamak ve fidye vermek isteyenler oldu. Nihayet ondan sonraki "Içinizden kim o aya erisirse, onda oruç tutsun"âyeti indi de (saglam ve mukîmler hakkinda) bu oruç tutmayip fidye vermek muhayyerligini neshetti [49].
Ebû Abdillah el-Buhârî: Bukeyr ibn Abdillah, üstadi Yezîd ibn Ebî Ubeyd el-Eslemî'den önce vefat etti, dedi [50].

23-' 'Oruç Gecesinde Kadinlariniza Yaklasmak Size Halâl Edildi. Onlar Sizin Için, Siz De Onlar Için Birer Libâssiniz. Allah Nefislerinize Karsi Za'f Göstermekte Oldugunuzu Bildi De Tevbenizi Kabul Etti, Sizi Bagisladi. Artik (Bundan Sonra Geceleri) Onlara Yaklasin Ve Allah'in Hakkinizda Yazdigini Isteyin" {Âyet: I87)Bâbi

35-..... Ebû Ishâk Amr ibn Abdillah söyle demistir: Ben el-Berâ ibn Âzib(R)'den isittim: Ramazân orucu indigi zaman sahâbî-ler ramazânin hepsinde kadinlara yaklasmiyorlardi. Birtakim erkekler ise kendi nefislerine hiyanet ediyorlardi. Müteakiben Allah: "Allah sizin nefislerinize karsi

za'fgöstermekte oldugunuzu bildi de tevbenizi kabul etti, sizi bagisladi... *' âyetini indirdi [51].

24- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

'Sâdik fecr olan ak iplik kara iplikten size seçilinceye kadar yiyin için, sonra geceye kadar orucu tamamlayin.
Mescidlerde Vtikâfta bulundugunuz zaman kadinlariniza (geceleri de) yanasmayin. Bu (hükümler) Allah'in sinirlaridir. Sakin onlara yaklasmayin. Iste Allah âyetlerini böylece insanlara açiklar. Tâ ki korunsunlar" (Âyet: 187).
"el-Âkif", "el-Mukîm"dir.

36-.....Ebû Avâne, Husayn'dan; o daes-Sa'bî'dentahdîs etti ki, Adiyy ibn Hatim bir beyaz, bir de siyah ip edindi. Nihayet gece, gecenin bir kismi olunca onlara bakti, fakat bu iki ip kendisine açikça belirmediler. Sabaha yaklasinca:
— Yâ Rasûlallah! Ben yastigimin altina iki ip koydum, dedi.
Rasûlullah (S):
— "Sübhesiz senin yastigin bu takdirde çok genismis. Çünkü (bu âyette zikredilen) beyaz iple siyah ip, senin yastiginin altinda olmuslardir (yânî çok uyumussun)" buyurmustur.

37-..... Adiyy ibn Hatim (R) söyle demistir:
— Yâ Rasûlallah! Siyah iplikten seçilecek beyaz iplik nedir? Bunlar hakîkaten iki ip midir? diye sordum.
O:
— "Eger sen bu iki ipe baktiysan, sübhesiz sen elbette genis kafalisin" buyurduktan sonra "Bunlar senin düsündügün gibi iki ip degildir. Biri gecenin karanligi, digeri de gündüzün beyazligidir"^ buyurdu.

38-.....Sehl ibn Sa'd (R) söyle demistir:' "Size beyaz iplik siyah iplikten seçilinceye kadar yiyin için" âyeti indi, fakat "Mine'I-fecri" beyâni inmemisti. Birtakim insanlar oruç tutmak istedikleri zaman, onlardan birisi ayaklarina beyaz ip ve siyah ip bagladi da o ipler kendisine iyice belirinceye kadar yemege devam etti. Akabinde Allah o kelâmin ardindan "MineH-fecri{Fecrden)" beyânini indirdi. Sahâbîler böylece Allah'in ancak gece ile gündüzü kasdetmekte oldugunu bildiler [52].

25- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"... Iyilik ve tâat, evlere arkalarindan gelmeniz degildir. Fakat iyilik (Allah'tan) sakinandir. Evlere kapilarindan gelin. Allah'tan sakinin. Tâ ki muradiniza kavusasiniz" (Âyet: 189).

39-.....el-Berâ ibn Âzib (R): Ensâr ve Kureys'ten baska diger Arablar Câhiliyet devrinde (hacc ve umre niyetiyle) ihrama girdikleri zaman, evlerine (kapilarindan degil de) arka taraflarindan gelirlerdi. Bunun üzerine Allah su âyeti indirdi: "Iyilik ve tâat evlere arkalarindan gelmeniz degildir.

Fakat iyilik Allah'tan sakinandir. Evlere kapilarindan geliniz* [53]

26- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Fitne kalmayincaya, dîn de yalniz Allah'in oluncaya kadar onlarla savasin. Vazgeçerlerse, artik zâlimlerden baskasina hiçbir husûmet yoktur" (Âyet: 193) [54].

40-.....Bize Ubeydullah, Nâfi'den; o da Ibn Umer(R)'den tahdîs etti. (Yetmis üçüncü senenin sonunda Haccâc'in Mekke'de) Abdullah ibnu'z-Zubeyr'i muhasara ettigi o fitne zamaninda iki adam Abdullah ibn Umer'e geldiler de, ona:
— Sübhesiz insanlar helak edildiler (yâhud: Görmekte oldugun su ihtilafli isleri yaptilar). Sen ise Umer'in oglu ve Peygamber'in sa-hâbîsi oldugun hâlde bu savasa çikmandan seni men' eden nedir? dediler.
Ibn Umer onlara:
— Beni bundan, Allah'in kardesimin kanini haram kilmis olmasi men' etmektedir, dedi.
O iki adam:
— Allah ' 'Hiçbir fitne kalmayincaya kadar onlarla savasin" bu-yurmadi mi? dediler.
Ibn Umer de:
— Bizler onlarla harb ettik, nihayet hiçbir fitne kalmadi ve dîn de yalniz Allah'in oldu. Sizler ise bir fitne olsun ve dîn de Allah'tan baskasina âid olsun diye harb etmek istiyorsunuz, dedi.
Usmân ibn Salih sunu ziyâde etti: Abdullah ibn Vehb söyle dedi: Bana Fulân kisi (Misir kaadisi ve âlimi Abdullah ibn Luhey'a'dir denildi) ile Hay ve ibnu Surayh, Bekr ibn Amr el-Meâfirî'den haber verdi. Ona da Bukeyr ibn Abdillah, Nâfi'den söyle tahdîs etmistir: Bir adam Ibn Umer'e geldi de:
— Yâ Ebâ Abdirrahmân! Azîz ve Celîl olan Allah yolunda cihâdi terkederek bir yil hacc, bir yil da umre yapmana seni ne sevketti? Hâlbuki sen Allah'in cihâda çok tesvîk ettigini bilmissindir! dedi.
Ibn Umer de ona:
— Ey kardesim oglu! Islâm bes sey üzerine kuruldu: Allah'a ve Rasûlü'ne îmân etmek, bes namazi kilmak, ramazân orucu tutmak, zekâti ödemek, Ka'be'yi hacc yapmak dedi.
O zât:
— Yâ Ebâ Abdirrahmân! Allah'in kendi Kitâbi'nda zikrettigi seyi isitmiyor musun: "Eger müzminlerden iki zümre birbiriyle dö-güsürlerse aralarim bulup baristirin. Eger onlardan biri digerine karsi hâlâ tecâvüz ediyorsa, siz o tecâvüz edenle Allah Un emrine dö'nün-ceye kadar savasin..." (ei-Hucurât: 9)?
"Onlarla hiçbir fitne kalmayincaya kadar savasin..." (d-Bakara: 193)! dedi,
Ibn Umer:
— Biz Rasûlullah zamaninda bunu yaptik. Islâm ehli az idi.. îrnân-li kisi dîni hakkinda fitneye ugratilirdi. Müsrikler onu ya öldürürler, yâhud da devamli azâb ve iskence ederlerdi. Nihayet müslümânlar çogaldi ve hiçbir fitne (yânî dînî baski) kalmadi, dedi.
Bu sefer o zât Ibn Umer'e:
— Alî ve Usmân hakkindaki görüsün, sözün nedir? dedi. Ibn Umer:
— Usmân'a gelince, (Uhûd'daki kaçisini) Allah ondan affetmis gibidir. Amma sizler ondan bu

suçunu affetmeyi hiç istemediniz. Alî'ye gelince, o, Rasülullah'in amcasinin oglu ve kizi Fâtima'nin kocasi-dir. -Ve eliyle isaret ederek:- (Rasülullah'in odalari arasindaki) yerinde görüp durdugunuz su ev, Alî'nin evidir, dedi [55].

27- Allah'in Su Kavli Babi:

'Allah yolunda mallarinizi harcayin. Kendinizi tehlikeye atmayin. (Dâima) iyilik edin. Çünkü Aüah iyilik edenleri sever" (Âyet: 195). "Tehlüke" ve "Helak" bir ma'nâyadir [56].

41-.....Bize Su'be tahdîs etti ki, Süleyman ibn Mihrân söyle demistir: Ben Ebû Vâil'den isittim; o da Huzeyfe'den. Huzeyfe (R): "Allah yolunda mallarinizi harcayin ve kendinizi tehlikeye atmayin" âyeti nafakayi, yânî Allah yolunda mal harcamayi terk hakkinda indi, demistir [57].

28- Allah'in Su Kavli Babi:

"Artik içinizden kim hasta olur yâhud da basindan bir eziyeti bulunursa, ona oruçtan yâhud sadakadan yâhud da kurbândan biriyle fidye (vâcib olur)..." (Âyet: 196) [58].

42-.....Abdurrahmân ibnu'l-Esbahânî söyle demistir: Ben Abdullah ibn Ma'kil'dan isittim, o söyle dedi: Ben su mescidin içinde, yânî Küfe Mescidi'nde Ka'b ibn Ucre(R)'nin yanma oturdum da ona "Oruçtan bir fidye" âyetim sordum. Ka'b ibn Ucre söyle anlatti: (Hu-deybiye'de) bitler yüzüm üzerinde saçilip dagilir hâlde ben Peygam-ber'in yanma tasindim. Peygamber (S):
— "Ben mesakkatin sende bu dereceye ulastigini zannetmiyordum. Sen bir davar bulabilir misin?" diye sordu.
Ben:
— Hayir (bulamam), dedim. Peygamber:
— "Üç gün oruç tut, yâhud herbir fakire yarim sâ' ölçegi bugday düsmek üzere alti fakiri doyur ve basini tiras et" buyurdu.
Iste bu âyet husûsî olarak benim hakkimda indi, fakat bu umûmî olarak sizin hakkinizdadir, dedi [59].

29- Bâb:

'Kim hacca kadar umre ile fâidelenmek isterse... (Âyet: 196) [60]

43-..... îmrân ibn Husayn (R) söyle demistir: Allah'in Kitâbi'nda mut'a âyeti, yânî haccda temettü' yapma âyeti inmistir. Akabinde biz de Rasûlullah'in beraberinde temettü' hacci yaptik. Temettü' yapmayi haram kilan Kur'ân indirilmedi; ölünceye kadar Peygamber de bundan nehyetmedi. Bir

adam kendi re'yi ile istedigi seyi söylemistir.

Muhammed el-Buhârî: O adamin Umer oldugu söylenir, dedi [61].

30- Bâb:

(Hacc mevsiminde ticâretle) RabbHnizden rizk istemenizde bir günâh yoktur1' (Âyet: i98).

44-.....Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Ukâz, Mecenne ve Zu'l-Mecâz Câhiliyet devrinde birtakim büyük pazarlardi. Müslümanlar hacc mevsimlerinde buralarda ticâret yapmayi günâh saymislardi. Bunun üzerine "Hacc mevsimlerinde (ticâretle) RabbHnizden rizk istemenizde bir günâh yoktur..." âyeti indi [62].

31- Bâb:

"Sonra insanlarin döndügü yerden siz de dönün. Allah'tan magfiret isteyin. Sübhesiz ki, Allah çok magfiret edicidir, çok merhamet eyleyicidir" (Âyet: 199).

45-.....Âise (R)'den (o, söyle demistir): Kureys ile Kureys'in dîninde olan müsrikler (Câhiliyet devrinde) Muzdelife'de vakfe yaparlardi. Bunlara "Hums" ismi verilirdi. Bunlardan baska olan Arab hacilari ise Arafat'ta vakfe yaparlardi. Islâm gelince Allah, Peygam-ber'ine Arafat'a gitmesini, sonra orada vakfe yapmasim, bundan sonra dâ oradan dönmesini emretti. Iste bu, Yüce Allah'in su kavlidir: "Sonra insanlarin döndügü yerden siz de dönün.,." [63].

46-.....Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Hacc niyetiyle ihrama girinceye kadar kisinin Beyt'i (hacc aylarinda umre için) tavaf etmesi halâl degildi. Binegine binip Arafat'a gittiginde fidyesi deveden yâhud sigirdan yâhud koyundan kendisine kolay gelen bir hediye hayvandir. Bunlardan kendisine kolay olandan hangisini isterse kurbân eder. Su kadar ki, böyle bir kurbanlik bulmasi kolay olmayan kisiye arefe gününden önceki hacc günleri içinde üç gün oruç tutmasi vâcib olur. Eger bu üç günün sonuncusu arefe günü olursa, üzerine günâh yoktur. Bundan sonra ikindi namazindan tâ karanlik oluncaya kadar Arafat'ta vakfe yapmak için gitsin. Vakfeden sonra Arafat'tan hareket etmeye davransinlar. Arafat'tan hareket ettikleri zaman geceyi geçirecekleri yer olan Muzdelife'ye kadar ilerlesinler. Sonra Allah'i çok zikretsin(ler). Sabaha girmenizden önce tekbîr ve tehlîli çok söyleyiniz. Sonra (oradan Minâ'ya dogru) hareket ediniz. Çünkü insanlar da oradan hareket ediyorlardi. Ve Yüce Allah: "Sonra insanlarin (hep beraber) döndükleri yerden siz de dönün. Allah'tan magfiret isteyin. Sübhesiz ki, Allah çok magfiret edicidir, çok merhamet eyleyicidir" (Âyet: 199) buyurdu. En sonunda cemreyi taslarsiniz [64].

32- Bâb:

'Insanlardan kimi de: Ey Rabb 'imiz bize dünyâda da güzellik ver, âhirette de güzellik ver ve bizi o ates azabindan koru der" (Âyet: 201).

47-.....Enes ibn Mâlik (R): Peygamber (S) her zaman: "Yâ Allah! Ey Rabb'imiz, bize dünyâda da güzellik ver, âhirette de güzellik ver ve bizi o ates azabindan koru" diye duâ ederdi, demistir [65].

33- Bâb:

"Hâlbuki o, düsmanlarin en yamanidir... " (Âyet: 204). Atâ ibn Ebî Rebâh: "Nesi", "Hayavân"dir, demistir [66].

48-.....Bize Sufyân es-Sevrî, îbn Cureyc'den; o da Abdullah ibn Ebî Muleyke'den; o da Âise'den tahdîs etti. Âise bu hadîsi Pey-gamber'e yükselterek "Allah'a erkeklerin en çok nefretlisi, düsman-ligi en siddetli olanidir" buyurdu, demistir.
Ve Abdullah ibnu'l-Velîd el-Adenî söyle dedi: Bize Sufyân es-Sevrî tahdîs etti. Bana Ibnu Cureyc, tbnu Ebî Muleyke'den; o da Âi-se'den; o da Peygamber'den senediyle tahdîs etti [67].

34- "Yoksa Siz, Sizden Evvel Geçenlerin Hâli Basiniza Gelmeden Cennete Girivereceginizi Mi Sandiniz? Onlara Öyle Yoksulluklar Ve Sikintilar Gelip Çatti Ve (Çesitli Belâlarla) Sarsildilar Kî, Hattâ Peygamberleri Beraberindeki Müzminlerle Birlikte: 'Allah'in Yardimi Ne Zaman?' Diyordu. Gözünüzü Açin, Allah'in Yardimi Muhakkak Yakindir" (Âyet: 214) Babi

49-.....Ibn Cureyc söyle demistir: Ben Ibn Ebî Muleyke'den isittim, söyle diyordu: îbn Abbâs (R) söyle dedi: "Hattâ o rasûller kavimlerinin îmânindan ümîdlerini kesip de onlarin va 'd edildikleri ilâhî yardim hususunda muhakkak yalana çikarildiklarini zannettikleri Sirada... " (Yûsuf: 110).
îbn Ebî Muleyke dedi ki: Ibn Abbâs bu Yûsuf: 110. âyetinden anladigi "yardimin gecikmesi ve yavas gelmesi" ma'nâsim el-Bakara: 214. âyetinden de anladi da: "Hattâ o rasül, maiyyetindekimüzminlerle birlikte; 'Allah hn yardimi ne zaman?' diyordu. Gözünüzü açin! Allah'in yardimi muhakkak yakindir" (ei-Bakara: 214) âyetini okudu.
Ibn Ebî Muleyke dedi ki: Ben Urvetu'bnu'z-Zubeyr'e kavustum da ona bu âyette "Kuzibû" fiilindeki zâl harfinin seddesiz okunmasini sordum. O söyle dedi: Âise, Ibn Abbâs* m bu fiildeki zâl'i sedde-siz okumasini inkâr ederek;
— Maâzallâhi (= Allah'a siginirim). Yemîn ederim ki, Allah Ra-sûlü'ne her ne va'd ettiyse, Rasûlü ölümünden önce o va'din muhakkak gerçeklesecegini kat'î olarak bilmistir. Lâkin belâlar, rasûllerden hiç ayrilmayip devam edip durdu da, maiyyetinde bulunan mü'min-Ierin, kendilerini yalanlayacak olmalarindan korkmuslardir, dedi.

Âise bu âyeti "Ve zannû ennehum kadkuzzibû" seklinde zâl'in seddesiyle okur idi [68].

35- Bâb:

"Kadinlariniz sizin (çocuk yetistiren) tarlanizdir. O hâlde tarlaniza dilediginiz gibi gelin. Kendiniz için önden (iyi ameller) gönderin. Bir de Allah'tan korkun ve bilin ki, herhalde siz O 'na kavusacaksiniz. Îmân edenlere müjdele" (Âyet: 223).

50-.....Bize Abdullah ibnu Avn haber verdi ki, Nâfi' söyle demistir: Ibn Umer (R) Kur'ân okudugu zaman, okumasini bitirinceye kadar Kur'ân'dan baska birsey konusmazdi. Bir gün ben onun huzurunda Mushaf'i tuttum, o da ezberden el-Bakara Sûresi'ni okudu. Nihayet ondan bir yere ulastiginda, bana:
— Sen bu âyetin ne hakkinda indirildigini bilir misin? dedi. Ben:
— Hayir bilmem, dedim. Ibn Umer:
— Bu âyet su su hususta (yânî kadinlara arka taraflarindan gelmek sözleri hakkinda) indirildi, dedi ve sonra okumasina devam etti.
Ve Abdussamed'den (o dedi ki): Bana babam Abdulvâris ibn Saîd tahdîs etti. Bana Eyyûb es-Sahtiyânî, Nâfi'den; o da Ibn Umer'den tahdîs etti. Ibn Umer "Kadinlariniza istediginiz gibi geliniz" kavli hakkinda:
— Kocasi kadina oradan gelir, demistir.
Bu hadîsi Muhammed ibn Yahya ibn Saîd, babasi Yahya ibn Sa-îd'den; o da Ubeydullah ibn Umer'den; o da Nâfi'den; o da Ibn Umer'den olmak üzere rivayet etmistir.

5l-.....Câbir (R) söyle demistir: Yahûdîler: Erkek, kadin ile arka tarafindan gelip cima' ederse dogacak çocuk sasi olur, derlerdi. (Bu bâtil inanci yikmak üzere) "Kadinlariniz sizin bir ekinliginizdir. O hâlde tarlaniza dilediginiz taraftan geliniz" âyeti indi [69].

36- Bâb:

"Kadinlari bosadiniz da iddetlerini bitirdiler mi, aralarinda mesru' bir surette anlastiklari takdirde artik kendilerini kocalarina nikâh etmelerine engel olmayin..." (Âyet: 232).

52-.....el-Hasen el-Basrî söyle demistir: Bana Ma'kü ibnu Yesâr tahdîs edip: Benim bir kizkardesim vardi, onu benden istiyorlardi, dedi.
.....Buradaki senedlerde Yûnus ibn Ubeyd, el-Hasen'den tahdîs etti ki, Ma'kil ibn Yesâr'in kizkardesini kocasi bosamis ve kadim iddeti tamamlanincaya kadar terketmis. Akabinde bosayip iddeti tamamlanan bu kadini velîsinden tekrar istemis. Velîsi olan erkek kardesi Ma'kil bunu kabul etmemistir. Bunun üzerine "Artik kadinlarin kendilerini kocalarina nikâh etmelerine engel olmayin" âyeti inmistir [70].

37- Bâb:

"Sizden ölenlerin geride biraktiklari zevceler kendi nefislerini dört ay on gün bekletirler. Iste bu müddeti bitirdikleri zaman artik onlarin kendileri hakkinda mesru' vech ile yaptiklari seyden dolayi

size günâh yoktur. Allah, ne islerseniz hakkiyle haberdârdir" (Âyet: 234)

"Affederlerse"\ "Hibe ederlerse" demektir [71].

53-.....Abdullah ibnu'z-Zubeyr söyle dedi: "Sizden ölenlerin geride biraktiklari zevceler kendi nefislerini dört ay on gün bekletirler... " (234.) âyeti var, bir de "Sizden zevceler birakip ölecek olanlar eslerinin (kendi evlerinden) çikarilmayarak, yilina kadar fâidelen-melerini vasiyet etsinler. Bunun üzerine onlar kendiliklerinden çikarlarsa, artik onlarin bizzat yaptiklari mesru' islerden dolayi size mesrûtiyet yoktur..." (240.) âyeti var.
Ibnu'z-Zubeyr dedi ki: Ben Usmân ibn Affân'a söyle dedim:
— Bu 240. nafaka âyetini ondan önceki diger âyet, yânî 234. (dört ay on gün bekleme) âyeti neshetmistir. Böyle iken hükmü neshedilen bu âyeti Mushaf'ta niçin yaziyorsun? yâhud: Bu mensûh âyeti Mushaf'ta niçin birakiyorsun? dedim.
Usmân da:
— Ey kardesimin oglu! Ben Mushaf'tan hiçbirseyi bulundugu yerinden degistirmem, dedi [72].

54- Bize Ishâk ibn Râhûye tahdîs etti. Bize Ravh ibn Ubâde tahdîs etti. Bize Sibl ibnu Abbâd, Abdullah ibn Ebî Necîh'ten; o da Mucâ-hid ibn Cebr'den tahdîs etti. Mucâhid söyle demistir: "Sizden ölenlerin geride biraktiklari zevceler kendi nefislerini dört ay on gün bekletirler. Iste bu müddeti bitirdikleri zaman... " (234). Burada zikredilen dört ay on günlük iddet, kadinin, kocasinin akrabalari yaninda bekleyecegi iddettir ki, bu vâcib bir iddettir [73]. Yüce Allah: "Sizden zevceler birakip ölecek olanlar eslerinin (kendi evlerinden) çikarilmayarak yilina kadar fâidelenmelerini, bakilmalarini vasiyet etsinler. Bunun üzerine onlar kendiliklerinden çikarlarsa, artik onlarin bizzat yaptiklari mesru' islerden dolayi size mes 'ûliyet yoktur..." 240. âyetini indirdi.
Mucâhid dedi ki: Allah evvelki âyette dört ay on gün iddet bekleyen kadina, bir vasiyet olarak yedi ay yirmi gün daha ekleyip, senenin tamâmini tahsîs etti. O kadin isterse kendine yapilmis olan vasiyeti içinde ikaamet eder, isterse oradan çikar. Iste bu Yüce Allah'in: "Eslerinin evlerinden çikarilmayarak fâidelenmelerini vasiyet etsinler, Bunun üzerine o kadinlar kendiliklerinden çikarlarsa artik onlarin bizzat yaptiklari mesru' islerden dolayi size mesguliyet yoktur" kavlidir. (Dört ay on günlük) iddet ise, oldugu gibi kadin üzerine vâcibdir. Ibnu Ebî Necîh, bunu Mucâhid'den olmak üzere söyledi.
Atâ ibn Ebî Rebâh da dedi ki: Ibn Abbâs söyle dedi: Bu âyet, kadinin kendi ailesi yaninda iddet beklemesini neshetti. Artik kadin istedigi yerde (dört ay on günlük) iddetini bekler. Bu, Yüce Allah'in: "Çikarilmayarak..." kavlidir.
Atâ (Ibn Abbâs'tan rivayet ettigini tefsîr ederek) söyle dedi: Kadin isterse kocasinin ailesi yaninda iddet bekler ve kendine yapilan vasiyette ikaamet eder, isterse Yüce Allah'in: "Onlarin bizzat yap-tiklari mesru'islerden size mesguliyet yoktur" kavlinden dolayi baska yere çikar gider.
Yine Atâ: Sonra (en-Nisâ: 11-12) mîrâs âyeti geldi de süknâ hakkim neshetti. Artik kadin (süknâ hakki olmayarak, vasiyeti terkedip) diledigi yerde iddetini bekler, dedi.
Ve Muhammed ibn Yûsuf el-Feryâbî'den: Bize Verkaa ibn Amr el-Havârizmî, Ibn Ebî Necîh'ten; o da Mucâhid'den bu suretle tahdîs etti. Ve yine Abdullah ibn Ebî Necîh'ten; o da Atâ'dan tahdîs etti

ki, Ibn Abbâs: Bu âyet, kadinin, kendi ailesi içinde iddet beklemesini neshetti, artik kadin istedigi yerde iddetini bekler. Çünkü Yüce Allah: "Çikarilmayarak,.." buyurmustur. Bu da yukarida, Mucâhid'den rivayet edilen tarzdadir [74].

55-.....Bize Abdullah ibnu Avn tahdîs etti ki, Muhammed ibn Sîrîn söyle demistir: Ben bir meclisde oturdum, orada Ensâr'dan büyük büyük adamlar vardi. Içlerinde Abdurrahmân ibnu Ebî Leylâ da vardi. Ben, Abdullah ibn Utbe'nin, Haris kizi Subey'a'nin durumu hakkindaki hadîsini zikrettim. Abdurrahmân ibn Ebî Leylâ:
— Lâkin onun amcasi olan Abdullah ibn Mes'ûd buna kaail olmazdi (yâni bu hükmü söylemezdi), dedi.
Bunun üzerine ben (Abdullah ibn Utbe'yi kasdederek):
— Eger Kûfe'nin yani basinda ikaamet eden bir adama isnâden yalan söylediysem sübhesiz ben cesaretli, yâni utanmaz bir kimseyim-dir, dedim.
Bu sirada Ibn Sîrîn sesini yükseltti de söyle dedi:
— Sonra ben çiktim, akabinde Mâlik ibn Âmir'e yâhud Mâlik ibn Avf'a kavustum ve ona: Hâmile iken kocasi ölmüs olan kadinin iddeti hakkinda Ibn Mes'ûd'un görüsü nasil idi? diye sordum. O da bana söyle cevâb verdi: Ibn Mes'ûd: Siz o kadina ruhsati tatbik etmeyerek, onun üzerine uzun olan iddeti mi tatbik ediyorsunuz? Yemîn olsun kisa olan en-Nisâ Sûresi, yânî et-Talâk Sûresi, en uzun iddet olan bu el-Bakara âyetinden sonra inmistir, dedi.
Eyyûb es-Sahtiyâriî de Muhammed ibn Sîrîn'den söyledi ki, Ibn Sîrîn (sekksiz olarak):
— Ben Ebû Atiyye Mâlik ibn Âmir'e kavustum..., demistir [75].

38- "Namazlari Ve Orta Namazi Muhafaza Ediniz. (Âyet: 238) Babi

56-.....Buradaki iki senedle Alî (R) söyle demistir: Peygamber (S) Hendek günü: "Müsrikler bizi günes batincaya kadar orta namazindan habsettiler. Allah onlarin kabirlerini ve evlerini ates dol-dursun" buyurdu.
Râvî Yahya ibn Saîd: Yâhud Peygamber: "Allah onlarin kabirlerini ve içlerini ates doldursun" buyurmustur, diye sekk ile rivayet etmistir [76].

39- "Ve Allah Için Tam Husu' Ve Taâtle Dîvân Durun Yânî "Tam Itaat Ediciler Olarak Namaza Durun" (Âyet: 238) Babi

57-.....Zeyd ibn Erkam (R) söyle demistir: Bizler namaz içinde kelâm söylerdik. Bizim birimiz yanindaki kardesine ihtiyâci husûsunda söz söylerdi. Nihayet su: "Namazlari ve orta namazi muhafaza ediniz. Allah 'in dâvânina tam husu' ve itaatle durun" âyeti indi de, bunun üzerine bize namazda sükût etmemiz emredildi [77].

40- Azîz Ve Celîl Allah'in Su Kavli Babi:

"Fakat korkarsaniz, o hâlde (namazi) yürüyerek yâhud süvârî olarak kilin (birakmayin). Tehlikeden emîn oldugunuz vakit ise yine Allah'i, size bilmediginiz seyleri nasil ögretti ise öyle anin" (Âyet: 239).

Saîd ibn Cubeyr söyle dedi [78]:
"Kursiyyuhu", "Onun ilmi" demektir. "Bastaten", ziyâde ve fazlaya denilir. "Efrig", "Bosalt" yânî "Indir"; "Velâ yeûduhû", "Ona agir gelmez"; "Âdenf, "Bana agir gelip belimi büktü", "el-Âdu ve'l-Aydu" "Kuvvet"; "es-Sinetu", "Uyku baslangici, mizganma, uyuklama"; "Lem-yetesenneh", "Degismedi, bozulmadi"; "Fe-buhite", "Hücceti gitti", "Hâviye", "Içinde hiçbir can yoldasi, yânî hiçbir kimse yok"; "Urûsuhâ", "Binalari", "es-Sinetu", "Uyku baslangici, uyuklama"; "Nûnsiruhâ", "Onu çikaririz". "Vsârun"; "içinde ates bulunan kalin bir sütün gibi yerden göge dogru siddetle esip herseyi koparan rüzgâr, kasirga".
Ibn Abbâs da: "Salden", "Üzerinde hiçbirsey bulunmayan"demektir, dedi.
Ikrime de: "Vâbilun", "Siddetli yagmur"; "et-Tallu", "Hafif yagmur, çig, nem"dir dedi. Ikrime'nin zekrettigi bu seyler mü'min amelinin meselidir [79].

58-.....Bize Mâlik, Nâfi'den tahdîs etti ki, Abdullah ibn Umer (R) kendisine korku namazi sorulduguzaman söyle der idi: Imâm Öne geçer, insanlardan bir taife de onun arkasinda saff durur. Imâm onlara bir rek'at namaz kildirir. Bu sirada onlardan bir taife namaz kilanlarla düsman arasinda bulunur, namaz kilmayip, onlari korurlar, îmâm'in beraberindekiler bir rek'at kildiklari zaman selâm vermeyerek, o namaz kilmayanlarin bulundugu yere çekilirler. Bu sefer o namaz kilmamis olanlar, imâmin arkasina geçip imâmla birlikte bir rek'at namaz kilarlar. Sonra imâm Iki rek'at kilmis oldugu hâlde selâm verip namazdan çikar. Imâm namazdan çiktiktan sonra o iki taifeden herbiri kendi baslarina birer rek'at daha namaz kilarlar. Böylece iki taifeden her biri iki rek'at namaz kilmis olur. Korku bundan da çok olursa, ister yaya olarak ve ayaküstü durarak (yânî rükû' ve sucûdu terkederek), ister hayvan üzerinde olarak, kibleye ister yüzle-yerek, ister yüzlemeyerek (îmâ ile) kilarlar.
Nâfi': Ibn Umer bu ta'rîfi muhakkak Rasûlullah'tan; O'nun ta'-rîfi olmak üzere söyledi zannederim, demistir [80].

41- Bâb:

"Sizden zevcelerini geride birakip Ölecek olanlar eslerinin kendi evlerinden çikarilmayarak, yilina kadar fâidelenmelerini vasiyet etsinler. Onlar kendiliklerinden çikarlarsa artik onlarin bizzat yaptiklari mesru' islerden
dolayi size mesguliyet yoktur... " (Âyet: 240).

59-.....Bize Habîb ibnu's-Sehîd tahdîs etti ki, Ibnu Ebî Muleyke söyle demistir: Abdullah ibnu'z-Zubeyr dedi ki: Ben Usmân ibn Affân'a:
— el-Bakara Sûresi'ndeki su "Sizden zevcelerini geride birakip ölecek olanlar eslerinin kendi

evlerinden çikarilmayarak, yilma kadar fâidelenmelerini vasiyet etsinler... " (Âyet: 240) âyetini diger (234.) âyet neshetmistir. Böyle iken sen o neshedilmis âyeti niçin Mushaf'a yaziyorsun? dedim.
Usmân:
— Sen de onu yerinde birakacaksin, ey kardesimin oglu! Ben Mushaf'tan hiçbirseyi bulundugu yerinden degistirmiyorum, dedi. Humeyd ibnu'l-Esved: Bu metin tarzinda demistir [81].

42- Bâb:

*Hani Ibrahim: 'Ey Rabb Jim, ölüleri nasil diriltecegini bana göster demisti-.. " (Âyet: 200)

60-.....Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu: "Biz sekketmeye Ibrahim'den daha hakliyiz: Hani Ibrahim: Ey Rabb Hm, ölüleri nasil diriltecegini bana göster, demis, Allah da: Inanmadin mi yoksa? demis; o da: Inandim, fakat kalbimin (gözümle de görerek) yatismasi için (istedim) demisti" [82].

43- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Sizden herhangi biriniz arzu eder mi ki, hurmalardan, üzümlerden onun bir bahçesi olsun, altindan irmaklar aksin, orada kendisinin her çesit meyveleri bulunsun, (fakat) ona ihtiyarlik çöksün, âciz ve küçük çocuklari da olsun, derken o bahçeye içinde bir ates bulunan bir bora isabet etsin de o yaniversin? Iste Allah size âyetlerini böyle apaçik bildirir. Olur ki iyi düsünürsünüz" (Âyet: 266).

61-.....Ibn Cureyc söyle demistir: Ben Abdullah ibn Ebî Muleyke'den isittim; o, Ibn Abbâs'tan tahdîs ediyordu: Yine Ibn Cureyc söyle demistir: Ben onun kardesi Ebû Bekr ibn Ebî Muleyke'den de isittim; o da Ubeyd ibn Umeyr (el-Leysî el-Mekkî)'den tahdîs ediyordu. O söyle demistir: Umer ibnu'l-Hattâb (R) bir gün Peygam-ber'in sahâbîlerine hitaben:
— Su "Sizden herhangi biriniz arzu eder mi ki..." âyeti hangi sey hakkinda indi düsünürsünüz? diye sordu.
Oradakiler:
— Allah en bilendir, dediler.
Bu cevâb üzerine Umer öfkelendi de:
— Biliyoruz, yâhud bilmiyoruz deyiniz, dedi. Ibn Abbâs:
— Benim gönlümde o âyetten birsey (bir ilim) var ey Mü'minle-rin Emîri! dedi.
Umer de ona:
— Ey kardesim oglu! Kendini küçük görmeyerek söyle! dedi. Ibn Abbâs:
— Bir amel için mesel yapilmistir, dedi. Umer:
— Hangi amel için? dedi.
Ibn Abbâs yine "Bir amel için" dedi. Umer:
— Azîz ve Celîl olan Allah'in tâatiyle amel eden zengin bir adam için ki, sonra Allah o adama seytâni yolladi, o da ma'siyetlerle amel etti. Nihayet Allah o adamin iyi amellerini zayi' etti.

"Fe-surhunne", "Onlari parça parça kes" demektir [83].

44- Bâb:

"Onlar insanlardan yüzsüzlük edip de birsey istemezler..," (Âyet: 273».
"Elhafe aleyye", "Elahha aleyye" ve "Ahfâni bi'l-mes'ele"; bunlarin hepsi bir ma'nâya olup "Istekte asin gitti" demektir.
"Fe-yuhfikum", "Israrla istemekte sizi yorar" elemektir.

62-.....Atâ ibn Yesâr ile Abdurrahmân ibn Ebî Amre el-Ensârî; ikisi söyle demislerdir: Biz Ebû Hureyre(R)'den isittik, o söyle diyordu: Peygamber (S) söyle buyurdu: "Miskin, insanlarin verdigi bir hurma, iki hurma, bir lokma, iki lokmanin geri çevirdigi su dilenci kisi degildir. Hakîkî miskin (kendisini geçindirecek nafakasi olmadigi hâlde) insanlara el açip istemekten çekinip iffetli kalmaga çalisan kimsedir. Isterseniz okuyunuz."
Buhârî'nin üstadi Saîd ibn Ebî Meryem: Yüce Allah'in su kavlini kasdediyor, dedi: "Onlar insanlardan yüzsüzlük edip birsey istemezler..." [84].

45- Bâb:

'Hâlbuki Allah alisverisi halâl, ribâyi (faizi) haram kilmistir" (Âyet: 275).
"el-Mess"* "Delilik"tir.

63-.....Bize Müslim (ibnu's-Subayh el-Kûfî), Mesrûk'tan tahdîs etti ki, Âise (R) söyle demistir: el-Bakara Sûresi'nin sonundan ribâ hakkindaki âyetler indigi zaman, Rasülullah (S) bu âyetleri insanlara karsi okudu. Sonra sarâb hususunda ticâret yapmayi haram kildi [85].

46- Bâb: "Allah Ribâyi Mahveder" (Âyet: 276), Onu Tamâmiyle Giderir [86]

64-..... Süleyman ibn Mihrân söyle demistir: Ben Ebû'd-Duhâ'dan isittim; O, Mesrûk'tan tahdîs ediyordu: Âise (R) söyle demistir: el-Bakara Sûresi'nin sonlarindaki âyetler indigi zaman Rasülullah çikti da mescidde bunlari okudu. Akabinde sarâb hususundaki ticâreti haram kildi.

47- Bâb:

'(Eger böyle yapmazsaniz) Allah ve Rasûlü'nden mutlak bir harb olunacagini bilin'1" (Âyet: 279) [87].

65-.....Su'be, Mansûr'dan; odaEbû'd-Duhâ'dan; o da Mesrûk'tan tahdîs etti ki, Âise (R) söyle demistir: el-Bakara Sûresi'nin sonundan o âyetler indirildigi zaman Peygamber (S) onlari mescidde

okudu ve sarâb ticâretim haram kildi.

48- Bâb:

"Eger borçlu darlik içinde bulunuyorsa, ona genis bir zamana kadar mühlet verin. Sadaka olarak bagislamaniz ise sizin için daha hayirlidir, eger bilirseniz" (Âyet: 280).
Ve bize Muhammed ibn Yûsuf, Sufyân es-Sevrî'den; o da Man-sûr'dan ve el-A'mes'ten; onlar da Ebû'd-Duhâ'dan; o da Mesrûk'-tan söyledi ki, Âise (R) söyle demistir: el-Bakara Sûresî'nin sonundan o âyetler indirildigi zaman, Rasûlullah (S) mescidde ayaga kalkti da, bu âyetleri bize karsi okudu. Sonra sarâb hakkinda ticâret yapmayi haram kildi [88].

49- Bâb:

"Öyle bir günden sakinin ki, hepiniz o gün Allah*a döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandigi tastamam verilecek, onlara haksizlik edilmeyecektir" (Âyet: 28i>.

66-.....Ibn Abbâs (R): Peygamber (S)'in üzerine inen son hüküm âyeti, ribâ âyetidir, demistir [89].

50- "(Göklerde Ne Var, Yerde Ne Varsa Hepsi Allah'indir.)

Eger siz içinizdekini açiklar yâhud gizlerseniz, Allah onunla sizi hesaba çeker. Sonra kimi dilerse ona magfiret eder, kimi dilerse onu da azâblandirir. Allah herseye kaadirdir" (Âyet: 284).

67-.....Bize Miskin (ibn Bukeyr el-Harrânî), Su'be'den; o da Hâlid el-Hazzâ'dan; o da Mervân el-Asfar'dan; o da Peygamber'in sahâbîlerinden olan bir adamdan -ki o, Ibn Umer'dir- bu "Eger ne~ fislerinizdekini açiklar yâhud gizlerseniz... " âyeti nesh edilmistir, diye tahdîs etti [90].

51- Bâb:

"O Rasûl, RabbHnden kendisine indirilene îmân etti...' (Âyet: 285-286).
Ibn Abbâs: "Isran", "Ahden" demektir; "Gufrâneke" denilir ki, "Magfiretini isteriz, bize magfiret eyle" demektir, demistir.

68-.....Bize Su'be, Hâlid el-Hazzâ'dan; odaMervânel-Asfar'dan; o da Rasûlullah'm sahâbîlerinden olan bir adamdan onun -el-Asfar: Ben o mübhem adamin Ibn Umer oldugunu zannediyorum, demistir 'Eger siz nefislerinizdekini açiklar yâhud gizlerseniz. " âyetini ondan sonraki âyet neshetti, dedigini haber verdi [91].

3- Alu Imrân Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle [92]

52- Bâb [93]

"Tukaat" ve "Takiyye" bir ma'nâya olup "Birseyden sakinmak" demektir.
"Sirmn", sogugun siddeti ve soguk ma'nâsinadir.
"Sefâ hufratin", çukurun ucu ve kenari demektir; kuyunun kenari gibi ki, o da onun ucu, kenari, sivri ve keskin kiyisidir.
"Tubevviu", "Asker yeri ediniyordun" demektir.
(el-Musevvemu", bir alâmetle yâhud beyaz yün ile yâhud alâmet olabilen seylerle bir nisani olan demektir.
"Ribbiyyûne" cemi'dir; tekili "Ribbiyy'Mir; "Rabbe mensûb âlim (veya cemâat) ma'nâsinadir.
"Tehissûnehum", (Allah'in sizi onlar üzerine saldirtmasi ve izni ile) "Siz onlari öldürüp köklerini kaziyordunuz" demektir.
"Guzzen"; tekili "Gazi" olup, gazve yapan, yânî düsmanla cenk ve kital etmeye giden mücâhid 9, ma'nâsinadir.
"Senektubu", "Yazacagiz" yânî "Onlarin söylediklerini ilmimizde muhafaza edecegiz" demektir.
"Nuzulen min indillâh = Allah indinde bir sevâb olarak".
Bu, "Nuzulen" masdarinin "Ben onu konuk ettim" sözünde oldugu gibi mefûl isim sîgasi ile "Ve vt: munzelun min indillâh", yânî "Allah yaninda konuk edilmis olarak" ma'nâsina olmasi da caiz olur.
("Nüzul", konuk için hazirlanan ikram olup, sonra genisletilip rizk ma'nâsina da kullanilmistir.)
Mucâhid: "el-Haylu'l-musevvemetu", "Ince ve son derece güzel atlar" ma'nâsinadir, demistir. Ibn Cubeyr: "Hasûran", Sehvetlere meyli ve kudreti olmakla beraber kemâlinden dolayi nefsini men' edip kadinlara gitmeyen ma'nâsinadir, demistir. îkrime: "Min fevrihim", "Bedir günü öfkelerinden" demektir. Mucâhid: "Yuhricu'l-hayye = Diriyi çikarir" sözünün tefsirinde:
"Nutfe (göz görüsünde hareketsiz) Ölü gibi çikar, hâlbuki ondan, yânî meniden canli yavru çikar" demistir.
"el-îbkâr", fecrin evvelidir. "Asiyy" ise günesin meylidir. Ben onu günesin batma tarafina meylidir zannediyorum.

53- (Bâb:)

"Ondan bir kismi muhkem âyetlerdir". Mucâhid söyle demistir: Bunlar haram ve halâldir.
"Diger bir kismi da mütesâbihlerdir". Bunlar da birbirlerini tasdîk ederler. Bunlar Yüce Allah'in su kavilleri gibidir:
"... Allah onunla birçogunu sasirtir, yine onunla birçogunu yola getirir. Onunla /âsiklardan baskasini sasirtmaz" (el-Bakara: 26).
"Allah'in izni olmadan hiçkimsenin îmân etmesi mümkin degildir. O, akillarini iyi kullanmayanlara murdarlik verir" (Yûnus: ioo).
"Hidâyeti kabul edenlere gelince, Allah onlarin muvaffakiyetini artirmis, onlara (atesten nasil) kaçinacaklarini ilham etmistir" (Muhammed: n>.

"Zeyg", "Sekk" demektir. "Fitne istemek", mütesâbihleri aramak demektir. "Râsihûn, yânî itimde üstün olanlar bilirler de: Biz O'na îmân ettik, derler" [94]

69-.....Bize Yezîd ibnu Ibrâhîm et-Tusterî, Abdullah ibn Ebî Muleyke'den; o da el-Kaasim ibn Muhammed'den tahdîs etti ki, Âi-se (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) su âyeti okudu: "Sana Kitâb*i indiren O'dur. Ondan bir kisim âyetler muhkemdir ki, bunlar Kitâbhn anasidir (temelidir). Diger bir kismi da mütesâbihlerdir. Iste kalble-rinde egrilik bulunanlar sirf fitne aramak ve onun te'vîline yeltenmek için, onun mütesâbih olanina tâbi' olurlar. Hâlbuki onun te 'vttini Allah Han baskasi bilmez. Ilimde yüksek dereceye erenler ise: Biz ona inandik. Hepsi Rabb 'imiz katindadir, derler. (Bunlari) salim akillilardan baskasi iyice düsünemez" (Âyet: 7).
Âise dedi ki: Rasûlullah: "Sen Kur'ân 'in yalniz mütesâbih âyetlerine uyan dalâlet sahihlerini gördügünde, iste onlar Allah 'in bu âyette isim ve sifatlarini söyledigi kimselerdir, artik hepiniz onlardan sakininiz" buyurdu [95].

54- Bâb:

“Ben onu da, zürriyetini de o taslanmis seytandan Sana gdirinm" (Âyet: 36).

70-.....Bize Ma'mer ibn Râsid, ez-Zuhrî'den; o daSaîdibnu'l-Müseyyeb'den; o da Ebû Hureyre(R)'den haber verdi ki, Peygamber (S) söyle buyurmustur: "Dogumlari hiçbir çocuk yoktur ki, doguru-lurken seytân ona muhakkak dokunur olmasin. Iste seytânin ona bu dokunmasindan dolayi çocuk çigrinarak aglar. Seytânin bu dokunmasindan Meryem ile oglu Isâ müstesnadirlar."
Sonra Ebû Hureyre: Isterseniz "Ben onu ve zürriyetini o taslanmis seytândan Sana ismarlarim" âyetini okuyunuz, dedi [96].

55- Bâb:

"Hakikat, Allah'a olan ahidlerine ve yeminlerine bedel az'bir bahâyi satin alanlar, iste onlar; onlar için ahirette
hiçbir nasîb yoktur -hiçbir hayir yoktur-... " (Âyet: ii)
"Elîm", "el-Elem" kökünden "Mu'lim" yâni "Elem verici, acitici" demektir. Bu "Elim" lafzi, mufîl yerindedir.
— O âyet benim hakkimda indirildi: Amcamin oglunun topraginda benim bir kuyum vardi. (O bunu inkâr ediyordu.) Peygamber bana: "(O kuyunun senin olduguna) Beyyinen yâhud onun yemini lâzimdir" buyurdu. Ben: Yâ Rasûlallah, bu takdirde o yemîn eder, dedim. Bunun üzerine Peygamber: "Her kim müslümân bir kisinin malini koparip almak için yalanci olarak sabr yemini yaparsa, o kimse Allah'in öfkesine ugrayarak Allah'a kavusur" buyurdu [97].

72-..... Bize el-Avvâm ibnu Havseb, Ibrâhîm ibn Abdirrahmân'dan; o da Abdullah ibn Ebî

Evfâ(R)'dan (söyle dedigini) haber verdi: Bir kimse çarsida bir mali satisa çikardi. Satici, müslümânlar-dan alici olan bir kimseyi kandirmak için bu mala onun vermedigi para verilmistir diye yemîn etti. Akabinde su âyet indi: "Hakikat Allah 'a olan ahidlerine ve yeminlerine bedel az bir bahâyi satin alanlar, iste onlar; onlar için âhirette hiçbir nasîb yoktur. Allah kiyamet günü onlarla konusmaz, onlara bakmaz, onlan temize çikarmaz. Onlar için pek acitici bir azâb vardir" [98].

73-.....Abdullah ibn Ebî Muleyke'den (o, söyle demistir): Iki kadin bir ev içinde yâhud bir hücrede deri isleri dikerlerdi. Bunlardan birisi avucuna biz batirilmis olarak disari çikti ve öbür kadin aley-hine da'vâ etti. Kadinlarin bu da'vâsi Ibn Abbâs'a arz olundu. îbn Abbâs:
— Rasûlullah (S): "Eger insanlara yalniz da'vâlanyle (delilsiz, sâhidsiz) istedikleri seyler verilecek olsaydi, kavmin mallari ve kanlari zayi' olup giderdi" buyurdu. Aleyhine da'vâ edilen kadina, Allah adina yalan yere yemîn etmenin fenaligini hatirlatiniz ve su âyeti de kendisine okuyunuz, dedi: "Allah 'in ahdini ve yeminlerini az bir paraya degisenler, iste bunlar için âhirette hiçbir nasîb yoktur..."
Ibn Abbâs'in bu emri üzerine oradakiler da'vâli kadina bunlari hatirlattilar. Bunun üzerine da'vâli kadin suçunu i'tirâf etti. Ibn Abbâs da'vâci kadina da:
— Peygamber (S): "Yemîn da'vâliya düser" buyurdu, dedi" [99].

56- Bâb:

"De ki: Ey kitâbhlar, hepiniz bizimle sizin aranizda müsavi (ve âdil) bir kelimeye gelin: Allah'tan baskasina tapmayalim..." (Âyet: 64).
"Sevâin", "Kasdin" yânî "Adaletli" demektir [100].

74- Bana Ibrâhîm ibn Mûsâ, Hisâm ibn Yûsuf es-San'ânî'den; o da Ma'mer ibn Râsid'den tahdîs etti.
Ve yine bana Abdullah ibmi Muhammed el-Müsnidî tahdîs etti. Bize Abdurrazzâk tahdîs etti. Bize Ma'mer haber verdi ki, ez-Zuhrî söyle demistir: Bana Ubeydullah ibnu Abdillah ibn Utbe haber verip söyle dedi: Bana îbnu Abbâs tahdîs edip söyle dedi: Bana Ebû Suf-yân, kendi agzindan benim agzima olmak üzere, yânî agiz agiza tahdîs edip söyle dedi: Ben, benimle Rasûlullah arasinda yapilmis olan sulh müddeti içinde gittim.
Ebû Sufyân dedi ki: Ben Sam'da bulundugum sirada iken Pey-gamber'den Hirakl'e bir mektûb getirildi.
Ebû Sufyân dedi ki: Bu mektubu Dihye ibn Halîfe el-Kelbî getirmis ve mektubu Busrâ ahâlîsinin büyügüne (Haris ibn Ebî Semir el-Gassânî'ye) vermis, Busrâ'nin büyügü olan bu zât da mektubu Hi-rakl'e vermisti.
Ebû Sufyân dedi ki: Hirakl:
— Su kendisinin peygamber oldugunu söylemekte olan adamin kavminden burada kimse var mi? diye sordu.
Yanindakiler:

— Evet vardir, dediler.
Ebû Sufyân dedi ki: Akabinde ben Kureys'ten bir toplulukla beraber çagrildim. Hirakl'in huzuruna girdik ve Hirakl'in önünde oturtulduk. Hirakl:
— Peygamber oldugunu söylemekte olan bu Zât'a neseb yönünden en yakin bulunaniz hanginizdir? diye sordu.
Ebû Sufyân dedi ki:
— Benim, dedim.
Kitâbu't-Tefsîr/4255
Beni HirakPin önünde oturttular, arkadaslarimi da benim arkamda oturttular. Sonra tercümanim çagirdi da ona:
— Bunlara söyle ki, ben, peygamber oldugunu söylemekte olan o Adam hakkinda bu zâta bâzi seyler soracagim. Eger bu zât bana yalan söylerse, sizler onu tekzîb ediniz de! dedi.
Ebû Sufyân dedi ki: Allah'a yemîn ederim ki, arkadaslarimin benim yalanimi ötede beride yaymalari olmayaydi, muhakkak (Peygamber hakkinda) yalan uydururdum. Bundan sonra Hirakl, tercümanina:
— Bu adama: Sizin içinizde O'nun hasebi (kiymeti, serefi) nasildir? diye sor! dedi.
Ebû Sufyân dedi ki:
— O içimizde haseb sahibidir, dedim [101].
— Babalari içinde bir melik var olmus mudur? dedi. Ebû Sufyân dedi ki: Ben:
— Hayir, dedim.
— Söyledigini söylemesinden önce (yânî dav'vetten önce) siz O'nu hiç yalan söylemekle ittihâm ettiniz mi? dedi.
Ben:
— Hayir, dedim. Hirakl:
— O'na insanlarin esrafi mi, yoksa zaîfleri mi tâbi' oluyorlar? dedi.
Ebû Sufyân dedi ki: Ben:
— O'na halkin esrafi degil, zaîfleri tâbi' oluyorlar, dedim.
— O'na tâbi' olanlar artiyorlar mi, yoksa eksiliyorlar mi? dedi. Ebû Sufyân dedi ki: Ben:
— Hayir onlar eksilmiyorlar, fakat artiyorlar, dedim. Hirakl:
— Içlerinde O'nun dînine girdikten sonra begenmemezlikten dolayi dînden dönen kimse var mi? dedi.
Ebû Sufyân dedi ki: Ben:
— Hayir yoktur, dedim.
— O'nunla harb ettiniz mi? dedi. Ebû Sufyân dedi ki: Ben:
— Evet harb ettik, dedim. Hirakl:
— O'nunla harbiniz(in sonucu) nasil oldu? dedi. Ebû Sufyân dedi ki: Ben:
— Bizimle O'nun arasinda harb nevbet nevbet olur: Bazen O bize zarar verir, bazen de biz O'na zarar veririz, dedim.
Hirakl:
— O gadr ediyor mu (yânî ahdi bozuyor mu)? dedi. Ebû Sufyân dedi ki: Ben:
— Hayir O gadr etmiyor, ancak biz simdi O'nunla bir müddete kadar mütâreke halindeyiz; bu

müddet içinde ne yapacagini bilmiyoruz, dedim.
Ebû Sufyân dedi ki: Allah'a yeminle söylüyorum, bu sözden baska konusma içine bir kelime sokmam bana mümkin olmadi. Hirakl:
— Sizden bu sözü O'ndan evvel söylemis (yânî O'ndan evvel peygamberlik da'vâsina kalkismis) bir kimse var mi? dedi.
Ben:
— Hayir yoktur, dedim. Sonra tercümanina dedi ki:
— Ona söyle: Ben sana içinizde O'nun hasebini sordum. Sen içinizde O'nun haseb sahibi oldugunu söyledin. Rasûller de böyle kavimlerin haseb sâhibleri içinden gönderilirler. Ben sana, O'nun babalari içinde bir melik var midir diye sordum. Sen hayir yoktur dedin. Ben de babalarindan bir melik olaydi, bu da babalarinin hükümdarligini geri almak isteyen bir kimsedir diye düsünürdüm dedim. Ve yine ben sana O'na tâbi' olanlar halkin zaitleri midir, yoksa esrafi midir? diye sordum. Sen: Hayir O'nun tâbi'leri halkin zaîfle-ridir, dedin. Rasûllerin tâbi'leri de zâten onlardir. Ve yine ben sana, o söyledigi peygamberlik sözünü söylemesinden önce, sizler O'nu yalan söylemekle ittihâm eder miydiniz diye sordum. Sen: Hayir, O'nun yalan söyledigini görmedik, dedin. Ben de su hakikati bildim ki: Önceden insanlara karsi yalan söylememis iken, sonradan gidip de Allah'a karsi yalan söyleyemezdi. Ve yine ben sana, onlardan O'nun dînine girdikten sonra begenmemezlikten dolayi dînden dönen var mir dir diye sordum. Sen: Hayir dînden dönen yoktur, dedin. îmân da mûcib oldugu nes'e ve gönül ferahi kalblere karisip köklesince böyle olur. Ben sana, onlar artiyorlar mi, yoksa eksiliyorlar mi diye sordum. Sen: Onlar artiyorlar, dedin. Iste îmân da tamamlanincaya kadar hep böyle bu minval üzere gider. Ben sana, O'nunla harb ettiniz mi diye sordum. Sen: O'nunla harb ettiginizi, harbin sizinle O'nun
arasinda nevbet nevbet olup bazen O'nun size zarar verdigini, bazen de sizin O'na zarar verir oldugunuzu söyledin. Rasûller de böyle imtihana tâbi' tutulurlar, sonra akibet onlarin lehine olur. Ben sana O zât gadr ediyor mu diye sordum. Sen, O'nun gadr etmez oldugunu söyledin. Rasûller de böyledir, gadr etmezler. Ben sana, O'ndan evvel bu peygamberlik sözünü söylemis bir kimse var mi diye sordum. Sen: Hayir yoktur, dedin. O'ndan evvel bu sözü söylemis bir kimse olaydi, bu da kendisinden evvel söylenilmis bir söze uymus bir kimsedir diyebilirdim diye düsünürdüm, dedi.
Ebû Sufyân dedi ki: Sonra Hirakl:
— O size ne emrediyor? dedi. Ebû Sufyân dedi ki: Ben:
— O bize namaz kilmayi, zekât vermeyi, akraba ile ilgilenmeyi ve iffetli olmayi emrediyor, dedim.
Hirakl:
— Eger O'nun hakkinda söylemekte oldugun seyler dogru ise, O muhakkak bir peygamberdir. Ben bir peygamberin çikacagini bilmekte idim, lâkin ben O'nun sizden olacagini zannetmezdim. Eger ben O'nun yajiina varabilecegimi bilseydim, elbette O'nunla bulusmayi çok arzu ederdim. Eger ben O'nun yaninda olaydim (O'na hizmet ederek) ayaklarim yikardim. Yemîn ederim ki, O'nun hüküm-darligi su ayaklarimin bastigi yerlere muhakkak ulasacaktir, dedi.
Ebû Sufyân dedi ki: Bundan sonra Hirakl, Rasûlullah'in mektubunu istedi ve onu okudu. Mektubun içinde sunlar yazilmisti [102]:
' 'Bismi Ilâhi 'r-rahmâni 'r-rahîm.
Allah'in Kulu ve Rasûlü Muhammed'den Rûm'un büyügü Hi-rakl'e: Hidâyet yoluna uyanlara selâm

olsun! Bundan sonra: Ben seni îsiâm da'vetine, yânî müslümânliga da'vet ediyorum. Islâm 'a gir ki selâmette bulunasin. Müslüman ol ki, Allah senin ecrini iki kat versin! Eger bu da'vetimi kabul etmezsen Hristiyan çiftçilerin günâhi senin boynuna olsun! Ey kitâblilar (Yahudiler ve Hristiyanlar), hepiniz bizimle sizin aranizda müsâvî (ve âdil) bir kelimeye gelin: Allah'tan baskasina tapmayalim,, O'na hiçbirseyi ortak tutmaliyim, Allah V birakip da kimimiz kimimizi rabbler diye tanimayalim. (Buna ragmen) eger kitâblilar bu da 'vetten yüz çevirirlerse, siz de onlara: Sâhid olun, biz muhakkak müslümânlariz, deyiniz. "

Hirakl mektubun okumasini bitirdikten sonra yaninda sesler yükseldi ye gürültü Çogaldi. Bizim disariya çikarilmamiz emredildi, biz de disariya çikarildik. Disariya çiktigimiz zaman ben arkadaslarima:

— îbnu Ebî Kebse'nin (yâni Peygamber'in) isi hakîkaten kuvvetlenip büyüyor. Su da muhakkak ki, Asfar ogullarinin, yâni Rûm-lar'in meliki O'ndan korkmaktadir, dedim.

Artik, Rasûlullah'm isinin gâlib gelecegine tâ Allah kalbime Islâm'i ve inkiyadi girdirinceye kadar kesin bilici olmakta devam ettim[103].

ez-Zuhrî söyle demistir: Nihayet Hirakl, Rûm büyüklerini da'-vet etti de, onlari Himis'ta bulunan bir sarayinin içinde topladi ve onlara:

— Ey Rûm cemâati, (bu Zât'a bey'at edip de) felaha ve zamanin sonuna kadar rüsde nail olmayi ve mülkünüzün sizin için sabit olmasini istemez misiniz? diye hitâb etti.

Râvî dedi ki: Bu hitâb üzerine o topluluk, yaban esekleri kadar sür'atle kapilara dogru kaçistilarsa da kapilari kapanmis buldular. Hirakl, (onlarin bu derece kaçislarim görüp îmânlarindan ümîd ke-since):

— Bunlari benim huzuruma getirin! deyip, onlari çagirdi. Akabinde:

— Ben ancak sizin dîniniz üzerindeki siddetinizi denemisimdir. Simdi ise sizlerden arzu ettigim dîninize olan siddetli bagliliginizi gözlerimle görmüs bulunuyorum, dedi.

Bu söz üzerine oradakiler Hirakl'den razi olup ona ta'zîm için secde ettiler[104].

57- BÂB:

'Siz sevdiginiz seylerden (Allah yolunda) harcayincaya kadar asla iyilige ermis olmazsiniz. Her ne infâk ederseniz sübhesiz Allah onu bilir1" (Âyet: 92).

75-..... Enes ibn Mâlik (R) söyle diyordu: Ebû Talha Medîne'de hurmalik mal yönünden Ensâr'in en zengini idi. Kendisine mallarinin en sevimlisi de "Bîruhâ" (denilen bustâni) idi. Bîruhâ, Mescidin karsisinda idi. Rasûlullah (S) da Bîruhâ'ya girer ve'onun içindeki güzel sudan içerdi. "Siz sevdiginiz seylerden (Allah yolunda) harca-madikça hâlis iyilige ermis olmazsiniz" âyeti indirilince, Ebû Talha kalkti da:

— Yâ Rasûîallah! Sübhesiz Allah "Siz sevdiginiz seylerden har-camadikça hâlis iyilige ermis olmazsiniz" buyuruyor. Mallarimin bana en sevimli olani Bîruhâ'dir. Bîruhâ, Allah için sadakadir. Ben bu sadakanin hayrini ve Allah katinda bunun âhiret zahîresi olmasini umarim. Yâ Rasûîallah, bu bustânimi Allah'in Sana gösterdigi uygun bir yere sarfet, dedi.

Rasûlullah:

— "Bu ne kadar büyük ve hostur! Bîruhâ sahibine kazanç getiren bir maldir, Bîruhâ kazanç getiren bir maldir. Ben senin dedigini isittim. Ben bu bustâni hisimlarin arasinda bölüstürmeni ve onlara vermeni uygun görüyorum" buyurdu.
Ebû Talha:
— Ben de böyle yaparim yâ Rasûîallah, dedi.
Akabinde Ebû Talha, o bustâni kendi hisimlari ve amca ogullari arasinda taksîm etti.
Abdullah ibn Yûsuf ile Ravh ibn Ubâde "Zâlike mâlun râyi-hun (= Bu gidici bir maldir)" seklinde ("ye" harfiyle) söylediler.
Bana Yahya ibn Yahya tahdîs edip: Ben Imâm Mâlik'in huzurunda "Mâlun râbihun" seklinde ("be" harfiyle) okudum, dedi[105].

76-.....Enes ibn Mâlik (R): Ebû Talha o bustâni Hassan ibn Sabit ile Ubeyy ibn Ka'b'a tahsis etti. Ben Ebû Talha'ya o ikisinden daha yakin oldugum hâlde o bustândan bana birsey vermedi, demistir[106].

58- Bab:

“...De ki: Eger dogru söyleyenler iseniz Tevrat'i getirin de onu okuyun" (Âyet: 93) [107].

77-..... Bize Mûsâ ibn Ukbe, Nâfi'den; o da Abdullah ibn Umer(R)'den söyle tahdîs etti: Yahudiler, kendilerinden zina edismis bir erkek ile bir kadini Peygamber'e getirdiler. Peygamber (S) onlara:
— "Siz kendinizden zina edenlere nasil ceza yaparsiniz?" diye sordu.
Yahudiler:
— Biz zina eden erkek ve kadinin yüzlerine kömür sürüp karartir ve onlari döveriz, dediler.
Peygamber:
— "Siz Tevrat'ta recmi (yânî taslama cezasini) bulmuyor musunuz?" dedi.
Yahudiler:
— Biz Tevrat'ta böyle birsey bulmuyoruz, dediler. Bu sözleri üzerine Abdullah ibn Selâm onlara:
— Sizler yalan söylediniz: Eger dogru söyleyenler iseniz Tevrat'i getirin de onu okuyun! dedi.
Onlardan, Tevrat'i okutan âlimleri elini recm âyeti üzerine koydu da, recm âyetini okumayarak, ondan önceki ve sonraki âyetleri okumaga basladi. Abdullah ibn Selâm onun elini recm âyetinin üstünden çekti de:
— Bu nedir? dedi. Yahûdîler bu âyeti görünce:
— Iste bu, recm âyetidir, dediler.
- Peygamber zina edenlerin recm edilmelerini emretti, akabinde onlar mescidin yaninda cenazelerin kondugu yerin yakininda recm edildiler. Ben o zina eden kadinin erkek arkadasini, kadini taslardan korumak içiri, kadinin üzerine dogru meyledip kapanir hâlde gördüm [108].

59- Bab

'Siz insanlar için çikarilmis en hayirli bir ümmetsiniz*.. " (Âyet: iio) [109].

78-.....Ebû Hureyre (R) "Siz insanlar için çikarilmis en hayirli bir ümmetsiniz" kavlinin tefsîri hakkinda: Siz insanlarin bâzilari için insanlarin en hayirlilarisiniz. Çünkü sizler Islâm camiasina boyunlarinda zincirler bulunan esîr insanlari getirirsiniz, nihayet bu esîr insanlar Islâm Dîni'ne girerler, demistir [110].

60- Bâb:

"O zaman içinizden iki zümre za'f göstermisti. Hâlbuki onlarin yardimcisi Allah'ti. Mü'minler ancak Allah'a güvenip dayanmalidir" (Âyet: 122) [111].

79-.....Amr ibn Dînâr söyle demistir: Ben Câbir ibn AbdilIah(R)'tan isittim, söyle diyordu: "O zaman içinizden iki zümre za'f göstermisti. Hâlbuki onlarin yardimcisi Allah 'ti... " âyeti, bizim hakkimizda indi.
Câbir dedi ki: Iki taife bizleriz: (Evs'ten) Harise ogullari ve (Haz-rec'den) Selime ogullari. Ve biz, Allah'in "Hâlbuki onlarin velîleri Allah'ti" kavlinin inmemesini arzu etmeyiz.
- Râvî Sufyân ibn Uyeyne bir kerresinde:- "Hâlbuki onlarin velîleri Allah'ti" kavlinin inmemis olmasi beni sevindir mezdi, seklinde söylemistir [112].

61- Bâb:

'isten hiçbirsey sana âid degildir... " (Âyet: 128).

80-.....ez-Zuhrî söyle demistir: Bana Salim, babasi Abdullah ibn Umer'den tahdîs etti. O Rasûlullah'tan isitmistir. Rasûlullah (S) Uhud'da yaralanip disi kirildiktan sonra) sabah namazinin son rek'-atinde rükû'dan basini kaldirip: Semiallâhu limen hamideh. Rabbena leke'l-hamd dedikten sonra: "Yâ Allah, Fulân'a, Fulân'a ve Fulân 'a la'net et!" der idi. Bunun üzerine Allah: "isten hiçbirsey sana âid degildir. Allah ya onlarin tevbesini kabul eder, yâhud onlari kendileri zâlim kimseler olduklari için azâblandirir" âyetini indirdi.
Bu hadîsi Ishâk ibn Râsid el-Harrânî de ez-Zuhrî'den rivayet etti.

81-.....Bize Ibnu Sihâb, Saîd ibnu'l-Müseyyeb ile Ebû Seleme ibn Abdirrahmân'dan; onlar da Ebû Hureyre(R)'den olmak üzere tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) bir kimsenin aleyhine beddua etmek yâhud bir kimsenin lehine hayir duâ etmek istedigi vakit rukû'dan sonra kunût yapardi.
Râvî bazen söyle demistir: Rasûlullah:
— "Semiallâhu limen hamideh Rabbena lekeH-hamd" dedigi
zaman "Yâ Allah, el-Velîdibnu'l-Velîd'i, Seleme ibnu Hisâm'i, Ayyas ibn Rabîa'yi kurtar! Yâ Allah,

Mudar'i daha beterine, içinde bulunduklari bu yillari Yûsuf Peygamber'in o siddetli yillarina benzet!" der ve bunu açiktan söylerdi.
Yine Rasûlüllah bâzi kerre sabah namazinin bir kisminda:
— "Yâ Allah, Fulân veFulân'a la'net et!" diye bâzi Arab kabilelerine beddua ederdi.
Nihayet Allah: "Isten hiçbirsey sana âid degildir. Allah ya onlarin tevbesini kabul eder, yâhud onlari kendileri zâlim kimseler olduklari için azâblandinr" âyetini indirdi (de Peygamber namazda beddua etmeyi birakti) [113].

62- Bâb:

"Peygamber ise arkanizdan sizi çagiriyordu... " (Ayet: 153) "Uhrâkum" lafzi "Ahirikum" lafzinin müennes

kilinmisidir. ibn Abbâs: Iki güzelligin biri fetih yâhud sehîdliktir, demistir [114].

82-.....el-Berâibn Âzib (R) söyle demistir: Peygamber (S) Uhud gününde okçu piyadelerin basina Abdullah ibn Cubeyr'i kumandan yapmisti. Müslümanlar bozulmus hâlde yönelip kaçtiklari zaman Ra-sûlullah onlarin arkalarindan ("Ey Allah'in kullari, bana geliniz; ey Allah'in kullari bana geliniz..." diye) çagiriyordu. O sira Peygam-ber'in yaninda oniki kisiden baska kimse kalmamisti [115].

63- "Sonra O Kederin Ardindan Allah Üzerinize Öyle Bir Emînlik, Öyle Bir Uyku Indirdi Ki... " (Âyet): Imi Kavli Rart [116]

83-.....Katâde söyle demistir: Bize Enes ibn Mâlik tahdîs etti ki, Ebû Talha söyle demistir: Bizler Uhud günü harb saftlarimizda bulunurken bizleri uyku kapladi.
Ebû Talha dedi ki: Kilicim elimden düserdi, ben onu alirdim. Kilicim elimden tekrar düserdi, ben onu yine alirdim [117].

64- "Kendilerine Yara Isabet Ettikten Sonra Yine Allah'in Ve Rasûvün Da'vetine Icabet Edenler (Hele) Içlerinden Iyilik Yapanlar Ve (Fenaliktan) Sakinanlar Için Pek Büyük Mükâfat Vardir" (Âyet: 172) Babi

"el-Karh", "Yara" demektir. "îstecâbû", "Ecâbû(= Icabet etti)";

"Yestecîbu", "Yucîbu(= Icabet eder)" ma'nâsinadir [118].

65- Bâb:

"Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine: (Düsmanlariniz olan) insanlar size karsi ordu

topladilar, o hâlde onlardan korkun dedi de, bu söz onlarin imânini artirdi ve: Allah bize yeter, o ne güzel vekildir, dediler" (Âyet: 173) [119].

84-.....Ibn Abbâs (R): "Hasbunallâhu ve nVmel-vekîl=Allah bize yetisir, O ne güzel vekildir" cümlesini Ibrahim Peygamber, Nem-rûd atesi içine atildigi zaman söyledi. Ve yine bu cümleyi Muham-med (S) ile sahâbîleri de: "Halk kendilerine; (Düsmanlariniz olan) insanlar size karsi ordu topladilar, o hâlde onlardan korkun, dedikleri zaman bu söz onlarin îmânini artirdi ve: Allah bize yeter, O ne güzel vekildir, dediler".

85-.....Ibn Abbâs (R): îbrâhîm Peygamberdin atese atildigi zaman söyledigi son sözü "Hasbiye'llâhu ve nVme*l-vekîl=Allah bana yeter, O ne güzel vekildir** cümlesidir, demistir [120].

66- Bâb:

'Allah'in fazlindan kendilerine verdigini (harcamakta) cimrilik edenler sakin bunun kendileri için bir hayir oldugunu sanmasinlar..." (Âyet: iso)
"Seyutavvakûn", "Boyunlarina halka yapilacak" demektir; "Boynuna halka taktim" sözündeki gibi.

86-.....Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu: "Her kim ki Allah kendisine mal verir de o malin zekâtini ödemezse, kiyamet gününde o zekâti verilmeyen mal, sahibi için çok zehirli erkek bir yilan suretine konulur. Bunun iki gözü üstünde iki nokta vardir. Bu azgin yilan kiyamet gününde mal sahibinin boynuna gerdanlik yapilir. Sonra yilan (agzi ile) sahibinin çenesini iki tarafindan yakalar da: Ben senin (dünyâda çok sevdigin) malinim, ben senin hazinenim! der.
Sonra Rasûlullah su mealdeki âyeti okudu: "Allah'in fazlindan kendilerine verdigini (sarfetmekte) cimrilik edenler sakin bunun kendileri için bir hayir oldugunu sanmasinlar. BiVakis bu, onlar için bir serrdir. Onlarin cimrilik ettikleri sey, kiyamet günü boyunlarina dolanacaktir. Göklerin ve yerin mîrâsi Allah'indir. Allah ne yaparsaniz hakkiyle haberdârdir" (Âyet: ist» [121].

67- Bâb:

"(And olsun ki, mallariniz ve canlariniz hususunda imtihana çekileceksiniz.) Sizden evvel kendilerine kitâb verilenlerden ve Allah *a es taniyanlardan da herhalde incitici birçok (lâflar) isiteceksiniz..." (Âyet: i86>.

87-.....ez-Zuhrî söyle demistir: Bana Urve ibnu'z-Zubeyr haber verdi; ona da Usâme ibn Zeyd (R) söyle haber vermistir: Rasû-lullah (S) Bedir vak'asindan önce bir gün Fedek dokumasi kapli, saçakli bir palan vurulmus bir merkeb üzerine bindi ve (henüz çocuk bulunan) Usâme ibn Zeyd'i terkisine aldi da Haris ibn Hazrec ma-hallesinde(ki evinde hasta bulunan) Sa'd ibn Ubâde'ye hasta ziyaretine gitti.
Usâme dedi ki: Giderken yolda Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûl*-ün içinde bulundugu bir meclise

ugradi. Bu vak'a Abdullah ibn Ubeyy müslümân olmazdan evvel idi. Bu mecliste müslüniânlardan, puta tapan müsriklerden, Yahûdîler'den Karisik birtakim kimseler vardi. Abdullah ibn Revâha da bu mecliste bulunuyordu. Merkebin kaldirdigi toz meclisi kapladigi için Abdullah ibn Ubeyy, kaftamyle burnunu kapadi. Sonra:

— Bizim üzerimizi tozutmayiniz! dedi.

Rasûlullah onlara selâm verdi. Sonra da durup merkebden indi ve onlari Islâm'a da'vet etti ve onlara Kur'ân okudu. Bunun üzerine Abdullah ibn Ubeyy:

— Ey kisi! Bu söylediklerin hakk ve gerçekse, bunlardan güzel birsey olmaz. Fakat bizim meclisimize gelip de bizi bununla ezâlan-dirma! Kendi menziline git, sana gelen olursa ona anlat! dedi.

Bunun üzerine (büyük sâir) Abdullah ibn Revâha:

— Yâ Rasûlallah, (Ibnu Ubeyy'e bakma) meclisimizde bizi Kur'ân ile ört, onun nûrlariyle bürü! Biz duanizi, Kur'ân okumanizi çok severiz! dedi.

Bunun üzerine müslümânlarla müsrikler, Yahudiler sövüsmeye basladilar. Hattâ birbirlerine saldirip öldürmeye yaklastilar. Rasûlullah ise onlari devâmh sükûnete kavusturmaya çalisiyordu. Nihayet yatistilar. Sonra Rasûlullah merkebine binip yürüdü. En sonu Sa'd ibn Ubâde'nin evine varip içeri girdi. Peygamber (S) -Ensâr'in Hazrec kolunun büyüklerinden olan- Sa'd'a:

— "Ey Sa'd! -Abdullah ibn UbeyyH kasdederek- Ebû Hubâb'-in ne söyledigini duymadin mi? (Duymus ol ki) o söyle söyle söyledi" (diye biraz önce geçen vak'ayi) anlatti.

Sa'd ibn Ubâde de:

— Yâ Rasûlallah! Sen Ibn Ubeyy'in kusurunu affet, biraz da onu ma'zûr gör! Sana Kur'ân indiren Allah'a yemîn ederim ki, Allah'in irâdesi Sen'in üzerine indirdigi hakkin gelmesi suretiyle (yânî Sana peygamberlik gelmesi suretiyle) tecellî etmistir. Hâlbuki su bel-decik halki Ibn Ubeyy'in basina tâc giydirmeye, üzerine de melike mahsûs sarik sarmaya (bu suretle onu kendilerine melik edinmeye) hazirlanmislardi. Allah Sana ihsan buyurdugu peygamberlik hakkiyle onlarin tasavvurlarini imkânsiz bir hâle koyunca, bu mahrumiyetle Ibn Ubeyy mahzun ve kederlenmis oldu. Yâ Rasûlallah! Abdullah ibn Ubeyy iste bu kederle, gördügün çirkin harekette bulunmustur (Siz onu afv buyurun), dedi.

Rasûlullah (S) da onu affetti. Esasen Rasûlullah ile sahâbîleri, Allah'in emri veçhile, gerek müsriklerin gerek ehli kitabin kusurlari-

ni affedip, ezalarina sabrediyorlardi. Çünkü Azîz ve Celîl olan Allah söyle buyurmustur:

"And olsun ki, mallariniz ve canlariniz hususunda imtihana çekileceksiniz. Sizden evvel kendilerine kitâb verilenlerden ve Allah'a ortak taniyanlardan da herhalde incitici birçok sözler isiteceksiniz. Eger katlanir, sakinirsaniz, iste bu, hâdiselere karsi gösterilmis bir azim-(ve metânet)ctentf/r" (Âyet: 186).

Ve Allah söyle buyurdu:

"Kitâb ehlinden birçogu, Hakk kendilerince belli olduktan sonra ruhlarindaki hasedden ötürü sizi îmâninizdan sonra küfre döndürmek hevesine düstü. Allah'in emri gelinceye kadar simdilik onlari birakin. Serzenis de etmeyin. Sübhesiz ki Allah herseye hakkiyle kaadIrdîr" (el-Bakara: 109).

Peygamber (S) bu affi, Allah'in kendisine emrettigine te'vîl ediyordu. En sonu Allah onlar hakkinda (savunma harbine) izin verdi. Bu izin üzerine Rasûlullah, Bedir gazvesine çikip da, Allah Islâm or-dusu eliyle Kureys müsriklerinin büyüklerini öldürünce, Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûl ile onun

müsriklerden ve puta tapanlardan olan ma-iyyeti:
— Artik Bedir vak'asi, müslümânliga yönelip yüzünü göstermis açik bir galebedir, dediler ve Rasûlullah'a Islâm üzere bey'at edip müs-lümân oldular [122].

68- Bâb:

"Getirdikleriyle sevinen, yapmadiklariyle de övülmelerini arzu eden kimseler; onlarin azâbdan kurtulacak bir yerde bulunacaklarini sakin sanma. Onlara pek acitici bir azâb vardir" (Âyet: iss)

88-.....Zeyd ibn Eslem, Atâ ibn Yesâr'dan; o da Ebû Sai'd ei-Hudrî(R)'den söyle tahdîs etti: Rasûlullah zamaninda münafiklardan birtakim kimseler, Rasûlullah gazaya çiktigi zaman O'ndan arkada kalirlardi ve Rasûlullah'tan geri kalip evlerinde oturmalarindan fe-rahlanirlardi. Rasûlullah harbden dönüp geldigi zaman da çürük birtakim özürler ileri sürüp yemîn ederler ve yapmadiklari islerle övülmelerini isterlerdi. Iste "Getirdikleriyle sevinen, yapmadiklariyle Övülmelerini arzu eden kimseler..." âyeti bunlar sebebiyle inmistir.

89-.....Ibn Cureyc, Abdullah ibn Ebî Muleyke'den haber verdi ki, ona da Alkame ibn Vakkaas haber vermistir: (Medîne vâlîsi) Mer-vân ibnu'l-Hakem kendi kapicisi Râfi'e:
— Yâ Râfi'! Ibn Abbâs'a git de söyle sor: (Kur'ân'da bildirildigi üzere) kendisine verilen dünyalikla ferahlanan ve yapmadigi bir isle medh olunmaya sevinen her kisi azâb olunacaksa, bütün müslümân-lar herhalde azâb olunacaklardir (demektir)?
Ibn Abbâs bu soruya söyle cevâb vermistir:
— Bu âyetle sizin aranizda ne münâsebet var? (Bu âyet Yahûdî-Ier hakkinda inmistir.) Bir kerre Rasûlullah, Yahûdîler'i çagirip onlara (Tevrat'taki vasiflarina dâir) bir suâl sordu. Onlar da suâlin hakîkî cevâbini sakladilar da ondan baskasini haber verdiler. Bununla beraber verdikleri bu cevâb ile Rasûlullah yaninda takdîr olunduklarini sandilar ve hakîkati gizleyerek verdikleri cevâb ile de sevindiler.
Bundan sonra Ibn Abbâs:
— "Allah bir zaman kendilerine kitâb verilenlerden onu muhakkak insanlara açiklayip anlatacaksiniz, onu gizlemeyeceksiniz diye tey~ mînât almisti. Onlar ise o sözü sirtlarinin arkasina attilar. Onun mukaabilinde az bir menfâati satin aldilar. Müsteri olduklari o sey ne kötüdür. Getirdikleriyle sevinen, yapmadiklariyle de övülmelerini arzu eden o kimseler; iste onlarin azâbdan kurtulacak bir yerde bulunacaklarini asla sanma. Onlara pek acitici bir azâb vardir" (Âyet: 187-188).
Bu hadîsin râvîsi olan Hisâm ibn Yûsuf'a Ibn Cureyc'den rivayet etmesinde Abdurrazzâk mutâbaat etmistir.

90- Ismâîlî onu ulastirip söyle demistir: Bize Muhammed ibn Mu-kaatil el-Mervezî tahdîs etti. Bize el-Haccâc ibn Muhammed el-Missîsî el-A'ver, Ibn Cureyc'den haber verdi. Bana Ubeydullah ibn Ebî Mu-leyke, Humeyd ibn Abdirrahmân ibn Avf'tan haber verdi ki, ona da .Mervân bu hadîsi haber vermistir [123].

69- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Hakikat göklerin ve yerin yaratilisinda, gece ile gündüzün birbiri ardinca gelisinde temiz akil sâhibleri için elbette ibret verici deliller vardir" (Âyet: 190).

91-.....Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Ben bir gece teyzem Meymûne'nin yaninda kaldim. Rasûlullah (S) ailesi ile bir müddet konustu. Sonra uyudu. Gecenin son üçte biri olunca oturdu da gökyüzüne bakti
ve:
— "Hakikat göklerin ve yerin yaratilisinda, gece ile gündüzün arka arkaya gelisinde temiz akil sâhibleri için elbette ibret verici deliller vardir" ilâhî kelâmini söyledi.
Bundan sonra kalkti ve dislerini misvâklayarak abdest aldi. Akabinde onbir rek'at namaz kildi. Sonra Bilâl ezan okudu. RasûlulIah evde iki rek'at daha kildi, sonra da çikip sabah namazini kildirdi [124]
.

70- "Onlar Ayakta Iken, Otururken, Yanlari Üstünde Yatarken Hep Allah'i Hatirlayip Anarlar Ve Göklerin, Yerin Yaratilisi Hakkinda Inceden Inceye Düsünürler (Ve Söyle Derler): Ey Rabb 'Imiz, Sen Bunlari Bosuna Yaratmadin. Sen Pak Ve Münezzehsin. Bizi Ates Azabindan Koru" (Âyet: 19i) Babi

92-.....Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Ben bir gece teyzem Meymûne'nin yaninda kaldim. Ve kendi kendime: Ben muhakkak Rasû-lullah'in (gece) namazina iyice bakacagim, dedim. Rasûlullah için bir yastik atildi. Akabinde Rasûlullah o yastigin uzunlamasinda uyudu. Uyandiginda yüzünden uykuyu (gidermek için eliyle) yüzünü meshet-meye basladi. Sonra Âhi Imrân Sûresinden son on âyeti okuyup bitirdi. Sonra duvarda asilmis küçük bir su kirbasina geldi, onu alip onun suyu ile abdest aldi. Sonra namaza durdu. Ben de kalktim, O'-nun yaptigi gibi yaptim. Sonra gelip O'nun yanibasinda namaza durdum. Rasûlullah elini benim basimin üzerine koydu. Kulagimi tuttu ve onu bükmeye basladi (yânî beni sag tarafina geçirdi). Sonra iki rek'-at namaz kildi. Sonra yine iki rek'at, sonra yine iki rek'at, sonra yine iki rek'at, sonra yine iki rek'at, sonra yine iki rek'at namaz kildi. Ondan sonra tek rek'atli bir namaz kildi [125].

71- Bâb:

"Ey RabbHmiz, hakikat Sen kimi o atese sokarsan, sübhesiz onu hor ve hakîr edersin. (Orada) zâlimlerin hiçbir yardimcilari da yoktur" (Âyet: 192).

93-.....Abdullah ibn Abbâs, hizmetçisi Kureyb'e, teyzesi ve Peygamberdin zevcesi olan Meymûne'nin yaninda bir gece geçirdigini haber verip, söyle demistir: Ben basimi yastigin enine koyarak uzandim. Rasûlullah (S) ile ehli de yastigin boyuna baslarini koyarak uzandilar. Rasûlullah uyudu. Gece yariyi buldugunda yâhud biraz evvelce yâhud biraz sonraca uyandi. Uykuyu

(gidermek için) elleriyle yüzünü silmeye basladi. Ondan sonra Âlu Imrân Sûresi'nin son on âyetlerini okudu. Sonra kalkip asili duran küçük bir kirbaya uzandi. Oradan güzelce bir abdest aldi. Sonra namaza durdu. Ben de kalkip O'nun yaptigi gibi yaptim. Sonra gittim, yanina (yânî sol tarafina) namaza durdum. Sag elini basimin üzerine koydu ve sag kulagimi tutup büktü (yânî beni sag tarafina geçirdi). Sonra iki rek'at, sonra yine iki rek'at, sonra yine iki rek'at, sonra yine iki rek'at, sonra yine iki rek'at, sonra yine iki rek'at namaz kildi. Ondan sonra tek rek'atli bir namaz kildi. Sonra müezzin da'vete gelinceye kadar yine uzandi.
Müezzin gelince yine kalkti, hafif iki rek'at namaz kildiktan sonra odasindan çikip sabah namazini kildirdi [126].

72- Bâb:

"Ey RabbHmiz, dogrusu biz 'RabbHnize inanin* diye insanlari îmâna çagiran bir da*vetçiyi isidip hemen îmâna geldik. Ey Rabb 'imiz, artik bizim günâhlarimizi magfiret et, kusurlarimizi ört, canimizi da iyilerle beraber al. Ey Rabb 'imiz, Sen Hn rasûllerine karsi bize va 'd ettiklerini ver bize. Kiyamet günü yüzümüzü kara çikarma. Sübhe yok ki, Sen asla sözünden dönmezsin" {Âyet: 192-194).

94-.....îbn Abbâs (R) hizmetçisi Kureyb'e, teyzesi ve Peygamber'in zevcesi olan Meymûne'nin yaninda geceledigini haber verip söyle demistir: Ben basimi yastigin enine koyarak uzandim. Rasûlullah ile ehli de yastigin boyuna baslarini koyarak uzandilar. Rasûlullah uyudu. Nihayet gece yariyi buldugunda yâhud biraz evvelce yâhud biraz sonraca uyandi. Oturdu da uykuyu (gidermek için) eliyle yüzünü silmeye basladi. Ondan sonra Âlu Imrân Sûresi'nin son on âyetlerini okudu. Sonra kalkip asili duran bir küçük kirbaya uzandi, ondan güzelce bir abdest aldi. Sonra namaza durdu.
Ibn Abbâs dedi ki: Ben de kalktim, O'nun yaptigi gibi yaptim. Sonra gittim, yanina (yânî sol tarafina) durdum. Sag elini basimin üzerine koydu ve sag kulagimi tutup büktü. Sonra iki rek'at, yine iki rek'at, yine iki rek'at, yine iki rek'at, yine iki rek'at, yine iki rek'at namaz kilip, ondan sonra tek (rek'atli bir namaz) kildi. Sonra müezzin da'vete gelinceye kadar yine uzandi. Ondan sonra yine kalkti, hafif iki rek'at namaz kildiktan sonra odasindan çikip sabah namazini kildirdi127.
127 Bu hadîs de bundan önce gelen iki bâbdakI hadîslerin benzeridir.
'" Iste o temiz akillilar "Ey Rabb'imiz, sen bunlari bosunayaratmadin"dan
buraya kadar devam eden bu dualari söyleyerek tefekkür ederler. Kendilerinin Rabbâniyyûn olduklarini anlatan bu dualar onlarin tefekkür zamanindaki hâlleri ve tefekkürlerinin hâkim baslangiçlaridir. Son dört bâbdan beri basliklarda yazilagelen bu âyetler Yüce Allah'a edilecek tazarru' ve niyazin ilâhî bir Örnegi ve ögretilmesidir.

4-En-Nisâ Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismivle

Ibn Abbâs söyle demistir: tYestenkifû{= Çekinir)", "Yestekbiru{ = Büyüklenmek ister)" demektir. "Kivâmen", "Yasayislarinizi dogrulttugunuz sey"; "Lehunne sebîlen", "O kadinlar için bir yol ta'yîn edinceye kadar". Bununla zinâkâr evli için recm'i, bekâr için de deynekleme cezasini kasdeder.
Ibn Abbâs'tan baskasi (yânî Ebû Ubeyde) de söyledemistir: "Mesnâ" ve "Sülâse" ve "Ruba'" ile "iki", "Üç" ve "Dörd"ü kasdeder. Arab dörtten öteye geçmez [127].

73- Bâb;

Eger yetim kizlar hakkinda adaleti yerine getiremeyeceginizden korkar saniz..." (Âyet: 3)

95- Bize, Ibrâhîm ibn Mûsâ tahdîs etti. Bize Hisâm ibn Yûsuf haber verdi ki, Ibn Cureyc söyle demistir: Bana Hisâm ibn Urve, babasi Urve ibnu'z-Zubeyr'den; o da Âise(R)'den haber verdi (o söyle demistir): Bir adamin yaninda babasi ölmüs yetîm bir kiz vardi. Bu adam o yetîm kizla evlendi. Yetîm kizin bir hurmaligi vardi. O adam kiz için gönlünde bir arzusu olmadigi hâlde, bu yetîm kizi sirf o hurmalik sebebiyle tutuyordu. "Eger yetîm kizlar hakkinda adaleti yerine getiremeyeceginizden korkarsaniz, sizin için halâl olan diger kadinlardan ikiser, üçer, dörder olmak üzere nikâh edin. Sayet (bu suretle de) adalet yapamayacaginizdan endîse ederseniz, o zaman bir (tane ile) yâhud mâlik oldugunuz câriye (ile yetinin). Bu (tek zevce veya câriye) sizin (haktan) egritip sapmamaniza daha yakindir" âyeti, iste bu zât hakkinda indi.
Râvî Hisâm ibn Yûsuf: Ben Urve'nin:
— O yetîm kiz bu hurmalikta ve adamin malinda ortagi idi, dedigini saniyorum, demistir [128].

96-.....Ibn Sihâb söyle demistir: Bana Urve ibnu'z-Zubeyr haber verdi ki, kendisi Âise'den Yüce Allah'in "Eger yetîm kizlar hakkinda adaleti yerine getiremeyeceginizden korkarsaniz... " kavlinin tefsîrini sormus. Âise (R) de söyle demistir:
— Ey kizkardesimin oglu, bu âyetteki yetîm kiz, velîsinin velayet ve vesayeti altinda bulunup malinda erkege ortak yapar. Kizin mali ve güzelligi, velîsi olan erkegin hosuna gider. Bu sebeble velîsi onunla evlenmek ister. Fakat kizin mehrinde adalet etmek ve baskasinin verecegi kadar mehr vermek istemez. Iste (bu âyette) o çesit velîlerin velayeti altindaki yetîm kizlari -haklarinda adalet ve onlarin mehirlerini en yüksek mikdârina yükseltmedikçe- nikâh etmeleri neh-yolunup, bunlardan baska kendilerine halâl olan kadinlardan nikâh etmeleri emrolunmustur.
Âise devamla dedi ki:
— Bu âyet indikten sonra insanlar Rasülullah'a sorup fetva istediler. Bunun üzerine Allah su âyeti indirdi: "Senden kadinlar hakkinda fetva isterler. De ki: Onlara dâir fetvayi size Allah veriyor; Kendileri için yazilmis olani (mîrâsi) onlara vermediginiz ve nikâhlarini da begenip istemediginiz yetîm kizlar ve (henüz ergin olmayan) küçük çocuklar hakkinda, bir de yetimlere karsi adaleti ayakta tutmaniz (onlara iyi bakmaniz) hususunda iste Kitâb'da okunup duran âyetler (2., 3., 6., 9., 10. ve 11. âyetleri kasdediyor). Hayirdan daha ne yaparsaniz sübhesiz Allah onu da hakkiyle bilicidir" (Âyet:i27).
Âise dedi ki:
— Yüce Allah'in bu diger âyetteki "Ve tergabûne en-tenkihû-hunne" kavli de herhangi birinizin

himayesinde bulunan yetîm kiza, mal ve güzelligi az oldugu zaman onunla evlenmeye ragbet göster-memesidir.
Âise dedi ki:
— Bu mal ve güzelligi az olan yetîm kizlara ragbet etmediklerinden dolayi malina ve güzelligine ragbet ettikleri yetîm kizlari -adalete riâyet etmedikçe- nikâh etmekten yetîm velîleri nehyolundular [129]
.

74- Bâb:

"(Velîlerden) kim zengin ise (yetimin malini yemekten) kaçinsin. Kim de fakir ise, o hâlde örfe göre yesin. Artik onlara mallarini teslim ettiginiz vakit karsilarinda sâhid bulundurun. Tam bir hesâb sorucu olmak bakimindan ise Allah yeter" (Âyet: 6).
"Bidâran", "Mubâdereten" (yâni: Hacet yokken, bulûglarindan önce çabuk davranarak) demektir [130]
.
"A'tednâ", "A'dednâ" (yâni "Aded"in ifâl babindan) "Hazirladik" demektir. "A'tâd'T'Hazirlik" masdann)dan olan "Efalnâ" (yâni A'tednâ) da ayni ma'nâyadir [131].

97-.....Âise (R); *'(Velîlerden) kim zengin ise yetimin malindan yemekten kaçinsin. Kim de fakir ise, o hâlde örfe göre yesin.."
kavli hakkinda: Bu âyet yetîm mali hususunda indi. Yetîmin velîsi fakîr oldugu zaman, o malin islerini iyilikle bakip yerine getirmesi karsiliginda (hizmet ücreti ve zarurî olan ihtiyâci kadar) o maldan yer, demistir [132].

75- Bâb:

Miras taksim olunurken (mirasçi olmayan) hisimlar, yoksullar da hazir bulunursa kendilerini ondan (birsey vererek) riziklandirin, (gönüllerini alacak) güzel sözler de söyleyin*' (Âyet: 8).

98-.....îkrime'den: Ibn Abbâs (R): *'Miras taksim olunurken (mîrâsçi olmayan) hisimlar, yetimler, yoksullar da hazir bulunursa..." âyeti muhkemdir, neshedilmis degildir, demistir.
Bu hadîsi Ibn Abbâs'tan rivayet etmekte Ikrime'ye Saîd ibn Cu-beyr mutâbaat etmistir [133].

76- Bâb:

"Allah size mîrâs taksimini söyle tavsiye eder; Çocuklarinizda erkege iki disinin payi mikdâridir... (Âyet: 11).

99-.....Câbir ibn Abdillah (R) söyle demistir: Peygamber ile Ebû Bekr beraberce yürüyerek Benû Selime yurdundaki evim,de beni hasta ziyaretine gelmislerdi. Peygamber beni birsey düsünemez

derecede baygin bulmustu. Bunun üzerine Peygamber abdest suyu isteyip abdest almis, sonra abdest suyundan bir mikdârini benim üzerime serpmisti. Ben ayildim ve:
— Yâ Rasûlallah! Malimda (veraset hususunda) ne yapmami (ne suretle tasarruf etmemi) emredersin? diye sordum.
Bunun üzerine su mealdeki âyet indi: "Allah size miras taksimini söyle tavsiye eder: Çocuklariniz hakkmda(k\ hüküm) erkege iki disinin payi mikdâridir. Fakat çocuklar ikiden fazla kadinlar iseler, ölünün biraktiginin üçte ikisi onlarindir. Disi çocuk bir tek ise, o zaman terikenin yarisi onundur. Ölenin çocugu varsa, ana-babadan her-birine terîkenin altida biri verilir. Çocugu olmayip da ona ana ve babasi mîrâsçi olduysa üçte biri anasinindir. Erkek, disi kardesleri varsa o vakit altida biri anasinindir. (Fakat bütün bu hükümler ölenin) edecegi vasiyetten veya borc(unun ödenmesinin sonradir. Siz babalarinizdan ve ogullarinizdan hangisinin faide cihetinden size daha yakin oldugunu bilmezsiniz- (Bu hükümler ve hisseler) Allah Han birer farizadir. Sübhesiz ki, Allah hakkiyle bilicidir, yegâne hüküm ve hikmet sahibidir" [134].

77- Bâb:

"Zevcelerinizin çocugu yoksa terîkesinin yarisi sizindir. Eger onlarin çocugu varsa, size terîkesinden (düsecek hisse) dörtte birdir..." (Âyet: 12) [135].

100-.....Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Islâm'in baslangicinda kisinin mali, öldügü zaman mîrâs olarak ogluna kalirdi. Vasiyet de ana ile babanin hakki idi (yalniz ebeveyne vasiyet edilirdi). Bilâhare Allah bundan irâde ettigi kismini (mîrâs âyetiyle) neshetti de mîrâsi erkege, iki disi payi kadar ta'yîn buyurdu. Ana ile babadan her birisine de (eger çocuk varsa) altida bir verdi, çocuk yoksa üçte bir verdi. Yine kadina (çocuk bulundugu surette) sekizde bir, çocuksuzsa dörtte bir verdi. Zevceye de (çocuk yoksa) yari, (çocuk varsa) dörtte bir hisse verdi [136].

78- Bâb:

"... Kadinlara zorla mirasçi olmaniz ve onlari -kendilerine verdiginiz mehirden birazini giderebilmeniz için- tazyik etmeniz size halâl olmaz*.." (Âyet: 19)
Ve Ibn Abbâs'tan: "Lâ ta'dulûhunne", "Onlari kahretmeyin"; "Hüben", "Günâh"; "en-Teâtû", "Meyletmeniz"; "Nihleten", "en-Nihletu", "el-Mehru" demektir, diye tefsir ettigi zikrolunuyor [137].

101-.....Bize (Ebû Ishâk Süleyman ibnu Feyrûz) es-Seybânî, Ikrime'den; o da Ibn Abbâs'tan tahdîs etti. es-Seybânî söyle dedi: Bu hadîsi Ebü'l-Hasen Atâ es-Suvâî de zikretti ki, ben onun bunu muhakkak Ibn Abbâs'tan zikrettigini düsünüyorum: "Ey îmân edenler, kadinlara zorla mîrâsçi olmaniz ve onlari -kendilerine verdiginiz mehirden birazini gider(\p elinize geçirebilmeniz için- tazyik etmeniz size halâl olmaz. Meger ki arayi açacak bir fuhus islemis olsunlar. Onlarla iyi

geçinin. Eger kendilerinden hoslanmadinizsa, olabilir ki birsey sizin hosunuza gitmez de Allah onda birçok hayir takdir etmis bulunur" (Âyet: 19).
Ibn Abbâs dedi ki: Câhiliyet halkinin su âdetleri vardi: Bir adam vefat ettigi zaman, onun velîleri kalan zevcesini de mîrâs almaya herkesten hakli olurlardi. Velîlerden bâzisi isterse ilk mehri ile o kadinla evlenir, isterlerse onu baska birisiyle evlendirip mehrini alirlardi. Yine isterlerse o kadini kimseyle evlendirmezler (fidye vermesi için hab-sederler, ölünce mîrâsini alirlar)di. Ölenin velîleri o kadina, kadinin ailesinden daha hakli olurlardi. Iste bu âyet, bunlar hakkinda (bu kötü âdetleri kaldirmak hususunda) indi.

79- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

'(Erkek ve disiden) herbiri için baba ve ananin, yakin hisimlarin terîkelerinden de vârisler yaptik. Akd ile yeminlerinizin bagladigi kimselere de hisselerini verin. Allah herseyin üstünde hakîkî bir sâhiddir" (Âyet: 33) [138].
"Mevâlî", "Velîler", "Mirasçilar" demektir. Ma'mer de söyle demistir: "Evliya", "Mevâlf'dir, yine "Evliya", "Mirasçilaradir.
"Yeminlerinizin karsilikli muâhade akdettigi kimseler..."; bu, yemîn mevlâsidir ki, yeminle baglanan kisiden ibarettir. "el-Mevlâ", yine "Amcaoglu"; "el-Mevlâ'1-mu'tiku", "Kölesine hürriyet veren kisi"; "el-Mevlâ'1-mu'taku", "Kendisine hürriyet verilen kimse"; "el-Mevlâ'1-meliku", "Insanlarin islerini (yürütmeyi, idare etmeyi) üzerine alan kimse", bir de dînde olan "Mevlâ" vardir [139].

102-.....Ibn Abbâs(R)'tan (o, söyle demistir): "Erkek, disi; herbiri için mevtalar kildik ", "Mirasçilar kildik" demektir. "Karsilikli yeminlerinizin bagladigi kimseler", Muhâcirler'le Ensâr'dir ki, Muhacirler Medine'ye geldikleri ilk zamanlarda Peygamber'in bunlarla Medîneli Ensâr arasinda kurdugu kardeslik akdleri sebebiyle Zevu'l-Erham'dan evvel (hisimlik sahihlerinden evvel) mirasçi olurlardi. Fakat sonra "Erkek, kadin; herbiri için mirasçilar kildik"âyeti inince, akidlesme ve kardeslik akdiyle kurulmus olan mîrâsçilik nesholundu.
Sonra Ibn Abbâs, "Karsilikliyeminlerinizin bagladigi kimseler" kavli hakkinda: Artik bu yalniz yardim etmek, ihsan etmek, nasîhat etmekten ibaret kaldi. Akidlesen iki kisi arasinda mîrâsçilik gitmis oldu. Ancak yeminli dostu için vasiyet edebilir.
(Buhârî dedi ki:) Bu hadîsi râvî Ebû Usâme, Idrîs ibn Yezîd'den isitti. Idrîs de Talha ibn Musarnf tan isitti.

80- Yüce Allah'in Su Kavli:

"Sübhesiz ki, Allah zerre kadar haksizlik etmez- Bir iyilik olursa onu kat kat artirir. Kendi canibinden pek büyük bir mükâfat verir'1" (Âyet: 40).

103- Bana Muhammed ibnu'l-Abdilazîz tahdîs etti. Bize Ebû Umer Hafs ibnu Meysere, Zeyd ibn Eslem'den; o da Atâ ibn Yesâr'-dan; o da Ebû Saîd el-Hudrî(R)'den söyle tahdîs etti: Peygamber (S)

zamaninda birtakim insanlar:
— Yâ Rasûlallah! Biz kiyamet gününde Rabb'imizi görecek miyiz? dediler.
Peygamber:
— "Evet (kiyamet gününde Rabb'inizi göreceksiniz); Günesin ziyâini ögle vakti önünde hiçbir bulut yokken görmek için itisip kakismaya', birbirinize zahmet vermeye hacet görür müsünüz?" diye sordu.
Sahâbîler:
— Hayir görmeyiz, dediler.
Peygamber:
— "Ayin ondördüncü gecesi önünde hiç bulut yok iken görmek için birbirinize zahmet vermeye hacet görür müsünüz?' dedi.
Onlar:
— Hayir görmeyiz, dediler. Peygamber:
— "Iste bu iki kürreden herhangi birisinin ziyâini (sikismadan, mesakkatsiz, tam bir açiklikla) gördügünüz gibi, kiyamet gününde Aziz ve Celîl olan Allah 'i, birbirinize mesakkat ve zahmet vermeden açikça göreceksiniz" buyurdu.
Ve söyle devam etti:
— "Kiyamet günü oldugu zaman bir dellâl: Her ümmet neye ve kime tapiyor idiyse onun ardina düser (yânî düssün)/ diye i'lân edecek. Bunun üzerine Allah'tan baska seylere: putlara, heykellere, dikili taslara tapagelen ne kadar müsrik varsa, onlardan hiçbiri geri kalmaksizin cehennemin içine dökülecekler. Artik ortalikta yalniz Allah 'a ibâdet eden gerek sâlih, gerek fâcir kimselerle (müsrik olmayan) kitâb ehli bakiyyelerinden baska kimse kalmayinca, Yahûdîler'-den geri kalanlar çagirilacak ve onlara:
— Siz kime ibâdet ederdiniz? diye sorulacak. Onlar:
— Biz Allah'in oglu Uzeyr'e ibâdet ederdik! diye cevâb verecekler.
Bunun üzerine onlara:
— Siz yalan söylüyorsunuz. Allah hiçbir es ve ogul edinmedi! denilecek.
— Simdi siz ne istersiniz? diye sorulacak. Onlar da:
— Ey Rabbimiz, çok susadik, bize su ihsan et! diyecekler. Bunun üzerine onlara:
— Haydi su basina gelmez misiniz? diye isaret olunacak.
Akabinde onlar bir araya getirilip cehenneme dogru sevk olunacaklar. O cehennem atesine ki, onlarin görüsünde yalimlari birbirini kirip geçiren serâb gibi görünecek ve onu su zannedip birbiri ardinca atesin içine dökülecekler. Sonra Nasrânîler{in bir taifesi) çagrilacak. Onlara da:
— Siz kime tapardiniz? diye sorulacak. Onlar da:
— Biz Allah'in oglu isa'ya ibâdet ederdik, diyecekler. Onlara da:
— Siz yalan söylüyorsunuz. Allah hiçbir es ve hiçbir ogul edinmis degildir, denilecek ve: Ne istiyorsunuz? diye sorulacak.
Onlar da kendilerinden evvelki Yahûdîler'in su isteyip cehenneme sevkolunmalari gibi cehenneme sevkolunacaklar.
Artik meydanda sâlih veya fâsik olarak Allah 'a ibâdet eden mü min muvahhidlerden baska kimse kalmayinca, Âlemlerin Rabbi onlara evvelden bildikleri en yakin bir sifatta gelecek, yânî tecellî

edecek ve Allah tarafindan bu muvahhidlere :
— Sizler ne bekliyorsunuz? (Görüyorsunuz) her ümmet ibâdet etmekte bulundugu seyin ardina düsüp gidiyor! buyurulacak.
Onlar da:
— Ey Rabb'imiz, biz dünyâda iken (seni tanimayan, sana ibâdet etmeyen) su insanlardan kendilerine en ziyâde muhtâc olmamiza ragmen ayrilip ayri yasadik, Sen 'in rizân için bunlarla arkadaslik yapmadik. Biz simdi kendisine kulluk edegeldigimiz Rabb'imizi (O'nun kerem ve inayetini) bekliyoruz! diyecekler.
Bunun üzerine Yüce Allah onlara iki yâhud üç kerre:
— Ben sizin Rabb'inizim! buyuracak.
Onlar da her seferinde:
— Biz Allah'a hiçbirseyi ortak kilmayiz! diyecekler" [141].

81- Bâb:

"Her ümmetten birer sâhid, onlarin üzerine de seni bir sâhid olarak getirdigimiz zaman nice olur?" (Âyet: 41).
"el-Muhtâl" ve "el-Hattâl" birdir.
'Birtakim yüzleri silmemizden önce", "Onlari enseleri gibi oluncaya kadar dümdüz yapmamizdan önce"demektir.
"TamaseH-kitâbe{ = Kitabi sildi)", "Onu mahvetti" demektir. "Saîran", çok yanici ates demektir [142].

104-.....(Buradaki iki senedde) Abdullah ibnMes'ûd (R) söyle demistir: Peygamber (S) bana hitaben:
— "Bana karsi Kur'ân oku!" diye emretti. Ben de O'na:
— Kur'ân Senin üzerine indirildigi hâlde, ben onu Sana karsi mi okuyacagim? dedim.
Peygamber:
— "Sübhesiz ben Kur'ân'i kendimden baskasindan isitmeyi severim" buyurdu.
Ben de kendisine en-Nisâ Sûresi'ni okumaga basladim. "Her ümmetten birer sâhid, onlar üzerine de seni bir sâhid olarak getirdigimiz zaman nice olur!" âyetine ulastigimda Peygamber bana:
— "Okumayi tut (yâni durdur)/" buyurdu.
O sirada gördüm ki, Peygamber'in iki gözü yas döküyordu [143].

82- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"... Eger hasta olur, ya bir sefer üzerinde bulunursaniz yâhud sizden biriniz ayak yolundan gelirse,.." (Âyet: 43) [144].
"Saîden", "Yeryüzü" demektir.

Ve Câbir söyle demistir: Câhiliyet'te kendileri önünde muhakeme olmak istedikleri tâgûtlar, Cuheyne kabilesinde bir tâgût, Eslem kabilesinde bir tâgût ve Arab kabilelerinden herbirinde birer tâgût idi. Bunlar birtakim kâhinlerdir ki, üzerine seytânlar müstakbel hakkinda kâinattan haberlerle inerler. Umer ibnul-Hattâb da:
'el-Cibtu", "es-Sihr"; "et-Tâgûtu", "es-Seytân"dir, demistir.

Ikrime de: "et-Cibt", Habese dilinde "Seytân", "et-Tâgût" ise "Kâhin" demektir, demistir [145].

105-.....Âise (R) söyle demistir: Esmâ'yaâid olan bir gerdanlik kayboldu. Peygamber (S) onun aranmasi için birtakim adamlar yolladi. (Kendisi ve ordu bekledi.) Bu sirada namaz vakti geldi. Hâlbuki bir su basinda degillerdi, bir su da bulamadilar. Akabinde abdestsiz olduklari hâlde namaz kildilar. Bunun üzerine Yüce Allah sunu, yâ-nî Teyemmüm âyeti'ni indirdi [146].

83- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Ey îmân edenler, Allah'a itaat edin. RasûVe ve sizden olan emir sahihlerine de itaat edin... " (Âyet: 59).

106-.....Abdullah ibn Abbâs (R): "Ey îmân edenler, Allah 'a itaat edin, RasûVe ve sizden olan emir sahihlerine de itaat edin. Eger birsey hakkinda çekisirseniz, onu Allah 'a ve RasûVe döndürün, eger Allah'a ve âhiret gününe inaniyorsaniz. Bu hem hayirli, hem netice Vtibâriyle daha güzeldir" âyeti, o zaman Peygamber'in kendisini bir seriyyede (askerî birlikte) kumandan yaparak gönderdigi Abdullah ibn Huzâfe ibn Kays ibn Adiyy hakkinda indi, demistir [147].

84- Bâb:

'Öyle degil, Rabb 'ine and olsun ki, onlar aralarinda kimi oraya, kimi buraya çektikleri (kavga ettikleri) seylerde seni hakem yapip, sonra da verdigin hükümden yürekleri hiç sikinti duymadan tam teslimiyetle teslim olmadikça îmân etmis olmazlar"

107-.....Urve ibnu'z-Zubeyr söyle dedi: ez-Zubeyr, Harre mevkiinde hurmaliklari suladiklari su yolundan (su nevbetinden) dolayi Ensâr'dan bir adamla nizâlasti.
Peygamber (S):
— "Yâ Zubeyr! Tarlani sula, sonra suyu habsetme de komsuna dogru saliver!" buyurdu.
Bunun üzerine Ensârî zât:
— Yâ Rasûlallah, Zubeyr halanin oglu oldugu için mi? diye ta'-rîz etti.
Bu sözden dolayi Peygamber'in yüzü degisti. Sonra:
— "Yâ Zubeyr, tarlani sula, sonra suyu tâ hurma agaçlarinin köklerine dönüp erisinceye kadar habseî. Sonra suyu komsuna dogru saliver!" buyurdu.
Peygamber, Ensârî kendisini öfkelendirdigi zaman apaçik hükümde Zubeyr'in hakkini tastamam aldirtti. Hâlbuki birinci emirde onlara» içinde genislik bulunan bir isle emretmisti.

ez-Zubeyr söyle dedi: Ben su âyetlerin muhakkak bu hâdise hakkinda indigini zannediyorum: "Öyle degil, RabbHne and olsun ki, onlar aralarinda çekistikleri seylerde seni hakem yapip sonra da verdigin hükümden yürekleri hiç sikinti duymadan, tam teslimiyetle teslim olmadikça îmân etmis olmazlar" [148].

85- Bâb:

"(Kim Allah'a ve Rasûl'e itaat ederse, iste onlar) Allah'in kendilerine nVmetler verdigi peygamberlerle, siddîklarla, sehîdlerle, iyi adamlarla beraberdirler. Onlar ne iyi arkadastir!" (Âyet: 69).

108-.....Âise (R) söyle demistir: Ben Rasûlullah'tan "Hasta olan herbir peygamber muhakkak dünyâ ile âhiret arasinda muhayyer kilinir" buyururken isittim. Içinde ruhunun alindigi hastaliginda kendisini bir bogaz kisilmasi ve siddetli bir ses kalinlasmasi yakalamisti. Iste o zaman ben kendisinden su âyeti söylerken isittim: "... Allah'in kendilerine nVmetler verdigi peygamberlerle, siddîklarla, sehîdlerle, iyi adamlarla beraberdirler, onlar ne iyi arkadastir!" Artik ben de bundan, Rasûlullah'in bu iki dilek arasinda muhayyer kilindigini bildim [149].

86- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Size ne oluyor kiy Allah yolunda -ve acz ve iztirâb içinde birakilip: 'Ey Rabb 'imiz, bizi ahâlîsi zâlim olan su memleketten çikar, bize tarafindan bir sâhib gönder, bize katindan bir yardimci yolla' diyen erkekler, kadinlar ve çocuklar ugrunda- düsmanla çarpismiyorsunuz?" (Âyet: 75) [150]

109-.....Ubeydullah (ibn Ebî Yezîd): Ben Ibn Abbâs'tan: Ben, annem (Ümmü'1-Fadl Lubâbe bintu'l-Hâris el-Hilâliyye, Mekke'de) zaîf kilinmak istenenlerden idim, dedigini isittim, demistir.

110-.....Ibnu Ebî Muleyke'den (o söyle demistir): Ibn Abbâs: "Erkeklerden, kadinlardan, çocuklardan za'fve acz içinde birakilip da hiçbir çâreye gücü yetmeyen ve (hicrete) bir yol bulamayanlar müstesna" (Âyet:98) kavlini okudu da:
— Ben ve annem, Allah'in ma'ziretli saydigi kimselerden idik, dedi.
Ibn Abbâs'tan: "Hasirat", "Daraldi"; "Telvû elsinetekum bVs-sehâde", "Eger sâhidlikte dillerinizi egip bükerseniz" ma'nâsinadir, dedigi zikrolunuyor.
Ibn Abbâs'tan baskasi da: "el-Murâgam", "Hicret edilecek yer"-dir; "Râgamtu", "Kavmimden hicret ettim" demektir. "Mevkuten", "Vakitleri belli edilmis" demektir; "Allah mü'minler üzerine namaz vakitlerini ta'yîn etti" demistir [151].

87- Bâb:

"Siz hâlâ niçin münafiklar hakkinda -Allah onlari kazandiklari (günâhlar) yüzünden tepesi asagi getirdigi hâlde- iki zümre oluyorsunuz?*.." (Âyet: 88).
Ibn Abbâs: "Erkesehum", "Beddedehum(= Onlari dagitip parçaladi)", "Fietun", "Cemâat" demektir, demistir.

111-.....Zeyd ibn Sabit (R), ' 'Siz hâlâ niçin münafiklar hususunda iki zümre oluyorsunuz?" kavli hakkinda söyle demistir: Pey-gamber'in sahâbîlerinden birtakim insanlar Uhud'dan geri döndüler. Peygamber'in sahâbîleri o dönenler hakkinda iki firkaya ayrildilar da bir firka: "O dönekleri öldür"; diger firka ise: "Hayir, onlari öldürme" diyorlardi. Iste bunun üzerine "Siz hâlâ niçin münafiklar hususunda -Allah onlan kazandiklari (günâhlar) yüzünden tepesi asagi getirdigi hâlde- iki zümre oluyorsunuz? Allah 'in saptirdigim siz mi dogru yola getirmek istiyorsunuz? Allah kimi saptirirsa, artik onun için hiçbir yol bulamazsin" âyeti indi.
Peygamber (S): "Medine Taybe'dir. Medine, atesin gümüsün pisligini gidermesi gibi, pis insanlari giderir (disina atar)" buyurdu [152].

88- Bâb:

'Onlara emînlik veya korku haberi geldigi zaman, onu yayiverirler (yâni ortaya çikarirlar) " (Âyet: 83) [153].
"Yestaribitûnehu", "Onu meydana çikarirlar"; "Hastben", "Kâfî gelici"; "Illâ inâsen", "Onlar Allah'i birakirlar da yalniz disilere taparlar; yânî ölülere, ruhsuz varliklara, taslara yâhud özlü çamura ve buna benzer seylere"; "Merîden", "Mütemerriden(=Isyanda ve kötülükte çok israrli)"; "Fe-le-yubettikunne", "Muhakkak kesecekler". "Bettekehû", "Kattaahû(= Onu kesti, parça parça etti)"; "Kilen" ve "Kavlen" bir ma'nâyadir; "Söz söylemek" demektir; "Tubia", "Mühür basildi" demektir [154].

89- Bâb:

"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezasi, içinde ebedî kalici olmak üzere cehennemdir... " (Âyet: 93).

112-.....Bize Mugîre ibnu'n-Nu'mân tahdîs edip söyle dedi: Ben Saîd ibn Cubeyr'den isittim, söyle dedi: Bir âyet var ki, onun hükmü hakkinda Küfe âlimleri ihtilâf ettiler. Bunun üzerine ben onun hükmü (yânî tefsiri) hakkinda binegime binip Ibn Abbâs'a gittim. Ona bu âyetin hükmünden sordum. Ibn Abbâs (R), su "Kim bir mü 'mini kasden öldürürse, cezasi, içinde ebedî kalici olmak üzere cehennemdir. Allah ona gadâb etmistir, ona la'net etmistir ve ona çok büyük bir azâb hazirlamistir"(93.) âyeti indi. Bu âyet bu konuda inen son âyettir ve bunu hiçbirsey neshetmemistir, dedi [155].

90- Bâb:

"Size (müslümânca) selâm verene, 'Sen mü'min degilsin' demeyin... " (Âyet: 94).
es-Silmu ve's-Selemu ve's-Selâmu" bir ma'nâyadir.

113-..... Bize Sufyân ibn Uyeyne, Amr ibn Dinar'dan; o da Atâ ibn Ebî Rebâh'tan; o da Ibn Abbâs(R)'tan "Size selâm verene 'Sen mü'min degilsin' demeyin... " kavli hakkindaki hadîsini tahdîs etti.
Atâ dedi ki: Ibn Abbâs söyle dedi: Bir adam kendine âid küçük bir davar sürüsünün basinda bulunuyordu. Bir seriyyede bulunan müs-lümanlar ona kavustular. Adam onlara es-Selâmu aleykum diye selâm verdi. Bu selâma ragmen onlar da bu adami Öldürüp sürüsünü aldilar. Iste Allah bu hâdise hakkinda "Dünyâ hayâtinin geçici menfâatini arayarak., »"kavlini ihtiva eden bu âyeti indirdi. O dünyâ hayâtinin geçici menfâati, bu küçük davar sürüsüdür.
Atâ ibn Ebî Rebâh: Ibn Abbâs (fethali lâm'dan sonra elifle) "es-Selâme" seklinde okudu, demistir [156]
.

91- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Müzminlerden özür sahibi olmaksizin (evlerinde) oturanlarla, Allah yolunda mallariyle, canlariyle savasanlar bir olmaz... " (Âyet: 95) [157].

114-.....Ibn Sihâb söyle demistir: Bana Sehl ibn Sa'd es- Sâidî (R) mescidde Mervân ibnu'I-Hakem'i gördügünü haber verip söyle tahdîs etti: Ona dogru geldim, nihayet yanma oturdum. O bize haber verdi ki, ona da Zeyd ibn Sabit (R) söyle haber vermistir: Rasûlullah (S) bana: "Müzminlerden (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda savasanlar bir olmaz" âyetini yazdirmak istedi de, tam bana yazdirdigi sirada yanina Ibnu Ümmi Mektûm çikageldi ve:
— Yâ Rasûlallah! Vallahi^cihâda gücüm yetseydi, ben de muhakkak gider, düsmanlarla harb ederdim, dedi.
Ibnu Ümmi Mektûm gözleri kör bir kisi idi. Bunun üzerine Allah kendi Rasûlü'ne vahy indirdi. Bu sirada O'nun uylugu benim uylugum üzerinde bulunuyordu. Vahyin (Rasûlullah üzerindeki) agirligi bana o kadar agir basti ki, sonunda ben dizimin ufalanip dagilmasindan korktum. Sonra Rasûlullah'tan vahy hâli siyrildi da, Allah "Gayra ulVd-darari{= Zarar sahibi olanlar baska)" diye bir istisna gönderdi [158].

115-.....el-Berâ ibn Âzib (R) söyle demistir: "Mü'minlerden oturanlarla» Allah yolunda savasanlar bir olmaz..." âyeti indigi zaman, Rasûlullah (S) Zeyd ibn Sâbit'i çagirdi (da bunu yazmasini em-retti). Zeyd de bu âyeti yazdi. Bu sirada Ibnu Ümmi Mektûm geldi ve Rasûlullah'a, kendine isabet eden noksanligindan sikâyet etti. Bunun üzerine Allah "Zarar sahihleri müstesna19 kaydini indirdi.

116-.....el-Berâ ibn Âzib (R) söyle demistir: "Mü'minlerden oturanlarla, Allah yolunda savasanlar

bir olmaz" âyeti indigi zaman, Peygamber (S):
— "Fulân kimseyi (yânî Zeyd ibn Sâbit'i) çagirin" buyurdu.
(Onu çagirdilar.) Zeyd'in beraberinde devât (yânî yazi yazacak âlet) ve levh yâhud kürek kemigi vardi. Rasûlullah:
— "Yaz: Müzminlerden oturanlarla, Allah yolunda savasanlar bir olmaz..!" buyurdu.
Peygamber'in arka tarafinda Ibnu Ümmi Mektûm vardi. O:
— Yâ Rasûlallah! Ben çok zarardayim, dedi.
Bunun üzerine derhâl o yazim isinin yerinde (daha yazi kurumadan): "Müzminlerden özür sahibi olmaksizin oturanlarla, Allah yolunda savasanlar bir olmaz" seklinde bir istisna kaydi nazil oldu [159].

117-.....(Buradaki iki senedde) Ibn Curyec haber verip söyle demistir: Bana Abdulkerîm el-Cezerî haber verdi. Ona da Abdullah ibnu'l-Hâris'in âzâdlisi Miksem haber vermis; ona da Ibn Abbâs (R) haber verip: "Müzminlerden oturanlar", Bedir harbine çikmayanlardir; "Savasanlar" ise Bedir harbine çikanlardir, demistir [160].

92-Bâb:

"Öz nefislerinin zâlimleri olarak canlarini alacagi kimselere melekler derler ki: 'Ne iste idiniz?' Onlar: 'Biz yeryüzünde (dînin emirlerini uygulamaktan) âciz kimselerdik!' derler. Melekler de: 'Allah'in arzi genis degil miydi? Siz de orada hicret edeydiniz yâ!' derler.
Iste onlar (böyle); onlarin barinaklari cehennemdir. O ne kötü bir yerdir" (Âyet: 97).

118-.....Muhammed ibnu Abdirrahmân Ebû'l-Esved tahdîs edip söyle demistir: (Ibnu'z-Zubeyr'in Mekke üzerindeki halifelik günlerinde) Medine halkina (Sâmlilar'la harbetmek için) bir ordu çikarmalari kesinlesti. Ben de bu orduya yazildim. Akabinde Ibn Abbâs'm âzâdlisi Ikrime'ye kavustum. Ona bu orduya yazildigimi haber verdim. Ikrime beni bu isten siddetle nehyetti. Sonra söyle dedi: Bana Ibnu Abbâs söyle haber verdi:
— Müslümanlardan (Mekke'de kalip hicret etmeyen) birtakim insanlar, Rasûlullah zamaninda müsriklerle beraber olarak onlarin camiasini çogaltiyorlardi. Bedir harbi sirasinda düsman safflari arasinda bulunan bu kisilere ok atiliyor ve atilan ok, varip bunlardan birisine isabet ediyor ve onu öldürüyordu, yâhud kiliçla vurulup öldürülüyordu. Bunun üzerine Allah: "Öz nefislerinin zâlimleri olarak... " âyetini indirdi.
Bu hadîsi Leys ibn Sa'd da Ebû'l-Esved'den; o da Ikrime'den olmak üzere rivayet etmistir [161].

93- Bâb:

"Erkeklerden, kadinlardan, çocuklardan za'f ve acz içinde birakilip da hiçbir çâreye gücü yetmeyen ve (hicrete) bir yol bulamayanlar müstesna" (Âyet: 98).

119-.....Abdullah ibnEbîMuleyke'den, Ibn Abbâs (R) Yüce Allah'in "Ille 1-mustad'afin" kavli hakkinda:
— Annem Ümmü'1-Fadl Lubâbe bintu'l-Hâris, Allah'in ma'zi-retli saydigi kimselerdendi, demistir [162]
.

94- Yüce Allah'in Su Kavli Bâbi:

'Iste onlar (böyle). Allah'in onlari affedecegini umabilirler. Allah çok affedici, çok magfiret eyleyicidir" (Âyet: 99).

120-.....Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Peygamber (S) yatsi namazini kildirirken Semiallâhu limen hamideh dedigi zaman, bundan sonra secdeye varmazdan evvel söyle deyip duâ etti:
— "Yâ Allah, Ayyas ibn Ebi Ralna'yi kurtar!
Yâ Allah, Selemetu'bnu'l-Hisâm'i kurtar!
Yâ Allah, el-Velîd ibnu'l-Velîd'i kurtar!
Yâ Allah, kâfirler elinde bunalip zaîf ve âciz görülen (diger) mü '-mirileri de kurtar! „
Yâ Allah, Mudar'i (Mudar'in evlâdi olan Kureys'e ukubetini artir) daha betercigine; (içinde bulunduklari); bu yillari Yûsuf Peygamber'in o siddetli yillarina benzet!" [163]
.

95- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"... Eger size yagmurdan bir eziyet olursa, yâhud hasta bulunursaniz silâhlarinizi koymanizda üzerinize vebal
yoktur -fakat yine bütün ihtiyat tedbîrlerini alin. Sübhe yoktur ki, Allah kâfirlere hor ve hakir edici bir azâb hazirlamistir-" (Âyet: 102).

121-.....Ibn Cureyc söye demistir: Bana Ya'lâ ibn Müslim ibn Hürmüz, Saîd ibn Cubeyr'den haber verdi ki, Ibn Abbâs (R) Yüce Allah'in "Eger size yagmurdan bir eziyet olursa, yâhud hasta bulup nursaniz... " kavli hakkinda: Addurrahmân ibn Avf yarali idi (isU bu âyet onun hakkinda indi), demistir [164]
.

96-Bab:

"Senden kadinlar hakkinda fetva isterler. De ki: Onlara dâir fetvayi size Allah veriyor... Yetim kizlar... hususunda Kitâb'da size karsi okunup duran âyetler..." (Âyet: 127).

122-.....Âise (R), "Senden kadinlar hakkinda fetva isterler. De ki: Onlara dâir fetvayi size Allah veriyor: Kendileri için yazilmis olan mîrâsi onlara vermediginiz ve nikâhlarim da begenip istemediginiz yetim kizlar ve küçük çocuklar hakkinda..." âyeti konusunda söyle demistir: Bu su adamdir ki, yaninda yetîm kiz bulunur, kendisi o kizin islerini gören velîsi ve kizin mîrâsçisidir. Kiz

bu adami, adamin malinda hattâ hurmaliginda ortak etmistir. Adam o kizla nikâh olmayi istemez ve o kizi baska bir adamla da evlendirmek istemez. Çünkü bu takdirde o kizla evlenecek olan baska adam, velîsi bulunan adamin malinda velîsine ortak olacaktir. Zîrâ kiz velîsinin malinda ortaktir. Bundan dolayi kizi evlenmekten men' eder dururdu. Iste bu âyet bu sebeble indi [165].

97- Bâb:

"Eger bir kadin kocasinin uzaklasmasindan yâhud kendisinden yüz çevirmesinden endîse ederse... " (Âyet: 128).
Ibn Abbâs: "Sikaak", "Bozusma"dir. "Zâten nefislerde kiskançlik hazirlanmistir...": Bu, onun herhangi birsey
hususundaki hevâsi, yânî asiri istegidir. O seye karsi siddetle arzu duyar, üzerine düser. "Kel-muallakati (= Askiya alinmis gibi)": O bekâr da degil, es sahibi de degil vaziyette; "Nusûzen", "Bugz" demektir, demistir [166].

123-.....Hisâm ibn Urve, babasi Urve'den haber verdi ki, Âise (R), Yüce Allah'in "Eger bir kadin kocasinin uzaklasmasindan yâ~ hudyüz çevirmesinden endîse ederse..." kavli hakkinda söyle demistir: Bir erkegin yaninda, yânî nikâhi altinda bir kadin olur, erkek bu kadina sevgi ve beraberligi çogaltmak istemez, kadindan ayrilmak ister. Bunu hisseden kadin, kocasina hitaben: Ben senin beni bosamak-sizin nikâhin altinda birakman için (nafaka, giyim, yanimda geceleme ve diger) haklarimdan bir kismini sana geri vereyim mi, der; (kan-koca bu sartla sulh olup evliliklerini devam ettirirler). Iste bu âyet, bu hususta indi [167].

98- Bâb:

"Sübhesiz münafiklar cehennemin en asagi tabakasindadirlar..." (Âyet: 145).
Ibn Abbâs: "Atesin en asagisinda" demektir; "Nafakan", "Seraben" (yânî baca) demektir, demistir [168].

124-.....el-Esved (ibn Yezîd en-Nahaî) söyle demistir: Bizler Abdullah ibn Mes'ûd'un ders halkasinda bulunuyorduk. Huzeyfe ibnu'l-Yemân geldi, nihayet basimiza dikildi de selâm verdi. Bundan sonra:
— Yemîn olsun ki, münafiklik sizlerden daha hayirli olan bir topluluk üzerine indirilmistir, dedi.
el-Esved (Huzeyfe'nin bu sözünden hayret ederek):
— Siibhânallah! Muhakkak ki Allah "Sübhesiz münafiklar cehennemin en asagi tabakasindadirlar" buyuruyor, dedi.
Abdullah ibn Mes'ûd (Huzeyfe'nin sözünden, hakk söz getirmesinden ve sakindirmasindan hoslanarak) gülümsedi. Huzeyfe de mescidin bir kenarina oturdu. Bunun akabinde Abdullah ibn Mes'ûd kalkti ve beraberinde bulunan sahâbîleri de dagildilar.

el-Esved dedi ki: Bu sirada Huzeyfe beni çagirmak için bana bir çakil atti. Ben de yanina geldim. Huzeyfe:
— Ben söyledigimi iyice bilmis oldugu hâlde Abdullah ibn Mes'-ûd'un gülmesinden (yânî sâdece gülmekle yetinmesinden) hayret ettim. Yemîn olsun ki, siz(tâbiî)lerden daha hayirli olan bir topluluk üzerine münafiklik indirilmis, sonra onlar bu hâllerinden tevbe edip döndüler, Allah da onlarin tevbelerini kabul buyurdu, dedi [169].

99- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

Nûh 'a, ondan sonraki peygamberlere vahyettigimiz ve Ibrahim'e, Ismail'e, Ishâk'a, Ya'kûb'a, evlâdlarina, îsâ 'ya, Eyyûb 'a, Yûnus 'a, Hârûn 'a ve Süleyman 'a Vahyeyledigimiz ve Davud'a Zebur verdigimiz gibi sübhesiz sana da vahyettik biz" (Âyet: 163) [170].

125-.....Sufyân es-Sevrî söyle demistir: Bana el-A'mes, Ebû Vâil'den; o da Abdullah ibn Mes'ûd'dan tahdîs etti ki, Peygamber (S): "Hiçbir kimse için: 'Ben Yûnus ibnu Metîâ'dan hayirliyim' demesi lâyik olmaz" buyurmustur.

126-.....Hilâl ibn Alî, Atâ ibn Yesâr'dan; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Çeygamber (S): "Her kim ben Yûnus ibn Met-tâ'dan hayirliyim derse, yalan söylemistir" buyurmustur [171].

100- Bâb:

"Senden fetva isterler. De ki: Allah, babasi ve çocugu olmayanin mîrâsi hakkindaki hükmü söylece açiklar: Eger evlâdi ve babasi olmayan bir erkek ölür, onun bir tek kizkardesi kalirsa, terîkesinin yarisi onundur. Eger mirasçi erkek kardes ise, çocuksuz (ve babasiz) ölen kizkardesinin biraktigifnm tamâmini alir)" (Âyet: 176).
"el-Kelâle", kendisine baba yâhud ogul vâris olmayan kimsedir. Bu "Tekellelehu*n-nesebu(= Neseb onu çepçevre kusatti)"dan masdardir [172].

127-.....el-Berâ ibn Âzib (R): En son inen sûre Berâetun'dur. En son inen âyet de "Senden fetva isterler..." âyetidir, demistir [173].

5-El-Mâide Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

"Hurum": Tekili "HarâmurT'dur. "Fe-bimâ nakzihim mîsâkahum":
"Bi-nakzihim mîsâkahum" (Âyet: i3)"Onlar verdikleri o kesin te'mînâti çözüp bozmus olduklari için" (demektir; "Mâ" kelimesi zâiddir).

"Allah'in sizler için yazdigi: Yânî Allah'in sizler içiris takdir ettigi Mukaddes Arz'a girin" (Âyet: 2i>; "Tebûu",
"Yüklenip tasirsin"; "Dâire", devlet, yânî dolasan felâket demektir (es-Suddî böyle tefsîr etmistir). (Suddfden) baskasi da: "el-Igrâ", "Musallat kilma, saldirtma'Mir, dedi.Sufyan es-Sevrî: Kur'ân içinde bana "Ey Kitâb ehli,
Tevrat % IncîVi ve Rabb'inizden size indirilen Kur'ân'i (onun hükümlerini) dosdogru tatbik ve icra edinceye kadar siz hiçbirsey üzerinde degilsiniz" (Âyet: 68) kavlinden daha siddetli bir âyet yoktur, demistir.
"Mahmasa", "Son derece açlik"; "Kim bir nefsi kurtarirsa bütün insanlari diriltmis gibi olur" (Âyet: 32), yânî: Hakli olarak öldürmek müstesna, kim bir nefsi öldürmeyi haram kilarsa, bu haram kilmadan dolayi insanlar diri kalir, demektir.
"Sir'aten ve minhâcen", "Bir yol ve bir sünnet"; "Kadinlarin ücretleri" kadinlarin mehirleridir. "el-Muheymin", "Emîn ve sâhid" demektir; Kur'ân, kendinden önceki her kitâb üzerine bir emîn ve sâhiddir [174].

101- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"... Bu gün sizin dîninizi kemâle erdirdim..." (Âyet: 3)
Ibn Abbâs: "Mahmasa", "Son derece açlik"tir, demistir.

128-.....Sufyân es-Sevrî, Kays ibn Müslim'den; o da Târik ibn Sihâb'dan (bu zât Peygamber'i görmüstür) olmak üzere söyle tahdîs etmistir: Yahûdîler, Umer ibnu'l-Hattâb'a:
— Sizler bir âyet okumaktasiniz ki, eger o âyet biz Yahûdîler'e inmis olaydi, biz o âyeti, yânî indigi günü muhakkak bir bayram edinirdik, dediler.
Bunun üzerine Umer:
— Sübhesiz'ben o âyetin nerede indirildigini, ne zaman indirildigini ve Rasûlullah'm onun indirildigi zaman nerede bulundugunu kesin olarak bilmekteyim: Bu âyet Arafe gününde ve bizler de Allah'a yemîn olsun Arafe'de (vakfede) bulunurken indirilmistir, dedi.
Sufyân es-Sevrî: Ben Umer'in "Cumua günü idi" deyip demediginde sübhe ediyorum, demis (âyeti okumustur): "Bu gün sizin dîninizi kemâle erdirdim..." [175].

102- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Su bulamamissaniz, o vakit tertemiz bir toprakla teyemmüm edin., " (Âyet: 6) [176].
"Teyemmemû", "Kasdediniz"; "Âmmîne", "Âmidîne", yânî "Kasdediciler olarak" demektir. "Emmemtu" ve "Teyemmemtu" bir ma'nâyadir.
Ibn Abbâs:
"Lemestum (= Dokundunuz)", "Temessûhunne (= Kadinlara dokunursunuz)"; "Vellâtî dahaltum bihinne
(= Kendilerine dâhil oldugunuz kadinlar)'* (en-Nisâ: 23) ,,tve "el-Ifdâ"' (en-Nisâ: 21); bunlarin

hepsi nikâh, yânî cinsî münâsebet ma'nâsinadir, demistir [177].

129-.....Peygamber'in zevcesiÂise (R) söyle demistir: Bizler Rasûlullah'in yaptigi seferlerin birinde O'nunla birlikte yola çiktik. Nihayet ya el-Beydâ'ya yâhud Zâtu'l-Ceys'e vardigimizda (yanimda ariyet olan) bir gerdanligim koptu (kayboldu). Aransin diye Rasû-lullah o yerde bekledi. Insanlar da O'nunla beraber beklediler. Hâlbuki bir su basinda degillerdi, yanlarinda da su yoktu, insanlar Ebû Bekr es-Siddîk'a gelip:
— Âise'nin yaptigini görmüyor musun? Rasûlullah'i da, insanlari da yollarindan alikoydu. Su basinda degiller, beraberlerinde de su yok, dediler.
Bunun üzerine Ebû Bekr (benim yanima) geldi. Rasûlullah da basini benim dizimin üstüne koyup uyumustu. Ebû Bekr bana:
— Seri'Rasûlullah'i da, insanlari da yollarindan alikoydun. Su basinda degiller, beraberlerinde de su yok, dedi.
Âise dedi ki: Ebû Bekr be.m azarladi ve Allah'in söylemesini istedigi sözleri söyledi. Eli ile de bögrüme vurmaya basladi. Beni kipir-damaktan, Rasûlullah'in dizim üstünde bulunmasindan baska hiçbirsey men' etmiyordu (yânî basi dizimde oldugu için hiç kipirdamadim). Sabah olunca Rasûlullah kalkti, hiç su yoktu. Allah Teyemmüm Ayeti'ni indirdi (herkes teyemmüm etti).
Useyd ibn Hudayr (R):
— Ey Ebâ Bekr hanedani! Bu sizin ilk bereketiniz degildir, dedi.
Âise dedi ki: (Sonra gidecegimiz sirada) üzerine bindigim deveyi kaldirdik. Bir de gördük ki, gerdanlik onun altinda imis [178].

130-.....Abdurrahmân ibnu'I-Kaasirn, babasi el-Kaasim ibnu Muhammed ibn Ebî Bekr es-Siddîk'tan; o da Âise(R)'den (söyle dedigini) tahdîs etmistir: Benim bir gerdanligim, bizler Medîne'ye gi-!rerken el-Beydâ'da düstü. Bunun üzerine Peygamber (S) devesini çöktürüp indi. Müteakiben basini kucagima koyup uyudu. Ebû Bekr geldi de gögsümü eliyle siddetli bir itisle itti ve:
— Insanlari bir gerdanlik yüzünden burada habsettin, dedi.
Beni acitmis oldugu hâlde, Rasûlullah'in kucagimda bulunmasindan dolayi bende ölüm (hareketsizligi) vardi. Sonra Peygamber uyandi, sabah namazi vakti de geldi. Etrafta su arandi, fakat su bulunamadi. Bunun üzerine "Ey îmân edenler, namaza kalkacaginiz zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi ve basiniza meshedip her
iki topuga kadar ayaklarinizi yikayin. Eger cünüb olduysaniz boy ab-desti alin. Eger hasta olmussaniz yahud bir sefer üzerindeyseniz veya içinizden biri ayakyolundan gelmisse yâhud da kadinlara dokunmus-saniz ve bu hâlde su da bulamamissaniz, o vakit tertemiz bir toprakla teyemmüm edin, bunun için (niyetle) ondan yüzlerinize ve ellerinize sürün..." âyeti indi. Bunun üzerine Useyd ibn Hudayr (R):
— Ey Ebâ Bekr ailesi, yemîn olsun ki, Allah sizin sebebinizle insanlara bereket vermistir, sizler insanlar lehine muhakkak bir be-.reket olmussunuzdur, dedi [179].

103- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

Artik sm Rabb'inle beraber git! Bu suretle ikiniz harbedin! Biz muhakkak burada oturumlariz (Âyet: 24) [180].

131-.....(Buradaki iki senedde) Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle demistir: el-Mikdâd ibnu'l-Esved, Bedir gününde:
— Yâ Rasûlallah! Biz Sana, Isrâîl ogullari'nin Mûsâ Peygamber'e "Artik sen RabbHnle beraber git. Bu suretle ikiniz harbedin. Biz muhakkak burada oturucuclariz" dedikleri gibi demeyiz. Fakat biz Sana: "(Düsman üzerine) yürü, biz de Sen'inle beraberiz" deriz,, dedi.
Bu sözü ile Mikdâd, Rasûlullah'tan bütün gamlari giderdi.
Bu hadîsi Vekî' ibnu'l-Cerrâh da Sufyân es-Sevrî'den; o da Mu-hânk'tan; o da Târik ibn Sihâb'dan rivayet etti. Bunda: el-Mikdâd, bu sözü Peygamber'e hitaben söyledi, ziyâdesi vardir [181].

104- Bâb:

"Allah'a ve Rasûlü'ne harb açanlarin, yeryüzünde fesâdçiliga kosanlarin cezasi, ancak öldürülmeleri, ya asilmalari yâhud elleriyle ayaklarinin çapraz olarak kesilmesi yâhud da (bulunduklari) yerden sürülmeleridir..." (Âyet: 33).
Allah'a muharebe, O'na küfretmektir [182]

132-.....Abdullah ibn Avn tahdîs edip söyle demistir: Bana Ebû Kilâbe'nin himayesinde bulunan Süleyman Ebû Recâ', Ebû Ki-lâbe'den tahdîs etti ki, Ebû Kilâbe, Umer ibnu'l-Abdilazîz'in sirtinin arkasinda oturuyordu. Huzuruna giren insanlar "Kasâme"yi zikrettiler. Umer, "Kasâme" hakkinda istisare yapinca, ona "Kasâme"-nin sânmi zikredip:
— Biz kasâme hususunda kisasa kaail oluruz, senden önceki halîfeler de kisasla, yânî kaatilin öldürülmesiyle hükmetmislerdir, dediler.
Bunun üzerine Umer ibnu'l-Abdüazîz, sirtinin arka tarafinda bulunan Ebû Kilâbe'ye döndü de:
— Sen ne dersin yâ Abdallah ibne Zeyd, yâhud da: Sen ne dersin yâ Ebâ Kilâbe? diye sordu.
Ben:
— Islâm'da evlendikten sonra zina etmis yâhud bir nefis mukaa-bilinde olmaksizin bir insan öldürmüs yâhud da Allah'a ve Rasü-lü'ne harb açmis bir adamdan baska, hiçbir nefsin öldürülmesinin halâl oldugunu bilmis degilim, dedim.
Bunun üzerine Anbese ibnu Saîd: Bize Enes ibn Mâlik söyle söyle (yânî Urenîler hadîsini) tahdîs etti, dedi.
Ebû Kilâbe söyle dedi: Ben dedim ki: Bana da Enes tahdîs edip söyle dedi: BIr topluluk Peygamber'in huzuruna geldiler de (Islâm üzere bey'atlastiktan sonra) kendisiyle kelâm edip konustular. Akabinde:
— Bizler bu Medîne topragini (yânî havasim) agir bulduk, dediler.
Peygamber de:

— "Sunlar bize âid birtakim develerdir, (sadaka develeriyle beraber güdülmek için) çikiyorlar, siz de bunlar içinde çikin, bunlarin sütlerinden ve sidiklerinden için" buyurdu.
Bunun üzerine o kimseler, o deve sürüsü içinde çikip gittiler. Onlarin sidiklerinden ve sütlerinden içtiler ve eski sagliklarina kavustular. Çobanin üzerine hücum edip onu öldürdüler, develeri de sür'atle sürüp götürdüler. Artik bunlardan hangi sey geri birakilir? Bunlar insan öldürdüler, Allah'a ve Rasûlü'ne harb açtilar, ve Allah'in Ra-sûlü'nü endiselendirdiler.
Râvî Anbese, Ebû Kilâbe'den hayret ederek:
— Subhânallah, dedi.
Ebû Kilâbe söyle dedi: Ben de Anbese'ye:
— Sen benim Enes'ten rivayet ettigim hadîs hususunda beni itti-hâm mi ediyorsun? dedim.
Anbese de:
— (Hayir ittihâm etmiyorum, lâkin sen hadîsi geregi gibi getirdin.) Bize bunu Enes böyle tahdîs etti, dedi.
Ebû Kilâbe söyle dedi: Ve Anbese:
— Yâ buranin ehli (yânî: Ey Sâm ehli)! Sübhesiz sizler, Allah içinizde bunu (yânî Ebû Kilâbe'yi) ve bunun benzeri olanlari biraktigi müddetçe muhakak hayirla beraber olmakta devam edeceksiniz! Dedi [183].

105- Yüce Allah'in 'Bütün yaralar birbirine kisastir... (Âyet: 45) Kavli Babi [184]

133-.....Enes ibn Mâlik (R) söyle demistir: er-Rubeyy' -ki o, Enes ibn Mâlik'in halasidir- Ensâr'dan bir cariyenin ön disini kirmisti. Cariyenin kavmi er-Rubeyy'den kisas istediler. Akabinde (aralarinda hüküm vermesi için) Peygamber'e geldiler. Peygamber (S) de kisas ile emretti. Bunun üzerine Enes ibnu Mâlik'in amcasi olan Enes ibnu'n-Nadr:
— Hayir vallahi yâ Rasûlallah, er-Rubeyy'in ön disi kirilmaz, dedi.
Rasûlullah da:
— "Yâ Enes! Allah'in Kitabi kisastir" buyurdu.
Akabinde hakîkaten da'vâci olan topluluk er-Rubeyy'den kisasi terketmeye razi oldular da diyeti kabul ettiler. Bunun üzerine Rasûlullah:
— "Allah'in kullarindan öyle kimse vardir ki, o Allah'ayemîn etse, Allah onun yeminini muhakkak yerine getirir" buyurdu [185].

106- Bâb:

'Ey Rasûl, RabbHnden sana indirileni teblig et... (Âyet: 67).

134-.....Sufyân es-Sevrî, Ismâîl ibnu Ebî Hâlid'den; o da es-
Sa'bî'den; o da Mesrûk'tan tahdîs etti ki, Âise (R) Mesrûk'a söyle demistir: Her kim sana Muhammed, kendisine indirilenlerden herhangi birseyi sakladi (teblîg etmedi) derse, muhakkak ki, o yalan söylemistir. Çünkü Allah söyle buyuruyor: "Ey Rasûl, Rabb 'inden sana indirileni teblîg et.

Eger yapmazsan A Hah yin Elçiligi yni teblîg (ve îf â) etmis olmazsin. Allah seni insanlardan koruyacaktir. Sübhesiz ki, Allah kâfirler güruhunu muvaffak etmez* [186].

107- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

'Allah sizi yemînlerinizdeki lagvdan dolayi sorumlu " (Âyet: 88) [187].

135-.....Hisâm ibn Urve, babasi Urve ibnu'z-Zubeyr'den lahdîs etti ki, Âise (R): Su "Allah sizi yemînlerinizdeki lâgvdan dolayi sorumlu tutmaz..." âyeti insanin "Hayir vallahi, evet vallahi" sözü hakkinda indi, demistir.

136-..... Hisâm ibn Urve söyle demistir: Bana babam Urve ibnu'z-Zubeyr, Âise'den haber verdi ki, Âise'nin babasi Ebû Bekr, Allah yemîn keffâreti âyetini indirinceye kadar hiçbir yemînde döneklik etmezdi. Ebû Bekr: Ben edilen yeminin ziddini, ondan daha hayirli görürsem, muhakkak Allah'in verdigi ruhsati kabul eder, o hayirli isi yaparim, demistir [188].

108- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

'Ey îmân edenler, Allahhn size halâl ettigi o en temiz ve güzel seyleri (nefsinize) haram kilmayin..." (Âyet: 87) [189].

137-.....Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle demistir: Biz Peygamber(S)'in beraberinde gazveye giderdik. Bizim yanimizda kadinlar bulunmazdi. (Cinsî münâsebete siddetle ihtiyâç duyardik.) Bu durumda biz:
— Erkeklik yumurtalarimizi çikartip hadim olalim mi? diye sorduk.
Peygamber bizi hadim olmaktan nehyetti. Bundan sonra bize (belli bir müddete kadar) elbise (ve benzeri bir ücret) mukaabilinde kadin es almamiza ruhsat verdi.
(Râvî Kays ibn Ebî Hazim dedi ki:) Bundan sonra Abdullah ibn Mes'ûd su âyeti okudu: "Ey imân edenler, Allah'in size halâl ettigi o en temiz seyleri (nefsinize) haram kilmayin. Haddi asmayin. Çünkü Allah haddi asanlari sevmez'*) [190].

109- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Ey îmân edenler, içki, kumar, dikili taslar, fal oklari ancak seytânin amelinden birer murdardir. Onun için i bunlardan kaçinin ki, muradiniza eresiniz" (Âyet: 90) [191].
Ve Ibn Abbâs: "el-Ezlâm", (Câhiliye Arablari'nin) ; mühim islerde kendisiyle fal açip kismet istemekte olduklari yelesiz oklardir. "en-Nusub" ise müsriklerin ihtiram için diktikleri birtakim dikili taslardir ki, yanlarinda kurban keserler (kanlari bu taslara sürerlerdi), demistir.

Ibn Abbâs'tan baskasi da:
"ez-Zelem", henüz yele geçirilmemis oktur, bu "el-Ezlâm"in tekilidir. (Yele geçirilirse ona "Sehm" denir.) "el-Istiksâm", fal oklarini falcinin torba içinde döndürmesidir. Eger ok (çekildiginde, "Rabb'im beni nehyetti" çikmak suretiyle) o isi nehyederse, kisi o isi terkeder; ("Rabb'im bana emretti" çikmak suretiyle) o isi emrederse, okun emrettigi isi yapar. "Yucîlu", "Döndürür" demektir. O fâl oklarina, kismetini istemekte olduklari çesitli islerin adlarini üzerlerine yazip, birçok alâmetlerle alâmet ve nisan yaparlardi. (Kismet isteme fali çektigini haber vermek isteyen kisi) "Faaltu minhu(= Ben bundan yaptim)" yerine "Kasemtu" der. "Kusûm" da (üç harfli ve "Kendisinden haber vermek" demek olan) masdardir [192].

138-.....Ibn Umer (R): Sarâbin haram kilinmasi indi. O gün(yânî haram kilinmasindan önce) Medine'de bes çesit içki vardi, bunlar arasinda üzüm sarâbi yoktu, demistir.

139-.....Enes ibn Mâlik (R) söyle dedi: (Içkinin haram kilindigi sirada) bizde "Fadîh" ismini vermekte oldugumuz (hurma korugundan ateste kaynatilmadan yapilan) içkiden baska hiçbir haram yoktu. O gün ben ayakta (babaligim Ebû Talha'mn evinde) Ebû Tal-ha ile Fulân ve Fulân kisilere fadîh içkisi dagitiyordum. O sirada hemen birisi geldi ve:
— Haber size ulasti mi? dedi. Mecliste bulunanlar:
— Ne haberi? diye sordular.
O da:
— Hamr (yânî içki) haram kilindi, dedi.
Meclistekiler bana:
— Yâ Enes! Sarâb testilerini dök! diye emrettiler. (Ben de emirlerini yerine getirdim.)
Enes dedi ki: Bu bir adamin sözü üzerine mecliste bulunanlar
râbin nasil ve ne zaman haram kilindigini arastirip sorusturmadilar (buna lüzum görmediler) ve o adamin haberinden sonra bir daha dönüp sarâb içmediler.

140-..... Câbir ibn Abdillah (R) söyle demistir: Birtakim insanlar Uhud harbi gecesi sabaha kadar hamr içmislerdi. O gün bunlarin hepsi sehîd olarak öldürüldüler. Bu, sarâbin haram kilinmasindan önce idi [193].

141-.....Ibn Umer söyle demistir: Ben Umer ibnu'l-Hattâb'dan isittim, Peygamber'in minberi üzerinde hutbe yaparken söyle diyordu:
— Amma ba'du: Ey insanlar, su muhakkak ki, hamrm haram kilinmasi emri inmistir. Hamr bes seyden yapilir: Üzümden, hurmadan, baldan, bugdaydan, arpadan. Hamr, akli örten (düsünmeyi gi-deren) her içkidir! [194].

110- Bâb:

"imân edip de güzel güzel amellerde bulunanlar, (bundan sonra haramlardan) sakindiklari,

îmânlarinda
sebat ile iyi iyi islere devam ettikleri, sonra dâima sakinip iyice inandiklari ve yine sakinmakta devam ve
israr ile güzel islerle ugrastiklari takdirde (Haram kilinmazdan önce) tattiklarinda üzerlerine hiçbir suç yoktur. Allah, iyi ve güzel hareket eden muhsinleri Sever" (Âyet: 93).

142-.....Bize Sabit el-Bunânî, Enes(R)'ten tahdîs etti (ki söyle demistir): "Fadîh" denilen su hurma sarâbinin döküldügü gün; -(Buhârî dedi ki:) Ve bana Muhammed (ibn Selâm el-Beykendî), Ebu'n-Nu'mân'dan rivayetinde sunu ziyâde etti:- Eries dedi ki: Ben o gün Ebû Talha'nin evinde içki içmekte olan bir topluluga sâkîlik ediyordum. Hamrin haram kilindigi hakkindaki kelâm indi. Rasûlullah bir nidâciya emredip i'lân ettirdi. Bu sesi isitince Ebû Talha bana:
— Çik bak, bu ses nedir? dedi.
Enes dedi ki: Ben de çiktim, sonra dönüp:
— O nidâci: Ey mü'minler! Biliniz ki, sarâb haram kilinmistir! diye nida edip i'lân ediyor, dedim.
Bunun üzerine Ebû Talha bana:
— Haydi git, o sarâbi dök! dedi.
Enes dedi ki: (Döktüm, herkes de evindeki sarâbini döktü.) Me-dîne sokaklarinda su gibi sarâb akti.
Enes dedi ki: O zaman Medîneliler'm hamri "Fadîh" idi. Bu sirada halktan bâzi kimseler:
— (Uhud günü mücâhidlerden) bir topluluk, karinlarinda sarâb oldugu hâlde öldürüldüler (bunlar ne olacak)? dediler.
Enes dedi ki: Bunun üzerine Allah: "îmân edip de iyi isler yaparak Ölenlerin üzerine, daha evvel tattiklari seyler hususunda günâh yoktur... " âyetini indirdi [195].

111- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

Ey îmân edenler, size açiklanirsa fenaniza gidecek seyleri sormayin..." (Âyet: ioi>.

143-.....Enes ibn Mâlik (R) söyle demistir: Bir kerresinde Rasûlullah (S) bir hutbe yapti ki, ben Rasûlullah'in o hutbesi kadar te'-sîrli bir hutbe hiç isitmedim. O hutbesinde Rasûlullah:
— "(Ey sahâbîlerim!) Eger benim bilmekte oldugum seyleri sizler bilir olaydiniz, muhakkak az gülerdiniz ve hiç sübhesiz çok aglardiniz" buyurdu.
Enes dedi ki: Bu hitabe üzerine Rasûlullah'in sahâbîleri yüzlerini elbiseleriyle örttüler; onlar, içten gelen bir inleme ile agliyorlardi.
Bu sirada birisi:
— Yâ Rasûlallah, benim babam kimdir? diye sordu.
Rasûlullah:
— "Baban Fulân kimsedir" diye cevâb verdi.
Bunun akabinde su "Ey îmân edenler, size açiklanirsa fenaniza gidecek seyleri sormayin..." âyeti indi.
Bu hadîsi Nadr ibnu Sumeyl ile Ravh ibn Ubâde de Su'be'den rivayet etmislerdir [196].

144-.....îbn Abbâs (R) söyle demistir: Bir topluluk Rasûlullah'a saygisizca ehemmiyetsiz seyler sorarlardi. Bir kimse:
— Babam kimdir? der, diger biri de devesini kaybettigini söyleyip:
— Devem nerede? der idi.
Bunun üzerine Allah o kimseler hakkinda su âyeti indirdi: "Ey îmân edenler, açiklanirsa hosunuza gitmeyecek olan seyleri sormayin. Eger Kur 'ân indirilirken onlari sorarsaniz, size açiklanir. (Açiklanmadigina göre) Allah onlan af/etmistir. Allah çok magfiret edicidir, cezada da aceleci degildir" (Âyetrioi) [197].

112- Su Kelâmfln Tefsiri) Babi:

"Allah ne Bahiri dan, ne Sâibe'den, ne Vasilerden, ne de Hâm'dan hiçbirini mesru' kilmamistir... " (Âyet: 103)
ve "Iz kaale'Mhu (= Allah dedi)", "Allah der" ma'nâsinadir. "Iz kaale'ttâhu" kelâmi da "Kaalellâhu" demektir. Buradaki "Iz" siladir, yânî fazladan gelmistir. "el-Mâide", faile vezninde ise de, bunun asli mefüle veznidir ki, "Mâide", "Menyûde (= Hazirlanmis sofra)" ma'nâsinadir.
"lysetin râdiyetin" ve "Tutlîkatin bâinetin" ta'bîrlerinde oldugu gibi. (Lügat yönünden) ma'nâsi: Onu hayirdan, yânî yiyecek olarak sahibi hazirladi, demektir. (Istikaak yönünden de) "Madenî yemîdunî" denilir ki: "Benim için yiyecek kazandi, hazirladi" demektir.
Ve Ibn Abbâs: "Seni vefat ettirecegim", "Seni öldürecegim" ma'nâsinadir, demistir "' [198].

145-.....Saîd ibnu'I-Müseyyeb söyle demistir: "el-Bahîra", sütü tâgûtlara âid olmak üzere, sütünden insanlarin faydalanmasi men' olunan devedir ki, artik onun sütünü hiçbir insan sagmaz. t(es-Sâibe" ise Câhiliyet Arablari'nin taptiklari putlara adamakta olup serbest saliverdikleri, üzerine hiçbir yük yükletilmeyen devedir.
Yine Saîd ibnu'l-Müseyyeb söyle demistir: Ebû Hureyre (R) de dedi ki: Rasûlullah (S) söyle buyurdu:
— "Ben (kusûf namazi kilarken) cehennemde Amr ibnu Âmir el-Huzâî'yi kendi bagirsaklarim ates içinde sürükler hâlde gördüm. Çünkü o, develeri salma adak yapanlarin ilki (yânî önderi) idi."
Yine Saîd ibnu'l-Müseyyeb söyle dedi: "el-Vasîle" o genç devedir ki, deve yavrularinin ilkinde disi dogurmakla baslar. Sonra bunun ardindan ikinci disiyi dogurur. Iste Arablar, iki disiden birini aralarinda hiç erkek olmadan diger disiye ulayip eklediginden dolayi, böyle deveyi tâgûtlan için adayip serbest kilarak sali verirlerdi, "el-Hâm" ise, disi deveyi birçok sayida asip dölleyen, develerin puhûru, yânî döl hayvanidir ki, bu döllemelerini bitirdigi zaman Arablar, bunu tâgûtlan için terkederler ve onu yük tasimaktan affedip, artik üzerine hiçbir yük yüklenmez olur. iste böyle saliverilmis yasli puhûr deveye "el-Hâmî (= Sirtini yükten koruyan)" diye isim verirler.
Ebû'l-Yemân el-Hakem ibn Nâfi' söyle dedi: Bize Suayb ibn Ebî Hamza haber verdi ki, ez-Zuhrî: Ben Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den isittim, o bu ta'rîfleri haber veriyordu, dedi. Saîd ibnu'l-Müseyyeb dedi ki: Yine Ebû Hureyre: Ben Peygamber'den bu ta'rîflerin benzerini isittim, dedim.
Bu hadîsi Ibnu'1-Hâd, Ibnu Sihâb'dan; o da Saîd ibnu'l-Müsey-yeb'den; o da Ebû Hureyre'den [199]

rivayet etti ki, Ebû Hureyre (R): Ben, Peygamber(S)'den isittim, demistir .

146-.....Yûnus ibn Yezîd el-Eylî, ez-Zuhrî'den; o da Urve'den tahdîs etti ki, Âise (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu: "(Ben husuf namazinda) cehennemi de gördüm, onun bâzisi bâzisini (siddetli hararetle) kirip yiyordu. Ben Amr ibn Luhayy'i da kendi bagirsaklarini çekip sürükler hâlde gördüm. Çünkü bu Amr, (putlar adina) develeri adak olarak saliverenlerin ilkidir" [200]
.

113- Bâb:

"... Ben içlerinde bulundugum müddetçe üzerlerinde bir kontrolcü idim. Fakat Sen beni vefat ettirip içlerinden
alinca, üstlerinde görüp gözetici yalniz Sen oldun. Zâten Sen herseye hakkiyle sâhidsin" (Âyet: 117).

147-.....Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) bir hutbe yapti da:
— "Ey insanlar! Sübhesiz sizler (kiyamet gününde) Allah 'in huzuruna yalinayaktilar, çiplaklar ve erlik yerleriniz sünnetsiz olarak toplanacaksiniz" buyurdu.
Bundan sonra su âyeti okudu: "(O günü biz gögü, kitâblann sa-Mfesini dürüp büker gibi dürecegiz.) tik yaratisa nasil basladiksa, üzerimize hakk bir va 'd olarak, yine onu iade edecegiz. Hakikatte failler
biziz'* (el-Enbiyâ:lO4).
Ve söyle devam etti:
— "Kiyamet günü yaratiklardan ilk elbise giydirilecek olan kisi îbrâhîm 'dir. Dikkat edin! Su muhakkak ki, o gün ümmetimden birtakim adamlar getirilir de onlar tutulup sol tarafa götürülürler. Ben hemen; Yâ Rabb! Onlar benim sahâbîlerimdir, derim. Bana: Sübhesiz sen, onlarin senin ardindan dînde ne bid'atler çikardiklarini bilmiyorsun, denilir. Buna cevaben ben de, Allah'in sâlih kulunun (Meryem oglu îsâ'nm) dedigi gibi söylerim: Ben içlerinde bulundugum müddetçe üzerlerinde bir kontrolcü idim. Fakat Sen beni vefat ettirip içlerinden alinca, üstlerine görüp gözetici yalniz Sen oldun... derim. Yine bana: Sübhesiz bunlar, sen kendilerinden ayrildigindan
beri ökçeleri üzerine basarak geri dönmüs mürtedlerdir, denilir" [201].

114- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Eger kendilerine azâb edersen, sübhe yok ki, onlar Senin kullarindir. Eger onlari magfiret edersen, sübhesiz
Sen mutlak gâlib, yegâne hüküm ve hikmet sahibi (Âyet: 118).

148-......Saîd ibn Cubeyr, Ibn Abbâs'tan tahdîs etti ki, Peygamber (S) söyle buyurmustur: "Yine kiyamet günü birtakim insanlar yakalanip sol tarafa sevkedilirler. Ben de, sâlih kul Meryem oglu

isa'nin dedigi gibi derim: Ben içlerinde bulundugum müddetçe üzerlerinde bir kontrolcü idim. Fakat Sen beni vefat ettirip içlerinden alinca, üstlerinde görüp gözetici yalniz Sen oldun. Zâten Sen herseye hakkiyle sâhidsin. Eger kendilerine azâb edersen, sübhe yok ki onlar Senin kullarindir. Eger onlari magfiret edersen mutlak gâlib, yegâne hüküm ve hikmet sahibi olan da hakîkaten Sen'sin Sen" [202].

6- el-En'âm Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle Ibn Abbâs söyle demistir:
"Sonra onlarin fitnesi,.. " (Âyet: 23) "Onlarin ma'zireti" demektir; "Ma'rûsât (= Çardaklanmislar)", (Âyet: 145) üzümden ve baskasindan çardak yapilan meyveler; "Hamûleten(= Yük tasiyacak)" (Âyet: i42), üzerine yük yükletilip tasinan hayvanlar; "Ve le-lebesnâ... " (Âyet: 9):
"Ve onlari elbette düsmekte olduklari sübheye düsürürdük"; "Yen'evne anhu.." (Âyet: 26), (Onlar hem insanlari bundan vazgeçirmeye çalisir) hem kendileri ondan uzaklasirlar"; "Ve tubselu... " (Âyet: 7i) "Ayibi ortaya çikarilir, rezîl edilir"; "Ubsilû" (Âyet: 70), "Rezîl ve rüsvây edildiler"; "Bâsitû eydihim" (Âyet: 93), "Melekler ellerini uzatirlar"; "el-Bast", "Dövmektir.
"isteksertum" (Âyet: 128), "Ey cinn cemâati, insanlardan birçogunu saptirdiniz"; "Mimmâ zeree mine'l-harsi" (Âyet: 136), "Onlar meyvelerinden ve mallarindan Allah için bir hisse, seytân ve putlar için de bir hisse ayirdilar"; "Ekinneten" (Âyet: 25): Tekili "Kinân (= Perde, kilif)"dir; "Amma istemelet aleyhi.. " (Âyet: 142143),
"Yoksa bu iki disinin rahimlerini bürüdügü yavrulari mi haram etti?", yânî: Rahimler erkek yâhud disi yavrudan baskasini bürür mü? Öyleyse niçin bâzisini haram kiliyor, bâzisini halâl kiliyorsunuz? "Demen mesfûhan" (Âyet: 145), "Dökülmüs kan"; "Sadefe" (Âyet: 156), "Yüz çevirdi"; "Ublisû" (Âyet: 44), "Ümîdsiz oldular"; "Ve ublisû" (Âyet: no), "Helake teslim edildiler"; "Sermeden" (ei-Kasas: 7i) "Fasilasiz, devamli" (bunu burada "Geceyi bir sükûn kildi" kavli münâsebetiyle zikretti, denildi).
"îstehvethu" (Âyet: 71) "Seytânlar onu saptirip saskin hâlde çöle düsürmek istediler"; "Yemterûn" (Âyet: 2),
"Sübhe ederler (sonra da sizler yeniden diriltilme hakkinda sübhe edersiniz)"; "Vakrun" (Âyet: 25),
"Sagirlik" (Kulaklarinin içine de sagirlik koyduk); "el-Vikru" ise, o "Yük"tür; "Esâtiru", (Âyet: 25) tekili
"Ustûre" ve "Istâre"dir, bu da "Turrehât", yânî bâtillar ve faydadan bos sözler, masallar demektir; "e/-Be'sâu" (Âyet: 42), "Siddet" ma'nâsina olan "el-Be's"ten de zarar, kötü hâl ve fakirlik ma'nâsina olan "el- BuV'tan da olabilir; "Cehreten" (Âyet: 42), göz görüsü ile açiktan açiga demektir; (Sâd harfiyle) "es-Suveru",
(Âyet: 72) "Sûret"in cem'idir, sîn ile "Sûre"nin cem'i "Suver" oldugu gibi; "Melekût" (Âyet: 75), "Mülk" demektir. "Rahabût hayrun nün rahamût (= Korkmak merhamet edilmekten hayirlidir)" meseli veznindedir.
Sen "Turhabu hayrun min en turhame" dersin ki, "Sana dâima korkmak ve endiseli olmak haleti, rahmet ve sefkat edilme mevkiinde olmak haletinden hayirlidir", demektir (Kaamûs Ter.)
"Cenne aleyhi" (Âyet: 76), "Üstünü karanlik bürüyüp örttü"; "Taâlâ" (Âyet: 100) "Çok yüce"dir;

"Ve in ta'dü"
(Âyet: 70), "O nefis fidye denklestirip verse bu kiyamet gününde ondan kabul edilmez"; "Husbâni" (Âyet: 91)
Allah'a âiddir denilir ki, "Hesabini görmek" demektir; bir de "Husbân", mermiler'e ve seytânlara atilan taslarca denilir. "Mustakarrun" (Âyet: 98) "Karar yeri sulbde", "Mustevdâ'" (Âyet: 98) "Emânet yeri" de rahimdedir;
"el-Kinvu" (Âyet: 99), hurma salkimidir, ikisi "Kinvâni", cem'i de yine "Kinvânun"dur; "Sinvan" ve "Sinvânun"
gibi [203].

115- Bâb:

'Gaybzn anahtarlari O'nun yanindadir. Kendinden baskasi bunlari bilmez..." (Âyet: 59) [204].

149-.....Bize Ibrâhîm ibn Sa'd, Ibn Sihâb'dan; o da Salim ibn Abdillah'tan; o da babasi Abdullah ibn Umer(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) söyle buyurmustur: "Gaybin anahtarlari bestir: O saatin ilmisübhesiz ki, Allah'in nezdindedir. Yagmuru (takdir edilen vakitte ve yerde) O indirir. Rahimlerde olani O bilir. Hiçbir kimse yarin ne kazanacagini bilmez. Hiçbir kimse hangi yerde ölecegini bilmez. Sübhesiz Allah herseyi bilendir, herseyden haberdârdir [205]

116- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"De ki: O size üstünüzden, yâhud ayaklarinizin altindan bir azâb göndermeye veya sizi birbirinize katip kiminizden kiminin hincini tattirmaya kaadirdir..." (Âyet: 65).
"Yelbisekum", "Iltibâs"tan "Sizi karistirir" manasinadir. "Yelbisû", "Yahhtû", yânî "Karistirirlar", "Siyâan", "(Birbirine muhalif) firkalar yapar" demektir.

150-.....Câbir ibn Abdillah (R) söyle demistir: Su "De ki: O size üstünüzden bir azâb göndermeye kaadirdir" âyeti indigi zaman Rasûhillah (S) -bunun bu birinci cümlesi akabinde- "(Rabb'im) Senin kerîm vechine (yânî zâtina) siginirim" dedi.
Râvî dedi ki: "Yâhud ayaklarinizin altindan bir azâb göndermeye kaadirdir" cümlesinin ardindan: "(Rabb'im) Senin kerîm vechine saginin" dedi. " Yâhud sizin firkalarinizi birbirine katip, kiminizden kiminin hincini tattirmaya kaadirdir" cümlesini müteâkib de Rasûlullah: "Bu daha hafiftir yâhud daha kolaydir" buyurdu [206].

117- Bâb:

Imân edip de îmânlarini haksizlikla karistirmayanlar' (Âyet: 82).

151-.....Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle demistir; "îmân edip de îmânlarina zulüm karistirmayanlar; iste emîn olmak hakki onlarindir; onlar dogru yolu bulmus kimselerdir" âyeti indigi zaman, Peygamber'in sahâbîleri:
— Hangimiz nefsine zulmetmemistir? dediler.
Bunun üzerine "Allah 'a ortak kosmak elbette büyük bir zulümdür" (Lukmân:i3) âyeti indi [207].

118- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Yûnus'u ve LûVu da hidâyete ilettik. Herbirine âlemlerin üstünde yüksek meziyetler verdik" (Âyet: 86).

152-.....Ebû'l-Âliye söyle demistir: Bana Peygamber'inizin amca oglu, yânî Ibn Abbâs (R) tahdîs etti ki, Peygamber (S): "Hiçbir kul için: Ben Yûnus ibn Meîtâ'dan hayirliyim demek lâyik olmaz" buyurmustur.

153-.....Ebû Hureyre(R)'den, Peygamber (S): "Hiçbir kul için:
Ben Yûnus-ibn Meîtâ'dan hayirliyim demek yakismaz" buyurmustur [208].

119- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

'îste o peygamberler Allah'in hidâyet ettigi kimselerdir, O hâlde sen de onlarin gittigi dogru yolu tutup ona uy... " (Âyet: 90).

154-.....Bize Hisâm ibn Yûsuf es-San'ânî haber verdi ki, onlara da Ibn Cufeyc haber verip söyle demistir: Bana Süleyman el-Ahvel haber verdi. Ona da Mucâhid haber vermistir: Mucâhid, Ibn Abbâs'a:
— Sâd Sûresi'nde secde var midir? diye sormus.
O da:
— Evet vardir, dedikten sonra, su "Biz ona (yânî Ibrahim'e) Is-hâk ile Ya'kûb'a ihsan ettik ve herbirini hidâyete erdirdik..." kavlinden ' '0 hâlde sen de onlarin gittigi dogru yolu tutup ona uy" âyetine
kadar okudu ve:
— O da (yânî Dâvûd da) burada zikredilen peygamberlerdendir, dedi.
Yezîd ibnu Hârûn, Muhammed ibn Ubeyd, Sehl ibnu Yûsuf, el-Avvâm ibn Havseb'den; o da Mucâhid'den sunu ziyâde etmislerdir: Mucâhid: Ben Ibn Abbâs'a bunu sordum da o:
— Peygamberiniz de buradakilere uymasi emrolunan kimselerdendir, dedi [209]

120- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Biz Yahudiler'e bütün tirnakli hayvanlari haram ettik. Sigir ve koyunun iç yaglarini da üzerlerine haram kildik.
Bunlarin sirtlarina veya bagirsaklarina yapisan yâhud kemige karisan (yaglar bu hükümden) müstesnadir. Bu
haram kilmayi onlara zulümlerinden dolayi ceza olarak yaptik. Biz elbette dogru söyleyicileriz" (Âyet: i46) [210].
Ibn Abbâs: "Her tirnakli", deve ve devekusu (ve benzerleri); "el-Havâyâ", "Bagirsaklardir, demistir.
Ibn Abbâs'tan baskasi da: "Hâdû", "Yahûdî oldular" demektir. Amma Yüce Allah'in "Hudnâ"
(el-A'râf: 156) kavline gelince, o "Tevbe ettik" demektir, "Hâid1 "Tâib", yâni "Tevbe edici"dir, dedi. r»»

155-.....Atâ ibn Ebî Rebâh söyle dedi: Ben Câbir ibn Abdillah(R)'tan isittim, dedi ki: Ben Peygamber(S)'den isittim: "Allah Ya-hûdîler'e la'net etsin! Allah onlara ölmüs hayvanin iç yaglarini haram. ettigi zaman, onlar bu yaglari erittiler, sonra sattilar da onun bedelini yediler" buyurdu.
(Buhârî'nin seyhi) Ebû Âsim söyle dedi: Bize Abdulhamîd tah-dîs etti. Bize Yezîd ibn Ebî Habîb tahdîs edip söyle dedi: Bize Atâ ibn Ebî Rebâh yazip: .Ben Câbir'den; o da Peygamber(S)'den (bu hadîsin benzerini) isittim, dedi [211].

121- Yüce Allah'in Su Kavli Babi: [212]Kötülüklerin Açigina Da, Gizlisine De Yaklasmayin... " (Âyet: 15i) .

156-.....Bize Su'be, Amr ibn Murre'den; o da Ebû Vâil'den tahdîs etti ki, Abdullah ibnu Mes'ûd (R) söyle demistir: Mü'minleri Allah'tan ziyâde kötülüklerden koruyan bir kimse yoktur. Mü'min-lerin en büyük koruyucusu oldugu için Allah açik, gizli bütün kötülükleri, çirkin isleri haram kilmistir. Bir de Allah'tan ziyâde medhedilip övülmeyi seven kimse de yoktur. Iste bunun için Allah kendisini (Kur'-ân'da birçok güzel sifatlarla) medhetmistir.
Râvî Amr ibn Murre dedi ki: Ben Ebû Vâil'e:
— Sen bu hadîsi Abdullah ibn Mes'ûd'dan isittin mi? diye sordum.
Ebû Vâil:
—Evet, ben bunu Abdullah'tan isittim, dedi. Ben yine ona:
— Abdullah ibn Mes'ûd bu hadîsi Peygamber'e yükseltti mi? dedim.
O:
— Evet yükseltti, dedi [213].
"Vekîl", "Hafiz, muhafaza edici ve etrafini çepçevre kusaticidir.
"Kubulen", "Kabîl"in cem'idir, ma'nâsi birçok azâb nevi'leri-dir ki, o azâblardan herbir nev'i bir "Kabil", bir siniftir. •
"Zuhrufe'l-kavU(= B$Lti\ söz)": Bâtil oldugu hâlde güzellestir-digin ve süsledigin herseydir. Iste bu süslenmis bâtil bir "Zuhruf"-tur.
"f/ar«m(= Ekin, mahsûl)": "Hicrun" yânî "Haram" demektir. Men' edilmis hersey bir hicr ve mahcurdur. "el-Hicru", "Bina ettigin her binâ"dir. Beygirlerden disiye de "Hicr" denilir; akl'a da

"Hicr" ve "Hicen" denir. "el-Hicr" ismine gelince, o, Semûd kavminin yeridir. Yerden etrafini duvarla çevirdigin sey de bir "Hicr"-dir. Iste bu ma'nâdan dolayi Ka'be'nin Hatîm'ine "Hicr" ismi verildi. Sanki bu, "Maktûl'Men "Katil" gelmesi gibi, "Mahtûm"dan türemistir. Yemâme'nin Hacr'i ise, o bir menzildir [214].

122- Yüce Allah'in:

"Muhakkak Allah bunu haram etti diye bildigim söyleyecek sâhidlerinizigetirin! de..." (Âyet: 150).
Hicaz ahâlîsinin lügati, tekil için de, iki kisi için de, cemf için de "Helumme"d\r [215].

157-.....Ebû Hureyre(R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu: "Günes battigi yerden dogmadikça kiyamet kopmayacak-tir. Insanlar onu gördükleri zaman yeryüzünde bulunanlar îmân ederler. Fakat iste o gün 'Daha evvelden (mân etmis olmayan hiçbir kimseye (o günkü) îmâni fayda vermeyecek' zamandir" (Âyet: 158) [216].

158-..... Bize Ma'mer ibn Râsid, Hemmâm ibn Münebbih'ten haber verdi ki, Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu: "Günes battigi yerden doguncaya kadar kiyamet kop-maz. Günes oradan dogup insanlar onu görünce, toptan hepsi îmân ederler. Iste bu, hiçbir nefse îmâninin fayda vermeyecegi zamandir".
Sonra Rasûlullah su âyeti okudu: "Daha evvelden îmân etmis veya îmâninda bir hayir kazanmis olmayan hiçbir kimseye (o günkü) îmâni asla fayda vermez. De ki: Bekleyin! Çünkü biz de bekleyidle-rizl"

7- El-A'râf Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

Ibn Abbâs söyle demistir: "Ve riyâsen" (Âyet: 26), "Mal"; "el-Mu'tedîn" (Âyet: 55), duada ve baska islerde haddi asanlar; "Hatta afev" (Âyet: 95), "Nihayet çogaldilar" ve "Mallari çogaldi"; "el-Fettâh", Kaadi, hâkim, "Iftâh beynenâ ve beyne kavmina" (Âyet: 89), "Ey Rabb'imiz, bizimle kavmimiz -. arasinda Sen hakk olani hükmet"; "Nateknâ" (Âyet: - 171), "Kaldirdik", ("Biz bir zaman dagi sanki o bir gölgelikmis gibi çekip üstlerine kaldirmistik");
"Inbeceset", (Ayet: ieoj, "Infeceret", yânî "Kaynayip akti"; "Mutebberun" (Âyet: 139), "Hüsrana ugratilmis, helak edilmis"; "Âsâ", "Tasalanirim"
"Tasalanma" (ei-Mâide: 29)- "Simdi ben o kâfirler güruhuna karsi nasil tasalanirim?" (Âyet: 93).
(Bunlarin hepsi Ibn Abbâs'tan nakledilen tefsirlerdir.)
Ibn Abbâs'tan baskasi söyle demistir:
"Mâ meneake en lâ tescude = Seni secde etmenden men' eden nedir?" (Ayet: 12) buyuruyor. "Yahsifâni" (Âyet:
22), Cennet yapraklarindan yapraklar alip, birbiri üstüne yamamaga basladilar, yapraklarin bâzisini

dikerine eklemeye basladilar. "Sev'atihimâ" (Âyet: 22),
Adem ile Havva'nin ferclerinden kinayedir (Cevheri: "Sev'e", "Avret"tir demistir).
"Mustekarrun ve metâun ilâ hîn = Bir zamana kadar yerlesip kalmak ve geçinmek" (Âyet: 24); "illâ hîn"f burada
"Kiyamet gününe kadar" demektir. Arablar indinde "Hîn" bir saatten, sayisi ihata edilmeyecek vakte kadar demektir [217].
Uer-Riyâs ve'r-Rîs" bir ma'nâyadir; o da meydana çikan, görünen güzel ve kiymetli elbiseden ibarettir.
"Kabîluhu" (Âyet: 27), "Kabilesi, kendilerinden olan nesli"; "Iddârekû" (Âyet: 38), "Toplandilar". * 'Mesakku H-insân ve 'd-dâbbeti = Insan ve hayvan vücudundaki tabu delikler" (Âyet: 40). Bunlarin hepsi "Sumûmen" diye isimlendirilir. Bunun tekili "Semmun"dur. Bu delikler dokuz tanedir: Iki gözü, iki burun deligi, agzi, iki kulak deligi, dübürü, zekerinin veya memesinin deligi.
"Gavâsin" (Âyet: 4i), "Örtünülen seyler" {"Onlara cehennemden dösekler, üstlerine örtüler vardir").
"Nusuren" (Âyet: 57), "Dagilan, yayilan, esen rüzgârlar"; "Nekiden"(kya. 58), "Pek az" {"Güzel memleketin bitkisi Rabb Jinin izniyle bol çikar, fena olandan ise fâidesi pek az birseyden baskasi çikmaz").
"Keenlem yagnev" (Âyet: 92), "Suayb'i yalanlayanlar
sanki yurtlarinda yasamamislar gibi oldular".
"Hakîkun" (Âyet: io5), "Hakk" {"Allah'a karsi haktan baskasini söylememekligim üzerime borçtur").
"tsterhebûhum" (Âyet: 116), "Rehbet" masdarindan
"Onlari korkuttular"; "Telakkafu" (Âyet: in), "Yutuyor";
"Tâiruhum" (Âyet: i3i), "Nasîbleri" ("Gözünüzü açin ki, onlarin ugursuzlugu ancak Allah tarafindandir, fakat çoklari bilmezler"). "Tûfân", Seyl'dendir, çok ölüm için de "Tûfân" denilir. "el-Kummelu" (Âyet: 133), "Keneler, küçük kenelere benzeyen böcekler".
"Urus" ve "Arîs" (Âyet: 137), "Bina"; "Sukita" (Âyet: 149),
"Her pisman olan muhakkak eli düsmüstür"; "el- Esbât" (Âyet: 160), Israîl ogullari'nin kabileleridir.
"Iz ya'dûne fVs-sebti" (Âyet: 163), Cumartesi gününün harâmligim bozup haddi asanlar, "Taaddî",
"Tecâvüz"dür. "Surrean" (Âyet: i63>, "SevârV", yân?
"Baliklar akin akin su yüzüne çikarak"; "Betsin" (Âyet: 165), "Siddetli bir azâb'\ "Velâkinnehu ahlede ile'l-
ardi" (Âyet: 176). "Lâkin o yere, dünyâya meyletti, oturdu, geri kaldi"
"Senestedricuhum" (Âyet; i85>, "Biz onlari derece derece helake yaklastiririz", yâni "Biz onlara emniyette olduklari mevki'lerinden geliriz", Yüce Allah'in "Allah onlara hesâb etmedikleri yerden geliverdi" (ei-Hasn 2) kavli gibi.
"Min cinnetin" (Âyet: 184), "Delilikten". "Eyyâne mursâha" (Âyet: 187), "Kiyametin meydana çikmasi ne zamandir?" (Kiyametin subûtunun ne zaman oldugunu sorarlar). "Fe merret bihi" (Âyet: 189), "Havva'ya gebelik
devam etti, onu tamamladi". "Yenzeganneke" (Âyet: 200),
"Sana seytândan bir hafiflik, bir fit gelirse"; "Tayfun" (Âyet: 20i), "Hayâl, delilik, küçük günâh". "Mulimm",

"Deli", "Bihilemem", "Onda delilik vardir"; "Tâifun" da denilir, bu tekildir. "Yemuddûnehum" (Âyet: 202),
"Onlari süslüyorlar". "Hîfeten", "Korkarak", "Hufyeten" ise "Gizlemek" masdarindandir. "el-Âsâl" (Âyet: 205), tekili "AsîTdir ki, ikindi ile aksam arasindaki vakit ma'nâsinadir; "Bukraten ve astten" kavli gibi [218].

123- Aziz Ve Celîl Olan Allah'in Su Kavli Babi:

"De ki: Rabb'im ancak hayâsizliklari, onlarin açigini, gizlisini (ve her türlü günâhi, haksiz isyani, Allah'a -hiçbir zaman bir burhan indirmedigi- herhangi birseyi es tutmanizi, Allah'a bilmeyeceginiz seyleri isnâd etmenizi) haram etmistir" (Âyet: 33) [219].

159-.....Bize Su'be, Amr ibn Murre'den; 0 daEbû VâiPden; o da Abdullah ibn Mes'ûd'dan tahdîs etti. Amr ibn Murre dedi ki:
Ben, Ebû Vâil'e:
— Sen bu hadîsi Abdullah ibn Mes'ûd'dan isittin mi? diye sordum.
Ebû Vâil:
— Evet, bunu ondan isittim, dedi ve o bu hadîsi Rasûhillah'a
yükseltti. Dedi ki:
— Mü'minleri Allah'tan ziyâde fenaliklardan koruyan bir kimse yoktur. Mü'minlerin en büyük koruyucusu oldugu için Allah, açik gizli bütün çirkin isleri haram kilmistir. Ve yine Allah'tan ziyâde medh ve senayi seven kimse de yoktur. Bunun için Allah kendisini (Kur'-ân'da birçok güzel vasiflarla) medhetmistir [220].

124- Bâb:

"Vaktaki Mûsâ ta'yîn ettigimiz vakitte geldi, Rabb'i ona (ilâhî sözünü) söyledi. Mûsâ: 'Rabb 'im, göster bana
Sen'i göreyim' dedi. Yüce Allah: 'Sen beni kat'iyyen göremezsin. Fakat su daga bak, eger o yerinde durabilirse, Sen de beni görürsün' buyurdu. Derken Rabb 7 o daga tecellî edince, onu paramparça ediverdi. Mûsâ da baygin yere düstü. Ayilinca: 'Seni tenzih ederim. Sana tevbe ettim. Ben îmân edenlerin ilkiyim' dedi" (Âyet: 143).
Ibn Abbâs: "Bana gösterfSana bakayim)", "Bana atiyye ver" demektir, demistir.
160-.....Ebû Saîd el-Hudrî (R) söyle demistir: Yahûdîler'den
bir adam, yüzüne tokat vurulmus olarak Peygamber'e geldi ve:
— Yâ Muhammedi Ensâr'dan olan sahâbîlerinden bir adam yüzüme tokat vurdu, dedi.
Peygamber:
— "Onu çagirin" buyurdu. Akabinde o adami çagirdilar. Peygamber:
— "Bunun yüzüne niçin tokat vurdun?" diye sordu. O sahâbî:
— Yâ Rasûlallah, ben Yahüdîler'in yanma ugradim. Bu adamdan "Musa'yi bütün beseriyet üzerine

süzüp seçen Allah'a yemîn ederim" derken isittim."Muhammed üzerine de mi?" dedim ve o esnada beni bir Öfke tuttu da ona tokat vurdum, dedi.
Peygamber (S):
— "Peygamberler arasinda beni daha hayirli kilmayiniz. Çünkü kiyamet günü insanlar bayilacaklar (onlarla beraber ben de bayilacagim). Ilk ayi/an ben olacagim. Bu sirada ben Musa'yi Ars'in ayaklarindan birini tutmus olarak görecegim. Artik Mûsâ benden evvel
mi ayildi, yoksa Tûr'daki ilk bayilmasi ile mi mücâzât edildi, bilmi-yorum" dedi [221]

125- Bâb:

"el-Mennu ve's-selvâ = Kudret helvasi ve bildircin (Âyet: 160) [222].

161-.....Bize Su'be, Abdulmelik ibn Umeyr'den; o da Amr ibn Hureys'ten; o da Saîd ibn Zeyd(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S): "Domalan mantari, kudret helvasi (gibi Allah'in külfetsiz ni'-metleri) nev'inden bir riziktir, suyu da göz agrisina sifâdir" buyurmustur [223].

126- Bâb:

"De ki: Ey insanlary sübhesiz ben göklerin ve yerin mülk ve tasarrufuna mâlik olan, kendisinden baska hiçbir tanri bulunmayan, hem dirilten hem öldüren Allah'in size, hepinize gönderdigi elçisiyim. O hâlde Allah'a ve O'nun ümmî nebî olan Rasûlü'ne -ki kendisi de o Allah'a ve O'nun sözlerine îmân etmekte olandir-
îmân edin, O'na tâbi' olun. Tâ ki dogru yolu bulmus olasiniz" (Âyet: 158) [224].

162-.....Ebû Idrîs el-Havlânî tahdîs edip söyle demistir: Ben Ebu'd-Derdâ'dan isittim, söyle diyordu: Ebû Bekr ile Umer arasinda bir münâkasa olmustu da, Ebû Bekr, Umer'i öfkelendirmisti. Umer, öfkelenmis olarak Ebû Bekr'den ayrilip gitmis, Ebû Bekr de ondan af istemek için ardindan gitmis. Fakat Umer bu affi yapmayip Ebû Bekr'in yüzüne kapisini kapatmis. Bunun üzerine Ebû Bekr, Rasûlullah'in yanina geldi.
Ebu'd-Derdâ dedi ki: Biz Rasûlullah'in yaninda bulunuyorduk.
Rasûlullah:
— "Su arkadasiniza gelince, o muhakkak kendisini tehlikeli bir seye atmistir" buyurdu.
Ebu'd-Derdâ dedi ki: Umer de Ebû Bekr'i affetmemesinden pisman olup geldi, selâm verdi, Peygamber'in yanina oturdu ve Rasû-lullah'a kendisiyle Ebû Bekr arasinda olan haberi anlatti.
Ebu'd-Derdâ dedi ki: Rasûlullah da öfkelendi. Ebû Bekr ise (iki dizi üstüne çökerek):
— Vallahi yâ Rasûlallah, bu iste ben Umer'den daha çok ileriye gitmisimdir, demege basladi.
Bunun üzerine Rasûlullah hepimize hitâb ederek:
— "Simdi sizler benim sahibimi bana birakiyor musunuz? Siz-
ler benim dostumu bana birakiyor musunuz? Ben: Ey insanlar, süb-hesiz ben size, hepinize A ilah

'in elçisiyim... dedim de sizler: Sen yalan söyledin, dediniz. Ebû Bekr ise: Sen dogru söyledin, dedi" bu vurdu [225].

127- Yüce Allah'in: 'Hitta Deyiniz" (Âyet:161) Kavli Babi

163-.....Bize Ma'mer, Hemmâm ibn Münebbih'ten haber verdi ki, o, Ebû Hureyre(R)'den söyle derken isitmistir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu: "Isrâîl ogullari'na: 'Beytu'l-Makdis kapisindan secde ediciler olarak (tevazu' ile) giriniz ve Hitta{ = Yâ Rabb, dilegimiz günâhimizi affetmendir) deyiniz de günâhlarinizi sizin lehinize magfiret edelim, denildi. Onlar ise bu emri ters çevirdiler de, kiçlari üzerinde sürünerek girdiler ve (Hitta yerine) Habbetu Jî saaratin(= K\l çuval içinde tane) sözünü söylediler"[226].

128- Bâb:

'Sen afv yolunu (kolayligi) tut, iyiligi emret, câhillerden yüz çevir" (Âyet: 199)

"Urf" (= Örf), "Ma'rûf' demektir [227].

164-..... Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Uyeyne ibn Hisn ibn Huzeyfe Medine'ye geldi ve kardesi oglu Hurr ibn Kays'in yanina inip misafir oldu. Hurr ibn Kays ise Umer ibnu'l-Hattâb'in kendisine yaklastirmakta oldugu kimselerden idi.
Genç, ihtiyar birtakim kurrâ ve fakîhler Umer'in meclislerinin sâhibleri ve onun müsaveresinde hazir bulunan kimselerdi (Umer, mühim âmme islerini bunlara danisir, müsavere ederdi). Uyeyne, kardesinin oglu Hurr ibn Kays'a;
— Ey kardesim oglu! Senin su Emîru'l-Mü'minîn'in yaninda yüksek bir mevkiin var. Benim için huzuruna girmeye izin isteyiver, dedi.
- O da
— Ben senin için Halîfe'nin yanina girme izni isteyecegim, dedi. Ibn Abbâs dedi ki: Akabinde Hurr, Uyeyne için izin istedi, Umer
de ona izin verdi. Uyeyne, Umer'in yanina girince, ona hitaben:
— Hiyy (yânî su bir felâkettir) ey Hattâb oglu! Vallahi sen bize ne bol atiyye verirsin, ne de aramizda adaletle hükmedersin! dedi.
Umer bu sözlerden öfkelendi de Uyeyne'nin üzerine yürümeye kasdetti. Heybetli Halîfe bu bedevi zorbayi dövecegi sirada, kardesi oglu Hurr ibn Kays müdâhale ederek:
— Yâ Emîra'l-Mü'minîn! Sübhesiz Yüce Allah, Peygamber'ine: "Halkin kusurlarini affet, ma 'rûfile emreyle ve câhillerden yüz çevir"
buyurdu. Ve sübhesiz bu Uyeyne de o câhillerdendir, detfi.
Ibn Abbâs dedi ki: Hurr ibn Kays bu âyeti okuyunca, o hasmetli Halîfe, oldugu yerde çakilmis gibi irkildi. Vallahi bir adim ileri gitmedi. Esasen Umer, Allah Kitâbi'nin mukaddes huzurunda durup kalmak i'tiyâdmda idi.

165-.....Bize Vekî' ibnu'l-Cerrâh, Hisâm'dan; o da babasi Urve'den; o da Abdullah ibnu'z-Zubeyr(R)'den tahdîs etti ki, o, "Affi tut, ve urf ile emret..." kavli hakkinda:
— Allah bu âyeti ancak insanlarin ahlâki hususunda indirdi, demistir.
Abdullah ibnu Berrâd da söyle dedi: Bize Ebû Usâme tahdîs etti: Bize Hisâm, babasi Urve'den tahdîs etti ki, Abdullah ibnu'z-Zubeyr:
— Allah, Peygamberi'ne insanlarin ahlâkindan affi alip tutmasini emretti, demistir yâhud da dedigi gibi demistir [228].

8- El-Enfâl Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Yüce Allah'in su kavli:
"Sana harb ganimetlerinden sorarlar. De ki: Bu ganimetler Allah'in ve Rasûlü'nündür. O hâlde tam mü'minlerseniz Allah'tan korkun, aranizi düzeltin. Allah'a ve Rasûlü'ne Mat edin" (Âyet: d [229]
Ibn Abbâs: "el-Enfâl", "Ganîmetler"dir, demistir. Katâde: "Rîhukum{ = Rüzgâriniz)", "Harbdir, demistir. "Nafile", "Atiyye"dir deniliyor [230].

166-..... Saîd ibn Cubeyr dedi ki: Ben Ibn Abbâs(R)'a:
— el-Enfâl Sûresi(nin inmesi sebebi nedir)? diye sordum. O:
— Bedir gazvesi hakkinda indi, dedi [231].
"es-Sevketu" (Âyev.ii), "Silâh ve keskinlik"; "Murdifîn" (Âyet: 9), "Dalga dalga"; "Redifenî" ve "Erdefenî", "Benim ardimdan geldi" demektir.
"Zûkû{ = Tadiniz) "(Ayiet:50) "Baslayiniz ve tecrübe ediniz" demektir, buradaki "Zevk(= Tatma)", agzin tatmasi nev'inden degildir.
"Fe yerkumuhu" (Âyet:37), "Onu bir yere biriktirip toplar".
"Serrid" (Âyet:57), "Dagit"; "Ve in cenahû ile'ssilmi" (Âyet:67), "Ve eger barisa meylederler, onu isterlerse". "es-Silmu, es-Selmu ve's-Selâmu"birdir, yânî bir ma'nâyadir. "Hattâyushine" (Âyet.67), "Gâ-lib gelinceye kadar".
Mucâhid de söyle dedi: "Mukâen" (Âyev.35), parmaklarini agizlarina sokmalari ve böylece islik çalmalaridir; "Tasdiyeten", düdük çalip ses çikartma ve elleri birbirine çarparak ses çikartmaktir. "Li-yusbitâke" (Âyet: 30), "Seni habsetmeleri için".

129- Bâb:

*Sübhesiz yerde yürüyen hayvanlarin Allah katinda en kötüsü, hakki akillarina sokmaz (ve hakki duyup söylemez olan) sagirlar ve dilsizlerdir" (Âyet: 22).

167-.....Bize Verkaa, IbnuEbîNecîh'ten; o da Mucâhid'den tahdîs etti ki, Ibn Abbâs "Sübhesiz

yerde yürüyen hayvanlarin Allah katinda en kötüsü, hakki akillarina sokmaz (ve hakki duyup söylemez olan) sagirlar ve dilsizlerdir" âyeti hakkinda:

— Bunlar Kureys'în.Abdu'd-Dâr ogullan kolundan bir topluluktur, demistir [232].
Buna yakin bir âyet de sudur: "Yeryüzünde yürüyen hayvanlarin Allah katinda en kötüsü sübhesiz ki kâfir olanlardir. Artik onlar îmâna gelmezler" (Âyet: 56).

130- Bâb:

“Ey îmân edenler, sizi, size hayât verecek seylere da'vet ettigi zaman Allah'a ve Rasûlü*ne icabet edin. Bilin ki,
sübhesiz Allah, kisi ile kalbi arasina girer ve siz hakîkaten yalniz O'na dönüp toplanacaksiniz" (Âyet: 24).
"Istecîbû", "Ecîbû", yânî "Icabet ediniz"; "Li-mâ yuhyîkum", "Size hayât verecek seye; sizi islâh edip
iyilestirecek seye" demektir [233].

168-.....Ebû Saîd ibnu'l-Muallâ (R) söyle demistir: Ben namaz kiliyordum. Rasüluîlah bana ugradi ve beni çagirdi. Ben namazi bitirinceye kadar O'nun yanina gitmedim, O'ndan sonra yanina gittim. Rasûlullah (S):
— "Senin gelmenden seni men' eden nedir? Allah: 'Ey îmân edenler, sizi, size hayât verecek seylere çagirdigi zaman Allah'a ve Rasûlü'ne icabet edin... 'buyurmadi mi?" dedi.
Sonra Rasûlullah bana:
— "Sen bu mescidden çikmadan önce, sana muhakkak Kur'-ân'daki en büyük sûreyi ögretecegim" buyurdu. .
Rasûlullah mescidden çikmaga davrandigi zaman, ben kendisine va'd ettigi seyi hatirlattim.
Ve Muâz ibnu Ebî Muâz söyle dedi: Bize Su'be, Habîb'den tah-dîs etti ki, o, Hafs'tan isitmistir. O da Peygamber'in sahâbîlerinden bir adam olan Ebû Saîd'den bu hadîsi isitmistir:... Ve Rasûlullah:
— "Osûre, el-Hamdu lillâhi Rabbi'l-âlemîn'dir; namazda tekrar edilen yedi âyettir" buyurdu [234]

**131- "Hani bir zaman da: 'Yâ Allah, eger bu, Sen'in katindan (gelme) hakkin kendisi ise, durma bizim
üstümüze gökten tas yagdir yâhud bize acitici bir azâb getir' demislerdi" (Âyet: 32).**

Sufyân ibn Uyeyne söyle demistir:
Yüce Allah Kur'ân'da "Matar" ismini söylediginde, muhakkak "Azâb" ma'nâsina söyledi. Arab kavmi ise
"Yagmur"a "Gays" ismini verir.
Bu da Yüce Allah'in su kavlidir: "O, ümîdlerini kestikten sonra yagmuru indirmekte, rahmetini yaymakta olandir.. " (es-sûrâ: 28).

169-.....Bize Su'be, Abdulhamîd'den -ki o ez-Ziyâdî'nin arkadasi Ibnu Kurdîd'dir-, Enes ibn Mâlik(R)'ten isittigi su haberi tahdîs etti: Ebû Cehl:
— "Yâ Allah, eger bu Kur'ân, Sen'in katindan (gelme) hakkin kendisi ise, durma bizim üstümüze gökten tas yagdir yâhud bize acitici bir azâb getir" dedi.
Bunun üzerine su âyetler indi: "Hâlbuki sen içlerinde iken, Allah onlari azâblandinci degildi. Onlar istigfar ederlerken de Allah yine onlari azâblandinci degildir. (Sen içlerinden çiktiktan sonra) Allah onlara ne diye azâb etmeyecek? Onlar Mescidi Haram 'dan kendileri ona (onun hizmetine) ehil olmadiklari hâlde, men' edip duranlardir. O (hizmete) takvaya erenlerden baskalari onun ehilleri degillerdir. Fakat onlarin pekçogu bunu bilmezler" (Âyet: 33-34) [235].

132- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

'Hâlbuki sen içlerinde iken, Allah onlari azâblandinci degildi. Onlar istigfar ederlerken de Allah yine onlari azâblandirici degildir" (Âyet: 33).

170-.....Bize Su'be, ez-Ziyâdî'nin sahibi olan Abdulhamîd'den tahdîs etti ki, o, Enes ibn Mâlik'in söyle dedigini isitmistir:
Ebû Cehl:
— "Yâ Allah, eger bu Kur'ân Sen'in katindan (gelme) hakkin kendisi ise, durma bizim üstümüze gökten tas yagdir, yâhud bize acitici bir azâb getir" dedi.
Bunun üzerine su âyetler indi: "Hâlbuki sen içlerinde iken Allah onlari azâblandirici degildi. Onlar istigfar ederlerken de Allah yine onlari azâblandirici degildir. Allah onlara ne diye azâb etmeyecek? Onlar Mescidi Haram 'dan kendileri ona ehil olmadiklari hâlde men * edip duranlardir. Hâlbuki takvaya erenlerden baskalari onun ehilleri degillerdir. Fakat onlarin pekçogu bunu bilmezler" (Âyet: 33-34) [236].

133- Bâb:

"Bir fitne kaimayincaya ve dîn tamâmiyle Allah'in oluncaya kadar onlarla muharebe edin... "
(Âyet: 39)

171-..... Bize Hayve ibn Surayh, Bekr ibn Amr'dan; o da Bukeyr ibn Abdillah'tan; o da Nâfi'den söyle tahdîs etti: Abdullah ibn Umer(R)'e bir adam geldi de:
— Yâ Ebâ Abdirrahmân! Allah'in kendi Kitâb'inda zikrettigi su âyeti isitmiyor musun: "Eger müzminlerden iki zümre birbiriyle dögüsürlerse, aralarini bulup baristirin. Eger onlardan biri digerine karsi hâlâ tecâvüz ediyorsa, siz o tecâvüz edenle, Allah 'in emrine dö-nünceye kadar savasin... " (d-Hucurât:9) buyuruyor. Allah'in kendi Kitâb'inda zikrettigi gibi, müslümânlar arasindaki harbe katilip kital yapmandan seni nasil bir düsünce men' etti? diye sordu.
Ibn Umer de:
— Ey kardesim oglu! Okudugun bu âyeti delîl edinip harbetmek-tense Yüce Allah'in, içinde büyük

tehdîdler buyurmakta oldugu su âyeti delîl getirip onunla amel etmem, bana daha sevimlidir: "Kim bir mü 'mini kasden öldürürse cezasi, içinde ebedî kalici olmak üzere cehennemdir. Allah ona gazâb etmistir, ona la 'net etmistir ve ona çok büyük bir azâb hazirlamistir" (en-Nisâ:92), dedi.
Ibn Umer'in bu sözü üzerine o Haricî zât:
— Sübhesiz ki Allah: "Bir fitne kaîmayincaya ve dîn tamâmiyle Allah'in oluncaya kadar onlarla muharebe edin..." buyuruyor, dedi [237]
Ibn Umer de:
— Biz Rasûlullah zamaninda müslümânlar henüz az iken o harbi müsriklere karsi yapmisizdir (yoksa müslümânlar birbirlerine karsi degil). O zaman kisi dîni hususunda fitneye, musîbete ugratilir, baski yapilirdi: Müsrikler ya onu öldürürler yâhud da onu simsiki baglarlardi. Nihayet müslümânlar çogaldi, artik hiçbir fitne kalmadi, dedi.
O Haricî genç, îbn Umer'in, onun istemekte oldugu kital hususunda kendisiyle uyusmaz oldugunu görünce (konuyu degistirip):
— (Hâricîler'in "Hatâ etti" dedikleri) Alî ve Usmân hakkindaki görüsün nedir? dedi.
Ibn Umer:
— Alî ve Usmân hakkindaki görüsüme gelince: Allah Usmân'i affetmistir. Fakat siz onu affetmeyi istemediniz. (Usmân Bedir'de bulunmadi, Uhud'dan kaçti, Ridvan Bey'ati'nda yoktu dersiniz. Bedir sirasinda Peygamber'in kizi olan esi hasta idi. Rasûlullah ona izin verdi; Uhud'da ordunun bozulmasi sirasinda Usmân da bir tarafa çekilmisti; Ridvan Bey'ati'nda ise Rasûlullah onu vazîfe ile Mekke'ye göndermisti.) Alî'ye gelince: O, Rasûlullah'in amcasinin oglu ve kizinin kocasidir -eliyle Fâtima'nin mezarina isaret ederek:- ve iste su, Peygamber'in kizidir; yâhud: O'nun kizi, görüp durdugunuz su yerdedir, dedi [238].

172-..... Saîd ibn Cubeyr söyle dedi: Üzerimize yâhud yanimiza Ibn Umer çikip geldi. O sirada bir adam ona:
— Müslümânlar arasindaki fitne harbi hakkinda nasil düsünüyorsun? diye sordu.
Ibn Umer de onun sorusuna:
— Fitne nedir bilir misin? Muhammed (S) müsriklerle harbederdi. Müsrikler üzerine harbe girmek bir fitne (ve müsrik baskisini gidermek) içindi. Yoksa sizin kitaliniz gibi melikük ve saltanat üzerine açilmis bir harb degildi, diye cevâb verdi [239].

134- Bâb:

"Ey Peygamber, müzminleri harbe tesvik et. Eger içinizden sabr ve sebata mâlik yirmi kisi bulunursa, onlar ikiyüze galebe ederler. Eger sizden yüz kisi olursa, kâfirlerden binini yener. Çünkü onlar anlamazlar güruhudur" (Âyet: 65).

173-.....Ibn Abbâs(R)'tan (söyle demistir): "Eger sizden sabrediciyirmi kisi bulunursa, onlar ikiyüze gâlib gelirler" âyeti inince, mü'minler üzerine birinin on düsmandan kaçmamasi farz yazildi. Sufyân ibn Uyeyne birçok kerre: Yirmi kisinin iki yüz düsmandan kaçmamasi diye söyledi. Bundan

sonra "Simdi Allah sizden yükü hafifletti..*" âyeti inince, Allah yüz kisinin ikiyüz düsmandan kaçmamasini farz kildi.
Sufyân bir kerresinde sunu ziyâde etti: "Müzminleri harbe tesvik et. Eger içinizden sabredid yirmi kisi bulunursa, onlar ikiyüze galebe ederler... " (âyeti) indi, dedi.
Yine Sufyân dedi ki: Küfe kaadisi Abdullah ibnu Subrume de:
— Ben ma'rûfu emretme ve münkerden nehyeylemeyi de zikredilen bu hüküm gibi zannediyorum, demistir [240].

135- Bâb:

"Simdi Allah sizden yükü hafifletti. Bildi ki> sizde muhakkak bir zaf vardir. O hâlde eger içinizden sabirli yüz kisi olursa ikiyüzü yenerler, eger sizden bin kisi olursa ikibine galebe ederler Allah'in izniyle. Allah sabr ve sebat edenlerle beraberdir" (Âyet: 66).

174-.....Ibn Abbâs (R) söyle demistir: "Eger sizden sabredici yirmi kisi olursa, ikiyüze gâlib gelirler'" âyeti indigi zaman, mü'minler üzerine birinin on düsmandan kaçmamasi farz kilindiginda, bu müslümânlara agir geldi. Akabinde su hafifletme hükmü geldi de Allah söyle buyurdu: "Simdi Allah sizden yükü hafifletti. Bildi ki, sizde muhakkak bir za f vardir. O hâlde eger sizden sabirli yüz kisi olursa,
ikiyüzü yenerler",
Ibn Abbâs: Allah mü'minlerden sayiyi hafifletince, onlardan hafifletilen mikdâr mukaabilinde sabirdan eksildi, demistir [241].

9- Berâe Sûresi [242]

"Velîceten{ = Sir dostu)'* (Âyet: ie>, bir seyin içine girdirdigin her sey; "es-Sukkatu" (Âyet: 42), "Sefer"; "e/-Habâl" (Âyet: 47), "Serr, fesâd ve ölüm"; "Velâ teftinnî{ = Beni fitneye düsürme)" (Âyet: 49),"Beni azarlama, kinama"; "Kerhen" ve "Kurhen" (Âyet: 53) bir ma'nâya olup, "Istemeyerek" demektir.
"Muddehalen{ = Sokulacak bir delik)" (Âyet: 57), içine sokulacaklari delik; itVe hum yecmehûne" (Âyet: 57)
'Onlar yüzlerini kosa kosa o tarafa çevirirlerdi"; "el- Mu*tefikât" (Âyet: 70) "Alti üstüne getirilmis sehirler",
"t'tefeket", "Yer onu ters çevirdi"; "VeH-mu'tefikete ehvâ", "Lût kavminin alti üstüne gelen kasabalarim da
O kaldirip derin bir çukura atti" (en-Necm: 53).
"Cennâti Adnin", "Ikaamet cennetleri"
(yâhud: Devamlilik, Ebedîlik cennetleri) (Âyet: 72); "Adentu bi-ardin", yânî
"Bir yerde ikaamet ettim"; "Ma'din" de bu ma'nâdandir ki, Arz'in içindeki altin ve gümüs gibi cevherlerin bulundugu yerdir, her nesnenin asil mekâni demektir. "Fulân sidk ma'dinindedir" denilir

ki, "O dogruluk mekâmndadir" demektir.
"Maal-havâlif", "Oturan ve geri kalanlarla beraber";
"el-Hâlif", "Benim arkamda kalan ve benden sonra oturan kimse"dir. "Kalanlar içinde ona halef oluyor"
sözü, bu lafizdandir. Eger bu "//avâ/(/'"müzekkerlerin cem'i ise, kadinlar için olan cem'in "el-Hâlife"den olmasi caiz olur. Çünkü "Fevâil" vezni "Fâile"nin cem'idir. Su muhakkak ki, müzekkerin cem'i oldugu takdirinde, bu Arab kelâminda bulunmaz, ancak su iki lafiz: "Fâris-Fevâris", "Hâlik-Hevâlik" lafizlari bulunur.
"el-Hayrât{ = Bütün hayirlar)" (Âyet: 88) bunun tekili "Hayratun"dur, bunlar da fazlaliklardir. "Murceûne li- emrillâhi" (Âyet; ioö), "Allah'in emrine geciktirilmislerdir". "es-Sefâ", "Kenar, kiyi, onun keskin tarafi"dir. "el-Curuf{ = Uçurum) ", "Sevilerden ve vadilerden su ile kazilip uçurumlasan yerler." "Har",
"Hâir"in kalbedilmisi olup "Yikilan, çöken" demektir,
"Yoksa yapisini yikilacak bir yarin kenarina kurup da onunla beraber cehennem atesinin içine çöküp giden kimse mI?" (Âyet: 109).
"Le-Evvâhun sefekan ve farakan", "Sefkatli ve yufka yürekli oldugu için çok âh vâh eden kimse"dir.
"Ibrahim cidden çok duâ eden, kalbi yufka ve merhametli ve çok sabirli bir zât idi" (Âyet: ii4>. (Bu "Evvâhun" kelimesi "Âh vâh etmek" mavnasindan fa'âl veznindedir.) Sâir de söyle demistir:
"Geceleyin kalktigim zaman hüzünlü adamin inleyip sizlanmasi gibi âh vâh ederek, disi devemin sirtina
semerini baglarim..."[243].
Kuyu yikilip çöktügü zaman "Tekevvereti'I-bi'ru" denilir; "Inhâra" fiili de onun gibi "Yikildi, çöktü" demektir[244].

136- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Müsriklerin içinden kendileriyle muahede ettiklerinize Allah'tan ve Rasûlü'nden bir ültimatomdur" (Âyet: i)[245].
"Ezânun" (Âyet: 3) "I'lâm" yânî "Bildirmektir.
Ve ibn Abbâs söyle demistir:
"Yekülune huve uzunun" (Âyet: ei), "O isittigi herseyi tasdik eden bir kulaktir derler"; "Onlarin mallarindan sadaka al ki, bununla kendilerini temizler ve onlari da temizler, bereketlendirirsin" (Âyet: 103), (bunlar bir
ma'nâyadir). Bunlarin benzeri (Kur'ân'da yâhud Arab dilinde) çoktur.
"Zekât", Allah'a itaat ve ihlâs ma'nâlarina da gelir. "Vay hâline o Allah'a ortak taniyanlarin ki, onlar zekât vermezler, onlar âhireti inkâr edenlerin tâ kendileridir"
(Fussiiet: 6-7), yânî onlar "Lâ ilahe ille'ilah = Yoktur çalap Allah'tir ancak" tevhidine sehâdet etmezler.

[246]

Yudâhûne" (Âyet. 30), "Benzetiyorlar" ma'nâsinadir .

175-.....Ebû Ishâk söyle demistir: Ben el-Berâ ibn Âzib(R)'den isittim. O: (Hükümlerden) en son inen âyet "Senden fetva isterler. De ki: Allah, babasi ve çocugu olmayanin mîrâsi hakkindaki hükmü söylece açiklar" (en-Nisâ:i76) kelâmi; en son inen sûre de Berâetun'dur. diyordu [247].

137- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

'(Ey müsrik/er!) Yeryüzünde dört ay daha (güvenlikle) dolasin. Bilin ki, siz Allah'i âciz birakabilecekler degilsiniz. Allah herhalde kâfirleri rüsvây edicidir" (Âyet: 2)
"Sîhû (= Seyahat edin)", "Yürüyün" demektir [248].

176-.....Bana UkayI, Ibn Sihâb'dan tahdîs etti. Ve bana Humeyd ibnu Abdirrahmân haber verdi ki, Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Ebû Bekr (R) su (ma'Iûm olan dokuzuncu yildaki) haccda, birinci bayram günü gönderdigi birçok münâdîler içinde, beni de nida etmeye gönderdi. Bütün bu münâdîler Minâ'da
— "Bu yildan sonra hiçbir müsrik hacc etmesin ve hiçbir çiplak kisi de Beyt'i tavaf etmesin" diye i'lân ediyorlardi.
Humeyd ibn Abdirrahmân dedi ki: Sonra Rasûlullah (S) Ebû Bekr'in ardindan Alî ibn Ebî Tâlib'i gönderip, Berâe Sûresi'ni i'lân etmesini emretti.
Ebû Hureyre dedi ki: Alî de bizimle beraber nahr gününde Mi-nâ'daki insanlar arasinda Berâe'yi ve "Bu yildan sonra hiçbir müsrik hacc etmesin, hiçbir çiplak da Beyt'i tavaf etmesin" diye bagira bagira i'lân etti [249].

138- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

“Ve bu, en büyük hacc günü Allah'tan ve Rasûlü'nden insanlara (söyle) bir i'lamdir: Allah ve Rasûlü müsriklerden artik kesinlikle uzaktir. Eger tevbe ve dönüs ederseniz bu sizin için hayirlidir. Eger yine yüz çevirirseniz, sunu bilin ki sübhesiz, siz Allah'i âciz birakabilecekler degilsiniz. O küfredenlere acitici bir azabi müjdele" (Âyet: 3).
"Âzenehum", "Onlara bildirdi" demektir [250].

177-..... Ibn Sihâb söyle demistir: Bana Humeyd ibn Abdirrahmân haber verdi ki, Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Ebû Bekr (R) su haccda, birinci bayram günü gönderdigi birçok münâdîler içinde beni de nida etmeye gönderdi. Bütün bu münâdîler Minâ'da:
— "Bu yildan sonra hiçbir müsrik hacc etmesin, hiçbir çiplak da Beyt'i tavaf etmesin!" diye i'lân ediyorlardi.
Humeyd dedi ki: Sonra Peygamber (S) Ebû Bekr'in ardindan Alî ibn Ebî Tâlib'i gönderip, Berâe Sûresi'ni i'lân etmesini emretti.

Ebû Hureyre dedi ki: Bunun üzerine Alî de bizimle beraber nahr gününde Minâ'daki halkin arasinda Berâe'yi ve "Bu yildan sonra hiçbir müsrik hacc etmesin, hiçbir çiplak da Beyt'i tavaf etmesin" diye i'lân ediyordu [251].

139- Bâb:

'Muahede yaptiginiz müsriklerden size hiçbirsey eksiklik yapmamis, aleyhinizde hiçbir kimseye yardim etmemis
olanlar (bu hükümden) müstesnadir" [252]
(Ayet: 4)

178-..... Ibn Sihâb'dan; ona Humeyd ibn Abdirrahmân haber vermistir. Ona da Ebû Hureyre (R) haber vermistir: Ebû Bekr (R), Veda Hacci'ndan (bir sene) evvel Rasûlullah (S) onu hacc emîri yapip Mekke'ye gönderdiginde, Ebû Bekr de Ebû Hureyre'yi kurban bayraminin ilk günü Minâ'da, insanlar içinde i'lân yapan büyük bir cemâat içinde (su iki maddeyi) i'lâna me'mür etmistir: Bu yildan sonra hiçbir müsrik kesin olarak hacc etmeyecektir; Beyt'i de hiçbir çiplak tavaf etmeyecektir!
Ve Humeyd: Nahr günü, Ebû Hureyre'nin bu hadîsinden dolayi büyük hacc günüdür, der idi [253].

140-Bâb:

"(Eger ahidlerinden sonra yine analarini bozarlar ve dîninize saldirirlarsa) küfrün Önderlerini hemen öldürün.
Çünkü onlar andlari olmayan adamlardir.., " (Âyet: 12) [254].

179-..... Bize Zeyd ibnu Vehb tahdîs edip söyle dedi: Bizler Huzeyfe ibnu'l-Yemân'in yaninda bulunuyorduk. Huzeyfe:
— Bu âyetin sahihlerinden üç kisi, münafiklardan da dört kisiden baska kimse kalmadi, dedi.
Bir bedevi de:
— Sizler ey Muhammed(S)'in sahâbîleri, bize (birtakim seyler) haber veriyorsunuz ki, bizler onlari bilemiyoruz. Su kimselerin hâli nedir ki, onlar bizim evlerimizi yarip açiyorlar ve en kiymetli mallarimizi çaliyorlar? dedi.
Huzeyfe:
— Bunlar (kâfirler ve münafiklar degil) fâsiklardir. Evet onlardan dört kisiden baska kimse kalmadi. Onlardan biri çok yasli bir ihtiyardir ki, o soguk su içse artik onun sogukluguna da hissetmez olmustur (sehvetinin gitmesi ve mi'desinin bozuklugundan dolayi esya arasini farkedemez olmustur), dedi [255].

141- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Altim ve gümüsü yigip biriktirip de onlari Allah yolunda harcamayanlar, iste bunlara pek acikli bir azabi mustula" (Âyet: 34).

180-.....Abdurrahmân el-A'rec tahdîs edip söyle demistir: Bana Ebû Hureyre (R) tahdîs etti ki, kendisi RasûIullah(S)'tan: "(Zekâtini vermeyen) herbirinizin hazînesi kiyamet günü çok zehirli erkek bir yilan suretinde olacaktir" buyururken isitmistir.

181-.....Zeyd ibn Vehb söyle demistir: Ben bir ara Rebeze'ye, yânî Ebû Zerr el-Gifârî'nin yanma ugradim ve ona:
— Seni bu yere indiren sebeb nedir? diye sordum. O söyle dedi:
— Biz Sam'da bulunuyorduk. Orada "Altim ve gümüsü yigip biriktirip de onlari Allah yolunda harcamayanlar; iste bunlara pek acikli bir azabi mustula" âyetini okur (ve bunun kitâbehli ilemüslümânlar hakkinda indigini) anlatirdim.
Muâviye ise:
— Bu âyet bizim hakkimizda degil, bu âyet ancak kitâb ehli hakkinda inmistir, dedi.
Ebû Zerr dedi ki: Ben de Muâviye'ye:
— Bu âyet muhakkak hem bizim, hem de onlar hakkindadir, dedim [256].

142- Aziz Ve Celîl Olan Allah'in Su Kavli Babi:

"O gün bunlar, üzerlerine yakilacak cehennem atesinin içinde kizdirilacak da o kimselerin alinlari, bögürleri ve
sirtlari bunlarla daglanacak; iste bu nefisleriniz için toplayip sakladiklariniz! Artik saklayip istifçilik ettiginiz bu nesneleri tadin! (denilecek)" (Âyet: 35).

Ve Ahmed ibnu Sebîb ibn Saîd söyle dedi:
Bize babam Sebîb ibn Saîd el-Basrî, Yûnus ibn Yezîd el-Eylî'den; o da Ibn Sihâb'dan tahdîs etti ki, Hâlid
ibnu Eslem söyle demistir:
Biz Abdullah ibn Umer'in beraberinde yola çiktik. Ibn Umer: Bu "Altini ve gümüsü yigip biriktirenler" âyeti,
zekât indirilmeden önce idi. (Çünkü o zaman sadaka, yetecek mikdârdan fazla olanindan farz idi.) Zekât
âyeti indirilince, Allah zekâti mallar için bir temizlik sebebi kildi, dedi [257].

143- Yüce Allah'in Su Kavlî Babi:

"Hakikatte aylarin sayisi Allah yaninda, Allah'in Kitâbi'nda -tâ gökleri ve yeri yarattigi gündenberioniki
aydir. Onlardan dördü haram olanlardir" (Âyet: 36).

"el-Kayyimu", "Kaaim olan, ayakta duran" demektir [258].

182-.....Bize Hammâd ibn Zeyd, Eyyûb es-Sahtiyânî'den; o da Muhammed ibn Sîrîn'deii; o da Abdurrahmân ibn Ebî Bek-re(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) söyle buyurmustur. "Iste zaman (yânî yil) hakîkaten A ilah 'in gökleri ve yeri yarattigi günkü hey 'eti gibi bîr devre girmistir. Sene oniki aydir. Bunlardan dördü haram aylardir ki, üçü birbiri ardinca olan zu'l-ka'de, zu'1-hicce ve muharrem, biri de Mudar'in ayi olan cumada ile sa'bân arasindaki receb ayidir" [259].

144- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Eger siz ona yardim etmezseniz, kâfirler onu (Mekke'den) çikardiklari zaman ikinin ikincisinden ibaret iken bizzat Allah ona yardim etmisti. O zaman onlar magaranin içindeydiler. Peygamber, o vakit arkadasina; 'Tasalanma, Allah hiç sübhe yok bizimle beraberdir* diyordu" (Âyet: 40); yânî Allah bizim yardimcimizdir, diyordu.

"es-Sekînetu", "Sükûn" masdanndan faile veznidir [260].

183-.....Sabit el-Bunânî tahdîs edip söyle demistir: Bize Enes tahdîs edip söyle dedi: Bana Ebû Bekr (R) tahdîs edip söyle dedi: Ben Sevr magarasinda Peygamber'in yaninda idim. Bu sirada (bizi aramaga çikmis ve magaranin üzerine gelmis olan) müsriklerin ayak izlerini gördüm.
— Yâ Rasûlallah, bunlardan biri ayagim kaldirsa bizi görecek, dedim.
Rasûlullah (S):
— "Üçüncüleri Allah olan ikikisiyisen ne zannediyorsun?""buyurdu [261].

184- Bize Abdullah ibnu Muhammed tahdîs etti. Bize Sufyân ibnu Uyeyne, Ibnu Cureyc'den; o da Ibnu Muleyke'den; o da Abdullah ibnu Abbâs(R)'tan tahdîs etti. Ibnu Muleyke dedi ki: îbn Ab-bâs ile Ibnu'z-Zubeyr arasinda bey'at sebebiyle bir darilma meydana geldigi zaman, ben Ibn Abbâs'a (Ibnu'z-Zubeyr'in su sereflerinden dolayi bey'at edilmeye lâyik oldugunu belirtip):
— Onun babasi Zubeyr ibnu'l-Avvâm'dir. Anasi Ebû Bekr'in kizi Esmâ'dir, teyzesi Âise'dir, dedesi Ebû Bekr'dir, baba tarafindan ninesi Safiyye bintu Abdilmuttalib'dir -ki, bu Zubeyr'in anasidir-, de-dim.
Buhârî'nin üstadi Abdullah ibn Muhammed dedi ki: Ben Sufyân ibn Uyeyne'ye:
— Bu hadîsin isnadi nedir? diye sordum. ,i Bunun üzerine Sufyân: "Bize tahdîs etti" dedigi sirada onu bir

insan (bir sözle yâhud benzeri bir seyle) mesgul etti de, bu sebeble Ibnu Cureyc diyemedi [262].

185-.....Bize Haccâc ibn Muhammed el-Missîsî tahdîs etti. Ibn Cureyc söyle dedi: Ibn Ebî Muleyke söyle dedi: Abdullah ibn Abbâs ile Ibnu'z-Zubeyr arasinda birsey vardi. Ben Ibn Abbâs'in yanina git-, tim ve:
— Ibnu'z-Zubeyr'e harb etmek, bu suretle Allah'in haram kildigi Harem'de kitali halâl kilmak mi

istiyorsun? dedim.
Ibn Abbâs:
— Böyle yapmaktan Allah'a siginirim. Sübhesiz Allah Ibn Zu-beyr ile Umeyye ogullari'ni Harem'de kitali halâl kilanlar olarak takdir edip yazdi. Ben Allah'a yemîn ederim ki, ebedî olarak Harem'de harbi halâL kilmam, dedi.
Yine Ibn Abbâs söyle devam etti:
— Ibn Zubeyr tarafindan olan insanlar bana; Ibn Zubeyr'e (halîfe olarak) bey'at et dediler. Ben onlara: Bu halifelik isi îbn Zubeyr'-den uzak degildir. Zîrâ onun babasi Peygamber'in havârîsidir. -Ibn Abbâs bu sözüyle ez-Zubeyr'i kasdediyordu.- Dedesine gelince, Peygamber'in magara arkadasidir -Ebû Bekr'i kasdediyordu-. Annesine gelince, o da Zâtu'n-Nitakayn'dir -Ibn Abbâs bununla Esma bintu Ebî Bekr'i kasdediyordu-. Teyzesine gelince, müzminlerin anasidir -Bununla Âise'yi kasdediyordu.- (Büyük) halasina gelince, o da Peygamber'in zevcesidir -Ibn Abbâs bununla da Hadîce'yi kasdediyordu-. Peygamber'in halasi ise onun ninesidir. -Ibn Abbâs bununla Safiyye bintu Abdilmuttalib'i kasdediyordu-. Sonra Ibn Zubeyr Islâm'da afiftir, ayiplardan nezihtir, Kur'ân'i güzel okuyucudur. (Ibnu Ebî Hay-seme, Târîh'inde burada sunu ziyâde etti: Ben Ibn Zubeyr'i kabullendim de amca ogullarimi, Umeyye ogullari'ni terkettim.) Val-lâhî eger Umeyye ogullan bana ulasip iyilik ederlerse, hisimliktan dolayi iyilik ederler; eger onlar üzerime emîrler olurlarsa, benzerlerim olan kerîm kisiler benim emîrim olmus olurlar. Ibn Zubeyr benim üzerime Tuveytler'i, Usâmeler'i ve Humeydler'i tercîh etti -Ibn Abbâs bu sözleriyle Esed ogullari'nin bir kolu olan Tuveyt ogullan'ndan, Usâme ogullarindan ve Humeyd ogullari'ndan birtakim batinlari, soylari kasdediyor-. Sübhesiz Ibnu Ebi'l-Âs meydana çikti, seref ve fazilette ileriye yürümektedir -Ibn Abbâs bu sözüyle Abdulmelik ibn Mervân ibnu'l-Hakem ibn Ebi'I-Âs'i kasdediyor-. O kisi ise muhakkak kuyrugunu büktü -Ibn Abbâs bu sözüyle Ibn Zubeyr'i kasdedip, onun büyük islerden geriledigini ifâde ediyor- [263].

186-.....Umer ibnu Saîd söyle dedi: Bana Abdullah ibnu Ebî Muleyke haber verip söyle dedi: Biz Ibn Abbâs'in yanina girdik. O sunlari söyledi: Sizler su halifelik isine kalkisan Ibn Zubeyr'e hayret etmiyor musunuz? Ben kendi kendime: Elbette nefsimle, Ebû Bekr ve Umer için yapmadigim hesâblasmayi Ibn Zubeyr için yapacagim, yâni Ibn Zubeyr'e yardim etmek, onu müdâfaa hususunda nefsimle münâkasa edecegim. Ve elbette Ebû Bekr'le, Umer herbir hayra Ibn Zubeyr'den daha yakin bulunuyorlardi, dedim. Ve yine: O, yânî Ibn Zubeyr, Peygamber'in halasinin ogludur; Zubeyr ibnu'l-Avvâm'in ogludur; Ebû Bekr'in oglu, yânî torunudur; Hadîce'nin erkek kardesinin ogludur; Âise'nin kizkardesi Esmâ'nm ogludur, dedim. Bir de gördüm ki, o benden yüz çevirerek yükselip uzaklasiyor da benim, kendisinin hâssasindan olmakligimi istemiyor! Bunun üzerine ben söyle dedim: Zanneder degilim ki, ben kendimden bu yumusakligi ona izhâr edecegim de o bunu terkedecek ve benden olan bu yumusakliktan razi olmayacak; ve yine zannetmem ki, o benden uzaklasmasinda bana herhangibir hayir isteyecek! Eger ondan meydana gelen bu hâlden, onun için bir ayrilma, bir kurtulus yoksa yemîn olsun amca ogullarim olan Umeyye ogullari'nin benim üzerimde emîr olmalari, bana onlardan baskalarinin emîr olmalarindan daha sevimlidir (Çünkü Umeyye ogullari, bana Esed ogullari'ndan daha yakindirlar) [264].

145- Yüce Allah'in: "Kalbleri müslümânliga alistirilmak istenenlere... " (Âyet: 60) Kavli Babi [265]

Mucâhid: Rasûlullah onlari atiyye ile ülfet ettirip alistiriyordu, demistir.

187-.....Ebû Saîd el-Hudrî (R) söyle demistir: Peygamber'e (Yemen'den Alî ibn Ebî Tâlib tarafindan aritilmamis altin cevherinden) bir mIkdâr gönderilmisti. Peygamber (S) bunu dört kisi arasinda bölüstürdü ve:
— "Ben bunlari (kendilerine ulasan bu mala ragbetle Islâm'da sabit olmalari için) alistiriyorum" buyurdu.
Bunun üzerine bir adam:
— Sen bu taksimde adalet etmedin, dedi. Peygamber:
— "Bu adamin soyundan öyle bir kavim çikacaktir ki, onlar dînden, okun avi delip çikmasi gibi çikacaklardir" buyurdu [266].

146- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Sadakalarda, bagislarda bulunan müzminlerle bir türlü, güçlerinin yetebildiginden baskasini bulamayan fakirlerle diger bir türlü eglenenler; Allah onlari maskaraya çevirmistir. Onlar için pek acitici bir azâb da vardir"
(Âyet: 79).
"Yelmizûne", "Ayipliyorlar"; "Cuhdehum" ve "Cehdehum", "Tâkatuhum" yânî "Takatleri" demektir.

188-.....Ebû Mes'ûd (el-Bedrî el-Ensârî -R) söyle demistir: Sadaka vermekle emrolundugumuz zaman, bizler ücretle arkamizda yük tasir(kazancimizdan sadaka verir)dik. Ebû Akîl de bir gün yarim sâ' hurma sadakasi getirdi. Baska bir insan da ondan daha çok mikdâr-da sadaka getirdi. Bunlari gören münafiklar:
— Sübhesiz Allah zengindir, bu birinci adamin getirdigi sadakaya muhtâc degildir. Su diger adam da o getirdigi çokça sadakayi, baska sebeble degil, ancak gösteris olmasi için yapmistir, dediler.
Iste bunun üzerine su âyet indi: "Sadakalarda, bagislarda bulunan mü 'minlerle bir türlü, güçlerinin yetebildiginden baskasini bulamayan fakirlerle diger bir türlü eglenenler; Allah onlari maskaraya çevirmistir. Onlar için pek acitici bir azâb da vardir" [267].

189-.....Ebû Mes'ûd el-Ensârî (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) sadaka vermekle emrederdi de (gücü olmayan) herhangi birimiz çalisir, ugrasir, sonunda (kazandigi ücret olan) bir müdd ölçegi getirirdi. Bu gün ise bunlardan birinin yüzbinlik (dirhem veya dînâr) serveti vardir.
Râvî Sakîk: Ebû Mes'ûd bu son sözü Ile kendisinin çok servete sâhib oldugunu kapalica ifâde eder gibidir, demistir [268].

147- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

Onlar için istigfar et yâhud istigfar etme. Eger onlar için yetmis defa istigfar dahî etsen, yine Allah kendilerini asla magfiret etmeyecektir..." (Âyet: 80) [269]

190-.....Abdullah ibn Umer (R) söyle demistir: Abdullah ibnu Ubeyy ibn Selûl vefat ettigi zaman, oglu Abdullah ibnu Abdillah, Rasûlullah'a geldi de babasini içinde kefenlemek için kendisine gömlegini vermesini istedi, Rasûlullah da ona kendi gömlegini verdi. Sonra Abdullah, Rasûlullah*in, babasinin cenaze namazini kildirmasini istedi. Rasûlullah onun cenaze namazini kildirmak için ayaga kalkinca Umer de ayaga kalkti ve Rasûlullah'm elbisesinden tuttu da:
— Yâ Rasûlallah! Rabb'in Seni onun üzerine cenaze namazi kildirmandan nehyetmis oldugu hâlde, Sen yine onun üzerine namaz kildiracak misin? dedi.
Rasûlullah (S):
— "Allah beni ancak muhayyer kildi da: Onlar için Allah'tan magfiret iste yâhud onlar için magfiret isteme. Eger onlar için yeftmis defa magfiret istesen de yine Allah onlari asla magfiret etmeyecektir buyurdu. Ben ise bu yetmis üzerine magfiret istemeyi artiracagim" dedi.
Umer yine:
— Muhakkak ki o bir münafiktir, dedi.
Râvî dedi ki: Sonunda Rasûlullah onun üzerine cenaze namazini kildirdi. Bunun akabinde Allah: "Onlardan ölen hiçbir kimseye ebedî dua etme. (Gömmek veya ziyaret için) kabrinin basinda da durma. (Çünkü onlar Allah *i ve Rasûlü ynü inkâr ile kâfir oldular, onlar fâsiklar olarak öldüler)" (Âyet: 84) kavlini indirdi [270].

191-.....Ibn Sihâb söyle dedi: Bana Ubeydullah ibnu AbdilIah, Ibn Abbâs'tan haber verdi ki, Umer ibnu'l-Hattâb (R) söyle demistir: Abdullah ibnu Ubeyy ibn Selûl öldügü zaman, Rasûlullah onun cenaze namazini kildirmasi için da'vet olundu. Rasûlullah gitmege kalkinca ben O'na dogru siçradim ve:
— Yâ Rasûlallah! Bu adam su günde söyle söyle, söyle ve söyle sözler söyledigi hâlde Sen yine bu Ubeyy oglu'nun üzerine cenaze namazi kildiracak misin? dedim ve Ubeyy oglu'nun aleyhine, onun vaktiyle söylemis oldugu sözlerini sayiyordum.
Rasûlullah (S) tebessüm etti ve:
— "Benden geri dur yâ Umer!" buyurdu. Ben kendine karsi sözü çogaltinca da:
— "Ben istigfar edip etmemek arasinda muhayyer kilindim da istigfar etmeyi tercih ettim. Eger yetmisten fazla istigfar ettigim takdirde magfiret olunacagini bilseydim, muhakkak yetmis üzerine daha da arttirirdim" buyurdu.
Umer dedi ki: Akabinde Rasûlullah onun üzerine cenaze namazini kildirdi. Sonra namazdan ayrildi. Az bir zaman geçince Berâe Sûresinde su iki âyet indi: "Onlardan ölen hiçbir kimse üzerine ebedî dua etme, kabrinin basinda durma. Çünkü onlar Allah h ve Rasû-lü 'nü inkâr ile kâfir oldular, onlar fâsiklar olarak öldüler " (Âyet:84).
Umer ibnu'l-Hattâb: Bundan sonra ben Rasülullah'a karsi olan cür'etime hayret ettim. Allah ve Rasûlü en bilendir, demistir [271].

148- Yüce ALLAH'IN: "Onlardan hiçbir kimseye ebedî dua etme, kabrinin basinda da durma" (Âyet: 84)
Kavli Babi

192-.....Ibn Umer (R) söyle demistir: Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûl vefat edince, oglu Abdullah ibn Abdillah, Rasülullah'a geldi. Rasûlullah da ona kendi gömlegini verdi ve onu bunun içinde kefenlemesini emretti. Sonra da onun üzerine cenaze namazi kildirmaga kalkti. Bu esnada Umer ibnu'l-Hattâb, Rasûlullah'in elbisesini tuttu ve:
— Bu bir münafik iken ve Allah Seni onlar lehine magfiret istemekten nehyetmis oldugu hâlde, Sen bu adam üzerine cenaze namazi mi kildiracaksin? dedi.
Rasûlullah (S):
— "Allah beni muhayyer kildi -yâhud: Allah bana haber verdide: Onlar için istigfar et yâhud onlar için istigfar etme. Onlar için yetmis kerre istigfar etsen de Allah onlara asla magfiret etmeyecektir buyurdu" dedi ve: "Ben yetmis üzerine artiracagim" buyurdu.
Râvî dedi ki: Rasûlullah onun üzerine cenaze namazini kildirdi, biz de O'nun beraberinde namazi kildik. Bundan sonra Allah, Peygamberi üzerine: "Onlardan ölen hiçbir kimsenin üzerine cenaze namazi kilma, (Defin veya ziyaret için) kabrinin basinda da durma. Çünkü onlar Allah *i ve Rasûlü 'nü inkâr ile kâfir oldular, onlar fasik adamlar olarak öldüler" (Ayet:84) [272].

149- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

'Onlara döndügünüz zaman kendilerinden vazgeçmeniz için Allah'a and edecekler. O hâlde onlardan yüz
çevirin. Çünkü onlar murdardir. Kazanageldiklerinin cezasi olarak varacaklari yer de cehennemdir" (Âyet: 95).

193-.....Ka'b ibn Mâlik'in oglu Abdullah söyle demistir: Ben babam Ka'b ibn Mâlik'ten, Tebûk gazvesinden geri kaldigi zaman söyle dedigini isittim: Vallahi Allah'in bana ihsan buyurdugu ni'metler içinde beni Islâm Dîni'ne hidâyetinden sonra nefsimde Rasûlullah'a dogru söylemekten daha büyük hiçbir ni'met ihsan etmemistir. Evet büyük ni'met, Rasûlullah'a yalan söyleyip de helak olmus bulunmamak ni'metidir. Nitekim Rasûlullah'a yalan söyleyenler helak oldular. Hakkinda vahiy indirildigi zaman söyle buyuruldu: "Onlara döndügünüz zaman kendilerinden vazgeçmeniz için Allah 'a and edecekler. O hâlde onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar pistir. KazanageU dikleri günâhlarin cezasi olarak varacaklari yer de cehennemdir. Kendilerinden hosnûd olmaniz için sizeyemîn edecekler. Eger siz onlardan razi olursaniz sübhesiz Allah o fâsiklar güruhundan razi Olmaz "(Âyet:95-96) [273].

150- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Kendilerinden hosnûd olmaniz için size yemin edecekler. Eger siz onlardan razi olursaniz,

sübhesiz
Allah o fâsiklar güruhundan razi olmaz"
(Âyet: 96) [274].

151- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Diger bir kismi da günâhlarini Vtirâf ettiler. Onlar iyi bir ameli baska bir kötü ile karistirmislardir. Olur kif Allah onlarin tevbelerini kabul eder. Çünkü Allah hiç sübhesiz çok sefkatli, çok merhametlidir '
(Âyet: 102) [275].

194-..... Semure ibn Cundeb (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) bize söyle buyurdu: "Bu gece bana iki melek geldi de beni uykudan uyandirdilar. Akabinde bunlar beni binalari altin ve gümüs tug-lalarla yapilmis bir sehre götürdüler. Bizi orada birtakim adamlar karsiladilar ki, onlarin vücûdlannin yarisi, senin gördügün seylerin en güzeli yaratilisinda idi. Öbür yansi da gördügün seylerin (yâni insanlarin) en çirkinine benziyordu. Iki melek onlara:
— Su nehre gidiniz ve içine giriniz! dediler.
Onlar da nehre girdiler, sonra bize dönüp geldiler. Bir de gördük ki, onlardan bu çirkinlik gitmis ve en güzel bir insan suretine degismislerdi. O iki melek bana:
— tste burasi Adn Cenneti'dir. Su (muhtesem) bina da Sen'in menzilindir! dediler.
Melekler sözlerine söyle devam ettiler:
— Hani o yari vücûd{ari güzel ve yari vücûcllart çirkin olan insanlar toplulugu var ya, iste onlar güzel ve hayir isleri diger serr ve kötü islerle karistiran kimselerdi. Allah onlarin (günâhlarini i'tirâf ve tevbe sebebiyle) kötülüklerini affetti, dediler" [276].

152- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

'Ne Peygamberin, ne de mü'min olanlarin müsriklere magfiret dilemeleri dogru degildir... " (Âyet: 113).

195-.....Müseyyeb ibn Hazn (R) söyle demistir: Ebû Tâlib'e vefat (belirtileri) geldigi zaman, Peygamber (S) onun yanina girdi. Ebû Tâlib'in yaninda Ebû Cehl ile Abdullah ibnu Ebî Umeyye vardi. Peygamber:
— "Ey amcam! Lâ ilahe ille'llâh tevhidini söyle de, ben Allah katinda bununla senin lehine münâkasa ve mücâdele edeyim", dedi.
Buna karsi Ebû Ceh] ve Abdullah ibnu Ebî Umeyye ikilisi de:
— Yâ Ebâ Tâlib! Abdulmuttalib milletinden yüz mü çevireceksin? diye men' ettiler.
Peygamber sonunda:
— "Yemîn ederim ki, ben hakkinda magfiret dilemekten nehy olunmadigim müddetçe muhakkak Allah'tan senin lehine magfiret isteyecegim" dedi.

Bunun üzerine su âyet indi: "Müsriklerin o çilgin atesin sahibi olduklari muhakkak meydana çiktiktan sonra, artik onlarin lehine velev hisim olsunlar, ne Peygamberin, ne de mü 'min olanlarin magfiret istemeleri dogru degildir" [277].

153- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"And olsun ki, Allah ve Peygamberi, içlerinden birtakiminin gönülleri hemen hemen egrilmek üzere iken
güçlük zamaninda ona tâbi' olan Muhacirler He Ensâr 'i da tevbeye muvaffak buyurdu ve sonra onlarin bu
tevbelerini kabul eyledi. Çünkü O çok sefkatli, çok merhametlidir" (Âyet: 117).

196-..... Ibn Sihâb söyle demistir: Bana Abdurrahmân ibnu Ka'b haber verip söyle dedi: Bana Abdullah ibnu Ka'b haber verdi. Bu Abdullah, Ka'b kör oldugu zaman onun ogullarindan babasi Ka'b'in yedicisi idi. Abdullah söyle dedi: Ben babam Ka'b ibn Mâlik'-ten, onun uzun hadîsi içinde sunu isittim: "Hanisu tevbeleri (Allah'in hükmüne kadar) geri birakilan üç kisi de o derece bunalmislardi ki, yeryüzü bütün genisligiyle bunlara dar gelmis, vicdanlari da kendilerini siktikça sikmisti..."
Ka'b bu hadîsin sonunda söyle dedi:
— Yâ Rasûlallah! Allah ve Rasûlü'nün rizâsi için hâlis sadaka olmak üzere malimdan siyrilip çikmam, tevbemin kabulü îcâbindandir, dedim.
Rasülullah (S):
— "(Hayir,) sen malinin bir kismim kendine alikoy. Bu senin için daha hayirlidir..." buyurdu [278].

154- Bâb:

"Geri birakilan (ve haklarinda hüküm geciken) üç kisinin tevbelerini de kabul etti. Çünkü yeryüzü bunca
genisligine ragmen onlara dar gelmis, vicdanlari kendilerini siktikça sikmisti. Nihayet Ailah(in hismin)"dan yine Allah'tan baska siginacak hiçbir yer olmadigini anladilar (da bundan) sonra Allah onlari da eski hâllerine dönsünler diye tevbeye muvaffak buyurdu.
Sübhesiz ki Allah, evet ancak O tevbeyi en çok kabul eden, hakkiyle merhamet eyleyendir"
(Âyet: 118).

197-.....ez-Zuhrî tahdîs edip söyle demistir: Bana Abdurrahmân ibn Abdillah ibn Ka'b ibn Mâlik haber verdi ki, babasi Abdullah ibn Ka'b söyle demistir: Ben babam Ka'b ibn Mâlik'ten isittim. Bu Ka'b, tevbeleri kabul edilen üç kisiden biridir. O Zorluk gazvesiy-le Bedir gazvesinden baska, Rasûlullah'in yaptigi gazvelerden hiçbirinde Rasûlullah'tan geri kalmamistir. O söyle dedi:
— Ben Rasülullah'in o gazveden dönüp gelmesi yaklastigi vakit, Rasûlullah'a karsi dogru söylemeye karar verip azmettim. Rasû-lullah bir kusluk vakti Medine'ye geldi. Rasûlullah çikmis

oldugu herbir seferden muhakkak kusluk vaktinde Medine'ye gelir ve (evine girmeden önce) ilk is olarak mescide girip iki rek'at namaz kilar idi. (Ben huzurunda ma'ziretsiz olarak geri kaldigimi i'tirâf ettikten sonra) Peygamber benimle ve iki arkadasimla konusmaktan insanlari neh-yetti. Seferde geri kalanlardan bizden baska kimseyle konusmaktan nehyetmedi. Insanlar da bizimle konusmaktan çekindiler. Böylece eglenip kaldim. Nihayet bu is üzerime uzadi. Ve bana, ölmem ve Pey-gamber'in benim üzerime cenaze namazi kilmamasi yâhud Rasülullah'in ölmesi hâlinde benim insanlardan yana bu menzilede olup da onlardan hiç kimsenin benimle konusmamasi ve üzerime namaz kilmamasindan daha üzücü hiçbirsey yoktu. (Bizimle konusmaktan nehyetmesinden sonra geçen ellinci) gecenin son üçte biri kaldigi zaman, Rasûlullah, Ürnmü Seleme'nin yaninda bulundugu hâlde, Allah Taâlâ Peygamberi'nin üzerine bizim tevbemizin kabulünü bildiren vahyini indirdi. Ümmü Seleme benim durumum hakkinda iyilik edici ve isimi çok ehemmiyetle düsünen kimse idi. RasûluIlah(S):

— "Yâ Ümme Selemete! Ka'b'in tevbesi kabul edildi" buyurdu.

Ümmü Seleme:

— Ka'b'a haberci gönderip mustulayayim mi? dedi. Rasûlullah:

— "O takdirde insanlar çok kalabalik edip sizi ezerler ve diger gecelerde uyumanizi da men' ederler" buyurdu.

Nihayet Rasûlullah sabah namazini kildigi zaman Allah'in bizim üzerimize tevbesini (pismanliklarimizin kabulünü) i'lân etmistir... Esasen Rasûlullah sevindigi zaman yüzü parlardi, hattâ o bir ay parçasina benzerdi. Ve bizler bilhassa su üç kisi, o birtakim özürler beyân etmis kimselerden kabul edilen hükümden geri birakilan kimseleriz. Allah bizim tevbemizi indirdigi zaman, o seferden geri kalanlardan olup da bâtil özürler beyân eden, Allah'in elçisine yalan söyleyen kimseler Kur'ân'da zikredildikten zaman, bir kimsenin zik-redildigi en serrli biçimde anilmislardir. Münezzeh olan Allah söyle buyurdu: "Seferden onlara döndügünüz vakit size özür beyân edeceklerdir. De ki: Faydasiz özür dilemeyin. Size kesin olarak inanmiyoruz. Allah bize (hâllerinizden birçok) haberler vermistir. (Bundan sonraki) hareketinizi de Allah, Rasûlü ile beraber görecektir. En sonra gizliyi ve asikâri bilen Allah 'a döndürüleceksiniz de O size neler ya-piyordunuz, hepsini haber verecektir" (Âyet:94) [279].

155- Bâb:

“Ey îmân edenler, Allah'in korumasina girin, bir de sâdik olanlarla beraber olun"
(Âyet: 119).

198-.....Abdullah ibnu Ka'b ibn Mâlik -ki kendisi Ka'b ibn Mâlik'in yedicisi idi- söyle demistir: Ben Ka'b ibn Mâlik'ten isittim, Tebûk kissasindan geri kaldigi zamanki haberini söyle tahdîs edi-yordu: (Bundan sonra ben Rasûlullah'a söyle dedim: Yâ Rasûlallah! Allah beni bu badireden ancak dogrulugumla kurtardi. Artik tevbe-min kabulü ühâmindandir ki, ben, bundan böyle yasadigim müddetçe dogrudan baska bir söz söylemeyecegim.)

-Ka'b dedi ki:- Vallahi Rasûlullah'a vâki' olan bu sözlerimden beri müslümânlardan hiçbirisini bilmem ki, dogru söylemekte Allah'in bana yaptigi imtihân(ve mukaabilinde in'âm ve ihsân)dan

daha güzel imtihanim ona yapmis olsun! Rasûlullah'a o sözlerimi arzettik-ten bugüne kadar yalan söylemek hatirimdan geçmedi. (Bundan öte yasadigim zaman içinde de Allah'in beni yalandan koruyacagini umarim.) Aziz ve Celîl olan Allah, Rasûlü'ne: "And olsun ki Allah, Peygamber ile Muhacirler ve Ensâr üzerine tevbe nasîb etti..." âyetim "Sâdiklarla beraber olun" kavline kadar indirdi [280].

156- Bâb:

"And olsun size kendinizden öyle bir Rasûl gelmistir ki, sizin sikintiya ugramaniz ona çok agir ve güç gelir.
Üstünüze çok düskündür. Mü 'minlere cidden sefkatlidir, çok merhametlidir" (Âyet: 128-129).
"Rauf", "Re'fet" masdanndan olup "Çok sefkatli" demektir [281].

199- Bize Ebû'l-Yemân tahdîs etti. Bize Suayb haber verdi ki, ez-Zuhrî söyle demistir: Bana Ibnu's-Sabbâk söyle haber verdi: Vahyi yazan kimselerden biri olan Zeyd ibn Sabit el-Ensârî söyle demistir: Ebû Bekr, Yemâme'de sehîd olanlarin ölümü haberini yollayip beni çagirdi. Yaninda Umer de bulunuyordu. Ebû Bekr bana sunlari söyledi: Umer bana geldi ve:
— Yemâme gününde insanlarin öldürülmesi çok siddetli oldu. Ben diger harb sahalarinda da harbin siddetli olup Kur'ân hafizlarinin sehîd edilmelerinden, bu sebeble de Kur'ân'dan büyükçe bir kismin zayi' olup gitmesinden endîse ediyorum, ancak Kur'ân'i toplamaniz hâlinde bu gitme olmaz. Binâenaleyh ben senin muhakkak Kur'ân'i toplamani düsünüyorum, dedi.
Ebû Bekr dedi ki: Ben de Umer'e:
— Rasûlullah'in yapmadigi seyi ben nasil yaparim? dedim.
Umer:
— Vallahi bu hayirdir, dedi ve bana bu hususta müracaattan vazgeçmedi.
Nihayet Allah benim gögsümü bu is için açti ve ben de Umer'in düsündügünü düsündüm.
Zeyd ibn Sabit dedi ki: Umer, onun yaninda konusmadan oturdugu hâlde Ebû Bekr bana hitaben söyle dedi:
— Sübhesiz sen genç ve akilli bir adamsin. Biz seni hiçbir kusurla ittihâm etmiyoruz. Sen Rasûlullah için vahyi yaziyordun. Bu sebeble sen Kur'ân'i tetebbu' et ve onu bir araya topla!
Zeyd bu teklife karsi:
— Vallahi eger bana daglardan bir dagin nakledilmesini emretmis olsaydi, o is benim üzerime Ebû Bekr'in bana emrettigi bu Kur'ân'i toplama isinden daha agir olmazdi, dedi.
Zeyd dedi ki: Ben:
— Sizler, Peygamber'in yapmadigi bir isi nasil yapiyorsunuz? dedim.
Ebû Bekr:
— Allah'a yemîn ederim ki, bu hayirli bir istir, dedi.
Ben bu i'tirâzimi tekrar tekrar ona döndürmekte devam ettim. Nihayet Allah, Ebû Bekr'le Umer'in akillarini yatirdigi ve gögüslerini ferahlandirdigi bu ise benim de aklimi açti ve gönlümü ferahlandirdi. Bunun üzerine ben kalktim, Kur'ân'in ardina düsüp geregi gibi
arastirdim ve onu yazili bulundugu deri parçalarindan, kürek kemiklerinden, hurma dallarindan ve

hafizlarin ezberlerinden bir yere topladim. Ve et Tevbe Sûresi'nden iki âyeti, Ebû Huzeyme el-Ensârî'nin yaninda buldum. O iki âyeti ondan baska kimsenin yaninda bulmadim: "And olsun size kendinizden öyle bir Rasûl gelmistir ki, sizin sikintiya ugramaniz ona çok agir ve güç gelir, Üstünüze çok düskündür. Müzminlere cidden sefkatlidir, çok merhametlidir" (Âyet:i28-i29).
Netîcede içlerinde Kur'ân toplanilan bu sahîfeler, Allah kendisini vefat ettirinceye kadar Ebû Bekr'in yaninda kaldi. Sonra Allah kendisini vefat ettirinceye kadar Umer'in yaninda kaldi. Bundan sonra da Umer'in kizi Hafsa'nin yaninda kaldi [282].
Bu hadîsi ez-Zuhrî'den rivayet etmesinde Suayb'e, Usmân ibnu Umer mutâbaat etti. Ve yine Suayb'e Leys ibn Sa'd da mutâbaat etti. Bunlarin ikisi de Yûnus ibn Yezîd'den; o da Ibn Sihâb'dan diye rivayet ettiler. Ve el-Leys söyle dedi: Bana Abdurrahmân ibnu Hâlid, Ibn Sihâb'dan tahdîs etti ve: Ebû Huzeyme el-Ensârî'nin beraberinde buldum, dedi.
Ve Mûsâ ibn îsmâîl, Ibrâhîm ibn Sa'd'dan söyledi ki, o: Bize Ibnu Sihâb "Ebû Huzeyme'nin beraberinde" seklinde tahdîs etti, demistir.
Ve Mûsâ ibn Ismail'e Ibrâhîm'den rivayet etmesinde Ya'kûb ibn Ibrâhîm mutâbaat edip babasi Ibrâhîm ibn Sa'd'dan, künye ile "Ebû Huzeyme'nin beraberinde" seklinde rivayet etmistir.
Ve Ebû Sâmit Muhammed ibn Ubeydillah el-Medenî de söyle demistir: Bize îbrâhîm ibn Sa'd tahdîs edip "Huzeyme'nin beraberinde" yâhud "Ebû Huzeyme'nin beraberinde" seklinde sekk ile ve tahkîk ile söylemistir [283].

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle [284]

10- Yûnus Sûresi

157- Bâb:

Ve Ibnu Abbâs söyle demistir: "O su ile yeryüzünün nebati karisti"(Âyet: 24), "O su ile her renk nebat bitti".
"Dediler ki: Allah kendine evlâd edindi. Hâsâ, Allah bundan münezzehtir; O, müstagnidir" (Âyet: 68).
Zeyd ibn Eslem: "îmân edenlere Rabb'leri indinde muhakkak bir sidk kademi vardir" {Âyet: 2), O, Muhammed(S)*dir, dedi.
Mucâhid ibn Cebr de: "Kademi sidk", "Hayr"dir, dedi [285].
"Tilke âyâtun" (Âyet: d denilir; bu "Iste bunlar Kur'ân'in alemleridir, isaretleridir" demektir, yânî buradaki
"77M*?" "Hâzini" manasinadir. (Kelâmin hitâbdan gaibe öndürülmesi bakimindan) bunun benzeri "Hattâ izâ küntüm fVl-fülki ve cereyne bihim bi-rîhin tayyibetin{ - Hattâ siz gemilerde bulundugunuz, onlar bunlari güzel bir hevâ akimiyle akar gibi götürdükleri)" kelâmidir. "Bihim"m ma'nâsi "Bikum"dur (yâni birincide "Tilke", "Hâzihî" ma'nâsma oldugu gibi, ikinci kelâmda da "Bihim", "Bi-kum" ma'nâsinadir. Birincide isaret ismi gâibden hitaba, ikincide ise zamîr, mübalaga

nüktesiyle gaibe döndürülmüstür).
"Da'vâhum" (Âyet: io), "Onlarin dualari"; "Uhîta bihim... (= Onlar çepçevre kusatildiklarini sanirlar)"
"Helake yaklastirildiklarim sanirlar" demektir. Nitekim "Ehâtat bihi hatîetuhu (= Suçu kendisini çepçevre
kusatti)" (ei-Bakara: si) de böyledir.

"Ittebaahum" "Ve'tbaahum" bir mavnayadir,
"Arkalarina düstü demektir; "Adven", "Udven" yânî
"Düsmanlik" masdarindandir (Âyet: 90).
Mucâhid söyle dedi: "Eger Allah insanlara hayri çabuk istedikleri gibi, serri de acele verseydi, elbette onlara ecelleri hükmedilirdi" (Âyet: n>; bu, insanin ogluna ve malina Öfkelendigi zaman "Yâ Allah, ona bereket ve
hayir ihsan etme, ona la'net eyle" demesi gibidir.
"Onlara ecelleri hükmedilirdi" demek, aleyhine beddua edilen kimse elbette helak edilirdi ve Allah onu öldürürdü demektir.
iyi is ve güzel amel yapanlara daha güzel iyilik bir de ziyâde vardir" (Âyet: 26); "Ve misluhâ husnâ", yânî bu
güzelligin misli ihsan ve ikram olarak onun gibi diger bir güzelliktir, ziyâde de magfirettir.
Mucâhid'den baskasi da: "Ziyâde" Yüce Allah'in yüzüne, cemâline bakmaktir, demistir. "el-Kibriyâ",
"Mülk" yânî "Meliklik, hükümdarliktir. "Bu yerde devlet ikinizin elinde olsun diye mi bize geldiniz?" (Âyet: 78).

158- Bâb:

"Isrâîl ogullarini denizden geçirdik. Hemen Fir'avn, askerleriyle beraber zulmederek ve saldirarak arkalarina düstü. Nihayet su onu bogmaya baslayinca, söyle dedi:
'Inandim. Hakikat Isrâîl ogullari 'nin imân ettiginden baska tanri yokmus. Ben de müslümânlardanim"*
(Âyet: 90).
"Nuncike", "Biz seni Arz'dan bir necve üzerine atariz"
demektir. "Necve" de "Nesez"dir ki, o da yüksek mekân ma'nâsinadir [286]

200-.....Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Peygamber (S) Medine'ye geldi, Yahudiler âsûrâ orucu tutuyorlardi. Onlar:
— Bu, kendisinde Musa'nin Fir'avn'a gâlib oldugu gündür, dediler.
Bunun üzerine Peygamber sahâbîlerine:
— "Sizler Musa'ya onlardan daha ziyâde haklisiniz, onun için sizler de bu günü oruç tutun" buyurdu [287].

11- Hüd Süresi

Rahman ve rahim olan Allah’in ismiyle

Ibn Abbas söyle demistir:
“Asibun” , “Sedidun” (haza yevmun asibun =BU çetin bir gündür) (ayet 77) .
"Lâ cereme", "Evet (sübhesiz onlar âhirette en çok zarar görenlerin tâ kendileridir)" (Âyet: 22).
Ibn Abbâs'tan baskasi da bu kelimeler hakkinda söyle dedi: "Hâka bi-him" (Âyet: 8), "Onlara indi ve isabet etti";
"Yehîkû", "Iner". "Yeûsun", "Ümidimi kestim" sözünden feûl veznidir,
"Çok ümîd kesen" demektir. "Innehû le-yeûsun kefûr=Insana bizden bir rahmet tattirip da sonra bunu kendisinden soyup aliyersek, and olsun o ümidini kesen bir adam, bir nankördür" (Âyet: 9).
Mucâhid de: "Lâtebteis", "Lâ tahzen", yânî 'Tasalanma" demektir; "O hâlde isleyegeldikleri seylerden dolayi tasalanma" (Âyet: 36).
"Onlar gögüslerini dürüp bükerler" hususunda sekk ve sübhelenme vardir, güçleri yeterse "Allah'tan gizlemeleri için" demistir.
Ebû'l-Meysere de: "el-Evvâh" Habes dilinde "er- Rahîm", yânî "Çok merhametlidir, dedi. Ve Ibn Abbâs: "Bâdiye'r-rey, "Bize zahir olan görüsle" ma'nâsinadir, dedi. Mucâhid: "el-Cûdî", Cezîre'de bir dagdir, dedi [288].
el-Hasen el-Basrî:
"Çünkü sen muhakkak ki yumusak huylu, akli basinda bir adamsin, dediler" (Âyet: 87); kavmi bu sözleriyle
Suayb ile alay ediyorlar, demistir, îbn Abbâs: "Yâ semâu ekliî mâeki~Ey gök, suyunu tut!" (Âyet: uyf "Asîb", "Siddetli, çetin", "Lâ cereme'
"Evet"; "Hattâ izâ câe emrunâ ve fârettennûru-Nihayet emrimiz geldi ve firinda su kaynadi" (Ayet: 40) ma'nâsinadir, demistir. Ikrime de:
"Tennûr", yeryüzüdür, dedi [289].
"Haberin olsun ki, ondan (o peygamberden düsmanliklarini) gizlemeleri için gögüslerini dürüp bükerler, (Hakki isitmemek için) elbiseleriyle örtündükleri zaman da hâllerine dikkat et. Hâlbuki Allah onlarin gizleyeceklerini de, açiga vuracaklarini da biliyor. Çünkü O sinelerin tâ özünü bilendir" (Âyet: 5); "Ondan" zarfini "Peygamber'den" diye tefsir etti.
Ikrime'den baskasi da: "Ve hâka", "Nezele" (yânî "Indi"), "Yehîku", "Yenzilu" (yânî "Iner") ma'nâsinadir; "Yeûsun", "Yeistu(= Ben ümîd kestim)" ma'nâsindan feûl veznidir, demistir.
Mucâhid: "Lâ tebteis", "Lâ tahzen" (yânî "Tasalanma"); "Yesnûne sudûrahum('= Gögüslerini dürüp bükerler)19: Hakta sübhe ve sübhelenme vardir.
Eger güçleri yeterse "Ondan, yânî Allah'tan gizlemeleri için" diye tefsir etmistir.

201-..... Ibn Cureyc söyle dedi: Bana Muhammed ibnu Abbâd ibn Ca'fer haber verdi ki, o Ibn Abbâs'tan "Elâ innehum tes-nevnî sudûruhum{~ Gözünüzü açin, onlarin gögüsleri siddetle bükülüp duruyor)"seklinde okurken isitmistir. Muhammed ibn Ab-bâd dedi ki: Ben Ibn Abbâs'a bunu sordum da, o söyle cevâb verdi:
— Birtakim insanlar vardi ki, bunlar halâya gidip de avret yerlerini çiplak olarak meydana

çikarmalarindan ve kadinlariyle cinsî münâsebet yapip da yine avret yerlerini çiplak olarak meydana çikarmalarindan utaniyorlardi. Iste bu kelâm onlar hakkinda indi [290].

202-.....Ibn Cureyc (söyle demistir): Ve bana Muhammed ibn Abbâd ibn Ca'fer haber verdi kî, Ibn Abbâs "Elâ innehum tesnevnî sudûruhum" seklinde okumustur.
(Muhammed ibn Abbâd dedi ki:) Ben:
— YâEbâ'l-Abbâs! "Mâ tesnevnîsudûruhum ~ Gögüsleri dü-rülüp bükülürler" ne demektir? diye sordum.
Ibn Abbâs:
— Erkek, karisiyle cinsî münâsebet yapar, bundan (yânî avret yerini açmaktan) haya edip utanirdi yâhud halâya gider, bundan da utanirdi. Iste bunun üzerine "Haberiniz olsun ki, onlar, ondan giz-Lmeleri için gögüslerini dürüp bükerler... " (Âyet: 5) indi.

203- Bize el-Humeydî tahdîs etti. Bize Sufyân ibn Uyeyne tah-dîs ei -Jize Amr ibnu Dînâr tahdîs edip söyle dedi: Ibn Abbâs "Elâ innehum yesnûne sudûrahum li-yestahfû minhu elâ hîne yestegsûne si-yâbehum{ = Haberiniz olsun ki, onlar ondan gizlemeleri için gögüslerini dürüp büker. Elbiseleriyle örtündükleri zaman da hâllerine dikkat et!)" seklinde okudu.
Amr ibnu Dînâr'dan baskasi da yine îbn Abbâs'tan "Yestegsûne", "Yugattûne ruûsehum" (yânî baslarini örterler) seklinde okudugunu söyledi [291].
"Sîe bihim", "Lût bunlar yüzünden fena hâlde sikildi, kaygiya düstü, yânî kavmine zanni kötü oldu ve kavminin konuklarina kötülük yapmalari endisesiyle gögsü daraldi" (Âyet: 77).
"Fe-esri bi-ehlik bi-kitain mine'l-leyli= Sen hemen gecenin bir kisminda, yânî karanlikta ailenle yürü" (Âyet: 8i).
"tleyhi unîbu= Ancak O'na dönerim" (Âyet: 88) [292].

159- Yüce Allah'in "O'nun Arsh Su Üzerinde Idi Kavli Babi [293]

204-..... Bize Ebu'z-Zinâd, el-A'rec'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) söyle demistir: "Azîz ve Celîl olan Allah: Ey kulum, sen fakirlere nafaka ver ki, ben de sana nafaka vereyim, buyurdu".
Rasûlullah devamla dedi ki: "Allah 'in eli (yânî vermekte tükenmeyen hazîneleri) doludur. Harcamak onu eksiltmez, o gece ve gündüz dâima akar".
Yine Rasûlullah devamla dedi ki: "Allah'in gögü ve yeri yarattigi günden beri infâk ve in'âm ettigi ni'metlerin mâhiyetini düsündünüz mü? (Bundan bana haber verebilir misiniz?) Sübhesiz ki O'nun elindeki (kerem ve ihsânindaki) ni'meîierden hiçbir sey eksilmemis-tir. Çünkü O'nun Ars'i (tahti) su üzerindedir (hudûdsuz ni'met denizi üzerinde kurulmustur). Ve adalet terazisi O'nun elindedir, terazinin gözü (bazen) alçalir, (bazen yukari) yükselir (bu suretle insanlarin kimine çok, kimine az rizik verir)" [294].
"Vterâke{= Seni çarpmis)", "Aravtu(= Onu çarptim)" ma'nâ-sindan Iftiâl masdanndan iftealtu

veznindedir. Ve "Fulânun ya'rû-hu(= Fulân ona çarpiyor)" ve "Vterânî{ = Beni kapliyor)" sözleri bu asildandir. "Biz: Tanrilarimizdan kimi seni fena çarpmis demekten baska bir söz söylemeyiz'* (Âyet: 54).

"Yürür hiçbir mahlûk hâriç olmamak üzere hepsinin alnindan tutan odur" {Âyet: 56), yânî hepsi O'nun mülkünde, idaresinde ve ta-sarrufundadir. "Anîd", "Anûd", "Ânid"; hepsi bir ma'nâya olup "Çok inadçi" demektir; bu, tecebbürün, zorbaligin te'kîdidir.

' 'Ista 'marakum"; ' *A ilah sizi topraktan meydana getirdi ve sizi orada ömür geçiriciler -yâhud da: Vmâr ediciler- yapti" (Âyet: 60). "A*-martuhu'd-dâra fehye umra" denilir ki, "Ben evi Ömrü müddetince ona mülk yaptim" demektir. "Nekirahum", "Enkerahum", "Isten-kerahum"; bunlarin hepsi bir ma'nâya olup "Onlardan hoslanmadi*'

(Âyet: 70} demektir.

"Innehu hamîdun mecîdun = Sübheyok ki, O, asil hamde lâyik, hayri, ihsani çok olandir" (Âyet: 73), yânî "Mecid", "Mâcid" sigasindan Fail veznidir. "Hamîd"de "Hamide(= Hamdetti)" fiilinden olup "Mahmûd", yânî "Hamdedilmis" ma'nâsinadir.

'Siccîlun", balçiktan pisirilmis sert ve büyük taslar; "Emrimiz geldigi zaman o memleketin üstünü altina getirdik ve tepelerine balçiktan pisirilmis, istif edilmis taslar yagdirdik" (Âyet: 83). "Siccîl" ve "Siccîn" bir ma'nâyadir, bunlardaki lâm ile nûn, zâid harflerden olmalari ve herbiri digerine çevrilebilmeleri bakimindan iki kardestirler. (Câhiliyet ve Islâm devirlerine erismis muhadram) Sâir Temîm ibnu Mukbil de buna sâhid olacak su beyti söyledi:

"Nice yaya askerler kusluk vaktinde migferlerin yerlerine, yânî baslara öyle siddetli darbe indiriyorlar ki, battallar, yigitler bunu birbirlerine emir ve tavsiye ediyorlar"; burada "Siccînen", "Sedîden" demektir.

" Ve ilâ Medyene ahâhum Suayben = Medyen V de kardesleri Su-ayb'i gönderdik" (Âyet: 84) "Ilâ Medyene", "Medyen ahâlîsine" demektir. Çünkü Medyen, Medyen'in kurdugu ve onun ismiyle isimlendirilmis bir beldedir. Bu ta'bîrin benzeri "Ve's'eli'l-karyete", "Ve's'eK'l-tyra" sözleridir ki, "Karye ahâlîsine" ve "Kervan halkina sor" demektir (Yûsuf: 82); "Içinde bulundugumuz sehre, aralarinda geldigimiz kervana da sor. Biz sekksiz sübhesiz dogru söyleyicileriz"

(Yûsuf: 82):

"Siz Allah hn emrini arkaniza atilmis birsey kildiniz" (Âyet: 92).

Suayb, bununla "Siz O'na yönelmediniz" demektir. Bir adam diger birinin hacetini yerine getirmedigi zaman "Benim hacetimi sirtinin ardina attin ve beni arkaya atilmis birsey kildin" denilir. Buradaki "ez-Zihrî"nin bir ma'nâsi da: "Beraberinde ihtiyâç zamaninda kendisiyle yardim saglayacagin bir binek hayvani yâhud bir kap alman" demektir. "Erâzilunâ", "Düsüklerimiz, en asagi tabakalarimiz" demektir {Âyet: 27).

"O'nu (Kur'ân'i) kendiliginden uydurdu, derler. De ki: Eger ben O'nu kendiligimden uydurduysam günâhi benim üstüme olsun..." (Âyet: 35). Buradaki "Icrami" kelime'si "Ecremtu" fiilinden masdar-dir. Bâzilari sülâsî olan "Ceremtu" fiilinden isimdir dediler, ikisi de "Ben günâh isledim" ma'nâsinadir. "el-Fulk", "el-Felek", "Fuluk" bir ma'nâyadir. Tekil ve çogul yerinde kullanilir. Tekil yerinde "Se-fîne", çogul yerinde "Süfün", yânî "Gemi" ve "Gemiler" ma'nâsinadir (Âyet: 38).

"Bismillâhi mecrâha ve mursâha - Onun akmasi da durmasi da Allah'in adiyledir" (Âyet: 4i). "Mecrâha", "Onun gitmesi" demektir. Bu "Cereytu" fiilinin mîmli masdaridir. "Mursâha" da "Onun durmasi" demektir, bu da "Habsettim" ma'nâsma olan "Erseytu" fiilinin mîmli masdaridir. Bu

"Durdu" ma'nâsma olan "Reset", sülâsî fiilinden "Mersâhâ", "Akti" ma'nâsma olan "Ceret" sülâsî fiilinden "Mecrâha" seklinde okunur. Ve yine bu iki kelime fail isim vezninde "Mucrîhâ" ve "Mursîhâ" olarak da okundu ki, onun aki-ticisi ve durdurucusu, gemiyi yapan yâhud yapilmasini emreden Allah tarafindandir, demek olur. "Kudurin râsiyetin", "Sabit sabit kazanlar" (es-Sebe1: 13) demektir. Bunu "Mursâha" nin zikrine istid-râd olarak getirdi.

160- Yüce -Allah'in Su Kavli Babi:

"(Allah'a karsi yalan düzenden daha zâlim kimdir?)
Onlar Rahb Herine arzedilecekler, sâhidler de: 'Iste bunlar Rabb'lerine karsi yalan söyleyenlerdir' diyecekler. Haberiniz olsun ki, Allah'in la'neti zâlimlerin tepesinedir" (Âyet: is>.
"Sâhib", "Ashâb"in tekili oldugu gibi, "Eshâd"in tekili de "Sâhid"dir.

205-.....Bize Saîd ibnu Ebî Arûbe ile Hisâm ibn Ebî Abdillah tahdîs edip söyle dediler: Bize Katâde tahdîs etti ki, Safvân ibnu Muh-riz söyle demistir: Abdullah ibnu Umer, Ka'be'de tavaf ettigi sirada bir adam karsisina geldi ve:
-Yâ Ebâ Abdirrahmân -yâhud da: Ey Umer'in oglu!- Sen Pey-gamber'den (kiyamet gününde mü'min ile Allah arasinda olacak) "Necvâ(-Gizli konusma)" hakkindaki beyâni isittin mi? diye sor-du.
Ibn Umer de söyle dedi:
— Ben Peygamber'den isittim, söyle buyuruyordu: "Mü'min Rabb'ine yaklastirilir -Râvî Hisâm: "Mü'min Rabb'ine yakinlasir9' demistir-. Nihayet Rabb 'i onun üzerine sefkat yanini kor da ona gü-nâhlarini söyle ikrar ettirir: Su günâhi biliyor musun? der. Kul: Biliyorum, der: Akabinde iki kerre: Rabb'im, biliyorum, Rabb'im biliyorum, der. Allah da: Ben o günâhlarini dünyâda (insanlardan) gizledim. Bu gün $e ben senin lehine bu günâhlarini magfiret ediyo-
rum, buyurur. Sonra mü'minin hasenat sahîfesi kendisine verilir. Digerlerine yâhud kâfirlere gelince, onlar sâhidlerin huzurunda: îste bunlar Rabb'lerine karsi yalan söyleyenlerdir! diye nida olunur."
Râvî Seybân ibn Abdirrahmân, Katâde'den: Bize Safvân, Ibn Umer'den tahdîs etti, seklinde söyledi [295]
.

161- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

' 'Rabb 'inin yakalayisi -ahâlîsi zulmeder hâlde bulunan memleketleri yakaladigi zaman- iste böyle olur. Sübhesiz
ki, O'nun çarpmasi pek elemlidir, pek çetindir" (Âyet: 102).
"er-Rifdul-merfûd" (Âyet: 98) "Yardim edici yardim".
"Refedtuhû" "Ona yardim ettim" demektir. "Lâ terkenû ile 'llezîne zalemû = Zulmedenlere meyletmeyin"
(Âyet: ii3). "Fe-levlâ kâne", (Âyet: ii6). "Fe-hellâ kâne" (yânî "Olsaydi ya") demektir "Utrifû (= Helak

edildiler)" (Âyet: 116), -yâni teref, helak edilmelerine sebeb oldu-.

Ibn Abbâs: "Zefir", "Siddetli ses"; "Sehîk", "Zaîf ses"tir (Âyet: 106) demistir [296].

206-.....Ebû Mûsâ (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu: "Allah zâlime muhakkak ki mühlet verir verir de, onu yakalayacagi zaman göz açtirmadan ansizin yakalar".
Ebû Mûsâ dedi ki: Bundan sonra Rasûlullah su âyeti okudu: "Rabb Hnin yakalayisi -ahâlisi zulmeder hâlde bulunan memleketleri yakaladigi zaman- iste böyle olur. Sübhesiz ki O'nun çarpmasi pek elem vericidir, pek çetindir."

162- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Gündüzün iki tarafinda, gecenin de yakin saatlerinde dosdogru namaz kil. Çünkü güzellikler kötülükleri

(günâhlari) giderin Bu, iyi düsünenlere bir ögüttür" (Âyet: 114) [297].
"Zulefen" "Saatler ardindan saatler" demektir.
"Muzdelife" de bu ma'nâdah isimlendirildi (insanlarin gece saatlerinde oraya gelmelerinden yâhud Allah'a
yakin olmalari ve kendileri için Allah katinda derece hâsil olmasindan). "ez-Zulefii" "Menzile ardindan menzile"dirv "Zulfâ"ya gelince, o "Yakin olmak" ma'nâsmdan masdardir. "Izdelefü", "îctemeû" (yânî
"Toplandilar"), "Ezlefnâ", "Cema'nâ" (yânî 'Topladik" demektir.

207-.....Ibn Mes'ûd(R)'den (söyle demistir): Bir adam yabanci bir kadindan bir öpücük aldi. Akabinde bu adam Rasûlullah'a geldi de, yaptigi öpme isini O'na zikretti. Hemen müteakiben Rasûlullah'a su âyet indirildi: "Gündüzün iki tarafinda» gecenin de yakin saatlerinde dosdogru namaz kil. Çünkü güzellikler kötülükleri (günâhlari) giderir. Bu, iyi düsünenlere bir ögüttür".
O kimse:
— (Yâ Rasûlallah!) Bu âyet yalniz benim için mi? diye sordu. Rasûlullah (S):
— "Ümmetimden bununla amel eden herkes içindir" buyurdu [298].

12- Yûsuf Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

163- Bâb:

Fudayl ibnu Iyâd (öl. 187), Husayn ibnu Abdirrahmân es-Sulemî*den; o da Mucâhid ibn Cebr'den olmak üzere: "el-Muttekeen" (Âyet: 3i), "Utruc"dur, dedi. Fudayl: "el-Utruc", Habes dilinde
"Mutken"dir, dedi. Sufyân ibn Uyeyne de bir adamdan; o da Mucâhid'den olmak üzere: "Mutken", biçakla kesilen her sey'dir, dedi.

Katâde de: "Ke innehû le-zû ilmin = Sübhe yok ki Ya'kûb bir ilim sahibi idi" (Âyet: 68); yânî "O bildigi
ile amel edici idi" demistir.
Saîd ibn Cubeyr de söyle demistir: "Suvâu'l-melik"
(Âyet: 72), Fârisî'nin mekkûku, yânî mikyâli'dir; bu, iki tarafi birbirine kavusan ve Acemler'in su içmekte
olduklari bir kaptir.
Ibnu Abbâs: "Levlâ en tufennidûni" (Âyet: 94), "Beni cahillige nisbet etmezseniz" ma'nâsinadir, demistir.
Ibn Abbâs'tan baskasi: "Gayâbetun " (Âyet: io>, senden birseyi gayb eden her sey "Gayâbe"dir.
"el~Cubbu'\ duvari örülmemis kuyudur. "Bû dogru söyleyenler olsak da sen bize inanici degilsin" (Âyet: n),
"Sen bizi tasdik edici, dogrulayici degilsin"; "Ö tam erginlik çagina girince kendisine hüküm ve ilim verdik"
(Âyet: 22). Buradaki "Esüddehû", "Noksanliga baslamadan önceki en olgun çagi" demektir. Bu, müfredde ve cemi'de bir tek lafizla olur, bu sebeble "Belega esüddehû ve belega esüddehum(= Olgunluk çagina eristi, olgunluk çagina eristiler)" denilir.
Bâzilari da "Esüdd" lafzinin tekili "Südd"dür, dediler.
"el-Muttekeu" (Âyet: 3i), "Yaslanilan sey", içmek yâhud konusmak yâhud da yemek yemek için üzerine
yaslandigin masadir. Bu tefsir ile "Mutteke' = Nârenciye"dir diyenin sözünü ibtâl etti.
Zîrâ Arab kelâminda "Mutteke"' lâfzinin "Narenciye" ile tefsir edilmisligi yoktur. Bunun Narenciye olduguna
kaail olanlara karsi hüccet getirdigi seylerden biri de sudur: "Mutteke"'nin yastiklar nev'indendir diyenlere
gelince, onlar evvelkinden daha serrli bir görüse kaçmislardir. (Bâzilari da) tâ'nin sükûnu ile; bu ancak
"Mutku"dur dediler. "Mutk" da ancak "Bazr"in kenaridir, kadinin fercindeki dilcik denilen kabarcigin
kenaridir (yânî, o kadindan sünnet edilen yerdir).
Kadin için "Metkaau" ve "Ibnu Metkaae", "Sünnet edilmemis" ve "Sünnet edilmemis kadinin oglu"
denilmesi, bu "Metk" lafzindandir. Sayet burada "Utrucc" (yânî "Narenciye" cinsinden bir meyve)
varsa, sübhesiz o, üzerine yaslanilacak olan masadan sonra vardir.
"Kad segafehâ" {Âyet. 30), "Sevgi yüreginin zarina islemis"; "Belega ilâ sigâfihâ(= Kalbinin iç zarina
ulasti)" denilir. "Sigâf" kalbin kilifidir. Amma ayn harfiyle okunusa gelince o, "Sevgi ve ask gönlünü
kaplamis, gönlü askla yakilmis kimse" ta'bîrindendir.
"Asbu ileyhinne" (Âyet: 33) "Onlara meylederim" demektir. "Edgâsu ahlâm " (Âyet: 44), "Karmakarisik düsler, hiçbir teVîli ve ma'nâsi olmayan düsler" demektir. "ed-Digs", kuru ottan ve benzeri seylerden elin dolusu bir demet seydir. Ve "Eline bir demet al da onunla vur" {$&&. 44) sözü, bu demet ma'nâsindandir; bu, "Karisik ruyalar" kavlinden degildir. "Edgâs" lafzinin tekili

"Digs"tir [299].
"Nemîru", "Zahire getiririz"; "Nezdâdu keyle baîrin", "Bir devenin tasiyacagi mikdâr zahire de artiririz".
Bunlarla suna isaret ediyor: "Zahire yüklerini açtiklari zaman sermâyelerini kendilerine geri gönderilmis
buldular. Ey babamiz, daha ne istiyoruz, iste sermâyemiz de bize geri verilmis; biz bununla tekrar ailemize zahire getiririz, kardesimizi koruruz, bir deve yükü zahire de artiririz, dediler" (Âyet: 65).
"Âvâ ileyhi" (Âyet: 69) "Yûsuf, kardesi Bünyâmîn'i yanina aldi"; "es-Sikaaye" (Âyet: 70), "Su içilen kap".
"Tefteu Yûsufu tezkuru", "Hâlâ Yûsufu anip duruyorsun"; "Haradan", "Hastalanmis olacaksin",
yânî "Gam seni eritiyor"; "Hâlâ Yûsuf'u anip duruyorsun. And olsun ki, sonunda ya kendinden hastalanip eriyeceksin, yâhud helake ugrayanlardan olacaksin, dediler" (Âyet: 85).
"Tehassesû", "Haber arayin" demektir; "(Yâ'kûb:) Ogullarim, gidin, Yûsuf'ta kardesinden haber arayin.
Allah'in rahmetinden ümidinizi kesmeyin.
Zîrâ hakikat sudur ki, kâfirler güruhundan baskasi Allah'in rahmetinden ümidini kesmez, dedi" (Âyet: 88).
"Müzcâtun", "Az sey"; "Ve cVnâ bi-bidâetin müzcâtin=Biz az bir sermâye ile gel$ik" (Âyet: 88).
"Allah'in azabindan bir kaplayici" (Âyet: 107):
Herseyi kaplayici olan umûmî bir azâb [300].

164- Bâb: [301]

"Istey'&sû", "Ümîd kestiler" ma'nâsina; "Lâ tey'esû min ravhillâhi","A\\ah'm ravhi; ümîd" ma'nâsinadir;
"Allah'in rahmeti ve nefeslendirmesi" demektir.
Ümîd kesmemenin ma'nâsi ümîd etmektir.
"Izâ'stey'esû minhu ve halasû neciyyen - Artik ondan ümîdierini kestikleri zaman fisildasarak" (Âyet: so), yânî
suçlarini i'tirâf ettiler (yâhud: Gizlice bir tarafa çekildiler), demektir. "en-Neciyy" "Gizlice fisildasan"
demektir. Cem'i "Enciyetun"dur. "Yetenâcevne","Gizlice konusurlar" ma'nâsinadir. Bunun tekili
"Neciyyun"dur. Bunda tekil, tesniye, cemi*, müzekker ve müennes birdir; hep "Neciyy" ile ifâde edilir. Çünkü aslinda masdardir. Bazen de "Enciye" seklinde cemi'lenir.

165- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"(Rabb'in seni öylece begenip seçecek, sana m'yâ ta 'bîrine âid bilgi verecek), sana karsi da Ya Jkûb hanedanina karsi da nimetlerini daha evvelden atalarin Ibrahim'e ve Ishâk'a tamamladigi gibi tamamlayacaktir...

208-.....Abdullah ibn Umer(R)'den (söyle demistir): Peygamber (S): "Kerîm oglu, kerîm oglu, kerîm oglu kerîm, Ibrâhîm oglu, îshâk oglu, Ya'kûb oglu Yûsuf'tur" buyurmustur [302].

166- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

“And olsun ki Yûsuf'un ve kardeslerinin haberlerinde, soranlar için nice ibretler vardir"
(Âyet: 7).

209- Bana Muhammed (ibn Selâm) tahdîs etti. Bize Abdete ib-nu Süleyman, Abdullah -Ebû Zerr nüshasinda: Ubeydullah- el-Umerî'den; o da Saîd ibn Ebî Saîd'den haber verdi ki, Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Rasûlullah'a:
— Insanlarin en kerîmi, en sereflisi kimdir? diye soruldu.
Oda:
— "Allah katinda insanlarin en kerîmi, en muttaki olanlaridir"
diye cevâb verdi, Sahâbîleri:
— Biz sana insanlarin dîn ve ahlâkça en serefli olanini sormuyoruz (soyu yönünden en kerîm olanini soruyoruz), dediler
Rasûlullah (S):
— "O yönden insanlarin en kerîmi, Allah'in peygamberinin oglu, Allah'in peygamberinin oglu, Allah'in Malilinin oglu olan Allah'in Peygamberi Yûsuf'tur" buyurdu.
Sahâbîler yine:
— Biz Sana bunu da sormuyoruz, dediler. Rasûlullah:
— "Sizler Arab'in ma'denlerini mi (yânî nisbet olunup övüne-geldikleri asillarini, köklerini mi) soruyorsunuz?" deyince, onlar:
— Evet bunu soruyoruz, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (S):
— "Câhiliyet devrinde hayirli olanlariniz, dîni iyi anladiklari ve amel ettikleri müddetçe Islâm devrinde de hayirli olanlarinizdir" buyurdu.
Bu hadîsi Ubeydullah el-Umerî'den rivayet etmekte Ebû Usâme Hammâd ibn Usâme, Abdete ibn Süleyman'a mutâbaat etmistir [303].

167- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Ya'kûb: Hayir, nefisleriniz sizi aldatip bir ise sürüklemis. Artik (bana düsen) güzel bir sabirdir, dedi"
(Âyet: 18)
"Sevvelet", "Süsledi" demektir.

210-.....Yûnus ibn Yezîd el-Eylî tahdîs edip söyle dedi: Ben ez-Zuhrî'den isittim. O da söyle dedi: Ben Urve ibnu'z-Zubeyr'den, Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den, Alkame ibn Vakkaas'tan ve Ubeydullah ibnu Abdillah'tan, iftiracilar onun hakkinda söylediklerini söyledikleri ve Allah'in da kendisini berî

kildigi zamanki Peygamber'in zevcesi Âise hadîsini isittim. Bu dört râvîden herbiri bana bu hadîsten birer bölümü tahdîs ettiler. Peygamber (S), Âise'ye hitaben:
— "Eger sen bu isnâdlardan berî isen, yakinda Allah seni beri kilar. Ve eger böyle bir günâha yaklastinsa Allah'tan magfiret iste ve Allah'a tevbe et" buyurdu.
Âise dedi ki: Ben de sunlari söyledim:
— Vallahi ben bu vaziyette bir misâl bulamiyorum, ancak Yûsuf'un babasi Ya'kûb'u örnek buluyorum: (Yûsuf'un kardesleri Yûsuf'un gömlegi üzerinde yalan bir kan lekesi getirdikleri zaman) Ya'kûb, ogullarina: Hayir, nefisleriniz size bir isi süslemis, bir fitneye sürüklemis. Artik bana düsen güzel bir sabirdir. Sizin su anlatisiniza karsi yardimina siginilacak, ancak Allah'tir, dedi.
Bu esnada A1-1 ah: "0 uydurma haberi getirenler içinizden bir zümredir, onu sizin için bir serr sanmayin; biVakis o sizin için bir hayirdir" kavlinden i'tibâren on âyeti indirdi (en-Nûn 11-20) [304]
.

211-.....Ebû Vâil söyle dedi: Bana Mesrûk ibnu'1-Ecda' tahdîs edip söyle dedi: Bana Âise'nin annesi olan Ümmü Rûmân tahdîs edip söyle dedi: Âise'yi atesli hastalik yakalamis olup, benim beraberimde bulundugu sirada Peygamber (içeri girdi de):
— "Belki Âise'nin bu hastaligi kendisi hakkinda söylenmekte olan hadîsten dolayidir" buyurdu.
Bu sirada Âise yatagindan dogrulup oturdu ve sunlari söyledi:
— Benim meselimle sizin meseliniz, Ya'kûb ile ogullarinin meseli gibidir: "Sizin vasif yapageldiginiz o sözlere karsi kendisinden yardim istenilecek olan ise ancak Allah'tir [305].

168- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"O'nun bulundugu evdeki kadin onun nefsinden murâd almak istedi, kapilari simsiki kapadi ve: Sana
söylüyorum, beri gel! dedi" (Âyet: 23)
Ve Ikrime: "Heyte leke", Havran dilinde "Helümme" ma'nâsinadir, dedi. Saîd ibnu Cubeyr de: "Taâle (=
Beri gel)" ma'nâsinadir, dedi [306].

212-.....Su'be, Süleyman ibn Mihfân'dan; o da Ebû Vâil'den tahdîs etti ki, Abdullah ibn Mes'ûd (R): Kadin "Heyte leke" sözünü söyledi, demis; ardindan: "Biz o kelimeyi, ancak bize ögretildigi gibi okuruz" gerekçesini ilâve etmistir.
"Mesvâhu"(Âyet:23), "Ikaamet yeri"; "Elfeyâseyyidehâ"(Âyet: 25), "Ikisi efendisini buldular"; "Innehum elfev âbâehum dallin" <es-sâffât: 69), "Çünkü onlar atalarini sapkin kimseler bulmuslardi"; "Bel nettebiu mâ elfeynâ aleyhiâbâenâ" (ei-Bakara: no>, "Hayir, biz atalarimizi üzerinde buldugumuz seye uyariz, dediler"; "Bel acibtu ve yesharun" (es-sâffât: i2)"Ben taaccûb ettim, hâlbuki onlar alay edip egleniyorlar" [307].

213-.....Abdullah ibn Mes'ûd(R)'dan (söyle demistir): Kureys, Peygamber tarafindan Islâm Dîni'ne girmekte geciktikleri zaman, Peygamber (S):
— "Yâ Allah, Yûsuf'un yediydi gibi yedi yillik bir siddet ile bunlarin belâsini basimdan at da, onlarla ugrasmayayim" diye duâ etti.
Bunun üzerine onlari öyle bir kitlik senesi yakaladi ki, herseyi kökünden silip giderdi. O derecede ki, onlar kemikleri bile kemirip yediler, hattâ bir adam göge bakardi da kendisiyle gök arasinda (açligindan ileri gelen göz zayifligindan dolayi) duman gibi birsey görmege baslardi. Allah: "O hâlde semânin apâsikâr bir duman getirecegi günü gözetle" buyurdu. Yine Allah: "Biz bu azabi biraz açip kaldiracagiz. Fakat siz hiç sübhe yok ki, tekrar dönecek olanlarsiniz
(ed-Duhân: 10-16) buyurdu.
Ibn Mes'ûd: Kiyamet günü onlardan azâb açilip kaldirilir mi? O açlik yüzünden görülen duman da "el-Batse", yâni çok büyük siddetle çarpip yakalamada geçmistir, dedi [308].

169- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Melik adamlarina: Onu (Yûsuf'u) bana getirin, dedi. Bunun üzerine Yûsuf'a elçi gelince: Efendine dön de
ellerini kesen o kadinlarin zoru neydi, kendisine sor. Sübhe yok ki, benim Rabb Hm onlarin fendini hakkiyle
bilicidir, dedt (Hükümdar o kadinlari toplayip:)
Yûsuf'un nefsinden kâm almak istediginiz zaman ne hâlde idiniz (Onun size karsi bir meylini hissettiniz mi)?
dedi. (Kadinlar:) Hâsâ, Allah için biz onun üstünde bir fenalik bilmedik, dediler** (Âyet: 50-51).
"Hûgâ9*, bir tenzih ve istisnadir. "Hashasa", "Açiga çikti" demektir [309].

214-.....Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu: "Allah Lût Peygamber'e rahmet etsin. Yemin olsun p zâten çok saglam bir kaleye siginiyordu... Eger ben zindanda Yûsuf'un kaldigi gibi uzun zaman hapis kalsaydim, onu hapisten çagirmaga gelen kisinin da'vetine hemen icabet ederdim. Biz Ibrahim'den daha hakliyiz. Ibrahim: Ey Rabb 'im, ölüleri nasil diriltecegini bana göster, demis; Allah: "Buna inanmadin mi yoksa? demis. O da: Inandim, fakat kalbimin yatismasi için istedim, diye söylemisti (ei-Bakara: 260)" [310].

170- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

'Nihayet rasûller ümîdlerini kesecek hâle geldikleri VakIt." (Âyet: 110).

215-.....Ibn Sihâb söyle dedi: Bana Urve ibnu'z-Zubeyr haber verdi ki, kendisi Âise'ye "Nihayet rasûller ümîdlerini kesecek hâle geldikleri vakit..." kavlini sorarken, Âise asagidaki cevâblari vermistir.
Urve dedi ki: Ben Âise'ye:

— Rasûller yalana mi nisbet edildiler yâhud tekzîb mi edildiler? diye sordum.
Âise:
— Tekzîb edildiler, dedi.
Ben Âise'ye:
— Rasûller kavimlerinin kendilerini tekzîb ettiklerini kesin bilmislerdir, bu, zann ile degildir? dedim.
Âise:
— Evet, hayâtima yemîn ederim ki, onlar bunu kesin olarak bilmislerdir; zannetmemislerdir, dedi.
Ben yine Âise'ye:
— Rasûller kendilerine yapilan yardim va'dinde aldatildiklarini zannettiler, dedim.
Âise:
— Bundan Allah'a siginirim. Rasûller bunu Rabb'lerine zanne-dici degildir, dedi (ve "Kuzibû" seklinde seddesiz okumayi reddetti).
Ben Âise'ye:
— Öyleyse su âyet nedir? dedim. Âise:
— Bunlar rasûllere tâbi' olan kimselerdir ki, Rabb'lerine îmân etmis ve rasûlleri de tasdîk etmislerdi. Fakat üzerlerindeki belâ uzamis ve zafer de kendilerinden gecikmistir. Nihayet rasûller, kavimlerinden kendilerini yalanlayanlarin îmâna gelmelerinden ümîd kesecekleri hâle geldikleri ve yine rasûller, kendilerine tâbi' olanlarin da kendilerini yalanlayacaklarini zannettikleri vakit, iste tam bu sirada, Allah'in yardimi ve zaferi rasûllere gelmistir, dedi.

216-..... ez-Zuhrî söyle demistir: Bana Urve haber verip söyle dedi: Ben Âise'ye:
— Belki bu "Kuzibû" seklinde seddesizdir, dedim. Âise:
— (Böyle seddesiz okumaktan) Allah'a siginirim, dedi [311].

13- Er-Ra'd Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

Ve Ibnu Abbâs söyle demistir:
"Iki ovucunu açan gibidir" (Âyet: 14) kavli, Allah'in beraberinde baska bir ilâha ibâdet eden müsrikin meselidir. Bu, uzaktan suyun içindeki hayâline bakip duran seytânin meseli gibidir. Kendisi suya uzanip elde etmek ister, fakat buna muktedir olamaz.
Ibn Abbâs'tan baskasi da söyle demistir: "Sahhara" (Âyet: 2), "Zelîl kildi, itaatli kildi"; "Mutecâviratun" (Âyet: 4), "Birbirine yakin"; "el-Mesulât" (Âyet: 6) "Ukubet misâlleri"; bunun tekili "Mesuletun"dur. "Mesulât",
"Sebehler, misâller" demektir. Yüce Allah: "Onlar, kendilerinden evvel gelip geçmis kavimlerin (o acikli)
günleri gibisinden baskasini mi bekliyorlar?" (Yûnus: 102) buyurdu.
"Bi-mikdârin", "Bi-kaderin" demektir: "Onun yaninda hersey ölçü iledir" (Âyet: 8).
"Lehu muakkibâtun=Oynun önünde ve arkasinda kendisini Allah'in emriyle gözetleyecek ta'kîbciler

vardir" (Âyet: 11). Bunlar koruyucu meleklerdir; bunlardan birincilerinin ardindan digerleri gelip gözetlemeye devam ederler. Bu, "Muakkibât" aslindan olmak üzere, birseyin izinden gelene "el-Akîb" denildi, "Izinde ta'kîb ettim" de denilir [312].

"el-Mihâl" (Ay*. 13), "Ukûbet"tir. "Ke-bâsiti yedeyhi = Onlar ancak agzina gelsin diye suya dogru iki avucunu açan adam gibidir ki, o buna asla ulasici "Ur" (Âyet: 14).

"Zebeden râbiyen", "Yükselen köpük"; "Rabâ, Yerbû" fiilindendir, bu fiil artmak, çogalmak, yükselmek, sismek
ma'nâsinadir.

"Ev metâin", "Yâhud meta"'. Üzerine ates yakilan ma'den cevherlerinden de bunun gibi bir köpük, posa çikar. "Metâ"\ kendisiyle metâ'landigin, faydalandigin seydir. "Cufâen", "Köpük, çerçöp, bâtil, asilsiz sey".

"Ecfeeti'l-kidru", yâni tencere kaynadigi zaman köpük onun üstüne yükselir, sonra köpük hiç fayda vermeden
yok olur gider. Iste hakk, bâtildan bunun gibi seçilir (Âyei: 17) [313].

"el-Mihâd" (Âyet: ist, "Yatak"; "Yedreu bVl-hasenetVs-seyyiete" <.w 22), "Onlar kötülügü iyilikle savarlar"; "Dere'tuhû annV\ "Onu kendimden defedip savdim" demektir.

"Selâmun aleykum" (Âyet: 24), Yânî "Selâmun aleykum" derler. "Ke ileyhi metâbi" (Âyet: 3o>, "En son dönüsüm de yalniz O'nadir".

"Efelem yey'es" (Âyet: 3i), "Apaçik bilmedi mi?".

"Kaariatun" (Âyet: 3i>, "Dâhiye, büyük belâ".

"Feemleytu" (Âyet: 32), "Uzun zaman" ma'nâsina olan
"Meliyy"den "Mulâve"den alinmis olup "Kâfirler(e azabi geri birakmak suretiyle) müddeti uzattim" demektir; "Meliyyen" sözü de bu ma'nâdandir. Arzdan uzun ve genis sahraya "Meliyy" denilir. ilEsakku" (Âyet: 34), "Mesakkat" masdarindan olup "Daha siddetli ve daha mesakkatli" demektir.

"Vallâhu yahkumu, lâ muakkibe li-hükmihî = Allah hükmeder, O'nun hükmünü ta'kîb edip degistirebilecek
yOktUr" (Âyet: 41).

Ve Mucâhid söyle dedi:

"Mutecâviratun" (Âyet: 4), Arz'in iyi topraklari, kötü topraklan, ot bitirmeyen çorak yerleri birbirine komsudurlar.

"Sinvânun", bir tek kökten çikmis iki ve daha çok çatalli hurma agaçlaridir. "Gayru sinvânin" ise yalniz bir gövdesi olan hurma agacidir. Bunlarin hepsi bir su ile sulaniyor (Âyet: 4), Adem evlâdlarinin iyisi ve kötüleri
gibi. Bunlarin iyi kötü hepsinin babalari da birdir;
Adem'dir. "Agir bulutlar", içinde su olan bulutlar demektinÂyet: 12).

"Attah*tan baskalarina dua edenlerin hâli, suya dogru iki avucunu uzatan kimse gibidir, o diliyle suyu çagirir
ve eliyle suya isaret eder, fakat su ona ebeden gelmez"
(Âyet: 14). "VMîler kendi mikdârlarinca (ölçülerince) seyl olmuslardir, seylin köpügüdür. Demirin ve zînet yapilanma'denlerin de pisligi, posasi olur" (Âyet: i7) [314].

171- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

'Allah her disinin neye gebe olacagini, rahimlerin neyi eksik, neyi artik yapacagini bilir. O'nun nezdinde hersey
Ölçü IledIr" (Âyet: 8).
"Gida", "Eksildi" demektir [315].

217-.....Mâlik, Abdullah ibn Dinar'dan; o da Ibnu Umer(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) söyle buyurmustur: "Gaybin anahtarlari bestir ki, onlari Allah 'tan baskasi bilemez; Yarin ne olacagini Allah'tan baska hiçkimse bilemez- Rahimlerin eksiltmekte olduklari seyleri Allah'tan baskasi bilemez. Allah'tan baska hiçbir kimse yagmurun ne zaman gelecegini bilemez. Hiçbir nefis hangi arzda ölecegini bilemez. Kiyametin ne zaman kopacagim da Allah'tan baskasi bilemez" [316].

14- Ibrâhîm Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Ibn Abbâs: "Hâdin" (er-Rad: 7), "DaVet edicidir [317]. Mucâhid de: "Sadîd" (Âyet: 16), "Kusmuk ve kan dir dedi.
Sufyân ibn Uyeyne de: "Allah'in, üzerinizdeki nVmetini hatirlayin" (Âyet. 6), "Allah'in sizin yaninizdaki ellerini
(ni'metlerini) ve günlerini (vakialarini) hatirlayin" demektir, dedi.
Ve Mucâhid: "O size istediginiz seylerin hepsinden verdi" (Âyet: 34), "Kendisine ragbet ettiginiz seylerin
hepsinden verdi" demektir, dedi.
"Yebgûnehâ ivecen = Onu egrilige çevirmek isterler" (Âyec 3), "Onun için bir egrilik ararlar" demektir. (tlz teezzene Rabbukum" (Âyet: 7), "Rabb'iniz size bildirdi, Hân etti" demektir.
"Rasûlleri onlara apaçik burhanlar getirmisti de onlar ellerini agizlarina itmislerdi" (Âyet: 9), bu bir meseldir;
ma'nâsi "Emrolunduklan haktan kendilerini çektiler, ona inanmadilar" demektir.
"Zâlike li-men hâfe makaamî-Bu, benim makaamtmdan korkanlaradir" (Âyet: 14), "Allah'in kiyamet günü huzurunda dikecegi makaamdan korkanlara" demektir.
"Ve min verâihi" (Âyet: n), "Önünden de" demektir.
"Innâ kunnâ lekum tebean~Biz sizin tebeaniz idik"
(Ayet: 2i); tekili "7BW"dir, "Gâib"in cem'i "Gayeb" oldugu gibi.
"Ve mâ ene bi-musrihikum ve mâ entüm bi musrihiyye" (Âyet: 22), "Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz".
"Istesrahanî", "Benden feryâdla yardim istedi"; "Yestesrihu", "Ondan çiglikla yardim ister" demektir. Bu, "es-Surâh", "Çiglik koparmak, yardim dilemek" masdarindandir.

"Velâ hilâlun-Ne bir dostluk olmayan" (Âyet: 3i>; bu, "Onunla samimî dostluk kurdum" fiilinin masdaridir; bunun yine "Hulletun{- Dost)" ve "Hilâlun(= Dostluk kurma) "un cem'i olmasi da caiz olur.
"Uctusset" (Âyet: 26), "Koparilmis".

172- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Görmedin mi Allah sana nasil bir mesel getirmistir? Güzel bir kelime, kökü sabit ve dali semâda olan güzel

bir agaç gibidir ki, o agaç, Rabb Hnin izniyle her zaman yemisini verir durur" (Âyet: 24-25) [318].

218-.....Abdullah ibn Umer (R) söyle demistir: Bizler Rasûlullah'in yaninda bulunuyorduk.
— "Bana müslümâna benzeyen, yâhud da: Müslim kimse gibi olan, yapragi düsmeyen, söyle olmayan, söyle olmayan, söyle olmayan ve meyvesini her zaman verip duran bir agaci haber veriniz*' buyurdu.
Ibn Umer dedi ki: Onun hurma agaci oldugu gönlüme düstü, Ebû Bekr ile Umer'i de konusmuyorlar görünce, ben konusmak istemedim. Oradakiler birsey söylemeyince Rasûlullah (S):
— "O, hurmadir" buyurdu. Oradan kalktigimizda ben Umer'e:
— Ey babacigim! Yemîn olsun onun hurma agaci oldugu gönlüme düsmüstü, dedim..
Umer:
— Konusmandan seni men' eden nedir? dedi. Ibn Umer dedi ki: Ben:
— Sizleri konusur görmedim de, konusmami çirkin gördüm yâ-hud birsey söylemeyi çirkin gördüm, dedim.
Umer:
— Gönlüne düsen o agaci söylemekligin, bana sundan ve sundan daha sevimli olurdu, dedi [319].

173- Bâb:

“Allah, îmân edenlere o sabit sözde dâima sebat ihsan eder" (Âyet: 27).

219-.....Alkame ibnu Mersed haber verip söyle demistir: Ben Sa'd ibn Ubeyde'den isittim; o da el-Berâ ibnu Âzib(R)'den ki, Rasû-lullah (S) söyle buyurmustur: "Müslüman, kabrine konulup da suâl melekleri tarafindan soruldugunda Lâ ilahe ille llâhu ve enne Muham-meden rasûluüahi diye (yâni: Allah'tan baska hiçbir tanri yoktur, Mu-hammed Allah'in elçisidir diye) sehâdet eder. Iste bu sehâdet, Yüce Allah'in su kavlidir: Allah, îmân edenlere dünyâ hayâtinda da, âhi-rette de, o sabit sözünde dâima sebat ihsan eder. Allah zâlimleri sasirtir. Allah ne dilerse yapar" [320].

174- Bâb:

"Allah'in ni'metine bedel küfrü seçenleri, kavimlerini de helak yurduna sokanlari görmedin mi?"

(Âyet: 28)
Buradaki "Elem tere", "Elem ta'lem(= Bilmedin mi)"
ma'nâsinadir. Yüce Allah'in su kavilleri gibi: "Görmedin mi Allah sana nasil bir mesel getirmistir?" (Âyet: 24); "Sayilari binlerce oldugu hâlde ölüm korkusuyla yurdlarindan çikanlari görmedin mi? (ei-Bakara:
243).
"el-Bevâr", "el-Helâk"tir. "Bâre, Yebûru, Bevren" masdarindandir. "Kavmen buran" (ei-Furkaan: 18), "Helak
olucu kavim" demektir.

220-.....Sufyân ibn Uyeyne, Amr ibn Dinar'dan tahdîs etti ki, Atâ ibn Ebî Rebâh, îbn Abbâs'tan isitmistir. Ibn Abbâs, "Allah 'in nVmetine bedel küfrü seçenleri görmedin mi?" kavli hakkinda: Bunlar Mekke ahâlîsinin kâfirleridir, demistir [321].

15- El-Hicr Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle Ve Mucâhid: "Iste bu, bana hakk olan dosdogru bir yoldur buyurdu" (Âyet: 4i). Bu "Hakk Allah'a döner ve hakkin yolu ancak Allah'a meyleder, yükselir (baska sey üzerine meyletmez)" demektir, dedi.
Ibn Abbâs da: "Senin ömrüne yemin ederim" (Âyet: 72),
"Senin yasama müddetine, hayâtina yemîn ederim" demektir. "Kaale innekum kavmun münkerûn = Siz taninmamis bir zümresiniz dedi" (Âyet: 62); Lût Peygamber, gençler suretinde gelen melekleri tanimadi, dedi.
Ibn Abbâs'tan baskasi söyle dedi: "Biz hiçbir memleketi, onun belli bir yazisi olmaksizin helak etmedik" (Âyet: 4), buradaki "Belli yazi", takdîr ve ta'yîn edilmis eceldir.
"Lev mâ te'tinâ bVl-melâiketi = Bize melekleri getirmeli degil miydin?" (Âyet: 7>; buradaki "Lev mâ", "Lev lâ"
manasinadir.
"SiyaVl-evvelîn" (Âyet: io), "Evvelki ümmetler" ma'nâsinadir. Velîler için de yine "Siya' vardir" denilir
ki, onun yolu ve mezhebi üzerinde ittifak etmis topluluklar, demektir.
Ibn Abbâs söyle dedi: "Kavmi ona kosarak geldiler" (Hûd: 78); buradaki "Yuhraûne", "Sür'at ederek,
kosarak" ma'nâsinadir. "Elbette bunda fikir ve firâseti olanlar için ibretler vardir" (Âyet: 75); buradaki
"Mutevessimîn", "Nazar edenler, düsünenler" demektir. "Innemâ sukkiret ebsârunâ" (Âyet: 15),
"Muhakkak gözlerimiz perdelendirildi" demektir.
"And olsun biz gökte burçlar yapmis ve onu ibretle bakanlar için donatmisizdir" (Âyet: 16); buradaki
"Burçlar", Günes ve Ay'a âid menzillerdir.
"Biz asilayici rüzgârlar gönderdik" (Âyet: 22), buradaki

"Levâkih", "Melâkih"tir ki, "Asilayici" ma'nâsina olan
"Mulkiha"nin cem'idir. "Hamein", "Hameetin"\n cem'idir. "Hamein" de, degismis balçik çamurudur; "el-Mesnûn" da kurumasi için dökülmüs ma'nâsinadir
(Âyet: 26, 28, 33).
"Lâ tevcel" (Âyet: 53), "Korkma"; "Dâbire havlâi" (Âyet: 66), "Bunlarin arkalari" demektir.
"Ve innehumâ le-bi-imâmin mubin — Bu yerlerin ikisi de apaçik bir yol üzerindedir" {kyet. 19); "el-Imâm", önder edindigin ve kendisiyle dogru yol buldugun herseydir.
"Ahazethumu's-sayhatu = Onlari o sayha yakaladi" (Âyet: 73,83), "Onlari helak yakaladi" demektir [322]

175- Bâb:

"Biz onu (gögü) taslanan her seytândan koruduk. Ancak kulak hirsizligi eden seytân vardir ki, onun ardina da apaçik bir ates parçasi düsmektedir" (Âyet: 17-18).

221- Bize Alî ibnu Abdillah el-Medînî tahdîs etti. Bize Sufyân ibn Uyeyne, Amr ibn Dinar'dan; o da Ikrime'den; o da Ebû Hurey-re(R)'den tahdîs etti. Ebû Hureyre bunu Peygamber'e eristirir [323]. Peygamber (S) söyle buyurdu: "Allah gökyüzündeki meleklere bir isin yerine getirilmesini hükmettigi zaman, düz ve sert bir tas üzerindeki zincir (sesi) gibi olan bu ilâhî hükme melekler tamâmiyle itaat ederek korku ile kanatlarini birbirine vururlar."
Alî ibnu'l-Medînî söyle dedi: Sufyân ibn Uyeyne'den baskasi bu "Safvân" kelimesini "Safavân" seklinde söyledi.
"Gönüllerinden bu korku giderilince de melekler (Cebrâîl ve Mî-kâîl gibi Mukarrebûn meleklerine):
— Rabb'iniz ne söyledi? diye sorarlar. Mukarrebûn melekleri, sorana:
— Allah hakk sözü söyledi, diye Allah'in hüküm ve takdirini bildirirler ve: Allah pek yücedir, pek büyüktür! derler.
Bu suretle kulak hirsizi seytânlar, Allah'in o emir ve takdirini isitirler. O sirada kulak hirsizi seytânlar (yerden göge kadar) birbirinin üstünde zincirleme dizilmis (ve kulak hirsizligina hazirlanmis) bulunurlar."
-Sufyân ibn Uyeyne, dinleyici seytânlarin birbirleri üstünde dizilislerini eliyle söyle vasifladi: Sag elinin parmaklan arasini araladi da onlarin bir kismini digerleri üzerine dikti:-
"Seytânlar bu vaziyette iken bâzi defa meleklerin konusmalarini isiten en üstteki seytâna bir ates parçasi yetisir de, altindaki seytâna o haberi isittirmeden önce, onu yakar. Bâzi defa da ates ona erisemeyip alt tarafinda bulunan seytâna haberi atip yetistirir. O da haberi kendisinden sonra bulunan daha asagidaki seytâna atar ve bu suretle haber tâ yere kadar ulasir."
Sufyân ibn Uyeyne bazen söyle demistir: "Nihayet o haber yere ulasir ve sihirbazin agzina atilir. Sihirbaz o haberle beraber yüz yalan uydurup halka söyler. Ilâhî emir yeryüzünde gerçeklesince de sihirbaz kisi dogru söylemis olur. Ve ondan bu haberi isitenler, insanlara:
— Sihirbaz bize, fulân ve fulan günleri söyle söyle olacak diye haber vermedi mi? Gördünüz sihirbazin haber verdiklerini dogru bulduk, derler; bu da sihirbazin gökyüzünden isitildi dedigi o [324]

sözden dolayi yapilan bir tasdiktir. Artik onun verdigi haberlerin hepsini dogru saymislardir" .

222-.....Bize Amr, Ikrime'den; o daEbû Hureyre'den: "Allah bir isi hükmettigi zaman..." hadîsini tahdîs etti de bu rivayette "Sihirbazin agzi üzerine" sözünden sonra "Kâhinin agzi üzerine" sözünü ziyâde etti.
Alî ibn Abdillah dedi ki: Ve bize Sufyân tahdîs etti de, bu hadîsinde söyle dedi: Amr ibn Dînâr söyle dedi: Ben Ikrime'de isittim, söyle diyordu: Bize Ebû Hureyre tahdîs edip söyle dedi: "Allah bir isi hükmettigi zaman"'ve "Sihirbazin agzi üzerine" sözünü söyledi.
Alî ibn Abdillah dedi ki: Ben Sufyân ibn Uyeyne'ye:
— Sen bunu Amr'dan isittin mi? diye sordum. O:
— Ben Ikrime'den isittim, dedi ki: Ben Ebû Hureyre'den isittim, evet, dedi.
Alî ibnu'l-Medînî söyle dedi: Ben Sufyân'a:
— Bir insan senden, Amr'dan; o da Ikrime'den; o da Ebû Hureyre'den rivayet etti. Ebû Hureyre bu hadîsi Peygamber'e yükseltiyordu; o "Furrigâ" seklinde okudu, dedim.
. Sufyân:
— Amr ibn Dînâr o kelimeyi böyle okudu, kendisi bunu bu sekilde râ ile mi isitti yâhud isitmedi mi, bilmiyorum, dedi.
Sufyân:
— Bu kelime râ harfiyle bizim kirâatimizdir, dedi [325].

176- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

'And olsun ki, Hicr sahihleri de gönderilen peygamberleri yalanlamislardir" (Âyet: 80).

223-.....Imâm Mâlik, Abdullah ibn Dinar'dan; o da Abdullah ibn Umer'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) -Tebûk'e giderlerken-Hicr sehrinin harabeleri yanindan geçtikleri sirada sahâbîlerine: "Bu helak edilmis kimselerin yurtlarina girip konaklamayiniz, ancak aglayicilar olmaniz hâli müstesnadir. Eger aglayicilar olamiyorsaniz, onlara isabet eden azabin benzeri sizlere isabet'etmemesi için, onlarin yurtlarina girmeyiniz" buyurmustur [326].

177- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"And olsun ki, biz sana tekrarlanan yediyi ve su büyük Kur'ân'i verdik"
(Âyet: 87).

224-.....Ebû Saîd ibnu'l-Muallâ söyle demistir: Ben namaz kilarken Peygamber (S) benim yanima ugradi da, beni çagirdi. Ben O'nun yanina gitmedim. Nihayet namazi kildiktan sonra yanina var-digimda bana:
— "Gelmenden seni men' eden nedir?" buyurdu. Ben:
— Namaz kiliyordum, dedim. Rasûlullah:
— "Allah: Imân edenler, Allah 'a ve RasûVe icabet ediniz (ei-(Enfâh 24) buyurmadi mi?" dedi.

Sonra Rasûlullah bana:
— "Sen bu mescidden çikmadan önce ben sana Kur'ân'daki en büyük sûreyi ögretecegim" buyurdu. Sonra Peygamber mescidden çikmak için yürüdügü zaman ben kendisine o sözünü hatirlattim. Bunun üzerine:
— "O sûre el-Hamdu lillâhi RabbVl-âlemîn Sûresi'dir, O (namazlarda) tekrar edilen yedi âyet ve bana verilen büyük Kur'ân 'dir" buyurdu [327].

225-.....Ebû Hureyre (R): Rasûlullah (S): "Ümmü'l-Kur'ân, tekrarlanan yedi âyettir ve büyük Kur'ân'dir" buyurdu, demistir [328].

178- "Kur'ân'i Parça Parça Ayiranlara... " (Âyet: 91) Babi

"el-Muktesimîn", "Yemîn edenler" demektir. "Lâ uksimu", yânî "Yemîn ederim" ta'bîri, bu "Muktesimîn" ma'nâsindandir. Bu son fiil "Le- uksimu(= Elbette yemîn ederim)" seklinde de okunur.
'Kaasemehumâ = fblîs, Âdem ile Havva'ya yemîn etti"
(ei-Arâf: 2i) ve o ikisi Iblîs'e yemîn etmediler, ma'nasinadir.
"Birbirlerine Allah adiyle yemîn ettiler, andlastilar" demektir, dedi [329].

226-.....Ebû Bisr, Saîd ibn Cubeyr'den, Ibn Abbâs'in "Kurân'/ parça parça ayiranlar"'-kavli hakkinda: Onlar kitâb ehlidir ki, onlar Kur'ân'i parça parça ayirip, bâzisina îmân ettiler, bâzisina da kâfir oldular, demistir.

227- Bana Ubeydullah ibn Mûsâ, el-A'mes'ten; o da Ebû Zab-yân'dan; o da Ibn Abbâs(R)'tan, onun "Muktesimler üzerine azâb indirdigimiz gibi*' kavli hakkinda: Bâzisina îmân ettiler, bâzisina küf-rettiler; bunlar Yahûdîler ve Hristiyanlar'dir, demistir [330].

179- Yüce Allah'in: 'Sana Yakin Gelinceye Kadar Rabbhne Ibâdet Et (Âyet: 99) Kavli Babi

Salim ibn Umer: "el-Yakîn", "Ölümüdür, demistir [331].

16- en-Nahl Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

180- Rûhu'l-Kudüs, Cibril'dir Babi

[332]

"Onu RabbHn tarafindan hakk olarak RûhuH-Kudüs indirmistir" (Âyet: 102) .
"Onlarin kurmakta olduklari tuzaklardan dolayi hiçbir darlikta olma, sikintiya düsme" (Âyet: 127), (Dar yer,
sikintili bir is ma'nâsina seddesiz ve seddeli olarak)
"Emrun daykun" ve "Dayyikun" denilir; "Heynun ve Heyyinun"; "Leynun ve Leyyinun"; "Meytun ve
Meyyitim" kelimeleri de onun gibi hem seddesiz, hem de seddeli olarak kullanilir.
Ve Ibn Abbâs: "Et takallubihim" (Âyet: 46), "Dönüp dolasmalarinda, gidip gelmelerinde" ma'nâsinadir, dedi.
Mucâhid de: "O, sizi sallayip çalkalar diye yeryüzüne sabit ve muhkem daglar, irmaklar, yollar koydu"
(Âyet: 15); buradaki "Temîdu",
"Tekeffeu" (yânî: Hareket ettirir, meylettirir) ma'nâsinadir. liMufratûn-Onlar cehennemin öncüleri yapilmislardir" (Âyet: 62), "Onlar orada unutulmus olanlardir" ma'nâsinadir, dedi.
Ve Mucâhid'den baskasi, "Kur'ân okudugun zaman o kovulmus seytândan Allah'a sigin" (Âyet: 98) kavli hakkinda: Bu öne geçirilmis ve geriye birakilmistir.
Bunun sebebi sudur: Çünkü Eûzu billahi mine's- seytâni'r-racîm demek, Kur'ân okumanin önünde olur.
istiâzenin manâsi Allah'a siginmaktir. (Bâzilari bunu "Kur'ân okumak istedigin zaman" seklinde takdir
etmislerdir.)
"Ve aleIlâhi kasdu*s-sebîl = Dogru yolu açikça bildirmek Allah'a âiddir" (Âyet: 9>; buradaki "Kasdu's-
SebîV\ "Yolu beyân" ma'nâsinadir.
"ed-Dif'u" (Âyet: 5), "Kendisiyle isinip korundugun sey"; "Aksamleyin getirirken, sabahleyin saliverirken"
(Âyet: 6), "Aksamleyin sürüleri mer'adan geri döndürürken, sabahleyin de onlari otlaga çikarirken, onlarda sizin için güzel bir zînet ve zevk vardir";
"Onlar sizin agirliklarinizi yüklenirler, yari caniniz tükenmeden varamayacaginiz memleketlere kadar
götürürler" (Âyet: i), buradaki "Bi-sikkiH-enfüsi",
"Nefislerin yarisi külfet ve mesakkat" ma'nâsinadir.
"Yoksa onlar Allah'in kendilerini yavas yavas azaltmak suretiyle cezalandiracagindan emniyete mi girdiler?"
(Âyet: 47), buradaki "Ala tahavvufin", "Yavas yavas eksiltmek, azaltmak" ma'nâsinadir.
"Sagmal hayvanlarda da sizin için elbette bir ibret vardir" (Âyet: 66), "el-En'âm" lafzi, hem müennes, hem
de müzekker kilinir; tekili olan "en-Naam" lafzi da böyledir, "el-En'âm", "en-Naam"in cemâatidir.
"Allah yarattiklarindan sizin için gölgeler yaydi.
Daglardan size yuvalar, siperler yapti. Sicaktan sizi koruyacak giyecekler, harbde sizi koruyacak giyecekler yapti" (Âyet: 8i); burada sicaktan koruyacak giyimler,
gömleklerdir. Amma harbden koruyacak giyimlere gelince, sübhesiz onlar demirden yapilmis

zirhlardir.
"Bir ümmet diger ümmetten (malca ve sayica) daha çoktur diye, yeminlerinizi aranizda bir hile ve fesâd
konusu edinerek, ipligini saglamca büktükten sonra söküp bozan kadin gibi olmayin" (Âyet: 92); buradaki
"Dahalen beynekum = Aranizda bir dahal" ta'bîri, (bir seye giren hiyanet, aldatma gibi) sahîh olmayan
hersey'dir.
Ibn Abbâs: "Hafede" (Âyet: 72), kisinin çocugunun
çocugudur; "Hurma agacinin meyvesinden ve üzümden bir içki ve güzel bir rizk edinirsiniz" (Âyet: 67); buradaki
"es-Seker", (agaçlarin meyvelerinden yapilip) haram kilinmis olan içki'dir, "Güzel rizk" ise, Allah'in halâl kildiklaridir, demistir.
Sufyân ibn Uyeyne de Sadaka Ebû'l-Huzeyl'den
"Eskâl. " kavli hakkinda: O Mekke'de ismi Harka olan bir kadindi, ipligini saglam saglam büktügü zaman, onu söküp bozardi, demistir. îbn Mes'ûd da: "Hakîkaten îbrâhîm bir ümmetti" (Âyet: 120) kavlindeki "Ümmet", "Hayir ögretmenedir, demistir.

181- "Içinizden Kimi En Asagi Ömre Kadar Geri Götürülür" (Âyet: 70) Kavli Babi [333]

228-.....Enes ibn MâIik(R)'ten (o söyle demistir): Rasûlullah (S) söyle duâ ederdi: "(Yâ Allah) Cimrilikten, tenbellikten, fazla ihtiyarliktan, kabir azabindan, Deccâl fitnesinden, hayât ve ölüm fitnelerinden Sana siginirim" [334].

17- Benû Isrâîl Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

229- Bize Âdem tahdîs etti. Bize Su'be tahdîs etti ki, Ebû îshâk söyle demistir: Ben Abdurrahmân ibn Yezîd'den isittim, o söyle dedi: Ben Ibn Mes'ûd(R)'dan isittim; o, Benû Isrâîl (yâni el-Isrâ), el-Kehf, Meryem Sûreleri hakkinda: Muhakkak ki, bu sûreler ilk atiklerdendirler, bunlar ilk kazanilanlardan ve ezber edilenlerdendirler, dedi [335].
Ibn Abbâs: "O hâlde sizi kim (dirilterek) geri çevirebilir? diyecekler. Sen de: Sizi ilk defa yaratmis olan (kudret sahibi diriltecek-tir)/ de. O vakit sana baslarim sallayacaklar da: Ne vakit O? diyecekler. Sen: Yakin olmasi muhtemeldir, de*' (Âyet: 5i); buradaki "Fe-se-yungidune ileyke ruûsehum", "Sana baslarini sallayacaklar" raa'-nâsinadir, dedi.
Ibn Abbâs'tan baskasi da söyle dedi: (Üç harfli fiilden) "Naga-dat sinnuke", "Disin yerinden hareket etti" ma'nâsinadir.
"Ve kadayna ilâ BenîIsrâîle" (Âyet: 4), "Biz Isrâîl ogullari'na, kendilerinin Arz'da muhakkak fesâd çikaracaklarini haber verdik" ma'nâsinadir. "el-Kadâ" lafzi birçok ma'nâlara gelir: "Kadâ Rabbüke"

(Âyet: 33), "Rabb'in emretti" demektir. "Hükmetmek" ma'nâsi da bu lafizdandir: "Sübhesiz senin Rabb'in onlarin arasinda hüküm verecektir" (Yûnus: 93, en-Nemi: 78, ei-Casiye: 16>; "Yaratmak" ma'nâsi da bu lafizdandir: "Bu suretle Allah onlari yedi gök olmak üzere yaratti" (Fussüet: 12).
"Nefîren" (Âyet: 6), kisinin beraberinde giden kimselerdir ki, cem'iyeti ve toplulugu demektir. "Ve liyutebbirû mâ alev tetbîran" (Âyet: 7), "Galebe ve isti'lâ ettiklerini helak ettikçe etsinler diye (üstünüze düsmanlar saldirdik)";'- 'Biz cehennemi kâfirlere bir hapishane yaptik" (Âyet:8), yânî hiç çikamayacaklari bir hapis yeri, bir alikoyma yeri yaptik.
"Artik o memlekete karsi söz hakk olmustur" (Âyet: 16), yânî geçmIs olan o azâb sözü vâcib olmustur; "O hâlde kendilerine yumusak bir söz söyle" (Âyet: 28); buradaki "Meysûren", "Leyyinen", yânî "Yumusak" ma'nâsinachr.
"Çocuklarinizi fakirlik korkusuyla öldürmeyin. Onlari da, sizi de biz riziklandiririz. Hakikat onlari öldürmek büyük bir suçtur" (Âyet: 3i); buradaki "HiVen" "Günâh ve suç" ma'nâsinadir. "Hati'tu-Ben günâh isledim" ta'bîrinden alinmis bir isimdir; "el-Hatau", fetha ile harekelenmistir. "Günâh islemek" ma'nâsina olan fiilin masdaridir. "Hati'tu", "Ahta'tu", yânî "Günâh isledim, yamldim" ma'nâsinadir.
"Yeryüzünde kibir ve azametle yürüme. Çünkü sen (ne kadar bassan) cidden Arz't yaramazsin, boyca da daglara eremezsin" (Âyet: 37), buradaki "Tahrika", "Kesemezsin" ma'nâsinadir. "Iz hum necva" (Âyet: 47), "Onlar gizli gizli konusurlarken"; buradaki "en-Necvâ" lafzi, "Gizli konustum" ma'nâsma olan "Nâceytu" fiilinden bir masdardir. Allah onlari bu masdar ile vasifladi, ma'nâsi: "Onlar gizli gizli konusurlarken" demektir.
"Rufâten" (kyzv. 49)y "Kirinti, döküntü"; "Istefziz", "Korkudan hoplat, rahatsiz et, onlari hafifletip zorla; "Bi-haylike", "Süvarilerinle"; "er-Raclu ve'r-Reccâletu", "Yayalar, piyadeler" ma'nâsina cemi'dir. Bunlarin tekili "Râcilun"dur. "Sâhibun"un cem'i "Sahbun", "Tâcirun"un cem'i "Tecrun" oldugu gibi (Âyet: 64) (Âyet:68), "Çakilli bir firtina, siddetli bir rüzgâr", "el-Âsib", bir de rüzgârin atip firlattigi seyler ma'nâsina gelir; "Hasabu cehenneme = Cehennemin içine atilan seyler" (ei-Enbiyâ: 98) ta'bîri bu ma'nâdandir, onun içinde atilan sey (yânî içine atilan kavimler), onun hasabidir. "Hasaba fVl-Ard" denilir ki, bu da "Arz'in içine gitti" demektir. "el-Hasbâ"dan türemistir. "Târeten uhrâ", "Diger bir defa" ma'nâsinadir. Bu "Târe" lâfzi masdardir. "Târe" lafzinin cem'i "Tiyeratun" ve "Târâtun"dur [336].
"Le-ahtenikenne zurriyetehu illâ kalîlen —And olsun onun zür-riyetini, birazi müstesna olmak üzere, muhakkak kendime bend ederim", onlari azdirma ve saptirma ile köklerini kazir, helak ederim demektir. "Fulân kimse Fulân'in yaninda bulunan ilmi kendine bend etti" denilir ki, o "Ilmin hepsini kendinde topladi" demektir. "Her insanin amelini kendi boynuna doladik" (Âyet: 13), buradaki "Tâire-//«""Dünyâdan olan nasibi, payi" ma'nâsinadir.
Ibn Abbâs da söyle demistir: Kur'ân'daki her "Sultân", "Hüccet" ma'nâsinadir (Âyet: 33, 80). "Evlâd edinmeyen, mülkünde hiçbir ortagi olmayan, zull ve aczden dolayi hiçbir yardimciya ihtiyâci bulunmayan Allah 'a hamd olsun de, O'nu büyük bil, büyüklükle an** (Âyet: iii); buradaki "Veliyyun mine'z-zulli", "Zelîllik ve acizlikten dolayi hiçbir velîsi olmayan, yânî hiçbir kimseyi velî ve dost edinmeyen" demektir.

182- "Kulunu Bir Gece Mescidi Haram'dan Mescidi Aksâ'ya... Götüren (Allah, Her Türlü

Eksikliklerden) Münezzehtir'* (Âyet: 1) Kavli Babi [337]

230-..... Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) -Mescidi Harâm'dan- götürüldügü Isrâ gecesinde îliyâ sehrinde, yânî Kudüs'te kendisine birinde sarâb, digerinde süt dolu iki kadeh getirildi (ve bunlardan istedigini seç denildi). Rasûlullah ikisine bakti da sütü aldi. Cibrîl, Rasûlullah'a: Seni fitrata hidâyet eden Allah'a hamd olsun, sayet sarâbi alsaydin, ümmetin azacakti, dedi [338].

231-.....Ebû Seleme ibnu Abdirrahmân söyle dedi: Ben Câbir ibn AbdiHah(R)'tan isittim, söyle dedi: Ben Peygamber(S)'den isittim, söyle buyuruyordu: "(Isrâ haberinde) Kureys beni yalanlayinca Hicr'da ayakta durdum. Müteakiben Allah bana Beytu'l-Makdis ile gözümün arasindaki uzakligi kaldirdi da (bana sorulanlari) Mescidi Aksâ'ya bakarak, onun nisanelerinden Kureys'e haber vermege basladim."
Ve Ya'kûb ibn Ibrâhîm sunu ziyâde etti: Bize Ibn Sihâb'in kardesinin oglu, amcasi Ibn Sihâb'dan: "Beytu'l-Makdis'e geceleyin yürütüldügümüz zaman Kureys beni yalanlayinca..." seklinde tahdîs edip, yukaridakinin benzerini nakletmistir [339].
"Kaasifen" (Âyet: 69), "Herseyi kirip büken bir rüzgâr".

183- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"And olsun ki', biz Adem ogullarini üstün bir izzet ve serefe mazhar kilmisizdir... " (Âyet: 70) [340]
"Kerremnâ" ve "Ekremnâ" bir ma'nâyadir. "Di'fe'l- hayât ve di'fel-memât" (Âyet:75), "Hayât azabinin iki katini ve ölüm azabinin iki katini" demektir.
"Hilâfeke" ve "Halfeke" bir ma'nâya olup, "Arkandan" demektir (Âyet: 76).
*'Nâe bi-cânibihî" (Âyet: 83), "Yanini uzaklastirdi" demektir. "De kî: Herbirt kendi aslî tabîatine göre hareket eder" (Âyet: 84), buradaki "Sâkiletihi", "Nâhiyetihi" ma'nâsinadir, bu "Sâkile" kelimesi "Seklihi" ma'nâsindan türemistir."Ke le-kad sarrafnâ (Âyet: 4i, 89) "Yemîn olsun biz yöneltmisizdir"; "Kabilen (Âyet: 92), "Gözle görerek, karsisinda olarak" demektir. Ebe kadina "Kaabile" denildi çünkü o doguracak kadinin dogumunu karsilayicidir ve onun dogan çocugunu, dogusu âninda tutup alir.
"Hasyete'l-infâk" (Âyet: ioo), "Harcama korkusu", "Enfaka'r-raculu", "Adam fakîr oldu", "Nafika's-sey'u" "Sey gitti" demektir.
"Katûran", "Mukattiran" yânî "Cimri" demektir: "De ki: Rabb 'inin rahmet hazînelerine siz mâlik olsaydiniz, o
zaman harcama korkusuyla muhakkak cimrilik ederdiniz* insan çok cimridir" (Âyet: 100)
"Li ezkaan'\Ayet. \oi, 109), "Iki çene kemiginin birlesme yeri üzerine" demektir, bunun tekili "Zekan"dir.
Mucâhid söyle demistir: "Sübhesiz ki cehennem hepinizin cezasidir, tastamam bir ceza" (Âyet: 63), buradaki "Mevfûran", "Vâfiran", yânî "Mükemmel" ma'nâsinadir. "Bize karsi onun öcünü bulamazsiniz" (Âyet: 69), buradaki "Tebîan", "Sâiran = Intikaam alici" demektir.
Ibn Abbâs da: "Tebîan", "Nâsiran = Yardim edici" demektir.

"Onlarin varacagi yer cehennemdir kis atesi yavasladikça biz onun alevini artiririz" (Âyet: 97), buradaki "Kullemâ habat", "Söndükçe" demektir, demistir.
Yine Ibn Abbâs söyle demistir: "Malini israfla saçip savurma" (Âyet: 26), "Malini bâtil yolda harcama" demektir.
"Sayet Rabb'inden umdugun bir rahmeti aramak için onlardan yüz çevirmek zorunda kalirsan, o hâlde kendilerine yumusak bir söz söyle" (Âyet: 28), buradaki "Bir rahmet", "Bir rizk" demektir. "Ben de ey Fir'avn,
seni herhalde helak edilmis saniyorum" (Âyet: 102), buradaki "Mesbûran", "La'netlenmis" demektir. "Senin için hakkinda bir bilgi hâsil olmayan seyin ardindan gitme" (Âyet: 36), buradaki "La tak/u", "Lâ tekul" (yânî "Söyleme") demektir. "Fecâsû hilâle'd-diyâr = Evlerin aralarina girip arastirdilar" (Âyet: 5), yânî "Sizi öldürmek ve yagmalamak için evlerin ortalarina kasdettiler". "Rabb'iniz, /adlindan arayasiniz diye sizin için denizde gemileri yürütendir" (Âyet: 66), buradaki "Yüzcî", "Yucrî = Akitip yürütür" demektir. "Yahirrûne IVl-
ezkaanî- Çenelerinin üstüne kapanarak secde ediyorlar" (Âyet: 107-109), buradaki "LVl-ezkaan...— Çeneleri üzerine", "Yüzleri üzerine" demektir [341].

184- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Bir memleketi helak etmek diledigimiz vakit, onun nVmet ve refahtan simarmis elebasilarina emrederiz de, orada (bu emre ragmen) itaatten çikarlar. Artik o memlekete karsi azâb sözü hakk olmustur. îste biz onu artik kökünden mahv ve helak etmisizdir" (Âyet: i&).

232- Bize Alî ibnu Abdillah tahdîs etti. Bize Sufyân ibn Uyeyne tahdîs etti. Bize Mansûr, Ebû Vâil'den haber verdi ki, Abdullah ibn Mesûd (R): Biz câhiliyette bir kabile çok olduklari zaman "Emira Benû Fularim = Fulân ogullari çok oldu" der idik, demistir.
Yine bu senedle: Bize el-Humeydî tahdîs etti. Bize Sufyân ibn Uyeyne tahdîs etti. Ve el-Humeydî, Sufyân'dan "Emira" seklinde söyledi [342].

185- Bâb:

fEy Nûh ile beraber tasidigimiz (insanlar) zürriyeti, su bir hakikattir ki, Nûh pekçok sükreden bir kuldu" (Âyet: 3) [343].

233-.....Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Bir kerresinde Rasûlullah'in sofrasina et yemegi getirildi ve kendisine bir kol kaldirilip sunuldu. Çünkü Rasûrullah etin bu kismini severdi. Ondan ön dislerivle bir lokma kopardi. Sonra söyle anlatti:
"Ben kiyamet gününde bütün insanlarin seyyidiyim, efendisiyim. Bu neden bilir misiniz? Bütün insanlar, evvelkiler ve sonra gelenler olarak düz ve genis bir sahada toplanirlar. Öyle düz ve genis sâhâ ki, orada bir çagirici çagirinca sesini herkese isittirecek, bakan bir insanin gözü de mahser halkim bir bakista görebilecek (Dag, tepe gibi görmeye, isitmeye bir mâni' bulunmayacak). Bir de

günes (bütün si-cakligiyle) yaklasacak. Artik insanlarin gami, mesakkati dayanamayacaklari ve tasiyamayacaklari bir dereceye ulasacak. Bu sirada insanlar birbirine:
— Size ulasan su faciayi görmüyor musunuz? Rabb'inizin huzurunda sef âat edecek bir sefaatçi (bulmak çâresine) niye bakmiyorsunuz? diyecekler.
Bunun üzerine mahser halkinin bâzisi bâzisina:
— Haydi Âdem 'e gidiniz! diyecek, akabinde insanlar Âdem Peygamber'e gidecekler ve ona:
— (Ey Âdem!) Sen insan nev'inin babasisin. Allah seni kendi eliyle yaratti ve sana kendi canibinden olan rûh üfledi, sonra meleklere emretti, onlar da sana secde ettiler. Rabb'ine bizim hakkimizda sefaat dile. Ey atamiz, içinde bulundugumuz su müskil vaziyeti görmüyor musun? Bize ulasan su sikintiyi bilmiyor musun? diyecekler]
Âdem de:
— Rabb'im, bugün öyle bir öfke etmistir ki, ne bundan önce böyle öfkelenmis, ve ne de bundan sonra bunun benzeri bir öfke ile öfke edecektir. Hem Rabb'im beni cennet agaci meyvesinden birini yemekten nehyetmis iken, ben âsî olup yemistim. (Onun için size sefaat edemem, simdi ben kendimi düsünüyorum.) Vay nefsim, nefsim nefsim! Siz benden baska bir sefaatçiye gidiniz: Nûh 'a gidiniz! diyecek.
Onlar da Nûh 'a varacaklar ve:
— Ey Nûh, sen yeryüzü halkina gönderilen rasûllerin birincisi-sin. Allah sana Kur'ân'da "Çok sükreden kul" adini vermistir. Lütfen hakkimizda Rabb'in huzurunda sefaat et! Içinde bulundugumuz sikintili hâli görmüyor musun? diyecekler.
Nûh Peygamber de:
— Aziz ve Celîl olan Rabb 'im bugün celâllenmistir. Öyle bir derecede ki bundan önce böyle gadâb etmemis, bundan sonra da böyle celâllenmeyecektir. Benim de bir dua edisim var: Ben onu vaktiyle kavmimin helaki için dua etmistim. (Ben de simdi kendimi düsünüyorum.) Vay nefsim, nefsim, nefsim! Simdi siz benden baska bir sefaatçiye gidiniz, Ibrahim'e gidiniz! diyecek.
Onlar da Ibrahim 'e varacaklar ve:
— Ey Ibrahim, sen yeryüzündeki insanlardan Allah 'in Peygamberi ve Haltlisin (dostusun) Rabb'in huzurunda bize sefaat et, içinde bulundugumuz su sikintili hâli görüyorsun! diyecekler.
Ibrahim Peygamber de onlara:
— Bu gün Rabb'imin celâl sifati tecellî etmistir. Hem bir derecede ki bundan önce böyle gadâb etmemis,, bundan sonra da böyle gadâb etmeyecektir. Ben üç kene yalan(a benzer söz) söylemistim. -RâvîEbû Hayyân hadîsin içinde bunlari zikretmistir [344].- (Simdi kendimi düsünüyorum.) Vay nefsim, nefsim, nefsim! Artik siz benden baskasina gidiniz, Musa'ya gidiniz! diyecektir.
Onlar da Musa'ya gidecekler ve:
— Yâ Mûsâ, sen Allah'in rasûlüsün. Allah seni elçi yapmasiyla ve kelâm söylemesi ile insanlar üzerine faziletli kildi. Rabb'in huzurunda bizim için sefaat et! Içinde bulundugumuz acikli hâli görmektesin, diyecekler.
Mûsâ Peygamber de onlara:
— Rabb 'im bugün celâl sifati ile tecellî etti, o derecede ki, ne simdiye kadar bu derece öfkeli olmus, ne de bundan sonra bunun gibi öfkeli olacaktir. Ben ise öldürülmesiyle me'mûr olmadigim bir cani öldürdüm [345]. (Simdi ben nefsimi düsünüyorum.) Ah nefsim, nefsim, nefsim! Siz benden

baska bir sefaatçiye gidiniz, isa'ya gidiniz! diyecek. Onlar da îsâ Peygamber'e gelecekler ve:
— Yâîsâ, sen Allah'in Rasûlüsün ve Allah Taâlâ'mn Meryem'e koydugu ve onun tarafindan olan bir ruhsun, sen besikte bir sabî iken insanlara söz söyledin! Rabb 'in huzurunda bizim için sefaat et, içinde bulundugumuz iztirâbi görmektesin! diyecekler.
îsâ Peygamber de onlara:
— Rabb'im bugün, bundan evvel benzerini yapmadigi ve.bundan sonra da benzerini yapmayacagi bir gadâbla gadâb etmistir, diyecek ve kendine âid hiçbir günâh zikretmeden: Âh nefsim, nefsim, nefsim! diye endîsesini açiklayarak: Siz benden baskasina gidiniz, Mu-hammed'e gidiniz! diyecek.
Onlar da Muhammed'e gelecekler de:
— Yâ Muhammed! Sen Allah'in Rasûlü'sün ve peygamberlerin hâtemisin. Allah senin geçmis ve gelecek bütün günâhlarini magfiret etmistir. Rabb'in huzurunda bizim için sefaat et, içinde bulundugumuz elem ve iztirâbi görmektesin! diyecekler.
Bunun üzerine ben hemen Ars'in altina giderim de Azîz ve Celîl olan Rabb'ime secde edici olarak yere kapanirim. Sonra secdemde Allah bana kendisine yapilacak hamdlerinden ve üzerine güzel senadan öylesini açip ilham edecektir ki, benden önce onu hiçbir kimseye açmamistir. (Ben o hamdler ve senalarla hamd ve sena ettikten) sonra Allah tarafindan bana:
— Yâ Muhammed! Basini kaldir, iste, istedigin sana verilecektir; sefaat et, sefaatin kabul olunacaktir! buyurulur.
Ben secdeden basimi kaldirip:
— Yâ Rabb ümmetim! Yfl Rabb ümmetim! diye sefaat dilegimi söylerim.
Bana:
— Yâ Muhammed, ümmetinden üzerinde hesâb ve suâl olmayanlari cennetin kapilarindan olan sag kapidan cennete koy! Onlar i cennetin bundan baska olan öbür kapilarinda da insanlarla ortaktirlar, buy urulacak."
Bundan sonra Rasûlullah: "Nefsim elinde bulunan Allah'a ye-
mîn ederim ki, cennetin kapi kanatlarindan iki kanadin arasi Mekke ile Himyer yâhud Mekke ile Busrâ arasi kadar genistir" dedi [346].

186- Yüce Allah'in:

Ve Davud'a da Zebur'u verdik" (Âyet: 55) kavli babi [347]

234-.....Bize Abdurrezzâk, Ma'mer ibn Râsid'den; o da Hemmâm ibn Münebbih'ten; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) söyle buyurmustur: "Dâvûd Peygamber'e (Zebur'u) okumak kolaylastirildi. Dâvûd, kendi binit hayvaninin eyerlenmesini emrederdi de, eyerleyecek kisi eyerlemesini bitirmesinden önce Dâ-vûd Zebur'u okur idi. "
Peygamber kur'âni, yânî okumayi kasdediyor [348].

187- Bâb:

"De ki: Allah'i birakip bos yere (tanri diye) söylediklerinizi çagirin. Onlar sizden herhangibir sikinti gideremiyecekleri gibi, degistiremezler de" (Âyet: 56).

235-.....Yahya ibn Saîd el-Kattân tahdîs edip söyle demistir: Bize Sufyân es-Sevrî tahdîs etti. Bana Süleyman el-A'mes, Ibrahim en-Nahaî'den; o da Ebû Ma'mer'den tahdîs etti ki, Abdullah ibn Mes'-ûd (R) "Rabb lerine vesile arayip duruyorlar*' (Âyet: 55) kavli hakkinda söyle demistir: Insanlardan bir topluluk, cinnlerden bir topluluga ibâdet ediyorlardi. Nihayet o cinnler Islâm Dîni'ne girdi, o insanlar ise cinnlerin dînine tutunup kaldilar.
Ubeydullah el-Escaî, Sufyân'dan; o da el-A'mes'ten yaptigi rivayette: "De ki: Allah *i birakip bos yere (tanri diye) söylediklerinizi çagirin" fikrasini ziyâde etti [349].

188- Bâb:

'Onlarin taptiklari da -hangisi Rabb Herine daha yakin (olacak) diye- bizzat vesile arayip duruyorlar, O'nun rahmetini umuyorlar, Oynun azabindan korkuyorlar. Çünkü O'nun azabi korkunçtur" (Âyet: 57).

236-.....Abdullah ibn Mes'ûd (R) su "Onlarin taptiklari da hangisi Rabb 'lerine daha yakin olacak diye bizzat vesile arayip duruyorlar... " âyeti hakkinda: Cinnden birtakim kimseler, baskalari ta-rafindan ibâdet ediliyorlardi, akabinde bunlar Islâm'a girdiler, demistir [350]

189- Bâb:

'Geceleyin sana gösterdigimiz o temasayi ancak insanlara bir fitne ve imtihan yaptik... " (Âyet: 60)

237-.....Sufyân ibnUyeyne, Amr ibn Dinar'dan; o da Ikrime'den tahdîs etti ki, Ibn Abbâs "Geceleyin sana gösterdigimiz o temasayi ancak insanlara bir fitne ve imtihan yaptik" kavlindeki rü'yâ hakkinda: O rü'yâ gözün gördügü âyetlerdir ki, Rasûlullah'a sefer ettirildigi gece gösterildi, demistir.
Ibn Abbâs, âyetin devamindaki' * Ve Kur 'ân 'da la 'net edilmis olan agaç" da zakkum agacidir, demistir [351].

190- Yüce Allah'in:'Sabah Namazini Da (Eda Et). Çünkü Sabah Namazi Sâhidlîdir" (Âyet: 78) Kavli Babi

Mucâhid:
"Kur'âneH-fecri", "Sabah namâzi'Mir, demistir.

238-.....Bize Ma'mer ibn Râsid, ez-Zuhrî'den; o da Ebû Seleme ile Ibnu'l-Müseyyeb'den; onlar da Ebû Hureyre(R)'den haber verdi ki, Peygamber (S) söyle buyurmustur: "Cemâat namazinin tek

kisinin namazi üzerine fadli, yirmibes derecedir. Gece melekleri ile gündüz melekleri de sabah namazinda birlesirler."
Ebû Hureyre: Isterseniz "Ve sabah namazini da. Çünkü sabah namazi sâhidlidir" âyetini okuyunuz, der idi.

191- Yüce Allah'in: Ümîd Edebilirsin, Rabb Hn Seni Hamdedilmis Bir Makaama Gönderecektir" (Âyet: 78) Kavli Babi [352]

239-.....Âdem ibn Alî söyle demistir: Ben Ibn Umer(R)'den isittim, söyle diyordu: Kiyamet gününde insanlar küme küme olurlar, her ümmet kendi peygamberinin ardina düserler (ve büyük peygamberlere): Yâ Fulân sefaat et, (Yâ Fulân sefaat et), derler. En sonu sefaat dilegi Peygamber(S)'e erisip nihayet bulur. Bu sefaat vakiasi Allah'in, Peygamberi Muhammed'i Mâkaamu Mahmûd'a gönderecegi eün vuku' bulur [353]

240-..... Suayb ibnu Ebî Hamza, Muhammed ibnu'1-Munkedir'den; o da Câbir ibn Abdillah(R)'tan tahdîs etti ki, Rasûlul-lah (S) söyle buyurmustur: "Her kim ezan okunurken tamâmini isitip dinledigi (ve müezzinin söyledigi kelimeleri söyleyip bitirdigi) zaman Allâhumme Rabbe hâzihVd-da'vetVt-tâmme ve's-salâtVl-kaaime âti Muhammeden eUvesîlete ve'l-fadîlete ve'b'ashu makaa-men Mahmûdenellezî vaadtehu (= Yâ Allah! Ey bu tam da'vetin ve kilinmak üzere olan bu namazin Rabb'i! Muhammed'e vesîleyi, fa-dîleti ihsan et, bir de kendisine va'd ettigin Makaamu Mahmûd'u verip oraya vardir -da sefaatçi kil-) diye duâ ederse, o kisiye kiyamet gününde sefaatim ulasir."
Bu hadîsi Hamza ibnu Abdillah, babasi Abdullah ibn Umer'-den; o da Peygamber(S)'den olmak üzere rivayet etti [354].

192- Bâb:

'De ki: Hakk geldi, bâtil zeval buldu. Sübhesiz ki, bâtil dâima zeval bulucudur" (Âyet: 8i).
"Yezhaku", "Yehliku", yânî "Helak olur" demektir.

241-.....Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle demistir: Mekke'nin fethi günü Peygamber (S) Mekke'ye girdi. Ka'be'nin etrafinda ibâdet için dikilmis (kursunla saglamlastirilmis) üç yüz aitmis put vardi. Peygamber elindeki bir deynekle bunlara dürtüyor ve söyle diyordu: "Hakk geldi, bâtil gitti helak oldu. Hakk geldi, hâlbuki (ölen bâtil) ne îcâda, ne de öleni diriltmeye muktedir degildir" [355].

193- Bâb:

'Sana ruhu sorarlar" (Âyet: 85) [356]

242-.....Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle demistir: Ben Peygamber'in maiyyetinde Medine

tarlalarinda yürüyordum. Peygamber de hurma dalindan bir deynege dayaniyordu. O sirada birkaç Yahûdî tesadüf etti. Bâzisi bâzisina:
— Su ruhtan sorun, dedi. Diger bâzisi da:
— (Hayir sormayin) bu size iyilik getirmez (yâhud size sübhe verir), dedi.
Bâzisi da:
— Sizi hoslanmayacaginiz birseyle karsilamasin, dedi.
Sonunda O'na sorun dediler de, Peygamber'e ruhtan sordular. Peygamber kendini tuttu, onlara hiçbir cevâb vermedi. Ben O'na vahy indirilmekte oldugunu bildim de oldugum yerimde dikildim. Vahy inince Peygamber sunu söyledi: "Sana ruhu sorarlar. De ki: Rûh, Rabb 'imin emri cümlesindendir. Size az bir ilimden baskasi verilmemistir [357]

194- Bâb-.

'Namazinda pek bagirma, sesini pek de kisma; ikisinin arasi bir yol tut'* (Âyet: 110).

243-.....Ibn Abbâs (R) "Namazinda pek bagirma, sesini pek de kisma" kavli hakkinda söyle demistir: Bu âyet, Rasûlullah Mekke'de gizli yasarken indi. Rasûlullah sahâbîleriyle namaz kildigi zaman, Kur'ân okurken sesini yükseltiyordu. Müsrikler ise Kur'ân'i isitince hem Kur'ân'a, hem onu indirene, hem de Kur'ân kendisine gelene sövüyorlardi. Bunun üzerine Yüce Allah, Peygamber'ine hitaben: "Namazinda Kur'ân okurken sesini çok açiklama, pek de kisma, ikisinin arasi bir yol tut" buyurdu [358].

244-.....Bize Zaide ibnu Kudâme, Hisâm'dan; o da babasi Urve'den tahdîs etti ki, Âise(R): Bu "Sesini çok açiklama "kelâmi, dua hakkinda indi, demistir [359].

18- el-Kehf Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Ve Mucâhid söyle dedi:
'Takriduhum" (Âyet: 12), "Günes onlari terkediyordu"; Ve kâne lehu sumurun" (Âyet: 34), "O adamin baskaca geliri de vardi", yânî altin ve gümüsü vardi.
Mucâhid'den baskasi da söyle dedi: Ötre ile "es-Sumuru", "es-Semer"in cemâatidir.
"Bâhiun nefsehu" "Nefsini helak edecektin";
"Esefen", "Üzüntü duyarak": "Demek bu söze (Kur'ân'a) inanmazlarsa, bir üzüntü duyarak arkalarindan kendini tüketecektin" (Âyet: 6) [360].
"el-Kehf", dagda olan açiklik, magara; "er-Rakîm" (Âyet: 9), "Yazi", "Merkum" da "Rakm" masdarindan "Yazilmis sey" ma'nâsinadir.
"Onlarin kalblerini (sabr ve sebat ile hakka) baglamistik" (Âyet: 14), "Onlara sabr ilham etmistik".

"Eger inananlardan olmasi için onun kalbine rabita vermeseydik, az daha onu mutlak açiga vuracakti" (ei- Kasas: 10).
"Satatan", "Ifrâtan", "O takdirde and olsun ki, hakikatten uzaklasmis oluruz" (Âyet: i4); "el-Vasîd" (Âyet: is), magaranin giris yeri; bunun cem'i "Vesâid" ve "Vusud"dur; "Vasîd", "Kapi"dir da deniliyor;
"Mu'sadetun" (ei-Beied: 20), "Kapatilmis"; bu"Asade'l-hâbe" ve "Evsade = Kapiyi kapatti" fiilinden türemistir
(Müellif bunu istidrâden zikretti).
"Baasnâhum" (Âyet: 19), "Onlari dirilttik, yânî uyandirdik"; "Eyyuhâ ezkâ taâmen = Onun hangi yiyecegi daha temizse" (Âyet: 19): "O sehir ahâlîsinden hangisinin yiyecegi daha çoksa" demektir. Bu daha çok halâl olani ma'nâsinadir deniliyor, keza asil üzerine daha çok nemâli olani ma'nâsinadir da deniliyor.
Ibn Abbâs: "O iki bag mahsûlünü vermis, bundan birseyi zulmetmemisti" (Âyet: 34), yânî eksik birakmamisti
ma'nâsinadir, dedi.
Saîd ibn Cubeyr de Ibn Abbâs'tan olmak üzere: "er-Rakîm", kursundan yapilmis levha'dir, onlarin vâlîsi bu gençlerin isimlerini onun üzerine yazmis, sonra da o levhayi kendi hazînesine atmisti, demistir.
"Biz nice yillar onlarin kulaklarina (perde) vurduk"
(Âyet: ii): "Yânî, Allah onlari yillarca tam bir sükûn içinde uyuttu, onlar da uyudular."
Ibn Abbâs'tan baskasi da söyle dedi:
"Ve eletteilu"{$ü\âsî 2. bâbdan) "Tencû(= Kurtuldu, kurtulur)" ma'nâsinadir. Mucâhid de: "Mevtten",
"Kurtulacak yer, korunacak yer, siginak" ma'nâsinadir, dedi. "Onlar için va'dedilen bir zaman vardir ki, onun karsisinda hiçbir siginak bulamayacaklardir" (Âyet: 58). "Onlar Kur'ân dinlemeye tahammül edemiyorlardi" (Âyet: 101).

195- Azîz Ve Celîl Allah'in Su Kavli Babi:

'Insanin cedeli (husûmeti) ise herseyden fazladir (Âyet: 54) [361].

245-.....Ibn Sihâb söyle demistir: Bana Hüseyin'in oglu Alî haber verdi. Ona da babasi Hüseyin ibn Alî, Alî ibn Ebî Tâlib(R)'den söyle haber verdi: Rasûlullah (S) bir gece Alî ile (kendi kizi ve Alî'nin esi olan) Fâtima'yi ziyaret etti de, onlara: "Siz ikiniz namaz kilmaz misiniz?" (diye teheccüd namazina tesvik) buyurmustur [362].
"Recmen bVl-gayb" (Âyet; 22), "Gayb taslamak": Apaçik belli olmadi, demektir. "Ve hâne emruhu furutan = Onun isi haddi asmakti" (Âyet: 28), "Pisman olmakti" demektir. "Surâdikuhâ = Cehennemin duvarlari- çepeçevre kendilerini kusatmistir" (Âyet: 29): Duvarlar ve büyük çadirlarla çevrilen hücre gibi. "Ve huve yuhâviruhu == Onunla konusurken" (Âyet: 33,37), bu, karsilikli konusmak, birbirine cevâb döndürmek ma'nâsina olan "Muhavere" masdarindandir.
"Ve lâkinnâ huve'llâhu Rabbî" (Âyet: 38), "Fakat ben (mü'mi-nim), O Allah benim Rabb'imdir. Ben

Rabb'ime hiçbir seyi ortak kosmam" demektir. Sonra "Ene"den elîfi hazfetti de iki nûn'dan birini digerinin içine girdirdi, böylece kelime "Lâkinnâ" oldu. "Ve ferrecnâ hilâlehumâ neheren - Biz o iki bagin arasindan bir de nehir fiskirttik" (Âyet: 33) buyuruyor. "Saîden zelekan" (Âyet: 40), "Üzerin-de ayak sabit olmayan kaypak bir toprak". "Iste bu makaamda nusrat ve hâkimiyet, hakk olan Allah 'indir, O sevâbca da hayirli, akibetçe de hayirlidir" (Âyet: 44), buradaki "Velayet", "el-Velî"nin masdari-dir; "Ukuben", "Akibet", "Ukbâ" ve "Ukbetun" hepsi birdir, "Âhiref've "Son" ma'nâsinadir. "Kibelen", "Kubulen" ve "Ka-belen": Gözleri önünde ve açiktan karsilamak ma'nâsinadir.
"Biz peygamberleri müjde verici ve korkutucu kimseler olmaktan baska bir sifatla göndermedik. Kâfir olanlar ise hakki bâtil ile yerinden kaydirmak için mücâdele ederler" (Âyet: 56). Buradaki "Li-yudhidû", "îzâle etmeleri için" demektir. "ed-Dahad", "Üzerinde ayak sabit olmaz kaypak sey" demektir.

196- Bâb:

"Bir zaman Mûsâ genç adamina söyle demisti: Ben iki denizin birlestigi yere varincaya kadar durmayip gidecegim, yâhud uzun zamanlar geçirecegim" (Âyet: 60).
"Hukuben"* "Zamanen" demektir. Bunun cem'i "Ahkaab'Mir [363].

246-..... Saîd ibn Cubeyr söyle dedi: Ben, Ibn Abbâs'a:
— Nevf el-Bukâlî, Hizir'in sahibi olan Mûsâ, Isrâîl ogullan'nin sahibi olan Mûsâ degildir iddiasinda bulunuyor, dedim.
Bunun üzerine Ibn Abbâs söyle dedi:
— Allah'in düsmani yalan söylemistir. Bana Ubeyy ibn Ka'b tah-dîs etti ki, o, Rasûlullah(S)'tan söyle buyururken isitmistir:
"Mûsâ Peygamber, îsrâîl ogullari içinde hitâb edici olarak ayaga kalkmisti. Kendisine:
— Insanlarin en âlimi kimdir? diye soruldu. Mûsâ:
— Benim,diye cevâb verdi.
Bu husustaki ilmi (Allah en iyi bilendir diyerek) Allah'a havale etmediginden dolayi, Allah ona itâb etti. Ve Allah ona: 'Iki denizin birlestigi yerde benim bir kulum var ki, o senden daha âlimdir' diye vahyettu Mûsâ:
— Yâ Rabb, ben ona nasil yol bulayim? dedi. Ona:
— Beraberinde bir balik alirsin, o baligi bir zenbîl içine koyarsin. Baligi nerede kaybedersen, iste o kul, oradadir! buyurdu.
Bundan sonra Mûsâ bir balik aldi, akabinde onu bir zenbîl içine koydu, sonra Mûsâ gitti, beraberinde kendisine hizmet eden genci Yûsâ ibn Nün da gitti. Nihayet (iki denizin birlestigi yerdeki) kayanin yanina geldiklerinde, ikisi de baslarini yere koyup uyudular. Balik zenbt-lin içinde debelendi ve zenbîlden siçrayip disari çikti, akabinde denize düstü. Allah ondan suyun akisini tuttu da deniz içinde kendine su künkü gibi (bir bosluk birakarak) yol açti. Nihayet deniz suyu onun üzerinde tak gibi oldu. Mûsâ uyaninca -arkadasi Yûsâ, Musa'ya ba-
iigi(n hârika isini) haber vermeyi unuttu.- O günlerinin kalani ile bütün gece gittiler, nihayet ertesi sabah olunca Mûsâ hizmetçisine:

— Kusluk yemegimizi getir, bu seferimizden yorgunluk duyduk, dedi."
Dedi ki: "Hâlbuki Mûsâ emrolundugu o yerin Ötesine geçmedikçe yorgunluk duymamisti. Hizmetçisi:
—- Gördün mü, kayanin dibinde barindigimiz zaman baligin gittigini haber vermeyi unutmusum. Onu söylememi bana seytândan baskasi unutturmadi. Balik deniz içinde sasilacak bir surette yolunu alip yitti, dedi.
Ve baligin suya girmesinde balik için bir yol meydana geldigini söyledi. Deniz içinde böyle bir yolun meydana gelmesi Mûsâ ile gencine hayret edilecek birsey olmustu. Mûsâ:
— Zâten bizim arayacagimiz sey bu idi, dedi. Ve izlerinde geri döndüler."
Dedi ki: "Geldikleri yoldaki ayak izlerine basa basa döndüler. Nihayet o tasin yanma vardiklarinda, üzerine bir elbise örtülmüs bir zât gördüler. Mûsâ ona selâm verdi. Hizir da Musa'ya:
— Bu senin bulundugun yerde "Selâm" nereden? dedi. Oda:
— Ben Musa'yim, dedi. Hizir:
— îsrâîl ogullari'nin Musa'si mi? diye sordu.
— Evet, ben sana, sana ögretilmis olan rüsd ve hidâyetten bana da birsey ögretmen için geldim, dedi.
Hizir:
— Dogrusu sen benim beraberimde asla sabredemezsin yâ Mûsâ! Ben, Allah'in ilminden bana ögrettigi bir ilim üzerindeyim ki, onu sen bilemezsin, sen de Allah'in ilminden sana ögrettigi öyle bir ilim üzerindesin ki, onu da ben bilemem, dedi.
Mûsâ:
— Beni insâallah sabirli bulacaksin, sana hiçbir iste âsî olmayacagim, dedi.
Hizir:
— Eger bu surette bana tâbi' olacaksan, ben sana anip söyleyin-ceye kadar sen bana hiçbirsey sorma, dedi.
Bunun zerine Hizir ile Mûsâ (gemileri olmadigi için) deniz kiyisinda yürüyerek gittiler. Yanlarina bir gemi ugradi. Kendilerini gemiye yüklesinler diye gemicilerle söylestiler. Gemiciler Hizir'i tanidilar ve bu sebeble onlari ücretsiz olarak gemiye aldilar. Hizir ile Mûsâ gemiye bindiklerinde, Mûsâ, Hizir'in gemi levhalarindan (yâni tahtalarindan) birini keser ile sökmüs oldugunu gördü. Mûsâ hemen Hizir'a:
— Bu gemiciler toplulugu bizi gemilerine ücretsiz almislarken, sen onlarin gemilerine kasdedip içindekileri batirmak için mi gemiyi deliyorsun? And olsun sen büyük bir is yaptin, dedi.
Hizin
— Ben sana beraberimde asla sabredemezsin demedim mi? dedi.
Mûsâ:
— Unuttugum seyden dolayi beni muâhaze edip cezalandirma
ve bana su arkadaslik isinde güçlük gösterme, dedi."
Râvî Ubeyy ibn Ka'b dedi ki: Rasûluüah (S): "Bu, Musa tarafindan olan unutmanin birincisi oldu" buyurdu.
Dedi ki: "O sirada bir serçe kusu geldi de geminin kenarina kondu ve denizden bir gaga su aldi. Hizir, Musa'ya:
— Benim ilmimle senin ilmin, A ilah 'in ilminden ancak su serçenin bu denizden eksilttigi sey

gibidir, dedi.
Sonra gemiden çiktilar, müteakiben onlar deniz kenarinda yürüdükleri sirada Hizir, oglanlarla beraber oynamakta olan bir oglan çocugu gördü. Akabinde Hizir o çocugun basini eliyle tuttu ve onu eliyle koparip, çocugu öldürdü. Mûsâ, Hizir'a:
— Tertemiz bir cani, diger bir can karsiligi olmaksizin öldürdün. And olsun sen çok kötü bir is yaptin, dedi.
Hizir:
— Ben sana beraberimde asla sabredemezsin demedim mi? dedi
ve: Bu, birinciden daha da siddetlidir, diye söyledi.
Mûsâ:
— Eger bundan sonra sana birsey sorarsam, artim benimle arkadaslik etme. O takdirde tarafimdan muhakkak bir özre ulasmis-sindir (benden ayrilmakta ma'ziretli sayümissindir), dedi.
Yine gittiler. Nihayet bir memleket halkina vardilar ki, ora ahâlîsinden yemek istedikleri hâlde kendilerini misafir etmekten çekinmislerdi. Derken orada yikilmaga yüz tutmus bir duvar buldular. -Yikilmaga yüz tutmus ma'nâsma onun meyletmis oldugunu söyledi. - Hizir kalkip o duvari eliyle riogrultuverdi. Mûsâ ona:
— Bunlar öyle bir kavim ki, biz onlara geldik, onlar bizi doyurmadilar ve bizi misafir etmediler; isteseydin elbet buna karsi bir ücret alabilirdin, dedi
Hizir:
— Iste bu, benimle senin orandaki ayriliktir, dedi ve: Iste üzerinde sabredemedigin seylerin içyüzü budur (Âyet: 82)" kavline kadar
söyledi.
Rasûlullah (S): "Çok arzu ettik ki Mûsâ sabretmis olsaydi da aralarinda geçen maceranin haberlerini Allah da bize anlatsaydi" buyurdu.
Saîd ibn Cubeyr geçen senedle: Ibn Abbâs: "Önlerinde her saglam gemiyi zorla almakta olan bir hükümdar vardir" (Âyet: 79) seklinde okurdu,ve yine Ibn Abbâs: "Çocuga gelince, o bir kâfir idi, anasi ile babasi ise îmân etmis kimselerdi" (Âyet: 80) seklinde okurdu, demistir [364].

197- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Bunun üzerine onlar bu iki deniz arasinin birlesik yerine ulastiklarinda baliklarim unuttular. Balik deniz içinde bir delige dogru yolunu tutup gitmisti" (Âyet: 6i).
"Sereben", "Gidecek yol", "Yesrubu" da "Girer, gider" ma'nâsinadir. "Ve sâribun bVn-nehâr = Gündüz yoluna giden" (erRad: io) kavli de bu "Sereb" lafzindandir.

247- Bize Ibrâhîm ibn Mûsâ tahdîs etti. Bize Hisâm ibn Yûsuf haber verdi ki, ona da îbnu Cureyc haber verip söyle demistir: Bana Ya'lâ ibnu Müslim ve Amr ibnu Dînâr, Saîd ibnu Cubeyr'den haber verdi. Ibnu Cureyc'in bu iki seyhinden herbiri arkadasi üzerine artirma yapiyordu. Ya'lâ ile Amr'dan baskalari da: Ben bu hadîsi Saîd ibn Cubeyr'den olmak üzere tahdîs ederken isittim, dedi.
Saîd ibn Cubeyr söyle demistir: Bizler, kendi evinde Ibn Abbâs'in yaninda bulunuyorduk. O:
— Bana sorunuz, dedigi zaman ben:

— Yâ Ebâ Abbâs! Allah beni sana feda etsin. Kûfe'de halka va'z ve haberler anlatan hikayeci bir adam var, ona Nevf deniliyor. Iste o zât, Hizir'in sahibi olan Mûsâ, îsrâîl ogullari'nin Musa'si degildir diye söylüyor, dedim.
Ibnu Cureyc dedi ki: Amr ibnu Dînâr'a gelince, o da Saîd'den yaptigi tahdîsinde bana söyle dedi: Ibn Abbâs:
— Allah'in düsmani olan o Nevf yalan söylemistir, dedi. Ya'lâ ibn Müslim ise yine Saîd'den yaptigi tahdîsinde bana söyle
dedi: Ibn Abbâs söyle dedi:
— Bana Ubeyy ibn Ka'b tahdîs edip söyle dedi: Rasûlullah (S): "Allah 'in rasûlü olan o Mûsâ aleyhi 's-selâm bir gün kavmine te'strli bir va'z ve Allah'in ibretli günlerini hatirlatma yapti, nihayet bu va'-zin te 'sîrînden gözler yas akitip kalbler incelince, Mûsâ eski hâline döndü. Bu sirada bir adam kendisine eristi de:
— Yâ Rasûlallah, yeryüzünde senden daha âlim bir kimse var mi? diye sordu.
Mûsâ:
— Hayir yoktur, dedi.
Mûsâ âlimligi Allah'a döndürmedigi için Allah onu azarladi. Kendisine Allah tarafindan:
— Evet, senden âlim vardir! denildi. Mûsâ:
— Yâ Rabb! O daha âlim kul nerededir? diye sordu. Allah:
— Iki denizin birlestigi yerdedir, diye cevâb verdi.
Mûsâ:
— Yâ Rabb, benim için bir alâmet yap da onun sayesinde bu âlim zâti bileyim, dedi."
Ibn Cureyc dedi ki: Amr ibnu Dînâr bana söyle söyledi: "Bu mekân üzerindeki alâmet, baligin senden ayrildigi yerdir (sen orada o zâta kavusursun), dedi."
Ya'lâ ibn Müslim ise bana söyle söyledi: "Kendisine ruh üfürü-lecek haysiyette ölü bir balik al, dedi. Mûsâ bir balik aldi, akabinde onu bir zenbîl içine koydu ve genç hizmetçisine:
— Ben seni ancak sununla mükellef tutuyorum: Bu baligin senden ayrilacagi yeri bana haber vereceksin, dedi.
O genç de:
— Sen beni çok birseyle mükellef kilmadin, dedi."
Iste bu zikri ulu olan Allah'in "Ve iz kaale Mûsâ ti-fetâhu... - Bir zaman Mûsâ genç adami Yûsâ ibn Nûn'a söyle demisti... "(Âyet:60)
kavlidir.
Ibn Cureyc dedi ki: Genç adamin ismini söylemek Saîd ibn Cureyc tarafindan degildir. Dedi ki: "Mûsâ bir kayanin gölgesinde, nemli bir toprakta istirahatte bulundugu sirada birden o balik zenbîlin içinde debelenip hareket etti. Mûsâ ise uyuyordu. Genç adami kendi kendine:
— Ben Musa'yi uyandirmam, dedi.
Nihayet Mûsâ kendiliginden uyandigi zaman ise hâdiseyi Mûsâ'ya haber vermeyi unuttu. Balik debelenip hareket etmis ve sonunda denize girmisti. Allah da o baliktan suyun akisini tutmus, hattâ baligin su içindeki izi tas içinde gibi olmustu."
Ibn Cureyc dedi ki: Amr ibnu Dînâr bana iste böyle "Sanki baligin izi bir tas içinde gibiydi" seklinde söyledi ve iki bas parmaklari arasiyle onlardan sonra gelen iki parmaklan arasini (yânî orta parmak ve ondan sonraki parmak arasini) halka yapip gösterdi...

"... Mûsâ genç adamina: Kusluk vakti yemegimizi getir. Bu yolculugumuzdan and olsun yorgun düstük, dedi" (Âyet: 62).
"Musa'nin genç adami Musa'ya:
— Allah senden yorgunlugu kessin! dedi."
Ibn Cureyc: Bu duâ cümlesi Saîd ibn Cubeyr'den degildir, demistir.
"Mûsâ, Yûsâ'ya baligin debelenmesi ve kaybolmasi kissasinin Hizir'in bulundugu yerin alâmeti oldugunu haber verince, ikisi beraber geldikleri yol üzerinde geriye döndüler, nihayet o kayaya ulastiklarinda orada Hizir'i buldular."
Ibn Cureyc dedi ki: Usmân ibn Ebî Süleyman bana: "Denizin ortasinda yesil bir kadife yaygi üzerinde" seklinde söyledi.
Saîd ibn Cubeyr yine geçen senedle söyle dedi: "Onu kendi elbisesiyle örtünmüs, elbisenin bir tarafini ayaklarinin altina, bir tarafini da basinin altina koymus olarak buldu. Mûsâ ona selâm verdi. O hemen yüzünden örtüyü açti ve:
— Benim topragimda selâm mi? Sen kimsin? dedi. Mûsâ:
— Ben Musa'yim, dedi. Hizir:
— fsrâîl ogullari'nin Musa'si mi? dedi. Mûsâ:
— Evet o, dedi. Hizir:
— Hâlin nedir, ne istiyorsun? dedi. Musa:
— Sana ögretilen rüsdden bana da ögretmen için geldim, dedi. Hizir:
— Tevrat'in senin elinde olmasi ve sana vahy gelmekte bulunmasi sana kâfi gelmiyor mu? Yâ Mûsâ! Bende bir ilim var ki onu senin bilmen yarasmaz, sende de öyle bir ilim vardir ki benim de onu bilmekligim lâyik olmaz, dedi.
Bu sirada bir kus gagasiyle denizden su aldi. Hizir yine:
— Vallahi benim ilmim ile senin ilmin, Allah 'in ilminin yaninda ancak su kusun gagasiyle denizden aldigi gibidir, dedi.
Nihayet bir gemiye bindikleri zaman, bu sahilin ahâlîsini diger sahile tasimakta olan birçok küçük gemiler buldular. Gemi sahihleri Hizir'i tanidilar da:
— O Allah'in iyi bir kuludur, dediler."
(Belki Ya'lâ ibn Müslim) dedi ki: Biz Saîd ibn Cubeyr'e: O Ha-dir (Hizir) midir? dedik. O: Evet o Hadir'dir, biz onu ücretle tasimayiz, diye söyledi.
"Geminin levhalarindan birini keserle sökmek suretiyle gemiyi deldi de, o söktügü levhanin yerine bir kazik soktu. Mûsâ ona:
— Sen onun insanlarini suda bogmak için mi gemiyi deldin? Ye-mîn olsun sen büyük bir is yaptin, dedi."
Mucâhid "Imrân" sözü hakkinda: "Büyük" ma'nâsinadir, dedi. "Hizir da ona:
— Ben sana, benim beraberimde sen asla sabredemezsin demedim mi?"
Birincisi (Mûsâ tarafindan) bir unutma oldu. Ortasi ise (eger bundan sonra sana birsey sorarsam., demesinden dolayi) bir sart; üçüncüsü ise (isteseydin elbette bir ücret alirdin demis oldugu için) bir kasid olmustur.
"Mûsâ:
— Unuttugum seyden dolayi beni muâhaze etme ve bana su arkadaslik isinde güçlük gösterme, dedi.

Sonra bir oglan çocugu ile karsilastilar. Hizir hemen onu öldürdü."
Ya'lâ ibn Müslim, geçen senedle dedi ki: Saîd ibn Cubeyr söyle dedi: "Hizir oynamakta olan birçok oglanlar buldu da onlardan kâfir ve zekî birini yakaladi, onu yere yatirdiktan sonra biçakla kesti. Mûsâ (evvelkinden daha siddetle reddederek):
— Sen tertemiz, günâh islememis ve bir can mukaabili de olmayan bir cani öldürdün mü? dedi."
Ibn Abbâs bu kelimeyi "Zekiyyeten, zâkiyeten müslimeten" seklinde okur idi. Bu senin "Gulâmen zâkiyen" sözün gibidir.
"Onlar yine gittiler ve yikilmaga yüz tutmus bir duvar buldular. Hizir o duvari dogrulttu."
Saîd ibn Cubeyr, Amr ibn Dinar'dan olmak üzere: "Hizir o duvari eliyle dogrulttu" dedi de, kendi elini söyle yukari kaldirip duvarin dümdüz oldugunu gösterdi.
Ya'lâ ibn Müslim: Ben Saîd ibn Cubeyr'in: "Hizir o duvara eliyle dokundu da duvar dümdüz oldu" dedigini saniyorum, dedi.
"Mûsâ Hizir'a:
— Eger isteseydin muhakkak bu duvari dogrultma karsiliginda bir ücret alirdin, dedi."
Saîd: "Kendisiyle yemek yiyebilecegimiz bir ücret alirdin " dedi. "Onlarin arkalarinda", "Onlarin önlerinde" demektir. Ibn Abbâs böyle "Onlarin önlerinde bir hükümdar vardi" seklinde okudu.
Ibn Cureyc dedi ki: Saîd ibn Cubeyr'den baskalari, o gemileri zorla alan melikin ismi Huded ibnu Buded oldugunu, öldürülen o çocugun isminin de Ceysûr oldugunu iddia ediyorlar.
"Her saglam gemiyi zorla alan bir melik vardi. Iste ben, gemi o hükümdara ugradigi zaman ayipli olmasindan dolayi onu terketme-sini istedim. Gemiciler o hükümdari geçtikleri zaman, bu delik gemiyi iyilestirdiler ve onunla faydalandilar (gemi ellerinde kaldi).1'
Râvîlerden kimi "O deligi karûre (yâni cam) ile kapattilar", dedi; kimi de "Zift ile kapattilar" dedi.
"O öldürülen çocugun ana-babasi iki mü'min idiler; çocuk ise
kâfir idi. Biz o mü'min ana-babayi bir azginlik ve kâfirlik bürüme-sinden, çocuk sevgisinin onlari, o çocugun dîni üzere ona mutâbaat etmelerinden endîse ettik. Istedik ki, onlarin Rabb'i bunun yerine kendilerine temizlikçe daha hayirlisini, merhametçe daha yakinim versin. Hizir bunu Musa'nin:
— Sen tertemiz bir nefsi mi öldürdün? sözüne münâsib olarak söyledi."
"Merhametçe daha yakini", yânî ana-baba, Allah'in ihsan edecegi çocukla, Hizir'in öldürdügü evvelki çocuktan daha fazla merhamete nail olacaklar ma'nâsmadir.
Saîd ibn Cubeyr'den baskasi: O ana-babaya, öldürülenin yerine bir kiz çocugu verildi, dedi. Dâvûd ibn Ebî Âsim ise birden fazla râ-vîden: O bir kiz çocugudur, diye söyledi (meshur olan da budur).

198- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Oradan geçip gittikleri zaman Mûsâ genç adamina:
Kusluk yemegimizi getir, bu yolculugumuzdan and olsun yorgun düstük, dedi. Genç: Gördün mü, kayaya sigindigimiz vakit ben baligi unutmusum. Onu söylememi seytândan baskasi unutturmadi. O sasilacak bir surette (denize atildi) deniz içinde yolunu tutup gitti, (Âyet: 62-63).
"De ki: Yaptiklari isler bakimindan en çok ziyana ugrayanlari, kendileri muhakkak iyi yapiyorlar sanarak dünyâ hayâtinda çalismalari bosa gitmis olanlari size haber vereyim mi?11 (Âyet: 103-104).

Buradaki "Sun'an", "Amelen" manasinadir. "Onlar bunlarin içinde ebedî kalicidirlar, oradan ayrilmak istemezler" (Âyet: ios). Buradaki "Hivelen", "Tahavvulen" ma'nâsinadir.
"Mûsâ: Iste, dedi, bizim arayacagimiz bu idi* Simdi izlerinin üzerinde gerisin geri döndüler" (Âyet: 64); -yânî gelis yollarinin üzerindeki izlerine tâbi' olarak dündüler.-"Le kad cVte sey'en imran=And olsun ki, sen büyük
bir is yaptin" (Âyet: 713 "Le kad cVte seyden nukran=And olsun ki, sen çok kötü bir is yaptin" (Âyet: 74).
Bu iki âyetteki "Imran" ve "Nukran" lafizlari "Dâhiye", yânî "Belâ, felâket" ma'nâsmadir. "Yenkaddu", "Yenkaadu{= Yikildi)" (Âyet: 77) lafizlari "Dis yikildi, sökülddü" ta'bîri gibidir.
"Le-tehizte", "Ve'ttehizte" (Âyet: 77) bir ma'nâya olup "Elbette alirdin" demektir. "Ruhmen" (Âyet: 81), "er- Ruhm "dandir, bu kelime mübalaga bakimindan "Rahmet"ten daha siddetli, daha kuvvetlidir. Biz "Ruhmen" lafzinin "RahînV'den türemis oldugunu saniyoruz. Mekke sehri "Umme Ruhm" diye çagrilir ki, bu "Kendisine devamli rahmet inen sehir" demektir [365].

248- Bana Kuteybe ibnu Saîd tahdîs edip söyle dedi: Bana Suf-yân ibnu Uyeyne, Amr ibn Dinar'dan tahdîs etti ki, Saîd ibn Cubeyr söyle demistir: Ben Ibn Abbâs'a:
— Nevf el-Bukâlî, Isrâîl ogullarinin sahibi olan Mûsâ, Hizir'in sahibi olan Mûsâ degildir diye söylüyor, dedim.
Bunun üzerine Ibn Abbâs söyle dedi:
— Allah'in düsmani yalan söylemistir: Bize Ubeyy ibnu Ka'b tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) söyle buyurmustur: "Mûsâ Peygamber Isrâîl ogullan içinde hutbeye kalkmisti. Kendisine;
— Insanlarin en âlimi kimdir? diye soruldu. Mûsâ:
— Benim, diye cevâb verdi.
Bu husustaki ilmi (Allah en iyi bilendir diyerek) Allah 'a döndürmediginden dolayi Allah ona itâb etti (yânî onu azarladi). Ve ona:
— "Evet iki denizin birlestigi yerde kullarimdan bir kul var ki, iste o senden daha âlimdir" diye vahyetti.
Mûsâ:
— Yâ Rabb! Beni ona ulastiracak yol nasildir? dedi. Allah:
— Bir zenbîl içinde bir balik alirsin, artik baligi her nerede kaybedersen, iste orada baligin izini ta'kîb et (o en âlim kula kavusursun), buyurdu."
Rasûlullah söyle devam etti: "Mûsâyola çikti, beraberinde kendisine hizmet eden genci Yûsâ ibn Nûn da yola çikti. Yanlarinda balik oldugu hâlde yürüyüp, sonunda (iki denizin birlestigi yerdeki) kayaya ulastilar ve onun yaninda konakladilar."
Dedi ki: "Akabinde Mûsâ basini yere koyup uyudu".
Sufyân ibnu Uyeyne geçen senedle ve Amr'dan baskasinin -Katâde'nin- hadîsinde söyle demistir: "Kayanin dibinde bir pinar vardi ki, ona el-Hayyât denilir. Onun suyuna isabet eden hersey muhak-kak canlanip dirilir. Iste o baliga bu hayât pinarinin suyundan birkaç su serpintisi isabet etti" dedi [366].
"Balik hareket etti ve zenbtlin içinden siyrilip kurtuldu, denize girdi. Mûsâ uyandigi (ve gencin haber vermeyi unutup da bir müddet yürüyüp yorulduklari) "zaman genç adamina dedi ki: Kusluk

yemegimizi getir. Bu yolculugumuzdan and olsun yorgun düstük" (Âyet: 64).
Dedi ki: "Mûsâ Peygamber emrolundugu o yerin ötesine geçmedikçe yorgunluk duymamisti. Genç adami Yûsâ ibn Nûn, Mûsâ'-ya:
— Gördün mü, tasin dibinde barindigimiz zaman ben baligi unutmusum. Onu söylememi bana seytândan baskasi unutturmadi. O sasilacak bir surette denize atildi, deniz içinde yolunu tutup gitti, dedi.
Mûsâ:
— Iste bizim arayacagimiz bu idi, dedi.
Simdi izlerinin üzerinde gensin geri döndüler (Âyet: 63-64). Nihayet o kayanin yanina ulastilar. Oradaki denizde baligin yittigi yolu, tâk (yânî bina kemeri) gibi buldular. Baligin deniz içinde böyle bir yol açmasi Musa'nin hizmetçisine hayret verici birsey olmustu. O kayanin yanina vardiklarinda bir de baktilar ki, bir elbiseye bürünmüs bir zât duruyor. Mûsâ ona selâm verdi. O zât:
— Bu senin bulundugun yerde selâm nereden? dedi. Mûsâ da:
— Ben Musa'yim, dedi. O zât:
— Isrâîl ogullan'nin Musa'si mi? diye sordu. Mûsâ:
— Evet, dedi, ve söyle devam etti: Sana ögretilen rüsd ve hidâyetten bana da birseyler ögretmen üzere sana tâbi' olayim mi? dedi.
Hizir ona:
— Yâ Mûsâ! Sende Allah 'in ilminden sana ögrettigi öyle bir ilim vardir ki, onu ben bilemem; bende de Allah'in ilminden bana ögrettigi öyle bir ilim vardir ki, onu da sen bilemezsin, dedi.
Mûsâ:
— Fakat yine de ben sana tâbi' olayim, dedi. Hizir:
— Eger bana tâbi' olacaksan, ben sana anip söyleyinceye kadar bana hiçbirsey sorma, dedi.
Bunun üzerine Hizir'la Mûsâ deniz kiyisinda yürüyerek gittiler. Yanlarina bir gemi ugradi. Hizir (gemiciler tarafindan) tanindi, bu sebebie gemiciler onlari navlunsuz olarak -ücretsiz olarak seklinde de söyler- kendi gemilerine yüklediler. Onlar da gemiye bindiler."
Dedi ki: "O sirada bir serçe kusu geminin kenarina kondu da gagasini denize daldirdi. Hizir Musa'ya:
— Benim ilmim, senin ilmin ve bütün mahlûkaatin ilmi, Allah '-in ilmi içinde ancak su serçenin gagasini daldirip denizden aldigi mik-dârdir, dedi."
Dedi ki: "Musa'ya ansizin olmadi ki, Hizir bir kesere dogru gidip, onunla gemiyi deldi. Mûsâ ona:
— Bu gemiciler toplulugu bizi navlunsuz olarak gemilerine almislarken, sen onlarin gemilerine kasdedip içindekileri batirmak için mi deliyorsun? And olsun sen büyük bir is yaptin (Âyet:7i) dedi.
Yine gittiler, bir de baktilar ki bir çocuk, diger çocuklarin beraberinde oynuyor. Hizir, o çocugun basini eliyle tuttu da onu kesip kopardi. Mûsâ, Hizir'a:
— Sen tertemiz bir cani, diger bir can karsiligi olmaksizin öldürdün ha? And olsun ki, sen çok kötü bir sey yaptin, dedi.
Hizir söyle dedi:
— Ben sana beraberimde asla sabredemezsin demedim mi? Mûsâ:
—Eger, dedi, bundan sonra sana birsey sorarsam benimle arkadaslik etme. O takdirde tarafimdan muhakkak özre ulasmissindir.

Yine gittiler. Nihayet bir memleket halkina vardilar ki, ora ahâlisinden yemek istedikleri hâlde kendilerini misafir etmekten çekinmislerdi. Derken yikilmak isteyen bir duvar buldular. O bunu eliyle söyle yapip derhâl dogrultuverdi (Âyet: 74-??). Mûsâ Hizir'a dedi ki:
— Biz bu memlekete girdik. Onlar bizi misafir etmediler ve bize yemek vermediler. Eger isteseydin elbet buna karsilik bir ücret alirdin.
Hizir da söyle dedi:
— Iste bu, benimle senin ayrilisimizdir. Sana üzerinde sabrede-medigin seylerin içyüzünü haber verecegim... (Âyet:77-82)*i.
Rasülullah (S -kissayi buraya kadar naklettikten sonra): "Çok arzu ederdik ki, Mûsâ sabretseydi de, aralarinda olan isler Allah tarafindan bizlere hikâye olunsaydi" buyurdu.
Dedi ki: Ibn Abbâs: "Önlerinde her saglam gemiyi zorla almakta olan bir melik vardi. Oglana gelince, o bir kâfir idi" seklinde okurdu.

199- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"De ki: Yaptiklari isler bakimindan en çok ziyana ugrayanlari size haber vereyim mi?" (Âyet: 103) [367]
.

249-.....Mus'ab ibn Sa'd ibn Ebî Vakkaas söyle demistir: Ben babam Sa'd ibn Ebî Vakkaas'a "De kî: Ameller bakimindan en çok ziyana ugrayanlari size haber vereyim mi?" kavlinden sordum: Onlar Harûriyye taifesi midir? dedim.
Sa'd ibn Ebî Vakkaas (R):
— Bu en çok ziyana ugrayanlar Harûrîler degildir. Bu büyük ziyana ugrayanlar Yahûdîler'le Nasrânîler'dir, Yahûdîler'e gelince, onlar Muhammed'i yalanlamislardir. Nasrânîler ise cennete kâfir olmuslar da cennette hiçbir yiyecek ve içecek yoktur demislerdir. Harûrîler ise, kuvvetli bir te'mînât ile desteklemelerinin ardindan Allah'in ahdini (Allah'a verdikleri sözü) bozanlardir, dedi.
Sa'd, onlara "Fâsiklardir" diye isim verir idi [368].

200- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

O en çok ziyana ugrayanlar, Rabb Herinin âyetlerini ve O*na kavusmayi inkâr edip de (hayir nâmina bütün) yaptiklari bosa gitmis olanlardir ki, biz kiyamet gününde onlar için hiçbir ölçü tutmayacagiz" (Âyet: 105).

250-.....el-Mugîre ibnu Abdirrahmân haber verip söyle dedi:
Bana Ebû'z-Zinâd, el-A'rec'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) söyle buyurmustur: "Su muhakkak ki, kiyamet gününde iri bedenli, semiz bir kisi (hesâb yerine) gelecektir ki, o, Allah yaninda sivrisinegin kanadi agirliginda (bir sevâb) tartmaz. "
Ebû Hureyre yâhud Rasûlullah: Ey mü'minler, su âyeti okuyunuz: ' 'Biz kiyamet gününde onlar için hiçbir ölçü tutmayacagiz" dedi [369].

Ve Yahya ibn Bukeyr'den; o da el-Mugîre ibn Abdirrahmân'-dan; o da Ebû'z-Zinâd'dan olmak üzere bu hadîsin benzerini rivayet etmislerdir.

19-Meryem Sûresi ("Kâf-Hâ-Yâ-Ayn-Sâd") [370]

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Ibn Abbâs söyle dedi: "Onlar bize gelecekleri gün neler isitecekler, neler görecekler!" (Ayet: 38>; Allah sunu buyuruyor: Onlar (yânî kâfirler) bu günde (bu dünyâ gününde hakki) isitmiyorlar ve görmüyorlar, onlar apaçik bir sapiklik içindedirler. Ibn Abbâs "EsmV bihim ve ebsir" kavlini kasdediyor. Kâfirler (isitmenin ve görmenin fayda vermeyecegi) o kiyamet gününde pek isitici ve pek görücüdürler. "Ibrahim'in babasi dedi ki: Ey Ibrahim,
benim tanrilarimdan yüz mü çeviricisin? And olsun ki, vazgeçmezsen seni muhakkak taslarim..." (Âyet: 46),
buradaki "Muhakkak seni taslarim", "Muhakkak seni kötülerim" ma'nâsinadir.
"Biz onlardan evvel nice nesiller helak ettik ki, onlar mal ve metâ'ca da, gösterisçe de daha güzeldiler" (Ayet: 74), buradaki "Esasen", "Mal ve meta'"; "Rien", "Manzara, yânî gösterisçe" demektir.
Ebû Vâil söyle dedi: Meryem "Takf"in "Akil sahibi (ve kötü fiilden vazgeçici)" oldugunu bildi de, bu sebeble "Dogrusu ben senden Rahmân(olan Allah) 'a siginirim; eger sen fenaliktan hakkiyle sakinan isen, dedi" (Âyet: 18)
Sutyân ibn Uyeyne söyle dedi: "Görmedin mi biz kâfirlerin basina, kendilerini alabildigine (günâha tahrik ve) tehyîc eden seytânlari gönderdik" (Ayet: 83), buradaki
"Teuzzuhum ezzen", "Onlari alabildigine ma'siyetler islemeye sevkeder" demektir.
Mucâhid de: "Le kad cVtum sey'en idden = And olsun ki, siz pek çirkin birsey söylediniz" (Ayet: 89), buradaki "Idden", "Pek egri" ma'nâsinadir, demistir.
Ibn Abbâs: "Günahkârlari ise susuz olarak cehenneme sürecegiz" (Âyet. 86), buradaki "Virden", "Susuzlar olarak"; "Esasen" (Ayet: 74), "Mal"; "Idden", "Büyük bir söz"; "Rizken" (Aya: 9S), "Savtan(= Hafif ses)" ma'nâsinadir, dedi.
Mucâhid: "De ki: Kim sapiklik içinde ise Rahman (olan Allah) onufn dünyaliginin ipini) uzattikça uzatir... "(Ayet: 75), buradaki "Fe'l-yemdud", "Onu terkeder" ma'nâsmadir, dedi.
Mucâhid'den baskasi da söyle dedi: "Sonra arkalarindan öyle kötü bir nesil geldi ki, namazi biraktilar, sehvetlerine uydular. Iste bunlar da azginliklarinin cezasina ugrayacaklardir" (Ayet: 59), buradaki "Gayyen", "Husrân (= Serr, ziyâri)";
"Bukiyyen" (Âyet: 58), "Bâkf'nin cemâati olup "Aglayicilar", "Suliyyen" (Âyet: 70), bu "Atese girmek ve yanmak" ma'nâsina olan "Saliye, Yaslâ"nin masdaridir. "Nediyyen" (Ayet: 73) ve "en-Nâdî" bir olup, "Meclis ve topluluk" ma'nâsinadir.

201- Yüce Allah'in: 'Sen Onlari Hasret Günü Ile Korkut... " (Ayet: 39) Kavli Babi

251-.....Ebû Saîd el-Hudrî (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu: "Kiyamet günü ölüm,

akli karali alaca bir koyun suretinde getirilir. Akabinde bir nida edici:
— Ey cennet ehli! diye nida eder.
Cennetlikler hemen boyunlarini uzatip baslarini ona dogru kaldirir ve ona bakarlar. Nida edici o koça isaret ederek:
— Sizler bunu taniyor musunuz? der. Onlar, hepsi onu görmüs olarak:
— Evet taniyoruz, bu ölümdür, derler. Bundan sonra nidâci:
— Ey nâr ehli! diye nida eder.
Onlar da boyunlarini uzatip baslarini kaldirarak ona dogru bakarlar. Nidâci yine o koyunu isaret ederek:
— Sizler bunu taniyor musunuz? diye sorar. Onlarin hepsi de koyunu görmüs olduklari hâlde:
— Evet taniyoruz; bu, ölümdür, derler. Akabinde o bogazlanir. Bundan sonra:
— Ey cennet ehli! Cennette ebedî yasayacaksiniz, artik ölüm yoktur. Ey ates ehli! Sizler de yerinizde ebedîsiniz, artik ölüm yoktur,
der."
Bundan sonra Rasûlullah su âyeti okudu: "Sen onlari ilâhî emrin yerini buldugu vakit ile; hasret (ve pismanlik) günü ile korkut. Onlar hâlâ gaflet içindedirler, onlar hâlâ îmân etmiyorlar. "
Rasûlullah bu âyeti okurken: "Iste bunlar (yâni gaflette olanlar) dünyâ ehlidir" demistir [371].

202- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Ve biz (elçiler) senin Rabb'inin emri olmadikça inmeyiz. Önümüzde, ardimizda ve ikisinin arasinda ne varsa hepsi O'nundur..." (Âyet:64)

252-.....Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) Cibril'e:
— "Ve bizi ziyaret etmekte oldugundan daha çok ziyaret etmene ne mâni' oluyor?" dedi.
Iste bunun üzerine su âyet indi: "Bizler senin Rabb 'inin emri olmadikça inmeyiz. Önümüzde ardimizda ve ikisi arasinda ne varsa hepsi O'nundur. Senin Rabb'in unutkan degildir" [372].

203- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Su, âyetlerimizi inkâr eden ve: Bana elbette mal ve evlâd verilecektir, diyen adami gördün mü?" (Âyet: 77).

253- Bize el-Humeydî tahdîs etti. Bize Sufyân ibn Uyeyne, el-A'mes'ten; o da Ebu'd-Duhâ'dan tahdîs etti ki, Mesrûk söyle demistir: Ben Habbâb ibnu'l-Erett'ten isittim, söyle dedi: Ben el-Âs ibn Vâil'e geldim de onun yaninda bulunan bir hakkimi ödemesini istiyordum. O:
— Sen Muhammed'e küfretmedikçe, sana alacagini vermem, dedi.
Ben de:
— Sen ölüp de sonra diriltilinceye kadar ben O'na küfretmem, dedim.
O:
— Ben öldükten sonra diriltilecek miyim? dedi. Ben:

— Evet diriltileceksin, dedim. O:
— Öyleyse sübhesiz orada benim malim ve çocugum olacaktir. Ben alacagim sana orada vereyim, dedi.
Bunun üzerine bu âyet indi: "Âyetlerimizi inkâr eden ve: Bana elbette mal ve evlâd verilecektir, diyen adami gördün mü?"
Bu hadîsi su bes kisi: Sufyân es-Sevrî, Su'betu'bnu'l-Haccâc, Hafs ibnu Giyâs, Ebû Muâviye Muhammed ibn Hazim ve Vekî\ Süleyman el-A'mes'ten rivayet etmislerdir.

204- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

'O, gayba mi vâkif, yoksa Rahman hn yaninda bir ahid mi edinmis?" (Âyet: 78)
"Afiden", "Mevsikan", yâni "Te'minâf'tir, dedi.

254-..... Bize Sufyân es-Sevrî, el-A'mes'ten; o da Ebu'd-Duhâ'dan; o da Mesrûk'tan haber verdi ki, Habbâb (R) söyle demistir: Ben Mekke'de demirci idim. Âs ibn Vâil es-Sehmî'ye bir kiliç yap-mistim. Ona geldim de kiliç yapma ücretini ödemesini istiyordum. Bana:
— Sen Muhammed'e küfredinceye kadar ben ücretini sana vermem, dedi.
Ben de:
— Ben Muhammed'e Allah seni öldürüp de sonra diriltmedikçe küfretmem, dedim,
O:
— Allah beni öldürdügü ve sonra da dirilttigi zaman, benim, malim ve çocugum olur, dedi.
Bunun üzerine Allah sunu indirdi: "Âyetlerimizi inkâr eden ve: Bana elbette mal ve evlâd verilecektir, diyen adami gördün mü? O, gayba mi muttali' olmus, yoksa Rahman (olan Allah) katinda bir ahid mi edinmis?*'
"Ahden", "Mevsikan" demektir, dedi.
eî-Escaî, Sufyân'dan yaptigi rivayetinde "Kiliç" ve "Mevsikan" isimlerini söylemedi [373].

205- Bâb:

'Hayir, öyle degil. Biz onun söyleyegeldigi sözü yazariz, azabini da uzattikça uzatiriz" (Âyet: 79).

255-..... Ben Ebu'd-Duhâ'dan isittim; o, Mesrûk'tan tahdîs ediyordu ki, Habbâb (R) söyle demistir: Ben Câhiliyet devrinde demirci idim. Benim Âs ibn Vâil üzerinde bir (kiliç yapma ücreti) alacagim vardi.
Râvî dedi ki: Habbâb, bu alacagini ödemesi için Âs ibn Vâil'e geldi. Âs:
— Sen Muhammed'e küfretmedikçe ben alacagini sana vermem, dedi.
Habbâb da:
— Vallahi ben Muhammed'e, Allah senin canini alip, sonra da sen tekrar diriltilmedikçe küfretmem, dedi.
Âs:
— Öyleyse sen beni, ölecegim, sonra da diriltilecegim ve bana mal ve çocuk verilinceye kadar

birak da ben borcumu sana orada öde-yeyim, dedi.
Akabinde bu âyet indi: "Âyetlerimizi inkâr eden ve: Bana elbette mal ve evlâd verilecektir, diyen adami gördün mü?"

206- Bâb: Azîz Ve Celîl Allah'in Su Kavli:

"Onun söyler olduguna biz mîrâsçi olacagiz ve o bize tek basina gelecektir" (Âyet: 80).
Ibn Abbâs: "Daglar dagilip çökecektir", "Yikilacaktir" ma'nâsinadir, dedi.

256-..... Bize Vekî', el-A'mes'ten; o da Ebu'd-Duhâ'dan; o da Mesrûk'tan tahdîs etti ki, Habbâb (R) söyle demistir: Ben demirci-kuyumcu bir adam idim. Âs ibn Vâil üzerinde bir alacagim vardi. Ben ona gelip alacagimi istiyordum. Bana:
— Muhammed'e küfretmedikçe ücretini ödemem, dedi. Habbâb dedi ki: Ben de ona:
— Sen ölünceye, sonra da diriltilinceye kadar ben Muhammed'e asla küfretmem, dedim.
Âs ibn Vâil:
— Ben ölümden sonra diriltilecek isem, orada malima ve çocuklarima döndügüm zaman alacagim sana ödeyecegim, dedi.
Habbâb dedi ki: Bunun üzerine su âyetler indi: "Âyetlerimizi inkâr eden ve: Bana elbette mal ve evlâd verilecektir, diyen adami gördün mü? O gayba mi vâkif, yoksa Rahman (olan Allah) katinda bir ahid mi edinmis? Hayir öyle degil, biz onun söyleyegeldigi sözü yazariz, azabini da uzattikça uzatiriz. Onun söyler olduguna (yâni mallarina) biz mîrâsçi olacagiz ve o bize tek basina gelecektir' (Âyet:77-80).

20- Tâhâ Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

Ibn Cubeyr ve ed-Dahhâk ibnu Muzâhim: Nabatiyye dilinde "Tâhâ", "Yâ raculu" ma'nâsinadir, dediler [374].
Mucâhid söyle dedi:
"Elkaa" (Âyet: 65), "Yapti" demektir. Bir harfi nutkedemeyip söyleyemeyen yâhud kendisinde temteme yâhud fe'fee nev'inden pepelik olan herkese "Dilinde ukde, yâni dügüm vardir" denilir (Âyet: 27) [375].
"Üsdüd bihî ezrî" (Âyet: 3i), "Onunla sirtimi kuvvetlendir".
"Fe-yeshatekum" (Âyet: 6i), "Sizi helak eder, kökünüzü hazir".
' 'Dediler ki: Bunlar herhalde iki sihirbazdir ki, sizi büyüleriyle yerlerinizden çikarmak ve en serefli, en üstün dîninizi gidermek istiyorlar" (Âyet: 63), buradaki "el-Muslâ", "el-Emsel"in müennes kilinmisidir; "Tarîkatikumul-muslâ", "En serefli, en yüksek olan dîninizi gidermek istiyorlar" diyor;
"Huzu'l-muslâ" denilir ki "En üstün olani al" demektir. "Onun için bütün tuzaklarinizi bir araya toplayin. Sonra saff hâlinde gelin... " (Âyet: 64). "Sen bu gün saffa geldin mi?" denilir ki, kendisinde namaz kilinan musallayi kasdeder.

"Fe-evcese fi nefsihî hîfeten Mûsâ = Onun için Mûsâ, içinde bir nevV korku hissetti" (Âyet: 67), bir korku gizledi. Bu "Hîfeten" kelimesinin asli "Havfeten"dir, hâ'nin kesresinden dolayi vâv gitti de "Hîfeten" oldu.
-SIZI muhakkak hurma dallarina asacagim" (Âyet: ?i), buradaki "Fî cuzûVn-nahli", "Âlâ cuzûi'n-nahl(= Hurma dallari üzerine)" ma'nâsinadir. "Fe mâ hatbuke yâ Sâmiriyyu = Senin kalbin ne idi yâ Sâmirî" (Âyet: 95), yânî "Seni yaptigin ise sevkeden ne idi?" "Misâse" (Âyet: 97), "Ona dokundu, temas etti" ma'nâsina olan (mufâale babindan) "Mâssehu"nun masdaridir.
"Üstüne düsüp taptigin tanrina bak! Biz onu cayir cayir yakacagiz, sonra onu parça parça edip denize atacagiz"
(Âyet: 97), buradaki "Le-nensifennehû", "Le-nezriyennehu (= Onu toz hâlinde dagitip ezerek savuracagiz)"
ma'nâsinadir. "Sana daglari sorarlar. De ki: Rabb'im onlari ufalayip savuracak da yerlerini dümdüz bir toprak hâlinde birakacak, onlarda ne bir inis, ne de bir yokus göremeyeceksin" (Âyet: 105-107). Buradaki "Kaaansaf saf an", "Üzerinde su yükselecek yer, düz ve bitkisiz arazî" ma'nâsinadir.
Mucâhid söyle dedi:
"Dediler ki: Biz sana verdigimiz sözden kendimize mâlik olarak caymadik. Fakat biz o kavmin zînetinden birtakim agirliklar yüklendik de onlari atese atmistik.
Sâmirî de (kendi zînetini) böylece atmisti" (Âyet: 87), buradaki "Evzâren", "Agirliklar", "Min zînetVl- kavmi", "Fir'avn ümmetinden âriyeten almis olduklari (altin, gümüs) zînet esyalari"; "Fe-kazeftuhâ", "Ben
yapti" ma'nâsinadir.
"Mûsâ onlari unuttu" (Âyet: ss) -yânî Sâmirî ve ona uyanlari-. Onlar: Mûsâ buzagi olan Rabb'de hatâ etti, yanildi (yânî onu burada aramadi da Tûr'a aramaya gitti), diyorlar.
"Hulâsa: O, kendilerine bögüren bir buzagi heykeli döküp çikarmisti. 'Iste sizin de, Musa'nin da tanrisi budur! Fakat Mûsâ unuttu' demislerdi. Bilmiyorlar edemiyor, onlara ne bir zarar, ne de bir fâide vermek kudretine mâlik olamiyordu" (Âyet: 88 89), yânî o buzagi heykeli, onlara hiçbir söz döndüremiyor.
"O gün Rahman için sesler kisilmistir, artik, bir hisirtidan baska birsey isitemezsin" (Âyet: ios>, buradaki "Hemsen", "Ayaklarin yere düsme sesi" ma'nâsinadir.
"O: 'Rabb'im, beni niçin kör hasrettin? Hâlbuki ben hakîkaten görücü idim' demistir" (Âyet: 125),yânî "Beni hüccetimden kör olarak hasrettin, Hâlbuki ben dünyâda görücü idim" demistir. îbn Abbâs, su âyet hakkinda söyle dedi:
"Hani o bir ates görmüstü de ailesine: Siz burada durun. Hakikat ben bir ates gördüm. Belki ondan size bir kor getirir, yâhud atesin yaninda bir yol (gösterici) bulurum demisti" (Âyet: 10). Mûsâ ve ehli, anasinin bulundugu Misir'a giderlerken Tûvâ vâdîsinde konak etmis, karanlik ve soguk bir gecede yollarini sasirip kaybetmislerdi. Iste o zaman Mûsâ "Eger ben o atesin yaninda yol gösterecek bir kimse bulamazsam, size isinacaginiz bir ates parçasi getiririm" demistir.
Sufyân ibn Uyeyne de söyle demistir: "Emselehum tarîkaten" (Âyet: 104), "Görüs ve amelce en âdil olani" ma'nâsinadir. Ibn Abbâs söyle demistir: "Kim bir müzmin olarak iyi iyi amellerde bulunursa o hiçbir zulümden de ezilmekten de korkmaz" (Âyet: 1121, buradaki "Zulmen" ve "Hedman", zulme ugratilmaz ve hasenelerinden bir eksiltme yapilmaz ma'nâsinadir. "Onlarda ne bir inis, ne de bir yokus göremeyeceksin. O gün O da 'vetçiye -

kendisine hiçbir muhalefet göstermeksizin uyup, izinden gideceklerdir" (Âyet: 107-108), buradaki "ivecen", "Vâdî", "Emten", "Yükselen tepe"; "Slratehe'l-ûtö" (Âyet: 21), "Ilk haleti, ilk sekli"; "Ulu'n-nuhâ" (Âyet: 54,58) -"Akillar sahihleri"- "Takva sahihleri"; "Maîsen danken" (Âyet: 124), "Dar ve sikintili bir yasama", "Bedbahtlik" ma'nâsinadir.
"Benim gazabim da kimin üzerine vâcib olursa, muhakkak kî o (helak uçurumuna) yuvarlanmistir" (Âyet: si), buradaki "Hevâ", "Sakiye", yânî "Bedbaht oldu" ma'nâsinadir.
"Çünkü sen mukaddes vâdîde, Tûvâ'dasin" (Âyet: 12),
"Sen, mübarek vâdî olan Tûvâ'dasin" demektir.
"Tuvâ", vâdînin ismidir, "Bi-melkinâ" (Âyet: 87)
"Bi-emrinâ(= Kendi emrimizle)" demektir. "Mekânen SUVen" (Âyet: 58),
"Aralarinda orta bir yer" ma'nâsinadir.
"Onlara denizde kuru bir yol aç diye vahyetmistik" (Âyet: 77), buradaki "Yebesen" ve "Yâbisen" bir ma'nâya olup "Kuru" demektir. "Sonra da (hakkindaki) takdire göre sen buraya geldin ey Mûsâ" (Âyet: 90), buradaki "Ala kaderin", "(Takdir ettigim) bir va'de göre" demektir. "Lâ teniyâ fî zikri = Beni hatirlamakta gevseklik göstermeyin" (Âyet: 42), yânî zayiflamayin.
"En yefruta aleynâ= Onun bize karsi asiri gitmesinden korkuyoruz" {Âyet: 45), yânî "Ukubette asiri gitmesinden.." demektir.

207- Yüce Allah'in:'Ben Seni Kendim Için Seçtim" (Âyet: 41) Kavli Babi

257-.....Muhammed ibn Sîrîn, Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) söyle buyurmustur: "Âdem ile Mûsâ bulustular da, Mûsâ, Âdem'e:
— Sen (kendi sekaavetinle) insanlari bedbaht eden ve onlari cennetten çikaran kimsesin, dedi.
Âdem de ona;
— Sen Allah 'in elçilik vermekle seçkin kildigi ve kendisi için süzüp seçtigi, üzerine Tevrat indirdigi bir kimsesin, dedi.
Mûsâ:
— Evet (öyledir), dedi.
Âdem:
— Sen (Tevrat'ta benim isledigim) hatîeyi buldun ki, o hatîe, benim üzerime Allah beni yaratmazdan önce takdir edilip yazilmisti,
dedi."
Böylece Âdem, Musa'ya delîl ve burhanla gâlib oldu" [376].
"el'Yemmu" (Âyet: 39), "Deniz" ma'nâsinadir.

208- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"And olsun ki, biz Musa'ya: 'Kullarimla geceleyin yolaçik da -yetismelerinden korkmayarak, (bogulmaktan da)
endîse etmeyerek- onlara denizde kuru bir yol aç' diye vahyetmisizdir. Derken Fir'avn ordulariyle birlikte arkalarina düstü, deniz de kendilerini nasil kapladiysa öylece kaplayiverdt Fir'avn, kavmini

saptirdi ve onlari dogru yola iletmedi" (Âyet: 77-79».

258-..... Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) Medîne'ye geldigi zaman, Yahudiler âsûrâ orucu tutuyorlardi. Rasûluilah onlara:
— "Bu oruç nedir?" diye sordu. Yahudiler:
— Bu, Mûsâ Peygamber'in Fir'avn'a gâlib geldigi gündür, dediler.
Bu cevâb üzerine Peygamber (S):
— "Biz müslümânlar Musa'ya Yahûdîler'den daha yakiniz, onun için bu gün oruç tutunuz" buyurdu [377].

209- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"(Biz de Adem'e: Hiç sübhesiz ki, bu senin de, zevcenin de düsmanidir.) Bundan dolayi o sakin sizi cennetten
çikarmasin. Sonra zahmete düsersin, demistik" (Âyet: 117).

259-.....Ebû Hureyre(R)'den: Peygamber (S) söyle buyurdu:
"Mûsâ, Âdem'le hüccet yarisina girip çekisti de Âdem'e hitaben:
— Sen günâhin sebebiyle insanlari cennetten çikaran ve onlari dünyâ zahmetleriyle bedbaht kilan zâtsin, dedi."
Dedi ki: "Âdem de:
— Yâ Mûsâ! Sen de Allah 'in elçiligi ve kelâmi ile seçmis oldugu zâtsin. Öyle iken sen Allah'in beni yaratmasindan önce üzerime yazdigi yâhud beni yaratmadan evvel üzerime takdir etmis oldugu bir isten dolayi beni kiniyor musun? dedi."
Rasûlullah (S): "Âdem, Musa'ya delil ve burhanla gâlib oldu" buyurdu [378].

21- el-Enbiyâ Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

260-..... Bize Su'fae tahdîs etti ki, Ebû Ishâk söyle demistir:
Ben Abdurrahmân ibnu Yezîd'den isittim. Abdullah ibn Mes'ûd (R): Benû Isrâîl güresi, el-Kehf, Meryem, Tâhâ ve el-Enbiyâ Sûreleri; bu bes sûre ilk atiklerdendirler (Mekke'de iki inenlerdendirler) ve bunlar benim ilk ezberledigim kadîm servetimdendirler, demistir [379].
Katâde: "Derken o bunlari parça parça etti'* (Âyet:58), buradaki "Cuzâzen", îbrâhîm o putlari parça parça etti ma'nâsinadir.
el-Hasen el-Basrî de: "Ve bütün bunlar kendi feleki içinde yüzmektedirler" (Âyet:33), buradaki "Felek", ip bükme âletinin döndügü boslugun benzeridir; "Yeshabûn", "Devrederler" ma'nâsinadir, dedi.
Ibn Abbâs da: "Hani kavmin davari geceleyin çobansiz olarak ekin içinde yayilmisti" {Âya:^8),

buradaki "Nefeset", "Otlamisti"; "Ve lâ hum minnâ yushâbûn - Bizden ise onlar hiç sabâhat gösterilmezler" (Âyet:43), buradaki "Yeshabun", "Men' olunmazlar" ma'nâsinadir. "Inne hâzihi ummetukum ummeten vâhideten = Hakikat su, bir tek dîn olarak sizin dîninizdir" (Ayev.92), Ibn Abbâs: Bu, "Dîniniz, bir tek dîndir" ma'nâsinadir, dedi.

îkrime: "Siz de, Allah'i birakip tapmakta olduklariniz da hiç sübhesiz ki cehennemin odunlarisiniz, siz oraya gireceksiniz" (Âyet:58), buradaki "Hasebu", Habes dilinde "Hatab", yânî "Odun" ma'nâ-sinadir, dedi.

Ikrime'den baskasi da söyle dedi: "Fe lemmâ ahassû beysenâ = Onlar azabimizi hissettikleri zaman... " (Âyet:i2), buradaki "Ehassû", "Hissettim" ma'nâsmdan türemis olup "Onun vukuunu bekledikleri zaman" ma'nâsinadir. "Hâmidîn", "Ocaklari sönmüsler"; "Hasîd", "Kökleri kazinmislar" (Âyet:i5) ma'nâsinadir. Bu "Hasîd" lafzi, tekil, tesniye ve cemi' ma'nâsina gelir. "Onun huzûrundakiler kendisine ibâdet etmekten asla kibirlenmezler ve yorulmazlar" (Âyei:i9), buradaki "Lâyestahsirûn", "Yorulmazlar" ma'nâsinadir. "Hasîr(= Yorgun)" ve "Hasertu baîri(= Devemi yordum)" ta'bîrleri bu ma'nâdandir.

"Min kuflifeccin amîk = Her uzak yoldan "(ei-Hacc:27)'deki "Amîk", "Baîd" yânî "Uzak" ma'nâsinadir. "Summenukisû" (Âyet:65), "Sonra yine kafalarini döndürdüler" ma'nâsinadir. "Biz Davud'a sizin için muharebenin siddetinden korumak için giyecek san'atini ögrettik*' (Âyet:80), "Zirhlar örme san'atini ögrettik" demektir.

"Ve takattaû emrahum beynehum = Aralarindaki (dîn) islerinde firka firka, hizib hizib oldular" demektir. "Lâ yesmeûne hasîsehâ = Bunlar cehennemin gizli sesini bile duymazlar" (Âyet:i02), buradaki "el-Hasts", "el-Hiss", "el-Cersu", "el-Hemsu"; hepsi de bir ma'nâya olup "Gizli ses" demektir.

"Âzannâke mâ minnâ min sehidin =Sana bildirdik, bizden ftif-bir sâhidyoktur" (FussüctAi), bunu "Onlar yine yüz çevirirlerse, deki: Size müsavat üzere bildirdim.." (Âyet:i09)'daki "Âzantukum "un ma'-nâsini belirtmek için getirmistir.

"Âzannâke", "Sanabildirdik", "Âzantukum", "Size bildirdim" demektir. Ona bildirdigin zaman sen ve o bilgide müsâvî olursun da gadr (yâni zulm) etmezsin.

Mucâhid de söyle dedi: "Le-allekum tus'elûne Çünkü sorguya çekileceksiniz" (Âyet:i3), "Içinde bulundugunuz hâl size anlatilacak" demektir. ' 'Bunlar O 'nun rizâsina ermis olandan baska kimseye sefaat etmezler" (Âyet:28), buradaki "Irtedâ", "Radiye" yânî "Razi oldu" demektir. "O zaman babasina ve kavmine: Sizin tapmakta oldugunuz bu heykeller nedir? demisti. Onlar: Biz atalarimizi bunlarin tapi-cilari olarak bulduk, dediler. Ibrahim: And olsun siz de, atalariniz da apaçik bir sapiklik içindesiniz, dedi" (Âyet: 52-54). Buradaki "Temâsîl", "Tapilan heykeller, putlar" ma'nâsinadir [380]. "es-Sicillu" Â "es-Sahîfe" ma'nâsinadir.

210- Bâb:

"(Hatirla o günü ki, biz gögü kitâblarin sahîfesini dürüp büker gibi dürecegiz.) Ilk yaratisa nasil basladiksa, üzerimizde hakk bir va'd olarak, yine onu iade edecegiz- Hakikatte failler bizleriz" (Âyet: io4>.

261-.....Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Peygamber (S) bir hutbe yapti da söyle buyurdu: "Sübhesiz sizler Allah 'm huzuruna ayaklariniz çiplak, vücûdianniz çiplak, erlik yerleriniz sünnetsiz olarak toplanacaksiniz. O gün ki, biz gögü kitâblarin sahîfesini dürüp büker gibi dürecegiz. Ilk yaratisa nasil basladiksa, üzerimizde hakk bir va 't/ olarak, yine onu iade edecegiz. Hakikatte failler bizleriz. Ve kiyamet günü peygamberlerden ilk elbise giydirilen kisi, Ibrahim'dir. Gözünüzü açin! Su muhakkak ki, yine o gün, ümmetimden birtakim adamlar getirilecek de bunlar yakalanip sol tarafa (ates tarafina) götürülecekler. Ben hemen: Yâ Rabb! Onlar benim sahâbîlerimdir, derim. Bana: Sen bunlarin senin ardindan ortaya çikardiklari bid'atleri bilmezsin, denilir. Bunun üzerine ben de, sâlih kul îsâ'nin dedigi gibi (söyle) derim: Ben içlerinde bulundugum müddetçe üzerlerinde bir kontrolcu idim. Fakat Sen beni içlerinden alinca, üstlerinde gözetle-yidyalniz Sen oldun. Zâten Sen herseye hakkiyle sâhidsin (ei-Mâide:ii7). Bana: Sen onlardan ayrildigindan beri onlar ökçeleri üzerine basarak geri dönen mürtedlerdir, diye cevâb verilecektir" [381].

22- el-Hacc Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Sufyân ibnu Uyeyne: "Muhbitîn olanlari müjdele" (Âyet: 34), "Itaatli olanlari müjdele" demektir, dedi.
Ibn Abbâs da su kelâm hakkinda söyle dedi: "Biz senden evvel hiçbir rasûl, hiçbir nebi göndermedik ki o, birsey arzu ettigi zaman, seytân onun dilegi hakkinda ille bir fitne meydana atmis olmasin. Nihayet Allah seytânin ilkaa edecegi seyi neshedip giderir. Yine Allah âyetlerini sabit kilar..." (Ayet. 52). Buradaki "Peygamber birsey arzu ettigi zaman seytân onun arzusu hakkinda ille bir fitne atar" demek, "Peye*^mber konustugu, yânî kendisine Allah tarafindan indirilmis âyetlerden birsey tilâvet ettigi zaman, seytân onun sözü hakkinda bir fitne atar, Allah da hemen seytânin ettigini ibtâl eder ve kendi âyetlerini muhkemlestirip sabit kilar" demektir. "Peygamberdin umniyesi" kiraatinden ibarettir deniliyor. Buradaki "Umniye"nin "Kiraat" ma'nâsina geldigine, yânî "Temenni ettigi zaman" demek, "Okudugu zaman" demek olduguna sâhid, su âyettir: "Onlarin içinde ümmîler de vardir ki, kitabi bilmezler. (Bütün bildikleri önderlerinin telkin ettigi) bir sürü kuruntu ve yalandan baskasi degil" (ei-Bakara: 78), yânî "Onlar sâdece okuyorlar, fakat yazi yazmiyorlar" [382].
Mucâhid de: "Nice memleket vardir ki, halki zulümde devam edip dururlarken biz onlari helak ettik. Simdi duvarlari tavanlarinin üstüne çökmüstür. Ve biz nice kuyulari muattal, nice yüksek saraylari bombos biraktik" (Âyet: 45). Buradaki "Mesîdun bVl-kassati", "Kireçle binasi yüksek yapilmis" ma'nâsmadir, dedi.
Mucâhid'den baskasi da söyle demistir:
"... Kendilerine âyetlerimizi okuyanlara nerdeyse saldiriverecek olurlar" (Âyet: 72), buradaki "Yastûne",
"Yakalayip maglûb etmek" ma'nâsina olan "Satvet" masdarindan "Çabuk saldiriyorlar" demektir.
"Yastûne", "Yantusûne(= Sert yakaliyorlar)" ma'nâsmadir, denilir. "Onlar sözün en güzeline irsâd edilmislerdir (Âyet: 24), buradaki

"Hamîdin" yolu, Islâm Dîni'dir.
Ibn Abbâs su kelâm hakkinda söyle dedi: "Kim dünyâda da, âhirette de ona (o peygambere) Allah'in asla yardim etmeyecegini saniyorsa, evinin tavanina bir ip uzatsin, sonra kendini yerden kessin de (yâni kendini bogsun da) bir baksin, bu hilesi onun öfkelenmekte oldugu seyi giderecek mi?" (Âyet: is>, bu âyetteki
"Semâya ip uzatsin", "Evinin tavanina ip uzatsin (o ipi simsiki boynuna taksin)", demektir.
"O saatin zelzelesini göreceginiz gün, emzikli her kadin, emzirdigini unutup geçer" (Âyet: 2), buradaki "Tezhelu", (Görecegi dehsetten dolayi kendisine en sevgili seyden) "Mesgul edilir" demektir.

211- Bâb:

Ve insanlari sarhos görürsün... (Âyet: 2).

262-.....Ebû Saîd el-Hudrî (R) söyle demistir: Peygamber (S) söyle dedi: "Aziz ve Celîl olan Allah kiyamet günü:
— Yâ Âdem! der. Âdem de:
— Lebbeyke Rabbena ve sa*deyk (Ey Rabb'imiz, emrine tekrar tekrar icabet eder ve her emrini yerine getirmeye girisirim)! der.
Bir sesle kendisine:
— Sübhesiz Allah sana zürriyetinden cehenneme gidecekleri halk arasindan seçip disari çikarmani emrediyor! diye nida edilir. O da:
— Yâ Rabb! Cehenneme gönderileceklerin mikdân ne kadardir? diye sorar.
Allah:
— Her bin kisiden -sanirim ki söyle buyurdu:- dokuzyüz dok-sandokuzu, buyurdu.
Iste Allah, Âdem 'e böyle buyurdugu zaman (bunun verdigi dehsetli korkudan) gebe kadin çocugunu düsürür, çocuk da ihtiyarlar. Ve sen o anda insanlari sarhos (olmus gibi) görürsün. Hâlbuki onlar sarhos degildirler. Fakat Allah'in azabi pek çetindir. "
Bu haber sahâbîlere agir geldi, hattâ korkudan yüzlerinin rengi degisti. Bu hâl üzerine Peygamber: "Ye'cûc ve Me'cûc'den dokuzyüz doksandokuz olarak sizden bir kisi çikarilir. Sonra sizler mahser halkinin toplami içinde beyaz öküzün derisi üzerindeki siyah bir tüy mesâbesindesiniz. Yâhud da siyah bir öküzün derisinde sanki beyaz bir tüy gibisiniz. Ben sizlerin cennet ehlinin dörtte biri olmanizi kuvvetle umarim" buyurdu.
Biz:
— Allâhu Ekber dedik. Bundan sonra Peygamber:
— "Ben sizlerin cennet ehlinin üçte biri olmanizi umarim" buyurdu.
Bizler yine tekbîr ettik. Bundan sonra da:
— "Ben sizlerin cennet ehlinin yarisi olmanizi umarim" buyurdu.
Biz yine Allâhu Ekber diyerek tekbîr getirdik.
Ebû Usâme, el-A'mes'ten yaptigi rivayetinde "Bi" cerr harfiyle: "Sen insanlari sarhoslar görürsün, hâlbuki onlar sarhos degillerdir" seklinde 'söylemistir.
Cerîr ibn Abdilhamîd, îsâ ibni Yûnus ve Ebû Muâviye de: "Sekrâ ve mâ hum bi-sekrâ" seklinde

söylediler [383].

212- Bâb:

"insanlardan kimi de Allah'a yalniz bir taraftan tutup ibâdet eder. Eger kendisine bir hayir dokunursa, ona yapisir. Eger bir fitne isabet ederse yüzü üstü döner. O dünyâda da, âhirette de hüsrana ugramistir. Bu ise apaçik bir ziyanin tâ kendisidir.
O, Allah h birakir da kendisine ne zarar, ne fâide vermeyecek olan seylere tapar. Bu ise (Hakk'tan) en uzak sapikligin tâ kendisidir" (Âyet: 11-13).
Buradaki "Alâ harfin", "Alâ sekkin" demektir.
Bundan sonraki sûrede gelecek olan ' Etrafnâhum", "Kendine refahi bollastirdik" (ei-Mu'minûn: 33) demektir.

263-.....Ibn Abbâs (R) "Insanlardan kimi de Allah 'a yalniz bir taraftan (yâni sekk üzere) ibâdet eder" âyeti hakkinda söyle demistir: (Bedeviler'den herhangi) bir adam Medine'ye gelirdi. Eger karisi oglan dogurmus ve beygirleri de yavrulamis olursa: *'Bu dîn, iyi bir dîndir" derdi. Eger karisi dogurmamis, beygirleri de yavrulama-mis ise; "Bu kötü bir dîndir" derdi [384].

213- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

'Bu iki sinif, Rabb Heri hakkinda birbirleriyle da'vâlasan iki hasim zümredir... " (Âyet: 19).

264-..... Bize Ebû Hâsim, Ebû Miclez'den; o da Kays ibnu îbâd'dan haber verdi ki, Ebû Zerr (R) su âyet hakkinda: "Bu iki (sinif, yâni îmân edenlerle etmeyenler) Rabb Heri hakkinda birbirleriyle da 'vâlasan iki hasim zümredir"; sübhesiz bu âyet Bedir günü birbirleriyle cenklesen su alti kisi hakkinda inmistir, diye yemîn ediyordu: Hamza ibn Abdilmuttalib ve onun iki arkadasi (Alî ibn Ebî Tâlib ve Ubeyde ibnu'l-Hâris ibn Abdilmuttalib) ile Utbe ibn Rabîa ibn Abdi's-Sems ve onun iki arkadasi (yânî Utbe'nin kardesi Seybe ve el-Velîd ibn Utbe) haklarinda inmistir. (Bu iki zümre Bedir günü birbirlerine karsi cenge çikmislardi.)
Bu hadîsi ayni isnâd ve metin ile Sufyân es-Sevrî, Ebû Hâsim'-den rivayet etti. Buhârî'nin üstadi Usmân ibn Ebî Seybe de: Cerîr'-den; o da Mansûr'dan; o da Ebû Hâsim'den; o da Ebû Miclez'den senediyle Ebû Zerr'in kavli olarak söyledi.

265-.....Bize Ebû Miclez, Kays ibn Ubâd'dan tahdîs etti ki, Alî ibn Ebî Tâlib (R): Kiyamet gününde ben Rahman'in huzurunda müsriklerle muhakeme olmak üzere durusmak için ilk diz çöken kisi olacagim, demistir.
Bu hadîsin râvîsi Kays ibn Ubâd da: "Bu iki zümre, Rabb Heri hakkinda birbirleriyle da'vâlasan iki hasim zümredir*' âyeti bunlar hakkinda (yânî Hamza ve iki arkadasi ile Utbe ve iki arkadasi hakkinda) indi, demistir.
Yine Kays: Bedir gününde birbirlerine karsi cenklesmege çikan kimseler bunlardir: Alî, Hamza ibnu Abdilmuttalib, Ubeyde ibnu'l-Hâris ibn Abdilmuttalib (bu üçü müslümândir); Seybe ibnu

Rabîa ibn Abdi'-s-Sems, kardesi Utbe ibnu Rabîa ve el-Velîd ibn Utbe [385].

23- el-Mu'minûn Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Sufyân ibn Uyeyne söyle dedi: "Seb'a tarâik" (Âyet: i?)
"Yedi semâ" demektir; "Iste bunlardir ki, hayirlarda çabukluk yarisi yaparlar ve bunlar hayirlar için tâ önde gidenlerdir" (Âyet: ei), (Allah tarafindan) bunlar için saadet geçmistir de, onun için bunlar hayirlarda öne geçicidirler. "Rabb'lerinin huzuruna döneceklerinden kalbleri korkarak vergilerini verenlerdir" (Âyet ei) buradaki "Veciletûn" "Korkanlar olarak" demektir.
Ibn Abbâs da söyle dedi: "Heyhâte heyhâte", "Uzaktir uzaktir" demektir. "Sayicilara sor" (Âyet: m), "(Insanlarin amellerini sayan) meleklere sor" demektir.
"Karsinizda âyetlerimiz okunuyordu da sizler gerisin geri dönüyordunuz" (Âyet: 66), buradaki "Tenküsûne",
"Geri geri gitmek istiyordunuz" demektir. "Âhirete îmân etmez olanlar mutlakaa dogru yoldan sapanlardir"
(Âyet: 74), buradaki "Le-nâkibûne", "Elbette dogru yoldan sapanlar" demektir. "Ates yüzlerine vurup yakacak, orada onlar disleri siritip kalacaklardir" (Âyet: km), buradaki "Kâlihûne", "Çirkin yüzlü olanlardir" ma'nâsinadir.
Ibn Abbâs'tan baskasi da söyle dedi:
"And olsun biz insani çamurdan (süzülmüs) bir hulâsadan yarattik" (Âyet: 12-14); burada "Sülâle", "Çocuk"tur (Çünkü babasindan siyrilmistir), "Nutfe" de "Sülâle", yânî "Süzülmüs bir hulâsa"dir [386].
"Yoksa, 'Onda bir delilik var' mi diyorlar? BiVakis o peygamber, onlara hakki getirmistir. Fakat onlarin çogu hakki çirkin görenlerdir" {Âyet: 70), buradaki "Cinnet" ile "Cunûn" bir ma'nâya olup "Delilik" demektir. "Iste
onlari o müdhis sayha adalet olmak üzere hemen yakalayiverdi de kendilerini bir çerçöp hâline getirdik. Artik uzak olsun zâlimler güruhu" (Âyet: 4i), buradaki
"Gusâ", "Köpük ve suyun üstüne yükselen ve kendisiyle faydalanilmayan çerçöp" ma'nâsinadir [387].

24- En-Nûr Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

"Min hilâlini" (Âyet: 43), "Bulut katlarinin aralarindan";
"Sena berkitil" (Âyet: 43), "Onun simseginin pariltisi, ziyasi"; "Muzhniyne" (Âyet: 49), "Itaat ediciler olarak";
"el-Mustahzf'ye, yânî "Itaat edici"ye "Muz'inun" denilir. "Estâten" (Âyet: 6i), "Daginik daginik";

"Settâ",
"Settâtun", "Settun" bir ma'nâya olup, "Daginik" demektir.
Ibn Abbâs:
"Sûretun enzelnâhâ (ve faradnâhây (Âyet: i) "Bu indirdigimiz ve beyân ettigimiz bir sûre" ma'nâsinadir, dedi.
Ibn Abbâs'tan baskasi söyle dedi:
Sûreler cemâatine "Kur'ân" ismi verildi. "Sûre"ye de, digerinden kesilmis oldugu için "Sûre91 ismi verildi. Sûrelerin bâzisi bâzisina, yânî birbirlerine yaklastirilip yanyana birlestirildikleri (baglandiklari) zaman, bu sûreler topluluguna "Kur'ân" adi verildi. Sa'd ibnu Iyâd es-Sumâlî söyle dedi:
"el-Miskât", Habes dilinde "Duvarda öte tarafa geçmeyen bir oyuk"tur.
Ve Yüce Allah'in su; "Inne aleynâ cem'ahu ve kurânehu = Sübhesiz onu (gögsünde) toplamak ve onu (dilinde akitip) okutmak bize âiddir" (ei-Kiyâme: n-is) kavli:
Onun bâzisini bâzisiyle te'lîf etmek bize âiddir. "Fe izâ kara'nâhu fettebV kurânehu", "Biz onu topladigimiz ve
te'lîf ettigimiz zaman, sen onun kurbânina, yânî onun içinde toplanmis olan seylere uy, Allah'in sana emrettikleri ile amel et, nehyettiklerinden de vazgeç" demektir.
"Onun siirinin kurani yoktur" denilir ki, bu "Onun siiri için bir te'lîf yoktur" demektir. Bu sûreler topluluguna
"Furkaan" ismi de verildi. Çünkü o, hakk ile bâtil arasini iyice ayirir. Kadin için:
"Mâ karaat bi-selen kattu = Kadin, içinde çocugun gelisecegi ince deriyi asla toplamadi" denilir ki, bu,
"Kadin karninda bir çocuk toplamadi" demektir [388].
Dedi ki: "Farradnâhu", "Biz onda çesit çesit birçok farizalar indirdik" ma'nâsinadir. Bunu seddesiz olarak
"Faradnâhu" okuyan kimsenin okuyusuna göre ise: "Biz hem sizin üzerinize, hem de sizden sonra gelecek
nesiller üzerine onu farz kildik" buyurur demek olur.
Mucâhid söyle dedi:
"Yâhud henüz kadinlarin gizli yerlerine muttali' olmayan çocuklardan baskasina göstermesinler" (Âyet: 31),
kendileri küçük olduklarindan dolayi kadinlarin gizli yerlerini bilmeyen çocuklara göstermesinler demektir.
es-Sa'bî de: "Gayri ulVl-irbeti", "Kadina hiçbir ihtiyâci olmayan kîmse"dir, dedi, Mucâhid ise: O, kendisine karnindan baska düsüncesi olmayan ve -kadinlar üzerine kendisinden korkulmayan kimsedir, dedi. Tâvûs da: Bu, kadinlar hususunda kendisinde hiçbir ihtiyâç bulunmayan ahmak kisidir, demistir [389].

214- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Zevcelerine zina iftirasi atan, kendilerinin kendilerinden baska sâhîdleri de bulunmayan kimselere

gelince, onlardan herbirinin yapacagi sâhidlik, kendisinin hakîkaten dogru söyleyenlerden oldugunu Allah'a yemîn ile (dört defa tekrar edecegi) sâhidliktir" (Âyet: 6).

266-.....Bize el-Evzâî tahdîs edip söyle dedi: Bana ez-Zuhrî, Sehl ibn Sa'd'dan söyle tahdîs etti: (Aclân ogullan'ndan) Uveymir (ibnu'l-Hâris ibn Zeyd), yine Aclân ogullari'nin seyyidi olan Âsim ibn Adiyy'e geldi de:
— Bir kimse karisiyle beraber bir kisiyi (zina üzerinde) bulsa, kadinin kocasi zina edeni öldürmeli, siz de onu (kisâsen) öldürmeli misiniz? Yoksa bu kimse nasil yapmali? Bu konuda siz ne dersiniz? diye bu müskil mes'eleyi benim için Rasûlullah'a sor, dedi.
Bunun üzerine Âsim, Peygamber'e gelip:
— Yâ Rasûlallah! diye (söze baslayip) sordu.
Fakat Rasûlullah bu sorulardan hoslanmadi (ve bu sorulari ayipladi). Sonra Uveymir, Âsim ibn Adiyy'e (:Rasûlullah ne söyledi? diye) sordu. O da:
— Rasûlullah böyle sorulan çirkin gördü ve ayipladi, diye ce-vâb verdi.
Bunun üzerine Uveymir:
— Vallahi ben vazgeçmem, bunu Rasûlullah'a bizzat kendim sorarim, dedi.
Akabinde Uveymir gidip:
— Yâ Rasûlallah! Bir adam karisiyle beraber bir kisiyi (zina üzerinde) bulsa, kadinin kocasi zina eden erkegi öldürmeli, sonra siz de (kisas olarak) onu öldürmeli misiniz? Yoksa bu koca nasil yapmali? diye sordu.
Bu soru üzerine Rasûlullah (S):
— "(Ey Uveymir!) Senin ve kadinin hakkinda Allah Kur'ân (âyeti) indirmistir" dedi.
Ve bu kadin ile kocaya, Allah'in kendi Kitâbi'nda isimlendirdigi sekilde la'netlesmelerini emretti. Ve ilk önce erkek, karisina karsi la'netle yemîn etti. (Sonra da kadin, kocasina karsi bundan iki bas-lik sonra gelecek hadîste bildirildigi sekilde yemîn etti.) [390]
Sonra Uveymir:
— Yâ Rasûlallah! Bu kadini nikâhimda tutarsam, ona zulmetmis olurum, deyip kadini bosadi.
Ve Uveymir ile karisinin bu vak'asindan sonra la'netlesen çiftlerin -kocanin bosamasiyle- ayrilmalari bir sünnet, yânî kaanûn oldu. Sonra Rasûlullah, mecliste bulunanlara:
— "Bakiniz! Eger bu kadin -vücûdu siyah, gözlerinin siyahi ko-. yu, kiçinin iki yani büyük, baldirlari kaba- kiyafette bir çocuk getirirse, muhakkak ben Uveymir'in bu kadina zina isnadinda dogru söyledigini sanirim. Eger kadin keler fasilesinden kizilca kurt gibi kizil bir çocuk dogururs a, bu defa da ben sübhesiz Uveymir'in, kadina bühtan ve iftira ettigini sanirim!" buyurdu.
Sonra kadin, Rasûlullah'in Uveymir'i dogrulayici yollu tasvîr ettigi sekilde çocuk getirdi. Bu sebeble çocuk sonra anasina (Havle kadina) nisbet edilir oldu.

215- Bâb:

"Besinci(sehâdet)de eger yalancilardan ise, Allah'in la'neti muhakkak kendisinin üstünedir1" (Âyet: 7).

267-.....Fulayh, ez-Zuhrî'den; o da Sehl ibn Sa'd'dan söyle tahdîs etti: Bir adam Rasûlullah'a geldi de:
— Yâ Rasûlallah, bir adam, karisinin beraberinde baska bir adami görüp de onu öldürür, siz de onu kisas olarak öldürür müsünüz, yoksa o koca nasil yapacak? Bu hususta re'yin nedir? dedi.
Bunun üzerine Allah o kadin ile kocasi hakkinda Kur'ân'da zik-rolunun la'netlesmeyi indirdi. Akabinde Rasülullah, o kocaya:
— "Senin ve kadinin hakkinizda hükmedilmistir" buyurdu.
O koca ile kadin la'netlestiler, ben de Rasûlullah'm yaninda hazir bulunuyordum. La'netlesme ardindan adam kadindan ayrildi. Böylece la'netlesen kari-koca arasinda ayirma yapmak bir sünnet oldu. Kadin gebe idi. Uveymir kadinin gebeliginin kendisinden olmasini reddetti. Kadinin dogurdugu oglan, anasina nisbetle çagrilir oldu. Sonra mîrâs hususundaki sünnet de çocugun anasina vâris olmasi, anasinin da o çocuk tarafindan Allah'in kadina ta'yîn ettigi hisseye vâris olmasi seklinde kaanûn oldu [391].

216- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

'O kadinin, billahi zevcinin muhakkak yalancilardan olduguna dört defa sehâdet etmesi, kendisinden bu cezayi dep eder" (Âyet: 8).

268-.....Bize Ikrime, Ibn Abbâs'tan söyle tahdîs etti: Hilâl ibnu Umeyye, Peygamber'in huzurunda, karisina Serik ibn Sehmâ ile zina etti diye söz atti. Peygamber (S) de Hilâl'e:
— "Beyyineyi (yânî dört sahidi) hazirla, yâhud sirtina hadd vurulur" buyurdu.
Bunun üzerine Hilâl:
— Yâ Rasûlallah! Bizim birimiz karisinin üstünde bir erkek görürse sâhid aramaga mi gidecek (Sahidi getirinceye kadar isini görüp savusmaz mi)? diye i'tirâz etti.
Peygamber:
— "Sen bey yineyi hazirla, aksi takdirde arkana zina iftirasi cezasi (seksen deynek) vurulur" demege devam etti. Bunun üzerine Hilâl:
— Sen'i hakk ile gönderen Allah'a yemîn ederim ki, muhakkak ben kesin olarak dogru söylüyorum. Ve emmim ki, Allah muhakkak benim arkami hadden kurtaracak bir vahy indirecektir, dedi.
Bu sirada hemen Cibril indi ve Peygamber'e "Zevcelerine zina isnâd edenler... " âyetini ' 'Eger dogru söyleyenlerden ise" kavline kadar okudu. Bunun üzerine Peygamber ayrildi da kadina haber gönderdi. Kocasi Hilâl de gelip hazir oldu. Ilk önce Hilâl (yukarida geçtigi gibi dört) sehâdet ve yemîn etti. Peygamber:
— "Sübhesiz ki, Allah ikinizden birinizin muhakkak yalanci oldugunu bilmektedir. Su hâlde ikinizden tevbe edecek ve la'netlesme yemininden dönecek olan var midir?" buyuruyordu.
Sonra Hilâlin zevcesi ayaga kalkti, (dört kerre) Allah adiyle, Allah'i sâhid kilarak yemîn etti. Besinci yemine sira geldiginde mecliste hazir bulunanlar kadini durdurdular da:
— Bak kadin, bu besinci yemîn, azabi vâcib kilicidir, diye hatirlatma yaptilar.
Râvî Ibn Abbâs dedi ki: Bu hatirlatma üzerine kadin biraz agir-lasip durakladi. Hattâ biz kadini yemîn etmekten vazgeçecek ve geriye dönecek sandik. Sonra kadin kendini toparladi da:

— Ben (simdiye kadar serefle yasamis olan) kavim ve kabîlemi, bundan sonraki günlerde rezîl ve rüsvây etmem! dedi ve la'netlesme yemînini yerine getirdi.
Bunun ardindan Peygamber (S):
— "Bu kadina bakiniz! Eger gözleri sürmeli, iki kiçinin iki kiy-nagi iri, baldirlari kalin tipte bir çocuk getirirse, çocuk Serîk ibn Seh-mâ'ya âiddir" buyurdu.
Kadin da hakîkaten böyle bir çocuk dogurdu. Bunun üzerine Peygamber:
— "Eger Allah Kitâbi'mn (la'netlesme) hükmü geçmemis olsaydi (yâni o hüküm yerine getirilmemis olsaydi), benimle bu kadin için elbette bir muamele olacakti (yânî ben bu kadina zina cezasi uygulardim)" buyurdu [392].

217- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

'Besinci sehâdet de eger kocasi dogru söyleyenlerden ise muhakkak Allah'in gazabinin kendi üzerine (olmasini
söytemesijdir" (Âyet: 9).

269-..... Bize amcam el-Kaasim ibnu Yahya, Ubeydullah ibnu Amr'dan tahdîs etti. el-Kaasim bu hadîsi Ubeydullah'tan isitmis; o da Nâfi'den; o da Ibnu Umer(R)'den: Bir adam, Rasûlullah zamaninda kendi karisina zina isnâd etti ve o kadinin çocugunun kendinden oldugunu kabul etmedi. Rasûlullah bu kadin ile kocasina emredip, Allah'in buyurdugu gibi, birbirlerine karsi la'netlestirdi. Sonra çocugun kadina âid olduguna hükmetti ve la'netlesen bu kari-koca arasini da tamamen ayirdi [393].

218- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"0 uydurma haberi getirenler içinizden bir zümredir. Onu sizin için bir serr sanmayin. BiVakis o, sizin için bir hayirdir. Onlardan herkese kazandigi günâh vardir.
Onlardan günâhin büyügünü üzerine alan adam ise; en büyük azâb onundur" (Âyet: 11).
"Effak", "Çok yalancrdir.

270-.....Bize Sufyân es-Sevrî, Ma'mer'den; o da ez-Zuhrî'den; o da Urve'den tahdîs etti ki, Âise (R): Onun büyügünü üzerine alan ve iftirayi baslatan, Abdullah ibnu Ubeyy ibnu SelûPdür, demistir [394].

219- Bâb:

"Onu isittiginiz vakit erkek müzminlerle kadin müzminlerin, kendi vicdanlari önünde iyi bir zanda bulunup da 'Bu apaçik bir iftiradir' demeleri lâzim degil miydi? Buna karsi dört sâhid getirmeli degil miydiler?
Madem ki, onlar bu sâhidleri getirmediler, o hâlde onlar Allah indinde yalancilarin tâ

kendileridirler" (Âyet: 11-12).

271- Bize Yahya ibnu Bukeyr tahdîs etti. Bize el-Leys, Yûnus'-tan tahdîs etti ki, Ibnu Sihâb söyle demistir: Bana Urvetu'bnu'z-Zubeyr, Saîd ibnu'l-Müseyyeb, Alkame ibnu Vakkaas, Ubeydullah ibnu Abdillah ibn Utbe ibn Mes'ûd; bes kisi, Peygamber'in zevcesi Âise'nin hadîsini, yâni iftira sahihlerinin, kendisi için söylediklerini söyledikleri zaman Allah'in Âise'yi onlarin dedikodularindan temize beri kilmasi hadîsini haber verdiler. Bu râvîlerin herbiri bana Âise hadîsinden bir taifeyi tahdîs etti. Bunlardan bâzilarinin hadîsi, diger bâzisinin hadîsini tasdîk etmektedir. Maamâfîh bunlarin bâzisi, Âise hadîsini diger bâzisindan daha iyi muhafaza edici idi. Urve'nin bana Âise'den tahdîs ettigi hadîs sudur:
Peygamber'in zevcesi Âise (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) sefere çikmak istedigi zaman kadinlari arasinda kur'a çekmek âdetinde idi. Onlardan hangisinin kur'asi çikarsa, Rasûlullah onu beraberinde sefere çikarirdi.
Âise dedi ki: Yapmak istedigi bir gazvede aramizda kur'a çekti ve bu kur'ada benim adim çikti. Ben Rasûlullah'm beraberinde sefere çiktim. Bu sefer Hicâb Âyeti indikten sonra idi. Ben hevdecimin içinde tasinir ve onun içinde olarak indirilirdim. Bütün yolculugu bu sekilde yürüdük. Nihayet Rasûlullah bu gazvesinden ayrilip da döndügü ve Medine'ye yaklastigimizda (bir yerde konakladi, gecenin bir kismini orada geçirdi, sonra) geceleyin hareket edilmesini bildirdi. Hareket emrini verdikleri zaman ben kalkip (hacetimi yerine getirmek için yalniz basima) ordunun konakladigi bölgeyi geçtim. Hacetimi yerine getirdigim zaman dönüp yerime geldim. Baktim ki, Yemen bon-cugundan dizilmis gerdanligim kopup düsmüs. Hemen dönüp gerdanligimi aradim. Fakat onu aramak beni yoldan alikoymustu.
Benim yol nakliyâtimi yapmakta olan kimseler gelip benim hev-decimi yüklemisler ve hevdecimi, binmekte oldugum deve üzerinde götürmüsler. Onlar beni hevdecin içinde saniyorlarmis. O zaman kadinlar hafif hafif idiler, sismanlamazlardi; et ve yag onlari agirlastir-mazdi. Çünkü az yemek yerlerdi. Bu sebeble bana hizmet edenler, hevdeci yüklemek üzere kaldirdiklarinda, hevdecin agirlik derecesinin farkina varmayarak yüklemisler. Ben de küçük yasta taze bir ka-din idim. Bu yüzden deveyi kaldirmislar ve çekerek yürümüsler. Ordu gittikten sonra ben gerdanligimi buldum. Akabinde ben ordu birliklerinin konakladiklari yerlere geldim, fakat oralarda ne bir çagiran, ne de bir cevâb veren kalmisti. Bunun üzerine ben orada evvelce bulundugum konak yerime geldim. Ve onlar beni hevdecde bulamazlar da beni aramak üzere dönüp yanima gelirler, diye düsündüm. Ben bu düsünce ile yerimde otururken gözlerim bana galebe etmis de uyumusum.

Safvân ibnu'l-Muattal es-Sulemî sonra ez-Zekvânî [395] arkadan gelmekle, (askerin kalmis olan esyalarini toplamak ve diger konak yerine götürerek sahihlerine vermekle) görevli idi. Bu zât, askerin arkasindan sabaha yakin yürümüs, benim bulundugum yere gelmis, uyuyan bir insan karaltisi görünce benim yanima gelmis ve beni görünce tanimis. Bu zât beni perdelenme emrinden önce görür idi. Ben onun beni tanidigi sirada onun: "Innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn=Biz mu-hakkak Allah'in mülküyüz ve biz ancak O'na dönücüleriz" (ei-Bakara: 156) istircâ' sözlerini söylemesiyle uyandim. Uyaninca hemen ferâceme bürünüp yüzümü örttüm. Allah'a yemîn ederim ki, o bana bir tek kelime söylemedi, ben de ondan "Innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn " istircâ' sözünden baska hiçbir kelime isitmedim. Devesini ihtirip çök-türdü. Benim binmem için devenin ön

ayagina basti, ben de deveye bindim. Safvân, bindigim deveyi önünden çekerek yürüdü. Nihayet kaafile konak yerine indikten sonra, ögle sicaginda orduya yetistik. Bu sirada hakkimda (iftira ederek) helak olan helak olmustur. Iftiranin büyügüne ve çoguna girisen Selûl kadinin oglu Abdullah ibnu Ubeyy olmus. Müteakiben Medine'ye geldik.

Medine'ye geldigimizde ben bir ay hasta oldum. Meger bu sirada insanlar, iftira sâhiblerinin sözlerine dalmislar. Ben ise bunlardan hiçbir seyin farkinda olmuyor, bilmiyordum. Yalniz hastaligimda beni iskillendiren birsey vardi: Rasûlullah'tan, hastalandigim baska zamanlarda görmekte oldugum lütuf ve sefkati bu hastaligimda görmüyordum. Ancak Rasûlullah yanima giriyor, Selâm veriyor, sonra da (adimi anmadan): "Hastaniz nasil?" diyor, sonra da ayrilip gidiyordu. Iste bu hâl beni iskillendirip üzüyordu. Fakat ben serri hissetmiyordum. Nihayet hastaligim yeni sihhat bulup henüz nekaahat devresine girdikten sonra, disariya çiktim. Benimle beraber Mistah'in annesi de Medine disindaki sahalara dogru çikti. Oralari bizim hacetimizi def ettigimiz yerlerdi. Oraya biz ancak geceden geceye çikardik. Bu âdet evlerimizin yakininda halâlar edinmemizden önce idi. O zamanlar bizim hâlimiz ibtidâî Arablar'in sahrada halâya çikma hususundaki ne-zâhetine benziyordu. Biz evlerimizin yaninda halâlar edinmekten eziyetlenip incinirdik.

Iste ben Mistah'in anasi ile disari çikip gittim. Bu kadin, Ebû Ruhm ibnu Abdi Menâfin kizidir. Annesi de Sahr ibnu Âmir'in kizidir ki, bu kadin da Ebû Bekr es-Siddîk'in teyzesidir. Bu Ebû Ruhm kizinin oglu da Mistah ibnu Usâse'dir. Orada isimizi bitirdikten sonra ben ve Mistah'in annesi, evimden tarafa dönüp gelirken Mistah'in annesinin ayagi yün yâhud keten çarsafi içinde sürçtü. (Arablar arasinda bir felâket zamaninda söylenmesi âdet olan "Düsmanin helak olsun" duasi yerine) Bu kadin:

— Mistah helak olsun! diye, ogluna beddua etti.

Ben de ona:

— Ne kadar fena söyledin! Bedir'de hazir bulunan bir kimseye mi sövüyorsun? dedim

Kadin bana:

— Âh su saf taze! Sen onun söyledigi sözü duymadin mi? dedi.

Ben:

— O ne dedi ki? diye sordum.

Bunun üzerine o bana iftira sâhiblerinin sözünü söyleyip haber verdi. Artik hastaligimin üstüne bir hastalik daha artti. Evime dönünce yanima Rasûlullah geldi, Selâm verdikten sonra:

— "Hastaniz nasil?" diye sordu. Ben de:

— Ebeveynimin yanina gitmem için bana izin verir misin? dedim.

-Âise: Ben o sirada bu haberi ebeveynim tarafindan tahkik etmek istiyordum, demistir.- Rasûlullah bana izin verdi. Ben de ebeveynimin yanma geldim ve anam(Ümmü Rûmân)a:

— Ey anacigim! Insanlar ne konusuyorlar? dedim. Annem:

— Ey kizcagizim! Kendini üzme, sen kendi nefsini ve sagligini düsün. Vallahi bir erkegin yaninda sevgili, parlak, güzel bir kadin olsun ve onun birçok ortaklan bulunsun da, onun aleyhinde çok lâf etmesinler; bu pek nâdirdir, dedi.

Âise dedi ki: Ben de:

— Subhânallah! Insanlar bunu mu konusmaktalarmis? dedim.

Âise dedi ki: Bunun üzerine bu gecenin tamâminda agladim. Sabaha kadar gözümün yasi dinmiyor,

gözüme de hiç uyku girdiremi-yordum. Sonra aglayarak sabaha ulastim. Rasûlullah da o sabah Alî ibn Ebî Tâlib'i ve Usâme ibn Zeyd'i yanina çagirmis. Vahiy gecikince ailesi ile ayrilmasi hususunda onlarla istisare etmek istemis,

Âise dedi ki: Usâme'ye gelince, o, Peygamber'in ailesinden bilip durdugu berâeti ve Ehlu Beyt için gönlünde besleyip durdugu sevgiyi Rasûlullah'a tavsiye ve isaret etti de:

— Yâ Rasûlallah! Onlar Sen'in ehlindir. Biz onun hakkinda hayirdan baska birsey bilmeyiz, dedi.

Amma Alî ibn Ebî Tâlib'e gelince, o da:

— Allah Sana dünyâyi dar etmemistir. Âise'den baska kadinlar çoktur. Maamâffh Âise'nin cariyesi Berîre'ye de sorsan, o da Sana dogruyu söyler, demisti.

Âise dedi ki: Bunun üzerine Rasûlullah, Berîre'yi çagirip:

— "Ey Berîre! Sen (Âise'de) sana sübhe veren birsey gördün mü?" diye sordu.

Berîre de:

— Hayir! Sen'i hakk peygamber olarak gönderen Allah'a yemîn ederim ki, ben Âise'den kendisini ayiplayabilecegim bir kusur olmak üzere kesin olarak sundan fazla birsey görmüs degilim: Âise yasi küçük, taze bir kadindi. Ailesinin hamurunu yogururken uyur kalirdi da, evin besi koyunu gelir hamuru yerdi, demis [396].

Bunun akabinde Rasûlullah ayaga kalkti da iftirayi en evvel ortaya atan Abdullah ibn Ubeyy ibn SelûPden dolayi o gün söz söylemekte ma'ziretli tutulmasini istedi.

Âise dedi ki: Kendisi minber üzerinde oldugu hâlde hitâb edip:

— "Ey müslümânlar toplulugu! Ev halkim hususunda bana ezasi ulasan bir sahistan dolayi bana kim yardim eder? Vallahi ben ehlim hakkinda hayirdan baska birsey bilmis degilim. Bu iftiracilar bir adamin da ismini ortaya koydular ki, bu zât hakkinda da ben hayirdan baska birsey bilmiyorum. Bu ismi zikredilen (faziletli) kimse simdiye kadar benimle beraber olmak müstesna, ailemin yanina girer degildi" demistir.

Bunun üzerine Ensâr'in Evs kabîlesinden Sa'd ibnu Muâz ayaga kalkarak [397]:

— Yâ Rasûlallah! O kimseye karsi Sana ben yardim edecegim. Eger bu iftirayi çikaran Evs'ten ise, ben onun boynunu vururum. Eger Hazrec kardeslerimizden ise yapilacak isi Sen bize emredersin, biz de emrini yerine getiririz, demis.

Âise dedi ki: Bu defa Sa'd ibnu Ubâde ayaga kalkmis [398]. Bu da Hazrec kabîlesinin büyügü idi. Ve bu vak'adan evvel iyi bir kimse idi. Fakat bu defa kabile hamiyyeti onu cahillige sürükledi de Sa'd ibn Muâz'a karsi:

— Sen yalan söyledin. Allah'in ebedîligine yemîn ediyorum ki, sen onu (yânî Abdullah ibn Ubeyy'i) öldüremezsin ve onu öldürmeye muktedir olamazsin, demis.

Bu defa da Sa'd ibnu Muâz'in amcasinin oglu olan Useyd ibnu Hudayr [399] ayaga kalkarak, Sa'd ibnu Ubâde'ye karsi:

— Allah'in ebediyetine yemîn ediyorum ki, sen yalan söyledin. Vallahi biz onu elbette öldürürüz. Sen muhakkak bir münafiksin ki, münafiklar hesabina bizimle mücâdele ediyorsun, diye mukaabele etmis.

Bu suretle Evs ve Hazrec kabileleri ayaklanmislar. Hattâ birbirleriyle vurusmaya kasdetmisler.

Rasûlullah ise henüz minber üzerinde dikiliyormus. Hemen minberden inip onlar sükûta varincaya kadar onlara yumusak sözler söylemis, kendisi de (baska konusmadan) susmus.
Âise dedi ki: Ben o günümü de gözümün yasi dinmeden ve uyumadan geçirdim.
Âise dedi ki: Ben iki gece ile bir günü hiç uyumadan ve gözümün yasi da kesilmeden devamli agladigim hâlde, babam ve annem benim yanimda bulundular. Onlar aglamak benim cigerimi parçalayacak saniyorlardi.
Âise dedi ki: Bu sekilde ebeveynim yanimda oturduklari, ben de aglamakta bulundugum sirada Ensâr'dan bir kadin benim yanima girmeye izin istedi. Ben de ona izin verdim. O da oturup benimle agliyordu.
Âise dedi ki: Biz bu hâl Üzere iken Rasûlullah yanimiza girdi, Selâm verdikten sonra oturdu.
Âise dedi ki: Hâlbuki Rasûlullah, bundan evvel hakkimda dedikodu basladigi günden beri yanimda oturmamisti. Ve Rasûlullah, bir ay bekledigi hâlde kendisine hakkimda birsey vâhyolunmamisti.
Âise dedi ki: Rasûlullah oturdugu zaman Sehâdet Kelimeleri'ni söyledikten sonra:
— "Amma ba'du: Yâ Âise! Hakkinda bana söyle söyle sözler eristi. Eger sen bu isnâdlardan bert isen, yakinda A ilah seni muhakkak bert kilip temizligini i'lân edecektir. Yok eger sen böyle bir günâha yaklastinsa Allah 'tan magfiret iste ve Allah 'a tevbe et! Çünkü kul, günâhini i'tirâf ve sonra Allah'a tevbe ederse, Allah da onun tevbesini kabul eder" dedi.
Âise dedi ki: Rasûlullah bu konusmasini bitirince (musibetin siddetli hararetinden) gözümün yasi kesildi. Hattâ gözyasindan bir damla bulamiyordum. Hemen babama:
— Rasûlullah'a, söyledigi söz hususunda benim tarafimdan ce-vâb ver! dedim.
Babam:
— Vallahi ben Rasûlullah'a ne diyecegimi bilmiyorum, dedi. Sonra anneme:
— Rasûlullah'a cevâb ver! dedim. O da:
— Vallahi Rasûlullah'a ne diyecegimi bilmiyorum, dedi.
Âise dedi ki: Bunun üzerine ben Kur'ân'dan çok delîl okuyamayan küçük yasta bir taze oldugum hâlde söyle dedim:
— Vallahi ben kesin anladim ki, siz bu dedikoduyu isitmissiniz. Hattâ bu söz sizin gönüllerinizde yer etmis ve ona inanmissiniz. Simdi ben size beriyim desem, benim muhakkak berîe oldugumu Allah bilip dururken, sizler benim bu sözümü tasdik etmeyeceksiniz. Ve eger benim muhakkak beri oldugumu Allah bilip dururken ben size fena bir i'tirâfta bulunsam, sizler beni hemen tasdik edeceksiniz. Vallahi ben bu vaziyette sizin için baska hiçbir mesel bulamiyorum, ancak Yûsuf'un babasi Ya'kûb'un dedigi sözü buluyorum: "Fe sabrun ce-mîlun. Vallâhul-mustaânu alâ mâ tasifûn = Artik bana (düsen) güzel bir sabirdir. Sizin su söylemekte olduklariniza karsi yardimina siginilacak, ancak Allah'tir" (Yûsbf:i8).
Âise dedi ki: Bundan sonra dönüp yatagima yattim.
Âise dedi ki: Ben o zaman kendimin muhakkak beri oldugumu biliyor, Allah'in da beni muhakkak temize çikaracagini biliyordum. Lâkin vallahi Allah'in benim hakkimda okunacak bir vahiy indirecegini hiç zannetmiyordum. Ve sânim da, nefsim de bana âid bir me'-sele için Allah'in tilâvet olunacak bir kelâmla konusmasindan çok hakîr idi. Lâkin Rasûlullah'in uykuda bir ru'yâ görmesini ve Allah'in da o ru'yâ ile beni temize çikarmasini umuyordum.
Âise dedi ki: Vallahi Rasûlullah, oturdugu yerden kalkmamisti, ev halkindan bir kimse de disari çikmamisti. Rasûlullah üzerine vahiy indirildi. O'na vahiy inerken olagelen hâl hemen gelip O'nu

yakaladi ki, kis gününde bile üzerine indirilen sözün agirligindan dolayi inci dânesi gibi ter dökülürdü.
Âise dedi ki: Rasûlullah'tan vahiy hâli siyrilip açilinca kendisi sevincinden gülüyordu. Tekellüm ettigi ilk söz su oldu:
— "Yâ Âise! Aziz ve Celîl olan Allah 'a gelince, O seni muhakkak temize çikardi."
Bunun üzerine annem bana:
— Kizim, Rasûlullah'a dogru kalk da tesekkür et, dedi. Âise dedi ki: Ben:
— Vallahi ben O'na dogru da kalkmam, Azîz ve Celîl olan Allah'tan baskasina da hamd etmem, dedim.
Allah, su on âyetin hepsini indirdi:
"O uydurma haberi getirenler içinizden bir zümredir. Onu sizin için bir serr sanmayin. Bil 'akis o sizin için bir hayirdir. Onlardan herkese kazandigi günâhi vardir. Onlardan günâhin büyügünü üzerine alan o adama da büyük bir azâb vardir. Ne vardi onu isittiginiz vakit erkek mü 'minlerle kadin mü 'minler kendilerine güzel zannda bulunsalardi da 'Bu açik bir iftiradir' deselerdi ya! Ona dört sâhid getirselerdi ya! Madem ki onlar sâhidleri getiremediler, o hâlde onlar A Hah indinde yalancilardan ibarettirler. Eger dünyâda ve âhirette Allah 'in fadli ve rahmeti üstünüzde olmasaydi, içine daldiginiz bu yaygaralardan dolayi sizi herhalde büyük bir azâb çarpardi. O zaman siz o iftirayi dillerinizle birbirinize yetistiriyordunuz ve bunu kolay saniyordunuz. Hâlbuki bu, Allah yaninda büyük bir günâhtir. Onu isittiginiz vakit: 'Bunu söylemek bize yakismaz, hâsâ, bu büyük bir bühtandir' deseydiniz ya! Eger siz îmân eden kimseler iseniz, böyle birseye hayâtta bulundugunuz müddetçe bir daha dönmeyesiniz diye Allah size ögüt veriyor. Ve sizin için âyetlerini açik açik bildiriyor. Allah hakkiyle bilen, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir. Kötü sözlerin îmân edenlerin içinde yayilip duyulmasini arzu edenler; dünyâda da, âhirette de onlar için pek elem verici bir azâb vardir. Allah bilir, siz bilmezsiniz. Ya üzerinizde Allah 'in fadli ve rahmeti olmasaydi, ya hakîkat Allah çok re fetli, çok merhametli olmasaydi (hâliniz neye varirdi)? Ey îmân edenler! Seytânin adimlan ardinca gitmeyin. Kim seytânin adimlarina uyarsa, sübhesiz ki o, kötülügü ve mesru' olmayan seyleri emreder. Eger üzerinizde Allah'in fadli ve rahmeti olmasaydi, içinizden hiçbiriniz ebedî temize çikamazdi. Ancak Allah 'tir ki, kimi dilerse temize çikarir. Allah hakkiyle isiten, hakkiyle
bilendir" (en-Nûr: 11-21).
Allah iste bu âyetleri benim berâetim hakkinda indirince, babam Ebû Bekr, akrabaligindan ve fakirliginden dolayi nafaka vermekte oldugu Mistah ibn Usâse için:
— Kizim Âise'ye bu iftirayi söyledikten sonra vallahi ben de Mis-tah'a birsey vermem, diye yemîn etti.
Bunun üzerine Allah: "Sizden fazilet ve servet sahibi olanlar hisimlarina, yoksullara, Allah yolunda hicret edenlere vermelerinde kusur etmesin, affetsin, aldiris etmesin. Allah 'in size magfiret etmesini arzu etmez misiniz? Allah çok magfiret edici, çok merhamet eyleyicidir" (en-Nûr:22) âyetini indirdi.
Bunun üzerine Ebû Bekr:
— Evet, vallahi ben Allah'in beni magfiret etmesini muhakkak
severim, dedi ve Mistâh'a veregeldigi nafakayi tekrar vermeye basladi ve:
— Ben bu nafakayi ondan ebediyyen koparmam, dedi.

Âise dedi ki: Rasûlullah zevcesi Zeyneb bintu Cahs'a da benim hâlimi:
— "Yâ Zeyneb! Âise hakkinda ne bilirsin, yâhud ne gördün?" diye sormus,
Zeyneb cevaben:
— Yâ Rasûlallah! Ben kulagimi, gözümü (isitmedigim, görmedigim seylerden) muhafaza ederim. Vallahi Âise hakkinda hayirdan baska birsey bilmem, diye güzel sehâdet etmistir.
Bu hususta Âise: Zeyneb, Rasûlullah'm kadinlari arasinda güzelligi ve Rasûlullah yanindaki mevkii i'tibâriyle bana rekaabet eden bir kadindi. Fakat Allah onu verâsi sebebiyle (iftiracilara katilmaktan) korudu. Kizkardesi Hamne bintu Cahs ise Âise ile muharebeye basladi da (yânî iftiraya siddetle tutunmaya ve iftiracilarin söylediklerini hikâye etmeye basladi da) bu sebeble iftira sâhiblerinden helak olanlar içinde helak oldu [400].

220- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Eger dünyâda ve âhirette Allah'in fadli ve rahmeti üstünüzde olmasaydi, içine daldiginiz yaygaradan dolayi
sizi herhalde büyük bir azâb çarpardi" (Âyet: 14).
Mucâhid: "Telâkkavnehû" "Onu bâziniz bâzinizdan rivayet ediyordunuz"; "Tufîdûne" de "Söylüyordunuz" demektir, dedi.

272-.....Bize Süleyman ekA'mes, Husayn'dan; o da Ebû Vâil'den; o da Mesrûk'tan; o da Âise'nin annesi Ümmü Rûmân'dan olmak üzere haber verdi ki, Ümmü Rûmân: Âise'ye atilan iftira atildigi zaman, Âise bayilip yere1 düstü, demistir.

221- Bâb:

"O zaman siz o iftirayi dillerinizle aliyordunuz ve hiçbir bilginiz olmayan seyi agizlarinizla söylüyordunuz ve bunu kolay saniyordunuz. Hâlbuki bu, Allah indinde büyüktür" {Âyet: 15).

273-.....Ibnu Cureyc söyle haber vermistir: Abdullah ibnu Ebî Muleyke: BenÂise'den "Iz telikûnehû bi-elsinetikum " seklinde okurken isittim, dedi [401].

222- Bâb:

"Onu duydugunuz zaman 'Bunu söylememiz bize yakismaz- Hâsâ, seni tenzih ederiz. Bu, büyük bir iftiradir' demeniz (lâzim) degil miydi?" (Âyet: 16).

274-.....Abdullah ibnu Ebî Muleyke tahdîs edip söyle demistir: Âise (ölüm sikintisindan) maglûb olmus bir hâlde iken, ölümünden önce huzuruna girmek için Ibn Abbâs izin istedi. Âise:
— Bana sena edilmesinden endîse ediyorum, dedi (de izin vermek istemedi).
Kendisine:
— Izin isteyen Rasûlullah'in amcasinin oglu ve müslümânlarin önde gelenlerindendir, denildi.

Bu sefer Âise:
— Ona izin verin, girsin, dedi.
Ibn Abbâs, Âise'nin yanma girdikten sonra:
— Kendini nasil hissediyorsun? diye hâlini sordu. * Âise:
— Eger Allah'a takvâli olursam hayirdayim, diye cevâb verdi. Ibn Abbâs da:
— Insâallah sen hayirla berabersin. Rasûlullah'in zevcesisin. Ra-sûlullah senden baska bir bakire ile evlenmedi. (Iftira kissasindan dolayi) senin hüccetin gökten indi, dedi.
Ibn Abbâs ziyaretini bitirip disari çikarken, içeriye Abdullah ibnu'z-Zubeyr girdi. Âise ona:
— Yanima Abdullah ibnu Abbâs girdi de beni sena edip övdü. Hâlbuki ben unutulmus birsey olmami (yânî zikredilir birsey olmamami) arzu etmisimdir, dedi [402].

275-..... Ibnu Avn, el-Kaasim'dan tahdîs etti de: Ibn Abbâs (R) Âise'nin huzuruna girmek için izin istedi, deyip yukaridaki hadîsin benzerini söyledi, fakat "Nisyen mensiyyen" kismini zikretmedi.

223- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Eger siz îmân eden kimselerseniz böyle birseye hayâtta bulundugunuz müddetçe bir daha dönmenizi size haram
(Âyet: 17).

276-.....Sufyânes-Sevrî, el-A'mes'ten; o da Ebu'd-Duhâ'dan;
o da Mesrûk'tan; o da Âise'den tahdîs etti: (Rasûlullah'm sâiri) Hassan ibn Sabit geldi de Âise'nin huzuruna girmek için izin istiyordu. Mes-rûk: Ben Âise'ye:
— Bu Hassan için yanma gelmesine izin veriyor musun? dedim.
Âise (R):
— (Iftira isine bulasmis oldugundan dolayi) ona büyük bir azâb kâbet etmis degil mi? dedi.
Sufyân: Âise bu sözüyle Hassan'm gözünün1 gitmesini kasdedi-yor, dedi.

Hassan söyle dedi:
— "Hasânun rezânun mâ tuzennu bi-nbetin Ve tusbihu garsey mm luhûmi'l-gavâfilr"
(= Hiçbir sübhe ile ittihâm edilmeyen tam akilli ve iffetlidir.
Iffetli kadinlarin etlerinden yemedigi için aç olarak sabahlar.)
Hassân'in bu beytine karsi Âise:
— Fakat sen böyle degilsin, dedi [403].

224- Bâb:

"Ve iste size âyetlerini açik açik bildiriyor. Allah hakkiyle bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir' (Âyet: 18).

277-.....Bize Su'be, el-A'mes'ten; o da Ebu'd-Duhâ'dan haber verdi ki, Mesrûk söyle demistir:

Hassan ibn Sabit, Âise'nin yanina girdi de gazel vechi üzere siir okuyup söyle dedi: — Hasânun rezânun mâ îuzennu bi-rîbeîin.
Ve îusbihu garsâ min luhûmi'l-gavâfili. Âise Hassân'm bu siirine karsi:
— Sen böyle degilsin (sen iffetli kadinlara giybet ettin), dedi. Mesrûk dedi ki: Ben Âise'ye:
— Allah "Onlardan onun büyügünü üzerine alan kimse" âyetini indirmis oldugu hâlde sen bu Hassan gibilerinin senin huzuruna girmelerini serbest birakacak misin? dedim.
Âise:
— Körlükten daha siddetli hangi azâb vardir? dedi ve: Sübhesiz bu Hassan, Rasûlullah tarafindan müsriklere reddiye yapar, onu savunurdu, sözünü ilâve etti [404].

225- Bâb:

"Kötü sözlerin îmân edenlerin içinde yayilip duyulmasini arzu edenler; onlara dünyâda da, âhirette de pek acitici bir azâb vardir. Allah bilir, siz . bilmezsiniz. Ya üzerinizde Allah'in fadli ve rahmeti, ya hakikat Allah çok sefkatli, çok merhametli olmasaydi (hâliniz neye varirdi)?" (Âyet: 19-20)
"Sizden fazilet ve servet sahibi olanlar hisimlarina, yoksullara, Allah yolunda hicret edenlere vermelerinde kusur etmesin, affetsin, aldiris etmesin. Allahhn sizi magfiret etmesini sevmez misiniz? Allah çok magfiret edici, çok merhamet eyleyicidir" (Âyet: 22).

278- Ve Ebû Usâme söyledi ki, Hisârn ibn Urve söyle demistir: Bana babam Urvetu'bnu'z-Zubeyr haber verdi ki, Âise (R) söyle demistir: Benim hakkimda söylenenler söylendigi zaman ve ben de hiç-birseyin farkinda degil iken, Rasûlullah (S) hitâb etmek üzere ayaga kalkti, Sehâdet Kelimeleri'ni söyledi, Allah'a hamd edip lâyik oldugu sekilde övdü. Bundan sonra:
— "Amma ba'du: Aileme töhmet isnâd eden birtakim insanlar hakkinda yapilmasi gereken isi, bu husustaki fikirlerinizi bana söyleyiniz. Allah'a yemîn ederim ki, ben ailem üzerinde hiçbir kötülük bilmemisimdir. Onlarin ailem halkina kendisiyle töhmet isnâd ettikleri kimseye gelince, yine Allah'a yemîn ederim ki, ben o adam üzerinde de asla hiçbir kötülük bilmemisimdir. O zât benim evime, ben hazir iken müstesna, asla girmemistir. Ben bir seferde bulunup evimden gaybubet etmissem, o zât da muhakkak benim maiyyetim-de, benimle beraber gaybubet etmistir" dedi.
Bunun üzerine Sa'd ibn Muâz ayaga kalkip:
— Yâ Rasûlallah, bana izin ver de onlarin boyunlarina vuralim, dedi.
Buna karsi Hazrec ogullarindan bir adam ayaga kalkti -ki Hassan ibn Sâbit'in anasi bu adamin toplulugundan idi- ve Sa'd ibn Mu-âz'a hitaben:
— Sen yalan söyledin. Dikkat et! Allah'a yemîn ederim ki, eger o iftirayi söyleyenler Evs kabilesinden olsalar, sen onlarin boyunlarinin vurulmasiyle sevinemezsin, dedi.
Nihayet mescidin içinde Evs ile Hazrec kabileleri arasinda bir serr olmasi yakinlasti.
Âise dedi ki: Ben bu iftirayi henüz bilmis degildim. Bu günün aksami olunca ben bâzi ihtiyâcim için disariya çiktim. Beraberimde Mistâh'in anasi da vardi. Yürürken bu kadinin ayagi tökezledi de:
— Mistah helak olsun! dedi. Ben de ona:
— Ey ana! Sen ogluna mi sövüyorsun? dedim.
Kadin sustu. Sonra kadin ikinci defa ayagi takilip sürçtü. Kadin yine:

— Mistah helak olsun! dedi. Ben yine kendisine:
— Sen ogluna mi sövüyorsun? dedim.
Sonra kadin üçüncü kerre ayagi takilip sürçtü, bu kerre de yine:
— Taase Mistahum = Mistah helak olsun! bedduasini söyledi. Ben de kendisini azarladim. Bunun üzerine kadin:
— Vallahi ben Mistah'a ancak senin yüzünden sövüyorum, dedi.
Ben de:
— Benim hangi hâlim hakkinda? diye sordum. Kadin bana âid olan hadisi açti. Ben:
— Bu söz hakîkaten oldu mu? dedim. Kadin:
— Evet vallahi, dedi.
Âise dedi ki: Akabinde ben evime döndüm, öyle bir hâlde ki, düstügüm siddetli dehsetten dolayi kendisi sebebiyle disari çikmis oldugum ihtiyâçtan ne az ve ne de çok birsey bulamiyordum [405].
Ben daha çok hasta oldum, Rasûlullah'a:
— Beni babamin evine gönder, dedim.
O da beni, beraberimde bana hizmet edecek bir oglanla gönderdi. Ben eve girdim. Annem Ümmü Rûmân'i evin alt katinda, babam Ebû Bekr'i de evin üst katinda okur hâlde buldum. Annem:
— Ey kizcagizim, seni buraya getiren sebeb nedir? diye sordu.
Ben de kendisine sebebi haber verdim ve iftiracilarin benim hakkimda söyledikleri sözü de ona zikrettim. Bir de gördüm ki, bana ulasan gamin benzeri anama ulasmamis. Annem bana:
— Ey kizcagizim, bu isi kendi üzerinden asagida tut (kendini üzme). Allah'a yemîn ederim ki, bir erkegin yaninda sevmekte oldugu güzel bir kadin olsun ve bunun birçok kadin ortaklan bulunsun da kadinlar ona hased etmesinler ve onun hakkinda söz edilmesin; bu
pek nâdirdir, dedi.
Gördüm ki bana ulastigi derecede anama-gam ulasmamisti. Ben
anama:
— Bunu babam da bilmis hâlde mi? diye sordum.
O:
— Evet (bilmektedir), dedi.
— Rasûlullah da bilmis mi? dedim.
— Evet (o da bilmistir), dedi.
Ben "Rasûlullah" sözünü söyletmek istedim ve agladim. Bu sirada evin üst katinda okumakta olan babam Ebû Bekr benim sesimi isitti de asagiya indi ve anama:
— Âise'nin nesi var? dedi.
Anam:
— Saninda zikredilen sey kendisine ulasmis, dedi. Bunun üzerine babamin iki gözü yas akitti.
— Senin üzerine yemîn ediyorum ki, ey kizcagizim, sen muhakkak kendi evine döneceksin, dedi.
Bunun üzerine ben (hemen evime) döndüm. And olsun Rasûlullah da benim odama girmis ve hizmetçi kizdan da sormustur. Cariyem:
— Allah'a yemîn ederim ki, ben Âise üzerine hiçbir ayip sey bilmis degilim. Ancak su var ki, o uyuyup kaliyordu da nihayet koyun içeriye giriyor ve onun ekmeklik hamurunu yâhud ekmeklik ma'cû-nunu yiyordu, dedi.

Cariyemin bu sözleri üzerine Peygamber'in sahâbîlerinden bâzisi onu azarladi da:
— Ey kadin! Rasûlullah'a dogru söyle! dedi.
Hattâ sahâbîler Berîre'ye o düsük isi açikça söylediler. Bunun üzerine cariyem Berîre:
— Subhânallah! Allah'a yemîn ederim ki, ben Âise üzerine, kuyumcunun hâlis altim üzerine bilmekte oldugu bilgiden baska birsey
bilmemisimdir, dedi.
Bu is, kendisi hakkinda söylenilmis olan adama da ulasti. O da: - Subhânallahi! Allah'a yemîn ederim ki, ben hiçbir disi kim-
senin elbisesini asla açmis degilim (yânî ben hayâtimda hiçbir kadinla asla cinsî münâsebet yapmadim), demistir.
Âise: Ve o zât Allah yolunda sehîd olarak öldürüldü, dedi.
Âise-devâmla söyle dedi: Anamla babam hiç ayrilmadan benim yanimda sabahladilar. Nihayet mescidde ikindi namazini kildirmis oldugu hâlde Rasûlullah benim yanima girdi. Sonra anam ile babam beni sagimdan ve solumdan aralarina almis hâlde iken Rasülullah içeriye girdi de, Allah'a hamd edip övdü. Sonra "Amma ba'du" diyerek sunlari söyledi:
— "Yâ Âise! Eger bir kötülük yapmis isen yâhud nefsine zulmet missen Allah 'a tevbe et. Çünkü Allah, kullarindan tevbeyi kabul eder" dedi.
Âise dedi ki: Bu sirada Ensâr'dan bir kadin gelmis ve kapida oturmakta idi. Ben Rasûlullah'a:
— (Onun anlayisina göre hareminin ululuguna lâyik olmayan) birseyi zikretmeye su kadindan haya etmez misin? dedim.
Rasülullah va'zmi yapti. Ben de babama yöneldim de:
— Rasûlullah'a cevâb ver! dedim. Babam:
— Ben ne söyleyeyim? dedi.
Bunun üzerine ben anama yöneldim de:
— Rasûlullah'a sen cevâb ver! dedim. O da:
— Ben ne söylerim? dedi.
Eöyleçe onlarin ikisi de Rasûlullah'a cevâb vermeyince, ben Se-hâdet Kelimelerisni söyledim, Allah'a hamd ettim ve O'nu lâyik oldugu sifatlarla sena edip övdüm. Bundan sonra "Amma ba'du" deyip sunlari söyledim:
— Vallahi eger ben sizlere "Ben hiçbir günâh islemedim" desem-Azîz ve Celîl olan Allah benim muhakkak dogru söyleyici olduguma sehâdet edip dururken- benim bu sözüm, sizin yaninizda bana fayda verici degildir. Yemîn olsun sizler bu iftirayi konusmussunuz ve bu sizin kalblerinize içirilmis. Ve eger ben, Allah benim böyle bir is yapmadigimi bilip dururken, sizlere "Ben bunu yaptim" desem, . sizler muhakkak "Âise bu isi nefsine karsi ikrar etti" diyeceksiniz. Vallahi ben bu vaziyette kendim için ve sizin için baska bir mesel bulamiyorum. -Tam burada zihnimde Ya'kûb'un ismini arastirdim, fakat onu hatirlamaya muktedir olamadim.- Ancak Yûsuf'un babasini buluyorum ki, o zaman Yûsuf un babasi söyle demisti: "Artik bana düsen güzel bir sabirdir. Sizin su söylediklerinize karsi, yardimina siginilacak olan da ancak Allah'tir" <Yûsuf:i8).
Ve tam saatinde Rasülullah üzerine vahiy indirildi. Bizler sükût
ettik. Akabinde O'ndan vahiy hâli kaldirildi. Ben O'nun yüzündeki sevinci apaçik belirmis buluyordum. Rasülullah alnindaki terleri eliyle siliyor ve:
— "Sevin yâ Âise! Allah senin tertemiz oldugunu kesin surette indirmistir" dedi.

Âise dedi ki: Ben, oldugumdan daha siddetli bir sekilde öfkelenmistim. Ebeveynim bana:
— Rasûlullah'a dogru kalk, dediler. Ben de:
— Vallahi ben ne O'ha dogru kalkarim, ne de O'na ve size hamd ederim; lâkin ben, benim berâetimi indirmis olan Allah'a hamd ederim. Çünkü yemîn olsun ki, sizler o iftirayi isittiniz de onu inkâr etmediniz ve degistirmediniz! dedim.
Âise söyle der idi: Cahs kizi Zeyneb'e gelince, Allah onu dîni sebebiyle {yânî dîndârligi sebebiyle) korudu da o, hakkimda hayirdan baska birsey söylemedi. Amma onun kizkardesi Hamne'ye gelince, iste o, helak olanlar içinde helak oldu. O iftira hususunda kelâm edenler ise, Mistah ile Hassan ibnu Sâbit'tir. Münafik olan Abdullah Ibnu Ubeyy Ise bizzat bu Iftirayi eselemek ve yayilmasini istemek suretiyle ortaya çikarmakta ve toplamakta olan kimsedir, iste o, "0 zümreden günâhin büyügünü üzerine alan", odur. Ve Hamne'dir.
Âise dedi ki: Bu sebebden Ebû Bekr, Mistah'i ebeden hiçbir fayda verici seyle faydalandirmayacagina yemîn etti. Bunun akabinde Azîz ve Celîl olan Allah: "Sizden fazilet ve servet sahibi olanlar, vermelerinde eksiltme yapmasinlar... " <en-Nûr: 22) âyetini sonuna kadar indirdi. Bununla Allah Ebû Bekr'i kasdeder. "Bolluk (yânî servet) sahibi olanlar, hisimlik sahibi bulunanlara ve fakirlere, vermelerini eksik yapmasinlar": Bununla da Allah, Mistah'i kasdeder. "Allah'in size magfiret etmesini arzu etmez misiniz? Allah çok magfiret edici, çok merhamet eyleyicidir" kavline kadar indirdi. Nihayet Ebû Bekr:
— Evet, vallahi ey Rabbimiz, bizler sübhesiz Sen'in bize magfiret etmeni elbette sever, arzu ederiz, dedi ve Mistah'a veregeldigi nafakayi tekrar ona döndürdü [406].

226- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Bas örtülerini yakalarinin üstüne (orayi kapayacak surette) koysunlar" (Âyet: 3i)
Ve Ahmed ibnu Sebîb söyle dedi:
Bize babam Sebîb ibn Saîd, Yûnus ibn Yezîd'den tahdîs etti. Ibnu Sihâb, Urve'den; o da Aise'den söyledi ki, Aise (R): Allah ilk muhacir kadinlara rahmet eylesin. Allah "Kadinlar bas örtülerini yakalarinin üstüne koysunlar" emrini indirince, o kadinlar izâr denilen dis elbiselerini yardilar da onlarla baslarini örttüler, demistir [407].

279-.....Bize Ibrâhîm ibnu Nâfi', el-Hasen ibn Müslim'den;
o da Safiyye bintu Seybe'den taridîs etti ki, Âise (R) söyle der idi: Sii "Kadinlar bas örtülerini yakalarinin üstüne koysunlar" âyeti indigi zaman, izârlarini aldilar da onlari etekleri yönünden yardilar ve bunlarla baslarini örttüler, demistir [408].

25- el-Furkaan Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Ibn Abbâs söyle dedi:

"Hebâen mensurun = Saçilmis zerreler" (Âyet: 23), rüzgârin savurmakta oldugu ince topraktir; "Rabb'ine (yâni san'atina) bir bakmadin mi? Gölgeyi nasil uzatmistir. Eger O dileseydi onu elbette durdururdu.
Sonra biz günesi (nasil) ona bir delil yapmisizdir" (Âyet: 45); burada "Uzatilan gölge", tan yerinin agarmaya basladigi vakit ile günesin dogmasi arasinda uzayan ve yayilan gölgedir (ki, bu en hos bir manzaradir); "Sâkinen'% "Devamli duran"; "Sümme cealnâ Js-semse aleyhi delîlen = Sonra biz günesin dogusunu, gölgenin meydana gelmesine bir delîl yapmisizdir" [409].
"O, iyice düsünüp ibret almak arzusunda bulunanlar, yâhud sükretmek isteyenler için gece ile gündüzü birbiri
ardinca getirendir" (Âyet: 62); buradaki "Hilfeten", "Birbiri ardinca" demektir, geceleyin kendisinden bir amel kaçmis olan kimse ona gündüzleyin erisir, yâhud gündüzleyin bir ameli kaçmis olan kimse ona geceleyin erisir (telâfî eder).
el-Hasen el-Basrî de "Ey Rabb'imiz, bize zevcelerimizden ve nesillerimizden gözlerimizin sevinci olarak (iyi insanlar) ihsan et, bize takva sahihlerini önder kil" (Âyet: 74) kavli hakkinda: Bu, "Bize Allah'a itaat yolunda bulunan zevceler ve nesiller ver" demektir. Mü'minin gözünü, sevdigini Allah'a tâat yolunda görmesinden daha fazla sevindirecek birsey yoktur, demistir.
Ibn Abbâs: "Subûren" -"Helâken"- (Âyet: 12-13), "Veylen" ma'nâsinadir, dedi. Ibn Abbâs'tan baskasi: "es-Saîr = Çilgin ates" (Âyet: iij müzekkerdir. "Tasa'ur" ve "Ittirâm"in ma'nâsi "Siddetle yanmak"tir.
' 'Bu âyetler, onun baskasina yazdirip da kendisine sabah aksam okunmakta olan evvelkilere âid masallardir, dediler" (Âyet. 5); buradaki "Tumlâ aleyhi" sözü "Emleytu" ve "Emleltu" tabirlerinden olup "Kendisine okunmakta olan" ma'nâsinadir. "erRessu", "Ma'den" ma'nâsinadir; bunun cem'i "Risâs" gelir (Âyet: 38). "Mâ.ye'beu bikum Rabbî" (Âyet: 77), "Rabb'im size deger vermezdi"; "Mâ abe'tu bihi sey'en" denilir ki "Ben ona birsey degeri vermedim", yânî "O sayilmaz, i'tibâr edilmezdir" demektir.
"Inne azâbehû kâne garâmen = Gerçek onun azabi daimî bir helaktir" (Âyet: 65); bu "Garâmen", "Helak" ma'nâsinadir.
"Fe atev" (Âyet: 20, "Tagav", yânî "Azginlikta siniri astilar" demektir.
Sufyân ibn Uyeyne de "Âd kavmine gelince, onlar da ugultulu azgin bir firtina ile helak edildiler" (ei-Hâkkaa: 6) kavlindeki "Âtiyetin", hâzinleri üzerine siddetle esen, böylece ölçüsüz ve tartisiz çikan siddetli rüzgârdir [410].

227- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

' O yüzleri üstü cehenneme sürülüp toplanacaklar, onlarin yeri çok kötü, yolu çok sapiktir" (Âyet: 34)

280-..... Enes ibn Mâlik söyle tahdîs etmistir: Bir adam:
— Ey Allah'in Peygamberi! Kâfir, kiyamet gününde yüzüstü nasil hasrolunur? diye sordu. Peygamber (S):
— "Dünyâda onu iki ayagi üzerinde yürüten Allah, kiyamet gününde yüzüstü yürütmeye kudretli

degil midir?" diye cevâb verdi.
Bu hadîsin râvîsi Katâde: Evet Rabb'imizin izzetine yemîn ederim ki, O buna elbette kaadirdir, dedi [411]
.

228- Yüce Allah'in7 Su Kavli Babi:

'Onlar ki, Allah'in yanina baska bir tanri daha (katip) tapmazlar. Allah'in haram kildigi cana haksiz yere kiymazlar, zina etmezler. Kim bunlari yaparsa cezaya Çarpar" (Âyet: 68).

281-.....Buradaki iki senedle gelen hadîste Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle demistir: Ben Rasûlullah'a sordum -yâhud Rasûlullah'a söyle soruldu-:
— Allah katinda hangi günâh en büyüktür? dedim. Rasûlullah (S):
— "Seni Allah yaratmis oldugu hâlde Allah 'a bir benzer uydur-mandir" buyurdu.
— Sonra hangi (günâh büyüktür)? diye sordum.
Rasûlullah:
— "Seninle beraber yemek yemesinden korkarak çocugunu öldünnendir" buyurdu.
— Bundan sonra hangisi (büyüktür)? dedim. Rasûlullah:
— "Komsunun halîiesiyîe (yâni zevcesiyle) zina etmendir" buyurdu.
Ibn Mes'ûd dedi ki: Rasûlullah'in bu cevâblarini tasdik edici olarak su âyet indi: *'Onlar ki Allah 'in yanina baska bir tanri daha (katip) tapmazlar. Allah'in haram kildigi nefsi haksiz yere öldürmezler, zina etmezler. Kim bunlari yaparsa cezaya çarpar" [412].

282-..... Abdulmelik ibnu Cureyc söyle demistir: Bana el-Kaasim ibnu Ebî Bezzete haber verdi ki, kendisi Saîd ibnu Cubeyr'e:
— Kasdederek bir mü'mini öldüren kimse için tevbe var midir? diye sorup, akabinde ona karsi "Allah'in haram kildigi cam haksiz olarak öldürmezler" âyetini okudum, demis.
Saîd ibn Cubeyr de ona:
— Senin bu âyeti bana karsi okudugun gibi, bunu Ibn Abbâs'a karsi okudum. Ibn Abbâs bana söyle dedi: Bu âyet Mekkiyye'dir. Bunu, Medine devrinde inmis olan en-Nisâ Sûresi'ndeki su âyet neshetmis-tir: * 'Kim bir mü 'mini kasden öldürürse cezasi, içinde ebedî kalici olmak üzere cehennemdir. Allah ona gadâb etmistir, ona la 'net etmistir ve ona çok büyük bir azâb hazirlamistir" <Âyet:93) [413].

283-.....Saîd ibn Cubeyr söyle demistir: Küfe ehli kasden bir mü'minin öldürülmesinde (bundan tevbe kabul edilir mi hususunda) ihtilâf ettiler. Ben bu konuda Ibn Abbâs'a sormaya gittim (ve sor-dum). Ibn Abbâs:
— Bu, "Kim bir mü 'mini kasden öldürürse cezasi, içinde ebedî kalmak üzere cehennemdir..." âyeti, en son inen vahiyler içindedir ve bunu hiçbirsey neshetmemistir, dedi [414].

284-..... Saîd ibn Cubeyr dedi ki: Ben Ibn Abbâs'a:
— Yüce Allah'in "Onun cezasi, içinde ebedî kalmak üzere cehennemdir" kavlinden sordum.
Ibn Abbâs:
— Kasden insan öldürenin tevbesi yoktur, dedi.
Ben ona, zikri celîl olan Allah'in sonuna kadar "Allah'in beraberine baska bir tanri katip tapmazlar..." kavlini sordum. Ibn Abbâs:
— Bu âyet, Câhiliyet devri (müsrikleri) hakkindadir, dedi [415].

229- Bâb:

"Kiyamet günü de azabi katmerlesir ve o azabin içinde hor ve hakir ebedî kalir" (Âyet: 69).

285-.....Saîd ibnu Cubeyr söyle dedi: Ibnu Ebzâ dedi ki: Ibn Abbâs'a "Kim bir mü'minikasden öldürürse onun cezasi, içinde ebedî kalmak üzere cehennemdir'1" (en-Nisâ:93) kavli soruldu. Bir de "Allah 'in haram kildigi cani haksiz olarak öldürmezler... Meger ki tevbe edip iyi amelde bulunan kimseler ola" kavline kadar ulasip bundan da soruldu (yânî bundan da sor denildi). Ben bunlari Ibn Abbâs'a sordum. Ibn Abbâs dedi ki:
— Bu âyet indigi zaman Mekke ahâlîsi: Hakîkaten bizler Allah'a denk uydurup ortak kildik, Allah'in haram kildigi cani haksiz olarak öldürdük ve çirkin isler yaptik, dediler. Allah akabinde "Meger ki sirkten tevbe edip îmân eden, iyi amelde bulunan kimseler ola. Iste Allah bunlarin kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok magfiret edici, çok merhamet eyleyicidir" (Âyet:70) kavlini indirdi.

230- Bâb;

'(Sirkten) tevbe edip îmân eden ve iyi amelde bulunan kimseler müstesnadir. Iste Allah bunlarin kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok magfiret edici, çok merhamet eyleyicidir *' (Âyet: 70).

286-..... Saîd ibn Cubeyr söyle demistir: Abdurrahmân ibnu Ebzâ bana, su iki âyeti Ibn Abbâs'tan sormami emretti: "Kim bir mü 'mini kasden öldürürse onun cezasi, içinde devamli kalmak üzere cehennemdir" (en-Nisâ:93). Ben bu âyeti Ibn Abbâs'a sordum. Ibn Abbâs:
— Bu âyeti hiçbirsey neshetmedi, dedi.
"Onlar ki, Allah 'in yanina baska bir tanri daha (katip) tapmazlar..." (d-Furkaan:68); ben bunu da sordum. Ibn Abbâs:
— Bu, sirk ehli hakkinda indi, dedi [416].

231- Bâb:

'(Bu tekzibinizden dolayi size) artik yakin bir azâb lâzim oluyor" (Âyet: 77).
"Lizâmen", "Heleketen" demektir.

287..... Bize Müslim ibn Sabîh tahdîs etti ki, Mesrûk söyle demistir: Abdullah ibnu Mes'Ûd (R) söyle dedi: Bes alâmet vâki' olup geçmistir: ed-Duhân:10; eI-Kamer:l-2; er-Rûm:l-2, el-Batse (ed Duhâni6) ye "Artik yakin bir azâb lâzim oluyor" (ci-Furkaan:77) kavlindeki "Lizam" [417]

26- es-Suarâ Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah 'in ismiyle

Mucâhid: "Siz her yüksek yerde bir alâmet bina edip eglenir misiniz" (Âyet: 128) kavimdeki "Te'besûn{ = Abesle ugrasir misiniz)?", "Bina eder misiniz?" demektir, dedi.
"Siz burada emîn emîn birakilacak misiniz? Baglarin, pinarlarin içinde, ekinlerin ve tomurcuklarin nâzik, yumusak hurma agaçlarinin içinde" (Âyet: 146-149) kavlindeki "Hedîm", dokunuldugu zaman kirilip ufalanan Iatîf sey ma'nâsinadir. "Mine'l-musahharin", "Mine'l-meshûrîn" (yânî büyülenmislerdensin) (Âyet. 153)
ma'nâsinadir.
"Leyke"ve "el-Eyke", "Eyketun"un cem'idir; "Eyke" de "Agaçlardin cem'idir ki, "Orman" demek olur (Âyet: 176) [418].
' 'Hulâsa onu tekzîb ettiler de kendilerini o gölge gününün azabi yakalayiverdu Hakikat bu, o günün büyük azabi idi7' (Âyet: is9>.
"YevzmVz-zulle", Azabin onlari gölgelemesidir [419].
"Mevzûnin", "Ma'lûmin" (yânî "Bilinmis") ma'nâsinadir (ei-Hicn 19).
*'Mûsâ'ya: 'Asani denize vur' diye vahyettik. (Vurunca) derhâl deniz yarildi, herbir parçasi kocaman dag gibi oldu" (Âyet: 63>; buradaki "Tavd", "Cebel" (yânî "Dag") ma'nâsinadir [420].
"Sübhesiz bunlar azar azar birer cemâattir" (Âyet. 54); buradaki "es-Sirzimetu", "Tâifetun kalîletun" (yânî "Az bir cemâat") demektir.
Ki o kiyam ettigin vakit seni ve secde edenler içindeki dolasmani dâima görendir" (Âyet. 218H9); buradaki "Fî'ssâcidîn'% "Namaz kilanlar içinde" ma'nâsinadir.
Ibn Abbâs söyle dedi:
' 'Siz her yüksek yerde bir alâmet bina edip eglenir misiniz? Ebedî kalacaginizi umarak yer altinda su mahzenleri edinir misiniz?" (Âyet: 128-129); buradaki i'er-Rey'u", "Eyfâ" yânî "Arz'dan olan yükseklik"ma'nâsinadir; "er-Rey'atu", "Riyeatu"nun vahidi, yânî tekilidir. "Masâm'(= Masna'lar)", içinde su edinilen her bina masnaa'dir.
"Daglardan simarik simarik evler yontuyordunuz" (Âyet:149); buradaki "Ferinin", "Merihîn", "Fârihîn"; hepsi
bir ma'nâyadir. "Fârihin", (yontucularin hâli olup) maharetli ustalar ma'nâsinadir, deniliyor.
"Velâ te'sev fVl-ardi müfsidîn= Yeryüzünde fesâdçilar olarak bozgunculuk etmeyin" (Âyet: is3); "Velâ te'sev",
"Ase, Yeîsu, Aysen" babindan olup, "Fesadin en siddetlisi" ma'nâsinadir.
"Sizi ve evvelki ümmetleri yaratan(Allah)dan korkun" (Âyet: 184), buradaki "el-Cibille", "Halk"

ma'nâsinadir. "Cubile", "Hulika" (yânî "Yaratildi") demektir. (Yâsîn: 62'deki) "Cubulen" de bu bâbdandir. "Cubulen, Cibilen ve Cublen", "Halk" ma'nâsinadir. Buradaki "Cubulen" ile "Halk"i, "Yaratti" ma'nâsini kasdediyor. Bu ma'nâyi Ibn Abbâs söyledi.

232- Bâb: "Kabirlerinden Kaldirilacaklari Gün Beni Rüsvây Etme" (Âyet: 87) [421]

288 "Ve ^râhîm ibnu Tahmân (öl. 160), Ibnu Ebî Zi'b'den- o da Said ibnu Ebî Saîd el-Makbûrî'den; o da babasi Ebû Saîd Key san dan; o da Ebû Hureyre(R)'den söyledi ki, Peygamber (S) söyle .buyurmustur: "ibrahim Peygamber -ona salât ve s!lâm olsun- Îrft met günûI babasi Azer'i üzeri tozlu ve siyahti bir hâlde gördü " el-Gabere(= Toz), "Siyahliktan ibarettir [422].

289-.....". Bize kardesim Abdulhamîd, Ibnu Ebî Zi'b'den; o da Saîd el-Makbûrî'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) söyle buyurmustur: "Ibrâhîm (kiyamet gününde yüzü toz içinde) babasina kavusacak da: Yâ Rabbt Sen bana insanlar diriltile-cekleri gün beni zelîl ve rüsvây etmeyecegini va'd etmistin, diyecek. Allah da: Ben cenneti kâfirlere haram kilmisimdir, buyuracak" [423].

233- Bâb:

'Sen (îlkin) en yakin hisimlarini inzâr et. Mü yminlerden sana tâbi* olanlara kanadini indir (yanini yumusat)"
(Âyet: 2!3-2!4)

290-..... Ibn Abbâs (R) söyle demistir: "Sen en yakin hisimlarini inzâr et'" âyeti indigi zaman Peygamber (S) Safa Tepesi üzerine çikip yükseldi de:
— "Ey Fihr ogullari! Ey Adiyy ogullari!" diye bütün Kureys soylarini oymak oymak nida etmeye basladi.
Nihayet çagrilanlar oraya toplandilar. Çagrilanlardan herhan-gibiri oraya çikmaya muktedir olmadigi zaman, toplantida ne olacagina bakmasi için bir elçi göndermistir. Kureys'Ie beraber Ebû Leheb de geldi. Peygamber bu topluluga hitaben:
— "(Ey Kureys!) Haydi bana re'yinizi haber veriniz! Ben size su vâdfde birtakim düsman süvarileri vardir, sizin üzerinize baskin yapmak istiyorlar diye haber versem, bana inanir misiniz?" dedi.
Topluluk:
— Evet inaniriz. Biz senin üzerinde yaptigimiz her tecrübede, senin dogru sözl'i oldugunu tesbît ettik, dediler.
Peygamber: ,
— '-'Öyleyse ben size, siddetli bir azabin önünde sizleri uyarip sakindiriciyim..." dedi.
Bu hitabe üzerine Ebû Leheb:
— Yazik sana! Bundan sonraki günlerde hüsrana, zarara ugra-yasin! Bizleri bu konusma için mi burada topladin? dedi.

Bu sözleri üzerine su sûre indi: "BismVllâhVr-rahmânVr-rahîm. Ehû Leheb'in iki eli kurusun. Kendisi de kurudu (helak oldu). Ona ne mali, ne kazandigi faide vermedi... " (Ebü Leheb Sûresi: i-5) [424].

291-.....ez-Zuhrî söyle demistir: Bana Saîd ibnu'l-Müseyyeb ile Ebû Seleme ibnu Abdirrahmân haber verdiler ki, Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Allah: "Sen en yakin hisimlarina azabi haber verip uyar" âyetini indirdigi zaman Rasülullah (S) ayaga kalkti da söyle hitâb etti:
— "Ey Kureys toplulugu! (Yâhud buna benzer bir hitâb kelimesiyle.) Müslüman olup nefislerinizi Allah'in azabindan satin aliniz. Ben Allah'in azabindan hiçbirseyisizden men'edemem. Ey Abde Menâf ogullari! Sizden de ben Allah'in azabindan hiçbirseyi def' ede-. mem! Ey Abbâs ibne Abdilmuttalib! Senden de Allah'in azabindan hiçbir parçasini men' edemem. Ey Allah Elçisi'nin halasi Safiyye! Senden de ben Allah'in azabindan bir kismini olsun def edemem. Ey Muhammed'in kizi Fâtima! Malimdan ne dilersen iste (veririm, fakat) Allah'in azabindan bir parçasini bile senden savip def' edemem" buyurdu.
Bu hadîsi rivayet etmekte Buhârî'nin seyhi Ebû'l-Yemân'a Es-bag ibnu'l-Ferec mutâbaat etmistir. Buhârî'nin diger üstadi Esbag da Abdullah ibn Vehb'den; o da Yûnus ibnu Yezîd el-Eylî'den; o da Ibnu Sihâb ez-Zuhrî'den olmak üzere rivayet etmistir [425].

27- en-Neml Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

"el-Hab'u" (Âyet: 25), "Gizledigin hersey" ma'nâsinadir. "Lâ kibele" (Âyet: 37),
"Lâ takate" ma'nâsinadir.
' 'Ona denildi ki: Köske gir. Kadin onu görünce derin bir su sandi, iki ayagini açti. Süleyman: O, hakîkaten sirçadan yapilmis, düzeltilmis seffaf bir açikliktir, dedi.
Kadin: Ey Rabb 'im, hakikat ben kendime yazik etmisim. Süleyman 9in maiyyetinde âlemlerin Rabb H olan
Allah'a teslim oldum, dedi" (Âyet: 44); buradaki "es- Sarh", sirçalardan edinilmis olup duvar ve saha sivamaya yarayan her hare ve her seffaf çamurdur.
Bir de' "es-Sarh", "Kösk" ma'nâsinadir. Bunun cem'i "Surûh"tur [426].
Ibn Abbâs söyle dedi:
"Hakikat orada bir kadini onlara hükümdarlik eder buldum. Kendisine hersey verilmistir. Onun bir de çok büyük bir tahti vardir" (Âyet: 23); buradaki "Ve lehâ arsun", "Güzel san'ath, degeri pek pahali büyük bir tahti vardi" demektir [427].
"Süleyman: Ey ileri gelenler, onun tahtini, kendilerinin bana müslümân olarak gelmelerinden evvel hanginiz bana getirir? dedi" {Âya. m; buradaki "Müslimîn", "Itaat ediciler olarak" demektir. ki: Çabucak gelmesini istemekte oldugunuzun (yâni azabin) bir kismi ensenize binmek üzeredir" (Âyet: 72);

buradaki "Redife", "Yakin oldu" ma'nâsinadir. "Sen daglari görür, onlari yerinde durur sanirsin. Hâlbuki onlar bulut geçer gibi geçer gider. Bu herseyi sapasaglam yapan Allah'in sanatidir..." (Âyet: 88); buradaki "Câmideten", "Yerinde durucu" rha'nâsinadir [428].
"Ey RabbHm, bana ve ana-babama lütfettigin nVmetine sükretmemi ve (geri kalan ömrüm içinde) Sen Hn razi
olacagin iyi isler yapmami bana ilham et. Rahmetinle beni de sâlih kullarin arasina sok" (Âyet: i9>; buradaki
"EvzVnî", "Beni alistirip nefsim üzerine hâkim kil da bendeki ni'metinin sükrünü yerine getireyim" demektir [429].
Mucâhid de söyle dedi: "Nekkirû lehâ arsehâ" (Âyet: 4i), "Onun tahtini baskalastirip bilinmez sekle getirin" (Âyet: 4i) demektir. "Ve ûtînâ 1-ilme min kablihâ - Ve bize o kadindan önce ilim verilmisti ve biz müslümân olmustuk" (Âyet: 42)
Mucâhid: Bu sözü Süleyman söylüyor, demistir, "es-Sarhû", "Su havuzu"dur ki, Süleyman onun üzerine seffaf sirçalar vurdurmus, o havuza sirçalar giydirip dösetmisti.

28- el-Kasas Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'm ismiyle

"Allah ile birlikte diger bir tanri daha edinip tapma. O 'ndan baska hiçbir tanri yok. O ynun vechinden baska hersey helak olucudur. Hüküm O ynundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz" (Âyet: ss). Buradaki "Illâ vehehu", "Illâ mulkehu" ma'nâsinadir. "Illâ" istisnâsiyle Allah'in yüzü murâd edildi de denilir [430].
Ve Mucâhid: "Fe amiyet aleyhim el-enbâu yevmeizin = Artik o gün
onlara karsi bütün haberler kör olmustur. Artik birbirlerine de birsey soramazlar" (Âyet: 66); buradaki "c Enbâu{- Haberler)", "Hüccetler" ma'nâsinadir, demistir [431].

234- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Hakikat sen her sevdigini hidâyete erdiremezsin. Fakat Allah'tir ki kimi dilerse ona hidâyet verir ve O, hidâyete
erecekleri daha iyi bilendir" (Âyet: 56).

292-.....ez-Zuhrî söyle demistir: Bana Saîd ibnu'I-Müseyyeb haber verdi ki, babasi el-Müseyyeb ibn Hazn (R) söyle demistir: Ebû Tâlib'e ölüm (alâmetleri) geldigi zaman ona Rasûlullah (S) geldi. Ve amcasinin yaninda Ebû Cehl ibn Hisâm ile Abdullah ibn Ebî Umey-ye ibni'l-Mugîre'yi buldu. Rasûlullah, Ebû Tâlib'e:
— "Ey amca! La ilahe illellâh kelimesini söyle de bununla Allah katinda senin lehine sefaat için hüccet getireyim" dedi.

Bunun üzerine Ebû Cehl ile Abdullah ibnu Ebî Umeyye:
— (Yâ Ebâ Tâlib!) Abdulmuttalib milletinden yüz mü çeviriyorsun? diye men' ettiler.
Rasûlullah da amcasina Tevhîd Kelimesi'ni arza devam ediyordu. O ikisi de devamli olarak o söyledikleri makaaleyi, yânî sözü tekrar ediyorlardi. Nihayet Ebû Tâlib bunlara karsi söyledigi son söz olarak:
— O (yânî ben) Abdulmuttalib milleti üzeredir, dedi ve "La ilahe ille Ilâh" demekten çekindi.
Râvî dedi ki: Rasûlullah:
— "Yemîn ederim ki, ben hakkinda magfiret dilemekten neh-yolunmadikça muhakkak Allah'tan senin için magfiret isteyecegim" dedi.
Bunun üzerine Allah: "Müsriklerin, o çilgin atesin yarani olduklari muhakkak meydana çiktiktan sonra artik onlarin lehine, velev hisim olsunlar, ne Peygamber In, ne de mü 'min olanlarin magfiret istemeleri dogru degildir" (et-Tevbe: ii3) âyetini indirdi. Yine Allah Ebû Tâlib hakkinda indirdi de Rasûlü'ne hitaben söyle buyurdu: "Hakikat sen her sevdigini hidâyete erdiremezsin. Fakat Allah 'tir ki, kimi dilerse ona hidâyet verir ve O, hidâyete erecekleri daha iyi bilendir" (Âyet:56) [432].
Ibn Abbâs söyle dedi [433]: "Hakîkaten Kaarûn, Musa'nin kavminden idi. Fakat onlara karsi serkeslik ettL Biz ona öyle hazîneler verdik ki, anahtarlarim tasimak bile) güçlü kuvvetli büyük bir cemâate agir geliyordu. O vakit kavmi ona: 'Simarma, çünkü Allah si-manklan sevmez'demisti"(Âyçt.76). Buradaki "Ulû'l-kuvvet(~Kuvvet sâhibleri)'» "Erkeklerden olusan kuvvet sahibi bir cemâat onun anahtarlarim kaldirmaz" ma'nâsinadir. "Le-tenûu" da "Anahtarlar o cemâate elbette agir basar" demektir.
"Mûsâ 'nin anasi, yüregi çocugundan baska herseyden bombos olarak sabahladi. Eger (Allah'in va'dine) inananlardan olmasi için kalbine rabita vermeseydik az daha onu açiklayacakti" (Âyet:io).
"el-Ferihîn", (Âyet: 76) "el-Merihîn", yânî "Simariklari sevmez" demektir. "Anasi Musa'nin kizkardesine dedi ki: 'Onun izini ta'kîb et" (Âyet:ii) yânî "Onun haberini ögrenip bildirmem için izinin arkasindan git, dedi". Bazen bu "el-Kasas" fiili, bir sözü kissa etmek, nakletmek, anlatmak ma'nâsina olur: "Biz sana bu Kur 'ân h (bu sûreyi) vahyetmek suretiyle en güzel beyâni kissa olarak sana anlatacagiz. Hâlbuki sen daha evvel bundan elbet haberdâr olmayanlardandin" (Yûsuf:3) âyetinde oldugu gibi.
"Mûsâ 'nin kizkardesi de, berikiler farkinda olmayarak onu uzaktan gözetledi" (Âyet:ii); buradaki "An cunübin", "An bu'din" yânî "Uzaktan" ma'nâsinadir. "An cenabetin" ve "An ictinâbin" ta'-bîrleri de yine bir sey olup, ayni ma'nâyadir.
"Derken Mûsâ ikisinin de düsmani olan birini yakalamak isteyince..." (Âyet:i9); buradaki "Yebtisu" vt "Yebtusu" fiilleri, sülâsî ikinci ve birinci bâblardan olup siki ve sert sekilde arslan yakalayisi gibi yakalama ma'nâsinadir.
"Sehrin öte basindan kosarak bir adam geldi. Mûsâ: Memleketin önde gelenleri seni öldürmek için (toplandilar) hakkinda müzâkere ediyorlar. Hemen buradan çik git. Sübhesiz ki, ben sana hayir isteyicilerdenim, dedi. " (Âyet:20), buradaki "Ye'temirûne", "Istisare ediyorlar" demektir.
"eUUdvân" (hyzv.2%), "el-Adâu", "et-Teaddî" hepsi bir olup "Hakki tecâvüz etmek" ma'nâsinachr.
"Ânese", "Absara", yânî "Gördü"; "el-Cezvetin minel-nâri"
(Âyet: 29), "Atesten bir parça" ma'nâsinadir.
"el-Cezvetu", kendisinde alev bulunmayan atesli odundan kalin bir parçadir. "Sihâb" (en-Nemi: 7)

ise, kendisinde alev bulunan atestir. Yilanlar birçok cinstir: "el-Cânnu" (Âyer.31), "el-Efâî", "el-Esâ-vid"... gibi
"Rid'en" (Âyet:34), "Yardim edici olarak"; Ibn Abbâs: "Beni tasdîk edip dogrulayacak bir yardimci olarak" seklinde fiili merfû' okuyup söyledi.
Ibn Abbâs'tan baskasi da söyle dedi: "Senesuddu adudeke bi~ ahîke = Senin pazunu kardesinle siddetlendirip kuvvetlendirecegiz"
(Âyet:35) buradaki "Se-nesudduke", "Sana yardim edecegiz" demektir. Bir seyi kuvvetlendirdigin zaman muhakkak sen onu takviye edecek bir pazu yapmis olursun.
"Biz onlari (dünyâda insanlari) atese da'vet edegelen rehberler yaptik. Kiyamet gününde ise asla yardima kavusturulmayacaklar dir. Bununla beraber bu dünyâda biz onlarin arkalarina la 'net de taktik. Kiyamet gününde onlar çok kötülenmis olanlardir" (Âyet:4i-42); buradaki "Mine'l-makbûhîn", "Helak edilmislerdendirler" ma'nâsinadir.
"And olsun ki, biz onlar için nasihat kabul etsinler diye sözü birbiri ardinca ekleyip (indirip) durmusuzdur" (Âyet:5i); buradaki "Ve le-kad vassalnâ 1-kavle = Yemin olsun biz sözü ekleyip durduk", "Ye-
mîn olsun biz sözü beyân ettik ve tamamladik" ma'nâsinadir.
"... Biz onlari tarafimizdan bir nzik olarak her seyin mahsûllerinin gelip toplanacagi korkusuz bir haremde yerlestirmedik mi?"
(Âyet:57); buradaki "Yucbâ", "Yuclebu" yânî "Celb edilip toplanir" ma'nâsinadir.
"Biz bol geçimi ile simarmis nice memleketleri helak ettik" (Âyet:58); buradaki liBatirat'\ "Esiret(= Çok sevindi, taskinlik etti, azdi)" ma'nâsinadir.
"Senin Rabb'in memleketlerin ana merkezlerine, karsilarinda âyetlerimizi okuyacak bir rasûl gönderinceye kadar o memleketleri helak edici degildir ve biz ahâlîsi zâlim olan memleketlerden baskasini helak edici degiliz" (Âyet: 59). Buradaki "Ummihâ", "Memleketlerin ana merkezi: Mekke ve etrafinda bulunanlar"dir.
"Gögüsleri neler sakliyorsa, neleri de açikliyorsa Rabb'in hepsini bilir"(Âyet:69); buradaki "Tekinnu", "Tuhfî(=: Gizliyor)" ma'-nâsinadir. "Eknentu's-sey'e", "Onu gizledim", "Kenentuhû" ise "Onu gizledim ve onu açiga çikardim" demek olup zid ma'nâli fiillerdendir. "Veykeenne'llâhe", "Elem tereenne'llâhe..."gibidir: "Vay demek ki, Allah kullarindan kimi dilerse onun rizkini yayiyor, daraltiyor... ", yâni "Ona rizkini bollatiyor ve daraltiyor...". "Vay demek ki hakikat sudur: Kâfirler asla felah bulmayacaklar" (Âyet: 82).

235- "Herhalde O Kur'ân'i Senin Üzerine Farz Kilan Allah, Seni Dönülecek Yere Döndürecektir" (Âyet: 85) Babi

293-.....Bize Sufyân ibnu Dînâr el-Usfurî, (Ibn Abbâs'in kölesi) Ikrime'den tahdîs etti ki, Ibn Abbâs: "Le râdduke ilâ maâd"\ "O seni muhakkak Mekke'ye döndürecektir" seklinde tefsir etmistir [434]
.

29- el-Ankebût Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Mucâhid, "Uyanik insanlar olduklari hâlde seytân onlarin amellerini süsleyip, kendilerini yoldan saptirmistir" (Âyet: 38), yânî onlari dâller, sapiklar yapti, demistir.
"Bu dünyâ hayâti bir eglenceden, bir oyundan baska birsey degildir. Âhiret yurdu ise sübhe yok ki, o hayâtin tâ kendisidir; bunu bilmis olsalardi" (Âyet: 64); buradaki "Hayavân" ve "Hayy" bir ma'nâya olup "Dirilik" demektir.
Mucâhid'den baskasi da söyle dedi:
"And olsun biz onlardan evvelkileri de imtihan etmisizdir. Allah elbette sâdik olanlari bilir, elbette yalanci olanlari bilir" (Âyet: 3); "Allah îmân edenleri de elbet bilir, münafiklari da elbet bilir", (Âyet: id; bu âyetlerdeki "Fe-le-yaHemenneHlâhu", "Allah bunu bildi" demektir. Bu ta'bîr, "Ki Allah murdari temizden ayirdetsin..." (ei-Enfâi: 37) kavli gibi, "Fe-li-yemizellâhu", "Allah elbette temyiz edecek" menzilindedir [435].
"Onlar herhalde kendi yüklerini de, o yükleriyle beraber daha nice yükleri de bizzat yüklenecekler ve düzmekte
olduklari seylerden kiyamet günü sorumlu olacaklardir" (Ayet: 13). Buradaki "Onlar herhalde kendi agirliklariyle beraber birtakim agirliklari da yüklenecekler" sözü, "Kendi günâhlanyle beraber daha birtakim günâhlari da yüklenecekler" sözüyle bir ma'nâyadir [436].

30- "Elif. Lam. Mîm. Gulibeti'r-Rûm" Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"Insanlarin mallarinda artis olsun diye faiz cinsinden verdiginiz sey, Allah katinda artmaz. Allah'in rizâsini dileyerek verdiginiz zekât ise, iste sevâblarini kat kat artiranlar onlardir" (Âyet: 39).
"Allah katinda artmaz"; bu, ondan daha fazlasini arayarak bir atiyye veren kimse için (bu niyetle verdigi) atiyyede âhiret ecri yoktur, demektir.
Mucâhid söyle dedi:
"Artik îmân edip de güzel güzel amellerde bulunanlar; iste onlar bir bahçede (yasayip) sevinçli olurlar" (Âyet: 15);
buradaki "Yuhberûn", "Yuna'amûn" yânî "Ni'metlendirilirler, refahli kilinirlar" demektir.
"Kim küfrederse, küfrü kendi aleyhinedir. Kim de iyi bir amelde bulunursa, kendileri için hazirlamis olurlar"
(Âyet: 44); buradaki "Yemhedûn" "Yatacak yerlerini dümdüz ederler" (yânî kabirlerde yâhud cennette yatacak yerlerini düzeltip hazirlarlar) dernektir, "el- Vedk" (Âyet: 48)
"Yagmur" ma'nâsinadir. Ibn Abbâs, "O, size kendi nefislerinizden bir temsil getirdi; Sizi riziklandirdigimiz seylerde sag elinizin mâlik oldugu kölelerden ortaklariniz olmasini ister de bu hususta siz onlarla müsavi olur, onlari kendinizi saydiginiz gibi sayar misiniz? Iste biz âyetleri, aklini kullanacak bir kavim için böyle açiklariz" (Âyet: 28); bu âyet, Allah'tan baska tapmakta olduklari ilâhlar ve Yüce Allah hakkinda indi, demistir. Neft' ma'nâsina olan sorunun cevâbi "Siz onda müsavi olur musunuz?" cümlesidir. Ey efendiler, sizler memlûklerinizden, sizin birbirinize

mîrâsçi olusunuz gibi, onlarin size mîrâsçi olacaklarindan korkarsiniz. (Bundan murad üç seyin de nefyidir: Ortakligin, müsâvîligin ve efendilerin kölelerinden korkmalarinin nefyidir.) [437]
"Allah'in reddine asla imkân bulunmayan o gün gelmezden evvel -ki o gün (bütün insanlar) bölük bölük ayrilacaklardir- yüzünü haydi o dosdogru dîne çevir" (Âyet: 43). Buradaki "Yasaddaûn" "Yeteferrakûn(- Ayrilacaklar)" ma'nâsinadir ki, bir bölügü cennette, bir bölügü cehennemde olacak, demektir.
"Fasdâ' bimâ tu'mer" (ei-Hicr: 94), "Simdi sen ne ile emrolunduysan apaçik bildir..."; buradaki "Isda"\
"Ifrik" ve "Emdi" ("Açikla, i'lân et, yürüt, yerine getir, infaz eyle") ma'nâsinadir.
Ibn Abbas'tan baskasi:
"Allah sizi bir zaftan yaratan, sonra diger bir za'fin ardindan kuvvet veren, sonra kuvvetin arkasindan da yine za fa ve ihtiyarliga getirendir. O, ne dilerse yaratir, O hakkiyle bilendir, kemâliyle kaadirdir" (Âyet: 54); buradaki "Duf" ve "DaJ" kelimeleri, bir ma'nâya gelen iki lügattir, dedi.
Ve Mucâhid:
"Sonra kötülük eden(ümmet)lerin akibeti ates oldu. Çünkü onlar Allah'in âyetlerini yalanlamislardi ve onlari
eglenceye aliyorlardi" (Âyet: io>; buradaki "es-Sûâ", kötülük yapanlarin cezasi olan "Isâef'tir, dedi.

294-..... Mesrûk söyle demistir: Bir adam (Kûfe'nin) Kinde mevkiinde [438] hadîs söylerken (Kur'ân'da zikredilen Duhân (Âyet:iO) hakkinda):
— Kiyamet günü bir duman gelecek de kâfirlerin, münafiklarin kulaklarini sagir, gözlerini kör edecek, mü'minlere de yalniz nezle hastaligi seklinde te'sîr edecek, dedi.
Biz bu sözden korktuk da hemen Ibn Mes'ûd'a geldik. Ibn Mes'~ ûd birseye yaslanir hâlde istirahat ediyordu. Bu sözü isitince öfkelendi, hemen toparlanip oturdu ve:
— Kisi bildigini söylesin, bilmedigi sey hakkinda da "Allah en bilendir" desin! Çünkü insanin bilmedigi birsey hakkinda "Bilmiyorum" demesi de ilimden bir nevi'dir [439]. Çünkü Allah, kendi Pey-gamberi'ne: "De ki: Ben, buna karsi sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben size kendiligimden (birsey) teklif edenlerden de degilim" (Sâd: 86) buyurmustur (ve bununla hasimlarina karsi tebliglerinde samimî oldugunu söylemesini emretmistir).
(Duman mes'elesine gelince, bu, dünyâda cereyan etmistir. Bu, Kureys'e âid bir vak'adir; Kindeli'nin sandigi gibi kiyamete âid degildir.) Söyle ki: Kureys müsrikleri Islâm Dîni'ni kabulde agir davranip geri kaldilar, bunun üzerine Peygamber (S):
— "Yâ Allah! Yûsuf Peygamber'in kavmi aleyhine verdigin yedi kitlik yili gibi, Kureys'e de yedi yil (yokluk azabi) vererek bana yardim et!" diye duâ etti.
Bu beddua üzerine Kureys'i siddetli bir kitlik yakaladi. O derecede ki, birçoklari bu kitlik içinde açliktan helak oldu. Ölü etleri ve kemikleri yediler. Aç olan kisi yerle gök arasindaki hava tabakasini (göz zayifligindan, kurakligin dehsetli sisinden) duman sekli gibi görüyordu. Bu çok ciddî ve siddetli hâl üzerine Kureys baskanlarindan Ebû Sufyân, Peygamber'e geldi de:
— Yâ Muhammed, sen bize geldin ve hisimlarla ilgilenmeyi emrediyorsun. Kavmin ise açliktan

helak oldular. Artik onlar için duâ et, dedi.
(Peygamber'in duâsiyle kitlik kalkti.)
îbn Mes'ûd bu sözlerin ardindan su âyetleri okudu: "O hâlde semânin apâsikâr bir duman getirecegi günü gözetle. O duman insanlari saracaktir. 'Bupek yaman bir azâbdir* (diyecekler): Ey Rabb 'imiz, bizden bu azabi açip kaldir. Çünkü biz îmân edecegiz! Onlar için düsünüp ibret almak nerede? Kendilerine (hakikatleri) açiklayan bir Rasûl geldigi hâlde. Yine ondan yüz çevirdiler. Ona: Bir ögretilmis, bir bir mecnûn' dediler. Biz bu azabi biraz açip kaldiracagiz. (Fakat) siz, hiç sübheyok ki tekrar dönecek olanlarsiniz33
(ed-Duhân: 10-15).
(Bu âyetlerde duhân azabinin açilacagi ve açildigi bildiriliyor. Bu duman, Kindeli'nin dedigi gibi âhiret azabi olsaydi) bu âhiret azabi bir kerre geldikten sonra Kureys müsriklerinden kaldirilir miydi? Kureys müsrikleri (o kitliktan kurtulduktan) sonra yine küfürlerine, sirklerine döndüler. Bu dönekligin cezasini bildiren Allah'in su: "Çok büyük bir siddet ve savlette kendilerini yakalayacagimiz gün, muhakkak ki biz (onlardan) intikaam alicilariz33 (ed-Duhân:i6) kavlindeki in-tikaam günü, Bedir günüdür. (Kindeli'nin sandigi gibi kiyamet günü degildir. Alinan intikaam da Kureys'in Bedir'de öldürülmeleridir). "Lizâmen " (ei-Furkaan:77) ile murad da yine Bedir günüdür (müsriklerin Bedir'de esîr olmalaridir). "Elîf. Lam. Mîm. Rumlar maglûb oldu. Yakin bir yerde. Hâlbuki onlar bu yenilmelerinin ardindan gâlib olacaklar33 (Âyet: 1-4) [440].

236- Bâb:

"Allah'in yaratisina hiçbirsey bedel olamaz" {Âyet: 30),
"Allah'in dînine hiçbirsey bedel olamaz" ma'nâsinadir. "Bu, evvelkilerin âdetinden baska birsey degildir" (es-Suarâ: 137)
' 'el-Fitratu' \ ' 'el-Islâmu" manasinadir [441].

295-.....Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu: "Her dogan çocuk, muhakkak fitrat üzere dogurulur. Sonra anasiyle babasi onu Yahûdî, yâhud Nasrânt, yâhud Mecûsîyaparlar. Nitekim her hayvanin yavrusu organlari tam olarak dogar. Siz hiç o yavrunun burnunda, kulaginda eksik, kesik birsey gördünüz mü?"
Bundan sonra Ebû Hureyre (naklettigi hadîsin ma'nâsma delîl getirerek): "O hâlde sen yükünü bir muvahhid olarak dîne, Allah hn o fitratina çevir ki, O, insanlari bunun üzerine yaratmistir. Allah'in yaratisina hiçbirsey bedel olamaz. Bu dimdik ayakta duran bir dîndir. Fakat insanlarin çogu bilmezler" [442]

31- Lukmân Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"Hani Lukmâriy ogluna -ona ögüt verirken- söyle demisti: Ogulcagizim, Allah'a ortak kosma.

Çünkü sirk elbette büyük bir zulümdür... " (Âyet: 13) [443]

296-.....Abdullah ibnu Mes'ûd (R) söyle demistir: "Imân edenler, bununla beraber îmânlarina zulüm katmayanlar; iste emînlik ancak onlar içindir, dogru yola giden de onlardir" (ei-En'âm:82) âyeti indigi
zaman bu, Rasûlullah'in sahâbîlerine agir geldi ve:
— Hangimiz îmânina zulüm karistirmaz ki? dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (S):
— "Buradaki zulüm sizin düsündügünüz ma'nâda degildir. Lukmân 'in kendi ogluna hitaben söyledigi sözünü isitmiyor musun:... Süb-hesiz ki sirk elbette büyük bir zulümdür..." buyurdu [444].

237- Bâb:

'O saatin ilmi, sübhesiz ki Allah'in yanindadir" (Âyet: 34).

297- Bize Ishâk ibn Râhûye, Cerîr ibn Abdilhamîd'den; o da Ebû Hayyân Yahya ibn Saîd'den; o da Ebû Zur'a'dan; o da Ebû Hu-reyre(R)'den söyle tahdîs etti: Bir gün Rasûlullah, meydanda, insanlar içinde oturuyordu. Derken yürüyerek bir adam O'na geldi de:
— Yâ Rasûlallah! îmân nedir? diye sordu.
— "îmân Allah'a, meleklerine, rasûllerine ve Allah'a kavusmaya inanman ve yine öldükten sonra son dirilmeye inanmandir" diye cevâb verdi.
O zât:
— Yâ Rasûlallah! Islâm nedir? dedi. Rasûlullah (S):
— "Islâm Allah 'a ibâdet etmen ve O'na hiçbirseyi ortak kilmaman, namazi kilman, farz kilinmis zekâti vermen ve ramazânda oruç tutmandir" dedi.
O zât:
— Yâ Rasûlallah! Ihsan nedir? diye sordu. Rasûlullah:
— "Ihsan, Allah'i görüyormussun gibi ibâdet etmendir. Egersen Allah'i görmüyorsan, sübhesiz O seni görür" buyurdu.
O zât:
— Yâ Rasûlallah! Kiyamet ne zaman? dedi. Rasûlullah:
— "Bu mes'elede sorulan, sorandan daha âlim degildir. Lâkin ben sana onun (daha evvel meydana gelecek) alâmetlerini haber verecegim; Kadin kendi sahibesini dogurdugu zaman, iste bu, kiyametin alâmetlerindendir. Yalin ayaklilar, çiplaklar takimi insanlarin baskanlari olduklari zaman, iste bu da kiyametin alâmetlerindendir. Kiyametin vakti, Allah 'tan baska kimsenin bilemeyecegi bes seyin içindedir (yâni bes seyden biridir): O saatin ilmi sübhesiz Allah'in nez-dindedir. Yagmuru O indirir. Rahimlerde olani O bilir. Hiçbir kimse yarin ne kazanacagim bilmez- Hiçbir kimse hangi yerde ölecegini bilmez. Sübhesiz Allah (herseyi) bilendir, herseyden haberdârdir (Âyet: 34)".
Sonra o zât ayrildi gitti. Rasûlullah:
— "Onu bana geri getirin" buyurdu.
Sahâbîler onu geri çevirmek için aradilar, fakat hiçbirsey göremediler. Bunun üzerine Rasûlullah:
[445]

— "Bu Cibril'dir, insanlara dînlerini ögretmek için geldi" buyurdu .

298-.....Abdullah ibn Umer (R) tahdîs edip söyle demistir: Peygamber (S): "Gaybin kilitleri bestir" buyurdu, sonra su âyeti okudu: "0 saatin ilmi sübhesiz ki Allah hn yanindadir. Yagmuru O indirir. .." [446]

32- es-Secde Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

Ve Mucâhid söyle dedi: 11 Sonra O, bunun zürriyetini hakîr bir sudan yapmistir" (Âyet: 8); buradaki "Min mâin mehîni", "Zaîf bir sudan" demektir ki, o da erkegin menîsidir [447].
"Biz yerde çürüyüp kayboldugumuz vakit mi, hakîkaten biz mi yeni bir yaratilista bulunacagiz? dediler" (Âyet: io>; buradaki "Dalalnâ", "Helaknâ" (yâni "Helak oldugumuz vakit mi?") ma'nâsinadir.
Ve Ibn Abbâs söyle dedi:
' 'Suyu kupkuru ve çorak yere sevkettigimizU onunla gerek hayvanlarinin, gerek kendilerinin kismen yiyegeldikleri ekini çikarmakta oldugumuzu da görmediler mi? Hâlâ da görmeyecekler mi?" (Âyet: 27);
buradaki "el-Ardu'l-curuzu", "Kendisine hiçbir fayda vermeyecek olan tek yagmurdan baska yagmur yagdirilmayan (yâhud kendisinden yagmur ve bitki kesilmis olan) toprak" ma'nâsinadir.
"Biz onlardan evvel nice nesiller helak ettik. Yurtlarinda kendileri de gezip duruyorlar. Bu onlari hidâyete sevketmedi mi?" (Âyet: 26); buradaki "£v« lem yendi", "Eve lem yubeyyin" (yânî: "Onlara beyân edip açiklamadi mi?") ma'nâsinadir [448]

238- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Artik onlar için, yapmakta olduklarina bir mükâfat olarak gözlerin aydin olacagi neler gizlenmis bulundugunu kimse bilmez" (Âyet: 17).

299-.....Bize Sufyân ibn Uyeyne, Ebu'z-Zinâd'dan; o da el-A'rec'den; o da Ebû Hureyre(R)Men tahdîs etti ki, Rasûlullah (S): "Mukaddes ve çok yüce olan Allah: Ben iyi kullarim için göz görme-dik, kulak isitmedik ve insan kalbine gelmedik birtakim ni 'metler hazirladim, buyurdu" demistir.
Ebû Hureyre (bunun ardindan): Isterseniz su âyeti okuyun, demistir: "Artik onlar için, yapmakta olduklarina bir mükâfat olarak gözlerin aydin olacagi neler gizlenmis bulundugunu kimse bilmez" [449]
.

300-.....Bize Ebu'z-Zinâd, el-A'rec'den tahdîs etti ki, Ebû Hureyre, bundan evvel geçen hadîs gibi, Rasûlullah'in Allah söyle buyurdu... dedigini rivayet etmistir. Bunda Sufyân ibn Uyeyne'ye:

— Sen Peygamber'den mi, yâhud kendi içtihadindan olarak mi rivayet ediyorsun? diye soruldu.
O da:
— Rivayet olmasaydi ben hangi seyi söyleyebilirdim? dedi. Ve Ebû Muâviye, el-A'mes'ten; o da Ebû Salih'ten olmak üzere; Ebû Hureyre "Kurrâti" seklinde cemi' lafziyle okudu, dedi.

301 ..... Bize Ebû Salih, Ebû Hureyre(R)'den; o da Peygamber(S)'den sunu tahdîs etti: "Yüce Allah: Ben sâlih kullarim için hiçbir gözün görmedigi, hiçbir kulagin isitmedigi ve hiçbir insan kalbine gelmeyen birtakim ni'metler hazirladim ki, ey mü'min kulum, sen muttali' kilindigin (yânî bildigin) ni'metleri birak (onlar Allah'in gizli ni'metleri yaninda çok hafiftir)/"
Râvî Ebû Hureyre (yâhud Peygamber), bundan sonra su âyeti okudu: "Artik onlar için, yapmakta olduklarina bir mükâfat olarak gözlerin aydin olacagi nVmetlerden neler gizlenmis bulundugunu kimse bilmez" [450].

33- el-Ahzâb Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

"Kitâblilardan olup da onlara yardimda bulunanlari da, yüreklerine korku düsürerek kalelerinden indirdi. Bir kismini öldürüyordunuz, diger bir kismini da esîr ediyordunuz*'(Âyet. 26); buradaki "Sayâsîhim", "Kasrlarindan, kalelerinden" ma'nâsinadir [451].
"O Peygamber, müzminlere Öz nefislerinden daha yakindir. Zevceleri de analaridir. Hisimlar da Allah'in Kitabi 'nda birbirlerine, diger mü 'minlerden ve muhacirlerden daha yakindirlar. Su kadar ki, dostlariniz için herhangibir iyilikte bulunmaniz müstesna. Bu, Kitâb 'da yazilidir" (Âyet: 6).

302-.....Bize babam Fulayh ibnu Süleyman, Hilâl ibn Alî'den; o da Abdurrahmân ibnu Ebî Amre'den o da Ebû Hureyre(R)'den lahdîs etti ki, Peygamber (S) söyle buyurmustur: "Ben herbir mü'-mine muhakkak dünyâ ve âhiret islerinde insanlarin en yakiniyim-dir. Isterseniz (delîl için) O Peygamber, mü 'minlere öz nefislerinden daha yakindir... âyetini okuyunuz. Herhangibir mü 'min ölür de mal birakirsa, bu mala kim olursa olsun, onun asabesi mirasçi olsun. Herhangibir mü'min de borçyâhud (fakir bir) aile birakirsa, o da bana gelsin, ben onun velîsiyim" [452].

239- Bâb:

"Onlari babalarina nisbetle çagirin. Bu, Allah katinda daha dogrudur... " (Âyet: 5). Birçok Buhârî nüshalarinda bundan sonra 6. âyet vardir.

303-.....Mûsâ ibn Ukbe söyle dedi: Bana Salim, babasi Abdullah ibn Umer(R)'den söyle tahdîs etti: Biz Rasûlullah'in âzâdhsi olan Zeyd ibn Hârise'yi Kur'ân'daki su âyet ininceye kadar ancak Zeyd ibnu Muhammed diye çagirir dururduk: "Onlari babalarina nisbetle çagirin. Bu, Allah indinde daha dogrudur. Eger babalarini bilmiyorsaniz, o hâlde dînde kardesleriniz, dostlannizdir. Hatâ et-

tiklerinizde ise üstünüze bir vebal yoktur. Fakat kalblerinizin kasdet-tiginde vebal vardir. Allah çok magfiret edici, çok merhamet eyleyicidir" [453].

240- Bâb:

"Müzminler içinde Allah'a verdikleri sözde sadâkat gösteren nice erler var, Iste onlardan kimi adadigim ödedi, kimi de bunu bekliyor. Onlar hiçbir suretle ahidlerini degistirmediler" (Âyet: 23).
"Nahbehu", "Ahdehu" (yânî "Sözünü") demektir. "Eger (Medine'nin) etrafindan üzerlerine girilmis olup da sonra kendilerinden fitne istemeydi, muhakkak ki bunu hemen yaparlardi, bundan pek azfbir zamandan) fazla geri kalmazlardi" (Âyet: i4>; buradaki "Aktârihâ",
"Cevânibihâ"; "Fitne islenseydi elbette bunu getirirlerdi", "Elbette bunu verirlerdi" manasinadir [454].

304-.....Enes ibn Mâlik (R): Biz su \ 'Mü 'minler içinde Allah 'a verdikleri sözde sadâkat gösteren nice erler vardir..." âyetini sonuna kadar Enes ibn Nadr (ile benzerleri) hakkinda indigini düsünür dururduk, demistir [455].

305-..... ez-Zuhrî söyle dedi: Bana Hârice ibnu Zeyd ibn Sabit haber verdi ki, babasi Zeyd ibn Sabit söyle demistir: Biz (Hafsa'nin yanindaki) Kur'ân sahîfelerini Mushaflara naklettigimiz sirada el-Ahzâb Sûresi'nden bir âyeti -ben onu Rasûlullah her zaman okurken isitip durdugum hâlde- kaybettim. Ve o âyeti (yazili olarak) hiçkim-senin yaninda bulamamistim. Yalniz ben onu Rasûlullah'in, tek basina sâhidligini iki kimsenin sâhidligine denk tuttugu Ensâr'dan Huzeyme(ibn Sâbit)'in yaninda bulmustum. (En sonunda, onu da hey'-etin karariyle Mushaf'taki sûresine koyduk.) O âyet, Allah'in: "mü’minler içinde Allah 'a verdikleri sözde sadâkat gösteren nice erler vardir.,," kavlidir [456].

241- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Ey Peygamber, zevcelerine de ki: Eger siz dünyâ hayâtini ve onun zînetini arzu ediyorsaniz, gelin size bosanma bedellerini vereyim de hepinizi güzellikle salivereyim" (Âyet: 28).
Ve Ma'mer: "et-Teberrüc" (Âyet: 33), kadinin kendi güzelliklerini (erkeklere göstermek için) meydana çikarmasidir. "SünneteHlâhi" (Âyet: 38), "Allah onu sünnet yapti, Allah onu kaanûn yapti" ma'nâsinadir, dedi [457].

306-..... ez-Zuhrî söyle dedi: Bana Ebû Seleme ibnu Abdirrahmân haber verdi; ona da Peygamber'in zevcesi Âise (R), Allah kadinlarini muhayyer kilmasini emrettigi zaman Rasûlullah'in kendisine geldigini haber verip, söyle demistir: Rasûlullah muhayyer kilmaya benden basladi da:
— "Ben sana birsey zikredecegim, anan ve babanla istisare edinceye kadar acele cevâb vermen gerekmez" dedi.

Hâlbuki kendisi ebeveynimin benim O'ndan ayrilmami emreder olmadiklarini kesince bilmisti.
Âise dedi ki: Sonra Rasûlullah (S):
— "Sübhesiz ki Allah Ey Peygamber, zevcelerine sunu söyle: Eger siz dünyâ hayâtim ve onun zînetini istiyorsaniz, gelin size bosama bedellerini vereyim de sizi güzellikle salivereyim... buyuruyor" deyip, iki âyetin tamâmini okudu.
Ben de ona:
— Zikrettigin bu iki isin hangisi hakkinda ben ebeveynime danisacagim? Ben elbette Allah'i, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu isterim, dedim [458].

242- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Eger Allah % Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu diliyorsaniz sübhe yok ki Allah, içinizden güzel hareket edenler için
büyük mükâfat hazirlamistir" (Âyet: 29).

307- Ve Katâde (Yüce Allah'in su) "Allah'in evlerinizde okunup duran âyetlerini ve hikmeti hatirlayin (Âyet:34) kavli hakkinda: Buradaki Allah'in âyetleri ile hikmet, Kur'ân ile sünnet'tir, demistir.
Ve Imâm el-Leys ibn Sa'd söyle dedi: Bana Yûnus ibn Yezîd tah-dîs etti ki, Ibn Sihâb söyle demistir: Bana Ebû Seleme ibnu Abdir-rahman haber verdi ki, Peygamber'in zevcesi Âise (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) kadinlarini muhayyer kilmakla emrolundugu zaman bu ise benden basladi ve:
— "Ben sana bir emir anlatacagim. Cevâb vermekte acele etmemenden sana bir zarar yoktur, tâ ki ebeveynine damsasm" buyurdu.
Âise dedi ki: Rasûlullah ebeveynimin bana O'ndan ayrilmayi emretmeyeceklerini muhakkak bilmekteydi.
Âise dedi ki: Sonra Rasûlullah söyle dedi:
— "Sübhesiz senasi ulu olan Allah söyle buyurdu: Ey Peygamber! Zevcelerine söyle söyle: Eger siz dünyâ hayâtini ve onun zînetini istiyorsaniz, gelin size bosama bedellerini vereyim de hepinizi güzel-
likle salivereyim. Yok eger Allah *i ve Rasûlü 'nü, ve âhiret yurdunu istiyorsaniz, haberiniz olsun ki, Allah içinizden güzel hareket edenlere pek büyük bir mükâfat hazirlamistir".
Âise dedi ki: Ben de:
— Bunun hakkinda mi ebeveynime danisacagim? Ben elbette Allah'i ve Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu isterim, dedim.
Âise dedi ki: Sonra Peygamber'in diger zevceleri de benim yaptigim gibi yaptilar.
el-Leys'e Mûsâ ibn A'yen, Ma'mer'den; o da ez-Zuhrî'den seklinde mutâbaat etti. ez-Zuhrî: Bana Ebû Seleme haber verdi, demistir. Ve Abdurrazzâk ile Ebû Sufyân el-Ma'meriyyu da Ma'mer'den; o da ez-Zuhrî'den; o da Urve'den; o da Âise'den olmak üzere söylediler [459].

243- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Allah'in açiga çikaricisi oldugu seyi içinde gizliyor, insanlardan korkuyor dun. Hâlbuki Allah kendisinden korkmana daha çok lâyikti" (Âyet: 37).

308-.....Hammâd ibn Zeyd söyle dedi: Bize Sabit el-Bunânî, Enes ibn Mâük(R)'ten, bu "Allah \n açiga çikaricisi oldugu seyi içinde gizliyordun... " âyeti, Zeyneb ibnetu Cahs ile Zeyd ibn Harise hakkinda indi, diye tahdîs etti [460].

244- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Kadinlarindan kimi dilersen (nevbetinden) geri birakir, kimi de dilersen yanina alabilirsin. Geri biraktiklarindan
kimi istersen (yanina almakta) de sana güçlük yoktur... " (Âyet: 51).
Ibn Abbâs "Turdu", "Tuahhiru(= Geri birakirsin)" ma'nâsinadir; "ErcVhu'%\-A.'rM: iio, es-suarâ: 139), "Ahhirhuf = Onu geri birak)" demektir, demistir.

309-..... Âise (R) söyle demistir: Ben nefislerini Rasûlullah'a hibe eden (ve mehirsiz nikâh olunan) kadinlari ayiplardim ve:
— Hiç kadin, kadinligini (mehirsiz) hibe eder mi? derdim.
Yüce Allah: "O kadinlardan kimi dilersen geri birakir, kimi de dilersen yanina alabilirsin. Geri biraktiklarindan kimi istersen (yanina almakta) de sana güçlük yoktur. Gözleri aydin olup tasalanmamalarina ve kendilerine verdigin ile hepsinin hosnûd olmalarina en elverisli olan budur. Allah kalblerinizde olani bilir. Allah hakkiyle bilendir, ukubette acele etmeyendir" âyetini indirince, o zaman (anladim ki, Allah, Peygamberi'ne mü'minlerin üstünde bir hakk ve yüksek bir irâde vermistir,) ben Rasûlullah'a:
— Rabb'in Ta'âlâ (kadinlarinin degil), ancak Sen'in arzunun gerçeklesmesine çabukluk veriyor, dedim [461].

310-.....Âsim el-Ahvel, Muâze(bintu Abdillah el-Adeviyye)'den; o da Âise(R)'den haber verdi ki, Rasûlullah (S) su "Onlardan kimi dilersen nevbetinden geri birakir, kimi de dilersen yanina alabilirsin. Geri biraktiklarindan kimi istersen yanina almakta da sana güçlük yoktur..." âyeti indikten sonra, biz kadinlarindan nevbetinde bulundugu kadinin gününde (öbür kadina yönelmek isteyince) her zaman izin isterdi.
Muâze dedi ki: Ben Âise'ye:
— Sen Rasûlullah'a ne der idin? diye sordum. Âise:
— Ben de O'na: Yâ Rasûlallah, eger izin vermek bana âid (bir hakk) ise, ben Sen'in üzerine hiçbir kimseyi tercîh etmek istemem! diye cevâb verirdim, dedi [462].
Bu hadîsi Abbâd ibnu Abbâd da Âsim el-Ahvel'den isitmekte Abdullah ibnu'I-Mubârek'e mutâbaat etmistir.

245- Bab: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Ey îmân edenler, Peygamberin evlerine -yemege da 'vet olunmaksizin, vaktine de bakmaksizin- girmeyin.
Fakat da'vet olundugunuz zaman girin.
Yemegi yiyince dagdin. Söz dinlemek veya sohbet etmek için de (izinsiz) girmeyin. Çünkü bu, Peygamber'e eza
vermekte, o sizden utanmaktadir. Allah ise hakkfi açiklamaktan çekinmez. Bir de onun zevcelerinden lüzumlu birsey istediginiz vakit perde ardindan isteyin. Bu, hem sizin kalbleriniz, hem onlarin kalbleri için daha temizdir.
Sizin Allah'in Rasûlü'ne eza vermeniz dogru olmaz, kendinden sonra da zevcelerini nikâhla almaniz da ebedî caiz degildir. Bu, Allah katinda çok büyük bir günâhjtir" (Âyet: 53) [463].
Denilir ki "înâhu", "Idrâkuhu" (ve "Bulûgunu", yâni "Erismek vakti gelmek") ma'nâsinadir. Yine "Enâ, Yenî, Enâten" ("Fe huve ân") denilir.
"Lealle's-sâate tekûnu karîben = Belki de o saat yakindir" (eS-sûrâ: \i) (Kiyâs olan tâ ile "Karîbeten" demek idi. Müellif buna söyle cevâb verdi:) Müennes ismin sifatini vasif yaptigin zaman "tâ-i merbuta" ile "Karîbeten" dersin. Onu zaman zarfi (yâni zaman ismi) veya sifattan bedel, yânî sifatin yerine isim yaptigin zaman ve sifati kasdetmedigin zaman ise müennesten "Hâ"yi (yânî yuvarlak tâ'yi) çikarir, "Karîben" dersin. Burada (Sûra Âyeti'nde) zikredilen kelimenin lafzi da böyledir. Onda sifat irâde etmezsen, erkek ve disi için lafzinda vâhid, tesniye ve cemi' müsâvî olur (tâ'siz, tesniyesiz ve cemi'siz olur).

311-.....Enes ibn Mâlik (R) söyle dedi: Umer ibnu'l-Hattâb (R) söyle dedi: Ben:
— Yâ Rasûlallah! Senin yanina hayirli hayirsiz kimseler giriyor, mü'minlerin analarina perde içine girmelerini emretsen! dedim.
Bu dilegim üzerine Allah, Hicâb Âyeti'ni indirdi [464].

312-.....Enes ibn Mâlik (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) Zeyneb bintu Cahs ile evlendigi zaman, cemâati dügün yemegine çagirdi. Insanlar yemek yediler, sonra da oturup konusmaya koyuldular. Rasûlullah (onlarin anlayip da kalkmalari için) kalkmaga davranir gibi yapti, fakat oturanlar yerlerinden kalkmadilar. Rasûlullah bu vaziyeti görünce (onlarin kalkip gitmeleri için) yerinden kalkti. Rasûlullah kalkinca, onlardan kalkanlar da kalkip gittiler, fakat üç kisi oturdu kaldi. Peygamber, Zeyneb'in yanina girmek için geldi. Gördü ki o topluluk hâlâ oturmaktalar. (Peygamber geri döndü.) Sonra onlar kalkip gittiler. Bunun üzerine ben de gittim ve varip Peygam-ber'e onlarin gittiklerini haber verdim. Peygamber geldi ve içeriye girdi. Ben de O'nunla içeriye girmeye davrandim. Peygamber benimle kendisi arasina perdeyi sarkitti. Allah su âyeti indirdi:
Ey îmân edenler. Peygamber'in evlerine, yemege da'vet olunmaksizin, vaktine de bakmaksizin girmeyin. Fakat da *vet olundugunuz zaman girin. Yemegi yiyince dagdin. Söz dinlemek ve sohbet etmek için de (izinsiz) girmeyin. Çünkü bu, Peygamberce eza vermekte, O sizden utanmaktadir. Allah ise haktan çekinmez... fÂyet:53).

313-.....Enes ibn Mâlik (R) söyle dedi: Ben bu Hicâb Âyeti'ni insanlarin en iyi bileniyim. Zeyneb bintu Cahs (taranip süslenerek) Rasûlullah'a hediye edildigi zaman, Zeyneb evde Rasûlullah'in yaninda oldu. Rasûlullah bir yemek yapti ve cemâati yemege çagirdi. Cemâat yemekten sonra oturup konusmaya koyuldular. Peygamber
onlarin çikip gitmeleri için disari çikmaya, sonra yine Zeyneb'in evine dönmege basladi. Onlar ise hâlâ oturmus konusuyorlardi. Bunun
üzerine Yüce Allah:
"Ey îmân edenler, Peygamberdin evlerine, yemege da'vet olunmaksizin, vaktine de bakmaksizin girmeyin..." âyetini sonuna kadar indirdi. Bunun akabinde hicâb, yânî perde gerildi, oturan topluluk da kalkip gittiler.

314-.....Enes ibn Mâlik (R) söyle dedi: Peygamber (S) Zeyneb bintu Cahs ile gerdege girdi de ekmek ve etle dügün asi yapti. Ben konuklan yemege da'vetçi olarak gönderildim. Da'vetlilerden bir takim geliyor ve yemek yiyip gidiyorlardi. Sonra bir takim daha geliyor, onlar da yiyorlar ve çikip gidiyorlardi. Ben çagiracagim kimseyi bulamayincaya kadar cemâatin hepsini da'vet ettim. (Da'vetlilerden kimsenin kalmadigini ve hepsinin yemek yiyip gittiklerini anlayinca):
— Ey Allah'in Peygamberi, artik ben da'vet edecegim hiçbir kimse bulamiyorum, dedim.
Peygamber:
— "Yemek sofranizi kaldiriniz!" buyurdu.
Bu sirada da'vetlilerden üç grup,yemekten sonra gitmeyip evin içinde oturmus konusuyorlardi. Peygamber Âise'nin odasina kadar gitti de:
— "es-Selâmu aleykum ehlel-beyti ve Rahmetullâhi{ = Selâm ve Allah'in rahmeti üzerinize olsun ey ev halki)/" dedi.
Âise de:
— Selâm ve Allah'in rahmeti Sen'in üzerine de olsun, ehlini nasil buldun; Allah Sana mübarek eylesin! dedi.
Peygamber sirasiyle kadinlarin hepsini dolasiyor ve onlara Âi-se'ye söyledigi sözlerin benzerini söylüyor, onlar da Peygamber'e Âi-se'nin söyledigi gibi sözler söylüyorlardi. Bundan sonra Peygamber, Zeyneb'in evine döndü ve üç grup kisiyi hâlâ evde oturup konusmaktalar buldu. Peygamber çok utangaç idi. Bu sebeble tekrar Âise'nin odasi tarafina çikip gitti. Nihayet o toplulugun çikip gittiklerini kendisine ben mi haber verdim, yâhud baskasi tarafindan mi haber verildi bilmiyorum. Akabinde Peygamber döndü. Nihayet. ayagini kapinin esigine koyunca, bir ayagi içeride, diger ayagi disarida iken kendisiyle benim arama kapi perdesini sarkitip indirdi. Ve bu sirada Hicâb Âyeti indirildi.

315-.....Enes (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) Zeyneb ibnetu Cahs'la evlendigi zaman insanlari ekmek ve et ziyâfetiyle doyurdu. Sonra zifaf gecesinin sabahinda yapageldigi gibi, mü'minlerin annelerinin hücrelerine dogru çikip onlara selâm veriyor ve lehlerine duâ ediyor, onlar da kendisine selâm veriyor ve duâ ediyorlardi. Peygamber bu dolasmadan kendi evine döndügü zaman iki kisi gördü
ki konusmak bunlari çekip gitmisti. Peygamber bu iki kisiyi (konusmaya dalmis hâlde) görünce tekrar evinden geriye döndü. Bu sirada o iki kisi de Allah'in Peygamberi'nin kendi evinden gerisin

geri döndügünü görüp çabucak yerlerinden firladilar. Artik o iki kisinin çikislarini Peygamber'e ben mi haber verdim, yoksa baskasi tarafindan mi haber verildi bilmiyorum. Akabinde Peygamber döndü ve eve girdi ve benimle kendisi arasina kapinin perdesini sarkitti. Ve bu sirada Hicâb Âyeti indirildi

Ve Ibnu Ebî Meryem söyle dedi: Bize Yahya ibn Eyyûb haber verdi. Bana Humeyd et-Tavîl tahdîs etti ki, o Enes'ten; o da Peygamber'den isitmistir [465].

316-.....Âise (R) söyle demistir: Peygamber'in kadinlarindan Sevde bintu Zem'a, Hicâb Âyeti indikten sonra bir ihtiyâci için evinden disari çikmisti. Sevde iri yapili bir kadindi. Bu seb'eble kendisini taniyanlara (örtülü olsa da) gizli olmazdi. Bu defa Umer ibnu'l-Hattâb onu disarida gördü de:

— Yâ SevdeJ îyi bil ki, vallahi sen bize karsi gizli olamiyorsun. Bak, düsün! Sen nasil evinin disina çikiyorsun? dedi.

Âise (rivayetine devamla) dedi ki: Bunun üzerine Sevde evine dönüp geldi. O sirada Rasûlullah benim odamda idi, aksam yemegi yemekteydi, elinde de etli bir kemik vardi. Bu hâlde iken Sevde içeri girdi ve:

— Yâ Rasûlallah! Ben bâzi ihtiyâcim için evimden çikmistim. Umer bana söyle söyle söyleyip çikisima i'tirâz etti, diye sikâyet etti.

Âise devamla dedi ki: Bunun üzerine Allah, Peygamber'ine vahy gönderdi. Sonra kendisinden vahy hâli kaldirildi. O kemik elinde oldugu hâlde ve onu yere koymaksizin Sevde'ye:

— "Siz kadinlara kendi ihtiyâçlariniz için (örtünmüs olarak) evlerinizden disari çikmaniza izin verilmistir" buyurdu [466].

246- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Eger birseyi açiklar veya onu gizleseniz sübhe yok ki, Allah herseyi hakkiyle bilicidir. Onlar için ne babalari, ne ogullan, ne erkek kardesleri, ne erkek kardeslerinin ogullari, ne kizkardeslerinin ogullan, ne kendi kadinlari,

ne de sag ellerinin mâlik olduklari hakkinda hiçbir vebal yoktur. Allah'tan korkun. Çünkü Allah herseyin üzerinde bir sâhiddir" (Âyet: 54-55) [467]

317-.....Âise (R) söyle demistir: Hicâb (emri) indikten sonra

(süt babam) Ebû'l-Kuays'm kardesi Eflah bana (ziyarete) gelip izin istedi. Ben:

— Bu hususta Peygamber(S)'den izin isteyinceye kadar ona izin vermem. Çünkü .beni Eflah'in kardesi Ebû'I-Kuays emzirmedi, lâkin beni Ebû'l-Kuays'in karisi emzirdi, dedim.

Bunun akabinde Peygamber yanima girdi. Ben ona:

— Yâ Rasûlallah! Ebû'I-Kuays'in kardesi Eflah gelip benden izin istedi. Ben de Sen'den izin istemeden izin vermekten çekindim, dedi.

Peygamber:

— "(Süt) amcana izin vermenden seni men' eden nedir?'* buyurdu.

Ben de:
— Yâ Rasûlallah! Beni emziren erkek degildir, lâkin beni Ebû'l-Kuays'm karisi emzirdi, dedim.
Rasûlullah bana:
—' "Ona izin ver, çünkü o senin amcandir, sag elin topraklansin!" buyurdu.
Hadîsin râvîsi Urve: Iste Rasûlullah'in söyledigi bu "Amcana izin ver" sözünden dolayidir ki, Âise: Neseb yönünden haram kilmakta olduklarinizi süt emmeden dolayi da haram kiliniz, der idi, demistir [468].

247- Yüce Allah'in Su Kavli:

"Sübhesiz Allah ve melekleri o peygambere çok salât ederler. Ey îmân edenler, siz de ona salât edin, tam teslimiyetle de selâm verin" (Âyet: 56).
Ebû'l-Aliye: Allah'in salâti, melekler yaninda O'nu sena etmesidir. Meleklerin salâti, duadir, demistir.
Ibn Abbâs da: "Yusatlûne", "Yuberrikûne", yânî "Bereketle duâ ediyorlar" ma'nâsina; "Le-nugriyenneke"
(Âyet: 60),
"Le-nusallitanneke" (yânî "Seni onlara musallat ederiz") ma'nâsinadir. demistir [469].

318- Bana Saîd ibnu Yahya ibn Saîd tahdîs etti. Bize babam Yahya tahdîs etti. Bize Mis'ar, el-Hakem ibnu Uyeyne'den; o da Ibnu Ebî Leylâ'dan; o da Ka'b ibnu Ucre'den söyle tahdîs etti:
— Yâ Rasûlallah! Sana selâm vermeyi bilmisizdir. Fakat Sana salât nasildir? diye soruldu.
Rasûlullah (S):
— ' *A llâhumme salli alâ Muhammedin ve ala âli Muhammedin kemâ salleyte alâ âli Ibrâhîme inneke hamîdun mecîdun. Allâhum-me bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ bârekte alâ âli Ibrâhîme inneke hamîdun mecîdun{ — Yâ Allah, Muhammed'e ve Muhammed'in âline salât eyle! Nitekim Sen Ibrahim'in âline salât etmistin. Sübhe yok ki, Sen Hamîdsin (çok ögülmüssün), Mecîd'sin (yüksek kerem ve seref sahibisin). Yâ Allah, Muhammed'e ve Mu-hammed ailesine, Ibrahim ailesine bereket ihsan ettigin gibi bereket ihsan eyle!) deyiniz" buyurdu [470].

319-..... Ebû Saîd el-Hudrî (R) söyle demistir: Biz:
— Yâ Rasûlallah! Su teslîm, yânî Sana selâm verme bilinmistir. Fakat Sana nasil salât edecegiz? diye sorduk.
Rasûlullah bize su salâti söyleyiniz diye ögretti: "Allâhûmme salli alâ Muhammedin, abdike ve rasûlike, kemâ salleyte alâ âli Ibrâhîme. Ve bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin, kemâ bârekte alâ âli Ibrâhîme{ = Yâ Allah, kulun ve ra-sûlün Muhammed'e de, Ibrâhîm âline salât ettigin gibi salât et. Muhammed'e ve Muhammed âline de Ibrâhîm âline bereket ihsan eyledigin gibi bereket ihsan eyle)*'
Leys'in kâtibi Ebû Salih, el-Leys ibn Sa'd'dan: "Alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ bârekte alâ âli Ibrâhîme... ° seklinde söyledi.

320-..... Ibnu Ebî Hazim ile ed-Derâverdî, her ikisi de Yezîd(ibnu'l-Hâd)'den söyle tahdîs ettiler: Ve dedi ki: "Kemâ salleyte alâ Ibrâhîme ve bârik alâ Muhammedin ve âli Muhammedin kemâ bârekte alâ Ibrâhîme ve âli Ibrâhîme" [471].

248- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

'Ey îmân edenler, siz de Mûsâ 'yi incitenler gibi olmayin,.." (Âvet: 69).

321-.....Ebû Hureyre (R) söyle dedi: Rasûlullah (S) söyle buyurdu: "Mûsâ çok hayâli kisi idi. Yüce Allah 'in su kavli buna delâlet eder: Ey îmân edenler, siz de Musa'ya ezâ edenler gibi olmayin. Nihayet Allah onu dedikleri seyden temize çikardi. O, Allah indinde yüzlü idi" [472].

34- Sebe' Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"Muâcizîne" (Âyet: 5,38) denilir ki, bu "Musâbikîne" (yânî "Öne geçme yarisi yapicilar") m a'n âsi nadir. "SIZ ne yerde, ne gökte O'nu âciz birakicilar degilsiniz..." (ei- Ankebût: 22); buradaki "Bi-mu'cizîne", "Bi-fâitîne" (yânî "Geçip kurtulucular") ma'nâsinadir.
"Muâciziyye", "Musâbikiyye" (yânî "Benimle öne geçme yarisi yapici") ma'nâsinadir.
'O küfredenler geçtiklerini ve sizi âciz birakacaklarini asla zannetmesinler" (d-Enm. 59); buradaki "Sebekû",
"Fâtû(= Geçip gittiler)", "înnehum lâ yu'cizûne", "Lâ yefûtûne" ma'nâsinadir. "Yoksa kötülükler yapanlar
bizden kaçip savusacaklarini mi sandilar? Ne fena hükmediyorlar" (e\-.\nkebûv. 4); buradaki "En-yesbikûnâ",
"Bizi âciz birakacaklarini mi?" ma'nâsinadir. "Bi- mu'cizîne", "Geçip kurtulucular", "Muâcizîne",
"Mugâlibîne" (yâni "Yenme yarisi yapicilar") ma'nâsinadir ki, onlardan herbiri, arkadasi olan digerinin aczini meydana çikarmak ister.
"Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) tekzîb ettiler. Hâlbuki bunlar öbürlerine verdiklerimizin onda birine
ermemislerdir..." {Ayei: 45), buradaki "MVsâr", "Usr" (yânî "Onda bir") ma'nâsinadir.
"Fakat onlar (bu ni'metin sükründen) yüz çevirdiler. Biz de Arim selini gönderdik, o ikiser cennetlerinin yerinde de eksi yemisli aci ilgin ve az bir sey de Arabistan kirazindan (olmak üzere harâb) ikiser bustân
peyda ettik" (Âyet: i6>; buradaki "Ukulu", "Semeni" (yânî "Meyveler") demektir.
"Bâid" ve "Ba'id" (Âyet: igj bir olup "Uzaklastir" ma'nâsinadir.
Ve Mucâhid söyle dedi: "Lâ ya'zubu" (Âyet: 3).
"Lâ yagibu(= Gâib olmaz)"; "et-Arimu" (Âyet: 16),
"Sedd" demektir. Kirmizi su ki, Allah onu seddin içine gönderdi de seddi yarip parçaladi ve onu

yikti. Vâdîyi kazdi, o iki bahçe yanlarindan yükseldiler ve böylece su kayboldu da artik ikisi de kurudu, o kizil su sedden (yâhud seylden) degildi, lâkin o bir azâb idi ki, Allah onu Sebe' ehli üzerine istedigi yerden salivermisti.
Amr ibn Surahbîl de: Yemen ehlinin lügatinde "el- Arim" "el-Musennât" (yânî kat kat bina edilmis baraj) demektir, dedi. Surahbîl'den baskasi da: "el-Arim'%
"(Içinde su bulunan) vâdf'dir, dedi [473]. "SâbIgât" (Âyet: il),
"Uzun uzun mükemmel zirhlar" demektir.
Mucâhid söyle dedi: "Yucâzâ" (Âyet: i?), "Yuâkabu(= Cezalandirilir mi?)" ma'nâsinadir. "De ki: Ben size sirf Allah için ikiser ikiser, teker teker (karsimda) durmanizi, sonra arkadasinizda hiçbir mecnûnluk olmadigini iyi
düsünmenizi va'z ederim... " (Âyet: 46); buradaki "Eizukum bi-vâhidetin", "Ben size birtek seyi ögüt veririm, yânî Allah'a tâat etmenizi ögüt veririm" demektir; "Mesnâ ve furâdâ", "Ikiser ikiser ve birer birer" ma'nâsinadir.
"Ona îmân ettik demislerdir. Fakat onlar için uzak bir yerden tevbeye el sunmak nerede. Hâlbuki daha evvel ona küfretmisler di. Uzak bir yerden gaybe atip tutuyorlardi. Artik kendileriyle arzu ettikleri seylerin arasina bir sedd çekilmistir, bundan evvel benzerlerine de yapildigi gibi. Çünkü hepsi de insanlari kötü zanna düsüren bir sübhe^ içinde idiler" (Âyet: 52-54). Buradaki "et-TenâvusJ\ "Ahiretten dünyâya redd, yânî geri döndürmek"; "Beyne mâ yestehûne", "Maldan, çocuktan yâhud dünyâ hayâtinin zîneti ve güzelliginden arzu etmekte olduklari seyler arasina";
"Bi-esyâihim", "Bi-emsâlihim" (yânî "Benzerlerine") ma'nâsinadir.
Ibn Abbâs söyle dedi:
"Ke'l-cevâb", "Ke'l-cevbe mineH-Ardi", (Arz'dan sükûnetli mevki' gibi), "el-Hamt", "Dallariyle misvak, yânî dis temizligi yapilan erâk agaci", "el-Eslu" "et-
Tarfâu", yânî "Ilgin agaci"; "el-Arim" de "Güçlük" ma'nâsina olan "Arâme" masdarindan "Sedîd", yânî
"Siddetli" demektir.

249- Bâb:

"(O'nun nezdinde, kendisine izin verdigi kimselerden baskasinin sefaati fâide vermez.) Nihayet kalblerinden
korku giderildigi zaman (birbirine): Rabbiniz ne buyurdu? derler. (Sefaat edecekler de:) Hakki söyledi, derler. O çok yüce, çok büyüktür"
(Ayet: 23) [474].

322-.....Bize Amr ibnu Dînâr tahdîs edip söyle dedi: Ben Ikrime'den isittim, söyle diyordu: Ben Ebû Hureyre(R)'den isittim, söyle diyordu: Sübhesiz Allah'in Peygamberi (S) söyle buyurdu: "Allah gökyüzündeki meleklere bir emrin yerine getirilmesini hükmettigi zaman, Allah'in düz bir tas üstünde (hareket ettirilen) zincir (sesi) gibi mehâbetli olan bu ilâhî hükme melekler tamâmiyle boyun egerek (korku ile) kanatlarini birbirine vururlar. Gönüllerinden bu korku giderilince de melekler Cebrail ve Mîkâîl gibi mukarreb (yânî Allah'a yaklastirilmis) meleklere:

— Rabb'iniz ne söyledi? diye sorarlar. Onlar da sorana:
— Allah hakki söyledi, O çok yücedir, çok büyüktür I derler.
Bu suretle kulak hirsizi seytânlar Allah'in oemrve takdirini isitirler. O sirada kulak hirsizi seytânlar (yerden göge kadar) birbirinin üstünde zincirleme dizilmis (ve kulak hirsizligina hazirlanmis) bulunurlar. -Sufyân ibn Uyeyne avucunu çevirip parmaklarinin arasini ayirdi da bu dizilisi avucuyla vasifladi.- Seytânlar bu vaziyette iken en üstteki seytân meleklerin o konusmasini isitir de hemen onu altin-dakine atar, sonra digeri de o sözü kendinden asagidakine atar, nihayet en asagidaki o sözü sihirbazin yâhud kâhinin diline atar. Bâzi defa meleklerin konusmasini isiten en üstteki seytâna bir. ates parçasi yetisip, altindaki seytâna o haberi atip isittirmeden onu yakar. Bazen de ates kendisine erismeden önce o haberi altindaki seytâna atip ulastirir. Artik o haberi alan sihirbaz kimse, bu haberin beraberinde yüz yalan daha uydurur (insanlara söyler ve ilâhî emir yeryüzünde gerçeklesince insanlar tarafindan):
— O bize fulan günü, söyle söyle ve söyle demis degil miydi? diye söylenir de, böylece seytânin gökyüzünden isitmis oldugu o kelime sebebiyle sihirbaz yâhud kâhin kisi dogrulanir" [475].

250- .Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

'O, çetin bir azâbdan evvel bunu size haber veren (bir peygamberden baskasi degildir"
(Âyet: 46).

323-.....Ibn Abbâs (R) söyle dedi: Bir gün Peygamber (S) Safa Tepesi'ne çikti da:
— "Yâ sabâhâh - Ey Kureys buraya geliniz! Büyük bir is karsisinda bulunuyorsunuz!" diye seslendi.
Bunun üzerine Kureys, Peygamber'in yanina toplandi.
— Sana ne oldu? diye sordular. Peygamber:
— "Bana re'yinizi haber veriniz: Simdi ben size 'Düsman (var), sizi ya sabah baskinina yâhud aksam baskinina ugratacaktir' diye haber versem, beni tasdik eder misiniz?" dedi.
Kureys:
— Evet tasdîk ederiz, dediler. Peygamber:
— "Öyle ise ben sizi siddetli bir azâbdan evvel, bunu size haber veren bir nezîrim" dedi.
Ebû Leheb:
— Helake ugrayasin! Bizleri bunun için mi buraya topladin? dedi. Bunun üzerine Allah: "Tebbet yedâ EbîLehebin = Ebû Leheb'-
in iki eli kurusun... " sûresini indirdi [476].

35- el-Melâike (Fâtir) Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Mucâhid söyle dedi: "el-Kitmîr" (Âyet: 13), hurma çekirdeginin zaridir.
"Günâh isleyen hiçbir nefis, baskasinin günâhini çekmez. Eger yükü agir bir kisi diger birini onu

tasimaya çagirirsa, bu hisimi da olsa, kendisine ondan hiçbirsey yükletilmez..." (Âyet: is); buradaki "Muskale",
"Musakkale" ma'nâsinadir. Mucâhid'den baskasi da söyle dedi:
"Körle gören, karanlikla nûr, gölge ile sicak bir olmaz'* (Âyet: i9-2i); buradaki "el-Harûr", gündüzleyin günesle
beraber olan siddetli sicaktir. Ibn Abbâs da söyle dedi:
"el-Harûr", geceleyin olan sicakliktir, "es-Semûm" ise gündüzleyin olan sicakliktir.
"Allah'in gökten bir su indirdigini ve iste onunla nevVleri baska baska meyveler bitirip çikardigimizi
görmedin mi? Daglardan da beyaz beyaz, kirmizi kirmizi, renkleri çesitli ve kuzgûnî siyah yollar yaptik"
(Âyet:. 27);
buradaki "Garâbîbu sudun", "Siddetli karanliklar", müfredi "el-Girbîb" de "Siddetli siyahlik" demektir [477]

36- Yâsîn Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Mucâhid söyle dedi:
"Feazzeznâ" (Âyet: 14), "Siddetlendirip kuvvetlendirdik" demektir.
Ey kullarin üzerine çöken hasret (hazir ol, çünkü) onlar kendilerine herhangibir peygamber gelmeyedursun,
ille onunla alay ederlerdi" (Âyet: 30), yânî onlarin dünyâda iken rasûllerle alay etmeleri, kendilerine âhirette büyük bir hasret ve pismanlik olmustur.
'Ne Günes 'in Ay Ja erisip çatmasi, ne de gecenin gündüzü geçmis olmasi gerekmez. Hepsi de birer felekte yüzerler" (Âyet: 40). Günesin Ay'a erismesi olmaz; bu, ikisinden birinin isigi digerinin isigini örtmez, onlarin
ikisi de böyle birbirinin isigini örtmeleri gerekmez (Çünkü herbirinin bir siniri vardir, onu geçmezler ve ondan geri de kalmazlar).
Gecenin gündüzü geçmis olmasi da gerekmez. Günes ve Ay'dan herbiri, istemekte ciddî ve gayret göstericiler olarak arkadasini ta'kîb ederler, (kiyamet günü müstesna, asla bir yere gelip birlesmezler).
"Gece de onlar için bir âyettir. Biz ondan gündüzü siyirip çikaririz. Bir de bakarsin ki, karanliga girmislerdir" (Âyet: 37); buradaki "Neslehu", "Gece ile gündüzden herbirini digerinden çikaririz", bunlardan herbiri kararlastirilmis zamana kadar cereyan eder dir demektir [478].
"Ve kendilerine bunun gibi binecekleri nice seyleri yaratmis olmamizdir" (Âyet: 42); buradaki "Min mislini",
hayvanlardan olan binekler demektir (çünkü onlar kara gemileridir).
"Sübhe yok ki, bu gün cennet yarani sevinçli bir zevk ve eglence içindedirler" (Âyet: 55); buradaki

"Fekihûn",
"Mu'cebûn(= Begenilmis, hosnûd kilinmislar, hayret edilecek ni'metliler ve ferahtilar)" demektir.
"Onlar Allah'i birakip kendileri yardim edilecekler ümidiyle ma 'bûdlar edindiler. Ki bunlar onlara asla yardim edemezler. (BiVakis) kendileri bunlar için hazirlanmis bir sürü avenedir" (Âyet: 74-75). Yâni, hesâb sirasinda hazir edilip toplanmis askerler; (Ibn Kesîr: Bu putlar kiyamet günü ibâdet edicilerinin hesabi sirasinda hazir edilip toplanmislardir ki, putperestlerin horlanmalari daha belîg ve aleyhlerine hüccet dikmek daha açik olsun, demistir).
Ve Ikrime'den "FVl-fulkVl-meshûn{- Dopdolu gemide)" (Âyet. 4i), "Agirlastirilmis gemide" ma'nâsinadir dedigi zikrolunuyor. Ve Ibn Abbâs: "Tâirukum" (Âyet: 19), "Masâibukum" (yânî "Musibetleriniz") demektir. "Sûra üfürülmüstür. Artik bakarsin ki onlar kabirlerinden (kalkip) Rabblerine dogru kosup gidiyorlar" (Âyet: sm buradaki "Yensilûn", "Yahricûn" (yânî "Çikiyorlar") ma'nâsinadir; "Merkadinâ{=. Uyudugumuz yer)" (Âyet:
52), "Çiktigimiz yer" demektir.
"Hakikat Ölüleri diriltecek olan, Önden gönderdikleri seyleri ve biraktiklari eserleri yazmakta bulunan biziz
biz. Zâten biz herseyi apaçik bir kitâbda yazip saymisizdir" (Âyet: 12), yânî "Biz onu hifzetmis, korumusuzdur".
"Yine dileseydik onlari olduklari yerde suratlarini degistirip, bambaska çirkin bir mâhiyete getirirdik de ne
ileri gitmeye, ne de geri dönüp gelmeye güçleri yetmezdi" (Âyet: 67); buradaki "Mekânetihim" ile "Mekânihim" bir ma'nâyadir.

251- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Günes de (ilâhî bir âyettir ki) kendi karargâhinda cereyan etmektedir. Bu, mutlak gâlib, herseyi hakkiyle 1™ Aiinhyin takdiridir" bilen Allah'in takdiridir
(Âyet: 38).

324-.....Ebû Zerr (R) söyle demistir: Ben günesin batisi sirasinda mescidde Peygamber'in beraberinde idim. Peygamber (S):
— "Yâ Ebâ Zerr! Günes nerede gurûb eder bilir misin?" diye sordu.
Ben:
— Allah ve Rasûlü en bilendir, dedim. Peygamber:
— "Günes gider, tâ Ars'in altinda secde eder. Iste bu Yüce Allah 'in su kavlidir: Günes de (ilâhî bir âyettir ki) kendi karargâhinda cereyan etmektedir. Bu, mutlak gâlib, herseyi hakkiyle bilen Allah '-in takdiridir."

325-......Ebû Zerr (R) söyle demistir: Ben Peygamber(S)'e, Yüce Allah'in "Günes kendi karargâhinda cereyan etmektedir" kavlinden sordum. Peygamber: "Onun müstakarri Ars'in altindadir" buyurdu [479].

37- Ve's-Sâffât Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

Mucâhid söyle dedi: "Uzak bir yerden gaybe atip tutuyorlardi" (Sebe1:52), buradaki "Uzak bir yerden", "Her yerden" ma'nâsinadir. "Ki onlar MeleH A 'lâ'ya kulak verip dinleyemezler, her yandan kovularak atilirlar. Onlar için (âhirette) ardi arasi kesilmez bir azâb vardir" (Âyet: 8-9),
buradaki "Yukzafûne", "Atiliyorlar"; "Vâsibun",
"Dâim" (yânî "Devâmli") ma'nâsinadir.
"Hakikat biz onlari yapiskan bir çamurdan yarattik"
(Âyet: ii); buradaki "Lâzibun", "Lâzimun", yânî "Civik yapiskan" ma'nâsinadir.
"Onlardan kimi kimine yönelip mes'ûl tutmaya kalkisirlar. Hakikat siz bize sagdan gelirdiniz, derler"
(Âyet: 27-28); buradaki "Sagdan" sözüyle, hakki kasdediyor. Bunu kâfirler, seytâna hitaben söylerler.
"Orada bir humar da yok, onlar bundan sarhos da olmazlar" (Aya. 4iy, buradaki "Gavlun", "Karin agrisi";
"Yunzefûn", "Akillan gitmez" ma'nâsinadir.
"Içlerinden bir sözcü: Hakikat benim bir arkadasim vardi, der" (Âyet: 51), buradaki "Karin", "Arkadas"
ma'nâsinadir. "Çünkü onlar atalarini sapkin kimseler bulmuslardi da, kendileri de onlarin izleri üzerinde
kosturuluyorlardi"(Ayev. 69-70), buradaki "Yuhreûne{~ Kosturuluyorlar)", "Hervele hey'eti gibi" (yânî
"Hervele yapanlar gibi sür'atle kosturuluyorlar") demektir.
"Derken (kavmi) kosarak onun önüne çiktilar" (Âyet: 94};
buradaki "Yeziffûn", "en-Neselâne fi'1-mesyi" {yânî "Kosmanin asagisinda kisa adimlarla sür'atli yürüyüs")
ma'nâsinadir.
"Bir de O'nunla cinnler arasinda bir hisimlik uydurdular. And olsun ki, bizzat cinnler dahî onlarin muhakkak (cehenneme) ihzâren getirileceklerini pek iyi bilmislerdir. Allah onlarin isnâd edegeldiklerinden yücedir, münezzehdir" (Âyet: 158-159).
Kureys kâfirleri: "Melekler Allah'in kizlaridirlar, meleklerin analari da cinnlerin hâsslarinin kizlaridir" dediler.
Yüce Allah da: "And olsun ki, bizzat cinnler dahî onlarin muhakkak ihzâren getirileceklerini pek iyi bilmislerdir", yânî "Bu sözü söyleyen sizler hesaba çekilmek içi.* orada hazir edileceksiniz".
Ve Ibn Abbâs söyle dedi: "Biziz o saff saff dizilenler mutlak biz" (Âyet: iö5), buradaki "Saff saff dizilenler", meleklerdir.
"O zulmedenleri, onlara es olanlari, Allah'i birakip tapmakta israr ettikleri seyleri hep bir araya toplayin da cehennem yoluna götürün. Onlari habsedin. Çünkü onlar mes'ûldürler" (Âyet, mi); buradaki "SirâtVl-

Cahîm", "Cehennemin ortasi; çilgin atesin ortasi" (Âyet: 55) demektir.
"Sonra üzerine de onlar için çok sicak bir su ile karistirilmis içki vardir" (Âyet: 67), buradaki "Le-sevben",
"Yiyecekleri karistirilir; yiyecek ve içecekleri çok sicak su ile karistirilir" demektir.
"Medhûran" (ei-AW: n>, "Matrûdan(= Tardedilip kovulmus)" ma'nâsinadir (Âyet: 9da) "Tardetmek" ma'nâsina olan "Duhûran" geçmisti).
"Yanlarinda da bakislarini yalniz zevçlerine döndürmüs iri gözlü kadinlar vardir ki, bunlar örtülüp saklanmis
yumurtalar gibidirler" (Âyet: 48-49); buradaki "Beydun meknûnun{- Saklanmis beyaz yumurta)", "Saklanmis
inci" ma'nâsinadir.
"Biz ona sonra gelenler içinde (iyi bir nâm) biraktik" (Âyet: 78, 129), yânî "O dâima hayirla anilacaktir".
"Bir âyet -bir mu'cize- gördükleri vakit, onu eglenceye tutarlar" (Âyet: 14), buradaki "Yesteshirûne" "Yesharûn(= Eglenirler)" ma'nâsinadir.
"O en güzel yaratani; sizin de, evvelki atalarinizin da Rabb'i olan Allah'i birakip da BaTe mi tapiyorsunuz?"
(Âyet: 125-126); buradaki "Bal" (Büyük bir putun ismi olup Yemen dilinde) "Rabb" ma'nâsinadir.

252- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Yûnus da hiç sübhesiz gönderilen peygamberlerdendi" (Âyet: 139).

326-.....Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle dedi: Rasûlullah (S): "Hiçbir kimseye Yûnus ibn Mettâ'dan daha hayirli olmasi lâyik degildir" buyurdu.

327-.....Muhammed ibnu Fuleyh tahdîs edip söyle demistir:
Bana babam Fuleyh ibn Süleyman, Âmir ibnu Lueyy ogullari'ndan olan Hilâl ibnu Alî'den; o da Atâ ibn Yesâr'dan; o da Ebû Hureyre-(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S): "Her kim ben Yunus ibn Mettâ'dan hayirliyim derse, muhakkak yalan söyledi" buyurmustur [480].

38- Sâd Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

328-....., el-Avvâm ibn Havseb söyle dedi: Ben Mucâhid'e Sâd Sûresi'ndeki secdeden sordum. Mucâhid söyle dedi: Bu, Ibn Abbâs'a soruldu da o: "Onlar Allah'in hidâyet ettigi kimselerdir. O hâlde sen de onlarin gittigi dogru yolu tutup ona uy..." (ei-Enâm:90) kelâmini
söyledi. Ibn Abbâs bu Sâd Sûresi'nde (24. âyetinde) secde eder idi [481].

[482]

329- Bana Muhammed ibnu Abdillah tahdîs etti . Bize Mu-hammed ibnu Ubeyd et-Tenâfisiyyu tahdîs etti ki, el-Avvâm söyle demistir: Ben Mucâhid'e Sâd Sûresi'ndeki secdenin mâhiyetini sordum. O söyle dedi: Ben Ibn Abbâs'a:

— Hangi delilden dolayi secde ediyorsun? dedim. Ibn Abbâs da bana:

— Sen su âyetleri okumuyor musun: ' 'Biz ona Ishâk ile Ya 'kûb 'u ihsan ettik ve herbirini hidâyete erdirdik. Daha evvel de Nûh 'm, ve onun neslinden Davud'u, Süleyman % Eyyûb 'w, Yûsuf'u, Mûsâ *yi ve Harun'u hidâyete (nübüvvete) kavusturduk... Onlar Allah'in hidâyet ettigi kimselerdir. O hâlde sen de onlarin gittigi dogru yolu tutup ona uy..." (eUEn'âm:84-90). (Ey Mucâhid ve arkadaslari!) Iste Dâvûd da Peygamber'inizin kendisine uymasi emredilen kimselerdendir, bunun için Rasûlullah da (Davud'un secde ettigi) bu yerde secde etti, dedi [483].

"Ucabun (Âyet:5), "Acîbun" (yânî "Sasilacak birsey") ma'nâ-sinadir.

"el-Kittu" (Âya-AG), "es-Sahîfetu" demektir, o burada "Hasene-ler sahîfesi"dir.

Mucâhid söyle dedi: "Küfredenler bir izzet (bir onur), bir tefrika içindedir" (Âyev.2); buradaki "Izzet", "Muâzzîn(= Izzet ve yenme yarisinda yâhud câhiliyet hamiyetinde ve büyüklenmesinde)" ma'nâ-sinadir.

"Biz bunu diger millette (yânî dînde) isitmedik. Bu, uydurmadan baskasi degildir" (Âyet:7); buradaki "el-MilletVl-âhire", Kureys dînidir; "el-Ihtilâk" da "Yalan ve uydurma" ma'nâsinadir [484].

Yâhud o göklerin, yerin ve ikisi arasinda bulunan seylerin mülkü -tasarrufu onlarin mi ? Öyle ise sebeblerine yapisarak göge yükselsin-ler" (Âyet: io); buradaki "el-Esbâb", semânin kapilarindaki yollaridir.

"Onlar derme çatma patilerden birikmis öyle bir ordudur ki, iste surada hezimete ugratilmislardir" (Âyet:ii): Kureys'i kasdediyor.

Onlardan evvel Nûh kavmi, Âd ve o kaziklar sahibi Fir 'avn, Se-mûd, Lût kavimleri ile Eyke sahihleri de tekzîb etmislerdi. Iste o partilerim akibeti)/" (Âyet: 12-13); "Iste o partiler", "Geçmis olan bu milletler (hep helak edildiler)" ma'nâsinadir.

"Onlarin her biri baska degil, gönderilen peygamberleri tekzîb ettiler de bu yüzden azabim hakk oldu. Bunlar da iki sagim araligi kadar bile gecikmeyecek bir tek korkunç sesten baskasini gözetmi-yorlar" {Âyet: i4-i5>; buradaki "Fevâk", "Rucû'", yânî "Dönmek" ma'nâsinadir. "Kittanâ" (Âyet; 16), "Azabimizi" ma'nâsinadir.

"Biz onlari eglence edinirdik..." (Âyet: 63), "Biz onlari ihata etmistik" (yâhud "Onlarda hatâ etmistik") ma'nâsinadir. "Etrâb", "Emsal" (yânî "Bir-yasit") demektir.

Ve Ibn Abbâs söyle dedi: "Kuvvetlerin ve basiretlerin sahihleri olan kullarimiz Ibrahim'i, Ishâk% Ya'kûb'u da an" (Âyet:45); '.'el Eyd", "Kulluk hususundaki kuvvet"; "el-Ebsâr", "Allah'in emri hususundaki görüs"tür.

"Gerçek ben mal sevgisine sirf Rabb'imi zikretmek için düstüm.*. " (Âyet:32); buradaki "An zikri RabbV\ "Min zikri Rabbî" ma'nâsina-dir.

"... Hemen ayaklarini ve boyunlarini oksamaya basladi" (Âyet:33), "Atlarin boyunlarina ve ayaklarina eliyle dokunuyordu"; "el-Esfâd" (Âyet:38), "Baglar, bukagilar, kayidlar" ma'nâsinadir.

253- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Süleyman: 'Ey Rabb'im, beni magfiret eyle. Bana öyle bir mülk (ve saltanat) ver ki, o benden baska hiçbir kimseye lâyik olmasin. Sübhesiz bütün murâdlari ihsan eden Senesin Sen!1 dedi" (Âyet: 35).

330-.....Ebû Hureyre(R)'den: Peygamber (S) söyle buyurdu: "Cinn taifesinden bir ifrît dün gece namazimi bozdurmak için bana ansizin hücum etti. -Yâhud Peygamber buna benzer bir kelime söyledi.- Lâkin Allah beni gâlib getirip ona istedigimi yapmaya firsat verdi. Sabah olunca hepiniz onu güresiniz diye mescidin direklerinden birine baglamak istedim. Fakat kardesim Süleyman Peygamber'in; Yâ Rabb, bana magfiret et ve benden sonra kimseye olmayacak bir mülkü bana bagisla, demis oldugu hatirima geldi."

Râvî Ravh: Peygamber o ifrîti hor olarak kovdu, demistir [485].

254- Bâb:

“Ve ben kendiliginden birsey teklif edenlerden de degilim1" (Âyet: 86).

331-.....Mesrûk söyle dedi: Bizler Abdullah ibnu Mes'ûd'un yanina girdik. O:
— Ey insanlar! Içinizden her kim bir ilim bilirse onu söylesin, bilmeyen de "Allah en bilendir" desin. Çünkü insanin bilmedigi sey için "(Bilmiyorum) Allah en bilendir" demesi de ilimdendir. Aziz ve Celîl olan Allah, kendi Peygamber'ine hitaben: "Ben buna karsi sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben size kendiligimden birsey teklif edenlerden de degilim, de!" buyurdu. Simdi ben size ed-Duhân:10. âyetini anlatacagim:
Rasûlullah (S) Kureys'i Islâm'a girmeye çagirdi. Onlar Islâm'a girmege agir davranip geciktiler. Bunun üzerine Peygamber: "Yâ Allah, Yûsuf'un zamanindaki yillar gibi yedi siddet yili ile bana yardim et" diye Kureys aleyhine duâ etti. Akabinde onlari öyle bir kitlik yakaladi ki, herseyi kökünden giderip yok etti. O derecede ki, onlar ölmüs hayvanlari ve derileri yediler. Hattâ bir insan açliktan dolayi kendisiyle gök arasinda bir duman görmege basladi. Azîz ve Celîl olan Allah söyle buyurdu:' '0 hâlde semânin apâsikâr bir duman getirecegi günü gözetle. O, insanlari saracaktir. Bu pek yaman bir azâb... " (ed-Duhân:10-ll).
Dedi ki:
— Bunun üzerine Kureysliler söyle duâ ettiler: "Ey Rabb 'imiz, bizden bu azabi açip kaldir. Çünkü biz îmân edecegiz (dediler). Onlar için düsünüp ibret almak nerede? Kendilerine açiklayan bir peygamber geldigi hâlde. Yine ondan yüz çevirdiler. O'na kimi bir ögretilmis, kimi bir mecnûn dediler. Biz bu duman azabini biraz açip kaldiracagiz. Fakat siz hiç sübhe yok ki tekrar dönecek olanlarsiniz (ed-Duhân:12-15).
Ibn Mes'ûd dedi ki:
— Kiyamet günündeki azâb onlardan kaldirilir mi? Yine dedi ki:
— Kureys'ten o azâb kaldirildiktan sonra onlar yine küfürlerine döndüler. Allah da onlari Bedir günü tekrar yakaladi. Yüce Allah: ' 'Çok büyük bir siddet ve satvetle çarpacagimiz gün muhakkak ki biz onlardan intikaam alicilariz" (ed-Duhân:i6) [486].

39- ez-Zumer Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

Ve Mucâhid söyle dedi:
"... Kiyamet günü yüzünü o fecî' azâbdan kim kurtaracak?" (Âyet: 24), yânî "Ates içinde yüzü üzerine sürüklenmekten kendini kim kurtaracak?" demektir.
Bunun delili Yüce Allah'in su kavlidir: "Bizim âyetlerimiz hakkinda sapikliga düsenler sübhesiz bize gizli kalmazlar. O hâlde atesin içine atilacak olan kimse mi hayirlidir, yoksa kiyamet günü korkusuzca gelecek olan kisi mi?,.. " (Fussilet: 40).
"And olsun ki biz Kur'ân'da insanlar için nasihat kabul etsinler diye, her misâlden örnekler gösterdik. Onu tenâkuzsuz ve ihtilafsiz, dosdogru Ar abca bir Kur'ân olarak indirdik, tâ ki sakinsinlar" (Âyet: 27-28); buradaki
"Gayra zîivecin", "Egrilik ve belirsizlik olmayarak" ma'nâsinadir.
"Kendisinde birbirine sertlik ve geçimsizlik gösteren birçok ortaklarin hakki bulunan bir adamla (bir köle ile) yalniz bir kisinin adami olan diger birini Allah (müsriklerle muvahhid hakkinda) bir misâl olarak getirmistir. Bu ikisinin hâli bir olur mu?... " (Âyet: 29);
bu âyette kendisinde birçok ortak sâhibler bulunan adamIa tek adama hâss olup baskalarindan salim bulunan adam; onlarin bâtil ilâhlanyle Hakk Ilâh için bir meseldir [487].
"Allah kuluna kâfi degil mi? Seni ondan baskalanyle korkutuyorlar... " (Âyet: 36); "Ondan baskalanyle", "Putlariyle; putlarinin zarar vermeleriyle" demektir.
"Insan bir zarar dokundugu zaman bizi çagirir. Sonra kendisine tarafimizdan bir nVmet verdigimiz vakit: 'Bu, bana ancak ilimden (bilgimden) dolayi verilmistir' der.
Hayir, bu bir imtihandir. Lâkin onlarin çogu bilmezler" (Âyet: 49); buradaki "Havvelnâ", "A'teynâ" (yânî
"Verdik") ma'nâsinadir. *
* 'Sidki getirene ve onu tasdik edenlere gelince: Iste onlar takvaya erenlerin tâ kendileridir" (Âyet: 33); buradaki
"Sidki getiren", "Kur'ân'i getiren ve onu tasdik eden kimse"dir ki, o, kiyamet günü: Rabb'im, bu bana verdigin ve içindekilerle amel ettigim Kur'ân'dir, diyerek gelecek olan mü'mindir.
Mucâhid'den baskasi da söyle dedi: "Mutesâkisûne"
(Âyet: 29), "Birbirlerine zorluk çikaranlar, ihtilâf edenler";
"er-Raculu", "es-Sekisu(= Dâima zorluk çikaran, adalete razi olmayan kisi"; "Raculen silmen" ta'bîri
"Raculen salimen (ve sâlihan)" seklinde de söyleniyor.
"Allah bir olarak anildigi zaman âhirete inanmazlarin kalbleri tiksinir. Baskasi anildi mi bunlarin derhâl yüzleri güler" (Âyet: 45); buradaki "Ismeezzet", "Nefret etti, tiksindi" demektir.
"Allah sirkten sakinanlari umduklarina nail olmalarina sebeb olan iyi amelleri ile selâmete erdirir... " (Âyet: 6i);
buradaki

"Bi-mefâzetihim" "Fevz"den olup "Bi-fevzihim" (yânî "Kendi kazançlari, zaferleri ile") demektir.
"Melekleri görürsün ki, Rablerine hamd ve tesbih ederek Ars'in etrafini kusatmislardir..." (Âyet: 75);
buradaki "Hâffiyne min havlVl-arsi", "Ars'in iki yanindan -bütün yanlarindan- onu dolasicilar olarak
çepçevre kusatanlar" demektir. "Allah, kelâmin en güzelini ahenkli, katmerli (tiklim büklüm hakikatlerle dolu) bir kitâb hâlinde indirmistir... " (Âyet: 23); buradaki "Mutesâbihen" lafzi,
"Istibâh" (yânî "Seçilememezlik, karisiklik")dan degil, lâkin "Tasdikte ve güzellikte bâzisi bâzisina benzer (içinde tenakuz ve ihtilâf bulunmaz)" ma'nâsmdandir.

255- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"De ki: Ey kendilerinin aleyhinde haddi asan kullarim, Allah'in rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah
bütün günâhlari magfiret eder. Sübhesiz ki, O çok magfiret edici, pek merhamet eyleyicidir" (Avet: 53).

332-..... Ya'Iâ ibn Müslim ibn Hürmüz, Saîd ibn Cubeyr'in kendilerine Ibn Abbâs(R)'tan söyle haber verdigini söylemistir: Müsriklerden birtakim insanlar adam öldürmüsler ve birçok cinayet islemisler, zina etmisler ve bunda da çok ileri gitmislerdi. Bunlar bu günâhlariyle Muhammed'e geldiler de:
— Senin söylemekte oldugun teblig ve kendisine da'vet etmekte oldugun Islâm Dîni sübhesiz çok güzeldir. Eger bize isledigimiz bunca günâhlar için bir keffâret bulundugunu haber versen! dediler.
Bunun üzerine su mealdeki âyetler indi: "Onlar ki, Allah'in yanina baska bir tann daha katip tapmazlar. Allah 'm haram kildigi cana haksiz yere kiymazlar, zina etmezler. Kim bunlari yaparsa cezaya çarpar. Kiyamet günü de azabi katmerlesir ve o azabin içinde hor ve hakir ebedi birakilir. Ancak tevbe edip îmân eden, iyi amelde bulunan kimseler müstesnadir. Iste Allah bunlarin kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok magfiret edici, pek merhamet eyleyicidir" (ei-Furkaan: 68-70).
Bir de su kelâm indi: "De ki: Ey kendilerinin aleyhinde haddi asan kullarim, Allah 'in rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah bütün günâhlara magfiret eder. Sübhesiz ki, O çok magfiret edici, pek merhamet eyleyicidir" [488].

256- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Allah'i hakkiyle takdir edemediler... (Âyet: 67).

333-.....Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle demistir: Rasûlullah'in huzuruna Yahûdî hahamlarindan bir âlim geldi ve:
— Yâ Muhammedi Biz (kitâblanmizda) Allah'in söyle vasiflandigini buluyoruz: "Allah gökleri bir parmaginda, yer tabakalarini da bir parmaginda, bütün agaçlan bir parmaginda, sulari ve topraklari

bir parmaginda, öbür mahlûklari da (besinci) bir parmaginda tutarak: Ben bütün kâinatin Melik'iyim! der" diye nakletti.
Peygamber (S) Yahûdî âliminin (Tevrat'tan naklettigi) bu haberi tasdîk ederek, sondaki disleri görününceye kadar güldü. Bundan sonra Rasûlullah: "Allah'/ hakk (ve lâyik) oldugu veçhile takdir etmediler..." âyetini okudu [489].

257- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

Hâlbuki kiyamet günü arz küresi toptan onun bir kabzasidir. Gökler de onun sag eliyle dürülmüslerdir. O katmakta devam ettikleri ortaklardan münezzehtir, çok yücedir" (Âyet: 67).

334-.....Ebû. Hureyre (R) dedi ki: Ben Rasûlullah(S)'tan söyle buyururken bizzat isittim: "Allah Arz'i kabz edecek, sag eliyle gökleri dürecek, sonra: 'Ben Melik Hm; yeryüzünün hükümdarlari nerede?' buyuracak"[490]

258- Su Kaalin Babi:

"(Birinci) sûr'a üfürülmüs, artik Allah'in diledikleri müstesna olmak üzere göklerde kim var, yerde kim varsa hepsi düsüp ölmüstür. Sonra ona bir daha üfürülmüstür. O anda görürsün ki (ölüler dirilip) ayakta bakinip duruyorlar" (Âyet: 68).

335-.....Bize Abdurrahîm, Zekeriyyâ ibn Zâide'den; o da Âmir ibn Surahbîl es-Sa'bî'den; o da Ebû Hureyre(R)'den haber verdi ki, Peygamber (S) söyle buyurmustur: "Ben ikinci üfürmeden sonra basini kaldiracak olanlarin ilkiyim. Bir de bakarim ki, Mûsâ Ars'a yapismis duruyor. Artik o birinci nefhada ölmedi de hep böyle mi idi, yâhud ikinci nefhadan sonra benden önce mi diriltildi, bilmiyorum' [491].

336-..... el-A'mes tahdîs edip söyle dedi: Ben Ebû Salih'ten isittim, söyle dedi: Ben Ebû Hureyre(R)'den isittim, Peygamber (S) söyle buyurmustur: "Iki ne/ha kirk vardir."
Ebû Hureyre'nin arkadaslari:
— Yâ Ebâ Hureyre: Kirk gün mü? diye sordular.
Ebû Hureyre dedi ki: Ben cevâb vermekten çekindim. Birisi:
— Kirk sene mi? diye sordu.
Ebû Hureyre dedi ki: Ben yine cevâb vermekten çekindim. Bir
baskasi:
— Kirk ay mi? diye sordu.
Ebû Hureyre dedi ki: Ben buna da cevâb vermekten çekindim. (Çünkü günlerle, aylarla, yillarla müddet ta*yîn edecek bilgim yoktu. Ebû Hureyre dedi ki:) Rasûlullah:
— "insandan her parça çürür, yalniz kuyruk sokumundaki bir parçasi çürümez, ikinci yaratma o [492]

parça içinde terkîb edilir" buyurdu

40- el-Mu'min Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Mucâhid söyle dedi:
"Hâmîm"; bunun mecazi (yâni yolu, hükmü), diger sûre evvellerindeki kesik kesik harflerin mecazidir. Ve söyle de deniliyor: Hayir, bu Surayh ibnu Ebî Evfâ'nin su kavlindeki kullanisindan dolayi, bir isimdir [493]:
Yuzekkirunî hâmîme ve'r-rumhu sâcirun, Fe-hellâ-teIâ hâmîme kahle't-tekaddumi
(= Harb günü o bana mizraklar birbirine girip karistigi hâlde Hâmîm'i hatirlatti, keski o bu Hamimi harbde ileriye geçmeden önce henüz mizraklar birbirine karismadan okumus olsaydi!) [494]
"SedîdVl-ikaabi, zVt-tavli" (Âyet: 3) kavlinde "et-Tavlu" "et-Tefâdulu" (yânî "Fadl ve kerem") ma'nâsinadir.
-Katâde: Bunun asli "Sahibi üzerine müddeti uzayan ni'metlendirme"dir, demistir.-
"Rabb'in söyle buyurdu: Bana duâ edin. Size icabet edeyim. Çünkü bana ibâdetten büyüklük taslayip
uzaklasanlar hor ve hakir olarak atese gireceklerdir"
(Âyet: 60); buradaki "Dâhirîne", "Alçalicüar olarak"
(Suddî: "Küçülücüler ve zeliller olarak" demistir) ma'nâsinadir.
"Ey kavmim, benim karsilastigim bu hâl nedir? Çünkü ben sizi kurtulusa da *vet ediyorum, siz beni ates çagiriyorsunuz" (Âyet: 4i); buradaki "Necat" (Atesten kurtarici olan) "îmân" ma'nâsinadir.
Siz beni Allah'a küfredeyim, hiçbir surette tanimadigim nesneleri O'na ortak tutayim diye çagiriyorsunuz. Ben de sizi O mutlak Kaadir'e, O çok magfiret ediciye da\et ediyorum. Sizin beni mutlakaa tapmaya da'vet ettiginizin dünyâda da, âhirette de asla hiçbir da'veti yoktur..." (Âyet: 42-43);
buradaki "Hiçbir da'vete hakki olmayan" -yâhud "Hiçbir da'veti kabule hakki olmayan"- ta'biriyle, müsriklerin Allah'tan baska tapmakta olduklari vesen'i, put'u kasdediyor.
"Onlar Kitâbh ve Peygamberimizle gönderdigimiz seyleri tekzfb edenlerdir. Artik bilecekler. Boyunlarinda lâleler, zincirler bulundugu zaman ki, onlar sicak suyun içinde sürüklenecekler, sonra ateste yakilacaklardir"
(Âyet: 70.-72); buradaki "Yuscerûn", "Onlari ates yakacak"
ma'nâsmadir. (Bu, Yüce Allah'in: "Onun yakiti insanlar ve taslardir" (ei Bakara: 24) kavli gibidir.)
"Size olan bu azâb sundandir: Çünkü siz yeryüzünde haksiz yere simariklik ediyor, çilginca taskinlik gösteriyorsunuz" {Âyev. 75); buradaki "Temrahûne",
"Tebterûne" (yânî "Çok simariyor, aziyor, hakki begenmiyor, kabul etmiyorsunuz") ma'nâsinadir.
el-Alâ ibnu Ziyâd (öl: 94), insanlari, cehennemi hatirlatip kötülüklerden sakindiriyordu. O sirada bir adam ona: Sen insanlari niçin Allah'in rahmetinden ümîdsizlige düsürüyorsun? dedi. el-Alâ da ona: Azîz ve Celîl olan Allah "Ey kendilerinin aleyhinde haddi asan kullarim, Allah'in rahmetinden ümidinizi kesmeyin..." (ez-Zumer: 53)

buyururken, ben insanlari ümîdsizlige düsürmeye muktedir olabilir miyim? Bununla beraber Allah "Hakikat müsrifler (yont haddi asanlar) ates yaraninin tâ kendileridir" (Âyet: 43) de buyuruyor. Lâkin sizler amellerinizin kötülüklerine, çirkinliklerine ragmen cennetle müjdelendirilmenizi arzu etmektesiniz. Fakat Allah, Muhammed(S)'i ancak kendisine itaat edenleri cennetle müjdeleyici, âsî olanlari da atesle korkutucu olarak göndermistir, dedi [495].

337-..... Bize el-Evzâî tahdîs edip söyle dedi: Bana Yahya ibnu Ebî Kesîr tahdîs edip söyle dedi: Bana Muhammed ibnu Ibrâhîm et-Temîmî tahdîs edip söyle dedi: Bana Urve ibnu'z-Zubeyr tahdîs edip söyle dedi: Ben Abdullah ibn Amr ibni'1-Âs'a:
— Müsriklerin Rasûlullah'a yaptiklari kötülüklerin en siddetlisini bana haber ver, dedim.
Abdullah ibn Amr söyle dedi:
— Rasûlullah (S) Ka'be'nin avlusunda namaz kiliyordu. Bunun üzerine Ukbe ibn Ebî Muayt çikageldi. Ukbe, Rasûlullah'in omuzun-dan tuttu da ridâsim boynunda dürüp toparladi (ve onunla) Rasûlul-lah'i siddetli bir sekilde bogmaga baslamisti ki, tam bu sirada Ebû Bekr karsidan yönelip geldi, hemen Ukbe'nin omuzunu tuttu ve onun saldirisini Rasûlullah'tan def etti ve: "Siz bir adami, RabbHm Allah 'tir demesiyle öldürür müsünüz? Hâlbuki o, size Rabb Hnizden apa± çik mu 'cizeler de getirmistir. Bununla beraber eger o bir yalanci ise, yalani kendine. Eger dogru söyleyici ise, sizi tehdîd edegeldigi azâbin bir kismi olsun sizi çarpar. Sübhesiz Allah, haddi asan, yalanci olan kimseyi muvaffak etmez" (Âyet: 28) kelâmini okudu [496].

41- Hâmîm es-Sccde (Fussilet) Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

Ve Tâvûs, Ibn Abbâs'tan olmak üzere söyle dedi:
"Sonra göge -ki o bir buhar hâlinde idi- dogruldu da ona ve Arz3a: Ikiniz de ister istemez gelin, buyurdu.
Onlar da: Isteye isteye geldik, dediler" (Âyet: 11);
buradaki "I'tiyâ tav'an", "Atiyâ(= Veriniz)"; "Kaaletâ eteynâ", "A'taynâ tâiîne(= Boyun egerek verdik)" ma'nâsinadir [497].
el-Minhâl söyledi ki, Saîd ibn Cubeyr söyle demistir:
Bir adam (ki Nâfi' ibnu'l-Ezrak'tir) Ibn Abbâs'a: Ben Kur'ân'da bana zahirleri ihtilâf etmekte olan birçok
seyler buluyorum, dedi. (Ibn Abbâs: Sana ihtilafli görünen bu seylerden getir, dedi.) O da sunlari söyledi: "Sûra üfürüldügü zaman da artik aralarinda o gün (böbürlenecekleri) soylari, soplari olmadigi gibi (birbirlerinin hâlini de) sorusamazlar" (ei- Muminûn: ioi), "Onlardan kimi kimine yönelip birbirini sorusurlar"
(es-Sâffât: 27-50);
"Küfredenlerle o peygambere âsî olanlar o gün hâk ile yeksan edilselerdi de Allah'tan bir sözü gizlememis olsalardi temennisinde bulunacaktir" (en-Nisâ: 42),

"Rabb'imiz olan Allah'a and ederim ki, biz es tutanlardan degildik... " (d Enam: 23) -bu âyette onlar, müsrik olduklarini gizlediler...
"Sizi (tekrar) yaratmak mi (sizce) daha güç, yoksa gögü mü? Ki onu Allah bina etmistir. Onun boyunu O yükseltti. Derken ona bir nizâm verdi. Onun gecesini karartti, gündüzünü (aydinliga) çikardi. Bundan sonra
da yeri yayip dösedi" (en-Nâziât: 27-30). Yüce Allah bu âyette gögün yaratilmasini Yer'in yaratilmasindan
önce zikretti. Sonra su âyette söyle buyurdu:
"... Gerçek siz mi o Arz'i iki günde yaratana küfrediyor, O'na ortaklar katiyorsunuz? O, Alemlerin (Âyet: 9);
Ve Yüce Allah söyle buyurdu:
"Allah gafur, rahim bulunuyor", "Allah aziz» hakîm bulunuyor", "Allah semV, basîr bulunuyor", sanki
Allah bu sifatlarla sifatlanmis oldu da sonra geçti (yânî bundan degisti) gibi?
Ibn Abbâs bu sorularina cevâb vererek söyle dedi: Yüce Allah'in "O gün aralarinda soy, sop olmayacak" sözü, birinci üfürmededir: "(Birinci) sûra üfürülmüs, artik Allah'in diledikleri müstesna olmak üzere göklerde kim var, yerde kim varsa hepsi düsüp ölmüstür. Sonra ona bir daha üfürülmüstür. O anda görürsün ki, ayakta bakinip duruyorlar" (ez-zumen 68). Iste bu sirada aralarinda (kendilerine fayda verecek) soy sop yoktur.
(Herkes kendi nefsi ile mesgul bulundugu için) birbirleriyle sorusamazlar [498].
Sonra diger bir üfürmede birbirlerine yönelip sorusurlar [499].
Amma Yüce Allah'in "Biz müsrikler degildik" ve "Allah'tan bir sözü gizlemezler... " sözlerine gelince, sübhesiz Allah islâh ehlinin günâhlarini magfiret eder. Müsrikler: Geliniz de bizler müsrikler degildik diyelim, dediler de agizlari üzerine mühür vuruldu ve elleri nutkedip konusur. Iste bu sirada Allah'tan hiçbir sözün gizlenmez oldugu bilindi. Iste "Küfredenlerle o peygambere âsî olanlar o gün yerle bir edilselerdi de
Allah'tan bir sözü gizlememis olsalardi temennisinde bulunurlar" (en-Nisâ: 4i> âyetindeki bu temenni hâli, bu
sirada olur [500].
Ve Arz'i iki gün mikdâri sürede yaratti. Sonra gögü yaratti. Sonra irâdesi göge yöneldi de gökleri diger iki
günlük süre içinde tesviye edip nizâma koydu. Sonra Arz'i yayip genisletti. Arz'in genisletilip yayilmasi ise
ondan suyu, mer'ayi çikarmak, daglari, tepeleri ve bunlar arasindaki seyleri diger iki gün süresinde yaratmasidir. Iste bunlarin hepsi Yüce Allah'in "Dahâhâ = Arz'i yaydi" sözüdür. Amma "Arzh iki günde yaratti" sözüne gelince, Arz ve Arz'da bulunan hersey dört günlük süre içinde yaratildi. Gökler de iki günde yaratildi. (Hâsili: Arz'in kendisinin yaratilmasi, gögün yaratilmasindan öncedir. Arz'in dahvi, yâni yayilmasi ise, ondan sonradir.)
Ve "Allah gafur, rahim bulunuyor". Yüce Allah kendi zâtini bunlarla isimlendirdi (bu isimlendirme geçmistir). Amma bu "Gafûriyet" ve "Rahîmiyet" kavline (bunun ma'nâsina) gelince, o böyle

olmakta devam ediyor (bu vasif asla kesilmiyor). Çünkü Allah bir seye magfiret etmek yâhud merhamet etmek isterse muhakkak olarak istedigini o seye isabet ettirir. (Ibn Abbâs ona:) Binâenaleyh Kur'ân sana ihtilafli olmasin, çünkü hepsi Allah katindandir, dedi. (Ebû Abdillah el-Buhârî söyle dedi:)

Bu geçen hadîsi bana Yûsuf ibn Adiyy tahdîs etti [501].

Bize Ubeydullah ibnu Amr, Zeyd ibn Ebî Uneyse'den; o da el-MinhâPden olmak üzere bu hadîsi tahdîs etti [502].

Ve Mucâhid söyle dedi: "Onlar için kesiksiz bir ücret vardir" (Âyet: 8>; bu "Gayru mahsûbin{-Hesâbsiz,
tükenmeyen)** ma'nâsmadir.

"Allah dört gün (sonunda) orada üstünde sabit daglar yapti, onda bereketler yaratti, orada arayanlar için dört
günde müsâvî gidalar takdir etti" (Âyet: io) buradaki

"Akvâtahâ", "Erzâkahâ" (yânî "Biziklanni") ma'nâsmadir [503]

"Her gökte ona âid emri vahyettV (Âyet: u)j "Kendisine emrettigi seyleri vahyetti".

"Bundan dolayi biz de dünyâ hayâtinda zillet azabim kendilerine tattirmamiz için, ugursuz ugursuz günlerde
üzerlerine çok gürültülü bir bora gönderdik. Ahiret azabi elbet daha horlayicidir..." (Âyet: ie>; buradaki

"Eyyamin nahisâtin", "Ugursuz ugursuz günlerde" ma'nâsinadir [504].

"Biz onlara birtakim yanasmalari sebeb yaptik da önlerinde ne var, ardlarinda ne varsa onlar bunlari süslü
gösterdiler..." (Âyet: 25); buradaki "Kayyadnâ lehum", "Kurenâe = Biz o karînleri onlara yaklastirdik" demektir [505].

"Hakikat 'Rabb'imiz Allah'tir' deyip de sonra dogruluga yapisanlar; iste onlarin üzerlerine
'Korkmayin, tasalanmayin, vaJd olundugunuz cennetle sevinin' diye diye melekler inecektir" (Âyet: 30); bu
meleklerin inmesi, ölüm vaktindedir.

"... Senin hakikaten boynunu bükmüs gördügün Arz da O 'nun âyetlerindendir. Fakat biz üzerine suyu indirdigimiz vakit o harekete gelir, kabarir. Ona muhakkak can veren (Allah) elbet Ölüleri de dirilticidir.
Çünkü O, herseye kaadirdir" (Âyet: 39); buradaki "Ihtezzet ve rabet", "Bitkilerle harekete gelir, kabarir" demektir.

Mucâhid'den baskasi da {"Ve rabet "in ma'nâsi hakkinda) "Meyve ve çiçekler kapçiklarindan, tomurcuklarindan dogduklari zaman kabarirlar" ma'nâsinadir, dedi.

"And olsun ki, sayet ona dokunan bir sikintidan sonra kendisine bizden (zenginlik ve sihhat gibi) bir rahmet tattirirsak, mutlakaa: Bu, benim hakkimdir..." (Âyet: 50); yânî "Benim amelim sebebiyledir, bu bana hakli kilinmistir" der.

"Onda arayanlar için dört günde müsâvî gidalar takdir etti" (Âyet: io), yânî "Arz'daki gidalari,

arayanlar için
müsâvî olarak takdîr etti".
"Semûd'a gelince; biz onlara dogru yolu gösterdik... " (Âyet: 17),
"Onlari hayra ve serre delâlet ettik (yânî,
"Mutlak olarak hayir ve serr yollarina delâlet ettik").
Bu, "Biz ona iki de yol gösterdik" (ei-Beied: io>, "Gerçek biz insana dogru yolu gösterdik... " (eninsân: 3) kavilleri gibidir. Maksada irsâddan ibaret olan "Huda", "Biz onu yollarin basina yükselttik" menzilesindedir (ma'nâsindadir).
"Onlar Allah'in hidâyet ettigi kimselerdir. O hâlde sen de onlarin gittigi dogru yolu tutup ona uy..." (ei-En'im: 90) kavli de bu ma'nâdandir (yânî Buhârî'nin "Irsâd" ve
"Is'âd" -Sâd harfiyle- ta'bîr ettigi gayeye ulastirici delâlet nev'indendir).
"O gün Allah'in düsmanlari; iste onlar toplu hâlde atese sürülecekler" (Âyet: 19); buradaki "Yûzeûne",
"Yukeffûne(= Men'edilecekler)" ma'nâsinadir.
"... O'nun ilmi olmaksizin meyvelerden hiçbiri tomurcuklarindan çikmaz, hiçbir disi gebe kalmaz ve dogurmaz... " (Âyet: 47); buradaki "Min ekmâmihâ" sözü,
"Çiçek tomurcugunun kapçigi, yuvasi" demektir.
Baskasi da söyle dedi:
Üzüm için de meydana çiktigi zaman yine "Kâfur" ve
"Kufurrâ" denilir (Herseyin kapçigi, onun kâfurudur).
"Keenhu veliyyun hamîm = Sanki o sicak dosttur" (Ayet: 34), yânî yakindir.
"Önce taptiklari nesneler onlardan uzaklasip
kaybolmustur. Onlar kendilerine kaçacak hiçbir yer
olmadigini anlamislardir" (Âyet: 48); buradaki "Min mahtsun"dan "Hâsa anhu" denilir ki, "Meyi etti"
demektir.
"Gözünü aç, muhakkak onlar Rabb'lerine kavusmaktan bir sübhe içindedirler. Gözünü aç, O hakîkaten herseyi
çepçevre kusatandir" (Âyet: 54); buradaki "Mirye" ve "Murye" bir olup "Sübhe içinde olmak, sübhe etmek"
ma'nâsinadir.
Ve Mucâhid söyle dedi:
"Siz dilediginizi yapin, çünkü O, ne yaparsaniz hakkiyle görendir" (Âyet: 40), bu vaîd, yânî tehdîddir.
Ibn Abbâs söyle dedi:
"Ne (her) iyilik, ne de (her) kötülük bir olmaz- Sen kötülügü en güzel olan hasletle önle. O zaman görürsün ki, seninle arasinda düsmanlik bulunan kimse bile yakin dosttur" (Âyet. 33); buradaki "Daha güzel olan sey", öfke
sirasinda sabr, kötülüge ugrama sirasinda affetmektir.
Sabri ve affi yaptiklari zaman Allah onlari korur ve düsmanlari onlara alçalip boyun eger: "Sanki o düsman yakin bir dosttur".

259- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Siz ne kulaklariniz, ne gözleriniz, ne de derileriniz kendi aleyhinize sâhidlik eder diye (düsünüp) sakinmadiniz- BiVakis Allah, yapmakta olduklarinizin birçogunu bilmez sandiniz" (Âyet: 22).

338-.....Bize Yezîd ibmi Zuray', Rahv ibnu'l-Kaasim'dan; o da Mansûr ibnu'l-Mu'temir'den; o da Mucâhid ibn Cebr'den; o da Ebû Ma'mer'den tahdîs etti ki, Ibn Mes'ûd (R) "Siz ne kulaklariniz, ne gözleriniz, ne de derileriniz kendi aleyhinize sâhidlik eder diye sakinmadiniz..* " âyetinin tefsîri hakkinda söyle demistir: Kureys'ten iki adam vardi, bunlarin Sakîf kabilesinden, kadinlari yönünden bir hisimlari vardi, yâhud da Sakîf ten iki adam ve onlarin Kureys'ten olan kadin yönünden bir hisimlari vardi. Bunlar Beyt'te konusurlarken biri digerlerine:
— Söylemekte oldugumuz sözleri Allah'in isitiyor oldugunu zannediyor musunuz? dedi.
Onlardan biri:
— Bir kismini isitir, dedi. Bâzisi da:
— Eger bir kismini isitirse, yemîn olsun hepsini isitir, dedi.
Iste bunun üzerine ' 'Siz, ne kulaklariniz, ne gözleriniz, ne de derileriniz kendi aleyhinize sâhidlik eder diye (düsünüp) sakinmadiniz..." âyeti indirildi [506].

260- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

'Rabb Hnize karsi beslediginiz su zanniniz, iste sizi o helak etti. Bu yüzden hüsrana düsenlerden oldunuz" (Âyet: 23).

339-..... Bize Mansûr, Mucâhid'den; o da Ebû Ma'mer'den tahdîs etti ki, Abdullah ibnu Mes'ûd (R) söyle demistir: Beyt'in yaninda üç kisi bir araya geldiler. Bunlarin ikisi Kureysli, biri Sakîfli yâhud da ikisi Sakîfli, biri Kureysli idi. Bunlar karinlarinin yagi çok, kalblerinin anlayisi az kimselerdi. Bunlardan biri:
— Söylemekte bulundugumuz sözleri Allah'in isitiyor oldugunu zannediyor musunuz? dedi.
Digeri:
— Eger açiktan söylersek isitir, gizli söylersek isitmez, dedi.
Kalan digeri de:
— Eger açiktan söyledigimiz zaman isitmekte ise, muhakkak ki, O, gizli söyledigimiz zamanda da isitir, dedi.
Iste bunun üzerine Azîz ve Celîl olan Allah "Siz, ne kulaklariniz, ne gözleriniz, ne de derileriniz kendi aleyhinize sâhidlik eder diye (düsünüp) sakinmadiniz... " âyetini indirdi.
Sufyân ibn Uyeyne bu hadîsi tahdîs edip söyle derdi: Bize Mansûr ibnu'l-Mu'temir yâhud Abdullah ibnu Ebî Necîh yâhud Humeyd tahdîs etti. Bunlardan biri yâhud bunlardan ikisi. Sonra kanâati Mansûr üzerinde sabit oldu ve bu tereddüdü bir kerre degil, birçok kerre-ler terkeyledi [507].

261- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

'Simdi eger day anabilirlerse, iste onlarin yurdu: Ates! Eger tekrar dönmek isterlerse, bu suretle de onlar

hosnûd edilecek degillerdir" (Âyet: 24) [508].

340- Bize Amr ibnu Alî tahdîs etti. Bize Yahya ibn Saîd el-Kattân tahdîs etti. Bize Sufyân es-Sevrî tahdîs edip söyle dedi: Bana Man-sûr, Mucâhid'den; o da Ebû Ma'mer'den; o da Abdullah ibn Mes'-ûd'dan zikredilen hadîs tarzinda tahdîs etti [509].

42- Hâ Mîm Ayn Sîn Kaaf (es-Sûrâ Sûresi) [510]

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"Göklerin ve yerin mülkü Allah'indir. Ne dilerse yaratir. Kimi dilerse ona kizlar bagislar, kimi dilerse ona erkekler lütfeder. Yâhiid (o çocuklari) erkekler, disiler olmak üzere çift verir. Kimi de dilerse onu kisir birakir...." (Âyet: 49-50).
Ibn Abbâs'tan, buradaki "Akîmen", "Çocuk dogurmaz" ma'nâsinadir dedigi; "Iste biz sana da böylece emrimizden bir Rûh vahyettik..." (Âyet: 52);
buradaki "Rûh", Kur'ân'dir dedigi zikrolunuyor.
Ve Mucâhid söyle dedi:.
"O gökleri ve yeri yaratandir. Size hem kendinizden esler, hem davarlardan esler yapti* Sizi bu suretle zürriyetlendirip üretiyor..." (Âyet: id; buradaki "Yezreukum fîhi (= Sizi bu nizâm içinde üretiyor)",
"Nesilden sonra nesil oluyor" ma'nâsinadir. "Sizinle bizim aramizda hiçbir hüccet yoktur... " (Ayet: 15),
"... Hiçbir husûmet yoktur" ma'nâsinadir [511].
"Onlarin, atese arz olunurlarken zilletten boyunlarini büke büke göz ucuyla bakacaklarini göreceksin..." (Âyet: 45); buradaki "Tarfin hafiyyen", "Zeffl bakis" ma'nâsinadir.
Mucâhid'den baskasi da söyle dedi:
"Eger o dilerse rüzgâri durdurur da gemiler denizin sirti üstünde kalirlar... " (Âyet: 33); buradaki "Denizin sirti üstünde durup kalirlar" sözü "Denizde hareket etmezler ve akip gitmezler" demektir.
"Yoksa onlarin, Allah'in izin vermedigi seyleri dînden kendilerine seriat yapan ortaklari mi var?... " (Âyet: 21);
buradaki "Sereû", "îbtedeû" (yânî "Bid'at çikaranlar") manasinadir [512]

262- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

ki: Ben bu tebligime karsi akrabalikta sevgiden baska hiçbir mükâfat istemiyorum" (Âyet: 23).

341-.....Abdulmelik ibnu Meysere söyle demistir: Ben Tâvûs (ibn Keysân el-Yemenî)'tan isittim.

Ibn Abbâs'a "lüe'l-meveddetefî'l-kurbâ""1 sorulmus. Saîd ibn Cubeyr:
— Peygamber'in en yakini Muhammed âilesidir, diye cevâb vermisti.
Bunun üzerine îbn Abbâs söyle demistir:
— (Ey Saîd) acele ettin! Kureys'ten hiçbir oba yoktur ki, onlar içinde Peygamber'e bir hisimlik bulunmasin. Çünkü Peygamber (S): "Ey Kitreys, hiç olmazsa sizinle aramdaki yakinligi gözetin, ilgilenin " buyurdu [513].

43- Ha Mîm Ez-Zuhruf Sûresi [514]

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Mucâhid söyle dedi: "Biz atalarimizi bir ümmet üzerinde bulduk... " (Âyet: 22); buradaki "Alâ ümmetin",
"Alâ imâmin" (yânî "Bir imâm, bir önder") üzerinde bulduk ma'nâsinadir.
"Onun yâ Rabb demesi hakki için muhakkak ki onlar îmâna gelmezler güruhudur" (Âyet: 87); buradaki "Kîlihi
yâ Rabb" -bir okuyusta nasb ile "Kîlehu yâ Rabbi"- sözünün tefsiri sudur: "Yâhud biz onlarin içlerinde gizlediklerini ve aralarindaki fisiltilarini isitmiyoruz mu (ve sözlerini isitmiyoruz mu) saniyorlar?,,, " (Âyet: 80) [515].
Ve Ibn Abbâs söyle dedi: "Eger bütün insanlar (küfre imrenecek) bir tek ümmet hâline gelemeyecek olsalardi, o Rahman'a (Allah'a) küfreden kimselerin tavanlarini, üstünden çikacaklari merdivenleri, odalarinin kapilarim, üzerine yaslanacaklari tahtlari hep gümüsten yapardik,.. " (Âyet: 33-34). Bunun ma'nâsi: "Eger insanlarin hepsini kâfirler yapmasi olmasaydi, ben muhakkak kâfirlerin evlerine gümüsten tavanlar, gümüsten merdivenler, gümüsten tahtlar yapardim" demektir.
"Yoksa biz bunlara güç yetiremezdik..." (Âyet: 13);
buradaki "Mukriniyne", "Mutikiyne" (yânî "Biz bunlara hâkim olmaya takat getiremezdik") ma'nâsinadir.
"Nihayet onlar bizi gadablandinnca kendilerinden intikaam aldik. Derhâl onlari toptan suda bogduk" (Âyet: 55); buradaki "Âsafûnâ", "Ashatûnâ" (yânî "Bizi öfkelendirdiler") manasinadir.
"Kim o Rahmân'in zikrinden göz yumarsa biz ona seytâni musallat ederiz, artik bu onun ayrilmaz bir arkadasidir" (Âyet: 36); buradaki "Ya'su", "Ya'mâ" (yânî "Kör olursa") manasinadir.
Mucâhid söyle dedi: "Siz haddi asan bir kavimsiniz diye artik o Kür'ânh sizden vazgeçip biraki mi verelim?" (Âyet: 5), yânî "Sizler Kur'ân'i tekzîb edeceksiniz de sonra bu tekzîbe karsilik cezaya ugratilmayacak misiniz?"
"Onun için biz kuvvetçe bunlardan daha çetinlerini helak ettik. O evvelkilerin misâli geçmistir" (Âyet: 8);
buradaki "Mada meseluH-evvelîn", "Mada sünnetu'l-evvelîn" (yânî "Evvelkilere uygulanan kaanûn") geçmistir, ma'nâsinadir.
"Biz ona hâkim olmaya muktedir degildik..." (Âyet: 13);
buradaki "Ona" sözüyle develeri, atlari, katirlari, esekleri (yânî bütün binek hayvanlarini)

kasdediyor.
"Süs içinde yetistirilmekte olup da kendisi mücâdelede (hüccetini) açiklayamayan kisiyi mi (Allah'a nisbet ediyorlar)?" (Âyet: is), yânî "Sizler zînet içinde yetistirilen cariyeleri, kizlari o Rahmân'in çocuklari mi yaptiniz? Sizler nasil hükmediyorsunuz?"
"Onlar o Rahmân'in bizzat kullari olan melekleri de disiler yaptilar! Onlarin yaratilislarinda hazir mi idiler?! Onlarin (bu yalan) sâhidlikleri yazilacak, onlar sorguya çekileceklerdir. Eger o Rahman dileseydi tapmazdik, dediler. Onlarin buna dâir hiçbir bilgileri yoktur. Onlar yalandan baska birsey söylemiyorlar" (Âyet: 19-20);
"Rahman dileseydi biz onlara tapmazdik" sözleriyle putlari kasdediyorlar. Yüce Allah da "Onlarin buna dâir hiçbir bilgileri yoktur" buyuruyor. Yânî "Müsriklerin söylemekte olduklari bu sözler hakkinda hiçbir bilgileri yoktur, onlar sirf zannetmekte, yalan söylemektedirler. Putlar -yâhud müsrikler- bilmezler". "îbrâhîm bunu (Tevhîd kelimesini) dönsünler diye zürriyeti içinde bakî bir kelime yapti" (Âyet: 28); buradaki "Akibihi" "Veledini" (yânî "Çocuklari içinde") ma'nâsinadir.
"Mukterinîne" (Âyet: 53) "Beraberce yürüyenler" ma'nâsinadir. "Bu veçhile onlari sonrakiler için bir geçmis ve misâl yaptik" (Âyet: 56): Fir'avn kavmi, Muhammed Ümmeti'nin kâfirleri için bir geçmis ve ibret verici bir meseldir. "Yasiddûne" (Âyet: si) "Yadiccûne(= Gürültü ediyorlar)" ma'nâsinadir. "Yoksa onlar isi saglam mi tutmuslar! Iste biz de hakîkaten saglam tutanlariz" (Âyet: 79); buradaki "Mubrimûne", "Mucmiûne(= Saglam yapanlar)" ma'nâsinadir.
"O Rahman'in bir çocugu olsaydi, ben O'na tapanlarin ilki olurdum, de!" (Âyet: 8i); burada "Tapanlarin ilki",
"Inananlarin ilki" ma'nâsinadir.
"Bir zaman da îbrâhîm babasina ve kavmine: Ben sizin tapmakta olduklarinizdan kesin olarak uzagim, demisti"
(Âyet: 26).
Arablar "Nahnu minke'l-berâu ve'l-halâu(= Biz senden uzak ve bosuz)" derler; bu müzekker. Ve müennesten bir, iki ve cemf için kullanilan bir lafizdir. Bunlarin her biri hususunda bir lafizla "Berâun" denilir. Çünkü bu lafiz masdardir. Eger "Beriun" demis olaydi, ikide "Biriyâni", cemf de "Beriyûne" denilecekti. Abdullah ibn Mes'ûd (bu lafzi "yâ" harfiyle) "Innenî beriyun" seklinde okumustur.
"ez-Zuhruf" (Âyet: 35), "ez-Zeheb" (yânî "Altin") ma'nâsinadir. 'Eger biz dileseydik, size bedel yeryüzünde ardinizd a kalacak melekler yaratirdik" (Âyet: 60), yânî "Onlarin bâzisi bâzisina halef olurlardi".

263- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

'Cehennemlikler: iYâ Mâlik, Rabbln bizi öldürsün!* diye çagristilar. O da: 'Siz muhakkak kalicilarsiniz1 dedi" (Âyet: 77).

342-.....Ya'lâibnuUmeyye (R): Ben Peygamber(S)'denminber üzerinde "Yâ Mâlik, Rabb Hn isimizi bitirsin artik! diye bagrisirlar... " âyetini okurken isittim, demistir [516].
Ve Katâde: "Biz onlari sonra gelecekler için bir mesel yaptik'* (Âyet:56), "Bir va'z ve ögüt yaptik"

ma'nâsmadir, dedi.
Katâde'den baskasi söyle dedi: "Mukriniyn" (Âyet:i3), "Dâbi-tiyn(= Zabtediciler, hâkim olucular)" ma'nâsinadir. "Fulân kisi fu-lânin mukrimdir" denilir ki, zabtedicisidir demektir.
"Onlar altin tepsiler ve testilerle tavaf edileceklerdir. Canlarinin isteyecegi, gözlerinin hoslanacagi ne varsa hepsi oradadir ve siz içinde ebedî kalacak olanlarsiniz" (Âyet:77); buradaki "el-Ekvâb", "Emzikleri olmayan ibrîkler"dir.
"Eger o Rahmânhn bir çocugu olsaydi, ben O'na tapanlarin ilki olurdum, de!" (Âyet:8); bu "O'nun çocugu olmadi" demektir (Bu tefsire göre bastaki *'/« " sartiyye degil, nâfiye kabul edilmis oluyor).
"Fe-ene evvelul-âbidîn", "Fe-ene evvelu'l-ânifîn" (yânî "O takdirde ben öfkelenenlerin ilki, kabul etmeyenlerin, çekinenlerin ilki olurdum") ma'nâsinadir. Bunlar iki lügattir: "Raculun âbidun" ve "Abi-dun."
Abdullahibn Mes'ûd -"VekîlihiyâRabb!"yerine- "Vekaale'r-rasûlu yâ Rabb!" seklinde okudu (Bu, sâz bir kiraattir). "Evvelul~ âbidîn", "Abide, Ya'bedu" fiilinden olup "Câhidîn" (yânî "îlk inkâr edenlerden olurdum") ma'nâsinadir, deniliyor.
Ve Katâde söyle dedi: "Sübhesiz O (Kur'ân) yanimizdaki ana kitâbdadir; çok yüce, çok hikmetlidir" (Âyet:4); buradaki liFi ümmVl-kitâb", "Cumleti'l-kitâb", "Ash'l-kitâb" ma'nâsinadir.
'-Siz haddi asan bir kavimsinizdir diye artik o Kur'ân'i sizden vazgeçip biraki mi verelim?" (Âyet:5); buradaki "Musnfîn", "Musri-kîn" ma'nâsinadir. Allah'a yemîn ederim ki, eger bu Kur'ân, bu üm
helak olurlardi, (lâkin Allah kullarina rah-metiyle döndü, yirmi sene onlara tekrar tekrar vahiy indirip, Kur'ân 'a çagirdi).
"Onun için kuvvetçe bunlardan daha çetinlerini helak ettik. O evvelki ümmetlerin misâli geçmistir" (Âyet:8); buradaki "Meselu'l-evvelîn", "Ukûbetu'l-evvelîn" (yânî "Evvelki ümmetlere uygulanan ceza") ma'nâsinadir.
' 'Kullarindan kimi O 'na bir cüz' isnâd ettiler. Hakikat insan açikça küfürbâzdir" (Âyet: 15); buradaki "Cüz'en", "Idlen (= Denk pay)" ma'nâsinadir [517].

44- Hâ Mîm Ed-Duhân Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Ve Mucâhid söyle dedi:
"Denizi durgun ve açik birak. Çünkü onlar bogulfmaya mahkûm ol)mus bir ordudur" (Âyet: 24); buradaki
"Rahven", "Kuru yol olarak" demektir [518].
"And olsun ki, biz onlara (hâllerini) bilerek (zamanlarindaki) âlemlerin üstünde bir imtiyaz vermistik" (Âyet: 32); buradaki "Ale'l-âlemîn" "Onun iki yani arasindaki insanlar üzerine (yânî "Biz Isrâîl ogullari müzminlerini kendi zamanlarindaki insanlar üzerine seçtik") ma'nâsinadir. "Tutun onu da sürükleyerek cehennemin tâ ortasina götürün" (Âyet: 47);
buradaki "Fa'tulûhu", "Onu itin, sert sekilde def edin" ma'nâsinadir.
"Onlara bembeyaz, sahin gözlü harfleri es yaptik" (Âyet: 54), "Onlari kara ve iri gözlü hûrîlerle

nikahladik. Bakis onlarin içlerinde hareket edip oynar".
"Sübhesiz ki ben, beni taslamanizdan; benim de Rabb'im, sizin de Rabb'iniz (olan Allah)a sigindim" Âyet: 20); buradaki "Taslamakla murâd,
"Öldürmektir. "Ve rehven", "Sakin" demektir (ki, bu tekrar edilmistir).
Ve Ibn Abbâs söyle dedi:
"Sübhesiz ki, o zakkum agaci, günâha düskün olanin yemegidir. O, sicak suyun kaynadigi gibi karinlar içinde kaynayacak erimis ma'denler gibidir" (Âyet: 43-46); buradaki "Kel-muhlV, zeytinyagi tortusu gibi erimis siyah ma'den(yâhud ince katranjdir.
Ibn Abbâs'tan baskasi söyle dedi:
"Bunlar mi hayirli yoksa Tubba* kavmi ve onlardan evvelkiler mi? Biz onlari bile helak ettik. Çünkü onlar da günahkârdilar" (Âyet: 37). "Tubba"\ Yemen melikleredir; onlardan herbiri "Tubba*" diye isimlendirilir. Çünkü o kendi arkadasini ta'kîb eder (ve denildi ki, çünkü dünyâ ahâlîsi ona tâbi' olurlardi, Câhiliyet'te Tubba'in mevkii, Islâm'da Halîfe'nin mevkiidir). "Gölge"ye de "Tubba"' ismi verilir, çünkü o da günese tâbi' olur.

264- Bâb:

'O hâlde semânin apâsikâr bir duman getirecegi günü gözetle" (Âyet: 10).

Katâde: "Gözetle", "Bak" manasinadir, demistir [519].

343- Bize Abdan, Ebû Hamza'dan; o da el-A'mes'ten; o da Müslim ibn Subayh'tan; o da Mesrûk'tan tahdîs etti ki, Abdullah ibn Mes'-ûd (R) söyle demistir: Bes vakia (Peygamber zamaninda olmus) geçmistir: ed-Duhân azabi, Rûmlar'in Farslar'a gâlib olmasi, Ay'in ikiye bölünmesi mu'cizesi, el-Batsetu'1-kübrâ, el-Lizâm [520].

265- Bâb:

'(Öyle bir duman ki, bütün) insanlari saracaktir. Bu, pek elem verici bir azâb... " (Âyet: 11).

344-.....Mesrûk dedi ki: Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle dedi: Bu azâb ancak su sebebden olmustur: Çünkü Kureys, Peygamber'e karsi isyanda ileri gitmek istediklerinde, Peygamber onlar aleyhine Yûsuf'un seneleri gibi kitlik seneleriyle sikistirilmalarina duâ etti. Bunun üzerine onlara bir kitlik ve çetinlik isabet etti, hattâ kemikleri bile yediler. Kisi gökyüzüne bakarak da çetinlik ve mesakkatten dolayi kendisiyle gök arasinda duman seklinde birsey görürdü. Iste Yüce Allah sunu indirdi: "O hâlde semânin apâsikâr bir duman getirecegi günü gözetle. O insanlari saracaktir. Bu pek elem verici bir azâb (diyecekler)" (Âyet:10-ll).
Ibn Mes'ûd dedi ki: Bunun üzerine Rasûlullah'a gelindi de:
— Yâ Rasûlallah! Mudar kabileleri için Allah'tan yagmur iste, çünkü onlar helak oldular! sözleri söylendi.
Rasûlullah (S):
— "(Nasil?) Mudar için mi duâ edeyim? Sen hakîkaten cür'et-kârsin!" buyurdu da akabinde

yagmur duasini yapti, onlar da yagmura doyuruldular.
Bunun üzerine "Sizhiç sübhe yok ki, tekrar dönecek olanlarsiniz" (Âyet:15) Indî.
Bu yagmurla onlara refah (bolluk ve rahat) isabet edince, onlar kendilerine refah isabet ettigi zamanki müsriklik hâllerine tekrar döndüler. Bunun üzerine Azîz ve Celîl Allah sunu indirdi: "Çok büyük bir siddet ve savletle çarpacagimiz gün muhakkak ki biz (onlardan) intikaam alicilariz" (Âyet:i5).
Ibn Mes'ûd: Bedir gününü kasdediyor, dedi [521].

266- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Ey Rabb'imiz, bizden bu azabi açip kaldir. Çünkü biz imân edecegiz" (Âyet: 12).

345-.....Mesrûk söyle dedi: Ben Abdullah ibn Mes'ûd'un yanina girdim, o söyle dedi: Bilmedigin birsey için "Allah en bilendir" demekligin sübhesiz ilimdendir. Sübhesiz Allah, kendi Peygamber'i-ne: "De ki: Ben buna karsi sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben size kendiligimden birsey teklif edenlerden de degilim" (sâd:86) buyurdu.
Kureys, Peygamber'e inâdlariyle galebe edip, O'na karsi isyanda ileri gitmek istedikleri zaman, Peygamber (S):
— "Yâ Allah! Onlara karsi bana Yûsuf'un zamanindaki yedi yil gibi, yedi kitlik yili ile yardim et!" diye duâ etti.
Akabinde onlari öyle bir kitlik yakaladi ki, açlik ve mesakket-ten dolayi artik onda kemikleri, ölmüs hayvani yediler. Nihayet is o dereceye geldi ki, herhangi biri bakardi da açligindan dolayi kendi-siyle gökyüzü arasinda duman sekline benzer birsey görürdü. Müsrikler: ftEy Rabb 'imiz, bizden bu azabi açip kaldir. Çünkü biz îmân edecegiz** dediler.
Peygamber'e:
— Eger bu azabi biz onlardan açip kaldirirsak, onlar bu sözlerinden dönerler, denildi.
Bununla beraber Peygamber, Rabb'ine duâ etti. Akabinde Allah onlardan bu azabi açip kaldirdi. Onlar da yine müsriklige döndüler. Allah da onlardan Bedir gününde intikaam aldi. Iste bu dönekligin cezasini bildiren, Yüce Allah'in su kavlidir: "O hâlde semânin apâsikâr bir duman getirecegi günü gözetle. O insanlari saracaktir,.. " Zikri ulu olan Allah'in "Muhakkak ki biz onlardan intikaam alicilariz*1 (Âyet:io-i6) kavline kadar [522].

267- Bâb:

"Onlar için düsünüp ibret almak nerede? Kendilerine açiklayan bir Rasûl geldigi hâlde" (Âyet: 13).
'ez-Zikr" ve"z-Zikrâ" bir olup "Düsünüp ögüt almak" m a'n âsinâdir.

346-.....Mesrûk dedi ki: Ben Abdullah ibn Mes'ûd'un yanina girdim... Bu konusmadan sonra söyle dedi: Rasûlullah (S) Kureys'i Islâm'a girmeye da'vet ettigi zaman onlar kendisini tekzîb ettiler ve O'iîa karsi isyanda ileri gitmek istediler, Rasûlullah da;
— "Yâ Allah, bunlara karsi bana, Yûsuf'un yedi yili gibi, yedi kitlik yiliyla yardim eyle!" dedi.

Akabinde onlari öyle bir kitlik yakaladi ki, herseyi giderip yok etti. O derece bir açlik ki, kendileri ölmüs hayvani yer oldular. Her-hangibiri ayaga kalkardi da etrafa baktiginda, mesakkatten ve açlik-tan dolayi kendisi ile gök arasinda duman gibi birsey görürdü... Sonra Rasûlullah su âyetleri okudu: ' 'O hâlde semânin apâsikâr bir duman getirecegi günü gözetle. O insanlari saracaktir. Bu, pek yaman bir azâb (diyecekler).... Biz bu azabi biraz açip kaldiracagiz. Fakat siz hiç sübhe yok ki tekrar dönecek olanlarsiniz" (Âyet:io-i6).
Abdullah ibn Mes'ûd: Kiyamet günü onlardan azâb kaldirilacak mi imis? dedi.
Yine Abdullah: "el-Batsetu'l-Kübrâ" da Bedir gününde olmustur, dedi [523]

268- Bâb:

'Sonra yine ondan yüz çevirdiler. Ona "Bir ögretilmis, bir mecnûn' dediler"

347-.....Mesrûk dedi ki: Abdullah ibnMes'ûd (R) söyle dedi: Sübhesiz Allah, Muhammed'i peygamber göndermis ve ona söyle demesini buyurmustur: "De ki: Ben buna karsi sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben size kendiligimden birsey teklif edenlerden de degilim" (Sâd:86>.
Sübhesiz Rasûlullah, Kureys'in kendisine karsi inâd ve isyanda ileri gitmek istediklerini görünce:
— "Yâ Allah, bunlara karsi bana Yûsuf'un yedi yili gibi yedi ki t Iik yili ile yardim eî" dedi.
Akabinde onlari bilinen o kitlik yili yakaladi. O kitlik herseyi giderip yok etti. Hattâ müsrikler kemikleri ve derileri yediler. -Râ-vîlerden biri söyle dedi:- Nihayet onlar derileri ve ölmüs hayvanlari yediler. Yerden duman sekli gibi birsey çikmaga basladi. Bunun üzerine Ebû Sufyân, Peygamber'e geldi de:
— Ey Muhammed! Sübhesiz kavmin helak olmustur. Onlardan bu azabi açip kaldirmasi için Allah'a duâ et! dedi.
Rasûlullah da duâ etti.
Sonra râvîlerden Mansûr'un hadîsinde: "Bunun ardindan dönersiniz" dedi.
Sonra da "Semânin apâsikâr bir duman getirecegi günü gözetle... "den i'tibâren "... Siz hiç sübhe yok ki, tekrar dönecek olanlar^ siniz" kavline kadar okudu.
Ibn Mes'ûd: Âhiret azabi (onlarin basina geldiginde) kaldirilir mi imis? Duhân, Batse ve Lizâm olup geçmistir, dedi.
Râvîlerden Süleyman'in Farslar'a galebesi mu'cizesi (Peygamber zamaninda olup) geçmistir demistir, dedi.

269- Bâb:

'Çok büyük bir siddet ve savletle çarpacagimiz gün, muhakkak ki biz onlardan intikaam alicilariz" (Âyet: 16) [524].

348- Bize Yahya (ibn Mûsâ el-Belhî) tahdîs etti. Bize Vekî\ el-A'mes'ten; o da Müslim (Ebu'd-Duhâ)'den; o da Mesrûk'tan tahdîs etti ki, Abdullah ibnu Mes'ûd (R): Bes vak'a (Peygamber zamaninda olup) geçmistir. (Gelecekte vâki' olacak sanilmamalidir:) Lizâm (demlen Bedir esîrleri),

Rûm(lar'in Farslar'a galebesi), Batse (denilen büyük Bedir harbinde müsriklerin yakalanip öldürülmeleri), Ka-"mer(in ikiye bölünmesi) ve Duhân (azabi).

45- Hâ Mîm el-Câsiyc Sûresi [525]

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

"Ve sen her ümmeti diz çökmüs bir hâlde göreceksin. Her ümmet kitabina çagrilacak (ve onlara): Bu gün yapageldiklerinizin karsiligi verilecek (denilecektir)" (Âyet: 28); buradaki "Câsiyeten", "Dizleri üzerine çökmüsler olarak" demektir [526].
"Karsinizda hakki söyleyip duran bu (kitâb), bizim kitâbimizdir. Sübhe yok ki, neler yapiyor idiyseniz, biz istinsah ediyorduk" (Âyet: 29); buradaki "Nestensihu",
"Nektubu" (yâni "Yaziyorduk") ma'nâsinadir. "Siz bu gününüze kavusmayi nasil unutmus idiyseniz, bu gün biz de sizi öylece (azâbda) birakacagiz..." (Âyet: 34); buradaki "Nensâkum", "Netrukuhum(= Sizi terkediyoruz)" ma'nâsinadir.

270- Bâb:

"(Dinsizler:) Bu, dünyâ hayâtimizdan baska degildir. Ölüyoruz, yasiyoruz. Bizi o sürekli zamandan baskasi helak etmez, dediler. Hâlbuki onlarin buna dâir hiçbir bilgisi yoktur. Onlar sâde öyle sanirlar" (Âyet: 24) [527].

349-.....ez-Zuhrî, Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den tahdîs etti ki, Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle dedi:

— "Aziz ve Celîl olan Allah söyle buyurdu: Dehre söven Ademoglu beni ezâlandirir. Dehr benim. Her is benim elimdedir. Geceyi de, gündüzü de ben evirip çeviriyorum" [528].

46- Ha Mîm el-Ahkaaf Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

Ve Mucâhid söyle dedi:
'O sizin O'nun hakkinda tasinp geldiginiz seyleri çok iyi bilendir" (Âyet: 8) buradaki "Tufîdûne fîhV\ "Kur'ân
veya Peygamber hakkinda söyleyegeldiginiz sözleri" manasinadir.
Bâzilari da "... Bundan evvel bir kitâb yâhud bir ilim artigi varsa, da Mânizda dogru söyleyiciler iseniz, bana
getirin" (Âyet: 4) kavlindeki "Eseretin", "Esretin" ve "Esaretin" "Ilim bakiyyesi" ma'nâsinadir, dedi.
Ibn Abbâs: "De ki: Ben Rasûllerden ilk defa gelmis biri degilim. Bana ve size ne yapilacagini

bilmem. Ben, bana
vahy olunmakta bulunandan baskasina uymuyorum. Ben apaçik korkutandan baskasi degilim" (Âyet: 9); buradaki "Mâ kuntu bid'an mine'r-rusuV\ "Ben rasûllerin ilki degilim" ma'nâsinadir, dedi.
Ibn Abbâs'tan baskasi da söyle dedi:
"De ki: Bana haber verin, eger (bu Kur'ân) Allah tarafindan olup da siz onu inkâr ediyorsaniz ve Isrâîl ogullari 'ndan bir sâhid de onun benzerine (dayanarak) buna sâhidlik etmis, îmân etmis oldugu hâlde siz kibrinize yediremiyorsaniz, sübhe yok ki, Allah o zâlimler güruhunu muvaffak etmez" (Âyet: 10); buradaki "Eraeytum" lafzindaki soru elifi, ancak bir tehdîddir. Eger iddia etmekte oldugunuz sey sahîh olsa, ibâdet edilmeye hakk kazanmaz. Bu "Eraeytum" sözü, göz görmesi ma'nâsina degildir. Bu ta'bîr ancak "Biliyor musunuz?" ma'nâsinadir ki, "Allah'tan baska ibâdet etmekte bulundugunuz seylerin herhangi birsey yarattiklari haberi size ulasti mi?" demektir [529].

271- Bâb:

"Ana ve babasina; ' Öff size, benden evvel nice nice nesiller gelip geçtigi hâlde beni diriltip çikarilacagimla mi tehdîd ediyorsunuz?' diyen; anasi, babasi Allah'a yalvarirlar, ona: 'Yazik sana, imân et. Allah'in va'di
hiç sübhesiz haktir' derler. O ise: 'Bu, evvelkilerin masallarindan baskasi degildir' der" (Âyet: 17).

350-..... Yûsuf ibnu Mâhek söyle demistir: Mervân ibnu'l-Hakem, Hicaz üzerinde vâlî idi. Onu Muâviye Medine'ye vâlî yapmisti. (Muâviye'den aldigi bir mektûb üzerine) bir gün hutbe yapti, hutbede Muâviye'nin oglu Yezîd'e babasindan sonra bey'at olunmasi için Yezîd'i zikretmeye (yânî onu propaganda etmeye) basladi. Bunun üzerine Ebû Bekr'In oglu Abdurrahmân, Mervân'a karsilik verip birtakim sözler söyledi. Vâlî de adamlarina:
— Onu yakalayin, diye emretti.
Abdurrahmân da Âise'nin evine girdi. Me'murlar (Âise'ye hur-meten) onu disari çikarmaya ve yakalamaya muktedir olmadilar. Bu sirada Mervân:
— Sübhesiz bu Abdurrahmân, Allah'in kendisi hakkinda "Ana ve babasina: 'Öff size, benden evvel nice nice nesiller gelip geçtigi hâlde beni (diriltip mezardan) çikarilacagimla mi tehdîd ediyorsunuz!..." âyetini indirdigi kimsedir, dedi.
Bunun üzerine Âise, perde arkasindan Mervân'a:
— Allah bizim hakkimizda (yânî Ebû Bekr hanedani hakkinda) benim berâetimi bildiren âyetlerden baska, Kur'ân'da hiçbir âyet indirmedi, sözleriyle karsiladi [530].

272- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

Onlar o azabi vadilerine dogru gelen bir bulut hâlinde gördükleri zaman; 'Bu bize yagmur verici bir buluttur' dediler. (Hûd dedi ki:) 'Hayir, bu, çarçabuk gelmesini istediginiz seydir; bir rüzgâr ki, onda elem verici bir azâb vardir*' (Âyet: 24).
Ibn Abbâs: "Ârid", "Buluf'tur, demistir.

351-.....Ebu'n-Nadr, Süleyman ibn Yesâr'dan tahdîs etti ki, Peygamber'in zevcesi Âise (R) söyle demistir: Ben Rasûlullah'in küçük dilini görünceye kadar agzini açarak güldügünü görmedim. O, yalniz gülümser idi.
Âise dedi ki: Rasûlullah (S) yagmur yüklü siyah bir bulut, yâhud bir rüzgâr gördügünde yüzünde bir endîse sezilirdi.
Âise dedi ki:
— Yâ Rasûlallah! Insanlar bulut görünce onda yagmur bulundugunu umarak ferahlanirlar. Hâlbuki ben Seni, böyle birsey gördügün zaman yüzünde isteksizlik sezilir görüyorum!
Rasûlullah da ona: - "Yâ Âise! O kara bulutta rüzgârla azâb olunan bir kavmin
azâb, bulunmasindan beni emin kilacak sey nedir? Bir kavim o azabi gtmüslerdide 'Bu bize yagmur verici bir buluttur'demirdi..[531]

47- Muhammed (S) Sûresi [532]

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"O küfredenlerle muharebede karsilastiginiz vakit boyunlarini vurun. Nihayet onlari mecalsiz bir hâle getirdiginiz zaman artik bagi siki tutun. Ondan sonra ise ya iyilik yapin, yâhud fidye alin. Yeter ki harb erbabi
agirliklarini biraksin..." (Âyet: 4); buradaki "Evzârahâ", "Asâmehâ" ma'nâsinadir ki, "Günâhlarim biraksinlar da neticede müslimden (yâhud musâlimden) baska kirnse kalmaz olsun, yâni harb bitsin" demektir.[533]
"... Allah, yolunda öldürülenlerin amellerini asla bosa çikarmaz. Onlara muvaffakiyet verir, hâllerini iyilestirir,
onlari, kendilerine tanittigi cennete sokar" (Âyet: 4-6); buradaki "Arrafehâ", "Beyyenehâ" (yânî "Kendilerine
beyân ettigi") ma'nâsinadir.
"Bunun sebebi sudur; Çünkü Allah sübhesiz îmân edenlerin velîsidir. Kâfirlere gelince onlarin velîsi yoktur" (Âyet: 11).
Mucâhid, buradaki "imân edenlerin Mevlâsi", onlarin "Velîsi" (yardimcisi) ma'nâsinadir, dedi[534].
"Bunun için is ciddîlesince derhâl Allah'a sadâkat gösterselerdi kendileri için elbet hayirli olurdu" (Âyet: 21);
buradaki liFe-izâ âzamel-emru", "Cedde'1-emru" (yânî "Is ciddîlesince") ma'nâsinadir. "Gevsek davranmayin" (Âyet: 35), "Zaîf olmayin" ma'nâsinadir. Ibn Abbâs: "Yoksa kalblerinde maraz bulunanlar, kinlerini Allah'in asla meydana çikarmayacagini mi sandilar?" (Âyet: 29); buradaki "Adganehum (Kinlerini)", "Hasedlerini" ma'nâsinadir, dedi.
"Muttokîlere va'd olunan cennetin sifati sudur: tçinde rengi, kokusu, hiçbir vasfi bozulmayan sudan irmaklar, tadina asla çözülme gelmeyen sütten irmaklar, içenlere lezzet veren sarâbdan irmaklar, süzme baldan irmaklar
vardir.,," (Âyet: 15); buradaki "Gayri âsinin", "Gayri mutegayyirin" (yânî "Degisip bulasici

olmayan") ma'nâsinadir, dedi [535]

273- Bâb:

"Demek idareyi ve hâkimiyeti ele alirsaniz hemen yeryüzünde fesâd çikaracak, akrabalik münâsebetlerinizi bile parçalayip keseceksiniz, öyle mi?" (Âyet: 22).

352-.....Süleyman ibn Hilâl söyle dedi: Bana Muâviye ibnu Ebî Muzerred, amcasi Saîd ibn Yesâr'dan; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) söyle buyurmustur: "Allah, halki yaratti. Bu yaratmayi yerine getirip tamamlayinca Rahim (= Hisimlik) ayaga kalkti da Rahman 'in (azamet) ridâsinin etegini tuttu. Bunun üzerine Allah ona:
— Ne istersin? diye sordu. Rahim:
— (Yâ Rabb!) Bu kalkisim, kesilmekten Sana siginanin kalkmasidir (yânî Sana siginiyorum), dedi.
Allah:
— Senin hakkini taniyip ilgiyi devam ettirene ben de mükâfatini vermeyi sürdürmemden ve seninle ilgiyi koparana ben de mükâfat verme ilgimi kesmemden razi olur musun? buyurdu.
Rahim de:
— Evet raziyim yâ Rabb, dedi. Allah Taâlâ da:
— iste rahimle (hisimlikla) ilgilenmeyi devam ettirenlerle, devam ettirmeyip bu ilgiyi kesip koparanlarin hâli böyle olacaktir, buyurdu."
Ebû Hureyre: Isterseniz su âyeti okuyunuz, dedi: "Demek idareyi ve hâkimiyeti ele alirsaniz hemen yeryüzünde fesâd çikaracak, hisimlik münâsebetlerinizi bile parçalayip keseceksiniz öyle mi? "[536].

353-.....Muâviye ibn Ebî Muzerred söyle demistir: Bana amcam Ebu'l-Hubâb, Saîdu'bnu Yesâr, Ebû Hureyre'den bu hadîsi tahdîs etti. Sonra Ebû Hureyre: RasûlulIah(S): "Isterseniz *Fe-helaseytum in tevelleytum' âyetini okuyunuz" buyurdu, dedi.

354- Bize Bisr ibnu Muhammed tahdîs etti. Bize Abdullah ibnu'l-Mubârek haber verdi. Bize Muâviye ibnu Ebi'l-Muzerred bu hadîsi haber verdi. Burada da Rasûlullah (S): "Isterseniz Helaseytum... âyetini okuyunuz" buyurmustur [537].

48- el-Feth Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Mucâhid:
""Daha dogrusu siz RasûVûn de, müzminlerin de ailelerine temelli dönmeyeceklerini sandiniz. Bu, sizin kalblerinizde süslendi. Kötü zannda bulundunuz. Bu yüzden helake mahkûm bir kavim oldunuz9* (Âyet: 12);

buradaki "Buran'\ "Helak olucular" ma'nâsinadir, dedi.
Ve yine Mucâhid:
' 'Sîmâhum fî vucûhihim" = Nisanlari yüzlerindedir" (Âyet: 29); bu, "Yüz derilerinin ter ü tazeligi, rnülâyemeti,
nazikligi (hey'eti, üslûbu, kiligi)" ma'nâsinadir, dedi. Mansûr ibnu'l-Mu'temir de yine Mucâhid'den olmak üzere: O "Tevâzu"'dur (Alçak gönüllülük'tür), dedi. Bu âyetteki "Sat'ehu", "Filizi"; "Festaglaza", "Galuza" (yâni "Kalinlasti, kuvvetlendi"); "Festevâ ala sûkihî", "Tasiyici saplari üzerinde dogrulup kalkti" demektir. "es-Sâku", agaç ve bitkinin tasiyicisidir. Ve söyle denilir; "'Dâiretu^s-sevH-Kötülük çenberi", senin "Raculu's-sev'i = Kötülük adami" sözün gibidir. "Dâiretu's-sev'i" "Azâb"dir (yânî onu her tarafindan kusatir da kurtulamaz).
"Tuazzirûhu" (Âyet: 9), "Ona yardim edesiniz" demektir. "Sat'ehu", basagin filizidir. Bir tek dâne, on yâhud
sekiz yâhud yedi filiz bitirir de bu filizlerin bâzisi bâz isiyle kuvvetlenir, yânî birbirleriyle kuvvetlenirler.
Iste bu Yüce Allah'in "Fe-âzerehu = Onu kuvvetlendirdi" sözüdür. Sayet bir tek filiz olaydi tasiyici sapi dogrulup kalkamazdi. Iste bu zikrolunan sey, Allah'in kendi Peygamberi için beyân ettigi bir meseldir. Çünkü Peygamber tek basina çikti. Sonra Allah O'nu, dâneyi kendisinden bitenlerle kuvvetlendirdigi gibi sahâbîleriyle kuvvetlendirdi [538].

274- Bâb:

'Biz hakikat sana apâsikâr bir feth (ve zafer yolu) (Âyet: 1).

355- Bize Abdullah ibn Mesleme, (Imâm) Mâlik'ten; o da Zeyd ibn Eslem'den; o da babasi Eslem'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S), seferlerinden birinde (yânî Hudeybiye dönüsünde) geceleyin yol aliyordu. Umer ibnu'l-Hattâb da beraberinde yürüyordu. Bu sirada Umer ibnu'l-Hattâb, Rasûlullah'a birsey sordu. Fakat Rasûlullah (vahiy ile mesgul bulundugundan) Umer'e cevâb vermedi. Umer sonra yine sordu. Rasûlullah yine cevâb vermedi. Sonra Umer (Rasûlullah isitmedi sanarak) bir daha sordu. Rasûlullah yine cevâb vermedi. Bunun üzerine Umer ibnu'l-Hattâb kendi kendine:
— Umer'in anasi, sen Umer'i kaybetti (yânî kaybetsin de yok olasin)! Sen üç kerre Rasûlullah'a sorguda israr ettin de Rasûlullah bunlarin hepsinde sana cevâb vermedi, dedi.
Umer dedi ki: Bunun üzerine ben devemi hareket ettirip sürdüm. Sonra hakkimda Kur'ân indirilmesinden korkarak insanlarin önüne geçtim. Fakat çok beklemedim, bir çagmanin bana bagirmakta oldugunu isittim. Ve (kendi kendime):
— Simdi hakkimda Kur'ân inmis olmasindan hakîkaten korkmaktayim, dedim.
(Ve bu korku içinde) Rasûlullah'in huzuruna geldim ve kendisine selâm verdim. Rasûlullah (sevinçle) bana:
— "Bu gece bana bir sûre indirilmistir ki, yemîn olsun o sûre bana, üstüne günes dogan herseyden daha çok sevimlidir" buyurdu.
Sonra Rasûlullah "Biz hakikat sana apâsikâr bir feth (ve zafer yolu) açtik" sûresini okudu [539].

356-..... Su'be ibnu'l-Haccâc söyle demistir: Ben Katâde'den isittim ki, Enes ibn Mâlik (R) "Hakikat biz sana apâsikâr bir feth açtik" kavli hakkinda:
— Bu apâsikâr feth, Hudeybiye sulhudur, demistir [540].

357-.....Bize Muâviye ibnu Kurre tahdîs etti ki, Abdullah ibnu Mugaffel (R) söyle demistir: Peygamber (S), Mekke'nin fethi günü el-Feth Sûresi'ni okudu da, bu okuyusunda sesini uzatip yükseltti.
Muâviye ibn Kurre: Eger Peygamber'in okuyusunu sizlere aynen hikâye etmek isteseydim, muhakkak bunu (Abdullah ibn Mugaf-fel'in naklettigi gibi) yapardim, dedi [541].

275- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"(Bu), geçmis ve gelecek günâhini Allah'in magfiret etmesi, senin üzerindeki ni 'metini tamamlamasi, seni (bu sayede) dogru yola iletmesi içindir" (Âyet: 2) [542]

358-..... el-Mugîre ibn Su'be (R) söyle der: Peygamber (S) -gece namazinda- iki ayagi sisinceye kadar ayakta durdu. Kendisine:
— Allah Sen'in geçmis ve gelecek günâhlarini magfiret eyledi, denildi.
Peygamber:
— "Ben (bu magfirete karsi) çok sükreder bir kul olmayayim mi?" diye cevâb verdi.

359-.....Bize Hayve ibn Surayh, Ebû'l-Esved'den haber verdi. O Urve'den; o da Âise(R)'den söyle isitmistir: Sübhesiz ki, Allah'in Peygamberi geceleyin namazda iki ayagi çatlayincaya kadar ayakta dikilirdi. Bunun üzerine Âise O'na;
— Yâ Rasûlallah! Allah Sen'in geçmis gelecek günâhini magfiret etmis oldugu hâlde niçin bu kadar mesakkatle ibâdet ediyorsun? dedi de, Rasûlullah (S):
— "Ben (bu ilâhî magfirete karsilik gece namazi ile) çok sükreder bir kul olmami arzu etmeyeyim mi?" diye cevâb verdi.
Vücûdunun eti çogaldigi zamanlarda oturarak namaz kilardi, rükû' yapmak istediginde ayaga kalkar, bir mikdâr okur, sonra rükû' yapardi [543].

276- Bâb:

"Hakikat biz seni bir sâhid, bir müjdeci, bir korkutucu olarak gönderdik" (Âyet: 8).

360-..... Bize Abdulazîz ibnu Ebî Seleme, Hilâl ibn Ebî Hilâl'den; o da Atâ ibnu Yesâr'dan tahdîs etti ki, Abdullah ibnu Amr ibni'1-Âs (R) söyle demistir: Sübhesiz Kur'ân'daki su "Ey Peygamber, biz seni hakîkaten bir sâhid, bir müjdeci ve bir korkutucu (ve O'nun emri ile bir da'vetçi ve nur

saçan bir kandil) olarak gönderdik" (d-Ahzâb: 45-46) âyeti; bunu Allah, Tevrat'ta da söylemistir: "Ey Peygamber, sübhesiz biz seni bir sâhid, bir müjdeci, bir koruyucu olarak gönderdik. Sen elbette benim kulum ve rasûlümsün. Ben sana el-Mutevekkil adini verdim. Bu peygamber kötü huylu, kati kalbli, çarsilarda çagirgan degildir. O, kötülügü kötülükle defetmez, lâkin o affeder, yüz çevirip geçer. Allah, egrilip sapan milleti bu peygamberin irsâdiyle 'Lâ ilahe itte'llâh9 tevhîd sözünü söylemeleri suretiyle dogrultmadikça onun ruhunu almayacaktir. Allah bu tevhîd kelimesiyle (yânî bunun sihirli te'sîriyle) birçok kör gözleri, sagir kulaklari ve kilifli kalbleri açacaktir" [544].

277- Bâb:

O müminlerin yüreklerine sekîneti indirendir... (Âyet: 4) [545].

361-.....el-Berâ' ibni Âzib (R) söyle demistir: Peygamber'in sahâbîlerinden bir adam -ki o, Useyd ibn Hudayr'dir- el-Kehf Sûresi'-ni okuyordu. Ati da evinde baglanmis hâldeydi. Okurken ati ürküp deprenmege basladi. O zât disari çikip etrafa bakti, hiçbirsey göremedi. (O okudukça) at yine deprenmege basladi. O zât sabaha ulasinca bunu Peygamberce zikretti. Peygamber (S): "Bu (yânî atin kendisinden ürktügü sey) sekînettir. Okudugun Kur'ân sebebiyle inmistir" buyurdu [546].

278- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"And olsun ki, Allah müzminlerden -seninle o agacin altinda bey'at ederlerken- razi olmustur da, kalblerindekini bilerek üzerlerine sekîneti indirmis ve onlari yakin bir feth ile ve alacaklari birçok ganimetlerle mükafatlandirmistir. Allah azizdir, hakim bulunuyor" (Âyet: 18-19) [547].

362-.....Câbir ibn Abdülah (R): Bizler Hudeybiye gününde bindörtyüz kisi idik, demistir [548].

363-.....Katâde söyle demistir: Ben Ukbe ibn Suhbân'dan; o da agaç altinda hazir bulunan kimselerden olan Abdullah ibnu Mu-gaffel el-Muzenî(R)'den isitti ki, Peygamber (S) parmaklarla küçük taslar atmayi nehyetmistir.
Ve yine Ukbe ibnu Suhbân: Ben Abdullah ibnu'l-Mugaffel el-Muzenî(R)'den, yikanma yerinde bevl etmek hakkindaki nehyi de isittim, demistir [549].

364-..... Bize Su'be, Hâlid ez-Hazzâ'dan; o daEbû Kilâbe'den; o da agaç altinda bey'at eden sahâbîle-den olan Sabit ibnu'd-Dahhâk(R)'tan tahdîs etti [550].

365-..... Habîb ibnu Ebî Sabit söyle demistir: Ben Ebû Vâil Sakîk ibn Seleme'ye geldim ve ona (Alî'nin öldürdügü Haricî toplulugunu) sordum. O söyle dedi: Biz Siffîn mevkiinde idik. Bir adam:
— Allah'in Kitabi'na çagrilanlari görmedin mi? dedi. AK:

— Evet (ben Allah'in Kitâbi'yle amele çagrildigim zaman icabet etmeye en lâyik kimseyim), dedi.
Bunun üzerine Sehl ibnu Huneyf söyle dedi:
— Sizler (bu re'yde) kendinizi ittihâm ediniz. Yemîn olsun ki, bizler Hudeybiye gününde kendimizi su hâlde görmüsüzdür -Sehl, Peygamber'le müsrikler arasinda yapilan sulh anlasmasini kasdediyor-: Eger bizler o gün harb yapmayi re'y etmis olaydik, elbette harbe girisirdik. O sirada Umer Peygamber'e geldi de:
— Biz müslümârilar hakk üzerinde, düsmanimiz olan onlar ise bâtil üzerinde degiller mi? Bizim ölülerimiz cennette, onlarin ölüleri ise ateste degiller mi? dedi.
Peygamber:
— "Evet Öyledir" buyurdu.
Umer:
— Öyleyse dînimiz ugrunda bu degersiz seye (yânî zayiflik ve acizlige delâlet eden bu sartlar üzere sulha) niçin deger veriyor, kabul ediyoruz ve Allah henüz aramizda hükmetmemis oldugu hâlde, niçin geri dönüyoruz? dedi.
Bunun üzerine Peygamber:
— "Ey Hattâb oglu! Ben muhakkak surette Allah'in rasûlüyüm. Allah beni ebediyyen zayi' etmeyecektir"1 buyurdu.
Akabinde Umer öfkeli olarak geri döndü ve sabredemedi de nihayet Ebû Bekr'e geldi ve ona:
— Yâ Ebâ Bekr! Biz hakk üzerinde, onlar da bâtil üzerinde degiller mi? dedi.
Ebû Bekr:
— Ey Hattâb oglu! Sübhesiz bu zât, Allah'in rasûlüdür ve Allah O'nu ebeden zayi' etmeyecektir, dedi.
Müteakiben el-Feth Sûresi indi [551].

49- el-Hucurât Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

Mucâhid söyle dedi: "Ey îmân edenler, Allah'in ve Rasûlü'nün huzurunda öne geçmeyin... " (Âyet: 1);
buradaki "Lâ tukaddimû", Allah, O'nun diliyle birseyi hükmedinceye kadar Allah Rasûlü'nün önünde kendiliginizden birsey peyda etmeyin ma'nâsinadir [552].
"Allah'in Rasûlü yaninda seslerini yavaslatanlar; onlar Allah'in takva için kalblerini imtihan ettigi kimselerdir..."
(Âyet: 3);
buradaki "Imtihan etti", "Hâlis kildi" ma'nâsinadir. "Birbirinizi kötü lakablarla çagirmayin..." (Âyet: 11);
buradaki "Tenâbuz", Islâm'a girmesinden sonra kisinin kâfirlikle çaginlmasidir.
"...Eger Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederseniz, O, sizin amellerinizden hiçbirsey eksiltmez..*" (Âyet: i4>; buradaki "Lâ yelitkum","Lâ yenkuskum" (yânî "Sizi eksiltmez")
ma'nâsinadir; "Kendilerinin amelinden birsey de eksiltmedik. Herkes kazanci mukaabilinde bir

rehindir"
(et-Tür: 21)

âyetindeki "Mâ-eletnâ", "Mâ-nakasnâ" (yânî "Eksiltmedik") manasinadir [553],

279- Bâb:

"Ey îmân edenler, seslerinizi Peygamber'in sesinden yüksek çikarmayin. O'na sözle birbirinize bagirdiginiz gibi bagirmayin. Ki siz farkina varmadan amelleriniz bosa gidiverir" (Âyet: 3).
Buradaki "Lâ tes'urûn", "Lâ ta'lemûn", yânî
'Bilmeyerek" ma'nâsinadir. "es-Sâir" sözü de bu "Suur" kökündendir.

366-.....Abdullah ibnu Ebî Muleyke söyle demistir: Çok hayir isleyici iki kisi hemen hemen helak olacaklardi. Ebû Bekr'le Umer'i kasdediyorum. Bunlar huzuruna Temîm ogullari süvarileri geldigi zaman, Peygamber'in yaninda seslerini yükselttiler. Bunlarin biri (yâni Umer) Peygamber'e Mucâsî' ogullari'nin kardesi olan el-Akra' ibn Hâbis'i emîr ta'yîn etmesini isaret etti. Digeri de baska birini isaret etti.
Râvî Nâfi' ibn Umer: Ben bu isaret edilen kimsenin ismini ezberimde tutamiyorum, demistir.
Bunun üzerine Ebû Bekr, Umer'e:
— Sen mutlak olarak bana muhalefet etmek istiyorsun, dedi. Umer de:
— Ben sana muhalefet etmek istemedim, dedi.
Böylece bu konuda sesleri yükseldi. Bunun üzerine Allah "Ey îmân edenler, seslerinizi Peygamber'in sesinden yüksek çikarmayin..." âyetini indirdi [554].
Abdullah ibnu'z-Zubeyr: Artik Umer bu âyetten sonra Peygamber'in kendisinden sorup anlamak isteyecegi kadar sesini Rasûlullah'a isittirmez oldu, dedi. Abdullah bu kismi büyük babasindan, yâni Ebû Bekr'den zikretmedi [555].

367-.....AbduUah ibnu Avn söyle demistir: Bize (Basra kaadisi) Mûsâ ibn Enes, babasi Enes ibn Mâlik(R)'ten haber verdi ki, Peygamber (S), Sabit ibn Kays'i kaybetti (göremedi). Sahâbîlerden bir adam -ki Evsliler'in seyyidi Sa'd ibn Muâz'dir-:
— Yâ Rasûlallah! Ben Sâbit'le ilgili bilgiyi Sen'in için ögrenirim, dedi ve Sâbit'e gitti.
Onu evinde, basini asagiya egmis olarak oturur hâlde bulmus ve ona:
— Hâlin nedir? diye sormus. O da:
— Hâlim serrlidir, kötüdür. Sabit, sesini Peygamber'in sesinden fazla yükseltir bir kimsedir. Onun simdiye kadar isledigi ibâdet ve ameli bosa gitmistir. Artik Sabit cehennem ehlindendir, diye cevâb vermis.
Bu adam da Peygamber'e gelip, Sabit söyle söyle dedi diye haber vermistir.
Râvî Mûsâ dedi ki: O sahâbî Ikinci defa Sâbit'in yanina büyük bir müjde ile dönüp gitmistir. Söyle ki, Peygamber o sahâbîye:
— "Sâbit'e git de ona: Sen cehennemlik kisilerden degilsin. Lâkin sen cennet ehlindensin! de" [556]

buyurmustur .

280- Bâb:

'Hücrelerin ardindan sana ünlüyenler; onlarin çogunun akillari ermez" (Âyet. 4).

368-.....Ibnu Cureyc söyle demistir: Bana Abdullah ibnu Ebî Muleyke haber verdi. Onlara da Abdullah ibnu'z-Zubeyr söyle haber vermistir: (Dokuzuncu yilda) Temîm ogullari'ndan bir grup su-vârî hey'eti Peygamber'in yanina geldiler. (Bunlar Islâm'a girdikten sonra) Ebû Bekr:
— (Yâ Rasûlallah!) Bunlara el-Ka'kaaa ibne Ma'bed'i emîr ta'-yîn et! dedi.
Umer de:
— Hayir o olmaz, Akra' ibn Hâbis'i emîr ta'yîn et, dedi. Ebû Bekr:
— Sen suna yâhud muhakkak bana muhalefet etmek istiyorsun, dedi.
Umer de:
— Hayir, ben sana muhalefet etmek istemedim, dedi.
Bu suretle Ebû Bekr ile Umer birbirleriyle mücâdele etmisler, hattâ sesleri yükselmisti. Iste bunun hakkinda sonuna kadar su âyetler indi: ' (Ey îmân edenler, A ilah 'in ve Rasûlü 'nün huzurunda öne geçmeyin. Allah'tan korkun. Çünkü Allah hakkiyle isiten» herseyi bilendir. Ey îmân edenler, seslerinizi Peygamber'in sesinden yüksek çikarmayin. O'na sözle, birbirinize bagirdiginiz gibi bagirmayin ki siz farkina varmadan amelleriniz bosa gidiverir. Hücrelerin ardindan sana ünlüyenler; onlarin çogunun akillari ermez** (Âyet: 1-3). [557]

281- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Eger onlar sen kendilerine çikincaya kadar sabretselerdi, kendileri için elbet daha hayirli olurdu..." (Âyet: 5) [558].

50- Kaaf Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

'Öldügümüz ve bir toprak oldugumuz vakit mi? Bu uzak bir dönüstür" (Âyet: 3); hayâta döndürülmek *£/zofc"tir, olacak degildir, yânî "Ölümden sonra diriltilmemiz uzak olur" demektir.
"Üstlerindeki göge hiç de bakmadilar mu onu nasil bina ettik. Onu nasil donattik. Onun hiçbir gedigi de yok"
(Âyet: 6); buradaki "Furûc", Tutuk" (yânî "Açik yerler, yariklar, çatlaklar") ma'nâsinadir; bunun tekili
"Ferc'Mir.
"And olsun, insani biz yarattik. Nefsinin ona ne vesveseler vermekte oldugunu da biliriz. (Çünkü) biz ona sah damarindan daha yakiniz" (Âyet: iej; buradaki
"Min hablVl-verîd", insanin bogazinda bulunan iki verîd damarlaridir. "Hobi", "Boyun ipi" yânî

"Boyun damari"dir [559].
Mucâhid de söyle dedi:
"Topragin onlardan neleri eksiltecegini biz muhakkak bilmisizdir. Yanimizda da herseyi koruyan bir kitâb vardir" (Âyet: 4): "Arz'in onlarin kemiklerinden neyi yiyip eksiltecegini bilmekteyiz"dir.
"(Biz bütün bunlari) tâatimize dönen her kulun kalb gözünü açmak, ona ibret vermek için (yaptik)" (Âyet: 8); burada "Tebsiraten", "Basîraten" ma'nâsinadir [560]
"Gökten de bereketli bir su indirdik de onunla bahçeler, biçilecek dâneler bitirdik. Ve tomurcuklari birbiri üstüne
binmis uzun boylu hurma agaçlari (yetistirdik)" (Âyet: 9- 10); buradaki "HabbeH-hasîdi- Biçilecek dâne)",
"Bugday "dir;
"Bâsikaat", "Uzun uzun" ma'nâsinadir [561].
"Ya biz ilk yaratista acz mi gösterdik? Hayir, onlar bu yeni yaratistan sübhe içindedirler" (Âyet: 15); buradaki
"Efe'ayînâ(= Biz âciz mi olduk)", "Efe'a'yâ aleynâ(= Bizi yorup âciz mi birakti)" ma'nâsinadir.
"Onun yoldasi olan dedi ki: Iste yanimda olan sey karsindadir" (Âyet 23); buradaki "Karînuhu", "Ona takdir kilinmis olan seytân"dir [562].
"Biz bunlardan evvel nice nesilleri helak ettik ki, onlar kuvvetçe kendilerinden daha çetin idiler. (Ölümden kurtulmak için) memleketlerde delikler aramislardi. Fakat kaçmaga bir çâre var mi idi?" (Âyet: 36): buradaki
"Nakkabû","Darabû" (yânî "Ölümden korunmak için beldelerde dolastilar") ma'nâsinadir.
"Sübhesiz ki, bunda akli olan yâhud kendisi huzur içinde olarak kulak veren kimseler için elbette ögüt vardir" (Âyet: 37); buradaki "Elka's-sem'a", dinlemek ve isitmekle mesgul bulunmasindan dolayi nefsini baskasiyle
konusturmayan kimse demektir. Sizi insâ ettigi ve yaratilmanizi insâ ettigi zaman [563].
"Hatirla ki insanin hem saginda, hem solunda oturan, onun amellerini tesbît etmekte olan iki de melek vardir.
O bir söz atmayadursun, mutlak yaninda hazir bir gözcü vardir" (Âyet: 17-18); buradaki "Rakîbun atîd", "Hazirlanmis bir rasada" (yânî hayir ve serrden her hareketi ve sözünü rasad eden, murakabe eden, bakan yâhud yazan) ma'nâsinadir.
"(O gün) herkes, beraberinde sürücü ve sâhid bulundugu hâlde gelmistir" (Âyet: 21); buradaki "Sâik" ve
"Sehîd", iki melektir; biri "Yazici", digeri "Sehîd"dir.
"Sehîd", "Kalb ile sâhid" (Ebû Zerr nüshasinda:
"Gaybe sâhid") demektir [564].
"And olsun ki, biz gökleri, yeri ve ikisi arasinda bulunan herseyi alti günde yaratmisizdir* Bize hiçbir yorgunluk da dokunmamistir" (Âyet: 38); buradaki "Lugûb", "Yorgunluk" ma'nâsinadir.
Mucâhid'den baskasi da söyle dedi:

"Istifti tomurcugu olan uzun hurmalar" (Âyet: 9) sözündeki "Nadîd", kapçiklari içinde bulunmakta devam ettikleri süredeki tomurcuklardir. Bunun, yânî "Nadîd" lafzinin ma'nâsi, "Mendûd = Birbiri üzerine dizilip istiflenmis"dir. Kapçiklarindan çiktigi zaman artik "Nadîd", yânî "Istiflenmis" degildir. "Gecenin bir kisminda ve yildizlarin batisindan sonra dahî tesbih et" (et-Tûn 49); "Gecenin bir cüz'ünde ve secdelerin arkalarinda da O'nu tesbîh et" (Âyet: 40) [565].
Asim, Kaaf Sûresi'ndeki kelimeyi "EdbârVs-sucûd" seklinde hemzenin fethiyle okur, et-Tûr Sûresi'ndekini de "IdbârVn-nucûm" seklinde kesre ile okur. Kaaftaki de, Tûr'daki de beraberce kesre de okunurlar, nasb da
yânî fetha ile de okunurlar.
Ibn Abbâs: "O gün o hakk sayhayi isiteceklerdir. Iste bu, çikis günüdür" (Âyet. 42); bu "Çikis günü", insanlar
kabirlerinden çikarlar, demistir.

282- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

“O gün cehenneme: Doldun mu? diyecegiz- O da: Daha var mi? diyecek" (Âyet: 30) [566].

369-.....Bize Su'be, Katâde'den, o da Enes(R)'ten tahdîs etti ki, Peygamber (S) söyle buyurmustur: "Cehennemlikler cehenneme atilacaklar. (Atildikça, cehennem:) Daha ziyâde var mi? diyecek. Nihayet (izzet sahibi olan Rabb) ayagini basacak (onu horlayacak). Bu sefer cehennem: Yetisir, yetisir! diyecektir."

370-.....Bize Avf el-A'râbî, Muhammed ibn Sîrîn'den; o da Ebû Hureyre'den tahdîs etti. Muhammed ibn Mûsâ: Ebû Sufyân el-Himyerî bu hadîsi Peygamber'e yükseltti. Hadîsi sahâbî üzerinde en çok durdurup mevkuf olarak rivayet etmekte olan Ebû Sufyân el-Himyerî'dir (yânîo, hadîsi çok az Peygamber'e yükseltir idi), demistir. "Allah tarafindan cehenneme: Doldun mu? denilir. O da: Daha ziyâde var mi? diyecek. Bunun akabinde Rabb Tebâreke ve Taâlâ ayagini cehennemin üzerine koyacak. Bu sefer cehennem: Yetisir, yetisir! diyecektir" [567].

371-.....Bize Ma'mer ibn Râsid, Hernmâm ibn Münebbih'ten haber verdi ki, Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Peygamber (S) söyle buyurdu: "Cennet ve ates münâkasa ettiler. Söyle ki: Ates:
— Ben kibirliler ve zorlayici kimselerle tercih olundum, yânî onlara tahsis olundum, dedi.
Cennet de:
— Bana ne oldu ki, bana insanlarin yalniz zaîflan ve sakatlari giriyor? dedi.
Allah Tebâreke ve Taâlâ da cennete söyle buyurdu:
— Sen benim rahmetimsin, ben seninle kullarimdan diledigime
rahmet ederim.
Atese de söyle buyurdu:
— Sen sirf benim azâbimsin; ben seninle kullarimdan diledigime azâb ederim.
Cennet ve cehennemden herbiri için dolmak hakki vardir. Fakat cehennem dolmak bilmez, en sonu

Allah ona ayagini koyar. O
da:
— Yetisir, yetisir, yetisir! der.
îste o zaman cehennem dolar, bâzisi bâzisina büzülür. Aziz ve Celîl olan Allah, halkindan hiçbir kimseye zulmetmez. Cennete gelince, Azîz ve Celîl olan Allah, onun için (onun bosluklarini doldurmak için) yeniden birtakim halk yaratir " [568].

283- Bâb: Yüce Allah'in:

"Ne derlerse sen sabret. Rabb'ini, günesin dogusundan evvel ve batisindan önce hamd ile tesbih et" (Âyet: 39).

372-.....Cerîr ibnu Abdillah (R) söyle demistir: Biz bir gece Peygamber'in maiyyetinde oturuyorduk. Ayin öndördüncü gecesinde idi. Peygamber (S) kamere bakti da söyle buyurdu:
— "Sübhesiz ki sizler, su Ay'i görmekten hiçbiriniz mahrum olmaksizin görmekte oldugunuz gibi Rabb'inizi de göreceksiniz. Artik günesin dogmasindan önceki ve batmasindan önceki namazlarin hiçbirinden alikonmamak elinizden gelirse, ona çalisiniz. "
Bundan sonra Peygamber: "Rabb'ini, günesin dogusundan evvel ve batisindan evvel hamd ile tesbih et" âyetini okudu [569].

373-.....Bize Verkaa, Ibnu Ebî Necîh'ten; o da Mucâhid ibn Cebr'den tahdîs etti ki, Ibn Abbâs: Rabbi Taâlâ, Peygamberce, bütün namazlarin arkalarinda tesbîh etmesini emretti, demistir.
Ibn Abbâs bununla "Ve secdelerin arkalarinda da O'na tesbîh
et" (Âyet: 40) kavlini kasdediyor [570]

51- Ve'z-Zâriyâti Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

Alî aleyhi's-selâm: "ez-Zâriyât'\ "Rüzgârlaradir, dedi. Airden baskasi da: "Onlara dünyâ hayâtinin misâlini getir: O, gökten indirdigimiz bir su gibidir ki, bununla yeryüzünün bitkisi birbirine karismis, en nihayet o bitkiler kuru bir çöp kirintisi hâline gelip, rüzgârlar onu savuruvermistir..." (ei-Kehf: 45) âyetindeki gibi "Tezrühu"
"Tuferrikuhu(= Onu dagitiverir)" ma'nâsinadir [571].
"Arz'da kâmil bilgi sâhibleri için nice âyetler vardir.
Kendi nefislerinizde de! (Bunlari) hiç de görmüyor musunuz?" (Âyet: 20-21). (el-Ferrâ dedi ki:) Bir giristen
(yânî agizdan) yiyor, içiyor; sonra yedigi seyler iki yerden çikiyor.
"Ibrahim'in serefli konuklarinin haberi sana geldi mi? Hâni bunlar onun yanina gelmislerdi de

*Selâmen'
demislerdi. Ibrahim de: 'Selâm; taninmamis bir zümre' demisti. Hemen gizlice ailesine gidip semiz bir dana
getirdi de..." {Âyev. 2<\~26); buradaki "Fe-râga", "Feracaa" (yânî "Hemen döndü") ma'nâsinadir.
"Derken içine onlardan gizli bir korku çöktü. 'Korkma' dediler ve onu çok bilgin bir ogulla müjdelediler. Bunun
üzerine zevcesi (Sâre) bir feryâd içinde yönelip elini yüzüne vurdu. 'Dogurmaz bir kocakari!' dedi" (Âyet. 28-29); buradaki "Fe-sakket", "Hemen parmaklarini topladi ve eliyle kendi alnina vurdu" demektir.
"Âd'da da (ibretvardir). Hani onlarin üzerine o kisir rüzgâri göndermistik, her ugradigi seyi birakmiyor, mutlakaa onu kül gibi savuruyordu" (Âyet: 41-42); buradaki "er-Ramîm", Arz'in bitkisidir; kurudugu ve ayaklarla basilip çignendigi zaman ufalanir (nihayet rüzgâr onu savurur yok eder).
"Biz gögü kuvvetle bina ettik. Çünkü biz muhakkak ve mutlak bir vüs'at ve kudrete mâlikizdir" (Âyet: 4iy,
buradaki "Le-mûsiûne", "Vüs'at sahibiyiz" ma'nâsinadir. "AleH-mûsi' kadruhu ve aleH-muktiri
kadruhu = Onlari, zengin olan kudretincet darda bulunan da kudretince ma 'rûf bir fâide ile fâidelendiriniz" (ei-Bakara: 236) âyetinde de "A/m.»"' Bunun gibidir, yâni "Kuvvetli" ma'nâsinadir [572]
.
"Yeri de biz dösedik, (Bak biz) ne güzel do sey idleriz.
Herseyden de iki çift yarattik, inceden inceye düsünesiniz diye** (Âyet;'48-49); buradaki "Zevceyn'le,
erkek ve disiyi kasdediyor.
"Dillerinizin ve renklerinizin birbirine uymamasi da yine O'nun âyetlerindendir" (er Rûm: 22/de oldugu gibi,
renklerin ihtilâfi da, tatlarin tatli ve eksi gibi çift olmasi da böyledir, yânî bunlar da çifttirler. "O hâlde hepiniz Allah'a kaçin.... " (Âyet: 50); Allah'tan yine Allah'a kaçin (yânî Allah'a ma'siyetten O'na tâate yâhud azabindan rahmetine yâhud ikaabindan îmân ve tevhîd ile sevabina kaçin).
"Ben cinnleri de, insanlari da ancak bana kulluk etsinler diye yarattim" (Âyet: 56); yânî "Ben bu iki firka ehlinden saadet sahibi olanlari, baska bir maksadla degil, ancak beni birlemeleri için yarattim". Bâzilari da (âyeti umumîlige hamlederek):
"Allah onlari tevhîdi islemeleri için yaratti da bâzisi (Allah'in onu muvaffak kilmasiyle) bunu isledi, bâzisi ise (Allah'in onu yardimsiz birakmasiyle) tevhîdi terketti". Ve bu kelâmda kaderci olan Mu'tezile lehine hiçbir hüccet yoktur [573].
"Artik muhakkak ki o zulmedenler için geçmis arkadaslarinin hissesi gibi bir hüsran nasibi yardir. Simdi acele etmesinler" (Âyet: 59); buradaki "Zenûb" "Büyük kova"dir.
Mucâhidise: "Zenûben", "Sebîlen" (yânî "Yol"), "Sarratin" (Âyet¦ 29), "Sayhatin"; "el~Aktm", "Dogurmaz
kadin" ma'nâsinadir, dedi. Ve ibn Abbâs söyle dedi:
"ZâtVl-hubuk semâya yemîn ederim... " (Âyet: 7); buradaki "Hubuk", semânin istivasi, düzgünlügü [574]

ve güzelligidir "Ellezîne hum fi gamratin (= Ki onlar bir gamre içindedirler)" (Âyet: ii), "Onlar kendi dalâletleri, sapikliklari içinde uzunluk yarisi yapmaktadirlar" demektir.
Ibn Abbâs'tan baskasi da söyle dedi: "Hepsi de bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler?" (Âyet: 53), "Hepsi bunun üzerinde anlastilar, uyustular mi?" demektir. "Ki asiri hareket edenlere hâss olmak üzere
RabbJin nezdinde nisanlanmistir" (Âyet: 34); buradaki "Musevvemeten", "Alâmet ve nisan" ma'nâsina olan
"Sîmâ"dan olup "Muallemeten" (yânî "Alâmetlenmis, nisanlanmis") demektir.
"Kutile'l-insânu" (Abese: i7>; burada "Kutile'l-harrâsûn"
(Âyet: 10),
"La'netlendi o koyu yalancilar" ma'nâsinadir [575].

52- Ve't-Tûri Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

"And olsun Tür'a, nesredilmis kâgidlar içinde yazili Kitâb'a, Ma'mûr Ev% yükseltilmis tavana, dolan denize
ki, RabbHnin azabi hiç sübhesiz vâkVdir (inecektir) "(Ayeu 1-7)
Ve Katâde: "Kitabin mestûrin", "Kitabin mektûbin" (yânî "Satir satir yazilmis kitâb") ma'nâsinadir, dedi.
Mucâhid de söyle demistir: "et-Tûr", Süryânîce'de
"Dag"dir.
"Rakkin mensur", "Yayilmis deri sahîfe", "K«> Sakfi'l-merfû'", "Gökyüzü"dür. "el-Bahrul-mescûr", "Alevlendirilmis deniz" demektir.
el-Hasenu'l-Basrî de:
Denizler alevlendirilir, nihayet sulari gider de artik deniz yataklarinda bir damla su kalmaz, demistir [576].
Mucâhid: "îmân edip de zürriyyetleri de îmân ile kendilerine tâbV olanlar; biz onlarin nesillerini de kendilerine kattik. Kendilerinin amelinden birsey de eksiltmedik. Herkes kazanci mukaabilinde bir rehindir"
(Âyet: 21); buradaki "Ve mâ eletnâhum", "Mâ nakasnâhum" (yânî "Eksiltmedik") ma'nâsinadir, dedi.
Mucâhid'den baskasi da: "O gün gök sallanip çalkalanir" (Âyet: 7); buradaki
"Temûru", "Tedûru" (yânî "Devreder");
"Ahlâmuhum" {Âyet: 32), "Akillari" ma'nâsinadir, demistir.
Ibn Abbâs: "Iste Allah bize lütfetti. Bizi sam yeli azabindan korudu. Gerçek biz bundan evvel (muvahhid olarak) O'na ibâdet ediyorduk. Sübhesiz ki O, el- Berru'l-Rahîmdir" {Ay*. 2i-2sy, buradaki "el-Berr",
"Latîf(= Lûtuflu, sâdik, ihsan edici, keremli)"; "Eger gökten bir parça düser görseler, bu birbiri üstüne yigilmis bir buluttur derler" (Âyet: 44); buradaki "Kisfen", "Kit'an" (yânî "Parça"); "Yoksa o

bir sâirdir, biz ona, zamanin felâketli hâdiselerini gözetliyoruz mu diyorlar?"(Ayetim); buradaki "el- Menûn", "Ölüm" ma'nâsinadir, demistir [577].
Ibn Abbâs'tan baskasi da: "Orada birbirleriyle Öyle kadeh çekisirler ki, onda ne bir saçmalama, ne de bir günâha sokma yoktur" {Âyet: 23); burada "Yetenâzeûne" "(Nes'e ile birbirlerine dolu kadeh) verip alma yarisi yaparlar" ma'nâsinadir, demistir.

374......Ümmü Seleme (R) söyle demistir: (Hacc sirasinda) hasta oldugumu Rasûlullah'a arzettim. Rasûlullah (S) bana: "Insanlarin arkasindan deveye binerek tavaf et" buyurdu. Öylece tavaf ettim. Rasûlullah da Beyt'in yaninda namaz kiliyor, "Ve't-Turi ve kitabin mestûrin..." sûresini okuyordu [578].

375-..... Bize Sufyân ibn Uyeyne tahdîs edip söyle dedi: Bana arkadaslarim ez-Zuhrî'den tahdîs ettiler. O da Muhammed ibn Cu-beyr ibn Mut'im'den; o da babasindan. Babasi Cubeyr ibn Mut'im söyle demistir: Ben bir aksam namazinda Peygamber (S)'den Tûr Sûresi'ni okudugunu isittim. Okurken su "Yoksa onlar bir sey siz olarak mi yaratildilar? Yâhud kendilerinin yaraticilari kendileri midir? Yoksa gökleri ve yeri onlar mi yarattilar? Hayir onlar iyi bilmiyorlar. Yâhud Allah'in hazîneleri onlarin yaninda mi? Veya onlar hâkim ve gâlib kimseler mi?..." (35-37) âyetlerine ulastigi zaman, kalbim artik uçmaga yaklasti [579].
Sufyân ibn Uyeyne söyle dedi: Bana gelince, ben ancak ez- Zuhrî'den isitmisimdir ki, o, Muhammed ibn Cubeyr ibn Mut'im'den; o da babasindan olmak üzere tahdîs ediyordu. Babasi Cubeyr ibn Mut'im: Ben Peygamber'den aksam namazinda Tûr Sûresi okurken isittim, demistir. Ben ez-Zuhrî'den bana "Su âyetlere ulasinca..." seklinde söyledikleri kismi ziyâde ettigini isitmedim (yânî bu ziyâdeyi bana o arkadaslarim söylediler).

53- Ve'n-Necmi Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Ve Mucâhid söyle dedi:

'Battigi dem yildiza and olsun ki [580], sahibiniz sapmadi. Bâtila da inanmadi. Kendi nevasindan söylemez o. O,
kendisine Allah tarafindan ilkaa edilegelen bir vahyden baskasi degildir. O'nu müdhis kuvvetlere mâlik olan ögretti. Ki O, akil ve re'yinde kâmildir. Hemen dogruldu. O, en yüksek ufukta idi. Sonra (Cebrail ona)
yaklasti. Derken sarkti. Iki yay kadar, yâhud daha yakin oldu da. Allahhn kuluna vahyettigini etti" (Âyet: i io); buradaki "Zû mirretin", "Bir kuvvet sahibi";
"Kaabe kavseyni", yaydan, kabzasiyle kiris mahalli olan yer ma'nâsinadir [581].
"Erkek sizin de disi O'nun mu? O takdirde bu, insafsizca bir taksim" (Âyet. 21-22); buradaki "Dîzâ",

"Avcâu" (yânî "Pek egri"); "Simdi îmândan dönen, maldan biraz verip de gerisini sert kaya gibi elinde tutan
adami gördün mü?" (Âyet: 33-34); buradaki "Ekdâ", "Atasini kesti, vermedi" ma'nâsinadir [582]
"Hakikat su: Si'râ yildizinin RabbH de O'dur" (Âyet: 49); buradaki "es-Si'râ"> el-Cev2â yildizinin arkasindan
dogan yildizdir [583]:
"Gaybin ilmi O'nun nezdindedir de kendisi mi görüyor? Yoksa Musa'nin ve vazifesini tastamam ifâ eden
Ibrahim 'in sahîfelerinde olanlardan haberdâr mi edilmedi... " (Âyet: 35-37); buradaki "Ellezi veffâ",
"Üzerine farz kilinanlari tastamam yapan" demektir.
"Yaklasan yaklasti" (Âyet: 57); "Kiyamet saati yaklasti" demektir. "Simdi siz bu söze mi sasiyorsunuz? Ve gülüyorsunuz da aglamiyorsunuz. Siz gafil ve oyuna düskünler misiniz?" (Âyet: 59-61); buradaki "Sâmidûn'\ "Gina ve oyun"dur. Ikrime de: Bu Himyer dilinde "Tegannî ediyorlar" ma'nâsinadir, dedi [584].
Ve Ibrâhîm en-Nahaî de söyle demistir:
"Simdi siz onun bu görüsüne karsi da kendisiyle mücâdele mi edeceksiniz?" (Âyet: 12); buradaki "Efetumârûnehu", "Efe-tucâdilûnehu(= Onunla mücâdele mi edeceksiniz?)" ma'nâsinadir. "Efe-temrûnehu"
seklinde okuyan ise "Efe-techadûnehu(= Onu inkâr mi ediyorsunuz)?" demeyi kasdeder. "Göz agmadi, asmadi da" (Âyet: 17); Muhammed'in gözü agmadi; "Ve mâ tagâ", "Vegördügü seyleri tecâvüz etmedi" [585].
And olsun ki (Lût) onlara azâb ile yakalayacagimizi da haber vermisti. Fakat onlar bu korkutmalari sübhe ile tekzîb ettiler" (ei-Kamer: 36); bundaki "Fe-temârav",
"Tekzîb ettiler" ma'nâsinadir [586]. el-Hasenu*l-Basrî: "Ve'n-necmi izâ hevâ", "Gayb oldugu dem yildiza and olsun ki..." ma'nâsinadir, demistir.
Ibn Abbâs da: "Hakikat odur (insanlari) baskalarina muhtaç olmaktan kurtaran ve sermâye sahibi kilan" (Âyet: 48); buramdaki "Agnâ ve aknâ", "Verdi ve razi kildi" ma'nâsinadir, demistir.

376-..... Bize Vekî' ibnu'I-Cerrâh, Ismâîl ibn Ebî Hâlid'den;
o da Âmir es-Sa'bî'den tahdîs etti ki, Mesrûk söyle demistir: Ben Âi-se'ye:
— Ey âna! Muhammed Rabb'ini gördü mü? diye sordum. Âise dedi ki:
— Bu söyledigin sözden ötürü tüylerim diken diken oldu, ürperdim. Sen su üç seyden nerdesin ki, her kim onlari sana söylerse muhakkak yalan söylemistir: Her kim Muhammed, Rabb'ini gördü derse, muhakkak yalan söylemistir, dedi.
Sonra Âise (buna delîl getirici olarak) su âyetleri okudu: "Gözler O'nu idrâk etmez ve fakat o, gözleri idrâk eder. O latiftir, habîbdir" (ei-En'âm; 103); "Bununla beraber hiçbir beser için kaabil degildir ki, Allah ona baska surette kelâm söylesin. Ancak vahy ile veya bir hi-câb arkasindan veyâhud bir rasûl gönderip de izniyle ona diledigini vahy etmesi müstesna. Çünkü O, çok yüksek,

çok hakimdir" (es-sûrâ 51).
Yine Âise devamla:
— Ve her kim sana, yarin ne olacagini bilirim derse, muhakkak yalan söylemistir, dedi, sonra sunu okudu: "Hiçbir kimse yarin ne kazanacagini bilmez" (Lukmân: 34).
Yine Âise devamla:
— Her kim sana Rasûlullah ketmetti (vahyden gizledi), derse, muhakkak yalan söylemistir, dedi. Sonra su âyeti okudu: "Ey Rasûl!Sana Rabblnden her indirileni teblig et; etmezsen O'nun elçiligini edâ etmis olmazsin*' (ei-Mâîde: 67).
Velâkin Rasûlullah, Cibril aleyhi's-selâmi iki kerre kendi suretinde gördü, dedi [587].

284- Bâb:

Iki yay kadar yâhud daha yakin oldu'\Âyeti 9). Yaydan, kabzasiyle kiris yeri kadar oldu.

377-.....Bize es-Seybânî tahdîs edip söyle dedi: Ben, Zirr ibn Hubeys'ten isittim; o da Abdullah ibn Mes'ûd'dan: "Iki kavsin kaa-bi yâhud daha yakin oldu da, bu suretle Allah 'in kuluna verdigi vahyi verdi" (Âyet: 9-10) kavli hakkinda Zirr dedi ki: Bize Abdullah ibn Mes'ûd (R): "Peygamber (S) Cibril'i gördü, onun altiyüz kanadi vardi" diye tahdîs etti [588].

285- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Kuluna vahyettigini vahyetti" (Âyet: 10).

378-.....Bize Zaide ibnu Kudâme el-Kûfî tahdîs etti ki, es-Seybânî söyle demistir: Ben, Zirr'e Yüce Allah'in "Iki kavsin kaabi yâhud daha yakin oldu da A Hah hn kuluna verdigi vahyi verdi" kavlini sordum. Zirr:
— Abdullah ibn Mes'ûd bize: Muhammed, Cibril'i gördü, onun altiyüz kanadi vardi diye haber verdi, dedi [589].

286- Bâb:

'And olsun ki o, Rabb'inin en büyük âyetlerinden bir kismini görmüstür" (Âyet: 18) [590].

379-.....Bize Sufyân (ibn Saîd), el-A'mes'ten; o da Ibrâhîm en-Nahaî'den; o da Alkame'den tahdîs etti ki, Abdullah ibn Mes'ûd (R) "And olsun ki, o, Rabb'inin en büyük âyetlerinden bir kismini görmüstür" âyeti hakkinda:
— Peygamber (S) yesil bir Refref gördü, ufku kapatmisti, demistir [591].

287- Bâb:

“Siz de gördünüz degil mi Lât ve Uzzâ'yi ve üçüncü olarak da Menâti Uhrâ'yi?" (Âyet: 19-20) [592]
.

380-.....Bize Ebû'l-Cevzâ tahdîs etti ki, îbn Abbâs (R) Yüce Allah'in "el-Lât veî-Uzzâ" kavli hakkinda:

— el-Lât hacilara su ile sevîk bulamaci karan bir adam idi, demistir [593]

381-.....Bize Ma'mer ibn Râsid, ez-Zuhrî'den; o da Humeyd ibn Abdirrahmân'dan haber verdi ki Ebû Hüreyre (R) söyle demistir: Rasûlullah (S): "Kim yemîn eder ve yemininde 'Lâtve Uzzâ hakki için' derse (bunun keffâreti için) hemen *Lâ ilahe ilte'llâh' desin. Ve arkadasina 'Gel seninle kumar oynayayim' diyen kimse de hemen bir seyi sadaka versin" buyurdu [594].

288- Bâb:

“ Ve üçüncü olarak da Menâti Uhrâ 'yi" (Âyet: 2») [595].

382- BIze el-Humeydî tahdîs etti. Bize Sufyân ibn Uyeyne tahdîs etti. Bize ez-Zuhrî tahdîs etti: Ben Urve'den isittim (o söyle diyordu): Ben Âise'ye (Safa ve Merve âyeti hakkinda) sordum. O söyle dedi: (Câhiliye devrinde) el-Musellel mevkiinde bulunan Menât et-Tâgiye yaninda -veya ona ibâdet için- ihrama girenler Safa ile Merve arasinda tavaf etmezlerdi. Yüce Allah "Sübheyok ki, Safa ile Merve Allah'a ibâdet etmeye vesile olan nisanlardir..." (ei-Bakara: 158) âyetini indirdi. Bunun üzerine Rasûlullah ile müslümânlar beraberce o iki tepe arasinda tavaf ettiler.
Râvî Sufyân ibn Uyeyne: Menât putu, deniz tarafinda bir dag olan Kudeyd'den el-Musellel mevkiinde bulunuyordu, demistir.
Abdurrahmân ibn Hâlid de Ibn Sihâb'dan olmak üzere söyledi ki, o söyle demistir: Urve dedi ki: Âise söyle dedi: "Inne's-safâ..." âyeti (Evs ve Hazrec'den olusan) Ensâr hakkinda inmistir. Onlar ve Gassân kabilesi Islâm'a girmelerinden önce Menât için ihrama girer, telbiye ederlerdi... Bu hadîs de Sufyân ibn Uyeyne'nin hadîsi gibidir.
Ma'mer ibn Râsid de Zuhrî'den; o da Urve'den; o da Âise'den olmak üzere su hadîsi söyledi: Ensâr'in Menât için telbiye edip ihrama girenlerinden birtakim adamlar -ki Menât Mekke ile Medîne arasinda bulunan bir put idi-:
— Ey Allah'in Peygamberi, bizler Menât'i ta'zîm etmek maksa-diyle Safa ile Merve arasinda tavaf etmiyorduk, dediler... Bu da geçen hadîs tarzindadir [596].

289- Bâb:

"Haydi secdeye kapanin ve kulluk edin1" (Âyet: 62).

383- Bana Ebû Ma'mer tahdîs etti. Bize Abdulvâris tahdîs etti. Bize Eyyûb es-Sahtiyânî, Ikrime'den tahdîs etti ki, Ibn Abbâs (R): Peygamber (S) en-Necm Sûresi'nde secde etti. Ve O'nunla birlikte müs-lümânlar, müsrikler, bütün cinn ve ins de secde ettiler, demistir.
Bu hadîsi Eyyûb'dan rivayet etmekte Ibnu Tahmân, Abdulvâ-ris'e mutâbaat etmistir. Ibnu Uleyye bu hadîsi Eyyûb'dan tahdîsinde Ibn Abbâs'i zikretmemistir (yânî mürsel olarak sevketmistir).

384-.....Abdullah ibn Mes'ûd (R): Içinde secde âyeti inen ilk sûre Ve'n-Necmi Sûresi'dir, demistir.
Yine Abdullah ibn Mes'ûd söyle demistir: Rasûlullah (S) bu sûreyi okudugunda secde etti, O'nunla beraber arkasinda bulunan kimseler de secde ettiler. Yalniz bir adam secde etmedi. Ben onu bir avuç toprak alip da onun üzerine secde ettigini gördüm. Bu hâdiseden sonra ben o adami Bedir'de kâfir olarak öldürülmüs gördüm. O, Umeyye ibnu Haleftir [597].

54- "Ikterabeti's-sâatu" (yânî el-Kamer) Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Mucâhid söyle elemistir:
"Saat yaklasti. Ay yarildi. Onlar bir mu'cize görürlerse yüz çevirirler ve müstemirr bir büyüdür derler" (Âyet: i-2); buradaki "Müstemirr", "Gidici" (yânî "Gelip geçici") ma'nâsinadir [598].
'And olsun onlara vazgeçirecek nice mühim haberler gelmistir*' (Âyet. 4); buradaki "Muzdecer", "(Zecrde daha ziyâdesi olmayacak) en son derece ve gayeye ulasmis sakindirici ögüt yâhud aci haber" ma'nâsinadir. "Uzdicira", "DaVetten zorla vazgeçirildi ve deli olarak uçuruldu, kapildi" demektir. Bu "Mecnûn dediler ve zorla da'vetten vazgeçirilmisti" (Âyet: 9) kelâmina isarettir.
"Onu levhalar ve mihlarla yapilmis gemiye yükledik ki, o, nankörlük edilmis bulunan o zâta bir mükâfat olmak
üzere bizim gözlerimiz önünde akip gidiyordu" (Âyet: 13-H); buradaki "Dusur", "Geminin kaburgalarindir.
"Li-men kâne kufira = Nankörlük edilmis olan kisiye" ki Allah: "Ona nankörlük edildi" buyuruyor-Allah
tarafindan bir mükâfat olmak üzere [599].
"Bir de suyun herhalde aralarinda taksîmli oldugunu kendilerine haber ver. Her su nevbeti, hazir bulunmak
iledir" (Âyet: 28); buradaki "Muhtadar", (Devenin gelmedigi gün Salih'in kavmi) "Suya gelecekler" demektir [600].
Saîd ibn Cubeyr söyle demistir: "...0 da'vet edenin görülmemis, taninmamis birseye da yvet edecegi gün, gözleri zelil ve hakir olarak hepsi de çivgin çekirgeler gibi kabirlerinden çikacaklar, o dafvet ediciye kosarak, kâfir olanlar: Bu çok zorlu bir gün, diyecekler" (Âyet: 6-s>; buradaki "Muhtnne"mn masdari olan "eUIhta"\ "en-Neselân" yânî "Boynu uzatarak, dalgalanarak yelmek, sür'atle kosmak" ma'nâsinadir.

îbn Cubeyr'den baskasi da söyle demistir: "Neticede arkadaslarini çagirdilar. O da alacagini aldi ve deveyi
kesti" (Âyet: 29>; buradaki "Fe-teâtâ", "Fe-âtahâ biyedihi", yânî "Kilicini eliyle uzanip aldi da deveyi kesti" demektir.
"Çünkü biz onlarin üzerine korkunç bir ses gönderdik de hayvan agilina konan kuru çali çirpi ve'otlar gibi oluverdiler" (Âyet. i\y, buradaki "KeH-muhteziri",
"Kirilmis, yanmis agaçlar gibi" demektir [601].
"Uzducira", "Men' ettim" ma'nâsina olan "Zecertu" fiilinden LJftu'ile veznindedir. "Kufira.,." (Âyet: 14).
"Nankörlük edilmis bulunan ve nankörlük eden kavmine, Nuh'a ve ashabina yapilan ezalara karsilik olmak için biz yaptigimizi yaptik" demektir.
"And olsun ki, onlara bir sabah yakalarini hiç birakmayacak olan bir azâb baskin yapti" (Âyet: 38);
buradaki "Azâbun mustakirrun", "Azâbun hakkun" demektir [602].
"Simarik, asiri yalanci kimmis; yarin bilecekler" (Âyet: 26»; buradaki "el-Eseru", "el-Merahu ve't-tecebbur"
(yânî "Simarik ve cebredici, zorba" demektir), deniliyor.

290- Bâb:

'Saat yaklasti, Ay yarildi. Onlar bir mu ycize görür iseler yüz çevirirler..." (Âyet: 1-2) [603]

385-.....Ibn Mes'ûd (R) söyle demistir: Rasûlullah zamaninda Ay, iki parçaya ayrildi. Bir parçasi dagin üstünde, bir parçasi da önünde idi. Bunun üzerine Rasûlullah^(S):
— "Sâhid olun" buyurdu.

386-.....Yine Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle demistir: Biz Peygamber'in beraberinde idik. Ay iki parça oldu. Bunun üzerine Peygamber (S) bize:
— "Sâhfd olun, sâhid olun" buyurdu.

387-.....Ibn Abbâs (R): Peygamber (S) zamaninda Ay yarildi, demistir.

388-.....Bize Seybân, Katâde'den tahdîs etti ki, Enes ibn Mâlik (R): Mekke ahâlîsi Peygamber'den kendilerine bir mu'cize göstermesini istediler. Peygamber (S) de onlara Ay'in ayrilmasini gösterdi, demistir.

389-..... Buradaki senedde de Enes (R): Ay iki parçaya ayrildi, demistir [604].

291- Bâb:

"Ki nankörlük edilmis bulunan o zâta bir mükâfat olmak üzere, bizim gözlerimiz önünde akip gidiyordu.
And olsun ki, biz bunu bir âyet olarak birakmisizdir. O hâlde düsünüp ibret alan var mi?" (Âyet: 14-15).
Katâde:

Allah Nuh'un gemisini birakti, hattâ bu ümmetin evvelleri onun enkazina ulasti, demistir [605].

390-.....Abdullah ibn Mes'ûd (R): Peygamber (S) "Fe-helmin müddekir" (seklinde noktasiz dâl harfiyle) okurdu, demistir.

292- Bâb:

"And olsun ki biz Kur'ân'i düsünmek için kolaylastirmisizdir. O hâlde düsünen var mi?" (Âyet: 17).

Mucâhid: "Yessernâ", "Biz onun okunmasini kolaylastirdik" ma'nâsinadir, demistir [606].

391- Bize Müsedded, Yahya'dan; o da Su'be'den; o da Ebû Is-hâk'tan; o da el-Esved'den; o da Abdullah ibn Mes'ûd(R)'dan: Pey-gamber(S)'in "Fe-helmin muddekir" seklinde okur oldugunu tahdîs etti.

293- Bâb:

"(Öyle bir firtina ki) insanlari, sanki onlar köklerinden sökülmüs hurma kütükleri imis gibi tâ temelinden kopariyordu. Iste benim azabim ve tehdîdlerim nice (Âyet: 20-21) [607].

392- Bize Ebû Nuaym tahdîs etti. Bize Zuheyr, Ebû Ishâk'tan tahdîs etti. O da el-Esved'e "Min muddekir" mi yâhud "Min müzzekir" mi? diye soran bir adamdan isitmistir. el-Esved o adama söyle cevâb vermistir: Ben Abdullah ibn Mes'ûd'dan bunu dâl harfi olarak "Fe-hel min muddekir" seklinde okurken isittim. îbn Mes'ûd: Ben de Peygamber(S)'den bunu dâl harfi olarak "Fe-hel min muddekir" seklinde okurken isittim, dedi.

294- Bâb:

'Çünkü biz onlarin üzerine korkunç bir ses gönderdik de onlar, hayvan agilina konan kuru çali çirpi ve otlar gibi oluverdiler. And olsun ki, biz Kur'ân'i düsünmek için kolaylastirmisindir. O hâlde düsünen var mi?" (Âyet: 31-32) [608].

393-.....Bize babam (Usmân el-Ezdî el-Mervezî), Su'be'den; o da Ebû Ishâk'tan; o da el-Esved'den; o da Abdullah ibn Mes'-ûd(R)'dan haber verdi ki, Peygamber (S) bu âyeti "Fe-helmin mudde-kir" seklinde okumustur.

295- Bâb:

"And olsun ki, onlara bir sabah, (yakalarini) asla birakmayacak olan bir azâb baskin yapti. Iste tadin benim azabimi ve tehdîdlerimil" (Âyet: 38-39).

394-.....Bize Su'be, Ebû Ishâk'tan; o da el-Esved'den; o da Abdullah'tan; o da Peygamber(S)'den olmak üzere, O'nun "Fe-hel min muddekir" seklinde okudugunu tahdîs etmistir.

296- Bâb:

“And olsun ki, biz sizin benzerlerinizi hep helak etmisizdir. Öyleyken düsünen var mi?" (Âyet: 51),

395-.....Bize Vekî' er-Ruvâsî, Israil ibn Yûnus'tan; o da Ebû Ishâk'tan; o da el-Esved ibn Yezîd'den olmak üzere tahdîs etti ki, Abdullah ibn Mes'ûd (R): Ben Peygamber'in huzurunda "Fe-helmin muzzekir" seklinde zâl ile okudum da Peygamber (S): "Fe-hel min muddekir" seklinde dâl ile söyledi, demistir [609].

297- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

Yakinda o cemiyet bozulacak, onlar arkalarini dönüp kaçacaklardir" (Âyet: 45) [610].

396-.....Buradaki iki tarîk râvîleri, Ikrime'den; o da Ibn Abbâs(R)'tan olmak üzere tahdîs ettiler ki, Rasûlullah (S) Bedir günü küçük, yuvarlak bir çadir içinde söyle duâ etmistir:
— "Allah'im!Ben Sen'den ahdini ve va'dini (yerine getirmeni) isterim. Allah 'im! Eger (mü'rninlerin helakini) diliyorsan, bu günden sonra ibâdet edilmeyecek!"
Bu sirada Ebû Bekr, Peygamber'in elini tuttu da:
— Yâ Rasûlallah, yeter! Rabb'ine karsi duada israr ettin, dedi.
Bu esnada Rasûlullah bir zirh içinde ayakta duruyordu. "Yakinda o cemiyet bozulacak, onlar arkalarini dönüp kaçacaklar" âyetini okuyarak çadirdan disari çikti.

298- Bâb:

'Daha dogrusu onlara va 'd olunan asil azabin vakti, o saattir. O saatin azabi daha belâli ve daha acidir" (Âyet: 46)
Yânî bu "Emerru", "Murûr"dan degil de "Merâre"den(uAcilik" masdarindan)dir.

397-..... Ibn Cureyc talebelerine haber verip söyle demistir:
Bana Yûsuf ibnu Mâhek haber verip söyle dedi: Ben mü'minlerin anasi olan Âise'nin yaninda idim, söyle dedi:
— Yemîn olsun ki, Muhammed(S)'in üzerine Mekke'de iken "Daha dogrusu onlara va'd olunan asil

azabin vakti, o saattir. O saatin azabi daha belâli ve daha acidir" âyeti indirilmistir. Ben o sirada oyun oynayan bir kizdim [611].

398-.....Bize Hâlid ibn Abdillah et-Tahhân, Hâlid ibn Mihrân el-Hazzâ'dan; o da Ikrime'den; o da Ibn Abbâs(R)'tan tahdîs etti ki, Peygamber (S) Bedir gününde kendisine âid olan yuvarlak bir çadir içinde iken:
— "Ya Rapb! Sen'den ahdini ve va'dini (gerçeklestirmeni) istiyorum. Yâ Allah! Eger istedinse bu günden sonra ebeden ibâdet edilmez!" dedi.
Ebû Bekr, Peygamber'in elini tuttu da:
— Yâ Rasûlallah, bu dilegin Sana yeter. Sen Rabb'ine karsi duada israr ettin", dedi.
Rasûlullah zirh içinde idi. Bu sözlerin akabinde "Yakinda o cemiyet bozulacak, onlar arkalarini dönüp kaçacaklardir. Daha dogrusu onlara va 'd olunan asil azabin vakti, o saattir. O saat daha belâli ve daha acidir"" âyetlerini söyleyerek çadirdan disari çikti [612].

55- er-Rahmân Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

Mucâhid:
"er-Rahmân. Ögretti Kur'ân % Yaratti insâni. Belletti ona o güzel beyâni. Günes ve Ay hesâbli" (Ayet: i-5)[613]; buradaki "Bi-husbânin", "Degirmen tasinin mihveri" demek olan "Husbân" gibidir, yânî onun veznindedir, dedi [614].
Mucâhid'den baskasi da söyle demistir:
"Mizani koydu. Tartida haksizlik etmeyin. Teraziyi adaletle dogrultun, tartilani eksik yapmayin diye"
(Âyet: 6-9); buradaki "Teraziyi adaletle dogrultun" kelâmiyle Yüce Allah terazinin dilinin dosdogru tutulmasini kasdediyor [615].
"Samanli dâneler, hos kokulu nebatlar vardir" (Âyet: 12); buradaki "el-Asfu", ekinin yesili, tâzesidir. Ekine
ulasmadan evvel tazesinden birsey kesildigi zaman, iste bu "Asf'tir. "Reyhan", ekinin rizkidir, "el-Habbu", ekinden yenilecek olan dânelerdir.
"Reyhan", Arab kelâminda "Rizk"tir.
Bâzisi da (yânî el-Ferrâ): "el-Asf", hububattan yenilen nevi'leri kasdediyor; "er-Reyhan", yenilmeyen olgun
nevi'dir, demistir.
Baskasi da (yânî Ebû Ubeyde): "el-Asf", bugday yapragidir, demistir. Ebû Mâlik de: "el-AsfJ\ yerden biten bitkinin ilk filizleridir, Nabath çiftçiler ona "Hebûr" ismi verirler, demistir.
Mucâhid de söyle demistir:
"el-Asf", bugdayin yapragi, "er-Reyhân", "Rizk"tir. "O insani bardak gibi kupkuru bir balçiktan

yaratti.
Cânni da yalin bir atesten yaratti" (Âyet: 14-15); buradaki "el-Mâric", ates yakildigi zaman atesin üzerine
yükselmekte olan sari ve yesil alevdir.
Bâzilari da Mucâhid'den olmak üzere söyle demistir:
"Min salsâlin ke'l-fahhâr1", "Pisirilmis toprak kabin yapilmasi gibi" demektir [616]. "Üzerlerine atesten bir
yalinla bir duman saliverilecek" (Âyet: 35); buradaki "es- Suvâz", atesten bir alevdir.
"O hem iki dogunun Rabb'i, hem iki batinin Rabb'idir" (Âyet: \iy. Günesin kis mevsiminde bir dogus yeri, yaz mevsiminde bir dogus yeri vardir. "Iki batinin Rabb'i" de yine günesin kistaki ve yazdaki batis yerleridir.
iki denizi birbirine kavusmak üzere salivermistir. (Böyle iken) aralarinda birbirine tecâvüz etmeye mânV bir perde vardir" (Âyet: 20); buradaki "Lâ yebgiyâni{ = Birbirine tecâvüz etmezler)", "Birbirine karismazlar"
demektir.
"Denizde uzun daglar gibi yükselen gemiler de O'nun"
(Âyet: 24); buradaki "el-Munseât", gemilerden yelkenleri yükseltilmis olandir. Amma yelkeni yükseltilmemis
olanina gelince, o "Münseat" degildir [617].
Mucâhid söyle demistir: "Üzerinize atesten bir yalinla bir duman saliverilecek.
Öyle ki birbirinizi kurtaramayacak, yardimlasamayacaksiniz" (kyev. 15); buradaki "Nuhâs", "Bakir"dir, (yânî eritilmis bakir) onlarin baslari üzerine dökülür, onlar bununla azâb olunurlar [618].
"Rabblnin huzurunda durmaktan korkan kimseler için iki cennet vardir" (Âyet: 46). Bu, bir ma'siyet islemeye
karar veren, akabinde Aziz ve Celîl Allah'i hatirlayip da o günâhi terkeden kimsedir. "es-Suvâz", atesten bir alevdir. "Mudhâmmetâni" (Âyet: 64), suya kanmaktan dolayi bitkileri siyâh(a yaklasmis koyu yesil) iki
cennet. "Salsâl", "Kumla karistirilmis kuru çamur"dur, bu, iyi pisirilmis toprak kabin vurulunca ses vermesi gibi tin tin ses çikarir. "Lahmun muntinun" denilir de bununla etin ateste yanip kizardigini kasdederler ("Koktu" ma'nâsini degil).
Kapiyi kapatma sirasinda "Sarrâ'1-bâbu = Kapi ses çikardi" denilmesi gibi ayni ma'nâda olarak "Salsâl"
masdari da söylenir. "Salsâl" da "Sarsar" gibi, katlanmis mudâaf bir fiildir. "Sarsara" fiili de
"Kebebtuhu = Onu yüzü üstü yere çarptim" ma'nâsina olan "Kebkebtuhu" gibidir, (bunlar ayni zamanda fâu'1-fiil ve ayne'l-fiilleri -yânî birinci ve ikinci harfleri beraberce- tekrar edilmis olarak kullanilan fiillerdir),
"Içlerinde her nevi' meyveler, hurma ve nâr vardir" (Âyet: 68). Bâzilari (Ebû Hanîfe ve Ferrâ) da "Hurma ve
nâr meyve degildir" demislerdir. Arab kavmine gelince, onlar hurmayi ve nâri meyve sayarlar. (Allah bu ikisinin isimlerini, meyvelik üzerindeki faziletlerinden dolayi tekrar etmistir. Bu, ânimdan

sonra faziletini belirtmek için hâssi zikretmek nev'indendir) [619].
Azîz ve Celîl olan Allah'in su sözü de bunun gibidir: "Namazlara ve orta namaza devam edin... " (el-Bakara: 238).
Burada Allah, mü'minlerin bütün namazlar üzerine muhafiz olmalarini emretti, sonra da ikindi namazini - siddetlendirmek yânî ta'zîm edilmesini te'yîd etmek için- tekrar etti. Nitekim konumuz olan âyette de meyve sözünden sonra hurma ve nar isimlerini tekrar buyurmustu.
Su âyet de bu ilFâkihe ve nahl ve rummân" sözünün benzeridir: "Görmedin mi göklerde olan herkes ve yerde bulunan herkes; Günes, Ay, yildizlar, daglar, agaçlar, hayvanlar ve insanlarin birçogu hakîkaten Allah'a secde ediyor. Bir çogunun üzerine de azab hakk olmustur. Allah kimi hor kilarsa onu saadete kavusturacak yoktur. Sübhesiz ki, Allah ne dilerse yapar7' (ei-Hacc: isj. Bu âyette Allah "Göklerde olan herkes ve yerde bulunan herkes Allah'a secde eder" buyurdu; sonra da "Insanlarin birçogu hakîkaten Allah'a secde eder, birçogunun üzerine de azab hakk olmustur" buyurdu. Hâlbuki Allah bunlari evvelindeki "Göklerdeki herkes ve yerde bulunan herkes" kelâmi içinde zikretmisti [620].
Mucâhid'den baskasi söyle demistir: "(Bu cennetlerin ikisi de) çesit çesit agaçli" (Ayet: 48); buradaki "Efnân", "Agsân" manasinadir. "Ve iki cennetin derimi yakindir" (Âyet: 54), "Onlardan toplanacak, derilecek meyveler yakindir –zahmetsizce aliniverecek derecede yakin- [621].
el-Hasenu'1-Basrî: "O hâlde Rabb'inizin hangi ni'metlerini yalan sayabilirsiniz?"; buradaki "Fe-bi-eyyi âlâi", "Ni'metlerinin hangisini" ma'nâsinadir, demistir. Katâde de: "Rabbikûma" tesniye zamîriyle cinn ve ins'i kasdediyor, demistir [622].
Ebu'd-Derdâ "O her gün bir istedir" (Âyet: 29) kavli hakkinda: Günâhi magfiret eder, sikintiyi, kederi açip giderir, bir kavmi yükseltir, digerlerini alçaltir, demistir [623].
Ibn Abbâs da: "Berzah", "Mâni' olucu bir perde"; "el- Enâm" (Âya-, io), "Halk"; "Aynâni naddâhatâni"(Âyet. 6$),
"Durmayip fiskiran iki pinar"; "Zul-celâl" (Âyet: 27)
"Azamet sahibi" ma'nâsinadir, demistir.
Ibn Abbâs'tan baskasi da söyle demistir:
"Mâric" (Âyet: 15), atesin hâlis olanidir (yâni dumansiz olanidir). Bu "Merec" birkaç ma'nâda söylenir:
a. Bâzisi bâzisina zulmeder hâlde onlari terkettigi zaman "Merece'l-emiru raiyyetehu" denilir.
b. "Merece emru'n-nâsi = Insanlarin isi karisti", "Fe-hum fî emrin meric" (Kaaf: 5), "Skndi onlar karisik bir
istedirler" demektir. Bu sözlerde "Merece", "Ihtalata" yânî "Karisti" ma'nâsinadir. Bu lâzimdir, geçissizdir. "Merace'l-bahrân = Iki deniz karisti" bu ma'nâdandir.
c. "Merâce'l-bahreyni" (Âyet: 2b), "Iki denizi mercetti, yânî saliverdi" demektir; bu, müteaddî olan su kullanistandir: "Merecte dâbbeteke(= Hayvanini saliverdin)": Onu (otlasin diye) terkettin. "Ey ins ve cinn, ileride size kalacagiz" (Âyet: 31); buradaki
"Senefrugu Iekum = "Sizleri hesaba çekecegiz" ma'nâsina bir mecazdir. Yoksa Yüce Allah'i hiçbir sey, diger seyden alikoymaz. Bu "Senefrugu lekum" ta'bîri Arab kelâminda ma'rûftur: "Le-

eteferreganne leke = And olsun yalniz sana kalacagim, yalniz senin
için bosalacagim" denilir; bu, kendisinde hiçbir mesguliyet olmayarak demektir ki, bunu söyleyen kisi "And olsun ben seni gafletin üzerinde yakalayacagim" demis olur [624]

299- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

“O iki cennetten baska iki cennet daha vardir' (Âyet: 62) [625].

399-.....Bize Ebû Imrân el-Cevnî, Ebû Bekr ibnu Abdillah ibn Kays'tan; o da babasi Abdullah ibn Kays'tan (yânî Ebû Mûsâ el-Es'arî'den) tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) söyle buyurmustur: "Iki cennet vardir ki, bunlarin kaplari ve içlerinde bulunan seyler hep gümüstendir. Diger iki cennet daha vardir ki, bunlarin kaplari ve içlerinde bulunan seyler de altindandir. Adn cennetindeki cennetliklerle bunlarin kendi Rabb'lerine bakmalari arasinda, Allah'in vechi üzerindeki büyüklük ridâsindan baska birsey bulunmayacaktir" [626].

300- Bâb:

"Çadirlar içinde perdelenmis huriler vardir" (Âyet: 72) [627].
Ibn Abbâs: (iHûr", gözbebekleri siyah dilberlerdir, demistir. Mucâhid ise:
"Maksûrât", "Habsedilmis", dilberler ki bunlarin bakislari ve nefisleri sirf kendi eslerine hasredilmistir.
"Kaasirâtun" "Kendi eslerinden baskasini istemeyen dilberler" ma'nâsinadir, demistir [628].

400-.....(Bu senedde de) yine bize Ebû Imrân el-Cevnî, Ebû Bekr ibn Abdillah ibn Kays'tan; o da babasi Abdullah ibn Kays'tan (yâni Ebû Mûsâ el-Es'ârî-R-den) tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) söyle buyurmustur: "Sübhesiz ki, cennette içi bosaltilmis genis bir inciden çadir vardir. Bunun eni altmis mil mesafe devam eder. Bunun her kösesinde bir aile bulunur ki, baskalari onlari göremezler. O mü'-minler birbirlerini ziyaret ederler. Ve iki cennet vardir ki, bunlarin kaplari ve içlerindeki seyler gümüstendir. Diger iki cennet daha vardir ki, bunlarin da kaplari ve içlerinde bulunan seyler sundandir (yâ-nî altindandir). Adn cennetindeki cennetliklerle bunlarin kendi Rabb'lerine bakmalari arasinda, Allah'in yüzü üzerindeki büyüklük (yâni azamet) ridâsindan baska birsey bulunmayacaktir" [629].

56- el-Vâkia Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Mucâhid söyle demistir:
"Yer bir sarsinti ile sarsildigi, daglar didik didik parçalandigi zaman" (Âyet: 4-5); buradaki

"Ruccet",
"Zulzilet" (yânî "Sallandi"); "Busset" de, sevîk denilen kavutun e2ilip ufalanmasi gibi "Ezilip ufalandi" ma'nâsinadir. "Fisidrin mahdûdin" (Âyet: 28) kelâmindaki "Mahdûd", "Yükünün yânî meyvasinin çoklugundan dallari basip bükülmüs" demektir. Yine bu kelime hakkinda, "Dikenleri silinmis, dikensiz kilinmis" demektir de deniliyor [630].
"Ve talhin mendûdin" (Âyet: 29), meyvesi asagidan yukari istifli olan muz'dur.
"Hakikat biz onlari yepyeni bir yaratilisla yarattik da onlari bakire kizlar, zevcelerine sevgi ile düskün hep bir
yasit yaptik, sagcilar için" (Âyet. 35-38); buradaki "Urub", "Arûb"un cem'i olup "Kocalarina sevdirilmis kadinlar" ma'nâsinadir [631].
"Bir çok evvelkilerden, bir çok da sonrakilerdendir"
(Âyet: 3940); buradaki "Sulletun", "Ummetun" ma'nâsinadir [632].
"Solcular; onlar ne solculardir! Sicaklik ve kaynar bir su, ve bir de kapkara dumandan bir gölge içindedirler"
(Âyet: 4i-43); buradaki "Yahmûmin", "Kara duman" demektir.
"Çünkü onlar bundan evvel simartilmis, sehvetlerine düskün kimseler idiler. O büyük günâh üzerinde israr
ederlerdi" (Aycv. 45 46); buradaki "Yusirrûne",
"Yudîmûne" yânî "Onu devam ettiriyorlardi" demektir [633]
"Sonra hakîkaten siz, ey sapkinlar ve tekzîbcüer, muhakkak ki zakkum agacindan yiyeceklersiniz. Öyle
ki, karinlarinizi hep ondan doldurucularsiniz, üstüne de o kaynar sudan içeceklersiniz; susamis develerin içisi gibi içeceklersiniz" (Âyet: 5255); buradaki "Hîm",
"Huyâm" illetine, yânî suya kanmama hastaligina ututulmus susuz develerdir.
"Innâ le-mugramûn" (Âyet: 66), "Bizler hakîkaten agir borca düsürüldük" demektir.
"Eger siz hakk dîne boyun egmeyecek, ceza çekmeyecekseniz, o bagaza gelen cani geri çevirseniz ya eger sâdiklarsaniz" (Âyet: 86-87); buradaki "Gayra medînîn", "Gayra muhâsebîn", yânî "Hesaba çekilmeyecek iseniz" demektir [634].
"Eger o Ölen mukarreblerden ise artik rahatlik, güzel rizk ve Naîm cenneti onundur" (Âyet: 88-89), buradaki
"Ravh", "Cennet, bolluk ve saadet", "Reyhan",
"Rizk" ma'nâsinadir.
"Aranizda ölümü biz takdir ettik ve biz yerinize diger benzerlerinizi getirmemiz ve sizi bilemeyeceginiz bir yaratilista ve surette tekrar peyda etmemiz hususunda önüne geçilecekler de degiliz" (Âyet: 60-ei), buradaki "Nunsiekum", "Dileyecegimiz herhangi bir yaratista sizleri tekrar insâ edecegiz" demektir.
Mucâhid'den baskasi söyle demistir: "Eger dileseydik muhakkak ki onu bir ot kirintisi yapardik dâ siz de sasakalirdiniz" (Âyet: 65), buradaki "Tefekkehûne",
[635]

"Ta'cebûne" (yânî "Sasar, hayret ederiz") ma'nâsinadir .
"Uruben" (Âyet: 37), "Agirlastirilmis, degerlendirilmis (sevgili, güzel konusan kadinlar)" demektir. Tekili
"Arûb"dur. "Sabûr"un cem'i "Subur" vezninde oldugu gibi. Mekkeliler böyle sevgili, âsik ve güzel konusan
isveli kadina "el-Aribe"; Medîneliler "el-Ganice"; Iraklilar ise "es-Sekile" ismi verirler.
"Kiyamet koptugu zaman hiçbir nefis onun vukuunda yalanci degildir, O alçaltici, yükselticidir" (Âyet-1-3);
buradaki "Alçaltici ve yükseltici" kavli hakkinda, yine Mucâhid'den baskasi: "Bir kavmi atesin içine indirici,
bir kavmi de cennete yükseltici" ma'nâsinadir, demistir.
"Ala sururin mevdûnetin = Onlar cevherlerle örülmüs tahtlar üzerindedirler" (Âyet: 15); buradaki "Mevdûne",
"Cevherlerle örülmüs, dokunmus" manasinadir.
"Vadinu'n-nâke{ = Devenin kolani)" ta'bîri de bu ma'nâdandir(ki, birbiri üzerine bükülüp katlanmis yâhud istif edilmis tirseden yâhud kildan dokunan yassi kolana denir).
"el-Kûb" (Âyet: 18), "Kulaklari -emzigi- ve sapi olmayan sürâhî, testi"; "el-Ebârtk(= Ibrikler)", "Emzikleri ve
saplari olan kaplar". "Ve mâin meskûbin" (Âyet: 3i),
"Dâima akan su"; "Ve furusun merfûatin" (Âyet: 34),
"Bâzisi bâzisinin üzerine yükseltilmis döseklerdedirler".
"Mutrafîne" (Âyet: 45), "Metâ'lananlar, her türlü ni'metlerle faydalanip ni'metlenenler". "Gayra medînîn" (Âyet: 86), "Dîne boyun egmeyenler, hesaba çekilmeyecek olanlar iseniz" demektir.
"O hâlde (rahimlere) dökmekte oldugunuz o menî nedir? Bana haber verin. Onu siz mi insan suretine
getiriyorsunuz yoksa yaratanlar biz miyiz?" (Âyet: 58-59); buradaki "Menî", kadinlarin rahimlerindeki nutfe'dir.
"Simdi bana çakmakta oldugunuz atesi söyleyin. Onun agacini siz mi yarattiniz yoksa yaratanlar biz miyiz? Biz onu hem bir ibret, hem çöl yolcularina bir faide kildik" (Âyet: 71-72);
buradaki "Mukvîn", "Çöl yolculari"; "el-Kiyyu"
"Hiçbirsey bulunmayan sahra, çöl" ma'nâsinadir.
"Hayir, iste yildizlarin düstügü yerlere and ediyorum" (Âyet: 75), "Kur'ân'in muhkemligine yemîn ediyorum"
demektir. "Yildizlarin düstügü zamanlarindaki düsme yerlerine yemîn ediyorum" ma'nâsinadir da deniliyor.
"Mevâki'" kiraati de, "Mevki'" kiraati de bir ma'nâyadir [636].
"Simdi siz bu kelâmi mi hor görücülersiniz?" (Âyet: 8i);
buradaki "Mudhinûn", "Mukezzibûn" (yânî "Yalanlayicilar") ma'nâsinadir. Bunun benzen sudur: "Artik o yalanlayanlara boyun egme. Onlar arzu ettiler ki, sen yumusak davranasin da kendileri de yumusaklik
göstersinler" (el-Kalem: 8-9).

' 'Eger sagcilardan ise, artik sagcilardan selâm sana" (Âyet: 9i-92): Bu, "Senin sagcilardan oldugun teslim (yânî
kabul) edilmistir" ma'nâsinadir. Burada "Inneke" kelimesinden "înne" terkedilmistir. Bu "Inne" terk edilmis ise de, onun ma'nâsi murâddir, irâde edilmistir. Nitekim sen bir adama hitaben -O adam sana: "Ben yakinda yolcu olacagim" demis oldugu zaman-: "Ente musaddakun musâfirun an kalîlin" dersin. Bu söz: "Sen tasdîk edildin ki, sen yakinda yolcu olacaksin" demektir. "Selâm" lafzi bazen sagcilardan muhataba duâ gibi olur. Bu senin:
"Sakyen mine'r-ricâl = Allah seni sulasin" sözün gibidir. Eger "Selâm"\ merfû' söylersen, o takdîrde bu, duadandir.
"Türün = Çakmak çakip duruyorsunuz" (Âyet: 7i),."Ates çikarip duruyorsunuz" demektir. Bu "Evreytü = Ates
yaktim" ma'nâsindandir. "Onlar cennette ne bos bir lâf ne de günâha sokacak
bl 'sey isitmezler" (Âyet: 25); buradaki "Lagven", "Bâti.en"; "Te'stmen", "Günâha sokmak" demektir.

301- Yüce Allah'in "Ve uzatilmis bir gölge içindedirler" (Âyet: 30) Kavlî Babi

401- Bize Alî ibnu Abdillah el-Medînî tahdîs etti. Bize Sufyân ibn Uyeyne, Ebû'z-Zinâd'dan; o da el-A'rec'den; o da Ebû Hurey-re(R)'den tahdîs etti. Ebû Hureyre bu hadîsi Peygamber(S)'e ulasti-riyordu ki, söyle buyurmustur: "Cennette bir agaç vardir, bir süvârt onun gölgesinde yüz yil yürüse, onun gölgesini asla kesip bitiremez. Isterseniz: Ve uzatilmis bir gölge içindedirler âyetini okuyunuz " [637].

57- el-Hadîd Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

Mucâhid söyle demistir:
"Allah'a ve Rasûlü'ne îmân edin, size (tasarruf için) vekâlet verdigi maldan harcayin.., " (Âyet: 7>; buradaki
"Mustahlefîne fih", "Muammerine fîh" (yânî "Allah sizi onda yasatilanlar ve ömür verilenler kildi") ma'nâsinadir [638].
"O, sizi karanliklardan aydinliga çikarmak için kulunun üzerine açik açik âyetler indirmekte olandir..."
(Âyet: 9); buradaki *'Karanliklardan aydinliga", "Delâletten hidâyete, sapikliktan dogru yola*' demektir.
"And olsun ki, biz elçilerimizi açik açik burhanlarla gönderdik ve insanlarin adaleti ayakta tutmalari için,
beraberlerinde de kitabi ve mizani indirdik. Bir de kendisinde hem çetin bir sertlik, hem insanlar için birçok menfâatler bulunan demiri indirdik.., " (Âyet: 25); buradaki "Birçok menfâatler", [639]

"Kalkan ve silâhtir .
"Iste bu gün ne sizden, ne de küfredenlerden hiçbir fidye kabul olunmaz. Siginacaginiz yer atestir, size yarasan odur. O ne kötü gidis yeridir" (Âyet: 15); buradaki "Hiye mevlâkum", "(Küfrünüze ve sübhelenmenize karsilik) size her menzilden daha lâyik olandir" ma'nâsinadir.
"Kitâb ehli hakîkaten Allah'in fadlindan hiçbir seye nail olamayacaklarim, muhakkak bütün inayetin Allah'in elinde bulundugunu, onu ancak dileyecegi kimselere verecegim bilmeyecekleri için mi (inâd ediyorlar?
Hâlbuki bunu biliyorlar.) Allah büyük fadi sahibidir"
(Âyet: 29); buradaki "Li-ellâ ya'leme ehlu'l-Kitâbi", "Liya'leme ehlu'l-KitâbI" (yânî bu Kitâb ve Beyân ve bu
va'd ve vaîd, kitâb ehlinin sunu bilmeleri içindir ki...) ma'nâsinadir.
"O hem evveldir, hem âhirdir; hem zahirdir, hem bâtindir. O, herseyi kemâliyle bilendir" (Âyet: 3); buradaki "ez-Zâhir", ilimce hersey üzerine zahir; "el- Bâtin" da yine ilimce hersey üzerine bâtin
ma'nâsinadir deniliyor [640].
"O günde ki, erkek münafiklarla kadin münafiklar, îmân etmis olanlara: 'Bizi bekleyin. Nurunuzdan bir
parça alalim' diyeceklerdir..." (Âyet: 13); buradaki (Hamza kiraatine göre) "Enzirûna", "Intezirûnâ" (yânî
"Bizi bekleyin") ma'nâsinadir.

58- el-Mucâdele Sûresi [641]

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

Mucâhid söyle demistir:
"Allah'a ve Rasûlü'ne muhalefet etmekte olanlar, muhakkak ki, kendilerinden evvelkilerin ugratildiklari zillete ugratilmislardir. Hâlbuki biz (onlara) açik açik âyetler de indirmisizdir. Kâfirlere horlayici bir azâb vardir" (Âyet: 5); buradaki "Yuhâddûneltâhe' "Yüsâkkunellâhe" (yâni "Allah'a muhalefet edenler");
"Kubitû", "Hor olmak, mahvolmak, belâya ugramak" ma'nâlarina "el-Hizy" masdanndan olup, "Hor ve zelîl kilindilar..." demektir [642].
"Bunlari seytân istilâ etmis, artik o, bunlara Allah'i hatirlamayi bile unutturmustur. Bunlar seytân firkasidir.
Gözünüzü açin ki, seytân firkasi hakîkaten ziyana düsenlerin tâ kendileridir" (Âyet: i9>; buradaki "îstahveze", "Galebe" ma'nâsinadir [643].

59- el-Hasr Sûresi [644]

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"Eger Allah onlarin üstüne sürgünü yazmamis olsaydi bile hiç sübhesiz dünyâda kendilerini yine siddetle azâblandiracakti. Âhirette de onlar için ates azabi vardir" (Âyet: 3>; buradaki "el-Celâu", "Bir arzdan diger arza çikarmak" ma'nâsmadir [645].

402-..... Saîd ibn Cubeyr söyle dedi: Ibn Abbâs'a:
— et-Tevbe Sûresi (ne hakkinda indi)? diye sordum. O:
— et-Tevbe mi? Hayir, o el-Fâdiha Sûresi'dir. Zîrâ o devamli sekilde "Ve minhum... ve minhum..." (= Ve onlardan... ve onlardan...)" diye iniyordu. Nihayet onlardan dokunulmadik hiçbir kimseyi birakmayip mutlakaa bu sûrede zikrolunacagini zannettiler, dedi.
Saîd ibn Cubeyr dedi ki: Ben yine:
— el-Enfâl Sûresi (ne hakkinda indi)? dedim. Ibn Abbâs:
— O, Bedir harbi hakkinda indi, dedi. Saîd dedi ki: Ben:
— el-Hasr Sûresi (ne hakkinda indi)? dedim. Ibn Abbâs:
— O, Benu'n-Nadîr hakkinda indi, dedi [646].

403-.....Saîd ibn Cubeyr söyle demistir: Ben Ibn Abbâs(R)'a:
— el-Hasr Sûresi, dedim. O:
— en-Nadîr Sûresi de, dedi [647].

302- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

'Herhangi bir hurma agacini kestiniz yâhud kökleri üstünde dikili biraktinizsa hep Allah'in izniyledir, /âsiklari rüsvây edecegi içindir" (Âyet: s>; buradaki "Lîne", "Hurma agaci"; "Acve" yâhud "Berine" olmayan hurma çesitleri demektir [648].

404-.....Bize Leys, Nâfi'den; o da Ibn Umer(R)'den söyle tahdîs etti: Rasûlullah (S), Nadîr ogullarinin hurma agaçlarini yaktirdi ve kestirdi. Bu harb sahasi -Nadîr ogullari'nin hurmaligi olan- Bu-veyre mevkiidir. Bunun üzerine Yüce Allah su âyeti indirdi: "Her-hangibir hurma agacini kestiniz yâhud kökleri üstünde dikili biraktinizsa hep Allah'in izniyledir. (Bu izin de) fâsiklari rüsvây edecegi içindir" [649]

303- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Allah'in onlardan Rasûlü'ne verdigi fey' (e gelince); siz bunun üzerine ne ata, ne deveye binip kosmadiniz*
Fakat Allah, rasûllerini dileyecegi kimselere musallat eder. Allah herseye hakkiyle kaadirdir" (Âyet: 6) [650]

405-.....Bize Sufyân ibn Uyeyne birkaç defalar Amr ibn Dînâr'dan; o da ez-Zuhrî'den; o da Mâlik ibnu Evs ibni'l-Hadesânî'den tahdîs etti ki, Umer ibnu'l-Hattâb (R) söyle demistir: Nadîr ogullari'-nin mallan, Allah'in kendi Rasûlü'ne fey' olarak döndürdügü mallardandir. Bunlar müslümânlarin, üzerine atlar ve develerle yolculuk ve harb etmeden ele geçirdikleri mallardandir. Bu mallar Rasûlullah'a hâssa oldu, kendisi bunlardan ailesinin bir senelik nafakasini (ayirir) infâk eder, sonra arta kalanini Allah yolunda cihâd hazirligi olmak üzere silâhlar, atlar ve develer hususuna tahsis ederdi [651].

304- Bâb:

'Rasiil size ne verdiyse onu alin, size ne yasak ettiyse ondan da sakinin" (Âyet: 7).

406-..... Abdullah ibnu Mes'ûd (R) söyle demistir: Allah su kadinlara la'net etmistir: Bedenlerine dögme yapanlar, yaptiranlar, yüzünün tüylerini yolanlar, seyrek disli güzel görünmek için dislerinin arasini yontan siritkanlar, Allah'in yarattigini degistirenler.
Abdullah'in bu hadîsi Esed ogullan'ndan Ümmü Ya'kûb.deni-len bir kadinin kulagina ulasti. (Bu kadin Kur'ân okur, anlardi.) Hemen Ibn Mes'ûd'a geldi ve:
— Senin söyle söyle kadinlara la'net ettigin haberi bana ulasti, dedi.
Ibn Mes'ûd da ona:
— Ben Rasûlullah(S)'in la'net ettigi kimselere niye la'net etmeyeyim? Ve Allah'in Kitâbi'nda var olan kimselere niye la'net etmeyeyim? dedi.
Kadin:
— And olsun ki, ben Mushaf'in iki kabi arasinda ne varsa okudum, fakat senin söylemekte oldugun seyi onda bulamadim, dedi.
Ibn Mes'ûd da ona:
— Yemîn olsun eger sen onu okumus isen, elbette onu bulmus-sundur. Allah Taâlâ'nin: "Rasûl size ne verdiyse onu alin, size ne yasak ettiyse ondan da sakinin'* buyurdugunu okumadin mi? dedi.
Kadin:
— Evet, dedi. Ibn Mes'ûd:
— Sübhesiz ki, Rasûlullah ondan nehyetti, cevâbini verdi. Kadin:
— Ben senin ehlin (Zeyneb bintu Abdillah es-Sakafiye'nin) bunu yapmakta oldugunu görüyorum, dedi.
Ibn Mes'ûd:
— Ehlime git ve ona bak, dedi.
Kadin ona gitti, bakti, fakat düsünmüs oldugu hacetinden bir-sey göremedi. (Dönüp bunu tbn Mes'ûd'a bildirince) Ibn Mes'ûd:
— Eger esim böyle yapmis olaydi, o bizimle arkadaslik etmezdi, dedi [652].

407-.....Buradaki senedde Sufyân es-Sevrî söyle demistir: Ben Abdurrahmân ibn Âbis'e, Mansûr'un Ibrahim'den; onun da Alka-me'den, Abdullah ibn Mesûd(R)'m: Rasûlullah (S), kendi

saçlarina baskasinin saçini ekleyen kadina la'net etti, hadîsini zikrettim de, Abdurrahmân:
— Ben de bu hadîsi Ümmü Ya'kûb denilen bir kadindan; o da Abdullah ibn Mes'ûd'dan olmak üzere Mansûr'un hadîsi gibi isittim, dedi.

305- "Onlardan evvel yurdu hazirlayip îmâna sâhib olan kimseler, kendilerine hicret edenlere sevgi beslerler. Onlara verilen seylerden dolayi gögüslerinde bir ihtiyâç bulmazlar,.. " (Âyet: 9) [653] **Babi.**

408-.....Amr ibnu Meymûn söyle demistir: Umer ibnu'l-Hattâb (R) -Ebû Lu'lu' kendisini vurduktan sonra- söyle dedi:
— Ben, benden sonraki halîfeye ilk Muhâcirler'i tavsiye ediyorum. Onlarin haklarini onlara tanimasini tavsiye ediyorum. Ve yine ben, Peygamber(S)'in hicret etmesinden önce yurt hazirlayip îmâna sâhib çikmis olan Ensâr'i da tavsiye ediyorum. Yeni halîfenin bunlarin iyilerinden iyiliklerini kabul etmesini, kötü is yapanlarindan da kusurlarini affetmesini tavsiye ediyorum [654].

306- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"... Onlar kendilerinde fakirlik ve ihtiyâç olsa bile, Muhacirleri Öz canlarindan daha üstün tutarlar. Kim nefsinin hirsindan ve cimriliginden korunursa, iste murâdlarina erenler onlarin tâ kendileridir"(Âyet: 9).
Bu âyetteki "el-Hasâsa", "Fakirlik"; "el-Muflihûn",
"Ebedî hayâta zafer bulanlar"; "el-Felâh", "el-Bakaa" ma'nâsinadir. "Hayye ale'l-felâh", "Çabuk kurtulusa
yönel" demektir. el-Hasenu'1-Basrî de: "Gögüslerinde bir hacet bulmazlar", "Bir hased bulmazlar" ma'nâsinadir, dedi.

409-.....Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Rasûlullah'a bir adam geldi de:
— Yâ Rasûlallah, bana açlik ve mesakkat isabet etti (yânî açliktan dermansiz kaldim), dedi.
Rasûlullah (S) onu (doyurmak için) kadinlarina haber gönderdi, fakat onlarin yanlarinda hiçbirsey bulamadi. Bunun üzerine Rasûlullah (S):
— "Bu gece su adami konuk edip yemek yedirecek bir adam yok
mu ki, Allah ona rahmet eylesin?" dedi. Derhâl Ensâr'dan bir zât ayaga kalkti:
— Ben, yâ Rasûlallah! diye cevâb verdi.
Akabinde o adami alip ailesine götürdü. Kadinina hitaben:
— Iste Rasûlullah'in konugu; ondan hiçbirseyi tutup alikoyma (konuga ikram et), diye tenbîh etti.
Kadin:
— Vallahi yanimda çocuklarin azigindan baska birsey yok, dedi.
Kocasi:.
— O hâlde çocuklar aksam yemegi yemek istedikleri vakit onlari uyut, gel, kandili söndür, biz bu gece karinlarimizi dürelim (yânî Rasûlullah'in konugu için biz bu geceyi aç geçirelim), dedi.

Kadin, kocasinin dedigi isleri yapti. Sonra o konuk sabahleyin Rasûlullah'in huzuruna vardi. Rasûlullah:
"And olsun ki, Aziz ve Celfl olan Allah, bu gece Fuiân erkek
veFulâne kadinin islerinden hayret etti -yâhud güldü, yânî acîb hos-nûd oldu-" dedi.
Azîz ve Celîl Allah da (onlar ve bütün Ensâr hakkinda) sunu indirdi : ' 'Onlar kendilerinde fakirlik ve ihtiyâç olsa bile, onlari öz canlarindan daha üstün tutarlar. Kim nefsinin hirsindan ve cimriliginden korunursa, iste onlar murâdlarina erenlerin tâ kendileridir" [655].

60- el-Mumtehine Sûresi [656]

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle
Ve Mucâhid söyle demistir: "Ey RabbHmiz, bizi o küfredenler için bir fitne yapma..." (Âyet: 5):
"Bize onlarin elleriyle azâb etme, sonra onlar: Bunlar hakk üzerinde olsaydi, kendilerine bu yenilme ve esirlik azabi isabet etmezdi, derler (bu onlarin dünyâ hayatiyle aldanarak küfre meftun olmalarina sebeb de olur)" manasinadir [657],
'Kâfirlerin ismetlerine yapismayin.,. " (Âyet: 10), bu âyetle Peygamber'in sahâbîleri Mekke'de bulunan kâfire kadinlarindan ayrilmakla emrolundular [658].

307- Bâb:

'Ey îmân edenler, benim de düsmanim, sizin de düsmaniniz olanlari dostlar edinmeyin,.. " (Âyet: 1).

410-.....Amr ibnu Dînâr tahdîs edip söyle demistir: Bana el-Hasen ibnu Muhammed ibn Alî (ibn Ebî Tâlib) tahdîs etti. Kendisi Alî'nin kâtibi olan Ubeydullah ibn Ebî Râfi'den isitmistir. Ebû Râfi' söyle diyordu: Ben Alî(R)'den isittim, söyle diyordu: Rasûlullah (S) beni, Zubeyr'i ve Mikdâd'i gönderdi ve:
— "Gidin, Hah bustânina kadar ilerleyin. Orada hevdec içinde yolcu bir kadin ve yaninda bir mekîûb vardir. Çabuk o mektubu o kadindan alip bana getirin!" buyurdu.
Hemen atlarimizi kosturarak gittik, nihayet o bustâna vardik. Hakîkaten biz orada mahfe içinde bir kadinla karsi karsiya geldik.
Ona:
— Mektubu çikar! dedik.
Kadin:
— Benim yanimda hiçbir mektûb yoktur, diye inkâr etti.
Biz kadina:
— Elbette o mektubu çikarirsin yâhud biz senin elbiseni soyup
atariz, dedik.
Kadin çaresiz kalip saçinin bagi içinden mektubu çikardi. Biz de mektubu alip Peygamber'e getirdik. Mektûbda "Hâtib ibn Ebî Bel-tea'dan Mekke'deki müsriklerden olan insanlara" unvani yazili oldugu, içinde de Peygamber'in isinden bâzisini (yânî harb hazirligi yaptigim) Mekkeliler'e

haber vermekte oldugu görüldü. Peygamber:
— "Ey Hâtib, bu ne istir?" diye sordu. Hâtib söyle cevâb verdi:
— Yâ Rasûlallah, bana karsi acele etme! Ben Kureys'e ahidle bagli olan bir kimseyim, ben soyca Kureys'in kendisinden degilim. Maiy-yetinizde bulunan Muhâcirler'in Kureysliler'le yakinliklari, hisimliklari vardir. Onlar bu hisimhklariyle Mekke'deki ailelerini ve mallarini korurlar. Benim ise içlerinde neseb yönünden münâsebetim olmadigi için yakinlarimi himaye etmelerine bir vesile olmak üzere onlarda bir minnet eli yapmak istedim. Yoksa ben bu isi ne bir küfr, ne de dînimden dönme olarak yapmis degilim, dedi.
Hâtib'in bu müdâfaasi üzerine Peygamber oradakilere:
— "Sübhesiz Hâtib size dosdogru söyledi" buyurdu. (Fakat öfkesi geçmeyen) Umer;
— Yâ Rasûlallah, beni birak da sunun boynunu vurayim, dedi. Rasûlullah:
— "Sübhesiz ki Hâtib, Bedir harbinde hazir bulunmustur. Sana ne bildirecek, belki Aziz ve Celîl olan Allah Bedir'de bulunanlarin yüksek mucâhedelerini bildi de onlara: Dilediginizi yapin, ben size magfiret ettim, buyurdu" dedi.
Amr ibn Dînâr dedi ki: Iste su kisim Hâtib hakkinda indi: "Ey îmân edenler, benim de, sizin de düsmaniniz olanlari dostlar edinmeyin. Sevgi yüzünden onlara ulastirirsiniz. Hâlbuki onlar Hakk 'tan size gelene küfretmislerdir. O RasûVü de, sizi de Rabb Iniz olan Allah 'a îmân ediyorsunuz diye çikariyorlardi. Eger siz benim yolumda savasmak, benim rizâmi aramak için çikmissaniz, onlara hâlâ ma-habbet mi gizleyeceksiniz?... "[659].
Râvî Sufyân ibn Uyeyne: Ben bu âyetin Alî'den gelen bu hadîsin içinde mi, yoksa bu Amr ibn Dînâr'm sözü mü oldugunu bilemiyorum, demistir [660].

411-Bize Alî ibnu'l-Medînî tahdîs edip dedi ki: Sufyân ibn Uyeyne'ye:
— "Benim de düsmanim, sizin de düsmaniniz olan kimseleri dostlar edinmeyiniz..." kelâmi bu Hâtib isi hakkinda mi indi? diye soruldu.
Sufyân:
— Bu insanlarin hadîsidir, yâni onlarin rivayetleridir. Amma benim Amr ibnu Dinar'dan ezberledigim ise, ondan nuzûl zikri olmaksizin rivayet ettigim hadîstir. Ben ondan tek bir harf terketmedim. Ve ben, benden baska bir kimsenin bu hadîsi (nuzûl fikrasi olmaksizin) Amr ibn Dinar'dan ezberlemis oldugunu da zannetmiyorum, dedi.

308- Bâb:

'Ey îmân edenler, mü 'min kadinlar muhacir olarak geldikleri zaman onlari imtihan edin..." (Âyet: 10).

412-..... Bize Ibn Sihâb'in kardesinin oglu, amcasindan tahdîs etti (Amcasi ez-Zuhrî söyle demistir): Bana Urve haber verdi. Ona da Peygamber'in zevcesi Âise (R) söyle haber vermistir: Rasûlullah (S), mü'mine kadinlardan kendisine hicret edip gelenleri su âyet ile, Yüce Allah'in su kavliyle imtihan eder idi: "Ey Peygamber, mü'min kadinlar sana su sartlar üzerine bey 'at etmeye geldiklerinde... bu suretle onlara bey 'at ver... (Sonundaki ' 'Gafurun Rahîm" kavline kadar)" (Âyet:

12).
Geçen senedle Urve dedi ki: Âise söyle dedi: Artik mü'min kadinlardan bu âyetteki sartlari ikrar edip kabul eyven kadina Rasûlullah: "Ben seninle sözlü olarak bey 'at ettim" derdi. Allah'a yemîn ederim ki, Rasûlullah'm eli, bey'atlasmada hiçbir kadinin eline do-kunmamistir. Rasûlullah kadinlarla ancak "Ben seninle bu sartlar üzerine bey'atlastim" sözüyle bey'atlasirdi.
Ibn Sihâb'in kardesinin ogluna, ez-Zuhrî'den rivayet etmekte Yûnus ibn Yezîd, Ma'mer ibn Râsid ve Abdurrahmân ibnu Ishâk mutâ-baat etmislerdir. Ishâk ibn Râsid, ez-Zuhrî'den; o da Urve'den ve Amrete bintu Abdirrahmân'dan diye söylemistir [661].

309- Bâb:

'Mü'min kadinlar sana bey 'at etmek üzere geldikleri zaman..." (Âyet: 12).

413-.....Ümmü Atiyye (R) söyle demistir: Biz kadinlar RasûluIIah'a bey'at ettik. Kendisi bize "Allah'a hiçbirseyi ortak tutmamalari..." âyetini okudu. Ve bizleri ölü üzerine çiglikla matem tutmaktan nehyetti. Bu (matem tutmamak sartini söyledigi) sirada bir kadin bey'at etmekten elini çekti de:
— Fulâne kadin (yakinim olan bir ölüye aglamamda) bana yardim etmis, yânî benimle beraber aglamisti, ben onun bu beraber aglamasina karsilik vermek istiyorum, dedi.
Peygamber (S) o kadina hiçbirsey söylemedi (sükût etti). Bunun üzerine kadin gitti. Sonra kadin yine geldi de, Peygamber onunla bey'-atlasti [662].

414-.....Cerîr ibn Hazim tahdîs edip söyle demistir: Ben ez-Zubeyr ibnu Hirrît el-Basrî'den isittim; o da Ikrime'den, ki tbn Ab-bâs (R) Yüce Allah'in "Herhangibir ma'rûf hususunda sana âsî olmamalari" kavli hakkinda:
— Bu, hiç sübhesiz, Allah'in kadinlar üzerine sart (yânî gerekli) kildigi büyük bir sarttir, demistir.

415-.....Bize Sufyân ibnu Uyeyne tahdîs edip söyle dedi: ez- Zuhrî bize bu hadîsi tahdîs edip söyle dedi: Bana Ebû Idrîs tahdîs etti ki, o da Ubâdetu'bnu's-Sâmit(R)'ten söyle dedigini isitmistir: Bizler Peygamber(S)'in yaninda idik.
— "Allah'a (ibâdette) hiçbirseyi ortak kilmamaniz, zina etmemeniz, hirsizlik yapmamaniz... sartlari üzerine benimle bey'at, yânî ahd eder misiniz?" buyurdu.
Ve ("Ey Peygamber, mü'min kadinlar sana bey 'atlasmaya geldiklerizaman..." mealindeki) Kadinlar Âyeti'ni okudu...
Sufyân ibn Uyeyne'nin lafzinin çogu ("Kadinlar" lafzi olmaksizin, sâdece) "Âyeti okudu" seklindedir.
Peygamber devamla söyle buyurdu:
— "Içinizden her kim ahdinde durursa, onun ecri ve mükâfati Allah üzerindedir. Bu dediklerimden birini yapip da ondan dolayi dünyâda ikaab olunur, cezâlandirilirsa, bu ceza ona bir keffârettir. Bu suçlardan birini yapip da yaptigi fiili Allah örterse, isi Allah'a kalir. Isterse ona azâb eder, dilerse onu magfiret eyler."

(Biz de bu sartlar üzerine O'na bey'at ettik.) [663] Bu hadîsi Ma'mer ibn Râsid'den; o da ez-Zuhrî'den yoluyla "Bize Kadinlar Âyeti'ni okudu" fikrasiyle birlikte rivayet etmekte Sufyân ibn Uyeyne'ye Abdurrazzâk ibnu Hemmâm mutâbaat etmistir.

416-..... Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Ben fitr günü kilinan bayram namazinda Rasülullah ile, Ebû Bekr ile, Umer ile ve Usmân ile beraber hazir bulundum. Bunlarin hepsi de namazi hutbeden evvel kildirirlardi. Sonra namazin ardindan hutbe okurlardi. Allah Pey-gamberi'nin hutbeden sonra indigi ve erkekleri yerlerinde oturtmak üzere eliyle isaret etmesi hâli gözümün önündedir. Sonra erkeklerin safflarini yara yara kadinlarin safflarina kadar gitti. Bilâl de beraber idi. Peygamber orada söyle buyurup: "Ey Peygamber, mü'min kadinlar -Allah 'ö hiçbirseyi ortak tutmamalari, hirsizlik yapmamalari, zina etmemeleri, çocuklarini öldürmemeleri, elleriyle ayaklari arasindan bir iftira düzüp getirmemeleri, herhangibir iyilik hususunda sana âsî olmamalari sartiyle- sana bey'atlesmeye geldikleri zaman, bey 'atlerini kabul et. Onlar için Allah 'tan magfiret isteyiver. Çünkü Allah çok magfiret edici, çok merhamet eyleyicidir" âyetinin tamâmini okudu. Bu âyeti okuyup bitirdikten sonra:
— "Siz kadinlar bu bey'at üzere sabit kadem misiniz?" diye sordu.
Içlerinden -râvî Hasen ibn Müslim'in kim oldugunu bilemedigi-
bir kadin:
— Evet yâ Rasûlallah! dedi.
Rasûlullah'a o kadindan baskasi cevâb vermedi. Bunun üzerine
Rasülullah (S):
— "Öyleyse sadaka verin" buyurdu.
Bilâl ihramini yaydi, onlar da halkalarini, yüzüklerini Bilâl'in ihrami içine atmaya basladilar [664].

61- es-Saff Sûresi [665]

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Mucâhid söyle demistir: "Ey îmân edenler, AllahUn yardimcilari olun. olun. Nitekim Meryem oglu Isa da havarilerine: 'Allah'a dogru benim yardimcilarim kimdir?' demis, havariler de: 'Allah yardimcilari (olan kullar) biziz' diye söylemislerdi..."
(Âyet: 14); buradaki "Men ensâri ile ilâhi", "Ben Allah'a dogru giderken bana tâbi* olacaklar kimdir?" ma'nâsinadir [666].
Ibn Abbâs: "Sübhesiz ki Allah kendi yolunda, birbirine kenetlenmis bir bina gibi safflar baglayarak çarpisanlari sever" (Âyet: 4); buradaki "Mersûsun", "Bâzisi bâzisina yapistirilmis" ma'nâsinadir, demistir. Ibn Abbâs'tan baskasi (yâni Yahya ibn Ziyâd el-Ferrâ) da: "Bâzisi bâzisina kursunla yapistirilmis" . ma'nâsinadir, demistir [667].

310- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Benden sonra gelecek rasûlün ismi Ahmed'dir... (Âyet: 6) [668].

417-..... Cubeyr ibn Mut'im (R) söyle demistir: Ben Rasûlullah(S)'tan isittim, söyle buyuruyordu: "Benim birçok isimlerim vardir; Ben Muhammed'im, ben Ahmed'im, ben o Hasîr'im ki, insanlar benim kademim (yânî izim) üzere hasrolunacaklardir. Ben o Manî'yim ki, Allah benimle küfrü mahvedecektir. Ben Âkib'im" [669].

62- el-Cumua Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

311- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

'Onlardan henüz kendilerine katilip erismemis bulunan digerlerine dahî..." (Âyet: 3) [670].
Umer ibnu'i-Hattâb "Femdu ilâ zikrVllâhi" seklinde okudu [671].

418-.....Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Biz Peygamberdin yaninda oturuyorduk. Kendisine el-Cumua Sûresi indirildi. -Müslim sunu ziyâde etti: Onu okudu.- "Onlardan henüz kendilerine katilip erismemis bulunan digerlerine dahî" âyetine vardigi zaman, râvî dedi ki: Ben:
— Yâ Rasûlallah! Bize henüz katilmayanlar kimlerdir? diye sordum.
Rasûlullah sorana bir cevâb döndürmedi. O, bu suâli üç defa sordu. Selmân el-Fârisî aramizda idi. Rasûlullah elini Selmân'in üzerine koydu. Sonra:
— "Eger îmân Süreyya yildizinda olsaydi sunlardan birtakim adamlar -yâhud bir adam- muhakkak ona uzanip alirlardi" buyurdu [672].

419-..... Buradaki senedde, Sevr ibn Zeyd ed-Dîlî, Ebu'l- Gays'tan; o da Ebû Hureyre'den, Peygamber (S)'in: "Sunlardan birtakim adamlar ona muhakkak uzanip alirlardi" buyurdugunu haber vermistir [673].

312- Bâb:

“Onlar bir ticâret yâhud bir oyun, bir eglence gördükleri zaman ona yönelîp dagildilar... " (Âyet: 11).

420-.....Câbir ibn Abdillah (R) söyle demistir: Biz Cumua günü biz Peygamber'in beraberinde (namazda) iken yiyecek tasiyan bir kervan geldi. Insanlar kalkip ona dogru yürüdüler, yalniz oniki kisi dagilmadi. Bunun üzerine Allah su âyeti indirdi: "Onlar bir ticâret, yâhud bir oyun, bir eglence

gördükleri zaman ona yönelip dagildilar. Seni ayakta biraktilar. De ki: Allah nezdindeki eglenceden de, ticâretten de hayirlidir. Allah rizk verenlerin en hayirlisidir" [674].

63- el-Munâfikûn Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah 'in ismiyle

313- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Münafiklar sana geldikleri zaman: iSehâdet ederiz ki, hakikaten sen Allah'in rasûlüsün* derler. Allah da bilir
ki, hakîkaten sen elbette O'nun rasûlüsün. Bununla beraber Allah sehâdet eder ki, dogrusu münafiklar kesin
olarak yalancidirlar" (Âyet: I) [675].

421-..... Zeyd ibn Erkam (R) söyle demistir: Ben bir gazada bulundum. Orada (münafiklarin basi) Abdullah ibn Ubeyy'den söyle derken isittim:
— Ey topluluk! Rasûlullah'in yanindakilere nafaka vermeyin, tâ ki etrafindan dagitsinlar ve O'nun yaninda Medine'ye bir dönersek her hâlde izzet ve kuvveti çok olan (yânî kendisi) en zelîl ve zaîf olani Medine'den muhakkak çikaracaktir!
(Râvî Zeyd dedi ki:) Ben Ibn Ubeyy'in bu sözlerini amcama yâ-hud Umer'e söyledim. O da bunu Peygamber'e söyledi. Bunun üzerine Rasûlullah beni çagirdi. Ben de Ibn Ubeyy'in sözlerini kendisine naklettim. Bu defa Rasûlulîah, Abdullah ibn Ubeyy ile adamlarina haber gönderdi. Bunlar geldiler ve:
— Biz böyle birsey söylemedik, diye yemîn ettiler! Rasûlullah beni yalanladi, onu dogruladi.
Bunun üzerine ben o kadar gamlandim ki, ömrüm içinde bana asla bunun benzeri bir keder isabet etmemisti. Artik evde oturdum (disari çikmadim). Amcam da bana:
— Ey ogul, uslu durmadin, en sonu Rasûlullah'in seni yalanlamasini ve sana öfkelenmesini istedin! dedi (de beni daha da keder-lendiriverdi).
Son derece bunaldigim bu sirada Yüce Allah "Münafiklar sana geldikleri zaman..." sûresini indirdi. Bu sûrenin gelmesi üzerine Peygamber (S) bana haber gönderdi. Huzuruna vardigimda bu sûreyi okudu ve:
— "Yâ Zeyd! Sübhesiz Allah (nakletmis oldugun sözde) seni dogrulamistir" buyurdu [676].

314- Bâb:

"Onlar yeminlerini (sütrelenecekleri) bir kalkan edindiler de Allah'in yolundan saptilar... " (Âyet: 2) [677]
,

422-.....Buradaki senedde de yine Zeyd ibn Erkam (R) söyle demistir: Ben amcamin beraberinde idim. Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûle'den isittim, o sunlari söylüyordu:
— Rasûlullah'm yaninda bulunanlara nafaka vermeyiniz, tâ ki etrafindan dagilsinlar.
Ve yine o:
— Yemîn olsun, biz Medine'ye dönersek elbette en aziz olan, oradan en zelîl ve en zaîf olani çikaracaktir, dedi.
Akabinde ben onun bu sözlerini amcama zikrettim. Amcam da bunu Rasûlullah'a söyledi. Bunun üzerine Rasûlullah (S), Abdullah ibn Ubeyy'e ve arkadaslarina haber gönderip çagirtti (Geldiler ve:)
— Biz böyle söz söylemedik, diye yemîn ettiler.
Rasûlullah, onlari dogruladi, beni de yalanladi. Bundan dolayi bana, ömrümde benzeri asla isabet etmemis olan bir gam isabet etti. Artik ben evimde oturup kaldim. Bunaldigim bu sirada Aziz ve Celîl olan Allah "Münafiklar sana geldikleri zaman... " kavlinden i'tibâ-ren "Onlar: Rasûlullah hn yaninda bulunanlara nafaka vermeyin..." kavline ve "Muhakkak ki en serefli ve kuvvetli olan, Medine'den en zaîf olani çikaracaktir" (Âyet:8) kavline varincaya kadarki âyetleri indirdi.
Akabinde Rasûlullah bana haber gönderdi de, o âyetleri bana kzrsi okudu. Bundan sonra:
— "Sübhesiz Allah seni dogrulamistir" buyurdu [678]

315- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Bu sundandir: Çünkü onlar îmân ettiler, sonra kâfir oldular. Bu yüzden kalblerinin üstüne mühür basildi.
Onun için onlar anlayamazlar" (Âyet: 3) [679].

423-.....el-Hakem ibnu Uteybe söyle demistir; Ben Muhammet! ibnu Ka'b el-Kurazî'den isittim. O da dedi ki: Ben Zeyd ibn Er-kam(R)'dan isittim, söyle dedi: Abdullah ibnu Ubeyy: "Rasûlullah'm yaninda bulunanlara nafaka vermeyin" dedigi zaman ve yine o: "Elbette Medine'ye dönersek..." sözlerini söyledigi zaman, ben onun bu sözlerini Peygamber'e haber verdim. Ensâr beni bundan dolayi kinadi. Abdullah ibnu Ubeyy de böyle söz söylemedigine yemîn etti. Bunun üzerine ben konak yerine döndüm ve uyudum. O sirada Ra^ sûlullah (S) beni çagirdi. Yanina vardigimda söyle buyurdu:
— "Sübhesiz Allah seni dogrulamistir, su kelâm indi: Onlar öyle,kimselerdir ki» Allah'in Rasûlü yaninda bulunanlara nafaka vermeyin, tâ ki dagilip gitsinler... diyorlardi. Hâlbuki göklerin ve yerin hazîneleri Allah hndir. Fakat o münafiklar ince anlamazlar. Onlar; Eger Medine'ye dönersek and olsun, en serefli ve kuvvetli olan oradan en hakir olani muhakkak çikaracaktir, diyorlardi. Hâlbuki seref, kuvvet ve galibiyet Allah'indir, Rasûlü'nündür, müzminlerindir. Fakat münafiklar bunu bilmezler" (Âyet:7-8).
Ve Yahya ibnu Ebî Zaide, el-A'mes'ten; o da Amr ibn Murre'-den; o da Abdurrahmân ibnu Ebî Leylâ'dan; o da Zeyd ibnu Er-kam(R)'dan; o da Peygamber(S)'den senediyle söylemistir [680].

316- Bâb:

"Onlari gördügün zaman gövdeleri hosuna gider. Eger söylerlerse sözlerini dinlersin. Onlar giydirilmis odunlar
gibidir. Her gürültüyü kendi aleyhlerinde sanirlar. Onlar düsmandir. O hâlde onlardan sakin. Allah gebertsin
onlari. Nasil olup da haktan döndürülüyorlar" (Âyet: 4).

424-.....Ebû Ishâk tahdîs edip söyle demistir: Ben Zeyd ibnu Erkam'dan isittim, söyle dedi: Biz Peygamber'in beraberinde bir sefere çiktik. Bu seferde insanlara bir siddet ve zorluk isabet etti. Abdullah ibnu Ubeyy, kendi arkadaslarina hitaben:
— "Rasûlullah'in yaninda bulunan kimselere nafaka vermeyin, tâ ki etrafindan dagilip gitsinler" dedi.
Ve yine o:
— "And olsun eger Medine'ye dönersek en serefli ve kuvvetli olan, oradan en hakîr olani elbette çikaracaktir" dedi.
Akabinde ben Peygamber'e geldim ve bu sözleri kendisine haber verdim. Peygamber, Abdullah ibn Ubeyy'e haber gönderip bu sözleri ona sordu. Abdullah ibn Ubeyy de böyle birsey yapmadigina bütün gücüyle yemîn etti. Ensâr:
— Zeyd, Allah'in Rasûlü'ne yalan söyledi, dediler.
Onlarin söyledikleri bu sözden dolayi benim gönlüme bir siddet, bir sikinti düstü. Nihayet Azîz ve Celîl olan Allah "Izâ câeke'l-munâfikûn" sûresi içinde, beni dogrulayan âyetleri indirdi. Bunun üzerine Peygamber onlar lehine magfiret istemek için onlari çagirdi da, onlar baslarini büktüler."
"Husubun musennedetun" kavli hakkinda: Abdullah ibn Ubeyy ve arkadaslari en güzel giyimli iri vucûdlu ve yakisikli adamlardi, dedi [681].

317- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Onlara: Gelin, Allah'in Rasûlü sizin için magfiret isteyiversin denildigi zaman baslarini çevirdiler. Gördün ki, onlar kibirlerine yediremeyerek hâlâ yüz döndürüyorlar" (Âyet: 5); buradaki "Levvev ruûsehum = Baslarini büktüler" ta'bîri, "Baslarini hareket ettirdiler, Peygamber'i hor görüp istihza ettiler" demektir. Bu, "Leveytu" fiilinden olmak üzere seddesiz de okunuyor.

425-..... Zeyd ibn Erkam (R) söyle demistir: (Bir gazvede) amcamla beraber idim. Ben Abdullah ibn Ubeyy ibn SelûTü isittim, söyle diyordu:
— "Rasûlullah'in yanindakilere nafaka vermeyin, tâ ki etrafindan dagilsinlar. Eger O'nun yanindan Medine'ye dönersek, daha aziz olan, daha zelîl olani muhakkak oradan çikaracaktir."
Ben onun bu sözlerini amcama söyledim. Amcam da bunu Pey-gamber'e söyledi. (Abdullah ve arkadaslari bunu söylemediklerini ye-mînle kuvvetlendirince) Peygamber onlari dogruladi. Bu söyle oldu: Peygamber beni çagirtti, ben de O'na anlattim. Bunun üzerine Ra-sûlullah (S), Abdullah ibnu Ubeyy ve arkadaslarina haber gönderip çagirtti. Onlar, söylemediklerine yemîn ettiler. Bu sebeble Peygamber beni yalanladi. Bundan dolayi bana öyle bir gam isabet etti ki, asla böylesi bir gam

basima gelmemisti. Gittim, evimde oturdum. Am-, cam da bana:
— Kendini Peygamber'e tekzîb ettirecek ve öfkelendirecek kadar ileri gitmekten ne istedin? dedi.
Bunun üzerine Yüce Allah: "Münafiklar sana geldigi zaman: Se-hâdet ederiz ki, sen muhakkak ve mutlak Allah'in rasûlüsün, dedi-
ler..." sûresini indirdi. Peygamber adam gönderip beni çagirtti. Ve bu sûreyi okudu da:
— "Allah seni dogruladi" buyurdu [682].

318- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Onlar için ha magfiret istemissin, ha magfiret istememissin, haklarinda müsavidir. Allah onlari kesin olarak magfiret etmez* Sübhe yok ki, Allah fasiklar güruhuna hidâyet etmez" (Âyet: 6).

426- Bize Alî el-Medînî tahdîs etti. Bize Sufyân ibn Uyeyne tahdîs etti. Amr ibn Dînâr söyle dedi: Ben Abdullah ibn Câbir(R)'den isittim, söyle dedi: Bizler bir gazvede idik. -Sufyân, bir defasinda gazve yerine "Bir ordu içinde idik" seklinde söylemistir.- Derken Muhâ-cirler'den biri Ensâr'dan birinin kiçina vuruverdi. Bunun üzerine vurulan Ensârî:
— Ey Ensâr, yetisin! diye bagirdi. Muhâcirler'den olan da:
— Ey Muhacirler, yetisin! diye bagirdi. Bu bagirmalari Rasûlullah isitti de:
— "Nedir bu Câhiüyet da'vâsi?" diye sordu. Orada bulunanlar:
— Yâ Rasûlallah, Muhâcirler'den bir kimse, Ensâr'dan birinin kiçina ayaginin ucuyla vuruvermisti, dediler.
Rasûlullah:
— "Birakin bu âdeti. Çünkü o çirkin birseydir" buyurdu. Akabinde bunu Abdullah ibnu Ubeyy isitti ve:
— Onlar bunu yaptilar ha! Dikkat edin, vallahi eger Medine'ye dönersek en serefli ve kuvvetli olan, oradan en hakîr olani muhakkak çikaracaktir, dedi.
Bu söz Peygamber'e ulasti. Umer ayaga kalkti da:
— Yâ Rasûlallah! Beni birak (yânî izin ver) de su münâfikin boynunu vurayim, dedi.
Peygamber (S):
— "Onu birak. Insanlar: Muhammed sahâbîlerini öldürtüyor diye konusmasinlar" buyurdu.
Muhacirler Medine'ye geldikleri zaman, Ensâr, Muhâcirler'den daha çok idiler. Sonra bir müddet ardindan Muhacirler çogaldilar.
Râvî Sufyân: Ben bu hadîsi Amr'dan ezberledim, dedi. Amr da: Ben Câbir'den isittim: Biz Peygamber'in maiyyetinde idik... diyordu, demistir [683].

319- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Onlar öyle kimselerdir ki; Allah'in Rasûlü yaninda bulunanlara nafaka vermeyin, tâ ki sökülüp dagilsinlar,
diyorlardi. Hâlbuki göklerin ve yerin hazîneleri Allah'indir. Fakat o münafiklar ince anlamazlar" [684]

(Âyet: 7) .

427-.....Mûsâ ibn Ukbe söyle demistir: Bana Abdullah ibnu'l- Fadl tahdîs etti ki, kendisi Enes ibn Mâlik'ten söyle derken isitmis-tir: Ben (Basra'da iken) Harre vak'asinda musîbete ugrayanlar üzerine hüzünlenmistim. (Bu sirada Kûfe'de bulunan) Zeyd ibnu Erkam bana bir mektûb yazdi da, benim siddetli hüzüne düstügüm haberinin kendisine ulastigini ve Rasûlullah(S)'tan söyle buyururken isittigini zikrediyordu: "Allah 'im! Sen Ensâr'i ve Ensâr ogullarim magfiret eyle!"
Râvî Ibriu'1-Fadl "Ensâr'm ogullarinin ogullan" hakkinda duâ edip etmediginde sekk etmistir.
Enes ibn Mâlik'in yaninda bulunanlarin bâzisi Enes'ten, Zeyd ibn Erkam'm kim oldugunu sordular. O da:
— Bu mektûb sahibi o kimsedir ki, Rasûlullah "Iste bu, kulagi sebebiyle Allah'in kendisine vefa verdigi kimsedir" buyururdu [685].

320- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

'Onlar: Eger Medîne'ye dönersek, and olsun en aziz olan, oradan en zelil olani muhakkak çikaracaktir, diyorlardi. Hâlbuki izzet Allah'in, Rasûlü'nün ve müzminlerindir. Lâkin münafiklar bunu bilmezler" ö(Âyet: 8).

428- Bize el-Humeydî tahdîs etti. Bize Sufyân ibnu Uyeyne tah-dîs edip söyle dedi: Biz bu hadîsi Amr ibn Dinar'dan ezberledik. O söyle dedi: Ben Câbir ibn Abdillah(R)'tan isittim, söyle diyordu: Biz bir gazvede bulunduk. Muhâcirler'den bir adam, Ensâr'dan bir adamin kiçina vurdu. Ensârî:
— Yetisin ey Ensâr! diye bagirdi. Muhacir de:
— Yetisin ey Muhacirler! diye imdâd istedi.
Bu bagirmalari Allah, kendi Rasûlü'ne isittirdi. O da:
— "Bu nedir?" diye sordu. Oradakiler:
— Muhâcirler'den bir adam, Ensâr'dan bir adamin kiçina vurdu. Ensârî olan "Yetisin ey Ensâr!" dedi; Muhacir olan da "Yetisin ey Muhacirler!" dedi.
Bunun üzerine Peygamber (S):
— "Bu çagirma âdetini birakin. Çünkü o, kötü birseydir" buyurdu.
Câbir dedi ki: Peygamber Medine'ye geldigi zaman Ensâr daha çok idi. Sonra bir zaman ardindan Muhacirler çok oldular. Abdullah ibn Ubeyy:
— "Onlar bu isi yaptilar mi? And olsun eger Medine'ye dönersek, en aziz olan, oradan en zelîl olani muhakkak çikaracaktir" dedi.
Umer ibnu'I-Hattâb (R):
— Yâ-Rasûlallah! Beni serbest birak da su münâfikin boynunu vurayim, dedi.
Peygamber:
— "Onu birak. Insanlar: Muhammed sahâbîlerini öldürtüyor diye konusmasinlar" buyurdu [686].

64- et-Tegâbun Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

Ve Alkame ibn Kays, Abdullah ibn Mes'ûd'dan söyledi ki, o Yüce Allah'in "Allah'in izni olmayinca hiçbir musibet çatmaz. Her kim de Allah'a imân ederse Allah onun kalbine hidâyet verir..." (Âyet: ii) kavli hakkinda:
O su kimsedir ki, kendisine bir musibet isabet ettigi zaman, musibetin Allah'tan oldugunu bilerek ona rizâ gösterir, demistir [687].
Mucâhid de: "0 günde ki, Allah o toplama günü için hepinizi bir araya getirecek. Iste bu aldanma günüdür.., " (Âyet: 9>; buradaki "Tegâbun", cennet ehlinin ates ehlini aldatmasidir, demistir [688].
(Bâzi nüshalarda et-Talâk: 4., 5. ve 9. âyetlerdeki bâzi ta'bîrle-rin tefsirleri de burada et-Tegâbun'Ia beraber verilmistir.) [689]

65- et-Talâk Sûresi [690]

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

"Kadinlariniz içinden artik âdetten kesilmis olanlarla henüz âdetini görmemis bulunanlarin iddetlerinde eger
sübhe ederseniz, onlarin iddetleri üç aydir. Yüklü kadinlarin iddetleri ise yüklerini koymalari (ile biter).,. "
(Âyet: 4); buradaki "Eger sübhe ederseniz", "Eger hayiz oluyor mu, yâhud olmuyor mu, bilmezseniz" demektir.
Hayizdan oturmus olan kadinlarla henüz hayiz olmamis kadinlara gelince, bunlarin iddetleri üç aydir [691].
"RabbHnin ve O'nun rasûllerinin emrinden uzaklasip azmis olan nice memleket vardir ki, biz onlari en çetin bir hesaba çekmis, onlari akillara saskinlik verecek bir azaba ugralmisizdir. Iste o memleket (halki) yaptiginin agirligini tatmis, isinin sonu bir hüsran olmustur" (Âyet: 8-9); Mucâhid: Bu âyetteki "Vebale emrihâ",
"Cezâe emrihâ" (yânî "Isinin cezasini") ma'nâsinadir, demistir.

429-..... Ibnu Sihâb söyle demistir: Bana Salim, haber verdi ki, ona da babasi Abdullah ibn Umer (R) söyle haber vermistir: Kendi karisini hayiz hâlinde iken bosamisti. Akabinde Umer ibnu'I-Hattâb, Abdullah'in bu isini Rasûlullah'a zikretti. Rasûlullah (S) bu iste öfkelendi. Sonra: "Oglun o kadina geri dönsün, sonra kadin temizlenip tekrar âdetini görünceye, sonra tekrar temizleninceye kadar onu yaninda tutsun. Ikinci âdetinden temizlendikten sonra kendisine kadini bosamak fikri zahir olursa, o kadinla cinsî münâsebet yapmadan, temiz hâlinde iken kadini bosasin. Iste bu, Allah'in emrettigi gibi olan iddettir" buyurdu [692].

321- Bâb;

"... Yüklü kadinlarin iddetleri ise yüklerini koymalari (yânî dogurmalari ile biter). Kim Allah'a korunursa O kendisine isinde bir kolaylik verir" "Ölâtu't-ahmâV'in vahidi "Zâtu hamlin"dir.

430-.....Yahya ibn Kesîr söyle demistir: Bana Abdurrahmân ibn Avf in oglu Ebû Seleme haber verip söyle dedi: Ibn Abbâs'a bir adam geldi, Ebû Hureyre de yaninda oturuyordu. O adam Ibn Abbâs'a:
— Kocasindan kirk gün sonra doguran bir kadin hakkinda bana fetva ver, dedi.
Ibn Abbâs:
— Bu kadinin iddeti iki müddetten (yânî vefat iddeti ile hami iddetinden) en uzak olanidir, dedi.
(Ebû Seleme dedi ki:) Ben "Yüklü kadinlarin iddetleri ise yüklerini koymalaridir" âyetini söyledim.
Ebû Hureyre de:
— Ben kardesimin oglu, yânî Ebû Seleme ile beraberim, dedi. Bunun üzerine Ibn Abbâs, gulâmi Kureyb'i, Ümmü Seleme'ye
gönderip ona sordurdu. Ümmü Seleme de söyle dedi:
— Subey'a el-Eslemiyye gebe iken kocasi öldürüdü. Sonra Su-bey'a, kocasinin ölümünün ardindan kirkinci gecede dogurdu. Ardindan kendisiyle evlenilmek üzere tâlib olundu. Rasûlullah (S) da onu nikâh ettirdi. Ebü Senâbil ibnu Ba'kek de onu isteyenler arasinda idi.
Ve Süleyman ibn Harb ile Ebu'n-Nu'mân söyle dediler [693]: Bize Hammâd ibnu Zeyd, Eyyûb es-Sahtiyânî'den tahdîs etti ki, Mu-hammed ibn Sîrîn söyle demistir: Ben, içlerinde Abdurrahmân ibnu Ebî Leylâ'nin da bulundugu bir müzâkere halkasinda idim. Ibnu Ebî Leylâ'nin arkadaslari ona çok ta'zîm ediyorlardi. Ibnu Ebî Leylâ, kocasi ölen kadinin iddeti hakkinda:
— Iki müddetin en uzagidir, dedi.
Bunun üzerine ben Subey'a bintu'l-Hâris'in hadîsini, Abdullah ibn Utbe'den senediyle tahdîse basladim. Onun arkadaslarinin bâzisi beni susturmak için dudagini isirip isaret etti.
Muhammed ibn Sîrîn dedi ki: Ben onun bu görüsü inkâr ettigini anladim. Bunun üzerine ben de ona:
— Eger ben Abdullah ibn Utbe Kûfe'nin bir nahiyesinde bulunurken onun üzerine yalan söylemis isem, o takdirde ben çok ctir'et-li bir kimseyimdir, dedim.
O da bana karsi inkâr isareti yaptigindan utandi.
Ibnu Ebî Leylâ: Lâkin amcasi Ibn Mes'ûd bunu söylemedi, dedi.
îbn Sîrîn dedi ki: Ben bundan sonra Ebû Atiyye Mâlik ibnu Âmir'e kavustum da ona bu hadîsi tesbît etmek için sordum. Mâlik, bu Subey'a hadîsini (Abdullah ibnu Utbe'nin Subey'a'dan tahdîs ettigi gibi) bana tahdîs etmeye koyuldu. Bunun ardindan ben Mâlik ibn Âmir'e:
— Sen Abdullah ibn Mes'ûd'dan bu konuda birsey isittin mi? diye sordum.
Süleyman ibn Harb, Buhârî'nin üstadidir. Bu hadîsi burada böyle "Kaale" ta'-bîriyle üstadindan getirmistir. Süleyman ibn Harb ile Ebu'n-Nu'mân ikisi de Hammâd ibnu Zeyd'den; o da Eyyûb'dan diyerek, senedi ve hadîsi sevketmislerdir
- Biz Abdullah ibn Mes'ûd'un yaninda idik. O: Sizler kadin üzerine ruhsat yapmiyor da onun aleyhine tagliz mi yiyorsunuz (yani müddetin uzununu mu tatbik ediyorsunuz)? En kisa olan bu en-

Nisa Sûresi -et-Talâk Sûresi- en uzun sûreden (yânî en uzun sure olan el-Bakara'dan) sonra indi: "Yüktü kadinlarin iddetlen, yüklerim koymalari (yânî dogurmalari ile biter)" [694]

66- "Li-me tuharrimu" Sûresi [695]

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

322- Bâb:

"Ey Peygamber, sen kadinlarinin hosnûdlugunu arayarak, Allah'in sana halâl kildigi seyi niçin (kendine) haram ediyorsun? Bununla beraber Allah çok magfiret edici, çok merhamet eyleyicidir" (Âyet: I).

431-.....tbn Abbâs(R): Harâm(olsim ta'bîrini kullandigimda bu kisi keffâret yapar demistir. Ve yine Ibn Abbâs su âyeti söylemistir: "And olsun ki, Allah 'in Rasûlü 'nde sizin için güzel bir numune vardir... " (-el-Ahzâb: 21) [696].

432-.....Âise (R) söyle demistir: Rasûlullah (S), Zeyneb bintu Cahs'in yaninda bal serbeti içerdi ve onun yaninda çok kalirdi. Bunun üzerine ben ve Hafsa, Rasûlullah ikimizden hangimizin yanina gelirse ona "Sen megâfir mi yedin? Ben sende megâfir kokusu buluyorum" desin diye söz birligi yaptik. (Rasûlullah geldiginde Hafsa bu sözü söyledi). Rasûlullah (S):
— "Hayir, ben megâfir yemedim. Lâkin ben Zeyneb bintu Cahs'-in yaninda bal serbeti içmistim. Artik bir daha onu içmem. Ve iste yemîn de ettim. Sakin bunu baska bir kimseye haber verrrie!" buyurdu [697].

323- Bâb:

"Sen zevcelerinin hosnûdlugunu ariyordun..."; "Allah, yeminlerinizin (keffâretle) çözülmesini size farz kilmistir.
Allah sizin yardimcinizdir ve O hakkiyle bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir" (Âyet: 1-2) [698]

433-.....Bize Süleyman ibnu Bilâl, Yahya ibn Saîd'den; o da Ubeyd ibnu Huneyn'den tahdîs etti; o da Ibn Abbâs'tan isitmistir ki, o hadîs anlatarak söyle demistir: Umer ibnu'l-Hattâb'a bir âyetten sormak isterdim, bir sene durdum, heybetinden soramadim. Nihayet hacç yapmak üzere yola çikti. Beraberinde ben de çiktim. Döndügümüzde yolun birazinda (Merru'z-Zahrân'da) idik, bir ihtiyâci için erâk agaçlarina dogru sapti.
Ibn Abbâs dedi ki: Ben onun için durdum, nihayet isini bitirdi. Sonra beraberinde yürüdüm. (O abdest aliyor, ben de suyunu döküyordum; bir sirasini buldum.) Ona:

— Ey mü'minlerin emîri! Peygamberdin kadinlarindan Peygam-ber'e karsi birbirine sirt dayayan (yânî yardimlasan) o iki kadin kimdir? dedim.
Umer:
— Onlar Hafsa ve Âise'dir, dedi. Ibn Abbâs dedi ki: Ben:
— Vallahi bir seneden beri bunu sana sormak istiyordum, fakat sana saygimdan dolayi soramiyordum, dedim.
Umer:
— Öyle yapma, bende bir ilim oldugunu zannettigin birseyi hemen bana sor ki, bir bilgim varsa onu sana haber veririm, dedi.
Ibn Abbâs dedi ki: Sonra Umer söyle dedi:
— Vallahi biz dogrusu Câhiliyet zamaninda kadinlar için bir emir sayiya almazdik, tâ Allah onlar için indirdigini indirinceye ve haklarinda verdigi payi verinceye kadar. Ben, dedi, kendi kendime bir iste düsünürken, karim "Söyle söyle yapsan" dedi.
Umer dedi ki:
— Ben de ona: "O senin neyine gerek? Benim istemekte oldugum bir iste senin külfete girmen ne oluyor?" dedim. O da bana: "Hayret ederim sana, ey Hattâb oglu! Sen kendine karsi söz döndü-rülmesini istemiyorsun. Hâlbuki senin kizin Rasûlullah'a karsi söz döndürüyor, mirildaniyor, hattâ o günü öfkeli birakiyor" deyiverdi.
Hemen Umer kalkti, yeninde ridâsina aldi, tâ Hafsa'ya kadar gidip yanina girdi ve ona sunlari söyledi:
— Ey kizim, sen Rasûlullah'a karsi söz döndürüyor, hattâ bütün gün öfkeli birakacak kadar söyleniyormussun! dedi.
Hafsa da:
— Vallahi biz hepimiz O'na söz döndürmesi yapar, mirildaniriz, dedi.
Bunun üzerine ben:
— Bilirsin ki, ben seni Allah'in ukubetinden ve Rasülü'nün öfkesinden dâima sakindiririm. Ey kizim! Sakin seni arkadasinin güzelligi ve Rasûlullah'in ona sevgisi aldatmasin -Âise'yi kasdediyordu-! dedim.
Umer dedi ki:
— Sonra çiktim, yakinim oldugu için Ümmü Seleme'nin yanina girdim ve ona söyledim. Ümmü Seleme de:
— Taaccüb ederim sana ey Hattâb oglu! Herseye girdin, nihâ-: yet Rasûlullah ile zevceleri arasina da mi girmek istiyorsun? dedi.
Iste bu söz beni öyle bir tutus tuttu ki, vicdanimda duydugum teessürü kismen kirdi [699]. Bunun üzerine onun yanindan da çiktim.
Ve benim Ensâr'dan bir arkadasim vardi. Ben gitmedigim zaman o bana haber getirir, o gitmedigi zaman da ben ona haber getirirdim. Bu esnada biz Gassân meliklerinden birisinden de endîse ediyorduk; bize yürüyecegi söyleniyor, yüreklerimiz ondan dolgun bulunuyordu. Bir de baktim ki, arkadasim Ensârî kapiyi çaliyor "Aç, aç" dedi. Ben:
— Gassânî mi geldi? dedim. O:
— Hayir, ondan daha siddetli; Rasûlullah kadinlarindan bir köseye çekilmis, dedi.

Gönlümden: Hafsa ile Âise'nin burnu sürtüldü, dedim. Elbisemi aldim, çiktim, nihayet vardim. Anladim ki, Rasûlullah birkaç basamakla çikilir bir mesrebede (serbetlik denilen bir hücrede) siyah bir usagi da basamagin basinda. Ben usaga:
— Söyle, bu Umer ibnu'l-Hattâb'dir, dedim. Nihayet bana izin verildi.
Umer dedi ki:
— Ben Rasûlullah'a bu söyledigim sözleri hikâye ettim. Ümmü Seleme'nin sözüne geldigimde Rasûlullah gülümsedi. O bir hasir üzerinde bulunuyordu. Kendisiyle hasir arasinda hiçbirsey yoktu. Basinin altinda içi lif dolu bir mesin yastik vardi. Ayaklarinin yaninda dökülmüs biraz karaz (yânî Arab samgi denilen selem posasi), bas ucunda da asili bir posteki vardi. Rasûlullah'in bögründe hasirin izlerini gördüm de agladim.
O:
— "Seni aglatan nedir? buyurdu. Ben de:
— Yâ Rasûlallah, Kisrâ ve Kayser bulunduklari hâl içindeler. Sen ise Allah'in Rasûlü'sün! dedim.
O:
— "Dünyâ onlarin, âhiret bizim olmasina razi olmuyor musun?" buyurdu [700].

324- Bâb: [701]

"Hani Peygamber, zevcelerinden birine gizli bir söz söylemisti. Bunun üzerine o zevce bunu haber verip de Allah da ona bunu açiklayinca, (Peygamber) bunun bir kismini bildirmis, bir kismindan da vazgeçmisti. Artik bunu kendisine söyleyince, o zevce: 'Bunu sana kim haber verdi?' dedi. O da: 'Bana herseyi bilen, herseyden haberdâr olan haber verdi3 dedi" (Âyet: 3) [702].
Bu bâbda Aise'nin Peygamber'den olan hadîsi vardir

434-..... Buradaki senedde Yahya ibn Saîd tahdîs edip söyle demistir: Ben Ubeyd ibnu Huneyn'den isittim, söyle dedi: Ben îbn Abbâs(R)'tan isittim, söyle diyordu: Ben Umer'e sormak istedim de:
— Ey mü'minlerin emîri! Rasûlullah'a karsi birbiriyle yardim-lasan o iki kadin kimdir? dedim.
Ben sözümü tamamlamamistim ki, o:
— Âise ve Hafsa'dir, diye cevâb verdi [703].

325- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Eger her ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz ne iyi, çünkü hakîkaten sizin kalbleriniz kaymistir. Yok eger O 'nun aleyhinde birbirinize arka verirseniz, hiç sübhesiz Allah bizzat O'nun yardimcisidir, Cebrail de mü'minlerin sâlih olanlari da. Bunlarin ardindan bütün melekler de O'na yardimcidir" (Âyet: 4)
Bu baslik arasindaki bâzi tefsirler:
"Sagavtu"ve "Asgaytu", "Meylettim"; "Li-tesgâ" "Li- temîle"; "Zahîr'% "Avn, yânî yardimci"; "Tezâherûne", "Taavunûne" ma'nâsinadir.
Ve Mucâhid söyle dedi:

"Ey îmân edenler, kendilerinizi ve aile ferdlerinizi koruyun..."(Ayet. 6), "Kendilerinize ve aile ferdlerinize Allah'a takvâli olmayi tavsiye ediniz ve onlari edeblendiriniz" demektir [704].

435-.....Bize Yahya ibn Saîd tahdîs edip söyle dedi: Ben Ubeyd ibnu Huneyn'den isittim, söyle diyordu: Ben Ibnu Abbâs'tan isittim, söyle diyordu: Ben Umer'e, Rasûlullah'a karsi birbiriyle yardimla-san o iki kadini sormak ister dururdum. Bir sene bekledim, fakat sormak için uygun bir yer bulamadim. Nihayet onunla beraber hacc etmek üzere yola çiktim. (Dönüsümüzde) Zahrân mevkiinde bulundugumuz zaman Umer, kendi ihtiyâci için ileri gitti. Gelince:
— Bana abdest suyu yetistir, dedi.
Ben de kendisine bir kap ile su yetistirdim. O abdest alirken ona su dökmeye basladim. Burayi suâl için uygun bir yer gördüm de:
— Ey mü'minlerin emîri! Rasûlullah'a karsi birbirlerine arka olan o iki kadin kimdir? dedim.
Ibn Abbâs dedi ki: Ben sözümü tamamlamamistim ki, o:
— Âise ve Hafsa'dir, dedi [705].

326- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Eger o sizi bosarsa yerinize -Allah'a itaatle teslim olan, Allah Jin birligini tasdik eden, namaz kilan, günâhlardan tevbe ile vazgeçen, ibâdet eden, oruç tutan kadinlar, dullar ve kizlar olmak üzere Rabbanin ona sizden hayirlilarini vermesi umulur"
(Âyet: 5).

436-.....Enes (R) söyle demistir: Umer (R) söyle dedi: Peygamber'in kadinlari kiskançlik hususunda Peygamber'e karsi birlestiler. Ben onlara:
— Eger O sizi bosarsa, yerinize Rabb'inin O'na sizden hayirlilarini vermesi umulur, dedim.
Akabinde bu âyet indi [706].

67- "Tebâreke'llezî bi-yedihi'l-mülk" Sûresi [707]

"Tefâvüt" (Âyet: 3), "Ihtilâf; "Tefâvüt" ve "Tefevvüt" bir ma'nâyadir [708].
"Tekâdü temeyyezu mineH-gayz" (Ayet: 8), "Öfkesinden hemen hemen parçalanacak gibi olur" ma'nâsinadir.
"O, yeri sizin fâidenize hor kilandir. O hâlde onun omuzlarinda yürüyün, Allah'in rizkindan yiyin» son gidis ancak O'nadir" (Âyet: is>; buradaki "Menâkibihâ",
"Câniblerinde, taraflarinda" ma'nâsinadir.
"Teddeûne" ve "Ted'ûne" (Âyet: 27), "Tezekkerûne" ve "Tezkurûne" gibidir (yânî "Iddia edip durdugunuz, söyleyip durdugunuz" ma'nâsinadir).
“Onlar; üstlerinde kanatlarini açarak,. kapayarak uçan kuslari da görmediler mi? Bunlari (havada), O rahmeti herseyi kaplayan Allah'tan baskasi tutmuyor. Sübhesiz ki O herseyi hakkiyle görendir"

(Âyet: 19); buradaki "Yakbidne", "Kanatlarini çarparak..." ma'nâsinadir. Mucâhid söyle demistir: "Sâffâtin", "Kanatlarin yayilmasidir; "O, eger rizkini tutup kesiverirse, su size rizk verebilecek kim? Hayir onlar bir azginlik, bir nefret içinde mütemadiyen inâd etmislerdir" (Ayet-. 21); buradaki "Nufûrin", "Küfür" ma'nâsinadir.

68- Nûn ve'1-Kalem Sûresi [709]

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

Ve Katâde "Men'e güçleri yetecek adamlar tavriyle erkenden gittiler" (hyev. is); buradaki "Hardin", "Sirf
nefislerindeki ciddî bir men'e, öfkeye (güçleri yeterek erkenden gittiler)" demektir, dedi.
ibn Abbâs da: "Fakat onu (simsiyah olmus hâlde) görüverince: 'Herhalde biz yanlis gelenleriz' dediler"
(Âyet: 26); buradaki "Le-dâllûne", "Kendi bahçemizin mekânini sapitanlariz" (yânî yanlis bahçeye gitmis kimseleriz) ma'nâsinadir, demistir. Ibn Abbâs'tan baskasi da söyle demistir:
"(O bahçe) simsiyah kesilmis gibi oldu" (Âyet: 20);
"Geceden kesilip ayrilan sabah gibi ve gündüzden kesilip kopan gece gibi oldu'* demektir. Bu "Sarim", yine kumun çogundan-büyügünden kesilip ayrilmis her kum ma'nâsina ve yine bu "Sarim", "Katil" ve "Maktul" gibi "Masrûm" (yânî "Biçilmis, kesilmis") ma'nâsina olur [710].

327- Bâb:

Kaba, hasîn; bütün bunlardan baska da kulagi kesik olan hiçbir kisiyi tanima" (Âyet: 10-13) [711]

437-.....Ibn Abbâs (K)"Utullin ba'de zâlike zenîmin" kavli hakkinda:
— O Kureys'ten bir adamdir ki, kulaginda davar küpesi (veya kesigi) gibi bir sarkintisi vardir, demistir [712]

438-.....Ma'bed ibn Hâlid söyle demistir: Ben Harise ibnu Vehb el-Huzâî(R)'den isittim, o söyle dedi: Ben Peygamber(S)'den isittim, söyle buyuruyordu: "Dikkat edin! Size cennet ehlini haber veriyorum: Her zaîf olan ve her mütevâzi' mü'min kisi -yâhud: insanlar tarafindan zaîf görülen kisi-dir ki, o mü'min Allah üzerine yemin etse, muhakkak ki, Allah onu yemininde gerçek çikarir. Dikkat edin! Size ates ehlini de haber veriyorum: Onlar da her kati yürekli, kibirli -serrliy ululuk taslayan kimselerdir" [713].

328- Bâb:

"(O gün) baldirin açilacagi, kendilerinin secdeye da'vet edilecekleri bir gündür. Fakat güç

yetinmeyeceklerdir"
(Âyet: 42) [714].

439-.....Ebû Saîd el-Hudrî (R) söyle demistir: Ben Peygamber(S)'den isittim, söyle buyuruyordu: "(Kiyamet günü) Rabb'imiz kendi sakindan açar, derhâl O 'nun azametine her mü'min vemü'mi-ne secde eder. Yalniz dünyâda insanlara göstermek ve halka isittirmek için secde eden secdesiz kalir. Gerçi öylesi de secde etmeye gider, fakat onun sirti tek bir tabakaya döner" [715].

69- el-Hâkka Sûresi [716]

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

'Ad'e gelince: Onlar da ugultulu, azgin bir firtina ite helak edildiler. Allah onu yedi gece, sekiz gün ardi ardinca üzerlerine gönderdi... " (Âyet: 6-7); buradaki "Husûmen". "Ardi ardinca" ma'nâsinadir [717].
Ibnu Cubeyr söyle demistir:
"Artik kitabi sag eline verilmis olana gelince, der ki: Alin, okuyun kitabimi. Çünkü ben hakîkaten hesabima kavusacagimi bilmistim. Iste O, hosnûd bir hayât içindedir" (Âyet: 21); "Onun içinde rizâ ve hosnûdluk vardir" demek istiyor.
'Kitabi sol eline verilmis olana gelince; o da der ki: Âh keski benim kitabim verilmeseydi. Hesabimin da ne oldugunu bilmeseydim. Âh keski o kat 'f bir son verici olsaydi..." (Âyet. 25-27); buradaki "el~Kaadiye"t "Nefsi
öldürmüs olan ilk ölümdür" ki, sonra onun ardindan diriîtilmistir [718].
"O, âlemlerin Rabb'inden indirilmedir. Eger (Peygamber) bâzi sözleri bize karsi kendiliginden uydurmus olsaydi, elbette onun sag elini (kuvvetini) ahverirdik, sonra da hiç sübhesiz onun kalb damarini koparirdik. O vakit sizden hiçbiriniz buna mâni* de olamazdiniz" (Âyet: 43-47), buradaki "Ahadun" lafzi hem cemi' için, hem de tek için olur.
Ibn Abbâs:
"el-Vetîn", kalbin verîd (yânî atar) damarlaridir, demistir [719].
Yine Ibn Abbâs söyle demistir:
"Hakikat su bastigi zaman sizi akan gemide biz tasidik" (Âyet: ii); buradaki "Tagal-mâu", "Su çok oldugu zaman" ma'nâsinadir. "Semûd'a gelince, onlar tâgiye ile helak olundular" (Âyet: 5) denilir ki, bu tugyanlari sebebiyle helak olundular demektir. Ve yine
"Nûh kavmi üzerine sularin tugyan edip tasmasi gibi üzerime hüzünlendirici seyler tugyan etti (yânî çok oldu)" denilir [720].
"Gislînden baska yiyecek de yoktur" (Âyet: 36); buradaki Gislîn^f cehennem ehlinin kanla karisik irinlerinden
[721]

akan seydir . "...Sanki onlar, içleri bombos hurma kütükleri idiler" (Âyet: 7); buradaki "A 'câzu nahlin",
"Hurma kökleri ve gövdeleri" manasinadir.
"Simdi onlardan bir kalan görüyor musun?" (Âyet: s>; buradaki "Bâkiyetin", "Bakiyyetin" (yânî "Kalan") ma'nâstnadir.

70- Seele Sâilun Sûresi [722]

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"Günahkârlar o günün azabindan (kurtulmak için sunlari) feda etmek ister: Ogullarini, karisini, kardesini,
kendisini barindirmakta olan soyunu sopunu ve yeryüzünde kim varsa hepsini. Ki nihayet kendisini kurtarsin. Fakat ne mümkinl Çünkü hâlis alevdir, bedenin bütün uçlarim söküp koparandir" (Âyet: 11-16);
buradaki "el-Fasîle" kendisine en yakin olan babalarinin en küçügüdür. Soyundan intisâb eden ancak ona intisâb eder (yânî ona baglanir); "Li-ssevâ", "Iki el, iki ayak, vücûdun etrafi, uçlari ve basin derisi" ma'nâsinadir. Bas derisinin tekiline "Sevât" denilir. Vücûddan Ölüm yeri olmayan kisimlar "Sevân"dir.
"Simdi o küfredenlere ne oluyor ki, senin sagindan, solundan halka halka hep gözlerini sana dogru dikip bakmaktadirlar? Onlardan herkes naîm cennetine sokulacagini mi ümîd ediyor?" (Âyet: 36 38); buradaki
"Izûn", "Cemâatler" ma'nâsinadir, bunun tekili "IzetuiTdur [723].
"O gün onlar, sanki dikili birseye kosusuyorlar gibi kabirlerinden firlaya firlaya çikarlar" (Âyet: 43); buradaki
"Yûfidûn", "Çabuk çabuk, hizh hizli, sür'atle hareket ediyorlar" demektir. Bunun masdari olan "el-Iyfâd",
"el-Isrâ"' (yânî "Çabuk hareket etmek, sür'at eylemek") ma'nâsinadrr.

71- Nûh Sûresi [724]

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"Siz neye ummazsiniz Allah için bir vakaar? Yaratmisken O sizi tavir tavir bu tavra kadar!" (Âyet: 13-14); buradaki "Etvâran" "Su tavir, su tavir olarak" demektir. "Tavrini geçti" denilir ki, "Kadrini geçti" ma'nâsinadir [725].
"Bunlar büyük büyük tuzaklar yaptilar" (Âyet: 22); buradaki "Kubbâr", "Kubâr"dan daha siddetli ve daha beligdir. "Cummâl" ve "Cemil" de böyledir.
Çünkü seddeli olan kelime belâgatçe seddesizden daha siddetlidir. "Kubbâr", "Kebîr" ma'nâsinadir. Yine hafifletmekle seddesiz olan "Kubâran" da "Kebîr" ma'nâsinadir. Arab "Raculun hussânun ve

cemmâlun" der ve yine "Racûlun husânun ve cumâlun" der. ikinci
"Husânun" ve "Cumâlun" kelimeleri hafifletilmistir, yânî seddesizdir. Seddeliler, seddesiz olanlardan daha
beligdirler.
"Nûh: 'Ey Rabb'im, yeryüzünde kâfirlerden yurt tutan hiçbir kimse birakma' demisti" (Âyet: 26); buradaki
"Deyyâr", "Devr" masdarindan türemistir, lâkin bunun vezni "Deverân"dan "Fey'âlun"dur. Nitekim
Umer ibnu'l-Hattâb "el-Hayyu'l-Kayyâm" seklinde okudu, bu da "Kumtu" fiilindendir [726].
Baskasi da: "(Yeryüzünde dolasan) bir tek deyyâr birakma" demektir, dedi [727].
"Nûh söyle demisti:..* Ey Rabb'im, beni, anami, babami, îmân etmis olarak evime girenleri (kiyamete kadar gelecek) erkek mü 'minleri ve kadin mü 'minleri
Sen magfiret eyle. Zâlimlerin helakinden baska birseyini de artirma!" (Âyet: 28); buradaki "Tebâren", "Helâken"
ma'nâsinadir, dedi (Bu ikisini söyleyen Ebû Ubeyde'dir).
Ve Ibn Abbâs söyle demistir: "Söyle dedim: Artik RabbHnizden magfiret isteyin. Çünkü çok magfiret edicidir. (O sayede) gök üstünüze bol bol yagmur saliverir. Sizin mallarinizi, ogullarinizi da çogaltir; size baglar, bustânlar verir; size irmaklar akitir" (Âyet: io-i2); buradaki "Midrâran", "Yagmurlarin bâzisi bâzisinin ardindan gelir, ardarda yagar*' ma'nâsinadir [728].
"Size ne oluyor, Allah için bir vakaar ummuyorsunuz?" (Âyet: 13); buradaki "Vakaaran",
"Azameten" ma'nâsinadir [729].

329- Bâb:

"Sakin taptiklarinizi birakmayin. Hele Vedd'den, Suvâ'dan, Yegûs'tan, Yeûk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin, dediler" (Âyet: 23) [730].

440-.....Ibnu Cureyc söyle demistir: Ve Atâ el-Hurâsânî, Ibn Abbâs(R)'tan olmak üzere söyle dedi: Nûh kavmindeki vesenler, sonradan Arab kavminde oldu. Vedd putuna gelince; o, Devmetu'I-Cendel'de Kelb kabilesinin idi. Suvâ' putu, Huzeyl kabilesinin idi. Yeûs, Murad kabilesinin, sonra da Yemen'in Sebe' sehrinin yaninda el-Cevf mevkiinde Gutayf ogullari'nm idi. Yeûk, Yemenli bir kabîle olan Hemdân'in idi. Nesr de Himyer'in Zu'1-Kelâ' hanedaninin idi. Bu isimler esasen Nûh kavminden bâzi sâlih adamlarin isimleridir. Bu iyi kimseler vefat ettikleri zaman seytân onlarin mensûb olduklari kavimlerine, bunlarin adlarina, hayâtlarinda oturageldikleri mey-ki'lere birtakim putlar dikin ve onlara bu adamlarin isimlerini verin diye vahyetmistir. Onlar da putlari dikmisler ve bunlara o iyi kimselerin adlarim vermisledir. Bu heykellere ilk zamanlarda ibâdet edilmemistir. Nihayet bunlari dikmis olan nesiller vefat ettikleri ve bunlarla ilgili bilgiler neshedilip unutuldugu zaman, cehaletle bunlara tapilmistir [731].

72- "Kul ûhiye ileyye" Sûresi [732]

Rahman ve Rahîm olan Allah ‘in ismiyle
Ibn Abbâs: "Hakîkaten Allah'in kulu, ona ibâdet için kalktigi zaman neredeyse onlar etrafinda keçeler oluyorlardi" (Âyet: i?>; buradaki "Libeden", "A'vânen" (yânî "Yardimci" demek olan "Avn"in cem'i olup "Yardimcilar") ma'nâsinadir, demistir.

441-.....Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Rasûlullah (S), sahâbîlerinden bir topluluk içinde Ukâz panayirina dogru, oraya gitmek üzere yürüdü. O târihte seytânlar ile semâ haberi arasina engel konulmus, yânî semâdan haber almaktan men' edilmisler ve üzerlerine delici ates parçalan atilmaga baslamis bulunuyordu. (Semâya dogru çikip kovulan) Seytânlar, kavimleri yanina döndüklerinde kendilerine:
— Ne olursunuz (neden bir haber getirmiyorsunuz)? dediler.
Onlar da:
— Semâdan haber almaktan men' edildik, üzerimize atesler gönderildi, dediler.
Bunun üzerine îblîs onlara:
— Sizin haber almaniza engel olan muhakkak yeni meydana gelmis birseydir. Arzin dogularini ve batilarini dolasin da semâdan haber almaniza engel olan bu yeni meydana gelmis isin ne olduguna bakin, dedi.
Akabinde cinnler yürüdüler, Arz'in dogularini ve batilarini dolastilar, her yerde kendileriyle semâ-haber arasina engel olan bu isin ne olduguna bakip ariyorlardi.
Ibn Abbâs dedi ki: Iste bunlarin içinden Tihâme yönüne yöne-lip gitmis olan takini, Ukâz panayirina gitmek üzere nahle mevkiinde bulunan Rasûlullah'in bulundugu yere varmis oldular. O sirada Rasûlullah orada sahâbîlerine sabah namazim kildiriyordu. (Namazda okudugu) Kur'ân'i isitince bunlar ona iyice kulak verip isitmeye çalistilar. Ve birbirlerine:
— Semâdan haber almaniza mâni' olan iste budur, dediler. Iste o zaman bu haberciler kendi kavimleri yanina döndüklerinde:
— Ey kavmimiz, "Biz hakîkî hayranlik veren bir Kur'ân dinledik ki, o Hakk 'a ve dogruya götürüyor. Bundan dolayi biz de ona îmân ettik, RabbImize hiçbirseyi asla ortak tutmayacagiz" dediler.
Azîz ve Celîl olan Allah da Peygamberi üzerine: "De ki: Bana su hakikat vahyolunmustur: Cinnden bir zümre benim okuyusumu dinlemis de sunu söylemislerdir: Biz hakîkî hayranlik veren bir Kurbân dinledik..." âyetlerini indirdi.
Rasûlullah'a ancak cinnIn bu sözleri vahyolunmustur [733].

73- el-Muzzemmil Sûresi [734]

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

Rabb'inin adini an, O'na tebettul edip kesil** (Âyet: 8); Mucâhid: Buradaki "Tebettul edip kesil",

"O'na ihlâs
et manasinadir, dedi [735].
"Çünkü bizim yanimizda bukagilar var ve yakici bir ates var'1 (Âyet: 12). el-Hasenu*l-Basrî söyle demistir: "Enkâlen",
"Kuyûden" yânî "Bukagilar (baglama tobruklari)" ma'nâsinadir.
"Eger siz küfrederseniz» çocuklari ak saçli ihtiyarlara çevirecek olan bir günden kendinizi nasil koruyabileceksiniz? Gök bile o sebeble yarilmis, O'nun va'di fiile çikarilmis olacaktir" (Âyet: 17-18); buradaki
"Munfatirun bihV\ "Onunla agir yük yükletilmis,
agirlikla bastirilmis" demektir.
Ibn Abbâs da söyle demistir:
"0 günde yerler, daglar sarsilir ve daglar akip dagilan bir kum yiginina döner" (Âyet: m>; buradaki "Kesîben
mehîlen", "Akici kum" ma'nâsinadir.
"Fir'avn, o RasûVe isyan etti de biz de onu agir ve çetin bir tutusla yakalayiverdik" (Âyet: ie>; buradaki
"Vebîlen", "Sedîden" ma'nâsinadir.

74- el-Muddessir Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"Ey bürünüp sarinan! Kalk artik korkut. Rabb'ini büyük tani, elbiselerini temizle, azabi terkeyle, iyiligi çogu isteyerek- yapma. Rabb 'in için katlan. Çünkü o boru öttürülünce; iste o gün, kâfirlerin aleyhine pek çetin bir gündür, kolay degildir" (Âyet: 1-10); buradaki
"Yevmun asîrun", "Yevmun sedîdun" ma'nâsinadir [736].
"Artik sefaat edicilerin hiçbir sefaati onlara fayda vermeyecek. Böyle iken sunlara ne oluyor ki, hâlâ ögütten yüz çeviricidirler? Sanki onlar arslandan ürküp kaçan vahsî eseklerdir!" (Âyet: 48-5i>; buradaki "Kasvere
insanlarin hafif hisirtisi, tikirdisi ve sesleri ma'nâsinadir. Ebû Hureyre (R) de: Arslan ve her siddetli sey "Kasvere "dir, demistir.
"Mustenfira", "Nefret eden, kaçan", ürkütülmüs, korkutulmus" ma'nâsinadir [737].

442- Bize Yahya ibn Mûsâ el-Belhî tahdîs etti. Bize Vekî' ibnu'I-Cerrâh, Alî ibnu'l-Mubârek'ten; o da Yahya ibn Ebî Kesîr'den tahdîs etti (o, söyle demistir): Ben Ebû Seleme ibn Abdirrahmân ibn Avf a Kur'ân'dan ilk inen vahyi sordum.
O:
— Yâ eyyuhel-muddessir..." der. Ben:
— "îkra' bVsmi Rabbikellezîhalaka" oldugunu söylüyorlar, dedim.
Bunun üzerine Ebû Seleme söyle dedi:

— Ben Câbir ibn Abdillah'a bundan sordum ve ona senin söyledigini söyledim. Câbir söyle dedi: Ben sana Rasûlullah'in bize tahdîs ettiginden baska birsey tahdîs etmiyorum. Rasûlullah söyle buyur-, du: "Ben Hira'da i'tikâf ettim. Oradaki i'tikâfimi yerine getirdigim zaman, (oradaki magaradan) asagiya indim. Bu esnada nida olundum. Ben sagimdan baktim, hiçbirsey göremedim; solumdan baktim hiçbirsey göremedim. Önüme baktim yine birsey göremedim, arkama baktim yine hiçbirsey göremedim. Basimi yukari kaldirdigimda birsey gördüm ...A kabinde Hadîce 'ye geldim ve: Beni disâr(\a) örtün ve üzerime soguk su dökün! dedim." Rasûlullah devamla buyurdu ki: "Beni örttüler ve üzerime soguksu döktüler." Rasûlullah devamla buyurdu ki: "Akabinde Ey bürünüp sarinan (= Muddessir), kalk artik inzâr et, RabbHni büyükle... âyetleri indi" [738]

330- Bâb: Yüce Allah'in "Kalk da inzâr et" Kavli

443-.....Buradaki râvîlerin olusturdugu senedde de Peygamber(S)'in "Ben Hirâ'da i'tikâf ettim..." buyurdugunu, Usmân ibn Umer'in, Alî ibnu'l-Mubârek'ten rivayet ettigi hadîsin benzeri olarak rivayet etmislerdir.

331- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Ve RabbHni tekbîr edip büyükle' (Âyet: 3).

444-.....Yahya ibn Ebî Kesîr tahdîs edip söyle demistir: Ben Ebû Seleme'ye:
— Kur'ân'in hangi kismi ilk Önce indirildi? diye sordum. O:
— "Yâ eyyuheH-müddessir" dedi. Ben kendisine:
— Bana, ilk indirilenin ' (lkra * bi 'smi Rabbike llezî halaka *' oldugu haber verildi, dedim.
Bunun üzerine Ebû Seleme ibn Abdirrahmân söyle dedi:
— Ben de Câbir ibn Abdillah'a: Kur'ân'in hangi kismi ilk önce indirildi? diye sordum. Câbir de bana: "Yâ eyyuhel-müddessiru "dur, dedi. Ben de kendisine: Bana, ilk indirilen kismin "Ikra' bVsmirab-bike'ttezthalaka" oldugu haber verildi, dedim. Bunun üzerine Câbir söyle dedi: Ben sana Rasûlullah(S)'in söyledigi seyden baskasini haber vermiyorum. Rasûluilah söyle buyurdu: "Ben Hirâ'da Vtikâfta bulundum, ttikâfimi yerine getirince dagdan asagiya inip vadinin içine girdigimde nida edildim. Önüme, ardima baktim; sagimdan ve solumdan baktim, bir de gördüm ki, o melek gökle yer arasinda bir taht üzerinde oturmus... Akabinde Hadîce'ye geldim de: Beni örtün ve üzerime soguk su dökün, dedim. Bu sirada bana "Yâ eyyuhe'l-müddessir = Ey bürünüp örtünen Müddessir! Kalk inzâr et ve Rabb'ini büyükle! Indirildi [739]

332- Yüce Allah'in Su Kavli Babi:

"Ke elbiselerini tertemiz(Âyet: 4).

445-..... ez-Zuhrî söyle demistir: Bana Ebû Seleme ibnu Abdirrahmân haber verdi ki, Câbir ibn Abdillah (R) söyle demistir: Ben Peygamber(S)'den isittim, kendisi vahyin bir ara kesilmesinden

söz ediyordu. Iste bu hadîsi sirasinda söyle buyurdu:
— "Ben yürürken birdenbire gökyüzünden bir ses isittim. Basimi kaldirdim. Bir de baktim ki Hirâ'da, bana gelen melek (yâni Cib-rîl aleyhi's-selâm) semâ ile Arz arasinda bir kürsî üzerine oturmus. Bundan çok korktum. Evime dönüp: Beni örtün, beni örtün! dedim. Beni örttüler. Bunun üzerine Yüce Allah: "Ey bürünüp örtünen (Mud-dessir)!" Sûresi'ni "Veyr-ricze fehcur" kavline kadar indirdi."

Bu (temizlik emri), namaz farz kilinmadan önceydi. Buradaki "er-Rucze", Vesenler, putlardir[740].

333- Bâb: Yüce Allah'in: Ve 'r-ricze fehcur' * Kavli

"er-Riczu" ve"r-Ricsu' "Azâb"dir, deniliyor[741].

446-.....Ibn Sihâb söyle demistir: Ben Ebû Seleme ibn Abdirrahmân'dan isittim, o söyle dedi: Bana Câbir ibnu Abdillah (R) haber verdi. O da Rasûlullah(S)'tan isitti ki, Rasûlullah vahyin bir süre kesilmesi vaktini anlatiyordu:
— "Ben yürürken gökten bir ses isittim, hemen gözümü gökyüzü tarafina kaldirdim. Gördüm ki, bana Hirâ'da gelmis olan melek, gök ile yer arasinda bir kürsî üzerinde oturmaktadir. Ben ondan korktum, hattâ yere düstüm. Aileme geldim de: Beni örtün, beni örtün! dedim. Onlar beni örttüler. Akabinde Yüce Allah "Yâ eyyuheH-mud-dessir!" sûresini "Fehcur" kavline kadar indirdi."
Ebû Seleme: "er-Riczu", vesenler, putlardir, dedi. Bundan sonra vahy kizisti da arka arkaya devam etti (ardi arasi kesilmedi)[742].
Digeri de Abdullah ibn Muhammed el-Müsnidî, o da Abdurrazzâk, o da Ma'-mer ibn Râsid, o da ez-Zuhrî yolu.

75- el-Kiyâme Sûresi [743]

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Ve Yüce Allah'in Su: "Onu acele etmen için dilini onunla depretme" (Âyet: 16) Kavlinin Tefsiri

Ve Ibn Abbâs söyle demistir:
"Kiyamet gününe and ederim. Kendini alabildigine kinayan nefse de yemin ederim. Insan zanneder mi ki,
herhalde biz onun kemiklerini toplayip bir araya getirmeyecegiz? Evet, biz parmak uçlarini bile derleyip iade etmeye kaadiriz. Fakat insan, önündekini yalanlamak diler" {Âyet: i-5); buradaki "Suden", "Hemelen" (yânî "Kaanûnlarla mükellef tutulmaz, cezalandirilmaz, ihmâl edilmis") ma'nâsinadir.
"Li-yefcura emâmeh": Insan: "Tevbe edecegim, iyi amel yapacagim" der durur (yânî, insan gelecek zaman içinde günâh islemek üzerinde devam etmek ister ve tevbe edecegim,iyi amel yapacagim der

durur) [744].
"O gün insan: Kaçis nereye? diyecek. Hayir, hiçbir siginak yok" (Âyet: io-ii); buradaki "Lâ vezera", "Lâ hisna" ma'nâsinadir [745].

447-.....Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Peygamber (S) kendisine vahy indigi zaman onunla dilini hareket ettirip depretirdi. Bu hadîsin râvîlerinden Sufyân ibn Uyeyne, dili hareket ettirme keyfiyetini vasiflayip ta'rîf etmistir. Peygamber bununla Kur'ân'i bellemeyi istiyordu. Iste bunun üzerine Allah: "Onu acele bellemen için dilini onunla depretme..." âyetlerini indirdi.

334- Bâb:

'Onu (gögsünde) toplamak ve onu okutmak, sübhesiz bize aiddir " (Âyet: 16) [746].

448-.....Mûsâ ibnu Ebî Âise el-Kûfî, Saîd ibn Cubeyr'e, Yüce Allah'in "Dilini onunla depretme" kavlinden sordu. Ibn Cubeyr dedi ki: Ibn Abbâs söyle dedi:
— Peygamber (S) kendisine vahy indirildigi zaman dudaklarini hareket ettirdi. (Cibril'in diliyle) kendisine: "Vahy ile dilini hareket ettirme*1 denildi. Peygamber Kur'ân'dan birseyin kaçmasindan korkuyordu. "Onu toplamak ve okutmak bize âiddir"; yâni buradaki "Cem'ahu" "Kur'ân'i senin gögsünde toplamamiz bize âiddir"; "Kurânehu " da "Onu senin dilinle okutmak yine bize âiddir." "Öyleyse biz onu okudugumuz vakit", "Üzerine indirildigi vakit", "Sen onun kiraatine uy. Sonra açiklamak da hakikat bize âiddir", yânî "Onu senin dilin üzere beyân etmemiz de bize âdidir" buyuruyor [747].

335- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Öyleyse biz onu okudugumuz vakit sen onun kiraatine uy" (Âyet: 18).
Ibn Abbâs söyle demistir:
'Okudugumuz vakit", "Onu beyân ettigimiz vakit"; "Sen ona uy", "Onunla amel et" demektir.

449- Bize Kuteybe ibn Saîd tahdîs etti. Bize Cerîr ibn Abdilha-mîd, MûsâibnEbîÂise'den; o da Saîd ibn Cubeyr'den tahdîs etti ki, "Lisânini onunla depretme" kavli hakkinda Ibn Abbâs söyle demistir:
— Rasûlullah (S), Cibril vahiyle indigi zamanlarda, vahy sebebiyle dilini ve dudaklarini hareket ettirmesi nev'inden bir hâlde olurdu. Böyle vahy inmesi haleti kendisine siddetli olurdu. Vahy inmesi hâletindeki bu siddetli olus, kendisinden taninir, bilinirdi. îste kendisine siddetli olurdu. Vahy inmesi hâletindeki bu siddetli olus, kendisinden taninir, bilinirdi. Iste kendisine olan bu siddet sebebiyle Allah "Lâ uksimubi-yevmi'l-kiyâme" Sûresi'ndeki "Onu acele etmen için dilini onunla depretme. Onu toplamak ve onu okutmak, sübhesiz bize âiddir" âyetlerini indirdi. "Cem'ahu": Onun senin gögsünde toplamamiz bize âiddir, onu okutmak da bize âiddir. "Biz onu okudugumuz vakit sen onun okunusuna uy": Biz onu indirdigimiz zaman sen onu iyi dinle, "Sonra onu beyân

etmek de hakîket bize âiddir": Onu senin dilinle açiklamamiz bize âiddir, buyurdu.
Ibn Abbâs:
— Artik Cibrîl O'na geldigi zaman susar, Cibril gittigi zaman da getirdigi vahyi Allah'in kendisine va'd ettigi gibi okur oldu [748].
"Sana yaklassin, çünkü lâyiksin. Yine sana yaklassin, çünkü lâyiksin" (Âyet: 34-35); buradaki "Evlâ leke fe-evlâ", bir tehdîddir.

76- "Hel Etâ Ale'l-Insâni" Sûresi [749]

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

"Insanin üzerine uzun devirden öyle bir zaman geldi ki, o, anilmaya deger birsey bile degildi. Hakikat biz insani
birbiriyle karisik bir damla sudan yarattik. Onu imtihan ediyoruz. Bu sebeble onu isitici, görücü yaptik"
(Âyet: 1-2);
burada "Hel etâ aleH-insâni"'deki "HeV'in ma'nâsi hakkinda söyle deniliyor: "Hel", "Cahd" (yânî inkâr ve nefî) de olur, haber de olur (yânî kararlastirilmis bir isten kendisiyle haber verilen edad ma'nâsina da olur). Buradaki "Kad" ma'nâsina olan haber nev'indendir [750].
Yüce Allah "Insan bir seydir, fakat o müddet içinde insan anilir, bu ad ile taninir birsey degildi" buyuruyor. Bu "Insan nâmiyle anilmadigi devir", Allah'in onu balçiktan yaratmaya basladigi zamandan içine rûh üflenmesine kadardir [751].
"Min nutfetin emsâcin", "Karisik bir nutfeden" demektir ki, bu "Karisik nutfe" kadinin suyu, erkegin suyu, daha sonra kan ve alaka'dir. Birsey birseyle karistirildiginda "Mesîcun" denilir. Bu, senin ona "Halîtun" ve "Memsûcun" demekligin gibidir; bu "Mahlûf'un benzeridir.
"Gerçek biz ona yolu gösterdik. Ister sükredicU ister nankör olur. Hakikat biz kâfirler için zincirler, bukagilar, alevlendirilmis bir ates hazirladik" (Âyet: 3-4); buradaki (Selâsile" kelimesi (Nâfi', Hisâm, Ebû Bekr ve Kisâî kiraatlerinde) digerleri gibi tenvînlidir. Bâzilari bunun tenvînli olmasina cevaz vermemistir.
"Iyiler adagini yerine getirirler, serri yaygin olan o günden korkarlar" (Âyet: 7); buradaki "Mustatlren", "Çok uzamis, yayilmis" ma'nâsinadir. "el-Belâ" ve "el-Kamtarîr", "Siddetli, yaygin musîbet"tir. "Yevmun kamtarîrun" ve "Yevmun kumâtirun" seklinde de söylenir. "el-Abûs" (Âyet: io),
"el-Kamtarîr", "el-Asîb" (Hud 77), bunlar belâ içinde olabilecek günlerden en siddetlileridir [752].
' 'Biz yarattik onlari. Mafsularini da biz pekistirdik. Diledigimiz vakit de yerlerine kendileri gibi olanlari getiririz" (Âyet. 28). Ma'mer (ibn Râsid) buradaki "Esrahûm", "Siddetu'1-halk" yânî "Yaratilislarinin saglamligindir. Senin deve semeri ve kadin mahfesi nev'inden hayvan üzerine bagladigin hersey "Me'sûr"dur, yânî "Baglanmistir, demistir [753].

77- el-Murselât Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

"(O kâfirlere söyle denilecek:) Haydi o yalan diyegeldiginiz seye gidin. Haydi o üç çatallinin gölgesine gidin. Ki o gölgelendirici degil, alevden de korumaz. Çünkü o öyle kivilcim atar ki, herbiri sanki bir saraydir. Herbiri sanki sari sari erkek develerdir. Yalan sayanlarin vay o gün hâline! Bu, dillerinin konusmayacagi bir gündür. Onlara izin de verilmeyecek ki özür dilesinler" (Âyet: 29-36). Ve Mucâhid, buradaki "Cumâlât", "Hibâl" (yânî
gemileri bagladiklari kalin ipler) ma'nâsinadir, demistir [754].
"Onlara rükû' edin (egilin) denildigi zaman rükû' etmezler" (Âyet: 4); bu, "Namaz kilin denildigi zaman namaz kilmazlar" ma'nâsinadir, demistir.
Ibn Abbâs'a "Bu, dillerinin konusmayacagi bir gündür"(Âyet: 35) kavli, "Rabb'imiz olan (Sen) Allah'a and ederiz
ki, biz müsriklerden degildik" (d-Enâm: 22) kavli ve bir de "O gün agizlarinin üstüne mühür basariz... " (Yâsîn: 65) âyetleri soruldu (yânî: Bunlar arasini birlestirmek nasildir? denildi). O da bu soruya: Kiyamet günü çok çesitli zamanlari ve mekânlari olan uzun bir gündür.
Bir zaman ve mekânda konusurlar, bir zaman ve mekânda da agizlari üzerine mühür basilir (konusmaz olurlar), diye cevâb vermistir.

450-.....Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle demistir: Bizler Rasûlullah'in beraberinde idik. Kendisine "Vel-murselâti" Sûresi indirildi. Biz de hemen bu sûreyi O'nun agzindan almaga çalisiyorduk. Bu sirada bir yilan çikti. Biz hemen onu öldürmege kosustuk, fakat yilan bizleri geçti ve kovuguna girdi. Bunun üzerine Rasûlullah (S):
— "Sizler onun serrinden korundugunuz gibi, o da sizin serrinizden korundu" buyurdu.

451-.....Buhârî burada bu Abdullah ibn Mes'ûd hadîsinin rivayet edildigi ayri ayri bes senedi tam olarak vermis, metin vermemistir.

452-..... el-Esved söyle demistir: Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle dedi: Bizler (Minâ'da) bir magaranin içinde Rasûlullah(S)'in beraberinde bulundugumuz sirada kendisine "Vel-murselâti" Sûresi indi. Biz de hemen O'nun agzi bu sûreyi okumakla henüz islak oldugu hâlde (yânî inmesinin ilk vaktinde taze taze), bu sûreyi O'nun agzindan aldik. Bu sirada bir yilan çikti. Rasûlullah (S):
— "Üzerinize vâcibdir: Bu yilani öldürünüz" buyurdu. Abdullah dedi ki: Biz yilana dogru kosustuk, fakat yilan bizim
önümüze geçti.
Abdullah dedi ki: Bunun üzerine Rasûlullah:
— "Yilan sizin serrinizden vikaaye olundu, nitekim sizler de onun serrinden vikaaye olundunuz" buyurdu [755].

336- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

'Çünkü o ates öyle kivilcim atar ki, herbiri sanki bir saraydir" (Âyet: 32) [756].

453-..... Bize Abdurrahmân ibnu Abis en-Nahaî tahdîs edip söyle dedi: Ben Ibn Abbâs'tan isittim. O "Innehâ termîbi-sererin kel-kasan" kavlini ilKe'l-kasari" seklinde fetha ile okuyor ve söyle diyordu:
— Biz agaci üç zira' kadar yâhud daha az uzunlukta olarak kaldirirdik. Biz bu uzunluktaki agaci kisin onunla isinmak için kaldirir dikerdik de buna "el-Kasar" ismi verirdik [757]

337- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Sanki o kivilcimin herbiri sari sari erkek develerdir (Âyet: 33) [758].

454-..... Abdurrahmân ibnu Abis söyle dedi: Ben Ibn Abbâs(R)'tan isittim, o "Innehâ termî bi-sererin ke'l-kasri" -sâd'm sükûnu ile- kelâmi hakkinda söyle dedi:
— Biz üç zira' kadar ve bundan uzun agaç gövdesini almaya karar verirdik de bunu kisin sogugundan siperlenmek için kaldirir dikerdik. Iste biz bu uzunluktaki agaca "el-Kasar" ismi verirdik. "Keennehu cumâlâtun sufrun", buradaki "Cumâlât'% "Birbiri üstüne yigilip toplanir da nihayet adamlarin belleri gibi olan gemilerin baglandigi kalin iplerdir [759].

338- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Bu, onlarin konusamayacaklari gündür (Âyet: 35).

455-..... Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle demistir: Biz Pey-
gamber'in beraberinde (Minâ'da) bir magara içinde bulundugumuz sirada kendisine "VeH-murselâti" Sûresi indi. Peygamber bu sûreyi tilâvet ediyordu. O'nun agzi bu sûreyi okumakla taptaze oldugu hâlde (yânî ilk inisinde) ben de O'nun agzindan bu sûreyi almaya çalisiyordum. Ansizin bir yilanin üzerimize hücum ettigini gördük. Pey-gayber (S):
— "Yilani öldürün" buyurdu.
Biz de onu öldürmeye davrandik. Fakat yilan gitti. Bunun üzerine Peygamber:
— "Siz yilanin serrinden korundugunuz gibi, o da sizin serrinizden korundu" buyurdu.
Buhârî'nin üstadi Umer ibnu Hafs: Ben bu hadîsi babam Hafs ibn Giyâs'tan ezberledim, bunda "Minâ'da bir magara içinde bulunuyorduk" fikrasi vardir, demistir [760].

78- "Amme Yetesâelûne" Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Mucâhid söyle dedi:
"Çünkü onlar hiçbir hesâb ummuyorlardi" (Âyet: 27), "Onlar hesaba çekilmekten korkmuyorlardi" ma'nâsinadir.
"Ona hitâbda bulunmaya mâlik olamazlar" (Âyet: 37). 'Kendilerine kelâm hususunda izin vermesi müstesna, O'na kelâm edemezler" demektir [761]. "O gün Rûh ve ia "Onlar birbirlerine neyi sorusturuyorlar? Hakkinda ihtilâf edici oldukla büyük haberi mi?" (Âyet: 1-3) kelâmindan dolayi "Amme Sûresi" ve "Nebe' melekler saff saff ayakta duracaktir. Bir kelime söyleyemezler, ancak o Rahman hn izin verdigi ve dogru söyleyen kimse müstesna" (Âyet: 38); buradaki "Savâben", "Dünyâda hakk söyleyen ve onunla amel eden" (yâhud "La ilahe ille'llah diyen kimse) müstesna, demektir [762].
îbn Abbâs, "Paril paril parildayan bir kandil astik. O sikici mengenelerden de saril saril bir su indirdik.
Onunla dâne, nebat ve sarmasmis bahçeler çikaralim diye" (Âyet: 13-16); buradaki "Seccâcen", "Saril saril dökülen"; "Elfâfen", "Birbirine sarmasmis" ma'nâsinadir, demistir. Yine Ibn Abbâs, buradaki "Vehhâcen", "Mudîen(Ziya saçan)" ma'nâsinadir, demistir.
Ibn Abbâs'tan baskasi da söyle demistir:
"Onlar orada ne bir serinlik, ne de içilecek birsey tatmayacaklar. Sâde bir kaynar su, bir de irin!" (Âyet: 2425); buradaki "Gassâkan", "Seyyâlen" (yânî"Çok akan") ma'nâsinadir. Çünkü bu "Gasagat aynuhu", "Gözü akti, sibillendi" ve "YagsikuH-cerhu", "Yara akiyor" (yânî "Ondan sari su akiyor") "Seyelân ediyor" ma'nâsindandir. "Gassak" ve "Gasîk" bir sey gibidir. "(Bunlar^ RabbHnden bir mükâfat ve yeter bir bagis olarak (verilir)" (Âyet: 36); buradaki "Atâen hisâben", "Kâfî ve bol bir mükâfat olarak", "A'tânî mâ ahsebenî = Bana yeter dedirttigi seyi verdi" denilir ki, "Bana yetecek seyi verdi" demektir. (Burada "Hisâben", "Hasbu", yânî "Yeter" ma'nâsindandir.) [763]

339- Bâb:

'O gün sûra üfürülecek de hepiniz bölük bölük geleceksiniz" (Âyet: 18).

456-..... Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Rasûlullah (S):
— "Sûra iki üfleme arasinda kirk vardir" buyurdu. Arkadaslarindan biri Ebû Hureyre'ye:
— Bu, kirk gün mü? diye sordu.
Ebû Hureyre dedi ki: Ben cevâb vermekten çekindim. O kimse:
— Kirk ay mi? dedi.
Ebû Hureyre dedi ki: Ben cevâb vermekten çekindim. O soran:
— Kirk yil mi? dedi.
Ebü Hureyre: Ben yine cevâb vermekten çekindim, dedi. Rasûlullah:
— "Sonra Allah semâdan bir su Indirir de (ölü olan) sizler yesil otun bitmesi gibi -kabirlerinizden- bitersiniz. Insan bedeninden her-sey çürür, yalniz bir tek kemik parçasi çürümez. O da kuyruk

sokumu kemigidir. Kiyamet günündeki (ikinci) yaratma, bu parçadan terkîb olunur" buyurdu [764].

79- "Ve'n-naziâti" Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

Mucâhid söyle dedi:
"Ona o en büyük mu'cizeyi gösterdi. Fakat Fir'avn yalanladi ve isyan etti" (Âyet: 20-21); buradaki "En büyük âyet", Musa'nin asasi ve eli'dir.
"Onun boyunu O yükseltti, derken ona bir nizâm vmfl"(Âyet:28); buradaki "Semkehâ", "Onu direksiz olarak bina etti" demektir [765].
"Fir'avn'a git Çünkü o pek azmistir" (Âyet: nj; buradaki "Tagâ", "Asâ" (yânî "Siniri geçip isyan etti") ma'nâsinadir.
"Onlar derler ki; Biz mi sahiden eski hâle döndürülmüs olacagiz? Biz çürüyüp dagilmis kemikler oldugumuz vakit mi?" (Âyet: io-ii); buradaki "Izâmen nahiraten" hakkinda: "en-Nâhira", "en-Nahira", "et-Tâmiu", "et- Tamau" ve "el-Bâhilu", "el-Bahîlu" (vezinlerinde oldugu) gibi, ma'nâda müsavidir, deniliyor.
Bâzilari da: "en-Nahiratu", "Çürümüs"; "en-Nâhiratu" ise içi oyulup bosaltilmis olankemik'tir, ki içinden rüzgâr geçtikçe (içinin boslugundan dolayi) ses çikarir, demislerdir [766].
Ibn Abbâs: Buradaki "el-Hâfira", "(Ölümümüzün ardindan) ilk isimiz, yânî hâlimiz olan hayâta mi döndürülecegiz?" ma'nâsinadir, dedi [767].
Ibn Abbâs'tan baskasi: "Sana o saati, onun ne zaman demir atacagini sorarlar" (Âyet: 42); buradaki "Eyyâne mursâhâ", "Onun varip dayanacagi son ne zamandir?" ma'nâsinadir. Geminin mursâsi, varip duracagi son yerdir, demistir [768].

457-.....SehlibnSa'd(R):BenRasûlullah(Sym "Kiyamet günü ile ben su ikisi gibi gönderildim " buyurup da sehâdet parmagi ve onun yanindaki orta parmagiyle isaret ettigini gördüm, demistir [769].
"Fakat o en büyük belâ geldigi zaman** (Âyet: 34); buradaki "et-Tâmme", "Herseyi kaplayacak felâket" ma'nâsinadir ki, kiyametin isimlerindendir.

80- Abese Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in Ismiyle

"Yüzünü eksitip çevirdi, kendisine o a*mâ geldi diye. Sana hangi sey bildirdi? Belki o (ögrenecekleriyle) temizlenecekti. Yâhud ögüt alacakti da bu ögüt kendisine faide verecekti. Amma kendisini ihtiyâcsiz gören adam; iste sen onu karsina aliyorfona yöneliyor)sun" (Âyeu i-6);

buradaki "Abese**, "Yüz eksitti ve yüz çevirdi" ma'nâsinadir [770]
Baskasi da söyle dedi:
"O çok serefli, kadri yüce, tertemiz sahîfeler dedir. Kiymetli, sevgili, takva sahibi kâtiblerin elleriyle yazilmistir" (Âyet: Mi®; buradaki "Mutahhare", "Ona tam bir surette temizlenmis olanlardan baskasi el süremez" (ei-vskia: 79) demektir. Ve onlar meleklerdir. Ve bu "Bir de isi tedbîr edenlere" (en-Nâaât: 5) gibidir. Hem melekleri, hem sahîfeleri "Mutahher", yâni tertemiz kilmistir. Çünkü sahîfeler üzerine temizleme vâki' olur. Onun için tathîr, onun gibi onlarin tasiyicilarina da yapilmistir. "Seferetun", meleklerdir. Vahidi "Sâfir'Mir. "Sefertu", "Aralarini iyilestirdim" demektir. Melekler Allah'in vahyi ile indiklerinde, ve onu te'diye hususunda kavmin arasini isI.ih edip iyilestiren sefir gibi kilinmistir [771].

Ve baskasi: "Tesaddâ", "Ondan tegâfil ediyorsun" ma'nâsinadir, dedi [772]. Mucâhîd: "Gerçek (insan cinsi Allah'in) emrettigi seyleri yerine getirmedi" (Âyet: 23); buradaki "Lemma yakdi", "Hiçbir kimse emrolundugu seyleri yerine getirmez" ma'nâsinadir, dedi.
Ibn Abbâs;
"O gün yüzler vardir, paril paril parlayicidir, gülücüdür, sevinicidir. O gün yüzler de vardir, üzerleri tozludur. Onu da bir karanlik ve siyahlik kaplayacaktir" (Ayet. 38-4i); buradaki "Terhakuhâ", "Onu bir siddet kaplar; "Musfiratun", "Musrikatun" yânî "Parlayici" ma'nâsinadir, demistir.
Yine Ibn Abbâs söyle demistir: "Bi-eydîseferetin", "Ketebetin esfâran" yânî "Kitâblari yazan kâtibler eliyle" ma'nâsinadir; "Sen ise ondan kendini alikoyup oyalanirsin" (Âyet: it»; buradaki "Anhu telehhâ", "Onu birakip baskasiyle ugrasiyorsun" ma'nâsinadir. "Esfâr"m tekili "Sifrun"dur, deniliyor.

458-.....Katâde tahdîs edip söyle demistir: Ben Zurâre ibn Evfâ'dan isittim, o Sa'd ibn Hisâm'dan; o da Âise(R)'den tahdîs ediyordu ki, Peygamber(S) söyle buyurmustur: "Kur'ân'i ezberleyerek okuyan hafiz kisinin meseli (sifat ve sâni) es-Seferetu'l-Kirâm olan meleklerle beraberdir. Kuran 'i hafiz olmayarak kendisine zor geldigi hâlde taahhüdedip çalisarak okuyan kimsenin meseli ise, ona iki ecir vardir" (Kur'ân okumak ecri, zorluk ecri) [773]

81- "Ize's-semsu kuvvirat" Sûresi [774]

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"Günes duruldugu zaman, yildizlar (dagilip) düstügü zaman, daglar yürütüldügü zaman, gebe develer saliverildigi zaman, vahsî hayvanlar bir araya toplandigi zaman, denizler ateslendigi zaman, nefisler çiftlendirildigi zaman... nefis ne hazirlamissa bilmistir"(Âyet: 1-14) [775].

Buradaki "Fe~ize'n-nucûmu inkederet", "Yildizlar saçilip döküldügü zaman" demektir [776].
el-Hasenuî-Basrî: "Ve iza'l-bihâm succirat", "Denizlerin sulari gidip de bir damla su kalmadigi zaman" ma'nâsinadir, demistir.

Mucâhid de: Bu "Doldurulmus denizler" (et-Tûn 6) de oldugu gibi ("Doldurmak"ma'nâsindandir) demistir.
Mucâhid'den baskasi da söyle demistir:
"Succiret", yâni denizler yarilip akitildigi, bâzilari digerlerine ulastigi ve hepsi bir deniz oldugu (böylece
Arz'in her tarafini kapladigi) zaman, ma'nâsinadir [777].
"And ederim o sinen ve geri dönenlere, akip akip yuvalarina gidenlere, karanliga yöneldigi zaman geceye,
nefeslendigi dem sabaha ki, sübhesiz muhakkak o (Kur'ân) çok serefli bir elçinin (getirdigi) kelâmdir" (Âyet:
15-19). Burada "el-Hunnes", aktigi yerde gizlenen ve tekrar dönen, ahularin ormandaki yuvalarinda gizlenmeleri gibi gizlenip sütrelenenler, ma'nâsinadir.
"Sabah nefeslendigi zaman", "Gündüz yükseldigi zaman" ma'nâsinadir [778].
"O gayb üzerine asla cimri degildir" (Âyet: 24); burada "Zî" harfiyle "ez-Zanînu", "Ittihâm edilmis", Dâd harfiyle "ed-Dan(nu", "Kendisine teblig edilmek üzere verilen seye cimrilik eden" ma'nâsinadir [779].
Umer ibnu'l-Hattâb (R): "en-Nufûsu zuvvicet", cennet ehlinden ve ates ehlinden her biri kendi benzeri ile tezvîc olunur, yânî çiftlestirilir dedi de, bundan sonra "O zulmedenleri ve onlara es olanlari, Allah'i birakip tapmakta olduklari seyleri hep bir araya toplayin da cehennem yoluna götürün" (es-saffât: 22) âyetini okudu.
"Ve yöneldigi dem geceye yemîn ederim" (Âyet: \iy, buradaki "As'ase", "Geri döndügü zaman" manasinadir [780].

82- "Ize's-semâu infatarat" Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"Gök yarildigi zaman, yildizlar dagilip döküldügü zaman, denizler fiskirtildigi zaman, kabirler desilip alt üst edildigi zaman her nefis önden ne yolladi, geriye ne biraktiysa bilecektir" (Âyet: 1-5).
er-Rabî' ibnu Huseym:
Buradaki "Fucciret'", "Tasip akti" ma'nâsinadir, demistir [781].
"Ey insân, o keremi bol RdbbHne karsi seni aldatan ne? Ki O seni yaratan, sana su salim ve dengeli organlari veren, sana su nizâm ve i'tidâli bahsedendir. Seni diledigi herhangibir surette terkîb edendir" (Âyet: 6-8).

83- "Veylun li'1-mutaffifîne" Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

"Ölçekte ve tartida hileye sapanlarin vay hâline! Ki onlar insanlardan ölçekle aldiklari zaman tastama alirlar, onlara ölçekle yâhud tarti ile verdikleri zaman ise eksiltenlerdir. Sahiden onlar (öldükten sonra) büyük bir gün için diriltileceklerini sanmiyorlar mi? Âlemlerin Rabbi için insanlarin kalkacagi günde?" (Âyet: 1-6) [782].
"Hayir biVakis, onlarin isleyegeldikleri mahiyetler kalblerini yenmis, paslandirmistir" (Âyet: 14).
Mucâhid söyle demistir: Buradaki "Bel râne", günâhlarin sabit olmasi ma'nâsinadir. "Nasil o kâfirlere isleyegeldiklerinin sevabi verildi mi?" (Âyet: 36); buradaki "Suvvibe", "Cüziye", yânî "Cezalandirildi" ma'nâsinadir [783].
"Mucâhid'den baskasi da söyle demistir:
"el-Mutaffif", "Baskasina tam vermeyen" ma'nâsmadir.
"Onlara mühürlü hâlis bir sarabdan içirilecek ki, onun
içiminin sonu bir misktir. O hâlde nefaset isteyenler bunu arzu etmelidirler. Onun katkisi tesnîmdendir" (Âyet:
25-27). Buradaki "er-Rahîk", "Sarâb"; "Hitâmuhu misk", "Tînetuhu misk"; "et-Tesnîm", "Cennet ehlinin içeceklerine üstün olur" manasinadir [784].

459-.....Ma'n söyle demistir: Bana Mâlik, Nâfi'den; o da Abdullah ibn Umer(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) "Insanlar (he-sâb için) Âlemlerin Rabbi dîvâninda durduklari gün o kadar Tesnîm, esasen hörgücleyerek yukari yükseltmek ma'nâsma masdar olup, yükseklik ma'nâsiyle cennet çesmelerinden birinin ismidir. Ibn Abbâs'tan rivayet edildigine göre, cennet içkilerinin en yüksegidir.
terleyecekler ki hattâ onlardan herhangi biri iki kulaginin yan yerine kadar kendi teri içinde kaybolacaktir" buyurmustur [785]

84- "Ize's-semâu insakkat" Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in Ismiyle

"Gök yarildigi (yarilmakla da) RabbHni dinleyip boyun egdigi zaman, ki gök zâten buna lâyik olarak yaratilmistir. Yer uzatildigi, içinde ne varsa atip bombos kaldigi, (bu hususta da) Rabb Ini dinleyip boyun egdigi
zaman, ki yer zâten buna lâyik olarak yaratilmistir. Ey insan, hakikat sen Rabb 'ine kavusuncaya kadar durmadan didineceksin, nihayet O'na ulasacaksin** (Âyet: 1-6).
Mucâhid söyle demistir: Buradaki "Ezinet", "Rabb'im dinledi ve itaat etti"; "Elkat mâfîhâ", "Içindeki ölüleri disari atip onlardan bombos oldu" demektir [786].
Yine Mucâhid söyle demistir: "Amma kitabi arkasindan verilen kimse" (Âyet: io>; bu, kitabini sirtinin arkasindan sol tarafindan alacak kimse ma'nâsinadir [787].
"And ederim o safaka, o geceye ve onun derleyip topladigi seylere" (Âyet: 16 iv); buradaki

"Vesaka", "Hayvandan ve digerlerinden topladigi" ma'nâsinadir. "Çünkü O, hakîkaten ve kesin olarak Rabb'ine dönmeyecegini sanmisti" (Âyet: i4>; buradaki "Zanne len yehûra", "Bize asla dönmeyecek sandi" ma'nâsinadir [788].
Ibn Abbâs da: "Hâlbuki Allah, onlar yüreklerinde neler sakliyorlar, pek iyi bilendir" (Âyet: 23); buradaki "Yûûne", "Yesturûne" (yânî "Setredip örtüyorlar") ma'nâsinadir,demistir.

340- Bâb:

'O, kolayca bir hesâb ile muhasebe edilecek (Âyet: 8) [789]

460-.....Buhârî burada sâdece hadîsin bir senedini vermistir.

461-.....Buhârî burada da baska bir sened vermekle yetinmistir.

462-.....Âise (R) söyle demistir: Rasûlullah (S): "Hesaba çekilen bir kimse, baska degil, behemahal halâl olur" buyurdu.
(Ibn Ebî Muleyke dedi ki:) Âise söyle dedi: Ben:
— Yâ" Rasûlallah! Allah beni Sana feda kilsin. Azîz ve Celîl olan Allah "Kitabi sag eline verilen kimseye gelince; o, kolay bir hesâb ile muhasebe edilecek" buyurmuyor mu? dedim.
Rasûlullah:
— "O arzdir, arzolunurlar ve her kim hesâbda münâkasa olunursa helak olur" buyurdu [790].

341- Bâb:

"Elbette ve elbette siz tabaktan tabaka bineceksiniz" (Âyet: 19) [791]

463-.....Mucâhid söyle demistir: Ibn Abbas: "Hiç sübhesiz sizler tabaktan tabaka bineceksiniz" kavlinin ma'nâsi: "Sizler hâlden hâle bineceksiniz (Hakk'a dogru varacaksiniz)" demektir, dedi; ardindan da:
— Iste bu suretle yükselen Peygamber'iniz salla'llâhu aleyhi ve sellem'dir, sözünü söyledi [792].

85- el-Burûc Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"And olsun burçlara sâhib olan göge, o va'd olunan güne, sâhidle meshûde ki, tutusturucu (malzeme ile hazirladiklari) o ates çukurlarinin sahihleri gebertilmistir" (Âyet: i-5).
Mucâhid: Buradaki "el-Uhdûd", "Yerde olan yarik"tir; "Hakikat erkek müzminlerle kadin müzminleri belâya ugratanlar, sonra da tevbe etmeyenler, iste onlar için cehennem azabi vardir,

onlar için bir de yangin azabi vardir" (Âyet: io); buradaki "Fetenû{= Fitneye ugrattilar)", "Azâb ettiler, iskence ettiler" ma'nâsinadir, demistir [793].
Ibn Abbâs da: Yüce Allah'in "el-Vedûd" (Âyet: 14) kavli hakkinda: "Habîb" (yânî "Çok seven"), "el-Mecîd", "el-Kerîm(= Cömert)" manasinadir, demistir [794].

86- et-Târik Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

{"Târik", "Yildiz"dir, geceleyin sana gelen de "Târik"tir. "en-Necmu's-sâkib", "Isik saçici yildiz" demektir.)
"And olsun o göge ve Tarik'a. Tarik'in ne oldugunu sana hangi sey bildirdi? (O, ziyâsiyle karanligi) delen yildizdir. Hiçbir nefs hâriç degildir ille onun üzerinde bir gözeten vardir" (Âyet: i-4) [795]
"And olsun o dönüs sahibi olan göge, o (nebat ile) yarilan yere ki, hakîkaten o Kur'ân (hakk ile bâtili kesin) ayirdeden bir sözdür, o bir saka degildir" (Âyet: 11-14).
Mucâhid, buradaki "Zâti'r-rec'i", "Bulut"tur ki, yagmurla döner; "ZâtVs-sadh", "Yer"dir, nebatla (ve pinarla) yarilir durur, demistir [796].
Ibn Abbâs: "Le-kavlun faslun", "Elbette haktir"; "Lemmâ aleyhâ hafiz", "Illâ aleyhâ hafiz" ma'nâsinadir, demistir.

87- "Sebbih isme Rabbike'1-a'lâ" Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"Rabb'inin o çok yüce adini tesbîh et ki, O herseyi yaratip düzene koyandir. Takdir eden, ona göre de yol gösterendir. Yesil otu çikaran, sonra da onu kapkara kupkuru bir hâle getirendir. Seni okutacagiz da sen asla unutmayacaksin, Allah'in diledigi baska91 (Âyet: i-7).
Mucâhid: Buradaki "Kaddera fe-hedâ", "Insan için bedbahtligi ve mes'ûdlugu takdir etti, hayvanlari da otlaklarina hidâyet etti" ma'nâsinadir, dedi [797].
Ibn Abbâs:
"Gusâen ahvâ", "Kurumus ufalanmis, rengi degisici" ma'nâsinadir, demistir [798].

464-.....el-Berâ ibnu Âzib (R) söyle demistir: Peygamber'in sahâbîlerinden bize ilk önce hicret edip gelenler Mus'ab ibnu Umeyr ve Ibnu Ümmi Mektûm'dur. Bunlar geldiler ve bize Kur'ân okutmaya basladilar. Sonra Ammâr ibn Yâsir, Bilâl ve Sa'd (ibn Ebî Vak-kaas) geldiler. Daha sonra yirmi kisi içinde Umer ibnu'l-Hattâb geldi. Bunlardan sonra Peygamber (S) -Ebû Bekr ve Âmir ibn Fuheyre ile-geldi. Artik ben Medine ahâlîsinin, Peygamber'in gelisiyle ferahlandiklari kadar hiçbirsey ile ferahlandiklarini görmedim. Hattâ genç kizlar ve çocuklari görüyordum ki, bunlar:

— îste bu Rasûlullah'tir, geldi! diyorlar (seviniyorlardi).
Ben "Sebbih isme Rabbike'l-a'lâ" Sûresini onun gibi birkaç süre içinde okuyuncaya kadar Rasûlullah Medine'ye gelmemisti [799].

88- "Hel etâke hadîsü'l-gâsiye" Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

"Herseyi sarip kaplayacak olan kiyamet gününün hadîsi sana geldi mi? Birtakim yüzler o gün zelildir. Yorucu isler yapan, fakat bosuna yorulandir. Kizgin bir atese girecek, son derece sicak bir kaynaktan içeceklerdir.
Onlar için darV dikeninden baska bir yiyecek yoktur ki, o ne semirtir, ne de açligi giderir" (Âyet: i-7) [800].
Ibn Abbâs:
Buradaki "Âmiletun", "Nâsibetun"> "Hristiyanlar"dir, demistir.
Mucâhid: "Aynun âniyetun", "Sicaklikta sonuna ulasmis, içilmesi son derecede sicakliga erismis pinar" demektir ki, bu "Onlar cehennemle kaynar su arasinda dolasacaklardir" (er Rahman: 44) buyurulan sicakligi son dereceye ulasan gayet kizgin bir pinardir.
"Birtakim yüzler o gün güzeldir, çalistigindan hosnûddur, yüksek bir cennettedir. Orada bos bir lâf isitmez. Orada dâima akan bir nice pinar... " (Âyet: 8-12);
"Orada lâgiye isitmez", "Kötü söz isitmez" ma'nâsinadir.
"ed-DarV", sibrik denilen bir bitkidir; Hicaz ahâlîsi ona "ed-DarV" ismini verirler, kurudugu zaman zehirdir [801].
"Musaytirin" (Âyet: 22), "Musallat" ma'nâsinadir, sâd ile ve sîn ile okunur.
Ibn Abbâs "Sübhesiz onlarin dönüsleri ancak bizedir, sonra hesâblari da muhakkak bize âiddir" (Âyet: 25-26);
buradaki "Iyâbehum", "Merci'uhum" (yânî "Dönüsleri") ma'nâsinadir, demistir.

89- Ve'1-Fecri Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

'And olsun fecre, on geceye, hem çifte hem teke (Âyet: 1-3) Mucâhid: , "Yaratilmis olan hersey");
liel-Vitr9\ "Allah"tir, demistir [802].
"Görmedin mi Rabb'in nice yapti Âd'e, (yâni) o direk sahibi Irem 'e? Ki o, sehirler içinde bir benzeri yaratilmayandi. Ve vadilerde kuyulari oyan Semûd'a, o kaziklar sahibi Fir'avn'a, ki bütün bunlar memleketlerde
azginlik edenlerdi. O suretle ki, orada fesadi çogaltmislardi. Bundan dolayi Rabb 'in de üzerlerine bir azâb kamçisi yagdinverdi. Çünkü Rabb 'in sübhesiz ki rasad yerindedir" (Âyet: 0-1.4),

Yine Mucâhid dedi ki: Buradaki "Ireme zâtVl-Imâd", kadîme olandir (yânî ilk Âd'dir). "Imâd", "Direkler sahibi" yânî "Çadirlarda oturan, bir yerde ikaamet etmeyenler" ma'nâsinadir. "Azâb kamçisi", onlarin azâblandirildiklari seydir.
"Amma insan ne zaman Rabb'i onu imtihan edip de kendisine kerem eder, ona nVmetler verirse: 'Rabb'im beni serefli kildi' der. Fakat ne vakit de onu deneyerek üzerine rizkini daraltirsa, simdi de: 'Rabb 'im beni hor kildi' der. Hayir, siz biVakis yetime iyilik etmezsiniz, yoksulu yedirmek için birbirinizi kandirmazsiniz. Mîrâsi halâl haram demeyip alabildigine yersiniz, mali pek seversiniz" (Âyet: 15-20).
"Eklen lemmen", "Hirsli, hepsini derip toplayici bir yiyisle"; "Cemmen", "Çok yigmacasina, çok toplarcasina" ma'nâsinadir. Mucâhid "Ve's-sef* ve'l-vetri" kavli hakkinda: Allah'in yarattigi hersey "Sef"yâ\r. "el-Vitru" ise Allah Tebâreke ve Taâlâ'dir, demistir.
Mucâhid'den baskasi da söyle demistir:
"Savte azâbin{ = Azâb kamçisi)" ta'bîri, Arab
kavminin herbir azâb nev'i için söylemekte oldugu bir kelimedir (yânî bir kelâmdir) ki, bunun içine kamçi da girer. "Le-bVl-mirsâd", "Dönüs ancak O'nadir" ma'nâsinadir. "Lâ tehâddûne", "Muhafaza etmiyorsunuz"; "Lâ tehuddûne", "Miskini doyurmaya tesvîk etmiyor, emretmiyorsunuz" demektir.
"Ey itmi'nâne ermis rûh! Dön Rabb'ine, sen O'ndan razi, O da senden razi olarak. Haydi gir kullarimin içine. Gir cennetime!" (Âyet. n soy, buradaki "en-NefsuH-mutmainne", "Sevâb islemekle îmânini dogrulayci nefs" demektir.
el-Hasenu'1-Basrî de söyle demistir:
"Yâ eyyetuhâ'n-nefsu! Piziz ve Celîl olan Allah onu kabzetmek isteyince, Allah'a gidiste sükûna kavusan ve Allah'in da ona sebat ve istikrar verdigi, Allah'tan razi olan, Allah'in da ondan razi oldugu ve ruhunu kabzedip almakla emrettigi ve Allah'in onu cennete girdirip de sâlih kullarindan kildigi nefs"tir [803]. Ondan baskasi da söyle demistir: "Câbû", "Kayalari deldiler" demektir. "Ceyb"in asli "Kesmektir. "Gömlege yaka kesmek" ma'nâsindan "Gömlege yaka kesildi" ta'bîrinden alinmistir. "Yecûbu'l-felâte", "Çölü kesip gidiyor" demektir.
"Lemmen", "Hepsini topladim, sonuna geldim, yânî hepsini tükettim" ma'nâsinadir.

90- "Lâ uksimu (Bi-hâze'1-beledi)" Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

"Su beldeye yemîn ederim, -sen bu beldeye halâl iken, babaya da, dogana da (yemîn ederim) ki, biz insani hakikat mesakkat içinde yarattik" (Âyet: i-4). Mucâhid söyle demistir:
Yemîn edilen bu beled, Mekke'dir; orada insanlar üzerine günâh olan sey, sana günâh degildir. "Vâlid' (yânî baba) Âdem, "Ve mâ velede", onun zürriyetidir [804].
"O, kendisine kimsenin güç yetiremeyecegini mi saniyor? O 'Yigin yigin mal telef ettim' der, O kendisini hiçbir gören olmadigini mi saniyor? Biz ona vermedik mi iki göz, bir dilr iki dudak?Biz ona iki de yol gösterdik'"
(Âyet: 6-10).
Buradaki "Lubeden", "Çok mal" ma'nâsinadir.

"Necdeyn{ = Iki yol)", hayir ve serr'dir. "Mesgabe", "Yaygin açlik"; "Metrabe", "(Fakirliginden dolayi evi olmayip) topraga düsmüs kimse*' demektir. "Fakat insan o yokusa saldiramadi"; bunun ma'nâsi: Insan dünyâda o yokusa (insanlik vazifelerinin mesakkatlerine) saldirip tirmanamadi, deniliyor. Bundan sonra Yüce Allah o akabeyi, yânî sarp yokusu tefsir edip söyle buyurdu: "Bu sarp yokusun ne oldugunu sana hangi sey bildirdi? O, kul azâd etmektir, yâhud salgin bir açlik gününde yemek yedirmektir" (Âyet: 11-16) [805].

91- "Ve's-semsi ve-duhâhâ" Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"And ederim Günes'e ve onun aydinligina, ona tâbi" oldugu zaman Ay 'a, ona parlaklik verdigi zaman gündüze, onu örtüp bürüdügü zaman geceye, göge ve onu bina edene, Yer 'e ve onu yayip döseyene, her bir nefse ve onu düzenleyene, sonra da ona hem kötülügü, hem (ondan) sakinmayi ilham edene ki, onu tertemiz yapan muhakkak umduguna ermis, onu alabildigine örten ise elbette ziyana ugramistir97 (Âyet: i-io> [806]. Mucâhid söyle demistir: Buradaki "Duhâhâ", "Onun isigi"; "tzâ telâhâ "Onun ardindan gittigi zaman"; "Tahâhâ", "Dehâhâ" (yânî ayni ma'nâda olup) "Onu döseyene" demektir. "Dessâhâ", "Nefsi saptirip azdirmak" (yânî korumayip kötülüklerle gerileterek gömen); "Fe-ethemehâ", "Allah nefse sakiligi -bedbahtligi- ve saîdligi -mes'ûdlugu- tanitip ögretti" ma'nâsinadir [807].
Yine Mucâhid:
"Semûd kavmi azginligi yüzünden tekzib etti" (Âyet: in kelâmindaki "Bi-tagvâhâ", "Ma'siyetleri yüzünden";
"Bundan dolayi Rabb'leri de onlari günâhlari yüzünden örtüverdU Öyle ki, hepsini bir yapti, bunun sonundan
korkmaz" (Âyet: 14-is), yânî "Hiçbir kimsenin sonundan korkmaz" ma'nâsmadir, demistir [808].

465-.....Abdullah ibnu Zem'ate (R) haber verdi ki, kendisi Peygamber(S)'den hutbe yaparken Salih Peygamber'in disi devesini ve onu yikip öldüren kimseyi zikrettigini isitmistir. Rasûlullah bu hut-besinde " (O kavmin) en sakîadami ayaklandigi zaman'* (Âyet: 12) kavlini okudu da söyle buyurdu:
— "O disi deveye dogru siddetli (fesâdçi, habîs), kuvvetli ve kendi cemiyeti içinde arkali bir adam firlayip kalkti. O, kavmi içinde (Mekke'deki) Ebû Zem'a'nin benzeri idi".
Rasûlullah bu hutbesinde kadinlari da zikretti:
— "Sizden biriniz karisini köle döver gibi dayakla dövmek ister, belki de o, gününün sonunda o kadinla bir yatakta yatacaktir!" buyurdu.
Sonra Rasûlullah (içtimaî edeblerden olmak üzere) bir hatâ eseri yellenen kisiye gülmeleri (ve bu suretle onu teshir etmelerinin kötülügü) hususunda onlara ögütler verdi de:
— "Herhangi biriniz insanin yapageldigi böyle bir isten niçin gülersiniz (ve sahibini

utandirirsiniz)?" buyurdu.
Bu hadîsin râvîlerinde*n Ebû Muâviye söyle demistir: Bize Hi-sâm, babasi Urve ibnu'z-Zubeyr'den; o da Abdullah ibn ZemVdan tahdîs etti. O söyle demistir: Peygamber (S): "Zubeyr ibnu'l-Avvöm'in amcasi Ebû Zem'a'nin benzeri" buyurdu [809].

92- "Ve'1-leyli'izâ yagsâ" Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle
["And olsun bürüyüp örttügü zaman geceye, açildigi zaman gündüze, erkegi disiyi yamdana ki, hakîkaten
sizin sa'yiniz çesit çesittir" (Âyet: i-4)]
Ibn Abbâs:
"O en güzeli yalan sayarsa" (Âyet: 9), "Verilen seyin yerine geçen bedeli yalan sayarsa" ma'nâsmadir, demistir.
Mucâhid de söyle demistir:
"Tereddâ" (Âyet: 11), "Öldü"; «TelezZâ" (Âyet: 14), Alevlendikçe alevlendi" ma'nâsinadir. Bu lafzi, Ubeyd ibnu Umeyr, "Tetelezzâ" seklinde asli üzere iki tâ ile okudu.

342- Bâb:

'Açildigi zaman gündüze (Âyet: 2).

466-.....Alkame söyle demistir: Ben Abdullah ibn Mes'ûd'un talebelerinden birkaç kisi içinde olarak Sam'a girdim. Bizim gelisimizi Ebu'd-Derdâ isitmis, akabinde bizim yanimiza geldi de:
— Içinizde Abdullah ibn Mes'ûd'un kiraati üzere okuyan kimse var mi? diye sordu.
Biz:
— Evet var, dedik. Ebu'd-Derdâ:
— Hanginiz en iyi okuyan? dedi.
Arkadaslarim isaret edip beni gösterdiler. Ebu'd-Derdâ bana:
— Oku! dedi.
Ben " Ve H-leyü izâ yagsâ ve Jn-nehâri izâ tecellâ ve 'z-zekeri ve 'l-ünsâ" seklinde (Mâ'nin hazfiyle) okudum.
Ebu'd-Derdâ:
— Sen bu okuyusu sahibin Ibn Mes'ûd'un agzindan mi isittin? diye sordu.
— Evet, dedim. Ebu'd-Derdâ:
— Ben de bu okuyusu Peygamber (S)'in agzindan isitmisimdir. Bu Samlilar bize karsi dayatip, bu okuyusumuza razi olmuyorlar, dedi [810].

343- Bâb:

'Erkegi ve disiyi yaratana (Âyet: 3)

467-.....Bize el-A'mes, Ibrâhîm en-Nahaî'den tahdîs etti ki, o söyle demistir: Abdullah ibn Mes'ûd'un talebeleri Ebu'd-Derdâ'nin oturdugu yere (yânî Sam'a) geldiler, Ebu'd-Derdâ da bu gelenleri aradi ve onlari buldu da:
— Hanginiz Abdullah'in okuyusu üzere okuyor? diye sordu. Alkame:
— Hepimiz onun kiraati üzere okuruz, dedi. Ebu'd-Derdâ:
— Hanginiz ezber ediyor? dedi. Arkadaslari Alkame ibn Kays'i isaret ettiler. Ebu'd-Derdâ:
— Sen, Ibn Mes'ûd'un "Vel-leyli izâ yagsâ" sûresini nasil okurken isittin? dedi.
Alkame:
— "Ve'z-zekeri ve'l-ünsâ" seklinde okurken isittim, dedi. Ebu'd-Derdâ:
— Sehâdet ediyorum ki, ben de Peygamber(S)'in bu âyeti böylece okudugunu isitmisimdir. Fakat bu Samlilar benim "Ve halaka'z-zekera ve'l-ünsâ" seklinde okumami istiyorlar, vallahi ben onlara tâbi olmuyorum, dedi [811].

344- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Bundan sonra kim verir ve sakinirsa (Âyet: 5).

468-.....Alî (R) söyle demistir: Biz Bakî'u'l-Garkad mezarliginda Peygamber'in beraberinde bir cenazede bulunduk. Peygamber (S):
— "Sizlerden hiçbiriniz müstesna olmamak üzere muhakkak cennetten olacak oturagi ve atesten olacak oturagi yazilmistir" buyurdu.
Bunun üzerine sahâbîler:
— Yâ Rasûlallah! Öyleyse (Allah'in bizim üzerimize yazmis bulundugu bu yazimiza) dayanip güvenemez miyiz? dediler.
Rasûhillah:
— "Sizler çalisip amel ediniz. Herkes yaratildigi seye kolaylastirilmistir" buyurdu.
Sonra da: "Kim verir ve sakinirsa, o en güzeli de tasdik ederse... " âyetlerini "Biz de ona en güç olani müyesser kilariz"(Âyet. io) kavline kadar okudu.

345- Yüce Allah'in Ve O En Güzeli Tasdik Ederse (Âyet: 6) Kavli Babi

469-.....Buradaki senedle el-A'mes; Sa'd ibn Ubeyde'den; o da Ebû Abdir rahman'dan tahdîs etti ki, Alî (R): Biz Peygamber'in yaninda oturuyorduk, demis ve geçen hadîsi zikretmistir.

346- Bâb:

*Bîz de ona en kolay olani kolaylastiracagiz (Âyet: 6-7).

470-..... Bize Su'be, Süleyman el-A'mes'ten; o da Saîd ibn Ubeyde'den; o da Ebû Abdirrahmân es-Sulemî'den; o da Alî(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) bir cenazede bulundu. Orada eline bir deynek aldi, onunla yere vurmaya ve birtakim çizgi ve izler meydana getirmeye koyuldu da:

— "Sizden hiçbir kimse müstesna olmamak üzere, muhakkak atesten yâhud cennetten oturacagi yer yazilmistir" buyurdu.
Sahâbîler:
— Yâ Rasûlallah! Öyle ise bizler bu yazimiza dayanmayalim mi (Amelin fâidesi nedir)? dediler.
Rasûlullah (S):
— "Sizler amel edip çalisin. Çünkü herkes niçin yaratildiysa, o sey kendisine kolaylastirilmistir" buyurdu ve "Kim verir ve sakinirsa, o en güzeli de tasdik ederse, biz de onu en kolaya hazirlayacagiz..."
âyetlerini okudu.

347- Yüce Allah'in "Amma Kim Cimrilik Eder, Kendisini Müstagni Görürse" (Âyet: 8) Kavli Babi

471-.....Bize Vekî' ibn Cerrah, el-A'mes'ten; o daSa'd ibn Ubeyde'den; o da Ebû Abdirrahmân'dan tahdîs etti ki, Alî aleyhi's-selâm söyle demistir: Bizler Peygamber'in yaninda oturuyorduk.
— "Sizden hiçbir kimse müstesna olmamak üzere muhakkak cennetten oturacagi yer ve atesten oturacagi yer yazilmistir" buyurdu.
Biz de:
— Yâ Rasûlallah! Öyleyse bizler (çalismayi birakip) bu yaziya dayanmayalim mi? dedik.
Rasûlullah (S):
— "Hayir (siz o yaziya dayanip durmayin). Siz çalisip amel edin. Çünkü herkes (yaratildigi seye) kolaylastirilmistir" buyurdu.
Bundan sonra da su âyetleri okudu: "Kim verir ve sakinirsa, o en güzeli de tasdik ederse, biz de onu en kolaya hazirlayacagiz. Amma kim cimrilik eder, kendisini ihtiyâcsiz görür ve o en güzeli yalan sayarsa, biz de onu o en güç olan için hazirlayacagiz" (Âyet: 5-10).

348- Bâb: Yüce Allah'in "Ve O En Güzeli Yalanlarsa Kavli

472-.....Alî (R) söyle demistir: Bizler Bakfu'l-Garkad(mezar-
ligin)da bir cenazede bulunduk. Rasûlullah (S) bizim yanimiza gelip oturdu. Biz de O'nun etrafina oturduk. Rasûlullah'in beraberinde bir deynek vardi. Rasûlullah basini egdi, düsünceli bir hâlde elindeki dey-nekle yere vurup dürtüstürmege, çizgiler ve izler meydana getirmege basladi. Sonra:
— "Sizden hiçbir kimse ve yaratilmis hiçbir nefis müstesna olmamak üzere, muhakkak cennetteki ve cehennemdeki yeri yazilmis, takdir edilmistir. Ve herkesin bedbaht ve bahtiyar oldugu muhak-kak yazilmistir" buyurdu.
Bunun üzerine sahâbîlerden bir adam:
— Yâ Rasûlallah! Öyle ise bizler ameli terkedip bu yazimiz üzerine dayanip durmayalim mi (yâni amelin fâidesi nedir)? dedi.
Rasûlullah (S):
— "Saadet ehlinden olan kimse, saadet sahibinin ameline varip ulasacaktir. Bizlerden sekaavet ehlinden olan kimse de sekaavet ehlinin ameline varip ulasacaktir" buyurdu ve sunu ilâve etti: "Saadet ehli, saadet ehlinin ameline kolaylastirilirlar, sekaavet ehline gelince, onlar da saktlik

ehlinin ameline kolaylastirilirlar".
Rasûlullah bundan sonra "Kim verir ve sakinirsa ve o en güzeli de tasdik ederse...*' âyetlerini okudu [812]
.

349- Bâb:

'Biz de onu, o en zor olana hazirlayacagiz" (Âyet: 10).

473-..... el-A'mes dedi ki: Ben Sa'd ibn Ubeyde'den isittim; o, Ebû Abdirrahmân es-Sulemî'den tahdîs ediyordu ki, Alî (R) söyle demistir: Peygamber (S) bir cenazede idi. Eline birsey aldi da onunla yere dürtüp vurmaya, birtakim izler meydana getirmeye basladi da:
— "Sizden hiçbir kimse müstesna olmamak üzere, muhakkak atesten olacak oturacagi yeri ve cennetten olan oturacagi yeri yazilmistir" buyurdu.
Sahâbîler:
— Yâ Rasûlallah! Öyleyse bizler ameli terkedip de bu yazimiz üzerine dayanip durmayalim mi? dediler.
Rasûlullah:
— "Sizler çalisip amel ediniz. Çünkü herkes ne için yaratilmis ise o kendisine kolaylastirilmistir: Saadet ehlinden olan kimseye saadet ehlinin ameli kolaylastirilir. Amma sakilik ehlinden olan kimseye geline, ona da sekaavet ehlinin ameli kolaylastirilir" buyurdu.
Bundan sonra su âyetleri okudu: "Kim verir ve sakinirsa, o en güzeli de tasdik ederse, biz de onu en kolaya hazirlayacagiz. Amma kim cimrilik eder, kendisim ihtiyâcsiz görür ve o en güzeli yalan sayarsa, biz de onu o en güç olan için hazirlayacagiz" [813].

93- Ve'd-Duhâ Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

Mucâhid:
"And olsun kusluk vaktine, sükûna vardigi dem geceye" (Âyet: i-2>; buradaki "Secâ", "Istevâ" (yânî "Dümdüz oldu") ma'nâsinadir, dedi.
Mucâhid'den baskasi da: "Secâ", "Karanlik basti", bir de "Sükûna kavustu" ma'nâsinadir; "5eraz, bir fakir oldugunu bilip de zengin yapmadi mi?" (Âyet: 8); buradaki "Ailen", "Kendisine muhtaç olanlar sahibi" (yânî "Kendisine muhtâc olanlar çok oldu ve fakir oldu") ma'nâsinadir, demistir.

350- Bâb:

'Rabb'in seni terketmedi ve danlmadi" (Âyet: 3).

474-..... Bize el-Esved ibn Kays tahdîs edip söyle dedi: Ben Cundub ibn Sufyân (R)'den isittim, söyle dedi: Rasûlullah (S) rahatsizlandi da iki yâhud üç gece kalkmadi. Bir kadin geldi ve:

— Yâ Muhammedi Ben umarim ki, seytânin seni birakip ter-ketmis olsun! Görüyorum ki, iki yâhud üç geceden beri sana yaklasmadi, dedi.
Bunun üzerine Azîz ve Celîl Allah: "And olsun kusluk vaktine, sükûna vardigi dem geceye ki, Rabb *in seni terketmedi ve danlmadi" sûresini indirdi [814].

351- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Rabb'in seni terketmedi ve danlmadi". Buradaki "Mâ veddeake" fiili seddeli de, seddesiz de okunur; ikisi de bir ma'nâyadir: "Rabb'in seni terketmedi" demektir.
Ibn Abbâs da: "Mâ veddeake", "Seni terketmedi"; "Mâ kala", "Seni bugz etmedi" ma'nâsinadir, demistir.

475-.....Buradaki senedde el-Esved ibn Kay s söyle demistir:
Ben Cundub el Becelî'den isittim (söyle diyordu): Bir kadin:
— Yâ RasûlaIlah! Sahibinin (yâni Cibrîl'in) muhakkak sana gelmekte yavaslayip geciktigini zannediyorum, dedi.
Bunun üzerine "Rabb*in seni terketmedi ve danlmadi" sûresi indi [815].

94- "Elem Nesrah" Sûresi

Rahman ve Rahtm olan Allah'in ismiyle

"Gögsünü senin için açip genisletmedik mi? Senden yükünü de indirmedik mi? Ki o senin sirtina agir gelmisti. Senin nâmini da yükselttik. Demek hakîkaten güçlükle beraber bir kolaylik var. Muhakkak güçlükle beraber bir kolaylik var" (Âyet: i-6).
Mucâhid: "Vizrake", "Câhiliyet'te olan yükünü"; "Enkada", "Senin sirtina agir basmisti" manasinadir, dedi [816].
"Güçlükle beraber bir kolaylik var" âyeti hakkinda Sufyân ibn Uyeyne söyle demistir: Yâni bu "Ayni zorlugun beraberinde diger bir kolaylik var" ma'nâsmadir. Bu ifâde, Yüce Allah'in "De ki: Siz bizde iki güzelligin birinden baskasini mi gözetliyorsunuz?"
(et-Tevbe: 52) kavli gibidir (yâni mü'minler için birden fazla güzellik sabit oldugu gibi, birden fazla kolaylik da
sabit olur).
"Bir zorluk da iki kolayligi asla yenemez" [817]. "O hâlde bos kaldin mi hemen yorul. Ve (her isinde) ancak Rabb'ine saril" (Âyet: 7-8).
Mucâhid: "Fensab ", "(Farzi bitirdiginde) ihtiyâcin hususunda yine Rabb'in yolunda yorul" ma'nâsmadir, demistir [818].
Ibn Abbâs'tan zikrolunuyor ki, o: "Biz senin gögsünü açmadik mi?" kavli hakkinda: Allah onun [819]

gögsünü Islâm için açip genisletti, demistir .

95- "Ve't-Tîni" Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

"And olsun incire, zeytine, Sina Dagi'na ve su emîn beldeye ki, biz hakikat insani en güzel biçimde yarattik. Sonra onu asagilarin asagisina çevirdik" (Âyet: 1-5).
Mucâhid söyle demistir: Buradaki "Incir" ve "Zeytin", insanlarin yemekte bulundugu seylerdir [820] .
"O hâlde hangi sey sana dini yalan saydirabilir?" (Âyet: 7) kavli hakkinda: "Insanlarin amelleri mukaabilinde
cezaya ugratilacaklarini sana yalandir dedirtip yalan saydiracak olan sey nedir?" ma'nâsinadir, deniliyor.
Sanki bu:" (Bunca delillerden sonra) sevabi ve ikaabi sana yalan saydirmaya kimin gücü yeter?" demis gibidir [821].

476-.....Adiyy ibn Sabit haber verip söyle demistir: Ben el- Berâ(ibn Âzib -R)'dan isittim: Peygamber (S) bir seferde idi, yatsi namazinda iki rek'atin birinde "Ve't-tîni ve'z-zeytûni" sûresini okudu (dedi) [822].
Mucâhid: "AhsenuH-takvîm", "En güzel yaratma"dir, demistir.

96- "Ikra' bi'smi Rabbike'llezî halaka" Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle Kuteybe ibnu Saîd söyle dedi: Bize Hammâd ibnu
Zeyd, Yahyâ'bnu Atîk'ten tahdîs etti ki, el-Hasenu'I- Basrî: Imâmin evvelinde (yâni Kur'ân'in evveli olan Fâtiha'nin basinda) "BismillâhVr-rahmânVr-rahîm"i yaz, bundan sonraki her iki sûre arasina da bir çizgi çek, demistir [823].
Eger vazgeçmezse andolsun onu alnindan tutup sürükleriz, yalanci günahkâr alnindan. O vakit meclisini da'vet etsin dursun! Biz de zebanileri çagiririz" (Âyet: 15-18).
Mucâhid: Buradaki "Nâdiyehu", "Asiretini"; "ez-Zebâniyetu", "Melekleri" ma'nâsinadir, demistir.
Ma'mer ibn Müsennâ: "Sübhesiz dönüs ancak Rabb'inedir" (Âyet. 8)dek\ "er-Ruc'â", "Merci"* (yânî "Dönüs") ma'nâsinadir; "Le-nesfean", "Le-ne'huzen" (yânî "Elbette onu yakalariz") ma'nâsinadir. Hafif nûn, yânî seddesiz nûn ile "Le-nesfean", "Elinden yakaladim" ma'nâsina olan "Seaftu bi-yedîhî"dendir.

352- Bâb:

(Bu, geçen bâbdan bir fasil gibidir.)

Besmele hakkindaki arastirma el-Fâtiha'nin basinda da geçmisti.

477-.....Ebû Salih Selmûye haber verip söyle demistir: Bana Abdullah ibnu'l-Mubârek tahdîs etti ki, Yûnus ibnu Yezîd söyle demistir: Bana Ibnu Sihâb haber verdi. Ona da Peygamber'in zevcesi Âise (R) haber verip söyle demistir: RasûluIlah(S)'in ilk vahy baslangici uykuda, dogru rü'yâ görmekle olmustur. Hiçbir rü'yâ görmezdi ki, sabah aydinligi gibi apaçik meydana çikmasin (yâni her gördügü rü'yâ muhakkak sabah aydinligi gibi apaçik meydana gelirdi). Bundan sonra kendisine yalnizlik sevdirildi. Hira magarasina katilir, orada ailesinin yanina dönmeden, sayisi belli gecelerde tahannus ederdi -Râvî ez-Zuhrî: "Tahannus", "Taabbud",yânî "Ibâdet etmek" ma'nâsi-nadir, demistir-. Iste bunun için yanina azik alir giderdi. Oradaki ibâdet gecelerinden sonra Hadîce'ye döner ve bir o kadar zaman için yine azik tedârik ederdi. Nihayet O Hira magarasinda bulundugu sirada ona ansizin Hakk (emri, yâni vahy) geldi. Söyle ki: O'na Melek gelip:
— Oku! dedi. Rasûlullah:
— Ben okuyucu degilim" diye cevâb verdi. Rasûlullah buyurdu ki:
— "O zaman melek beni alip takatim kesilinceye kadar sikistirdi. Sonra beni birakip yine 'Okul' dedi. Ben de ona: Ben okuyucu degilim, dedim. Yine beni alip ikinci defa takatim kesilinceye kadar sikistirdi. Sonra beni saliverip yine 'Oku!' dedi. Ben de: Okuyucu degilim, dedim. Beni üçüncü kerre tuttu ve yine takatim kesilinceye kadar sikistirdi. Sonra beni birakti da: 'Yaratan Rabb 'inin adiyle oku! O, insani bir kan pihtisindan yaratti. Oku! Rabb 'in nihayetsiz kerem sahibidir. Ki o, kalemle ögretendir. Insana bilmedigini O ögretti' (Âyet; 1-5) âyetlerini söyledi."
Bunun üzerine Rasûlullah, bu âyetleri alarak, korkudan vücûdunun etleri titreye titreye döndü ve Hadîce'nin yanina girdi de:
— "Beni sarip örtün, beni sarip örtün" dedi.
Korkusu gidinceye kadar kendisini sarip örttüler. Sonra Rasûlullah, Hadîce'ye:
— "Ey Hadîcel Bana ne oluyor ki? And olsun ben kendimden korktum" dedi ve vukû'a gelen haberi Hadîce'ye haber verdi.
Hadîce de ona:
— Öyle deme, sevin, Allah'a yemîn ederim ki, Allah Seni hiçbir vakit utandirmaz. Yine Allah'a yemîn ediyorum, çünkü Sen hisimlara iyilik ekler durursun, sözü dosdogru söylersin, isini görmekten âciz olanlarin agirligini yüklenirsin, fakîre verir, kimsenin kazandirama-yacagini kazandirirsin, konuga yemek yedirir agirlarsin, hakk yolunda meydana gelen hâdiseler ve mühim islerde halka yardim edersin, dedi.
Bundan sonra Hadîce, Rasûlullah'i birlikte alip, O'nu babasinin erkek kardesinin, yânî Hadîce'nin amcasinin oglu olan Varaka ibnu Nevfel'e götürdü. Bu zât Câhiliyet zamaninda Hristiyan Dîni'-ne girmis bir kimse olup, Arabça yazi yazabilir ve Incil'den de Allah'in yazmasini diledigi mikdârda bâzi seyleri Arabça yazardi. Varaka gözleri görmez olmus yasli büyük bir seyh idi. Hadîce, Varaka'ya:
— Ey amca! Kardesinin oglundan dinle bak, ne söylüyor! dedi. Varaka:
— Ey kardesimin oglu! Ne görüyorsun? deyince, Peygamber gördügü seyleri kendisine haber verdi.
Bunun üzerine Varaka:
— Bu gördügün, Mûsâ Peygamber üzerine indirilmis olan Nâ-mûs'tur (yânî vahy melegidir). Âh

keski Sen'in da'vet günlerinde genç olaydim. Kavmin Sen'i çikaracaklari zaman keski hayâtta olsaydim! dedi, ve bir cümle daha zikretti [824].
Rasûlullah:
— "Onlar beni çikaracaklar mi ki?" diye sordu. Varaka da:
— Evet, (çünkü) Sen'in gibi birsey getirmis (yânî vahy teblig etmis) bir kimse, muhakkak eziyete ugratilmistir. Eger Sen'in da'vet gününe diri olarak yetisirsem, Sana son derecede yardim ederim, cevâbini verdi.
Bundan sonra çok geçmedi, Varaka vefat etti. O esnada bir vahy fetreti oldu (yânî bir müddet için vahy kesiklige ugradi). Rasûlullah bundan hüzünlendi [825].
Muhammed ibn Sihâb söyle dedi: Bana Ebû Seleme Abdurrah-mân ibn Avf haber verdi ki, Câbir ibn Abdillah el-Ensârî (R) de -geçen hadîsi rivayet edip- söyle demistir: Rasûlullah vahy fetretinden bahsederken sözü arasinda söyle buyurdu:
— "Ben (bir gün) yürürken birdenbire gökyüzü tarafindan bir ses isittim. Gözümü kaldirdim, bir de baktim ki, Hirâ'da bana gelen melek (yânî Cibril aleyhi's-selâm) gök ile yer arasinda bir kürsîüze-_ rinde oturmus. Ben bundan çok korktum ve hemen (evime) dönüp: Beni örtün, beni örtün, dedim. Beni disâr demlen örtü ile sarip örttüler. Akabinde Yüce Allah: Ey bürünüp sarinan! Kalk artik korkut, Rabb'inin büyüklügünü Vlân ett elbiselerini temizle, pisligi -azâbi-terkeyle... " el-Müddessir âyetlerini indirdi".
Ebû Seleme: Buradaki "er-Ric", Câhiliyet ehlinin ibâdet ede-geldikleri vesenler, putlardir, dedi.
Câbir: Bundan sonra vahy kesilmeyip arka arkaya devam edip durdu, dedi [826].

353- Bâb: Yüce Allah'in "Insani Bir Kan Pihtisindan Yaratti" Kavli

478-..... Bize el-Leys, Ukayl'den; o da Ibn Sihâb'dan; o da Urve'den tahdîs etti ki, ÂIse (R) söyle demistir: Rasûlullah'a vahyin ilk baslangici sâlih rü'yâdir. Sonra O'na melek geldi de: "Yaratan Rabb 'inin adiyle oku! O insani bir kan pihtisindan yaratti. Oku! Rabb 'in nihayetsiz kerem sahibidir. Ki O, kalemle ögretendir. Insana bilmedigini O ögretti** âyetlerini söyledi.

354-Bâb: Yüce Allah'in "Oku! Rabb'in Nihayetsiz Kerem Sahibidir" Kavli

479-.....Buradaki iki senedde yine Âise(R)'den: Rasûlullah'a vahyin ilk baslangici sâdik rü'yâ (görmekle) olmustur. O'na melek geldi de: "Yaratan Rabb Hnin adiyle oku! O insani bir kan pihtisindan yaratti. Oku! Rabb 'in nihayetsiz kerem sahibidir. Ki O, kalemle ögretendir. Insana bilmedigim O ögretti" âyetlerini söyledi.

355- Bâb:

'O, kalemle ögretendir

480-.....Ibn Sihâb dedi ki: Ben Urve'den isittim. Âise(R): Sonra, Peygamber (S) Hadîce'ye döndü

de:

— "Beni örtün, beni örtün" dedi seklinde söyleyip, yukarida geçen hadîsi zikretmistir [827].

356- Bâb:

'Sakinsin o. Eger (küfürden) vazgeçmezse, and olsun onu alnindan tutup sürükleriz. Yalanci, günahkâr alnindan!" (Âyet: 15-16).

481-.....Bize Abdurrazzâk, Ma'mer ibn Râsid'den; o da Abdulkerîm el-Cezerî'den; o da îkrime'den tahdîs etti ki, Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Bir gün Ebû Cehil:
— Eger Muhammed'i Ka'be yaninda namaz kilarken görürsem, muhakkak boynu üzerine ayagimla basip çigneyecegim, demisti.
Bu haber Peygamber(S)'e ulasinca:
— "Eger Ebû Cehil bunu yapmaya davransaydi, muhakkak onu melekler yakalayacakti" buyurdu.
Bu hadîsi, Ubeydullah'tan; o da Abdulkerîm'den rivayet etmekte Abdurrazzâk'a, Amr ibnu Hâlid mutâbaat etmistir [828]

97- "Innâ enzelnâhu" Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"Gerçek biz onu kadir gecesinde indirdik... " (Âyet: I) [829];
"O tan yeri agarincaya kadar bir Selâm'dtr" (Âyet: 5).
Deniliyor ki, (lâm'in fethasiyle) "Matla'", mîmli masdar olup "Tulu'", yânî "Dogus"; lâm'in kesresiyle ', "Fecrin kendisinden dogurulacagi yer", yânî mekân ismidir. "Enzelnâhu "da "Hu" zamîrindeki hâ, Kur'ân'dan kinayedir. "Enzelnâhu", cem? yerinde, yânî cemf nûn'u ile gelmistir. Hâlbuki "Indirici", tek olan Allah'tir. Arab vahidin fiilini te'kîd eder de fiilin daha sabit ve daha te'kîdli olmasi için, onu cemi* lafziyle getirir [830].

98- "Lem yekûn" Sûresi [831]

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"Kitâblilardan ve müsriklerden küfredenler kendilerine apaçik bir hüccet, (yâni) içinde en dogru hükümler yazili, temiz sahîfeleri okuyacak Allah'tan bir rasûl gelinceye kadar (dînlerinden) ayrilacak degillerdi" (Âyet: 1-3). Buradaki "Münfekkîn", "Üzerinde bulunduklari seyden zail olup ayrilacak degillerdi" ma'nâsinadir [832].
"Hâlbuki onlar Allah'a, O'nun dîninde ihlâs sahibi muvahhidler olarak ibâdet etmelerinden, namazi

dosdogru kilmalarindan, zekâti vermelerinden baskasiyla emrolunmamislardi. En dogru dîn de bu idi"
(Âyet: 5);
buradaki "Kayyime", "Kaaime" (yânî "Sabit ve ayakta duracak olan ebedî dîn") ma'nâsmadir.
"Dînu'l-kayyime" terkibinde Allah, dîni müennes olan bir seye izafe etti [833].

482-...,... Su'be söyle dedi: Ben Katâde'den isittim; o daEnes ibn Mâlik(R)'ten, ki Peygamber (S) Ubeyy ibn Ka'b'a hitaben:
— "Sübhesiz Allah bana Lem yekûnVllezîne kefeni sûresini sana karsi okumami emir buyurdu" dedi.
Ubeyy, Peygamber'e:
— Allah benim ismimi andi mi? diye sordu. Peygamber:
— "Evet andi" buyurunca, Ubeyy agladi [834].

483-.....Hemmâm ibn Yahya, Katâde'den tahdîs etti ki, Enes (R) söyle demistir: Peygamber (S), Ubeyy'e hitaben söyle:
— "Allah bana sana karsi Kur'ân'i okumami emretti" dedi.
Ubeyy:
— Allah benim ismimi Sana açikça andi mi? diye sordu. Peygamber:
— "Allah senin ismini bana açikça söyledi" buyurdu. Bunun üzerine Ubeyy aglamaga basladi.
Katâde söyle demistir: Bana haber verildi ki, Peygamber, Ubeyy'e karsi "Lem yekûnVllezîne kefem min ehlVl-kitâbi" sûresini okumustur.

484-.....Saîd ibnu Ebî Arûbe, Katâde'den; o da Enes ibn Mâlik(R)'ten tahdîs etti ki, Peygamber (S) Ubeyy ibn Ka'b'a:
— "Allah bana Kur'ân'i sana okumami emir buyurdu" dedi. Ubeyy:
— Allah benim ismimi Sana söyledi mi? dedi. Peygamber:
— "Evet (söyledi)" buyurdu. Ubeyy:
— Ben Âlemlerin Rabbi katinda anilmis mi oldum? dedi. Peygamber:
— "Evet" deyince, Ubeyy'in iki gözü yas akitti [835].

99- "Izâ zulziletfl-ardu zilzâlehâ" Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

357- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"Kim zerre agirliginca bir hayir yapiyor idiyse onu görecek" (Âyet: 7).
'Evhâ lehâ", "Evhâ ileyhâ", "Vaha lehâ" ve "Vaha ileyhâ" ma'nâda birdir, deniliyor [836].

485-.....Bize Mâlik, Zeyd ibn Eslem'den; o da Ebû Salih es-Semmânî'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) söyle buyurmustur:
— "Atlar su üç kimseye âid olur: Bir kimse için ecirdir, bir kimse için ihtiyâcina bir perdedir, bir kimse üzerine de bir günâhtir. At kendisi için ecir ve sevâb olan kimseye gelince, o atini Allah yolunda (cihâd için) baglamistir, atin bagim da bol otlu genis bir sahada veya çayirlikta uzatmistir. Bu bol otlu sahadan veya çayirliktan atin bu uzun ipinde iken yedigi her ot, sahibi için birer hasenedir, iyiliktir. Hele bir de atin ipi kopsa da sahlanarak bir veya iki yükseklik -yâhud bir iki mil kadar- nesât ile kossa, yerde tirnaklarinin biraktigi izleri ve onun gübreleri de sahibi için haseneler olur. Bir de hayvan bu arada bir nehre ugrayip da ondan içerse -sahibi sulamak istememis olsa bile- bu su da sahibi için haseneler, iyilikler olur. Iste cihâd için baglanan bu gaza ati, sahibi için büyük bir ecirdir.
Bir kimse de atini halka muhtaç olmamak, iffetini korumak için baglar da sonra bu kimse gerek hayvanlarin üzerindeki Allah hakkini, gerek arkalarina takatlerinden fazla yüklememeyi unutmazsa, bu at da o kimse için (fakirlige karsi) bir perdedir.
Bir kimse de atini ögünmek için, gösteris için ve müslümânlara düsmanlik için baglarsa, bu hayvan da onun üzerine büyük bir vizrdir".
Rasûlullah'a merkeblerden soruldu da, O:
— "Onlar hakkinda Allah bana her hükmü toplayici bir vecize olan su âyetten baska birsey indirmedi: Her kim zerre agirliginca bir hayir yapiyor idiyse onu görecek; kim de zerre agirliginca bir serr yapiyor idiyse onu görecek (Âyet: 7-8)" [837].

358- Bâb:

'Kim de zerre agirliginca serr yapiyor idiyse onu görecek" (Âyet: 8)

486-.....Ibnu Vehb söyle dedi: Bana Mâlik, Zeyd ibn Eslem'den; o da Ebû Salih es-Semmân'dan; o da Ebû Hureyre(R)'den haber verdi ki, Peygamber'e eseklerden soruldugunda söyle buyurmustur: "Esekler hakkinda bana her hükmü toplayici bir vecize olan su âyetten baska birsey indirilmedi: Her kim zerre agirliginca bir hayir yapiyor idiyse onu görecek, kim de zerre agirliginca bir serr yapiyor idiyse onu görecek" [838].

100- "Ve'1-âdiyâti" Sûresi [839]

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

Mucâhid söyle demistir:
"Muhakkak insan, Rabb'ine karsi çok nankördür" (Âyet: 7); buradaki "el-Kenûd", "el-Kefûr" (yâni "Çok nankör") ma'nâsmadir. Söyle deniliyor:
"Fe-eserne bihi nak'an", "Derken orada bir toz yükseltenlere" ma'nâsmadir. "Li-hubbVl-hayri",

"Mal
sevgisinden dolayi"; "Le-sedîdun'\ "Pek cimridir"ma'nâsmadir. Ve cimri kisi için "Sedîd" ta'bîri söylenir.
"Gögüslerde ne varsa onlar da derlenip toparlandigi zaman" (Âyet: io); buradaki "Hiissile", "Ayrilip seçildigi zaman" ma'nâsmadir.

101- el-Kaaria Sûresi [840]

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

"O gün insanlar yaygin pervaneler gibi olacak. Daglar atilmis renkli yünler gibi olacak" (Âyet: 4-5); buradaki
"KeH-ferâsVl-mebsûs", "Birbiri üzerine binen çekirge dalgalari gibi" demektir. Insanlar iste bunun gibi o gün bâzilari bâzilari içinde dolasir durur. "Ke'l-ihni'l- menfûsi", "Renkli yünlerin didilmisleri gibi".
Abdullah ibn Mes'ûd bu "KeH-ihni" lafzini "Ke's-sûfi* seklinde okudu.

102- "Eihâkumu't-tekâsuriT Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

"Sizi çoklukla bobürlenis oyaladi, tâ kabirleri ziyaret edisinize kadar77 (Âyet: 1-2);
Ibn Abbâs:
'et-Tekâsur'% mallarda ve çocuklarda yapilan çokluk yarisidir, demistir [841].

103- "Ve'1-asri" Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah 'in ismiyle

"And olsun asra ki, muhakkak insan kesin bir ziyandadir. Ancak îmân edenlerle güzel güzel amellerde bulunanlar, bir de birbirine hakki tavsiye ve sabri tavsiye edenler böyle degildir" (Âyet: 1-3).
Yahya ibn Ziyâd el-Ferrâ:
"el-Asr", "ed-Dehr"dir (yânî, âlemin baslangicindan son bulmasina kadar olan müddettir); -acibeleri ve ibretleri sâmil bulunmasi sebebiyle- Allah bununla yemîn etti, demistir [842].

104- "Veylun Li-Kulli Humezetin" Sûresi

Rahman ve Rahtm olan Allah'in ismiyle

"Arkadan çekistirmeyi, yüze karsi eglenmeyi ve ayiplamayi âdet edinen her kisinin vay hâline! Ki o, mali yigip tekrar tekrar sayandir. Mali hakîkaten kendisine ebedî hayât verecegini sanir o. Hayir. O, and olsun Hutame'ye atilacak. O Hutamefnin neydigini sana bildiren ne? O, Allah'in tutusturulmus bir atesidir ki, tirmanip yüreklerin tâ üstüne çikacaktir" (Âyet: i-7).]
Buradaki "el-Hutame", "Sekar" (el-Kamer: 48; el-Müddessir: 26-27) ve "Lazâ" (el-Leyl: 14; el-Maâric: 15)
gibi "AtesMin ismidir [843].

105- "Elem tere" Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah 'in ismiyle

"Rabbanin fil sahihlerini nasil ettigini görmedin mi?
O, bunlarin kötü plânlarini bosa çikarmadi mi? O bunlarin üzerlerine sürü sürü kuslar göndermedi mi? Ki bunlar onlara piskin tugladan taslar atiyorlardi. Derken onlari yenik ekin yapragi gibi yapiverdi" (Âyet: 1-5).]
Mucâhid: Buradaki "Elem tere", "Elem ta*lem" (yânî "Bilmedin mi?") ma'nâsinadir demistir. Yine Mucâhid:
Buradaki "Ababil", "Alay alay, bölük bölük, birbiri ardinca, katar katar, toplu toplu kus sürüleri" ma'nâsinadir demistir [844].
Ibn Abbâs:
'Minsiccîl", "Senk" ile "Kil" kelimelerindendir, demistir [845].

106- "Li-iylâfi Kureysin" Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah ‘in ismiyle
"KureysH emniyet ve selâmete, kis ve yaz kendilerini seyr ve seferde esenlige kavusturdugundan dolayi, su
BeyVin Rabb'ine ibâdet etsinler; onlari açliktan doyuran, kendilerine korkudan emînlik verendir O*' (Âyet: 1-4).
Mucâhid:
"Li-iylâfi Kureysin", "Kureys öteden beri bu yolculuklara ülfet edip alistilar da artik kista ve yazda yaptiklari bu seferler kendilerine mesakkat olmuyordu" demektir.
“Ve âmenehum", "Allah onlari kendi haremleri içinde her bir düsmanlarindan emîn kildi" ma'nâsinadir, demistir [846].
Sufyân ibn Uyeyne: "Li-iylâfi", "Kureys üzerindeki ni'metlerim sebebiyle alistirilmasindan dolayi" ma'nâsinadir, demistir [847].

[848]

107- "Eraeyte" Sûresî

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"Dîni yalan sayam gördün mü? Iste yetimi siddetle iten, yoksulu doyurmayi tesvik etmeyen odur. Iste (bu vasiflarla beraber) namaz kilanlarin vay hâline ki, onlar namazlarindan gafildirler, onlar gösterisçilerin tâ kendileridirler. Onlar zekâti da men' ederler" (Âyet: i-7).]
Mucâhid söyle demistir:
Buradaki "Yedu'u'l-yetime", "Yetimi hakkindan siddetle def eder, iter" ma'nâsinadir. Bu ta'bîrin "Ittim" dernek olan "DaaVdan oldugu söylenir;
"O gün onlar cehennem atesine itilip kakilirlar" (et-ra: 13) kavlindeki "Yuda'ûne" de "Itilip kakilirlar" m a'n asmadir.
"Onlar namazlarinda sehvediddirler, yanilicidirlar",
"Oyalama, eglenicidirler -namazin ehemmiyetinden gaflet edip onu geregi gibi ciddî kilmayanlardir-*' ma'nâsinadir. ma'rûf olan iyilik cinsinin hepsidir. Arablar'in bâzisi: "el-Mâûn", "Su"dur, demistir.
Ikrime de: "Afâw/i"un en yüksegi, farz kilinmis olan zekâttir. En asagisi ise faydalanilacak seyleri âriyeten vermektir, demistir [849].

108- "Innâ a'taynâke'I-kevser" Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"Biz verdik sana hakikatte Kevser. Sen de Rabb'in için namaz kil, kurbân da kesiver. Dogrusu sana bugz edendir ebter" (Âyet: i-3).[850]
Ibn Abbâs:
"Sânieke", "Aduvveke" (yânî "Sana düsmanlik eden") m a'n âsinâdir, demistir.

487-.....Katâde tahdîs etti ki, Enes (R) söyle demistir: Peygamber (S) semâya yükseltildigi zaman (gördüklerini) anlatirken söyle buyurmustur: "Ben bir irmak üzerine götürüldüm. Onun iki taraf sahili, içleri bosaltilmis olarak hâlis inci kubbelerdi.
— Yâ Cibril, bu nedir? diye sordum. O da:
— Iste bu Kevser'dir! diye cevâb verdi" [851]

488-..... Isrâîl ibn Yûnus, Ebû Ishâk'tan; o da Ebû Ubeyde (Âmir ibn Abdillah ibn Mes'ûd)dan; o da Âise(R)'den tahdîs etmistir. Ebû Ubeyde: Ben, Yüce Allah'in "Biz hakikatte sana Kevser'i verdik" kavlinden sordum. Âise:
— Kevser muazzam bir irmaktir ki, Peygamberiniz(S)e bahsedilmistir. Onun iki taraf sahili üzeri, içi bosaltilmis hâlis incidir. Bu irmagin bardaklari yildizlar sayismcadir, dedi.
Bu hadîsi Zekeriyyâ ibnu Ebî Zaide, Ebu'I-Ahvas ve Mutarrif da Ebû Ishâk'tan rivayet etmislerdir.

489-.....Bize Ebû Bisr, Saîd ibn Cubeyr'den tahdîs etti ki, Ibn Abbâs (R) Kevser hakkinda: O da Allah'in Peygamber'ine vermis oldugu hayirdir, demistir.
Ebû Bisr dedi ki: Ben, Saîd ibn Cubeyr'e:
— Insanlar Kevser'in cennette bir irmak oldugunu söylüyorlar, dedim.
Bunun üzerine Saîd ibnu Cubeyr:
— Cennette bulunan o nehir de Allah'in kendi Peygamber'ine vermis oldugu hayirdandir, dedi [852]

109-"Kul yâ eyyuha'l-kâfirûne" Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah *m ismiyle

"Deki:
Ey kâfirler, tapmam sizin taptiginiza Siz ki tapmiyorsunuz benim taptigima Ben de tapici degilim sizin taptiginiza Size dîniniz, bana dînim " (Âyet: i-g)
(-Mehmed Akif-) [853]

Burada "Sizin dîniniz size", yânî "Küfr size"; "Benim dînim de bana", yânî "Islâm dîni de bana"dir, Duyuruluyor. Yüce Allah burada "Dînî" seklinde asliyle söylemedi. Çünkü bundan önceki âyetlerin sonlari hep nûn harfiyledir. Âyet sonlarinin birbirine uygun olmasi için "Dînf'nin sonundaki yâ zamîri hazf edilmistir. Nitekim su âyetlerde de "Yehdîn" ve
"Yesfîn" seklinde böyle yâ zamîrini hazf ile söylemistir:
"(O Rabb) ki beni yaratan ve bana dogru yolu gösterendir. Bana yediren, bana içiren O'dur. hastalandigim zaman bana sifâ veren O'dur. Beni öldürecek, sonra beni diriltecek olan O dur"
(es-Suarâ: 78-81).
Baskasi da (yânî Ferrâ'dan baskasi da) söyle dedi: Ben, simdi sizin ibâdet etmekte bulundugunuz seylere ibâdet etmem. Ömrümden kalan süre içinde de tapmakta olduklariniza tapmam için yaptiginiz çagrida da sizlere icabet etmem. Sizler benim ibâdet etmekte olduguma ibâdet ediciler degilsiniz. Onlar öyle kimselerdir ki, Allah onlar hakkinda söyle buyurmustur:
“... And olsun sana Rabb'inden indirilen (bu Kur'ân) onlardan birçogunun taskinligini ve gâvurlugunu artiracaktir. O hâlde o kâfirler güruhuna karsi gamlanma" (ei-Mâide: 68) [854]

110- "Izâ câe nasrullâhi" Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle
"Allah'in nusrati ve fetih gelince, sen de insanlarin fevc fevc Allah'in dînine gireceklerini görünce, hemen
Rabb 'ini hamd ile tesbih et, O 'nun magfiretini iste. Sübhesiz ki, O tevbeleri çok kabul edendir"
(Âyet: i-3).[855]

490-.....Âise (R) söyle demistir: Peygamber (S) kendisine "Izâ câe nasrullâhi ve H-fethu *" indikten sonra kildigi her namazda muhakkak "Subhâneke Rabbena ve bi-hamdike, Allâhumme'gfir /?" derdi.

491-.....Âise (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) rukû'unda ve sucûdunda "Subhâneke'ttâhumme Rabbena ve bi-hamdike, Allâhumme'gfir IV sözlerini söylemeyi çok yapar olmustu. Rasûlullah bunu çok söylemekle * (Rabb 'ini hamd ile tesbih et ve O yndan magfiret iste"
âyetindeki Kur'ân emrini yerine getiriyor, onunla amel ediyordu [856].

359- Bâb:

'Sen de insanlarin fevc fevc Allah'in dînine gireceklerini görünce" (Âyet: 2).

492-..... Bize Abdullah ibni Ebî Seybe tahdîs etti. Bize Abdurrahmân ibn Mehdî, Sufyân es-Sevrî'den; o da Habîb ibnu Ebî Sâ-bit'ten; o da Saîd ibn Cubeyr'den; o da Ibn Abbâs'tan tahdîs etti. Umer (R) Bedir ihtiyarlarina, Yüce Allah'in ftîzâ câe nasrullâhi ve'l-fethu" kavlinden sordum. Onlar:
— Bu, sehirlerin ve saraylarin fethidir, dediler. Umer:
— Sen ne dersin ey Abbâs oglu? diye sordu. Ben Ibn Abbâs da:
— Bu, Rasûlullah'm ecelidir -yâhud: Muhammed için beyân edilmis bir meseldir- ki, bununla nefsinin vefat edecegi kendisine bildirildi, dedi [857].

360- Bâb:

"Sen de hemen Rabb'ini hamd ile tesbîh et ve O'nun magfiretini iste. Sübhesiz ki O, tevbeleri çok kabul edendir" (Âyet: 3).
Allah, kullara magfiret ve tevbe kabul etmege çok dönücü demektir. Insanlardan olan "Tevvâb" ise, "Islemis oldugu günâhtan çok tevbe edici ma'nâsinadir.

493-.....Ebû Avâne, Ebû Bisr'den; o da Saîd ibn Cubeyr'den tahdîs etti ki, Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Umer beni Bedir ihtiyâr-Iariyle beraber kendi meclisine girdirirdi. Buna bâzisi içerlemis gibi:
— Bunu niçin bizimle beraber aliyorsun? Bizim onun kadar ogullarimiz var? demisler.
Umer de:
— O bildiginiz sebebden (yânî o, sizin de bildiginiz ilim sahibi kimselerden oldugu için meclisime aliyorum), demis.
Günün birinde Umer, Ibn Abbâs'i yine çagirdi da, Bedir ihti-yârlariyle beraber meclisine girdirdi. Sonra anladim ki, o gün Umer beni onlara göstermek için çagirmis.
Umer:
— Yüce Allah' in ' 'Izâ câe nasrullâhi ve 1-fethu" kavli hakkinda ne dersiniz? diye sordu.

Bâzilari:
— Bize nusrat ve fetih verildigi zaman Allah'a hamd etmemiz ve magfiret dilememiz emrolundu, dediler.
Bâzilari da sükût etti, birsey söylemedi. Umer bana:
— Sen de mi böyle söylüyorsun ey Abbâs oglu? dedi. Ben:
— Hayir, dedim.
— Ya ne diyorsun? dedi. Ben:
— O, Rasülullah'in ecelidir. Allah bunu kendisine bildirdi de: "Allah 'in nusrati ve fetih geldigi zaman ", iste bu Sen'in ecelinin alâmetidir. "Artik Rabb Hne hamd ile tesbîh et ve O'ndan magfiret iste. Sübhesiz ki O, tevbeleri çok kabul edendir" buyurdu, dedim.
Umer de:
— Benim bilmekte oldugum da ancak senin söylemekte oldugun seydir, dedi [858].

111- "Tebbet yedâ Ebî Lchebin ve tebbe' Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"Ebû LehebHn iki eli kurusun, kendisi de kurudu" (Âyet: 1).
"Fir'avn'in düzeni baska degil, ancak hüsranda idi"
(ei-Mümin: 37>; buradaki "Tebâb", "HüsrârTdir.
"Onlara biz zulmetmedik, fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler. Binâenaleyh Allah'i birakip taptiklari (yalanci) tanrilar, Rabb Herinin (azâb) emri geldigi zaman, onlara hiçbir fâide vermedi, ziyanlarini artirmaktan baska birsey yapmadi" <Hûd: ioi>; buradaki "Tetbtb", "Tedmîr" (yânî "Yok etmek, helak etmek") manasinadir [859].

494-.....Ibn Abbâs (R) söyle demistir: "En yakin hisimlarini (ve onlardan ihlâsa erdirilen cemâatini) inzâr et" (es-suarâ: 214) âyeti inince, Rasûlullah (S) çikip Safâ'ya yükseldi ve:
— "Yâ sabâhâh! -Ey Kureyst Buraya geliniz! Büyük bir is karsisinda bulunuyorsunuz!-" diye nida etmisti.
Kureys:
— Bu kimdir? dediler de Peygamber'in yanma toplandilar.
Peygamber onlara:
— "Ne dersiniz? Ben size 'Su dagin arkasindan birtakim atlar çikacak' diye haber versem, sizler beni dogrular misiniz?" buyurdu.
— Biz sende bir yalan tecrübe etmedik, dediler. Peygamber (S):
— "Öyleyse ben sizlere siddetli bir azabin önünde bir uyanayim " buyurdu.
Ebû Leheb:
— Yazik sana! Bizi buraya bunun için mi topladin! dedi, sonra kalkti.
Bunun üzerine "Tebbet yedâ EbîLehebin ve tebbe kad tebbe" sûresi indi.
el-A'mes o gün bu âyeti bu sekilde okumustur [860].

361- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

'Ona ne mali, ne kazandigi faide vermedi (Âyet: 2)

495-.....el-A'mes, Artir ibnu Murre'den; o da Saîd ibnu Cubeyr'den; o da Ibn Abbâs(S)'tan söyle tahdîs etti: Peygamber (S) Mekke içindeki Bathâ'ya, seyl yerine dogru çikti ve oradaki tepeye (yânî Safa Tepesi'ne) yükseldi. Akabinde:
— "Yâ sabâhâh! -Ey Kureys! Buraya geliniz! Büyük bir is karsisinda bulunuyorsunuz!-" diye seslendi.
Bunun üzerine Kureys, Peygamber'in yanina toplandilar. Peygamber:
— "Re'y edip düsündünüz mü? Eger ben size, düsman sizi ya sabah baskinina yâhud aksam baskinina ugratacaktir diye söylesem, beni dogrular, tasdik eder misiniz?" diye sordu.
Kureys:
— Evet (dogrular, tasdîk ederiz), dediler. Peygamber:
— "Öyle ise ben sizi siddetli bir azabin önünde bir korkutucu, bir uyariciyim" dedi.
Bu söz üzerine Ebû Leheb:
— Bizi bunun için mi topladin? Yazik sana! dedi. Akabinde Azîz ve Celîl Allah: "Ebû Leheb *in iki eli kurusun.,." sûresini sonuna kadar indirdi [861].

362- Bâb: Yüce Allah'in Su Kavli:

"O alevli bir atese girecek" (Âyet: 3).

496-.....el-A'mes tahdîs edip söyle demistir: Bana Amr ibnu Murre, Saîd ibn Cubeyr'den; o da Ibn Abbâs(R)'tan tahdîs etti ki, Ebû Leheb:
— Yûh sana! Bizleri bunun için mi topladin? demis, bunun üzerine "Ebû Leheb yin iki eli kurudu... " sûresi inmistir [862].

363- Bâb:

"Karisi da, odun hammâli olarak". Mucâhid: "Odun hammâli olarak", "Kogucu, ötekine berikine söz götüren fesâdci kadin" ma'nâsinadir, demistir.
"Boynunda bükülmüs bir ip de oldugu hâlde" (Âyet: 4-5).
"Mesed", Mukl agacinin lifinden bükülmüs ipe denilir. O da (âhirette) ateste takilacak olan zincirdir [863].

112- "Kul huve'llâhu ahad" Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

"De ki: O Allah'tir, bir tektir. O Allah'tir, sameddir,

O dogurmamistir ve dogurulmamistir. Hiçbirsey O'nun dengi degildir" (Âyet: i-4) [864]
"Vâhid" ma'nâsina olan "Ahad" lafzi, ulamada tenvînlenmez, deniliyor.

497-..... Bize Ebu'z-Zinâd, el-A'rec'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) söyle demistir: "Yüce Allah söyle buyurdu: Âdem oglu beni yalanladi, hâlbuki beni yalanlamak ona yakismazdi. Bâzisi da bana sövdü, hâlbuki bana sövmek ona yakismazdi. Âdem oglunun beni yalanlamasina gelince: Beni ilk defa yarattigi gibi, Allah beni öldükten sonra tekrar yaratamaz sözüdür. Hâlbuki ilk yaratma, benim üzerime ikinci defa yaratmaktan daha kolaydir. Âdemoglunun bana sövmesine gelince: Allah bir çocuk edindi sözüdür. Hâlbuki ben ahadim, samedim, dogurmadim ve dogurul-madim ve hiçbir kimse benim dengim olmamistir" [865].

364- Bâb: Yüce Allah'in: "O Allah Sameddir" Kavli

Arablar, seriflerine "Samed" ismi verirler. Ebû Vâil: O, efendiligi kendisinde son bulan seyyiddir, demistir [866].

498-..... Bize Ma'mer ibn Râsid, Hemmâm ibn Münebbih'ten haber verdi ki, Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle dedi: "-Allah buyurdu:- (Bâzi) Âdem oglu beni yalanladi. Hâl-buki ona yakismazdi. Ve yine o bana sövdü. Hâlbuki sövmek ona yakismazdi. Beni yalanlamasina gelince: Benim onu ilk evvel yarattigim gibi yeniden yaratmayacagimi söylemesidir. Amma bana sövmesine gelince: 'Allah çocuk edindi' sözünü söylemesidir. Hâlbuki ben o samedim ki, dogurmadim, dogurulmadim ve hiçbir kimse benim dengim olmamistir".

365- Bâb:

'O dogurmamistir, dogurulmamistir ve hiçbirsey O'nun dengi degildir" (Âyet: 3-4).
'Kufuen", "Kefîen", "Kifâen" bir ma'nâyadir [867]

113- "Kul eûzu bi-Rabbi'I-felâk" Sûresi

Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle

'De kUSabâhhn RabbHne siginirim, yarattigi seylerin serrinden; karanligi çöküp bastigi zaman gecenin serrinden, dügümlere üfürenlerin serrinden. Ve hased edenin hased ettigi zaman serrinden" (Âyet: 1-5)] [868].
Mucâhid söyle demistir: "el-Felâk", "es-SabuhM (yânî "Sabah"); "Gâsik", "Gece"; "Izâ vakabe", "Günesin batmasi" ma'nâsinadir. "O, sabahin ayrilmasindan ve sabahin açilmasindan daha açiktir" denilir. Herbir seyin içine girdigi ve karanlik bastigi zaman "Vakabe" denilir.

499-..... Bize Sufyân ibn Uyeyne, Abdete (ibnu Ebî Lubâbe)'den tahdîs etti ki, Zirr ibnu Hubeys söyle demistir: Ben Ubeyy ibn Ka'b'a Muavvizeteyn'den sordum. Ubeyy ibn Ka'b (R) söyle dedi: Ben de RasûIulIah(S)'a sordum da O:
— "(Cibril'in diliyle) bana bu iki sûre söylendi, ben de size söyledim" buyurdu.
Ubeyy: Iste biz de Rasûlullah'in söyledigi gibi okuyup söylüyoruz, dedi [869].

114- "Kul Eûzu Bi-Rabbi'n-Nâsi" Sûresi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

"De ki: Siginirim RabbHne nâsin, Melik'ine nâsin, îlâhhna nâsin, serrinden o vesvâsin ki, fiskos eder bagrinda nâsin, gerek cinnden olsun, gerekse nâstan" (Âyet: 1-6) [870].
Ibn Abbâs'tan, söyle dedigi zikrolunuyor:
"el-Vesvâs" sudur: Çocuk doguruldugu zaman, seytân onu geriletir, sindirir. Azîz ve Celî! Allah anildigi zaman seytân gider, Allah'in anilmadigi zaman ise onun kalbinde sabit olup kalir.

500-.....Bize Abdetu'bnu Ebî Lubâbe, Zirr ibn Hubeys'ten tahdîs etti. Ve yine bize Âsim tahdîs etti ki, Zirr söyle demistir; Ben Ubeyy ibn Ka'b'a sordum da:
— Yâ Ebâ Munzir! Kardesin (ve ilim yoldasin) Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle söyle sözler söylüyor (yâni "Kul eûzu bi-RabbVl-felâk"ve *'Kuleûzu bi-RabbVn-nâsi" sûreleri Kur'ân'dan degildir, diyor). Sen ne dersin? dedim.
Ubeyy bana cevâb verip söyle dedi:
— Bu iki sûreyi ben de RasûlulIah(S)'a sordum. Cevâb olarak bana: "Bunlar Kur'ân'dandir, oku! denildi. Ben de okudum" buyurdu.
Ubeyy:
— Iste biz de Rasûlullah'in okuyup söyledigi gibi okuyoruz, dedi [871].

Rahman ve Râhîm olan Allah'in ismiyle
Ey Rabb 'im! Bana bir hüküm ihsan et ve benisâlihler zümresine kat. Sonrakiler içinde bana bir sadâkat dili -zikr cemîl- tahsis eyle! Benî naîm cennetinin vârislerinden kil (es-Suarâ; 82-84).
Ey Rabb 'imiz! Bizim günâhlarimizi ve isimizdeki israfimizi magfiret eyle, ayaklarimizi sabit kil ve kâfirler güruhuna karsi bizlere yardim et! (Âlu Imrân: 147).
Ey Rabb'imiz! Bizlere eslerimizden ve zürriyetlerimizden gözler bebegi olacak (iyi insanlar) ihsan et! Bizi takva sahihlerine rehber kil! (el-Furkaaan: 74).
Ey Rabb 'imiz! Bize ve îmân ile daha önden bizi geçmis olan (dîn) kardeslerimize magfiret buyur ve îmân etmis olanlar için kalblerimizde bir kin tutturma!
Ey Rabb 'imiz! Sübhesiz ki, Sen çok magfiret edicisin, çok merhamet eyleyicisin! (el-Hasr: 10).
Ey Rabb'imiz! Bize dünyâda da bir güzellik ver, âhirette de bir güzellik ver ve bizi o ates azabindan koru! (el-Bakara: 201).

Ey Rabb'imiz! Hesâb ayaga kalkacagi gün bana, ana ve babama ve bütün îmân edenlere magfiret eyle! (tbrâhîm: 41).
Galebe sahibi Rabb Yn onlarin isnâd etmekte olduklari vasiflardan yücedir, münezzehtir, gönderilen bütün peygamberlere Selâm ve Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun! (es-Sâffât; 180-181).

—

---

[1]
Buhârî râvîierinden Ebû Zerr el-Herevî ile Ebû'1-Vakt nüshalarinda kitâb basligi böyle "Kitâbu Tefsîri'l-Kur'ân" seklinde gelmistir. Baskalarinda ise muzâ-fun ileyh olan "Kur'ân" hazfedilip, ondan ivaz olarak "Tefsîr" kelimesi ma'rîfe kilinmistir. Bu sonuncularda Besmele de unvandan sonraya konulmustur.
Tefsîr, lügatte beyândan ibarettir. Istilahta Tefsîr, Kur'ân nazminin medlullerini açmaktir. Tefsîr ile Te'vîl bir ma'nâya midir? denilip: Tefsîr, muradin lafizla beyâni; Te'vîl ise muradin ma'nâ ile beyânidir denilmistir.
[2]
Bu, Besmele'nin tefsiridir. Besmele, FâtIha'dan bir cüz' ve bir âyet oldugunu kabul edenlere göre Besmele, Kur'ân'm ilk âyeti oldugu için, müellif Buhârî Kur'ân Tefsîri'ne Besmele ile baslamistir. Fakat asil zât ismi olan ve.bu ikisinden önce bulunan "Allah" ismi hakkinda sükût etmistir. Rivayet ilminin bayrak-dâri olan Buhârî, Rabb'in zâtini Idrâk ve ihatadan âciz olan bilgi vâsitamizin bu ismin mâhiyetini ta'yîn hususunda da hayrette olduguna kanâat ederek sükût etmis ve lisân âlimlerinin bu kelime hakkindaki sözlerinden hiçbirisine isaret etmemistir. Yüce Allah'in zâtini idrâkten acz ile hâsil olan sükût, nasil en derin bir idrâk is'âr ederse, mübarek hass isminin mâhiyetini anlamaktan âciz kalarak sükût etmek de kemâlli bir belâgatle derin bir hayranlik ifâde eder. Bu sebeble âlimlerinin cumhuruna göre "Allah " ismi ne türemistir, ne de nakledilmistir. O dogrudan dogruya VâcIbu Taâlâ'mn-zâtina mahsûs isim olmustur: >'... O'nun hiçbir adasi oldugunu bitir misin?" (Meryem: 65) âyetindeki inkârî istifham ile, bunun baska bir varliga isim yapilmadigi tesbît edilmistir.
"Rahman"ve "rtaAfm"inbir ma'nâya olmasi bir kökten, yânî "Rahmet" masdarindan türemis olmalari bakimindandir. Yoksa faîl sigasi mübalaga sîga-larindandir, ma'nâsi fail ma'nâsmdan ziyâdedir. Bazen faîl sîgasi müsebbehe sifat ma'nâsma da gelir, bunda sirf failin hilâfina sübûta delâlet etmesinden dolayi yine ma'nâ ziyâdeligi Vardir. Çünkü fail vezni hudûsa delâlet eder...
[3]
Fatiha Sûresi'ne bu sebeble "Ümmü'l-Kur'ân" denilmesi, Ebû Ubeyde'nin Mecâzu'l-Kur'ân adli eserinin basinda tesbît ettigi görüsüdür. FâtIha'ya baska isimler de verilmistir; her biri bir hususiyeti ifâde eder: Ümmü'l-Kur'ân, çünkü bu sûre, diger sûrelerin asli ve mensei, yânî kökü ve tohumu gibidir ve birseyin asil ve menseine "Ümra" denilmesi meshurdur. Fatiha, Kur'ân'm mebde1 ve meâda dâir hikmetlerini, amelî hükümlerini, esâs maksadlarmi ve muhtevasinin asillarini içine alan belîg bir Özetidir. Ayni sebeblerden dolayi "el-Vâ/iye", "el-Kâfiye", "el-Kenz" isimleri de verilir. "el~Seb'u'l-Mesâni"(el-Hicr. 87), "es-Salât", yânî Nâmâz Sûresi: Çünkü Fâtiha'siz namaz yoktur. Her namazda en az iki kerre okunur. Sükür Sûresi, Dua Sûresi, Sifâ veya Sâfiye Sûresi, istemeyi ögretme Sûresi ki, bunda suâl ve duanin istemenin sarti, edebi, istenenin en mükemmeli pek belîg bir surette ögretilmistir.
Burada Buhârî "Mâliki yevmi'd-dîn "deki "Dîn " kelimesinin ceza ve karsilik ma'nâsina oldugunu ve âyetin ma'nâsi "Ceza gününün mâliki" demek oldugunu bildirmistir. Bundan sonra"Dfn"'m hesâb ma'nâsina da geldigini el-Mâûn: 1 ve el-lnfitâr: 9. âyetleriyle, "Medîntn" kelimesinin de el-Vâkia: 86. âyetinde bu ma'nâya geldigine isaret etmistir.
"Dîn" kelimesi Arabça'da kaza, siyâset, tâat, âdet, hâl, kahr... ve bütün bunlarla alâkali ve hepsine dayanir ve ölçü olan millet ve seriat ma'nâlanna da gelir.
[4]
Bu hadîste Fatiha Sûresi "es-Seb'u'l-Mesâni" ve "Büyük Kur'ân" adiyle adlandirilmistir. Seb', yedi sayisinin adidir. Fatiha da ittifakla yedi âyettir. el-Mesâni de Mesnâ'mn cem'idir ki, çift ve tekrarlanan demektir. Kur'ân'da da bu isimle adlandirilmistir. "Andolsun ki, biz sana (namazin her rek'atinde) tekrarlanan yediyi ve su Büyük Kur'ân'i verdik" (el-Hicr: 87).
Bu Ebû Saîd el-Muallâ hadîsi, es-Seb'u'l-Mesâni ile el-Fâtiha Sûresi mu-râd olundugunda nassdir, kuvvetli bir delildir.
et-Tûrbestî söyle demistir: Eger, Kur'ân'in es-Seb'u'l-Mesâni üzerine atfi nasil sahîh olur? Çünkü bu caiz olmayan seylerdendir, denilirse, biz deriz ki: Bu öyle degildir. Bu ancak bir seyin iki vasifla zikrinden ibarettir ki, bu iki vasiftan biri digeri üzerine atfedilmistir. Takdir söyledir: Biz sana es-Seb'u'1-Mesâni ve Büyük Kur'ân denilen sûreyi verdik, yânî bu iki vasfi toplayan sûreyi verdik demektir (Kastallânî).
[5]
Ahmed ibn Hanbel ile îbn Hibbân, Adiyy ibn Hâtim'den; Peygamber (S): "el-Magdûbialeyhim, Yahudiler'dir. Vela'd-dölltn ise Hnstiyanlar'dir" buyurdu diye rivayet etmislerdir... Ibnu Ebî Hatim: Ben müfessirler arasinda bu hususta hiçbir ihtilâf bilmiyorum, demistir. es-Suheylî de: Bunun sahidi Yüce Allah'in Yahudiler hakkindaki "Gadâb üstüne gadâba döndüler'" (el-Bakara: 90), Nasârâ hakkindaki: "Bundan evvel hakîkaten hem kendileri sapmis, hem bir çogunu saptirmis ve dümdüz yoldan ayrilip sapagelmis bir kavmin hevâsina uymayin (el-Mâide: 77) kavlidir, demistir.. (Fethu'l-Bâri).
[6]
Hadîsin bâb basligina uygunlugu meydandadir.
Bu hadîsin iki sened ile Ebû Hureyre'den gelen iki rivayeti Namaz Kitabi, "Imâmin Âmîn demeyi açiktan söylemesi bâbi"nda geçmisti. Müslim ile Buhâ-rî'nin baska yerdeki diger rivayetlerinde "Çünkü melekler de Âmîn derler" ziyâdesi vardir. Bu ziyâde, kelâmin ma'badine illet olmus olur. Âmîn orada da bildirildigi gibi "Böyle olsun" yâhud "Kabul et" yâhud "Ümîdimizi bosa çikarma" ma'nâsma îbrânî veya Süryânî bir lafizdir ki, herhangi duadan sonra, o duânm içindekileri icmâlen ve te'kîden tekrar taleb etmeyi ifâde eder. Bu, duâ edene göredir. Duayi dinleyen kimsenin "Âmîn "demesi ise talebe, yânî Istenen seylere istirak etmeyi ifâde eder.
[7]
Ebû Zerr nüshasinda "Rahman Rahîm Allah'in adiyle. el-Bakara Sûresi" seklinde gelmistir. Yânî bu, el-Bakara Sûresi hakkinda gelen tefsirlerin beyânidir. el-Bakara Sûresi hicretten sonra ilk inen sûredir. Bununla beraber bütün Kur'-ân'in en son inen "Öyle bir günden sakinin ki, hepiniz o gün Allah ya döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandigi tastamam verilecek, onlara haksizlik edilmeyecektir'* (el-Bakara: 281) âyeti de bundadir. Demek ki Medine'de ilk inmeye baslayan ve en sonra tamamlanan sûre budur. Âyetleri Kûfeliler'in sayiminda 286, Basrahlar'in sayiminda 287, Hicâzhlar'm sayiminda 285, Sâmlilar'in sayinimda 284'tür. Bu sayim ihtilâfi, kiraatte oldugu gibi, bâzi âyet baslarinda rivayetin taaddüdündendir... Kelimeleri 6120, harfleri 25.500'dür.
[8]
Hadîsin basliga uygunlugu "Sana herseyin isimlerini ögretti" sözündedir. Bu-hârî bunu burada iki ayri senedle getirmistir. Bu hadîsin bir rivayetini Tevhîd Kitâbi'nda da getirmistir. Müslim de îmân'da getirmistir.
"Âdem'e bütün isimleri ögretti" sözü, ya o isimleri Allah kendi vaz' edip Âdem'in ruhuna naks ve ilham etti veya Âdem'e bunlari lüzumunda vaz'edip kullanacak husûsî bir istî'dâdi hâiz bir rûh nefyini takdir etti, demektir ki, evvelki zahir, ikinci muhtemeldir. Ta'lîm ile, yânî ögretmek ile bildirmek herkesin bildigidir; bundan Âdem'in, asli lisân olan isimleri birdenbire bir i'lâm ile bilmis olmayip, terbiye sirri hükmünce bir istî'dâd ile az-çok bir tedrîc içinde belleyecegi anlasilir... (Hakk Dîni, I, 308-309).
[9]

Müellif Buhârî bu unvansiz baslik altinda el-Bakara Sûresi âyetlerinde gelen bâzi kelime ve terkîblerin tefsirlerini nakletmistir. Bunlar yazilma sirasina göre söyledir;
el-Bakara: 10. âyetteki "Ilâ seyâttnihim" terkibine isaret edip, Mücâhid'in bunu metindeki gibi tefsir ettigini bildirmistir. Keza 19. âyetin sonundaki "Mu-hîtun bVl-kâfirîn"cümlesini "Allah onlari toplayacaktir" seklinde; 138. âyetteki "Stbgatu'ilâhî" terkibini "Allah'in dîni" seklinde; 45. âyetteki "Ale'l-hâsiîn" terkibini "Gerçek mü'minler üzerine" seklinde; 63. âyetteki "Bi-kuvvetin " terkibine isaret edip, Mucâhîd'in bunu da "Içindekilerle amel ederek" seklinde tefsir ettigini bildirdi.
10. âyetteki "Fî kulûbihim marad" cümlesine isaret edip, Ebû'I-Âliye'nin bu "Marad" (yâhud: "Maraz'*) kelimesini "Sekk" yâni "Sübhe" ile tefsir ettigini bildirdi.
Buhârî: "Biz onu hem önündekilere, hem ardindakilere ibret verici bir ceza ve takvaya erenlere de bir ögüt yaptik" mealindeki 66. âyetine isaret ettikten sonra, bundaki "Ve mâ halfehâ" terkibini "Hayâtta kalan insanlar için bir ibret yaptik" seklinde tefsir etti. Ebû'l-Âliye de böyle tefsîr etmistir.
71. âyete Isaret edip, bundaki "Lâ siyete" kelâmini "Lâ beyaza"; yânî"Hiç beyaz yok" diye tefsîr etmistir.
Ebû'l-Âliye'den baskalari (yânî Ebû Ubeyd el-Kaasim ibn Sellâm ile Ebû Ubeyde Ma'mer ibnu'l-Müsennâ) da 49. âyetteki "Yesûmûnekum sûe'l-azâbi" cümlesinin tefsirini "Onlar sizleri azabin en kötüsü içinde evirip çeviriyorlardi" seklinde söylediler.
"Iste bu makaamda nusrat ve hâkimiyet, hakk olan Allah'indir. Sevâbca da hayirli, akibetçe de hayirlidir" (el-Kehf: 44) âyetine isaret edip, Ebû Ubeyde'-nin vâv'in fethâsiyle "Velayet "in "Rubûbiyet", yânî besleyicilik, terbiyecilik, mâlikiyet ve sâhibiyet; vâv'in kesresiyle olan "Vilâyet "in Ise emirlik, yânî beylik ve buyuruculuk ma'nâsmadir dedigini; el-Bakara: 61. âyetteki "Fûmihâ"nm tefsirine isaret edip, bâzi müfessirlerin yenilmekte olan taneli bitkilerin hepsinin "Fûm " demek oldugunu söylediklerini -bâzi müfessirlerle Atâ ile Katâde'yi kas detmistir. Çünkü el-Ferrâ bu ikisinden "Fûm"u böyle tefsîr ettiklerini nakletmistir-; yine ayni 61. âyetteki "Vebûâ bi-gadabin mine'llâhi"yi Katâde'-nin "Döndüler" dîye tefsîr ettigini; Katâde'den baskalari, yânî Ebû Ubeyde, el-Bakara: 89. âyetindeki "Yesteftihûne "yi "Meded ve nusrat Ihtiyorlardi" diye tefsîr ettigini bildirmistir.
Müteakiben el-Bakara: 102. âyetinin sonundaki "Onlar kendilerini cidden ne kötü sey mukaabilinde sattiklarini bilmis olsalardi" fikrasinda bulunan "Serav" fiilini "Sattilar" seklinde tefsîr ettigini bildirmistir.
Sonra Buhârî, el-Bakara: 104. âyete isaret edip, Allah'in bu âyette mü'-minleri, sözleri ve fiillerinde kâfirlere benzemelerinden nehyettigîni bildirmistir. Yine el-Bakara: 48, 122'de aynen tekrarlanmis olan âyete isaret edip, bunlardaki "Lâ teczî" fiilini "Lâ yugnî" (yânî: Fayda vermez) seklinde tefsîr etmistir. Ebû Ubeyde de böyle tefsîr etmistir.
Keza el-Bakara: 168, 208. âyetlere Isaret edip, buradaki "HutuvâtVs-Seytâni" terkibini "Seytânin Izleri" seklinde tefsîr etmistir. Buhârî nihayet el-Bakara: 22. âyetini de bundan sonra zikrettigi hadîse bir hazirlik olmak üzere getirmistir. Azîz ve Celîl olan Allah evvelâ mü'min, kâfir, münafiklardan olan bütün insanlara: "Ey insanlar sizi de, sizden Öncekileri de yaratan Rabb'inize ibâdet ediniz... " (el-Bakara: 21) âyetiyle hitâb etti. Sonra da kâfirlere ve münafiklara: "... Ohâlde kendiniz bilip dururken, Allah'a esler kosmayin"(eI-Bakara: 22) diye hitâb etti (Ibn Hacer ve Aynî).
[10]
Buhârî bu hadîsi bundan önceki âyete uygun olarak zikretti. Âyetteki "Endad" Nidd'in cem'idir. "Misi" ve "Emsal" gibi vezin ve ma'nâlan birdir.Âyetteki "CaV" fiili, Allah'a hangi seyden olursa olsun misil tasavvur etmenin uydurma olacagini, hakk olmayip bâtil olacagini gösterir.
Hadîste Peygamber "Allah'a bir misiluydurmandir"günâhini en önde saydi. Çünkü bu günâhlarin en büyügüdür. Yüce Allah "Allah'a ortak kosmak elbette büyük bir zulümdür" (Lukmân: 13) buyurmustur. Peygamber bundan sonra metindeki diger büyük günâhlari siralamistir. Bunlarin kötülükleri ve insanliga zararlari meydandadir.
[11]
Bâzi nüshalarda bu âyetle bundan önceki âyetin basinda "Bâb" vardir.
Tîh sahrasinda Israîl ogullan'na gönderilen rizklar kudret helvasi ve bildircin kusudur. Yüce Allah o vakit bu kavme verdigi ni'metleri bu âyetlerde arka arkaya siralayip, bunlari hatirlamalarini emretmektedir.
[12]
Ibnu Beytâr Câmi'u'l-Edviye ve'l-Agdiye adli müfredatinda: Kem'e dali ve yapragi olmayan toparlak bir nebattir. Rengi kirmizimsidir, beyaza meyleder. Bahar mevsiminde biter. Çig ve pismis olarak yenir. Suyu en iyi göz ilâcidir, demistir. Hadîste bunun kudret helâvis nev'Inden oldugu zikredilmistir. Bununla ekilmeden ve kul emegi karismadan, Allah tarafindan külfetsiz meydana gelen bir ilâhî ni'met olmasi iade edilmistir.
[13]
Hatt, bir seyi asagiya almak ve arkadan yük indirmek demek oldugundan, "Hitta" bir nevi' indiris demek olur ki, husûsî bir tarzda yükü yikmak veya boyunlarindaki vebali Indirmek karar ve duasini ifâde eder... Yânî nüzul kararini veriniz ve günâhlariniza istigfar ediniz demek olur. Ve bütün asere kiraatlerinde Hitta merfû okunur. Binâenaleyh müfred degil, mahzûf bir mübtedânin haberi olarak "isimiz hittadir" takdîrinde bir cümledir...
[14]
Hadîsin âyetle alâkasi meydandadir. Israîl ogullari'na uzun, günahli çöl hayâtindan kurtulup Kudüs'e hareketleri emrolundugunda, sehre girerken kapisi önünde dîndârâne bir tevazu' ile girmeleri ve kapi önünde Hitta diyerek tevbe ve istigfar etmeleri de emredilmisti. Onlar bu iki emri de tersine alarak, hadîste bildirildigi sekilde girmislerdir. Böylece Allah'in bir ni'metine daha nankörlük etmislerdi.
[15]
Âyetin tamâmi bir sonrakiyle birlikte metin içinde verildi.
Ibn Cerîr söyle dedi: Bu âyetin te'vîlinde ilim ehli ittifak etmislerdir ki, o da, Israîl ogullari Cibril'in kendilerine düsman, Mîkâîl'in de dostlari oldugunu iddia ettikleri zaman, onlara cevâb olarak inmistir (Kastallânî).
[16]
Ibn Abbâs'm âzâdlisi îkrime: Cebre, Mîke ve Serâfi, abd yânî kul ma'nâsinadir; "//" ise Allah'tir demistir. Bununla "Cebrâîl"deki "Cebre"y\, "Mîkâîl"deki "Mîke"yi ve "Israjîl"de\d "Serâfi" lafizlarinin her üçünün de abd ma'nâsina geldigini, bunlarin her üçü de "Abdîl" yâm "Abdullah" demek oldugunu söylemis oluyor (Kastallânî).
Bu kelimeler çesitli sekillerde hemze ile de, ayn ile de telâffuz edilmislerdir ... (Aynî).
[17]
Hadîsin basliga uygunlugu meydandadir. Bunun biraz degisik bir rivayeti Ma-gâzî'den önce 50. bâbda ve Ehâdîsu'l-Enbiyâ'da da geçmisti.
[18]
Bu âyetteki "uLj= Nense7m" fiili, birinci nün ile sîn'in fethalan ve bundan sonra sakin bir hemze ile okunmustur. Bu, "Geri birakmak" ma'nâsina olan Nese've Nesi'e"den alinmistir. Bunu Ibn Kesîr ile Ebû Amr böyle okumuslardir. Metinde Buhârî de bu kiraati almistir. Elimizdeki Mushaflarda Âsim kiraati üzere " i4_L; =Nunsihâ" seklindedir. Bu, "Unutturmak" ma'nâsina olan "însâ"da.n alinmistir. Gönüllerden ve hafizalardan gidermek ma'nâsmadir. Bu kiraate göre âyetin ma'nâsi: "Biz bir âyetten herhangi bîr seyi nesheder yâhud hafizadan silip unuttururs ak..." demek olur.
[19]
Hadîste Ubeyy, Rasûlullah'tan isittigi hiçbirseyi terketmeyecegini söyleyerek, Kur'ân'dan bâzi seylerin neshini kabul etmiyordu. Umer de "Mâ nensah..." âyetini okuyarak onu reddetmektedir. Çünkü bu âyet, Kur'ân'm bâzi âyetleri hakkinda neshin subûtuna da delâlet etmektedir.
Nesh, lügatte degistirmek ve birseyi kaldirip yerine baska birsey koymaktir, istilânda Seriat neshi ve Ayet neshi olmak üzere Iki surette alinir. Seriat neshi, Islâm'in kendisinden evvelki serîatleri neshetmesidir ki, bunda sübhe ve tereddüd yoktur. Âyet neshi, bir âyeti okuyarak Ibâdet etmek veya âyetten alinan ser'î hüküm ile amel etmek veya ikisinin birden yânî hem kiraatle ibâdetin, hem de âyet hükmüyle amelin nihayet buldugunu beyândan ibarettir. Bir âyetin okunmasinin nihayeti veya hükmünün nihayeti Allah'a ma'lûmdur. Biz onu devamli sanirken, neshle karsilasinca nihayete erdigini anlariz. Bu sebebje usûl âlimleri Nesh'i "Tebdil Beyâni" nev'inden saymislardir. Âlimlerin cumhuru bu âyetle delîl getirerek, neshin cevazini kabul etmislerdir. Bâzilari Kur'ân'da âyet neshini inkâr ederek, neshi yalniz seriat neshine sigistirmislardir.
"Seriat usûlünden neshin mesruiyetini isbât edici olan bu âyetin sevki, geçmis kitâblarin neshinin cevazi hakkinda nass ise de, mantûku i'tibâriyle "Min âyetin" âmm oldugundan, bâzi Kur'ân âyetlerini de zahir olarak sâmildir..." (Hakk Dîni, I, 459).
[20]

Âyetin devami söyledir: "Bil'akis göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nun. Hepsi de O'nun emrine boyun egmislerdir".
Âyetteki ve hadîsteki Veled, kisinin büyük küçük, erkek disi, bir ve daha fazla çocuguna denir ki, umumiyetle çocuk demektir. Bu suretle çocuk edinmek fânilerin, muhtaçlarin isidir. Allah bu gibi seylerden münezzehtir. Yahûdî-ler: Uzeyr, Allah'in oglu, dediler. Hristiyanlar: Mesîh.îsâ, Allah'in oglu'dur, dediler. Arab müsrikleri de: Melekler Allah'in kizlaridir, dediler. Iste bütün bu bâtil sözler ve iddialar, basliktaki âyetle reddedilmis ve Allah bunlardan tenzih olunmustur.

[21]
Bu, kudsî hadîslerdendir. Yânî Kur'ân'dan sonra ikinci derecede bulunan Allah kelâmidir. Allah bunun ma'nâsmi Peygamber'e haber vermis, O da bu ma'-nâyi kendi ibaresi ile ümmetine teblig etmistir. Bu, ayni zamanda mütesâbih hadîslerdendir. Bunun bir rivayeti Bed'u'l-Halk'm baslarinda geçmisti.
"Geçmis serîatlerin sahihleri Allah'a hilkatte ilk sebeb olmasi i'tibâriyle "Baba" derlerdi, hattâ babaya küçük baba, Allah'a büyük baba derlerdi; fakat evlâdi var .demezlerdi. Sonradan câhiller, bundan murâd tevlîd ve vilâdet ma'nâsi zannederek 'Babanin evlâdi olur' dediler, 'Oglu var, kizi var' demeye basladilar. Bu ise Allah'i bilmemek, O'na sirk kosmaktir. Çünkü evlâdda babaya bir benzeyis vardir. "Çocuk, babanin cüz'üdür" denilir. Nitekim îsâ'ya "Allah'in ogludur" diyenler, O'na Allah da dediler. Bu âyet de bunu isbât etti ve Islâm'da bundan dolayi Allah'a "Baba" demek bir küfür olmustur... "(Hakk Dîni, I, 480).

[22]
Bu "Mesâbeten" lafzi, âyetin bas tarafindadir, tamâmi söyledir: "HanibizBeyt'i insanlar için bir toplanti yeri ve emîn bir mahal yapmistik (hatirlayin). Sizde Ibrahim 'in makaamindan bir namaz yeri edinin. îbrâhîm ile hmâîVe de: Evimi tavaf edenler, orada kalanlar, rükû' ve sucûd eyleyenler için titizlikle temizleyin, dili kuvvetli emir vermistik" (el-Bakara: 125).
Makaamu îbrâhîm, îbrâhîm Peygamber'in Beyt'i bina ederken veyâhud insanlari hacca da'vet ederken üzerine çiktigi tasin bulundugu yerdir ki, bu gün de Makaamu Ibrâhîm nâmiyle taninir. Tavaf namazi burada kilinir.

[23]
Hadîsin basliga uygunlugu Umer'in diledigi lafizla "Siz de tbrâhîm 'in makaa-mindan bir namaz yeri edininiz " âyetinin inmesidir. Bunun bir rivayeti Namaz Kitabi, "Kible hakkinda gelen seyler bâbi"nda da geçmisti.

[24]
Buhârî bu senedi, hadîsin diger rivayetlerini göstermek için zikretmistir.

[25]
Yânî Kavâid lafzi, temel kaaideleri ile kadinlarin kavâidi arasinda müsterektir, fark bunlarin müfredlerindedir. Müennes kilma tâ'si ile Kaaide "Temel ; ta -siz olan Kaaid ise hayizdan kalip oturmus kadindir.

[26]
Basliktaki âyete uygunlugu "ibrahim'in temellerinden kisalttilar" sözündedir.

[27]
Ehli Kitabi tasdik ve tekzîb etmeyip durmanin sebebi sudur: Çünkü tasdik ettigimiz sey tahrîf edilmis ise, biz de onlarin tahrifine katilmis oluruz; tekzîb ettigimiz takdîrde, tekzîb ettigimiz sey semavî kitaba uygun ve dogru olabilir. Bu suretle Allah'in bize îmân etmemizi emrettigi seyi inkâr etmis oluruz. Bunun için Kitâb ehli milletlerin propagandalarina karsi Peygamber'in bize ögrettigi gibi davranip, Yüce Allah'in bu âyette emrettigi esâslari söyleyecegiz.

[28]
Ebû Zerr nüshasindan baskalarinda buradaki âyetin basinda "Bâb" sözü de vardir.

[29]
Hadîsin üst taraftaki âyete uygunlugu meydandadir. Hadîste Peygamber'le birlikte Mekke'ye dogru namaz kildiktan sonra diger bir mesdd cemâatine ugrayan kimse Abbâd ibn Bisr, bir kavle göre de Abbâd ibn Nehîk idi. Ugradigi mescid de Harise ogullan Mescidi idi. Bu gün ona Kastallânî'nin beyânina göre "Mescidu'l~KibIeteyn(= Iki Kible Mescidi)" deniyor.

[30]
Ebû Saîd hadîsinin üst taraftaki âyete uygunlugunu, bizzat Peygamber bildir mistir. Hadîsin sonundaki: "Vasat", "Adi" demektir, sözü de merfû'dur; haberin kendisindendir, müdrac degildir.

[31]
Her iki rivayetten anlasildigina göre, kible degistirilmesi vak'asi Medine'de ikindi namazinda uygulanmis, Kubâ Mescidi'nde de ertesi gün sabah namazinda uy-gulanmistir. Su hâlde Kubâ halki âyetin inmesinden ve Peygamber'in tatbikinden sonra aksam ve yatsi namazlarini Kudüs'e dogru kilmis bulunuyorlar. Bu iki namaz kible degismesi kendilerine ulasmadan önce. kilindigi için sahihtir.

[32]
Buradaki bâb basliklari ve altlarindaki hadîslerin birbirlerine uygunluklari meydandadir. Abdullah ibn Umer'den gelen bu hadîsin çok az farkli bir rivayeti 15 rakamiyle geçmisti. Buhârî bu Ibn Umer, el-Berâ ve Enes hadîslerini buradaki bâblarda tekrar tekrar getirmistir. Bunlar ayni hadîslerin kuru kuruya tekrarlari degildir. Bunlar ayri ayri senedlerle ve bâzi küçük farkliliklarla birbirini te'yîd eder ve açiklar sekilde birtakim fâideler için böyle arka arkaya getirilmislerdir

[33]
Umer, YahûdîlIk'ten müslümân olan Abdullah ibn Selâm'a bu âyetteki bilginin ne oldugunu sormus, o da cevaben: Yâ Umer, ben Peygamber'i gördügüm zaman oglumu tanidigimdan ziyâde tanidim. Çünkü oglumda, anasi ihanet etmisse sübhem olabilir. Fakat Peygamber hakkinda zerrece sübhem yoktur. Onun vasiflan Tevrat'ta zikredilenlerin ayni ve tamâmidir, demis. Bunun üzerine Umer onun basini öpmüstür.

[34]
Kible, bir ümmetin rûhânî birligini saglayacak ilk cismânî tezahürü te'mîn eder ve kiblesiz bir ümmet olmaz. Ümmetlerden herbirinin bir yöneti vardir ki, ona yönelir. Ibrâhîm milletine uymak ve bu suretle en büyük ve en seçkin bir ümmet olmak isteyenlerin yöneti de en kadîm olmakla ma'rûf bulunan Ka'be'dir. bu muazzam ümmet, buna yönelmelidir. Ve her birinin de buna yönelecek bir ciheti, bir yöneti vardir. Meselâ: Kuzey halki Ka'be'nIn kuzey cihetine, güney halki güney cihetine, dogu halki dogu cihetine, bati halki batisina ve aradakiler aradan bir cihete yönelirler. Hepsinin cihetleri muhtelif olmakla beraber, yine cümlesi bir Ka'be etrafinda toplanmis olurlar. Ka'be alttan üstten göge kadar bir merkez ve dâire; ona yönelen Arz ahâlîsi, onun etrafinda sira sira birer dâiremsi saff teskîl ederek yeknesak, yek-emel, yek-hedef büyük bir cemâat teskil edebilirler. Binâenaleyh sizden herbiriniz yönetine yönelerek hayirlar yapmakta yarisiniz. Zîrâ kibleden maksad da böyle muntazam vahdetle hayir yarisina girismektir... (Hakk Dîni, I, 533-534).

[35]
Kible mes'elesi gayet mühim ve kible tahvili ise azametli bir emir ve bilhassa bunun içine aldigi nesh mes'elesi seytânlarin fitne ve fesâd için tesvîlât vesîlesi edinebilecekleri ince bir mes'ele oldugundan dolayi, kible hakkindaki bu emirler gelecek âyetlerde bir daha tekrar ile te'kîd olunacak ve ihtiva ettigi bâzi hikmetler açiklanacaktir.

[36]
Yânî kible tahvîli emrinin sizin anlayabileceginiz baslica iki hikmeti vardir: Birisi bu emir, Ehli Kitâb ve müsrikler gibi muhalifleriniz olan bayagi insanlar tarafindan aleyhinize kullanmaya hiçbir hüccet birakmamak içindir. Çünkü geçmis kitâblara nazaran va'dedilmis olan Hâtemu'l-Enbiyâ'nm vasiflari arasinda kibleyi Ka'be'ye çevirecegi hakkinda delâletler veya isaretler vardir... Bu sebeble Ehli Kitâb: "Hâtemu'I-Enbiyâ'nin kiblesi Mekke'de olacakti, Muhammed ve sahâbîleri ise hâlâ Beytu'l-Makdis'e duruyorlar" diye sübhe edebilirler ve bunu : naklî hüccet olarak ileri sürebilirler. Sonra Ibrâhîm kiblesine muhalefet, Ibrâhîm Milleti da'vâsiyle mütenâsib degildir. Bunu da müsrikler aklî bir hüccet olarak getirebilirler. Iste kible tahvîli emrinde evvelâ size karsi böyle aklen ve naklen hakli olabilecek hüccet getirmeleri büsbütün kaldirmak ve hasimlariniza aleyhinizde hiçbir hüccet birakmamak hikmeti vardir. Bir de ni'metimi tamamlamam içindir ki, bu sayede hidâyete ermeyi ve dogru yolda salimen gidip murada ermeyi ümîd edebilesiniz. Asil ni'met, "Sirât-i MustakîirT'e hidâyet Idi, kible emri de bu sirât-i müstakimdendir. Ni'meti tamamlamak, bir ni'metin noksan ciheti birakilmayip mümkin olan kemâline erdirmek demek oldugundan, bu ni'me tin tamamlanmasi da o yoldan dogruca gidip kurtulusa ermektir. Alî, ni'metin

tamâmi, Islâm üzere ölmektir, demistir (Hakk Dîni, I, 137-53'8).

[37]
Mescidi Haram etrafinda bulunan Safa ve Merve tepeleri Allah'in seâirinden-dir. Ibâdet ve yakinlik için belliklerden, husûsî alâmetlerden, menseklerden-dir. Esasen Safa kaypak tas, Merve, küçük ve yumusakça tas demek olup, ta'rîflâmi ile es-Safâ, el-Merve, Mekke'de bilinen Iki tepenin özel isimleridir. Ta'rîf .harfleri el-Beyt, en-Necm gibi lâzimdir, "tim"maddesinden "Alem", "Alâmet" h ve ",4/mm"gibi "Suur" maddesinden "Seâîr", Saîre"nin veya "Siâre"nin veya "Mes'ar"m cem'idir ki, husûsî alem, bildirici alâmet, bellik ma'nâsinadir. Nitekim harbde iki tarafin tanismasi için kullanilan alâmet ve isarete de "Si-âr"(= Parola) denilir: Seâir bazen ibâdetin kendisine, bazen de yerine denir. Ezan, cemâat ile namaz, cumua ve bayram namazlari, hacc, dînin seâirinden-dirler. Bunun gibi camiler, minareler, haccdakI mensekler, husûsî yerler, mesâ-ir ve seâirdendir ki, iste Safa ile Merve de bunlardandir.

Ibn Abbâs'm "Safa" kelimesi hakkinda verdigi bu bilgileri Taberî, Alî ibn Ebî Talha yoluyla rivayet etmistir.

[38]
Âyette Safa ile Merve arasinda sa'y denilen tavaf hakkinda "Üzerine günâh yoktur" buyuruldugundan ve bu da zahiren bîr muhayyer kilma gibi görünmekle be-râber, hakîkatîe vâcib'e, mendûb'a, mübâh'a muhtemildir. Fakat Peygamber, hacci sirasinda Safâ'ya yaklastigi zaman: "Safa ile Merve Allah'in seârinden-dir. Allah'in basladigi ile baslayiniz" diye emretmis ve kendisi de Safâ'danbas-

, lâyip Beyt'i görünceye kadar üzerine çikmistir. O hâlde âyette zahiren ~ - muhayyerligi ifâde eden "Lâ cunâha aleyhi" niçin gelmistir? Iste bunun cevâbi âyetin inme sebebindendir. Onu da buradaki hadîsler açiklamistir: Câhiliye devrinde Safa üzerinde Isâf adinda bir put, Merve üzerinde Naile adinda bir put uyardi. Câhiliye halki bunlarin arasinda tavaf eder, bunlara elle dokunurlardi. Islâm gelip putlari kirdiktan sonra müslümânlar Safa ile Merve arasinda tavaf etmekten çekindiler; bunun üzerine metindeki âyet indi ki, "Korkmayin, bunda günâh yoktur, bil'akis bunlar seâirdendir" diye bu sa'ye tesvik buyuruldu ve bu tesvikin bir nevi' vücûb ifâde eyledigi de hadîslerle beyân edildi {Hakk Dîni, 556).

[39]
Müteâkib iki âyet söyledir: "O zaman arkalarindan uyulup gidilenler kendilerine uyanlardan hizla uzaklasmislardir. Hepsi o azabi görmüslerdir. Aralarindaki ipler (münâsebetler) de parçalanip kopmustur. Ve tâbi' olanlar söyle demislerdir; Bizim için (dünyâya) bir dönüs olsaydi da bu gün bizden uzaklastiklari gibi, biz de o gün onlardan uzaklassaydik. Böylece Allah onlara bütün yaptiklarini hasretler hâlinde kendilerine gösterecektir ve onlar cehennemden çikacak da degillerdir" (Âyet: 166-167).

"Allah'in birligi ve kudreti bu kadar fiili ve kavlî âyetleriyle zahir iken, Insanlardan bâzilari Allah'a karsi denkler, nazîrler edinirler ve onlari Allah'i sever gibi severler. Emirlerine, nehiylerine, arzularina itaat ederler de Allah'a isyan eylerler. Sübhe yok ki, böyle yaprrak, gerek Allah'i inkâr ederek olsun ve gerek olmasin, ulûhiyet ma'nâsinda onlari Allah'a ortak yapmaktir. Bunlarin bir kismi bu sirki apaçik söylerler. Fir'avnlara, Nemrûd'lara yapildigi gibi, onlara açiktan açiga ilâh, ma'bûd nâmini vermekten çekinmezler; 'Rabb'imiz, tanrimiz' derler. Ve hattâ ilâhlarinin tevellüd ve tevâlüdüHe kaail olarak, onlara ayni cinsten ma'bûd payesinde ogullar, kizlar tasavvur ve isnâd ederler.

Diger bir kismi da açiktan söylemeden ayni muameleyi yaparlar, onlari Allah sever gibi severler, ni'rnetin sahibi tanirlar, onlarin mahabbetini hareket baslangici edinirler, Allah'a yapilacak seyleri onlara yaparlar. Allah rizâsini düsünmeden onlarin rizâlarini elde etmeye çalisirlar. Allah'a isyan olan seylerde

bile onlara itaat ederler.

Bu âyet bize gösteriyor ki, ulûhiyet ma'nâsinda son derece mahabbet bir esâstir. Ve ma'bûd, en yüksek sevgilidir ve böyle son derece sevilen seyler ne olursa olsun ma'bûd edinilmis olur... Fi'1-vâki' herhangibir ümîde sebeb sayilan dilberler, kahramanlar, hükümdarlar gibi insanlari Allah gibi seven ve onlar ugrunda herseyi göze aldiran nice kimseler vardir ki, bu, sirk noktasini,. putperestlik esâsini, beseriyetin en büyük yarasini teskil eder. Yunan, Roma, Avrupa medeniyeti ve edebiyatinda böyle sevgi ma'bûdlarinin haddi hesabi yoktur... Hiristiyanlik dahî bu rûh ile doludur. Hâsili reislerini ve büyüklerini Allah sever gibi sevenler ve onlarin hakk emrine muhalif emirlerine itaat ederek Allah'a isyan edenler, bunlari Allah'a es ve emsal edinmis olurlar ki, bütün putperestlik esâsi, bu tarz sevgidir..." (Hakk Dîni, I, 572-580).

[40]
Bu îbn Mes'ûd hadîsi, biraz degisik lafizlarla da rivayet edilmistir. Müslim'de de bu iki cümle söyle rivayet edilmistir: Rasûlullah: "Kim Allah'a birseyi ortak kilmadan ölürse, cennete girer" buyurdu. Ben de: Kim Allah'a birseyi ortak edinerek ölürse cehenneme girer, dedim.

Bunlar lafizca farkli ise de ma'nâda birdir. Hadîs ile basliktaki âyet arasindaki uygunluk meydandadir.

[41]
Bu âyet, kisasin vâcIbligini ve bu kisasin ancak ehlinden afv ile düsebilecegini ve bu affin üstün ve evlâ oldugunu, bununla beraber afv sirasinda mal üzerine baris anlasmasi yapmanin da câizligini tesbît etmistir. Böylece Yahûdîler'in affin mesru' olmadigi ve diyetin kisastan önce bulunduguna dâir olan hükümleri ni, kisâsen öldürmenin asla caiz olmadigina kaail olan Hristiyan hükümlerini ve insanlik esitligini gözetmeyip seref da'vâsiyle haddi asan Arab âdet ve hükümlerini de kaldirdi ve hayât hakkinda esitligi te'sîs ve Plân etti...

Bunun için disinin erkek, erkegin disi mukaabilinde kisâsen öldürülecegine imamlar arasinda ittifak edilmistir. Bunu te'yîd ve tefsir edici olmak üzere el-En'âm: 45'de "en-Nefs bi'n-nefsi" buyurulmus ve bununla kisasta istenen mü-mâselet ve müsavat, nefis ve can mümâseleü oldugu gösterilmistir. Ve hayât hakki herkes için esittir ve kisas bu esitlige dayanir. Maktul kim olursa olsun, onun kaatili veya birden fazla kaatilleri, o maktulden fazla yasama hakkina mâlik degillerdir. Iste bu suretle âyetin basi âmm ""Hür hür ile; köle köle ile; disi disi ile", maktûku da "en-Ate/su W'M-ne/M"benzesmesiyle nefisleri müsâvî kilmayi beyân ile tecâvüzden sakinmak içindir... (Hakk Dîni, I, 602).

[42]
Hadîslerin basliktaki âyetle Ilgileri meydandadir. Bunlarin farklica birer rivayeti Sulh'ta ve Diyetler'de de getirilmistir.

[43]
Medîne'ye hicretten birbucuk sene sonra kible degistirilmesini müteâkib, sa'-bânin onunda ramazân orucu farz kilinmistir. Oruç Ötedenberi tatbik edilegelen ilâhî bir kaanûndur. Buna beseriyetin terbiye ve tehzîb bakimindan büyük bir ihtiyâci ve tatbikinde birçok faydalan vardir.

[44]
Hadîsler ramazân orucundan evvel diger kitâbli milletlerden olarak Kureys'in tuttugu âsûrâ orucunu Peygamber'in de tuttugunu ve sahâbîlerine de tutmalarini emrettigini, ramazân farz olunca onun serbest birakildigini bildirmektedir.

[45]
Bu âyette; hasta ve yolcu gibi muvakkat özürlülerin bu özürleri sona erince tutamadiklari günleri kaza etmeleri bildirildigi gibi, daimî özürlüler, yâni gerek edâen ve gerek kazaen oruca zor dayanabilen, orucu güçsünen yânî oruç takatlerini tüketecek olanlarin da fidye verecekleri ögretilmistir. Meselâ pek ihtiyarlamis veya iyilesmesi ümîdsiz müzmin bir hastaliga tutulmus bulunanlar üzerine de yedikleri her oruç yerine bir fidye, yânî bir miskin yemegi vermeleri gerektigi bildirilmistir.

Fidye birseyin yerine geçmek üzere verilen bedel demektir. Bir günlük orucun fidyesi bir miskîn yemegi ile de ifâde edilmistir. Bir miskin yemegi, ser'an sâ' denilen ölçek ile bugdaydan yarim ölçek; arpa, hurma, kuru üzüm vesâire-den bir ölçektir. Bir sâ', ser'î dirhem ile binseksen dirhemdir. Binâenaleyh yarim sâ' bugday onalti kiratlik örfî dirhem ile bir okka yetmisikibuçuk dirhem demektir. Islâm serîatinde en fakîr bir kimsenin Iki ögün i'tibâriyle bir günlük yemegi budur. Bu mikdâr fitir sadakasi ve sair bütün keffâretlerde esâstin

[46]
et-Tavk: Bir nesneye güç yetip takat getirmek ma'nâsina birinci bâbdan mas-dardir.

et-Tatvîk: Bir kimseye bir is teklîf eylemek, kudret vermek, bir adamin nefsi bir isi kendisine kolaylastirmak ve ruhsat vermek... ma'nâlannadir.

el-ltâka: Bir nesneye güç yetip kaadir olmak ma'nâsinadir ki, takat getirmek ta'bîr olunur... (Kaamûs Ter.),

Yutîkûne, if'âl babindan ve "Itâka" masdarmdan muzâri fiildir. Itâka, Takat ve Tavk 'tandir. Tavk, tâ'nin fethiyle Takat; tâ'nin ötresiyle de boyuna takilan gerdanlik veya agir bir demirdir. Takat, vüs' ve istitâat ma'nâsina ma'rûf ise de esasen aralarinda bir fark vardir;. Vusu' takatin üstündedir. Çünkü Vu-su', birseye kolaylikla kaadir olmak, Takat de siddet ve mesakkatle kaadir olmaktir. Binâenaleyh Itâka, gücü yetmek, dayanmak ma'nâsina gelirse de, esâsinda güç yetismek, güç tükenmek, zor dayanmak

hattâ dayanamamak ma'-nâsinadir ki, buna Tatvîk, Tatavvuk, Tatayyuk, ictihâd denir...
Burada ttâka'nm tatvîk ve ictihâd gibi son derece güçsünmek, güç tükenmek, zor dayanmak, hattâ dayanamamak ma'nâsina oldugu görülür. Hakîkaten dirâyeten böyle oldugu gibi, rivâyeten de bunun "Yutavvakûnehû" yâni "Lâ yutîkûnehu" diye tefsir edilmis bulundugunu görüyoruz... "Ve ale'ttezîne yutîkûnehu", "Oruç kendilerine güç gelen, yâni oruca dayanamayanlar" demektir... {Hakk Dîni, I, 632-634).
Buhârî burada Atâ ibn Ebî Rebâh'in, el-Hasen el-Basrî'nin ve Ibrahim en-Nahaî'nin bu âyetle ilgili tefsirlerini nakletmistir.
[47]
Bu Ibn Abbâs hadîsi de, âyetin tefsirini ve bunun mensûh olmadigini açikça belirtmektedir. Bu tefsir ve görüs Alî'den, Ibn Umer'den ve sâir sahâbîlerden de rivayet edilmistir.
[48]
Bu kiraatte "Fidye" tenvînsiz "Taâm"a izafetle ve "Taam" da kesreli okunur, daha sonraki "Miskin"' kelimesi de cemî' sîgasiyle "Mesâkîne" seklinde okunmustur. Bu okuyusa göre, fakirler yemegi fidye demektir. Evvelki okuyusta her orucun fidyesi, bu okuyusta da toplaminin fidyesi anlasilir. Bir fakîr yemeginin mikdân bundan önceki babin hasiyesinde anlatilmisti.
[49]
Bu nesh isi su rivayetlerde daha açik anlatilmistir: Ibn Ebî Leylâ, Muâz ibn Ce-bel'den söyle rivayet etti: Peygamber Medîne'ye geldigi zaman âsûrâ günü ve bir de her aydan üç gün oruç tutmustu. Sonra Allah ramazân orucunu farz kildigi âyeti indirdi; "Ve ale'ttezîne yutîkûnehû fidyetun taâmu miskine" sözüne kadar ulasti. Bunun üzerine dileyen oruç tutuyor, dileyen bir fakîr doyuruyordu. Daha sonra sahîh ve mukîm olanlarin hepsine oruç farz kilindi ve fakîr doyurmak ancak oruca güç yetiremeyen ihtiyar kimseler hakkinda sabit kaldi.
Yine Ibn Ebî Leylâ söyle rivayet etmistir: Rasûiullah Medîne'ye geldijji zaman her aydan üç gün gönüllü olarak ve farz olmayarak oruç tutmalarini emretmisti. Sonra ramazân orucu indi. Hâlbuki o zaman insanlar henüz oruca ahsmamisti, oruç kendilerine pek siddetli, pek güç geliyordu. Binâenaleyh oruç tutmayan, bir fakîr duruyordu. Bundan sonra "Içinizden kim o aya erisirse, onda oruç tutsun"ayeti indi. Bunun üzerine oruç tutmayip fidye verme ruhsati ancak hasta ve yolcuya â'id kaldi, hepimiz oruç tutmaya me'mûr olduk.
Bunlarda bir nesh Isareti vardir. Fakat bunun yasli kimselerden baskalarinda oldugu açiktir. (Hakk Dîni, I, 637).
[50]
Bukeyr ibn Abdillah 120 yilinda yâhud biraz önce, biraz sonra vefat etmistir. Yezîd ibn Ebî Ubeyd el-Eslemî ise 146 veya 147'de vefat etmistir.
[51]
Hadîsle âyet arasindaki ilgi meydandadir. Bu hadîsin Oruç Kitâbi'nda geçen bir rivayetinin sonunda "Bu âyetin inmesi üzerine sahâbîler çok sevindiler..." ziyâdesi vardir.
[52]
Hadîslerin bâb basligindaki âyete uygunluklari meydandadir. Sehl hadîsinde bu "Mine'l-fecri" kaydinin sonradan indigi bildirilmis, bu beyân ile kasdolunan ma'nâ açikça söylenmistir. "Mine'l-fecri", beyaz ipligin beyânidir. Bununla siyah ipligin beyânindan iktifa edilmistir. Çünkü ikisinden birini beyân etmek, digeri için de bir beyândir.
[53]
Hadîs basliktaki âyetin nuzûl sebebini bildirdigi için, aralarindaki uygunluk tamdir. "Bu âyetteki ifâdenin bir hakîkî ma'nâsi, bir de kinayeli ma'nâsi vardir.
1 Hakîkati i'tibâriyle Câhiliyet ahâlîsinin ihramda yaptiklari bu aksiligin bir ibâdet olmadigidir. Kinayeli ma'nâsi i'tibâriyle de Rasûlullah'a yildiz ilmi suâli sormak, ilâhî hikmet ve ilâhî hükümleri beyân ve teblig için gönderilmis olan Peygamber'i hâsâ bir müneccim ve Kur'ân'i bir nücûm kitabi yerine koymak, âdî Ilimlerin maksadlanyle nübüvvet ilminin isteklerini birbirinden ayiramamak, ise tersinden baslamak demektir. Islere böyle tersinden baslamakla hayra eril-mez. Hayir böyle aksilikle degildir, lâkin hayir ehli ancak muttakî' olan, korunandir. Ve evlere kapilarindan gelin. Islere dogru yoluyla, lâyiki veçhile girisin, aksilik etmeyin..." (Hakk Dîni, I, 685).
[54]
Basliktaki âyetin bir benzeri el-Enfâl: 39'da da geçmektedir.
Bundan önceki üç âyet sunlardir: "Size harb açanlarla, Allah yolunda siz de dögüsün; ancak asiri gitmeyin. Sübhesiz ki, Allah asiri gidenleri sevmez. Onlari nerede yakalarsaniz öldürün. Onlari, sizi çikardiklari yerden çikarin. Fitne öldürmekten beterdir. Onlar Mescidi Haram yaninda, orada sizinle dögüsmedik-çe siz de orada kendileriyle dögüsmeyin. Fakat (orada) sizi öldürürlerse, siz de onlari öldürün. Kâfirlerin cezasi böyledir. Bununla beraber (muharebeden) vazgeçerlerse (siz de birakin), sübhesiz ki, Allah çok magfiret edici, çok merhamet eyleyicidir" (Âyet: 190-192).
Fitne, asli lügatte karisigini ayiklamak için altini atese koymaktir. Bundan mihnet ve belâya sokmak ma'nâsina kullanilmistir ki, burada bu ma'nâyadir. t Yânî vatandan çikarmak gibi insanlari azaba ugratacak belâ ve mihnet öldür-- mekten daha agirdir. Ölümden daha agir ne vardir demeyiniz, zîrâ ölümü te-mennî ettiren hâl, ölümden daha agirdir. Bu nazmin sevkinde insani vatanindan çikarmak da ona ölümü temennî ettirecek fitneler ve mihnetler cümlesinden olduguna isaret vardir. Sirk, küfür nesri, IrtIdâd, Allah'in haramlarini yirtip parçalamak, umûmî asayisi bozmak, vatandan çikarmak hep birer fitnedir. Allah korusun, mü'minin dîninden dönüp kâfir olmasi, öldürülmesinden eseddir... Iste bütün bunlar "Fitne öldürmekten daha siddetlidir" düstûrunda özetlenerek harbin sebebi kilinmis ve müslümânlar fitneyi def etmek için fî sebîlillah gazaya tesvîk edilmistir... Onlarla hiçbir fitne kalmaymcaya, yânî sirk ve tefrika kalmayincaya ve dîn de hep Allah'in oluncaya kadar, yalniz Allah'a boyun egilip itaat edilinceye kadar harb edip savasin. "Çünkü Allah katinda hakk dîn ancak Islâm'dir" (Âlu Imrân: 19). Binâenaleyh bunlarda hakk tevhîd dîni olan Islâm'dan baska bir düi bulunmasin. Fitnenin basi olan sirk kalksin. Bunun için Peygamber (S): "Ben bu insanlara Lâ ilahe ille Ulah diyecekleri âna kadar harbe me'mûrum, onu dedikleri zaman benden canlarini, mallarini kurtarirlar" buyurmustur (Buhârî, îmân). Digerleri cizye ile dahî kan ma'sumiyetine mâlik olabilecekleri hâlde, fitneci müsriklere bu müsâade verilmemistir. Bundan baska bilhassa Mekke'de gayrimüslimin ikaametine müsâade de edilmemistir.. {Hakk Dîni, I, 695-698).
[55]
Hadîsin basliktaki âyete uygunlugu meydandadir. Buhârî bu hadîsi burada iki senedle getirmistir. Ibn Umer'e gelen kisilerin el-Alâ ibn Irâr ile Hibbân yâhud Nâfi' ibnu'l-Ezrak oldugu söylenmistir.
Abdullah ibnu'z-Zubeyr'in fitnesi, Haccâc'in Mekke'de Abdullah Ibnu'z-Zubeyr'i muhasara etmesi fitnesidir. Bu muhasara 73 yilinin sonlarinda oldu. Abdullah Ibnu'z-Zubeyr bu yilin sonunda Öldürüldü. Abdullah ibn Umer de 74. yilin evvelinde vefat etti.
[56]
Su unutulmamalidir ki, harb denilen sey parasiz, malsiz olmaz, masraf da ister. Bunun için Allah yolunda harcama da yapin, mal tedârik edip harb ihtiyâçlarina sarfedilmek üzere vergi ve yardim verin, lâkin yalniz mal kazanmak sevdasina düsüp de kendi kendinizi tehlikeye birakmayin. Sâde para kazanmak ve istirahat etmek sevdasinin insanlari esaret: istilâsi ve mahkûmiyet gibi büyük tehlikelere düsürecegini ve bu tehlikenin önüne geçmek ancak Allah yolunda harb etmek ve harbe alismakla mümkin olacagini unutmayin.
[57]
Bu âyetin sevki ve inme sebebi Allah yolunda harb ve kitalden ve o ugurda mal harcamaktan kaçinmanin bir tehlike oldugunu hatirlatmak içindir. Müslim, Ne-sâî, Ebû Dâvûd ve TIrmizî'de bu Huzeyfe hadîsini tefsir edici olarak söyle rivayet edilmistir: Emevîler devrinde Abdurrahmân ibn Velîd kumandasinda bir Islâm ordusu Kostantmiyye, yânî Istanbul sehrine gaza etmisti. Ebû Eyyûb el-Ensârî de bu asker arasinda idi. Rumlar sehrin sûrlarina arkalarini dayamislardi. O sirada müslümânlardan bir zât kalede düsman üzerine açiktan hücum etmis, bunu gören müslümânlar "Men meh! Lâ ilahe ille'llah, kendi kendini tehlikeye atiyor" demislerdi. Bunun üzerine Ebû Eyyûb el-Ensârî: Ey müslümânlar! Bu âyet biz Ensâr toplulugu hakkinda indi. Allah Peygamber'Ine nus-rat ve dîni olan Islâm'i gâlib getirip yardimcilari da çogalinca, o zaman biz artik mallarimizin basinda durup onlarin islâhiyle mesgul olalim mi? demistik. Allah: "Allah yolunda mallarinizi harcayin, kendinizi tehlikeye atmayin" âyetini indirdi. Binâenaleyh kendini tehlikeye atmak, mallarinizin basinda durup onlari islâh ile ugrasmaniz ve cihâdi terketmenizdir", demis ve bunun Üzerine hiç durmayip Allah yolunda cihâda girismis ve nihayet sehîd olup Kostantmiyye'de defnolunmustur. Ebû Eyyûb bu suretle, tehlikeye atilma'nin, Allah yolunda cihâdi terketme demek

oldugunu ve bu âyetin bu hususta indigini haber vermistir. Bu, tbn Abbâs'tan, Huzeyfe'den, Hasen, Katâde, Mucâhid, Dahhâk'tan dahî böyle rivayet edilmistir, (tbn Hacer, Kastallânî, Hakk Dîni, I, 701-703).

[58]

Âyetin bas tarafi söyledir: "Haca da umreyi de Allah için tam yapin. Fakat bunlardan ahkanursaniz, o hâlde kolayiniza gelen kurbân (gönderin, bununla beraber) kurbân yerine varincaya kadar baslarinizi tiras etmeyin. Artik içinizden kim hasta olur yâhud basindan bir eziyeti bulunursa, ona oruçtan ya sadakadan, yâhud da kurbândan biriyle fidye (vâcib olur)... "

[59]

Hadîsin basliktaki âyete uygunlugu meydandadir. Bu hadîsin birkaç rivayeti Hacc Kitâbi'nda geçmis ve gerekli açiklamalar da orada verilmistir.

[60]

Âyetin bu kismi içine olan yukarisi söyledir: "Emîn oldugunuz vakit ise kim hacca kadar umre ile fâidelenmek isterse kolayina gelen bir kurbân (kesmek vâ-cib olur). Fakat onu bulamazsa, hacc günlerinde (ihrâmli olarak) üç, döndügünüz vakit yedi gün olmak üzere oruç tutmak (vâcib olur ki) bunlar tam on gün eder. Bu, ailesi (ikaametgâhi) Mescidi Harâm'da bulunmayanlara âiddir. Allah'tan korkun ve bilin ki, Allah, cezasi cidden çetin olandir" (Âyet: 196).

"Bir senenin hacc aylarinda hacc ile umrenin birlesmesi ve birlesmememesine göre haccm üç nev'i vardir: tfrâd hacci, temettü' hacci, kiran hacci.

Ifrâd hacci: Mîkaat'tan yalniz hacc niyetiyle ihrama girip, gelis tavafini yaptiktan sonra hacc fiilleri bitinceye kadar Mekke'de ihrâmli olarak kalmaktir. Bunda umre bulunmayip tek bir hacc yapilmis oldugundan müfrid hacc veya ifrâd hacc ismi verilir.

Temettü' hacci: Mîkaattan umre niyetiyle ihrama girip, umre için tavafi ve sa'yi yaparak tiras olup ihramdan çikmak, sonra Mekke'de bir Mekkeli gibi kalip, nihayet Zu'1-hIccenin sekizincisi terviye gününde hacc için Harem'den ihrama girerek hacci tamamlamak ve kurbân kesmektir. Uzun müddet ihramda kalinmamak için umreden bu suretle istifâde edildiginden dolayi buna temettü' , hacci adi verilmistir.

Kiran hacci: Mîkaattan hem umre ve hem de hacc; ikisine birden niyet ile ihrama girip Mekke'ye varinca evvelâ umre için tavaf ve sa'y, daha sonra hacc için gelis tavafi ve sa'y etmek, sonra ihramdan çikmaksizin, nihayetine kadar hacc fiillerini yapmak ve kurbân kesmektir. Câhiliyette umre ile haccin hacc ay-. lannda birlestirilmesi caiz degildi; bu âyet bunlarin mesrû'lugunu beyân için inmis ve sükrânesi olmak üzere kurbâni da vâcib kilmistir.

[61]

Hadîs de âyetteki gibi hacc aylarinda umre ile temettü' yapmanin cevazina delâlet etmektedir. Bu hadîsi Müslim, Hacc Kitâbi'nda rivayet etmistir. Müslim'de hadîsin birçok rivayetleri siralanmistir (Müslim Ter., IV, 99-105).

[62]

Ukâz, Taife bir; Mekke'ye üç konak mesafededir. Ukâz Panayiri zu'1-ka'de hilâlinin ertesi gününden baslar ve yirmi gün devam ederdi. Oranin bozulan pazari Mecenne'de zu'1-hicce evveline kadar sürerdi. Mecenne, Merçu'z-Zahrân'da idi. Ondan sonra Arafat'in arkasinda bulunan Zu'1-Mecâz'da pazar kurulup ter viye gününe, yânî zu'1-hiccenin sekizinci gününe kadar devam ederdi. Ondan sonra da Minâ'ya, Arafat'a çikilip hacc edilirdi. Bu pazarlarin en mühimmi Ukâz idi. Bu pazar yalniz Kureys'in degil, bütün Arabistan pazarlarinin,en mühimmi idi. Orasi alisveris pazari oldugu gibi, hitabet ve siir yarislarinin da pazari idi. "Yedi Muallaka"nin sâir Arab siirlerine üstün olduklarina peyderpey orada karar verilip, bütün Arabistan halkina orada nesr ve i'lân edilmistir.

Iste Arablar Câhiliye devrinde hacc mevsimlerinde bu pazar ve panayirlari açarlar ve onlardan ticâret, alisveris yoluyla geçim te'mîn ederlerdi, Islâm Dîni gelince müslümânlar hacc aylarinda bunlardan sakinmaya baslamistir, iste bu çekingenlik üzerine bu âyet inmis ve hacc aylarinda olsun kazanmaya ve ticâretle erzak edinmeye bir mâni' bulunmadigini bildirmistir. Bu âyetin sonundaki "FîmevâsimVl-hacc" kaydi, Ibn Abbâs'in kiraatidir. Âyetin devami söyledir: "Arafat'tan (oradan vakfeden sonra seller gibi) bosanip'aktiginiz zaman el-Mes'aru'l-Harâm'in yaninda Allah'i zikredin. O size nasil hidâyet ettiyse, siz de O'nu öylece anin. Siz bundan evvel gerçek sapiklardandiniz" (Âyet: 198).

[63]

Hadîsteki "Hutns", bahâdir olmak ma'riâsina gelen Hamaset vazsd-aimdan Ah-mes'in cem'idir. Bu Hutns kelimesi, dînde siddet ve salâbetli olanlar demektir ki, bunlar Âmir ogullari, Sakîf ve Huzaa kabîleleri idiler. Ibn Ishâk'm rivayetine göre bu Hums bid'ati, Fil senesinde yâhud biraz önce veya biraz sonra ortaya çikarilmisti. Kureys: Biz Ibrahim'in evlâdiyiz, Ka'be'nin sahibiyiz, Mek-keli'yiz. Arab kabilelerinden hiçbiri bizim bulundugumuz seref ve asalete sâ-hib degildir. Binâenaleyh biz bu serefli mevkiimizi korumaliyiz. Bundan son ra Harem disinda hiçbirseye ta'zîm etmeyip, bütün hürmetlerimizi Harem dâhilinde yapmaliyiz. Arafat'ta halk ile bir arada yanyana, omuz omuza durup vakfe yapmak, sonra halk ile geri dönüp Muzdelife'ye gelmek bizim kadrimizi indirir" diyerek, Arafat'ta vakfeyi terketmislerdi. Mekke disindaki Arablar Arafat'ta vakfe yapmaga devam ederlerken, Kureys ve onun dindaslari olan Âmir ogullan, Sakîf ve Huzaa kabîleleri halki Harem hududu dahilindeki Muzdelife'de vakfe yaparlardi ve oradan dagilip giderlerdi. Bu suretle Kureys, Ibrâhîm Peygamber zamanindan, beri devam edip gelen Arafat vakfesini degistirmisti. Hâlbuki haccdan en yüksek gaye, Arafat vakfesi idi. Kureys'in çikardigi Arafat'ta vakfeyi terk bid'ati, bu âyetle kaldirilmistir. Bu âyet, Arafat'ta bulunmanin haccin iki farzindan biri oldugunun da delilidir. Arafat'a yetismeyen hacca yetismemis olur.

[64]

Bu hadîsinde ibn Abbâs hacc fiillerinin yapilisiyle ilgili bilgilerin bir kismini Özetle bildirmektedir. 99. âyetin inmesiyle Câhiliyet devri bid'atleri kaldirilmis, Veda Hacci'nda Peygamber bizzat sahâbîleriyle Arafat'ta vakfe yapmis, gün battiktan sonra oradan bütün insanlarla beraber Muzdelife'ye hareket etmistir

[65]

Bundan önceki iki âyet söyledir: "Hacc ibâdetlerinizi bitirince (Câhiliyet'te) atalarinizi andiginiz gibi, hattâ daha kuvvetli bir anisla Allah 't anin. Artik o insanlardan kimi: 'Ey Rabb 'imiz, bize (nasibimizi) dünyâda ver' der ki, onun âhiretten nasibi yoktur" (Âyet: 200-201).

"Fahruddîn er-Râzî, Tefsîr'inde der ki: Saadetlerin mertebeleri üçtür: Rû-hânî, bedenî, haricî. Rûhânî saadet ikidir: Birisi ilim ile nazar, yânî düsünme kuvvetinin kemâli, biri de fâzila ahlâk ile amelî kuvvetin kemâlidir. Bedenî saadet de ikidir: Sihhat, güzellik. Haricî saadet de ikidir: Mal, mevki. "Bize dünyâda ver" talebi de bu kisimlardan herbirini sâmildir. Çünkü ilim, dünyâda zînetlenme ve akranin önüne geçmek için istenirse dünyâda olur. Bunun gibi fâzila ahlâk dahî dünyâda basa geçmek ve dünyâ islerini zabt ve idare etmek için istenirse, bu da dünyâda olur. Öldükten sonra dirilmeye îmâni olmayanlar gerek rûhânî, gerek cismânî herhangibir fazileti isterlerse, ancak dünyâ için isterler..."

"Haserte", insanin nefsinde, bedeninde, hâllerinde nail olmakla sevinecegi her ni'mettir ki, ismî ma'nâsiyle güzel ve güzellik demektir. Esasen Hasen, yânî güzel, sevinme ve ragbet sebebi olan herhangi birsey demektir ki, Hüsn, güzellik onun nefsinde müessir olan husûsî bir halettir. Onun için Hüsn haddi zâtinda vâkiî bir is olmakla beraber kiymeti, enfüsî te'sîrleri i'tibâriyledir, yânî güzel, güzel saymadan öncedir, fakat tecellîsi onunladir. Bunun için güzel üç nev'idin'Ya akl ve basîret cihetinden güzel sayilan veya hevâ cihetinden güzel sayilan veya güzellik cihetinden güzel sayilandir. Avâmm güzelligi hissiyle ve ekseriya gözüyle arar. Kur'ân'da gelen hüsnler ise ekseriyetle basîret cihetinden

güzel sayilanlardir..

Müfessirler, dünyâ ve âhiret haseneleri nedir suâline: dünyâda saglik, yeterlilik, hayra muvaffak kilinma, âhirette de sevâbdir, demislerdir..." {Hakk Dîni, I, 725-727).

[66]

Âyetin tamâmi, sonraki iki âyetle beraber söyledir: "Insanlardan Öyle kimseler vardir ki, onun bu dünyâ hayâtina âid sözü hosunuza gider ve o kalbinde olana Allah'i sâhid getirir. Hâlbuki o düsmanlarin en yamanidir. O, yeryüzünde is basina geçti mi, orada fesâd çikarmaya, ekini ve zürriyeti kökünden kurutmaya kosar. Allah fesadi sevmez. Ona: 'Allah 'tan kork' denildigi zaman, izzeti nefsi (cahilane kibri) kendisini (daha ziyâde) günâh islemeye götürür. Iste öylesine, cehennem yetisir. O, hakikat ne kötü yataktir'* (Âyet: 204-206).

el-Eledd, lügat yönünden çok egri demektir. Bâzilari ei-EIedd'i, siddetli cidalci diye tefsir etmislerdir. Bu tefsiri Kaamûs Mütercimi söyle açikliyor: el-Eledd, müteannid, mütemerrid, husûmeti siddetli adama denir ki, ihlâs ve insaf tarafina meyi eylemez...

Bu âyetler Sakîf ogullari'ndan Ahnes ibn Serîk hakkinda inmistir. Bu münafik, Zühre ogullan'nin yemînli dostu imis. Peygamber'e gelmis, müslümân-hk göstermis, diller dökerek sevgiden bahsetmis, yeminler etmis. Sonra Peygamber'in yanindan çikinca müslümânlarin bir ekinligine ugramis, ekinleri yakmis, hayvanlari öldürüp telef etmisti.

Nuzûl sebebi bu olmakla beraber, âyetin muhtevasi bu gibi vasiflarla vasiflanmis olan münafiklarin hepsini sâmil oldugunu tahkîkçi müfessirlerin çogu açikça söylemislerdir.
Bu münâsebetle âyet, bir is basina geçirilecek insanlarin dillerine bakilma-yip, hâllerinin incelenmesi gerektigini bildirmistir.
[67]
Müellif bu ikinci senedi, hadîsin Peygamber'e yükseltilmesini açikça söyledigi içm zikretmistir.
[68]
Bu iki âyet, yânî Yûsuf: 110 ile el-Bakara: 214. âyetleri, bu okuyus ihtilâfi ve her iki âyette bulunan "Kuzibû" fiillerindeki naibi fail zamirlerinin peygamberlere veya ümmetlere döndürülmesi ile beraber, ümîdsizlik ardindan yardimin gelmesi hususunda birbirine benzemektedirler. Yânî el-Bakara âyeti bu hususta Yûsuf âyetine benzemektedir. Iste bu benzerlik sebebiyle tbn Abbâs, Yûsuf âyetini bu el-Bakara âyetinin tefsiri sirasinda okumustur.
Rasûlullah, Mekke'deki müsriklerin muhalefetinden sonra Muhacirlerle yurdu ve mallari terkederek Medine'ye hicret ettigi zaman, evvelâ Yahûdîler'in düsmanligiyle karsilasti. Bu sebeble bu âyet indi. Uhud ve Hendek muharebeleri sebebiyle indigi de rivayet edilmistir. Bu âyet gösteriyor ki, ittirat kaanûnu geregince Muhammed ümmeti, bütün eski ümmetlerin geçirmis oldugu bâzi hâllerle karsilasacak, ihtilâflar görecek, mukaavemetlere ugrayacak, sikintilar, zaruretler geçirecek, sebat edenler akibet muvaffak olacaklardir. Ilk hilkatte oldugu gibi, Muhammed'in peygamberliginden i'tibâren de beser fitrati hakk macerasinda yeni bir inkisâfa baslayacak "Zaman Allah 'm gökleri ve yeri yarattigi günkü hey'etine dönmüstür" hadîsi ma'nâsinca Muhammed asri, külll'ün mîzânina bir baslangiç olacaktir. Bundan sonra da âlemde hakka karsi yine azginlik ve düsmanlik olacak, geçmis ümmetler gibi firkalar meydana gelecek ve bütün bunlar içinde Peygamber'in ve sahâbîlerin yoluna giden, Kitâb, Sünnet ve cemâat ile korunmasini bilip Hakk'in tevhidini amellerinin esâsi edinen hakk ehli... sabr, sebat ve çalisma ile ilâhî nusrata erecek, hakkin galebesini görecek ve küllî selâmeti kuracaktir. Ve muvaffak olmak için târihten ibret alip, ona göre korunmalidir {Hakk Dîni, I, 752).
[69]
Ayetle hadîslerin uygunlugu meydandadir. Câbir hadîsinde bildirildigi gibi Yahûdîler, bir kimse zevcesinin önüne arkasindan cima' ederse dogacak çocugu sasi olur derler ve bunu Tevrat'a dayandirirlarmis. Bu, Rasûlullah'a nakledilmis, "Yahûdîleryalan söyledi"buyurmus ve basliktaki âyet inmistir.. Hars esasen zirâat gibi ekin ekmek demek olup, ekin yeri ma'nâsina isim de olur ki, burada bu ma'nâyadir. Bu ta'bîr ile kadinin kadinlik organi bir yere, erkegin nutfesi tohuma, dogacak çocuk da bitecek hâsilata benzetilerek bir istiare yapilmis ve bununla Allah'in bir önceki âyette emrettigi ekin yeri açiklanmistir.
[70]
Buhârî bu hadisi burada üç senedle getirmistir.
Iddet bittikten sonra birinci kocanin kendiliginden kadina dönme hakki kalmaz, lâkin kadinin rizâsiyle yeniden nikâh edebilir. Buna da ma'rûf veçhile olmak sartiyle hiç kimsenin, hattâ velîlerin bile mâni' olmaya hakki yoktur. Meselâ sâhidsiz veya mehrI misilden asagi bir mehirle razi olmak gibi ma'rûfun hilafi olursa, o zaman velîsi men' etmeye selâhiyetlidir. Iki talâkta böyle rizâlasma ile iki defa nikâh yenilemek caizdir. Fakat üçüncüsünde baska bir kocaya varmadan halâl olmaz... Bâzilari âyete su ma'nâyi vermislerdir: "Ey zevçler, kadinlarinizi bosadiginiz ve bunun üzerine onlar da iddetlerini bitirdikleri vakit, onlara baski yapip baska kocaya varmaktan men' etmeyiniz, iki tarafin rizâsiyle mesru' surette nikâh ile gerek siz ve gerek baskasi, dilediklerine varsinlar". Ibn Abbâs, Zuhrî, Dahhâk: Bu âyet zevcelerini bosadiktan sonra baska bir kocaya varmaktan men' eden zevçler hakkinda inmistir. Çünkü Câhiliyet hamiy-yeti Ile bâzilari bosanmis kadinlarini zulnien tazyik eder, evlenmelerine meydan vermezlerdi, demislerdir. Rivayet kuvvetine göre müfessIrlerIn çogu evvelki ma'-nâya taraftar olmakla beraber, dirayet bakimindan bunu daha üstün görenler de vardir. Esasen bu iki ma'nâ birbirine zid degildir; biri digerini gerektirir... IHakk Dîni, I, 793-794).
[71]
Buhârî bu fiillerin geçtigi su âyete isaret etmis ve fiilin^tefsîrini vermistir: "Eger siz onlari kendilerine temas etmeden önce bosar (fakat daha evvelden) onlara bir mehr ta 'yîn etmis bulunursaniz, o hâlde ta 'yîn ettiginiz o mehrin yarisi onlarindir. Meger ki kendileri vazgeçmis olsunlar, yâhud nikâh dügümü elinde bulunan kimse bagis yapmis olsun... " (Âyet: 237).
[72]
Abdullah ibnu'z-Zubeyr, hükmü neshedilenin Mushaf'a yazilmayacagini zannetmis gibidir. Usmân (R), onun müskil saydigi bu sorusuna metindeki cevâbi vermistir. Bu cevâbda: Ben âyetleri Mushaf'ta nasil tesbît edilmis bulduysam, sonra da onlari buldugum tertîb üzere yerlerinde tesbît ettim... demis oluyor. Bu cevâbda âyetlerin tertîbinin tevkîfî oldugu hükmü de vardir.
[73]
Iddetin hikmeti, "Bosanmis kadinlar kendi nefislerini üç hayiz ve temizlenme müddeti bekletirler. Eger onlar Allah 'a ve âhiret gününe inaniyorlarsa Allah 'in kendi rahimlerinde yarattigini gizlemeleri onlara halâl olmaz..." (Âyet: 228) nas-smdan açikça görüldügü üzere, rahmin temizliginin meydana çikmasi ve bunda asil da hayz idi. Üç hayiz, ekseriya üç ayda cereyan edebilecegi gibi her kadin da hayiz sahibi olmaz. Bosanmada kadinin hayiz sahibi olup olmamasi da dikkate alinacak bir sebeb olur. Bunun için bosamada hayiz sahibi olanlarin iddeti kuru' ile hayizdan kesilmislerin de ona bedel aylar ile olmasi sirf hikmet olur. Fakat ölüm herkes için müsâvî bir sebebdir. Bundan meydana gelen ayrilikta kadmm hayiz sahibi olup olmamasinin hiç hükmü yoktur. Bundan Ötürü Ölüm iddetinin umûm için müsâvî ve muttarit bir surette olmasi da sirf hikmettir. Hayizdan kesilme gibi üç ay ile takdiri bu müsavata kâfi degildir. Bütün hayiz sahibi olanlar bakimindan da müsavati te'mîn için daha fazlasina lüzum olabilir. Ayni zamanda ölüm iddetinin, bosamaktan ziyâde bir matem ma'nâsini içine almasi da yarasir. Kadin için nikâh ni'metinin gitmesi, her hâlde sevinç ile karsilanacak bir hâdise sayilmamalidir. Bununla beraber bosamakta teselli vesilesi olacak bir ni'met ciheti düsünülebilir. Ölüm ise hiçkimse için insirah vesilesi degildir. Bunun tek tesliyeti "tnnâUUâhi veinnâileyhirâciûn" (ei-Bakara: 156)îmânidir... (Hakk Dîni, I, 802).
[74]
Islâm'in ilk zamanlarinda kocasi vefat eden kadin mîrâs almaz, yalniz bir sene onun evinde bakilirdi. O vaziyette iddet de bir yildi. Eger kadin o müddet zarfinda çikar giderse, bu hakkindan mahrum edilirdi. Bilâhare nafaka ve süknâ ile vasiyet, mîrâs âyeti ile; bir sene iddet de vefat iddeti olan dört ay on gün ile neshediîdi. Mucâhid'e göre bu âyet muhkemdir. Kocasi ölen kadin süknâyi tercih etmez, onun malindan nafaka almazsa iddeti dört ay on gündür. Süknâyi ve nafakayi tercîh ederse, bir senedir. Bu re'y râcihtir (H.B. Çantay, Kur'ân-i. Hakîm ve Meâl-i Kerîm, hasiye).
[75]
Müfessirier cumhuru, bu 240. âyetinin inmesinin, 234. âyetinden evvel oldugunu ve fakat tilâvette geri birakildigim söylemislerdir. Bununla beraber târîh açikça beyân edilmis degildir. 234. âyet iddet, 240. âyet ise nafaka içindir.
240. âyette nekre olarak "Mz'rtî/", evvelkinde "B/7-ma'rû/"buyurulmasi, bunun inmesi önce, öbürünün inmesi daha sonra oldugundan dolayi böyle geldigini, müfessirier beyân ediyorlar. Kadinin evden çikmasi hâlinde günâhin olmamasi, bu bir senenin tamamen iddet olmadigini gösterir. Çünkü iddet olsaydi, kadinlarin çikmalari günâh olurdu. Buna göre bu âyet inmede dahî evvelkinden geride olsaydi, dört ay on gün iddet müddetiyle çelismezdi.
Bu hadîste Ibn Mes'ûd'un kisa olan en-Nisâ Sûresi dedigi âyet sudur: "... Hâmile kadinlarin iddetleri ise çocuklarim dogurmalari ile biter. Kim Allah Han korkana O, kendisine isinde bir kolaylik verir" (et-Talâk: 4).
[76]
Çünkü düsmanlarin harb için hücumlarindan dolayi korku namazi suretiyle olsan, vaktinde kilamamislar, günes battiktan sonra kilmislardi... Bunun bu isimle anilmasinin vechi ve hikmeti olarak söyle denilmistir: Ikindi namazi vakti, herkesin ticâret ve geçim için en ziyâde mesgul olduklari bir vakittir. Gece ve gündüz meleklerinin bir yere gelmesi vaktidir. Bir de ser'î gündüz Ile iki gündüz, iki gece namazlarinin ortasindadir. Bu sebeble her iki ma'nâsiyle ortadadir.
[77]
Bu "Allah için tam Mat ediciler olarak namaza durun" emriyle, namazda Allah için niyetin, iftitâh tekbîrinin ve ayakta durmanin, husu' Ile dünyâ kelâmindan sükûtun farziyeti anlatilmistir.Bu suretle ayakta durmak, namazin ilk rüknüdür. "Okuyun, rükû' edin, sucûdedin" emirleri geregince kiraat, rükû', sucûd, ka'de tertîbde bundan sonradir. Her namazda evvelâ dîvân durmak vardir. Bu sebeble namaz esasen bir kunûttur.
Namazda dünyâ kelâmindan sükût edilmesi hadîsleri Ibn Mes'ûd'dan, Ebû Saîd'den ve diger sahâbîlerden de rivayet edilmistir.

[78]
Buhârî bu baslik âyetinden sonra, bu sûrenin âyetlerinde geçen bâzi kelime ve ta'bîrlerin tefsirlerini nakletmistir. Biz bunlarin daha iyi anlasilmasi için geçtikleri cümleler Içinde vermeye çalisalim:
"O'nun kürsîsi (yânî ilmi) gökleri ve yeri kusatmistir" (Âyet: 255).
"O'nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku" (Âyet: 255).
"Ibrahim: 'Allah günesi dogudan getiriyor. Haydi sen de onu batidan getir' deyince ise, o kâfir sasirip (yânî hüccetsiz) kalmisti. Allah zalimler güruhunu muvaffak kilmaz" (Âyet: 258).
" Yâhud o kimse gibisini görmedin mi ki, binalarinin çatilan çökmüs, duvarlari üstüne yikilmis (kimsecikleri de kalmamis) bir kasabaya ugramis. Allah burasini ölümden sonra acaba nasil diriltecek? demis. Allah da onu yüz yil ölü birakmis. Sonra diriltmis. (Kendisine:) Ne kadar eglendin? demis, O da; Bir gün yâhud bir günden az, diye söylemisti. Allah ona: Hayir, yüz yil kaldin. Iste yiyecegine, içecegine bak, henüz bozulmamistir. Bir de merkebine bak. {Böyle yapmamiz) seni insanlara ibret nisanesi kilmamiz içindir. Merkebin kemiklerine de bak, onlari nasil birlestirip yerli yerine koyuyoruz. Sonra da onlara et giydiriyoruz, dedi. O kisi (bu isler) kendisine apaçik belli oldugu zaman: Biliyorum ki, Allah, sübhesiz herseye gücü yetendir, dedi" (Âyet: 259).
"Ey îmân edenler, sadakalarinizi -malini insanlara gösteris için harcayan, Allah'a ve âhiret gününe inanmayan bir kimse gibi- basa kakmak ve incitmek suretiyle heder etmeyin. Çünkü onun hâli, üstünde bir toprak bulunup da kendine siddetli bir yagmur isabet eden, bu suretle o, kendisini kaskati bir tas hâlinde birakmis olan kaypak bir kayanin hâli gibidir. Onlar dünyâda Isledikleri hiçbirseyden sevâb kazanmaya muktedir olmazlar. Allah kâfirler güruhuna hidâyet vermez" (Âyet: 264).
"Allah 'in rizâsini istemek ve ruhlarinda olan îmâni köklestirip kuvvetlendirmek için mallarini harcayanlarin hâli de bir tepenin üzerinde bulunan güzel bir bahçenin hâline benzer ki, ona bol bir yagmur isabet etmis de meyvelerini iki kat vermistir; ona bol bir yagmur düsmese de bir çisinti (bulunur). Allah, ne yaparsaniz hakkiyle görücüdür" (Âyet: 265).
"Sizden herhangi biriniz arzu eder mi ki, hurmalardan, üzümlerden onun bir bahçesi olsun, altindan irmaklar aksin, orada kendisinin her çesit meyveleri bulunsun, (fakat) ona ihtiyarlik çöksün, âciz ve küçük çocuklari da olsun, derken (o bahçeye) içinde bir ates bulunan bir bora isabet etsin de o yaniversin? îste Allah size âyetlerim böyle apaçik bildirir. Olur ki iyi düsünürsünüz" (Âyet: 266).
[79]
Yânî isler ihlâsla oldugu zaman, Allah katinda artar; riya ile oldugu zaman ise yok olup gider.
[80]
Buna Korku Namazi denir. Bunda hâlin gerektirmesine göre nasil ve ne tarafa durmak mümkin ise öylece, velev hayvan üstünde îmâ ile olsun, münferiden kiliniz, ve her hâlde mümkin oldugu kadar kiliniz, terketmeyiniz. Korku namâzi nm cemâatle kilinabilen diger bir sureti en-Nisâ: 102'de gelecektir. Onda korku *' -bundan azdir. Fakat düsman ile bi'1-fiil harb esnasinda bunlarin hiçbiri yapilamaz, hareket namazi bozacagindan, o zaman namazi kazaya birakmak zarurî olur. Nitekim Hendek muharebesinde Ahzâb günü günesin batmasina kadar böyle olmus da Rasûlullah, dört namazi kazaya birakmis ve günesin batmasindan sonra tertîb üzere bu namazlari kaza etmistir.
Yüce Allah "Namazlari ve orta namazi muhafaza edin ve Allah için husu' ve hudû' ediciler olarak namaza durun " âyetiyle farz namazlari kendi vakitlerinde edâ etmeyi emir buyurdugu gibi, bu farzin hiçbir vakit düsmeyecegini bildirmek için de: "'Eger korkarsamz, o hâlde namazi yürüyerek yâhud binek üzerinde olarak küm..." buyurmustur. Dînin diregi olan namaz farzi, iki sehâ-det gibi, hemen hemen hiçbir sebeb ile düsmeyecek bir vecîbe oldugu için, saglikta, hastalikta, hazarda, seferde, kuvvette, acz hâlinde, korkuda, emniyette mükelleften düsmez.
Müslümanlarin ma'nevî yükselmeleri gibi dünyevî selâmetleri de namazi Peygamberdin ögrettigi sekilde muhâfazasiyle ilgilidir: el-Ankebût: 45.
Peygamber, ümmet arasinda sevginin ve çekismekten uzaklasmanin farz namazlari güzel edâ ile alâkali oldugunu bildirmistir ("Namazda safflan düzgün ve sik tutma babi").
[81]
Bu hadîsin bir rivayeti iki bâb önce de basligiyle beraber geçmisti. Orada hadîsi baska bir yolla rivayet etmisti. Orada da bildirildigi gibi Ibnu'z-Zubeyr'in nes-hedici dedigi âyet sudur: "Sizden ölenlerin (geride) biraktiklari zevceler kendi nefislerim dört ay on gün bekletsinler. Iste bu müddeti bitirdikleri zaman artik onlarin kendileri hakkinda mesru' vech ile yaptiklari seyden dolayi size günâh yoktur. Allah ne islerseniz hakkiyle haberdârdir" (Âyet: 234).
Bu beklemeden maksad, kadinin o müddet içinde evlenmemesi, kocasinin öldügü evden baska yere çikmamasi, zînetini birakmasidir. Bu iddetten maksad, kadinin gebe olup olmadiginin gerçeklesmesidir. Gebe ise müddet bittikten sonra dogurmasini bekler ve ondan sonra evlenir. Degilse bu müddet bitince evlenebilir. Gebe kadinin çocugu iddet içinde dogarsa, beklemeye hacet yoktur...
[82]
Âyetin devami söyledir: "Allah da dedi ki: Dört kus tut. Onlari kendine alistir. Sonra (kesip) her parçasini bir dagin üzerine birak. Sonra da onlari çagir. Kosarak sana geleceklerdir. Bil ki, sübhesiz Allah mutlak azizdir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir" (Âyet: 260).
Rasûlullah'in buradaki "Bizsübhe etmeye Ibrahim'den daha hakliyiz'"sözü Ibrâhîm'in de, Rasûlullah'in da öldükten sonra diriltilme hakkinda sübhe ve tereddütleri bulundugunu ifâde etmez. Ibrâhîm ilk hilkate kiyâs ederek bunun ne sekilde olacagini gözle görmek ve aklî istidlalini suhûdî bir bilgi ile saglayarak îmâninda bir selâbet, kalbinde bir sükûnet te'mîn etmek istemisti. Âyetin devaminda bildirildigi üzere Ibrâhîm'in bu arzusu yerine getirildi. Kendisi tara findan kesilen ve hayatî unsurlari birbirine karistirilan dört kusun bütün maddî parçalan Ilâhî Kudret'in ilismesiyle birlestirildi ve Ibrahim'e gösterildi... Bu hadîsin daha uzun bir rivayeti Ehâdîsu'l-Enbiyâ'da geçmisti.
[83]
Hadîsin basliktaki âyetle ilgisi meydandadir. Bu, Buhârî'nin Müslim'den ayri olarak rivayet ettigi hadîslerdendir.
[84]
el-Bakara Sûresi'nin 261'den 272. âyetine kadarki 12 âyette sadaka denilen ieti-mâî yardima tesvik edilmis, bu yardim mukaabilinde kat kat ilâhî mükâfatlar oldugu bildirilmis, sadakalarin nevi'leri, tatli dilin bile sadaka oldugu, verilen sadakanin minnetdârlik vesilesi kümmamasi, sadaka vermenin âdabi gibi birçok içtimaî yardim düstûrlari ve ögütleri verilmistir. Bunlardan sonra basliktaki 273. âyet gelmektedir. Bunda da yardima muhtâc olan hakîkî miskînlerin, yâni fakirlerin vasiflari bildirilmistir. Âyetin tamâmi söyledir: "(Sadakalar) Allah yolunda kendilerini vakfetmis fakirler içindir ki, onlar yeryüzünde dolasmaya muktedir olmazlar. Hâllerini bilmeyen, iffetli kalmaga çalismalarindan dolayi onlari zengin kimseler sanir. Sen o gibileri simalarindan tanirsin. Onlar insanlardan yüzsüzlük edip de birsey istemezler. Siz (hakk yolunda) ne mal harcarsaniz, sübhesiz Allah onu hakkiyle bilir" (Âyet: 273).
Bu âyet Suffa sâhâbîleri hakkinda inmistir. Suffa, Peygamber'in mescidine bitisik üstü kapali, etrafi açik bir yerdi. Burada kimsesiz, fakîr muhacirler otururdu. Sayilari dörtyüze varan bu topluluktan çikanlarin yerine yenileri alinirdi. Bunlarin isi sirf Kur'ân ögrenmek, Peygamber'in va'zlerinî, hadîslerini bellemek ve cihâd etmekti. Bunlarin geçimleri Peygamber ile zengin sahâbîlerce karsilanirdi. Bunlar Islâm'in ilk yatili ögrencileri idiler. Bunlara kaldiklari yere nisbetle Suffa Ashabi denilmistir. Bundan dolayi Islâm Âlemi'nde medreseler hep camiler etrafinda yapilir ve orada okuyan ilim yolcularindan da Suffa sa-hâbîlerinin meslekine girmeleri beklenirdi...
[85]
ÂIse'nin ribâ hakkinda indigini bildirdigi bu âyetler, el-Bakara Sûresi'nin 275'den 281'ekadarki âyetleridir. Bunlardan 275. âyetin tamâmi söyledir: "Ribâyiyenler, kendilerini seytân çarpmis birer deliden baska bir hâlde kalkmazlar. Böyle olmasi da onlarin: Alim satim da ancak ribâ gibidir, demelerindendir. Hâlbuki Allah, alis verisi halâl, ribâyi (faizi) haram kilmistir. (Bundan böyle) kim Rabb 'inden kendisine bir ögüt gelip de faizden vazgeçerse, geçmisi ona ve isi de Allah 'a âiddir. Kim de tekrar faize dönerse,onlar o atesin sahihleridirler ki, orada onlar ebedî kalicidirlar".
[86]
Tamâmi söyledir: "Allah ribâyi mahveder, sadakayi ise artirir. Allah (harami halâl tanimakta israr eden) çok kâfir, çok günahkâr hiç kimseyi sevmez".
Allah, mali artirir zannedilen ribâyi tedricen eksilte eksilte nihayet mahveder... Mali eksiltir zannedilen sadakalari artirir, nemâlandinr. Ribâ, yânî faiz, mallari ve üretim

yapacak hayâtlari kurt gibi yiye yiye bitirir, nihayet anamallarin da batmasina ve hayâtlarin sönmesine sebeb olur. Hâlbuki sadakalar, hayâtin ecri ve bereketi olur...

[87]

Bir Öncekiyle birlikte âyetin tamâmi söyledir: "Ey îmân edenler, gerçek müzminler iseniz Allah 'tan korkun, faizden (henüz alinmamis olup da) kalani birakin (almayin). Iste böyle yapmazsaniz Allah 'a ve Rasûlü 'ne karsi harb olunacagini bilin. Eger (faizcilige) tevbe ederseniz mallarinizin baslari (sermâyeleriniz) yine sizindir. Bu suretle ne haksizlik yapmis, ne de haksizliga ugratilmis olursunuz" (Âyet: 278-279).

"Burada ribâyi terketmeyenleri gerek ribâ halâldir i'tikaadina dönmüs mür-ted veya ahdi bozmus kâfir olsun, gerekse harâmligma îmân eder ve fakat îmân ile amel etmez fâsik mü'min olsun, Ikisine de Allah harb i'lâni emretmistir. Çünkü bunlar zekâti inkâr veya vermekten çekinenler gibi ya mürted veya bagîdirler. Hâriçteki kâfirlere harb i'lâni her vakit için zarurî olmadigi hâlde bunlara harb i'lâm mutlak olarak vâcib kilinmistir. Demek olur ki, ribâdan sakinmak Islâm tâbiiyyetinde bulunanlarin hepsine farzi ayn bir ferdî vazîfe olduktan baska umûmî surette ribâ muamelesini kaldirmak da mühim bir içtimaî vazîfedir. Çünkü ribâ öyle bir fitnedir ki, toplulukta cereyan ettigi müddetçe ferdlerin ondan sakinmasi çok zor ve belki imkânsiz olur..."

Bu ribâ âyetleriyle ilgili tefsîr,Elmalili Muhammed Hamdi Yazir'in Hakk Dîni Kur'ân Dili, I, 950-976 sahîfelerinden okunmalidir.

[88]

Müellif Buhârî'nin bu basliklarda yaptigi tertîb, onun âyetler sözüyle maksadinin borçlanma (282.) âyetine kadar olan ribâ âyetlerinin hepsi oldugunu gerektirir.

[89]

Hadîsle basliktaki âyet arasinda uygunluk yok gibi görünüyorsa da, Dâvûdî yine Ibn Abbâs'tan: En son inen âyet "Kendisinde Allah'a döndürüleceginiz günden sakinin..." âyeti oldugunu rivayet etmistir. Bu âyet de Veda Hacci'nda inmistir ki, iki rivayet arasinda ziddiyet yoktur. Bu âyetle ribâ âyetlerinin hepsi toptan inmislerdir. Buhârî, Ibn Abbâs'in bu iki hadîsi arasini böyle bir isaretle birlestirmeyi kasdetmîs olabilir.

"Bu âyet Kur'ân'm en son inen âyetidir. Söyle ki, Rasûlullah hacc ettigi zaman Kelâle âyeti (yânî en-Nisâ: 176) inmisti. Sonra Arafat'ta vakfede iken "... Bu gün sizin dîninizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nVmetimi tamamladim ve size dîn olarak müslümânhgi (verip, ondan) hosnûd oldum... " (el-Mâide: 3) âyeti indi. Sonra da isbu "Allah 'a döndürüleceginiz günden sakinin" âyeti indi ve Cibril: "Yâ Muhammed, bunu el-Bakara'dan ikiyüzsekseninci âyetin basina koy" dedi. Ve bundan sonra Rasûlullah seksenbir gün yasadi ki, yirmibir gün veya yedi gün ... yasadigi da söylenmistir.

Iyi veya kötü amellere ileride terettüb edecek ecir veya ceza sâhiblerinin kazanci olmak üzere Allah katinda defterlerine kaydolunmus bir karz veya taah-hüd mesabesinde bulundugundan, son inen bu âyetin ölümü veya kiyamet gününü hatirlatarak inmesi pek ma'nâli oldugu gibi, bunun bilhassa ribâ bahsini ta'kîb ederek, borçlanma hükümleri arasinda kaydolunmasi da gayet belîg ve ma'nîdârdir" (Hakk Dîni, I, 975-976).

[90]

Müslim'de su hadîs vardir: Ebû Hureyre (R) söyle dedi: "Siz nefislerinizdekini açsaniz da, gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker.., " âyeti indigi zaman, bu, Rasûlullah'in sahâbîlerine siddetli geldi. Rasûlullah'a geldiler, dizleri üzerine çöktüler ve söyle hitâb ettiler: Ey Allah'in elçisi! Amellerden takat getirebilecegimiz seylerle mükellef kilindik. Bunlar namaz, oruç, cihâd ve zekâttir. Hâlbuki su âyet Indirilmistir. Biz ona takat getiremeyiz, dediler. Rasûlullah: "Sizden önceki iki kitâb sahihlerinin dedikleri gibi "Isittik ve âsî olduk" sözünü mü söylemek istiyorsunuz? Hayir söyle söyleyiniz, dedi: "Isittik, itaat eyledik. Gufranini dileriz, ey RabbImiz, gidis ancak Sana'dir". Onlar da bunlari söylediler. Akabinde bunlar ve devami olan kisim indirildi... (Müslim Ter., I, 173-1975).

Bu kisimda "Allah kimseye kudretinden öte teklif yapmaz" fikrasi inip, takat getirilmeyecek seylerle teklif olunma endîselerini giderdi. Demek ki, sa-hâbîler, basliktaki âyetin bütün görünür ve gizli ihtimâllerini dikkate almislar ve bunun azim ve irâdeyle olmayan nefsî hâtiralari da içine aldigi ihtimâlinden korkmuslardi... Iste bu hadîste bildirilen nesh, âyetin sümulüne giren ve fakat insanin azim ve irâdesi disinda gönlünden geçen hâtiralardan dolayi hesaba çekilmeyecegi hususudur.

[91]

Bu, bundan önceki bâbda geçen hadîsin baska bir yoldan gelen rivayetidir. Ondan sonraki iki âyet sunlardir:

"O Rasûl de kendisine Rabb'inden indirilene îmân etti, müzminler de. Onlardan herbiri Allah'a, O'nun meleklerine, kitâblarina, rasûllerine inandi. O'nun rasûllerinden hiçbirini digerlerinin arasindan ayirmayiz (hepsine inaniriz). Isittik, itaat ettik. Ey Rabb 'imiz, magfiretini isteriz. Son varis ancak Sana 'dir, dediler.

"Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceginden baskasini yüklemez. Herkesin kazandigi hayir kendi fâidesine, yaptigi serr kendi zarannadir. Ey Rabb'i-miz, unuttuk yâhud yanildiysak bizi tutup sorguya çekme! Ey Rabb 'imiz, bizden evvelki ümmetlere yükledigin gibi üstümüze agir bir yük yükleme! Ey Rabb 'i-miz, takat getiremeyecegimiz seyleri bize tasitma! Bizden günâhlari sil. Bizlere magfiret et, bizlere merhamet eyle! Sen bizim Mevlâmizsin. Artik kâfirler güruhuna karsi da bizlere yardim et!"

Bu, "Rabbena lâ tuâhiznâ"dan nihayetine kadar olan kisim ayni zamanda bütün arzulara uygun, gayet mühim yedi istegi dile getiren büyük bir duadir. Müslim'in rivayetinde Rasûlullah bunlarla duâ ettiginde herbir duayi söyledikçe Allah tarafindan "Öyle yaptim" diye kabul edildigi bildirilmistir (Müslim Ter., I, 173-175).

Ebû Mes'ûd, Peygamber'in "Her kim geceleyin el-Bakara Sûresi'nin sonundan iki âyeti okursa, ona yeter" buyurdugunu rivayet etmistir. (Buhari, Kur'ân'in Faziletleri).

Umer ile Alî'den de: "el-Bakara Sûresi'nin sonundaki iki âyeti okumadan uyuyacak akli basinda bir müslümân bulunacagini sanmam" dedikleri rivayet edildi.

Ebû Zerr de, Peygamber'in: "Bu iki âyeti ögreniniz, kadinlariniza, °Zulla-riniza da ögreüniz.Çünkü bu âyetler hem salâttir, hem Kur'ân 'dir, hem duadir" buyurdugunu rivayet etmistir (Hâkim ve Beyhakî).

Allah biz kullarina da bu dualarin ma'nâlarim anlama ve geregini yapma ile va'd ettigi icabet feyzinden büyük nasîbler ihsan eylesin! Amîn!

[92]

Ebû Zerr el-Herevî'nin rivayeti böyle Besmele iledir.

[93]

Buhârî bu sûrenin tefsîriyle ilgili hadîslerden önce sevkettigi bu "Bâb"da, sûre içindeki âyetlerde geçen bâzi kelime ve ta'bîrlerin ma'nâlanni nakletmistir. Biz bunlarin içinde geçtikleri cümleleri de, buradaki siraya göre göstermeye çalisalim:

"Meger ki onlardan gelebilecek bir tehlikeden dolayi sakinmis olasiniz. Allah size asil kendinden sakinmanizi emrediyor..." (Âyet: 28).

"Onlarin bu dünyâ hayâtinda harcayip sarfedegeldiklerinin misâli, kendilerine zulmeden bir kavmin ekinlerini vurup da mahveden kavurucu ve soguk bir rüzgârin hâli gibidir. Onlara Allah zulmetmedi. Fakat kendileri kendilerine Zulmediyorlar" (Âyet: 117).

"Ve yine siz bir ates çukurunun tam kenarinda iken oradan da sizi o kurtarmisti..." (Âyet: I03).

"Hani sen, mü 'minleri muharebeye elverisli yerlerde tabiye edip yerlestirmek üzere erkenden ailenden ayrilmistin...*" (Âyet: 121).

"Evet siz sabr ve sebat eder, sakinirsaniz, bunlar da ansizin üstünüze gelecek olurlarsa onlarin bu gelisleri aninda Rabb 'iniz size nisanli nisanli bes bin melekle imdâd edecektir" (Âyet: 125).

"Nice peygamber, maiyyetinde birçok âlimler (yâhud cemâatler) oldugu hâlde, muharebe etti de, Allah yolunda kendilerine gelen belâlardan dolayi ne gevseklik, ne za'f göstermediler; düsmana boyun da egmediler. Allah sabredenleri sever" (Âyet: 146).

"And olsun ki, Allah'in size olan va'dî -O'nun izni ile onlari öldüregeldi-giniz, hattâ sevmekte oldugunuz zaferi de size gösterdigi zamana kadar- yerine gelmisti..." (Âyet: 152).

' 'Ey îmân edenler, siz o küfredip de yeryüzünde seyahat ve seferde yâhud gazada bulunduklari zaman ölen kardesleri hakkinda: 'Bizim yanimizda olsalardi ölmezler, öldürülmezlerdV diyenler gibi olmayin. Allah bunu onlarin yüreklerinde akibet bir hasret yapti. Allah hem diriltir, hem Öldürür. Allah ne yaparsaniz hakkiyle görendir" (Âyet: 156).

"Hakikat Allah fakirdir, biz zenginleriz diyenlerin lâfini, and olsun ki Allah isitmistir: Söyledikleri o sözü haksiz yere peygamberleri öldürmeleriyle beraber yazacagiz ve: 'Tadin o yangin azabini!' diyecegiz*' (Âyet: 181).

"Fakat Rabb'lerinden korkanlar, altlarindan irmaklar akan cennetler -kendileri içinde ebedî kalmak,Rabb 'leri katindan verilecek nice ziyafetlere de konmak üzere- hep onlarin. Allah 'in nezdinde olan (ni'metler) iyiler için daha hayirlidir" (Âyet: 198).

' 'Kadinlara, ogullara, yigin yigin biriktirilmis altin ve gümüse, salma ve güzel atlara, hayvanlara, ekinlere olan ihtirasli sevgi insanlar için bezenip süslenmistir. Bunlar

dünyâ hayâtinin geçici birer fâidesidir. Allah(a gelince) nihayet dönüp varilacak yerin bütün güzelligi O'nun nezdindedir" (Âyet: 14).
"Geceyi gündüzün içine koyarsin, gündüzü geceye sokarsin. Ölüden diri çikarirsin, diriden ölü çikarirsin. Sen kimi dilersen ona sayisiz nzk verirsin " (Âyet: 27). .
' 'Orada Zekeriyyâ Rabb 'ine duâ etti: Rabb 'im, bana Sen 'in tarafindan çok temiz bir zürriyet ihsan et. Muhakkak Sen duayi hakkiyle isitensin, dedi. O, mihrâbda durup namaz kilarken melek ona söyle nida etti: Gerçek, Allah sana kendisinden bir kelimeyi tasdik edici, bir efendi, nefsine hâkim ve sâlihlerden bir peygamber olmak üzere Yahya'yi müjdeler" {Âyet: 39).
"Zekeriyyâ: Rabb 'im bana bu hususta bir nisan ver, dedi. Allah da: Senin nisanin sâde bir isaretten baska Insanlara üç gün söz söyleyememendir. Bununla beraber Rabb'ini çok an ve aksam sabah O'nu tesbîh et, dedi" (Âyet: 41).
Zemahserî: "el-Astyy" günesin inmesi zamanindan batmasina kadardir, "el-tbkâr" ise fecrin tulü' etmesinden duhâ vaktine kadardir, demistir.
Bâb'm basindaki "Tukaat", "Takiyye", "Takva", "Ittikaa" hakkinda bir açiklama:
"Ittikaa, vikaayeyi kabul etmek, diger ta'bîrle vikaayeye girmek. Vikaaye ise... elem ve zarar verecek seylerden sakinip kendini iyice korumak demektir. O hâlde lügat yönünden Ittikaa veya onun ismi olan "Takva", kuvvetli bir himayeye girerek korunmak, hâsili kendini iyi sakinip korumak demek olur. Bunun lâzimi olarak korkmak, ictinâb ve ihtiraz etmek, tevakki eylemek ma'nâlannda da kullanilir. TevakkVGt tekellüf, Ittikaa'âa sadelik vardir.En sâmil ve en kuvvetli vikaaye ise, ancak Allah'in vikaayesidir. Zîrâ beser vikaayesi istikbâle ve akibete tamamen hâkim olamadigi gibi, hâlde görülen elem ve zararlarin bile hepsine hâkim olamaz. Binâenaleyh iyi korunmak demek olan IttIkaa'mn hakîkati, ancak Allah'in vikaayesine girmekle gerçeklesebilir..." {HakkDîni, I, 168-169); Takva hakkinda daha genis bilgi: II, 1152-1153; VI, 4479-4480.

[94] Bunlarin hepsi MucâhId'in sözleridir. Bunu Abdu'bnu Humeyd, Ravh'tan; o da Sibl'den; o da Ibn Ebî Necîh'ten senediyle Mucâhid'den rivayet etmistir... "Bunlar birbirini tasdik eder" sözü, mütesâbihin tefsiridir. Birinci âyetten anlasilan fâsiklar, yânî sapiklarin sapikligi ancak insanlari dînlerinde fitneye düsürmek ve sapitmak isteyerek mütesâbihin muhkeme uygun olmayan ma'nâsma tâbi' olmalari cihetinden oldugudur. Bu suretle onlann sapikligi artar durur. Bu âyetin ihtiva ettigi ma'nâyi tasdîk etmek için, bundan sonraki âyeti zikretti. Çünkü "Allah akillarini iyi kullanmayanlara niurdârlik verir" buyurdu. Iste bunun gibi, hidâyeti kabul edenin de hidâyeti artar durur.. (Aynî, Kastallânî).
Müfessir Mucâhid: "Muhkem âyetler haram ve halâle dâir olan âyetlerdir. Mütesâbih âyetler de bâzisi bâzisini tasdîk Ve tefsîr eden âyetlerdir" demistir ki, onun bu sözü, biraz sonra açiklanacak olan Kur'ân'in Tefsiri Usûlü'nün kisa bir ifadesidir.

[95] Bu âyet, Kur'ân nasil tefsîr edilecegini bildiren, tefsîr usûlünü ve esâsim ortaya koyan bir âyettir.
Muhkem, lügatte metin ve saglam kilinmis demektir. Istilahta ise ibaresi, yânî lâfizlari ve kelimeleri Allah'in muradina delâlet hususunda sübheden ve baska ma'nâya delâlet ihtimâlinden korunmus oian nasstir.
Mütesâbih, ibaresinin kasdedilen ma'nâya delâleti hususunda sübhe ve ihtimâl bulunandir. Yânî herbiri murâd olunabilecek gibi görünmekte birbirine benzer birçok-ma'nâlan muhtemildir ki, hepsi mi veya birisi mi kasdolundugu
zahir bir surette seçilemez.
Muhkem âyetler tamâmiyle açik olup dogrudan dogruya birer ilmî burhandirlar. Bu sebeble bunlarin umûmuna Ümmü'l-Kitâb = Kitabin Anasi adi verilmistir ki, ana âyetler demektir. Bu i'tibârla mütesâbihler muhkemlere dönücü ve onun fer'i durumundadirlar. Mütesâbihlerin medlulleri, muhkemlerin delâletleriyle ta'yîn edilir.
Âyette Ümmü 1-Kitâb adi verilen ana âyetlerin hepsi muhkem olmakla beraber, birbirlerine kiyâs ve tatbik edilince aralarinda itlak, takyîd, umûm-husûs, takrir, tefsîr, istisna... gibi birtakim farklar vardir. Bu bakimdan usûl âlimleri umûmî surette muhkemleri dört dereceye ayirmislardir: Zahir, Nass, Müfesser, (Husûsî manâsiyle) Muhkem dereceleridir. Mütesâbihleri de medlûllerindeki is-tibâh ve ihtimâle göre dört dereceye ayirmislardir: Hafî, Müskil, Mücmel, (Husûsî ma'nâsiyle) Mütesâbih dereceleridir.
Umûmî ma'nâsiyle muhkemlerin dört derecesi, umûmî ma'nâca mütesâbihlerin dört derecesiyle mukaayese edilince, zahirin hafî, nassm müskil, mü-fesserin mücmel, muhkemin mütesâbih mukaabili oldugu görülür. Ve mütesâbihler camiasinin, ana kitâb olan muhkemler câmiâsiyle îzâh ve tefsîr olunacagi anlasilir...
Bu muhkemler ile mütesâbihler tamâmiyle karsilikli bir taksim mâhiyetinde zikredilmis bulunduklarindan inhisari ifâde ederler. Binâenaleyh herbiri husûsî ma'nâlarma hamledildikleri takdirde bu sekiz kisimdan altisi hâriç kalmis olacagindan muhkemler ilk dördü, mütesâbihler de son dördü sâmil olmak üzere, umûmî ma'nâlarma hamledilmis bulunduklarinda sübhe yoktur. Bu âyet bu veçhile söz anlama, tefsîr usûlü ve hüküm çikarma ile ilgili en büyük bir esâsi ögretmistir ki, herhangibir kelâmi veya kitabi Iyice anlayabilmek için akilda, nakilde bundan baska bir yol yoktur. Usûl ilminde bunlar bütün tatbîkaatiyle serh ve tafsil edilmislerdir. Hele cidden kaanûn ve hukukî mes'eleleri anlamak için bu usûl en zarurî olan ilmî sartlardandir. Daha genis bilgi için: Hakk Dîni, II, 1035-1045; Tanri Buyrugu, Mukaddime, 46-49.

[96] Kaadi Iyâd, bütün peygamberlerin bu hususiyette ortak olduklari fikrini tercih etmistir (Nevevî).
Ebû Hureyre tarafindan bu hususa delîl olmak üzere okunmasi istenen âyetler, Imrân'm karisi ve Meryem'in annesinin, Meryem Ile ilgili sözlerini ve onun hakkinda duasini ihtiva eder. Birbiriyle ilgili üç âyetin mealleri söyledir:
' 'f/an/ Imrân 'in karisi: Rabb 'im, karnimdakini âzâdlt bir kul olarak Sana adadim. Benden olan bu adagi kabul et. Sübhesiz (niyazimi) hakkiyle isiten, (niyetimi) kemâliyle bilen Sen 'sin Sen, demisti. Fakat onu (kiz çocugu) dogurunca, Allah onun ne dogurdugunu daha iyi bilici iken: Rabb 'im, hakikat ben onu kiz olarak dogurdum. Erkek, kiz gibi degildir. Gerçekten ben adim Meryem koydum. Ben onu da, zürriyetini de taslanmis seytândan Sana sigindiririm, dedi. Bunun üzerine Rabb 7 onu güzel bir kabul ile kabul buyurdu ve onu güzel bir nebat gibi büyüttü. Zekeriyyâ'yi da ona bakmaya me'mûr etti... "(Âyet: 35-37). Bu hususta verilen tibbî bilgiler söyledir: "Dogumdan evvel akcigerler havasizdir. Gaz mübadelesi (oksijen alip karbondioksit vermek) plasenta ("Son" denilen özel bir uzuv) yolu ile olur. Çocuk dogunca rahim büzüldügünden, son'un bitistigi yer daralir ve çocugun oksijen tedâriki güçlesir. Göbegin baglanmasi ile de bu, tamamen kesilir. Bu suretle çocugun kaninda oksijen azligi ve karbondioksit çoklugu hâsil olur. Bu durumda teneffüs merkezinin uyanmasi ile nefes almak ihtiyâci hâsil olur ve teneffüs baslar. Çocuk evvelâ 4-5 defa arka arkaya çabuk ve sathî teneffüs eder. Nefes alma ve verme aglamakla olur..." (Prof. Dr. Sevket Salih Soysal, Çocuk Sagligi, Istanbul 1955, s. 23).
Bu bilgilerden, o anda çocugun vücûdunda karbondioksit artip oksijenin azalmasi, içteki ve distaki basinç farkliligi ve bunlar dolayisiyle çocugun bir tazyik altinda ve iztirâb içinde oldugu anlasiliyor. Bu tazyiklerin hadîste mecazî olarak seytân dokunmasi ile ta'bîr edilmis olmasi muhtemel oldugu gibi, hakîkaten seytân tarafindan bir ilâve tazyik yapilmis olmasi da mümkindir {Müslim Ter. VII, 246-247, 80-81, hasiyeler).
Bu hadîs Kitâbu'l-Enbiyâ, 46. Bâb, 103 rakamiyle de geçmisti.

[97] Sabr Yemini su yemine denir ki, yemîn terettüb eden adam, onun üzerine hab-solunmus oiur ki, o yemini edâ edinceye kadar mahbûs olur, murâd zikrolun-dugu üzere sabr tarikiyle olan yemîndir. Sârih der ki, gerçi o yeminin sahibi masbûrdur, Iâkin bu yemîn zimninda habsolundugu için mecazen sabr ile sifat-Ianmistir (Kaamûs Ter.).
Bu hadîsin bir rivayeti Sehâdetler Kitâbi'nda geçmisti.

[98] Bununla, bundan Önceki hadîs arasinda ziddhk yoktur, Çünkü o, kuyu hakkinda, bu da mal hakkindadir. Âyet beraberce bu iki sebeble inmistir. Âyetin lafzi âmmdir, yâni umûmîdir; bu iki sebebe de uzanir. Bir de: Belki âyet Abdullah ibn Ebî Evfâ'ya ancak bu malin satisi sirasinda ulasmis da, o da âyet bu sebeble indi sanmistir, denildi (Aynî).

[99] Âyetin buradaki da'vâ ile ilgisi de meydandadir. Durusma sirasinda da'vâci kadinin delili ve sahidi bulunmadigindan, da'vâliya yemîn etmek düsmüstü. Yalan yere yemîn etmesini önlemek için, kendisine Peygamber'In sözü ve âyet hatirlatilmis, kadin da bundan ders alarak yalan yere yemîn etmeyip, suçunu i'tirâf etmis, böylece hakk

da yerine getirilmistir.
Peygamber'In "Yemtn.da'vâhya düser" sözü de hiç eskimeyecek ebedî bir hukuk ve muhakeme düstûrudur.
[100]
Burada muhtelif vicdanlarin, muhtelif milletlerin, muhtelif dînlerin, muhtelif kitâblarm esâsî bir vicdanda, bir hakk kelimede nasil tevhîd olunabilecekleri, Islâm'in beseriyyet âlemine ne kadar genis, ne kadar açik, ne kadar dosdogru bir hidâyet yolu, bir hürriyet Ögretmis bulundugu ve artik bunun Arab ve Acem'e inhisari olmadigi tamamen gösterilmistir. "Allah'tan baska ma'bûd tanimayalim ve O'na hiçbirseyi ortak kosmayalim ve bâzimiz bâzimizi Allah'tan beride rabb edinmesin" kelimesinde toplanan vahdet vicdanindan daha genis, daha hâkim hiçbir vicdan bulunmak mümkün degildir ki, onun arkasina düsülsün. Dînî terâkkiler (yükselisler) vicdanlarin ayrilik ifâde eden hususiyetlerinde degil, kül-liyetinde ve genisligindedir. Bütün hürriyet ve esitlik da'vâsinm esâsi bu bir kelimede, bir vicdanda toplanir... (Hakk Dîni, II, 1131-1132).
[101]
el-Haseb: Iki fethâ Ile mahsûb ma'nâsinadir ki, fiil bi-ma'nâ mef'ûldür. Ve Haseb, bir kisinin babalan ve dedeleri cihetinden fahr ve mübâhât tarikiyle zikr ve ta'dâd eyledigi güzellikler ve ögünme sebeblerine denir, bir görüse göre mal ve menâle denir, yâhud dîn ve millettir, yâhud kerem yâhud fiil ve amelde olan ulüvv ve seref yâhud güzel fiil ve sâlih amel yâhud babalar ve dedeler cihetinden sabit olan seref ve asalet, yâhud sân ve bâl ve kadr ve haysiyettir. Ve bâzilar indinde haseb ve kerem, bir kimsenin zâtina mahsûstur, her nekadar soyunda serâfet ve asalet yok ise de lâkin mecd ve seref, soyuna ve irkina mahsûstur ki, neseb yüksekligi olmayan kimseye necd ve seref sifat olmak sahîh degildir (Kaa-mûs Ter.)
[102]
Peygamber'in bu mektubunun "Selâmun ala men ittebau'l-hudâ" fikrasi, Tâ-hâ: 47. âyetinin bir parçasidir, yalniz âyette selâm eliflâm'h olarak "es-Selâm" seklindedir. Mektubun son fikrasi ise bu uzun hadîsin burada getirilmesinin sebebi olan Âlu Imrân: 64. âyetidir, yalniz âyetin basinda "KuI=Dp &/'iemri var dir. O emir mektuba alinmamistir, çünkü o emir, âyetin yazilmasiyle yerine getirilmis oluyordu.
[103]
Müsrikler Rasûiullah'i Ebû Kebse adindaki kimseye nisbet ederlerdi. Bu adam, putlara ibâdet hususunda Kureys'e muhalefet ederek "Si'râ'1-Abûr" adli yildiza tapmis bir Huzâali idi. Rasûlullah da putlara ibâdet hususunda Kureys'e muhalefet edince, ona benzeterek "Ebû Kebse'nin oglu" ismini verdiler. Bir rivayete göre de Ebû Kebse, Peygamber'in annesi cihetinden büyük dedelerindendir. Pey-gamber'i ona nisbet etmekle, güya ona çekmis oldugunu kasdetmek isterlerdi (Ibnu'1-Esîr, en-Nihâye).
Arablar Romalilar'a "Benû'I-Asfar" derlerdi.
Ibn Abbâs'in Ebû Sufyân'dan rivayeti burada son buluyor. Bundan sonraki kissa, ez-Zuhrî'nin Ibnu'n-Nâtûr'a ulastirdigi rivayettir. Ebû Sufyân'dan rivayet edilmis degildir. Ibnu'n-Nâtûr, Abdulmelik'in halifelik günlerinde hayâtta idi. ez-Zuhrî, kissayi ondan dinlemis.
[104]
Buhârî bu uzun Hirakl hadîsini çesitli kitâblarda açtigi bâblara delîl olmak üzere, Sahîh'min birkaç yerinde getirmistir. Meselâ Vahy Kitâbi'nda 6 rakamiyle; Cihâd'da 101. Bâb'da .151 rakamiyle getirmisti. Bu getirmeler ayni hadîsin tipatip tekrari degildir. Hadîslerin senedlerinde ve metinlerinde muhakkak bâzi farkliliklar vardir. Iste Büyük Imâm, bu ayri ayri senedlerle ve farkli metinlerle gelen bütün sahîh hadîsleri böylece ihmâl etmemis ve hepsini son derecede basarili bir yerlestirisle Sahîh'ine yerlestirmistir.
Bu Tefsir Kitâbi'nda da hadîsi ayri ayri iki senedle'getirdi: a. Ibrahim ibn Mûsâ, Hisâm ibn Yûsuf'tan; o da Ma'mer ibn Râsid'den; o da ez-Zuhrî'den... b. Abdullah ibn Muhammed el-Müsnidî, Abdurrazzâk'tan; o da Ma'mer'den; o da ez-Zuhrî'den...
Hadîsin buradaki metninde de bâzi fikralarin Öne geçirilme, geriye bira-kalma, özetlenme gibi farkliliklari vardir. Hadîsin ez-Zuhrî'den gelen Ibnu'n-Nâtûr fikrasi burada diger yerlere nisbetle çok özetlenmis olarak verilmistir.
[105]
Bu hadîs Zekât Kitâbi'nda da geçmisti. "Gidici maldir" rivayetine göre her mal gibi bu da gidicidir, böyle hayir yolunda gitmesi, en iyi bir gidistir, denmis oluyor.
[106]
Bu Vakifta geçen hadîsin bir parçasidir. Enes, Ebû Talha'nm üvey oglu idi.
[107]
Âyetin bas tarafi ile tamâmi söyledir: "Tevrat indirilmezden evvel-Ya'kûb'un kendisine haram kildigi seylerden baska- yiyecegin her türlüsü Isrâü ogullan için halat idi. De ki: 'Eger dogru söyleyiciler iseniz, Tevrat 'i getirin de onu okuyun'" (Âyet: 93).
Yahudiler, Peygamber'e: Sen tbrâhîm'in Tevhîd Dîni'nde oldugunu iddia ediyorsun. Hâlbuki o senin gibi deve eti yemez, deve sütü içmezdi, dediler. Bu âyetin inme sebebi, budur.
Ya'kûb hakkinda en sahîh rivayet sudur: Ya'kûb, irku'n-nese' (siyatik) hastaligina tutulmus ve bundan sifâ bulursa, en sevdigi yiyecegi yememeyi adamisti. Bir rivayete göre, en sevdigi de deve eti ve sütü imis; bu adagi tabîblerin tavsiyesi veya hastaliginda bir gece pekçok aci çekmesi sebebiyle veya sirf bir zühd ve taabbüd Için yapmis oldugu da rivayet edilmistir.
[108]
Hadîsin âyetle ilgisi açiktir. Bu hadîste Yahûdîler'in bir yalani ortaya çikarilmistir.
"Ey îmân edenler, Allah'tan nasil korkmak lazimsa öylece korkun. Sakin siz müslümânlar(o\mak)dan baska (bir sifatla) can vermeyin. Hepiniz toptan simsiki Allah 'in ipine sarilin. Parçalanip ayrilmayin. Allah 'in, üzerinizdeki nV~ metini düsünün. Hani siz (birbirinizin) düsmanlardi) idiniz de O, kalblerinizi (Islâm'a isindirip) birlestirmisti. îste O'nun (bu) ni'meti sayesinde (dîn) kardesler^) olmustunuz ve yine siz bir ates çukurunun tam kenarinda iken oradan da sizi O kurtarmisti. îste Allah size âyetlerim böylece apaçik bildiriyor. Tâ ki dogru yola eresiniz. Sizden öyle bir cemâat bulunmalidir ki (onlar herkesi) hayra çagirsinlar, iyiligi emretsinler, kötülükten vazgeçirmeye çalissinlar. îste onlar muradina erenlerin tâ kendileridir. Siz kendilerine apaçik debiler, âyetler geldikten sonra parçalanip ayrilanlar, ihtilâfa düsenler gibi olmayin; îste onlar(m hâli); En büyük azâb onlarindir. O günde ki, nice yüzler bembeyaz olacak, nice yüzler de kapkara kesilecek. Yüzleri simsiyah olanlara gelince (onlara): îmâninizdan sonra küfrettiniz hâl. Iste o küfretmenize mukaabil tadin azabi! (denilir). Yüzleri bembeyaz olanlar ise Allah 'in rahmeti içindedirler. Onlar bunun içerisinde ebedî kalicidirlar. (Bütün) bunlar Allah'in -Hakk(m Ikaamesine sebeb) olarak sana okuyageldigimiz- âyetlerdir. Allah âlemlere hiçbir haksizlik etmek istemez. Göklerde ne var, yerde ne varsa (hepsi) Allah 'in. (Bütün) isler ancak Allah 'a döndürülür" (Âyet: 102-109).
"islâm içtimaiyatinin esâslari, I'tisâm âyetlerinde özetlenmistir... Bu âyetlerin ihtiva ettigi hikmet ve içtimaî prensiplerin tefsîr ve izahidir ki, cildlerle ki-tâblara sigmayan ilimleri ve felsefeyi meydana getirmistir. Rasûlullah'in hayâti bu âyetlerin tatbîki ve îzâhiyle geçmistir. Denilebilir ki O'nun bütün hadîsleri bu âyetlerin çesitli derecede izahlarindan ibarettir. Biz bu mesrudâti "îmân ve i'tikaad" sâikasiyle degil, sirf felsefî ve ilmî bir hakîkat olmak suretiyle derme-yân etmis olmak da'vâsindayiz. Bu i'tibârla da'vâmizi isbât etmek isteriz. Bu maksad için ise, içtimaî esâslarin tefsirleri hükmünde olan Peygamber hadîslerini îzâhen dercedecegiz..." (Bundan sonra yirmi kadar hadîs meali ve îzâhlan yazilip netîceler çikarilmistir. Filibeli Sehbenderzâde Ahmed Hilmi-Ziya Nur, Islam Târihi, tstanbul 1982, s. 164-169).
[109]
Âyetin tamâmi söyledir: "Siz insanlar için (insanligin fâidesi için) çikarilmis en hayirli bir ümmetsiniz. Iyiligi emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalisirsiniz, Allah 'a îmân edersiniz. Kitâblilar da inansaydi kendileri için elbette hayirli olurdu. Içlerinden îmân edenler vardir. Fakat onlarin pekçogu (hakk dînden çikmis) fâsiklardir" (Âyet: 110).
Burada Muhammed Ümmeti'nin asil seçkin özelligi, Tevhîd îmâni ile iyiligi emr ve kötülükten vazgeçirmeye çalismak oldugu ve bilhassa bu vasif altinda insanlar için en hayirli bir ümmet olduklari bildirildi. Bu yazîfe, esâs i'tibâriyle yalniz "Emîr sâhibleri"ne âid olmayip, umûmî olarak mü'minlerin bizzat veya bi'1-vâsita bununla ilgilenmeleri lâzim gelecegi ve bir ümmetin hayirliligi da ekserisinin salâhiyle olabilecegi ve nitekim sair ehli kitabin bu hasleti hâiz olmamalari, içlerinde ilâhî tâatten çikmis fâsiklarin ekseriyet teskil etmelerinden nes'et ettigi ve müslümânlarin ekseriyeti bu seçkin hasleti muhafaza ettikçe kendilerine diger kâfirlerin, fasiklarin nihayet bir ezadan baska zararlari dokunmayacagi hatirlatiliyor... (Hakk Dîni, II, 1158).

[110]
Ebû Hureyre'nin âyetteki hayirliligi tefsîri, esirin gâzî eliyle Islâm'a girip saadete erismesidir, yânî müslümâmn bâzi insanlarin Islâm ve hidâyetine sebeb olmasi yönündendir.

[111]
Bir önceki âyet söyledir: "Hani sen mü 'mirileri muharebeye elverisli yerlerde yerlestirmek üzere erkenden ailenden ayrilmistin, Allah hakkiyle isiten, kemâliyle bilendi". Bir önceki ile beraber basliktaki bu âyet Uhud harbinin baslama safhasini hatirlatmaktadir... Uhud yakininda münafik Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûl'ün geri dönmesi esnasinda Rasûlullah'in ordusunun iki yanlarini teskil eden Ensâr'dan iki taife dahî kalb zayifligina düsüp, az daha dönecek gibi olmuslar. Fakat "Onlarin velîleri Allah'tir" medlûlünce, Allah onlari saklamis, kalbleri-ni toplamislar ve niyetlerini düzeltmislerdir. Bu 122. âyetin bunlara isaret oldugu beyân edilmistir.

[112]
Hadîsten anlasilan ma'nâ sudur: Bu âyetin inmesi Câbir'i sevindirmistir. Çünkü bu âyetle onlara seref ve Allah velayetinin tesbîti hâsil olmustur. Bu, onlarin azm'den bos olan bu himmetlerinin onlari sevindirdigine delâlet etmistir.

[113]
Hadîslerin bâb basligindaki âyetle Ilgileri açiktir. Hadîsler bu âyetin Peygam-ber'in namaz içinde yapmakta oldugu beddualar üzerine indirildigini ve bunun üzerine böyle beddualara son verildigini bildirmektedir.

Allah'in aleyhlerinde bedduadan nehyettigi kimseler -ayn ayri yollardan gelen rivayetlere göre- Safvân ibn Umeyye, Süheyl ibn Amr, HârIs ibn Hisâm ibn Amr'dir ki, bunlar o zaman henüz îmân etmemis bulunduklarindan, Islâm'a haylî zararlari dokunuyordu. Bunlarin üçü de Mekke fethi günü müslümân olmuslar ve müslümânliktaki hayâtlari pek fazîletli devam etmistir. Bunlardan Süheyl ibn Amr Kureys Ileri gelenlerinden olup Hudeybiye andlasmasinda Kureys hey'eti-nin basi ve yüksek bir hatîb idi.

[114]
Âyetin tamâmi söyledir: "O yakit siz (harb meydanindan) boyuna uzaklasiyor, bir kimseye dönüp bakmiyordunuz. Rasûl ise arkanizdan sizi çagiriyordu. Bunun üzerine Allah sizi keder üstüne kederle cezalandirdi. (Allah'in sizi affetmesi) ne elinizden gidene, ne de basiniza gelene esef etmemeniz içindir. Allah ne yaparsaniz hakkiyle haberdârdir" (Âyet: 153).

' 'Ne zayi' ettiginiz firsat ve nusrata, ne de ugradiginiz musîbetlere mahzun olmayasiniz. Dünyânin vakialarina karsi metîn ve tecrübeli olarak Allah'a siginip istikbâle hazirlanasiniz. Zîrâ bu suretle tecrübe ile görülmüs oldu ki aci aciyi unutturur. En büyük zannedilen gamlari unutturacak gamlar olur. Ve bir an içinde Allah maglûblan gâlib, mahzunlari memnun edebilir. Ve Allah bütün yaptiklarinizdan ve yapacaklarinizdan haberdârdir" {Hakk Dîni, III, 1204).

[115]
Hadîs, âyette bildirilen çagirmanin Uhud günü cereyan edisini bildirmis oluyor. O bozgunluk sirasinda Peygamber'In yanindan ayrilmayip sebat edenlerin burada on iki kisi olduklari bildirilmistir. Vâkidî ile Belâzorî'de bunlarin onalti kisi olduklari bildirilip isimleri sayilmistir

[116]
Âyetin tamami söyledir: "Sonra o kederin ardindan Allah üzerimize öyle bir emînîik, öyle bir uyku indirdi ki, O, içinizden bir zümreyi örtüp buruyordu. Bir zümre de canlan sevdasina düsmüstü. Allah 'a karsi câhiliyet zatini gibi hakka aylan bir zann besliyorlar ve: 'Bu isten bize ne!' diyorlardi. De ki: 'Bütün is Allah 'indir.' Onlar sana açiklayamayacaklannt içlerinde sakliyorlar, diyorlar ki: 'Bize bu isten birsey (bir pay) olsaydi, burada öldürütmezdik\ Söyle de: "Siz evlerinizde olsaydiniz bile üzerlerine öldürülmesi yazilmis olanlar yine muhakkak yatacaklari (öldürülecekleri) yerlere çikip gidecekti. (Allah bunu) gögüslerinizin içindekini yoklamak, yüreklerinizdekini temizlemek için yapti. Allah gögüslerinizdeki özü hakkiyle bilendir" (Âyet: 154).

Bu âyette haber verilen "Nuâs= Uyku", hislerin ta'tîlinden ibaret olan bir gaflet degil, gönüllere huzur ve emniyet veren ilâhî bir sekînettir. Ve o sirada pek ziyâde Ihtiyâç duyulan bir istirahattir. Bu ilâhî ni'metin yalniz hâlis mü'-minlere ihsan edildigine ve münafiklar can bas derdine düserek uyku yüzü görmediklerine âyette hassaten isaret edilmistir.

[117]
Hadîste bu ilâhî sükûnete mazhar olanlardan birinin Ebû Talha oldugu açikça görülmektedir.

[118]
Bu âyet Uhud'un akabinde Hamrâu'1-Esed gazvesi hakkinda inmistir. Rivayet olunuyor ki, Ebû Sufyân ve arkadaslari Uhud'dan çekilip Ravha denilen yere vardiklarinda pisman olmuslar, "Çogunu öldürdük, azi kaldi, neye biraktik?" diyerek dönüp müslümânlara tekrar hücum etmek istemislerdi. Peygamber de bunu derhâl haber almis ve onlari yildirmak, kendinin ve sahâbîlerinin kuvvetini göstermek için Ebû Sufyân'i ta'kîb etmek üzere sahâbîlerini tesvik etmis ve: "Bu gün bizimle beraber ancak dünkü günümüzde hazir bulunanlar çiksin " buyurmus idi. Bunun üzerine Peygamber'Ie beraber bir cemâat hareket ettiler ki, yetmis kisi olduklari söylenmistir. Medîne'den sekiz mil mesafede bulunan Hamrâu'1-Esed adindaki mevkie kadar vardilar. Sahâbîler yarali idiler, çok zahmet çekiyorlardi, ecirlerini kaçirmamak Için katlaniyorlardi. Içlerinde öyle yaralilar vardi ki, nevbetle birbirlerini sirtlarinda tasiyorlardi. Biraz birisi yükleniyor, biraz sonra binen inip, altindakini yükleniyordu. Yine içlerinde saat be-sâat birbirlerine dayanarak gidenler bulunuyordu. Hep bunlar yaralarin iztirabindan idi. Fakat Allah müsriklerin kalblerine bir korku atti da kaçtilar gittiler. Iste bu âyet bu hal içinde Rasûlullah'm da'vetine icabet eden bu mü'-minler hakkindadir (Hakk Dîni, II, 1231).

Buhârî bu bâb altinda herhangibir hadîs getirmemistir.

[119]
Bu âyet de el-Bedru's-Sugra gazvesi hakkinda inmistir.

Ebû Sufyân Uhud harbinden dönerken: Yâ Muhammed, gelecek sene Bedir panayiri günlerinde istersen -dostlarimizi Öldürdügünüz- Bedir mevkiinde sizinle karsilasalim, demisti. Rasûlullah da: "Insâattan" diye cevâb vermisti.

Gelecek sene girince Ebû Sufyân bir kisim Mekke müsrikleriyle beraber hareket edip Merru'z-Zahrân mevkiine gelerek konmustu. Fakat Allah bu düsman reisinin kalbine bir korku saldi, hemen Mekke'ye dönmeye karar verdi. Bu sirada el-Esca' kabilesinin baskani Nuaym ibn Mes'ûd, yaninda bir kaafile ile çi-kageldi. Medine'ye gidiyorlar di. Nuaym o sirada henüz müslümân olmamisti. Ebû Sufyân, Nuaym'e: Bu sene burada bulusmak ve cenklesmek üzere Muham-med'le sözlesmistik. Fakat benim burada fazla kalmaga vaktim müsait degil. Al sana on deve. Medine'ye vardiginda Muhammed'i korkut! Büyük bir kuvvetle gelmisler, sizi bekliyorlar, de! diye ta'lîmât verdi. Nuaym Medine'ye geldiginde, Peygamber'in asker hazirlamakta oldugunu görünce: Ebû Sufyân Mekkeliler'i basina toplayip gelmis: Vazgeçin. Giderseniz hiçbiriniz geri gelmez! diye tehdîd etmisti. Bunun üzerine Rasûlullah: "Hasbuna'llah ve ni'me'l-vekîl=Allah bize yetisir, O ne güzel vekildir" deyip, maiyyetiyle hareket etti. Bedir'e vardiklarinda orada düsmani bulamadilar. Panayirin devami müddeti olan sekiz gün orada kaldilar. Sahâbîler yanlarinda ticâret mali da getirmislerdi. Bir misli kazanci ile satarak Medîne'ye döndüler. 74. âyet bunu açikça belirtmektedir. Islâm târihinde bu sefer el-Bedru's-Sugra = Küçük Bedir Seferi diye anihr. eUBedru'l-Kübrâ = Büyük Bedir ise, zafer menkabeleriyle dohi olan Ilk Islâm gazvesidir.

[120]
Buradaki tbn Abbâs hadîsleri, o korkulu haber ve tehdîdler karsisinda Peygamber ve sahâbîlerin azimlerini ve Allah'a dayanip güvenmelerini en belîg sekilde ifâde etmektedirler

[121]
Bu hadîsin bir rivayeti Zekât Kitabi, "Zekâti men' edenin günâhi bâbi"nda geçmisti.

Âyetteki "Göklerin ve yerin mirasi", seleften halefe intikaal edegelen mal ve sâire gibi semavî ve arzî miraslardir. Semavî mîrâs, peygamberlik ve ilim gibi yüce bilgileri de sâmildir. Bundan su da anlasilir ki, evvelâ mîrâs, bir ilâhî kaa-nûndur. Ikinci olarak "Allah'in fazlindan kendilerine verdigi", yalniz mallara mahsûs degildir. Bir de burada bu sûreyi ta'kîb edecek olan en-Nisâ Sûresi'nde gelecek mîrâs âyetlerine bir nevi' hazirlama vardir.

[122]
Hadîsin basliktaki âyetle ilgisi açiktir. O âyetin Yahûdî Finhâs'm: "Allah fakirdir, biz zenginiz" (Âyet: 181) dedigi vak'asi veya siirleriyle müsrikleri Rasûlullah aleyhine tesvik ve harekete getiren Yahûdî Ka'b ibn Esref veya Rasûlullah'in gelip de kendilerine Kur'ân okudugu o mecliste "Eger bu hakk ise... meclisimizde bununla bizi ezâlandirma" diye küstahlik eden Abdullah ibn Ubeyy sebebiyle indigi hakkinda üç rivayet vardir. Buhârî bu hadîsi burada yazmakla, üçüncü rivayeti âyetin en açik

bir Inme sebebi saymis oluyor.
Âyetin bas tarafinda: "And olsun ki, mallariniz ve canlariniz hususunda muhakkak imtihana çekileceksiniz" buyurulmustur. Bu, mallarinizda telefe gö-türen'bâzi âfetler ve nefislerinizde öldürülme, yaralanma veya esirlik veya diger bâzi zahmetler, mesakkatler, korkular ve sâire gibi mukadderat ile belâlara ugratilacaksiniz, demektir. Allah'in tecrübe ile ilim edinmesinden münezzeh ve müs-tagnî bulundugu bilindiginden, bu gibi âyetlerde belvâ ve ibtilâ, imtihan muamelesi yapmak ma'nâsma bir Istiaredir ki, nüktesi ilmî tecrübenin ehemmiyetine ve hareketlerde tecrübenin e*sâs edilmesine kullari bir irsâddir.
Hadîsteki el-Bakara: 109 âyetini ihtiva eden kisim, Ibn Ebî Hâtim'in, Bu-hârî'nin geçen senediyle kendi tefsîrinde ayrica getirdigi baska bir hadîsin sonudur. Abdullah ibn Ubeyy'in ve tarafdârlarmm Islâm'a girmeleri zahirî idi. Hakikatte kinlerini gönüllerinde gizlemisler ve her vesîle ile fesâd çikarmislardir.
[123]
Ikinci hadîsteki bu suâli metinde de görüldügü üzere Mervân Ibnu'l-Hakem, Ibn Abbâs'a Muâviye'nIn halifeligi zamaninda Medîne vâlîsi iken sormustur.
Buhârî bu 188. âyetin inme sebebi hakkinda iki hadîs getirdi. Birinci hadîse göre âyet, münafiklar hakkinda inmistir. Ikinci hadîse göre Ibn Abbâs, âyetin Yahudiler hakkinda indigini haber vermistir. Su hâlde âyette haber verilen,ahlâkî hüküm ve uhrevî ceza hem münafiklari, hem de Yahûdîler'le müsrikleri sâmil bulunuyor. Çünkü her iki hadîste haber verilen hilekârlik, gaddarlik, hakk ve hakîkati saklamak gibi cürümler, münafiklarla Yahûdîler ve müsrikler, hattâ bunlarin ahlâkinda bulunan hîlekâr müslümânlar arasinda müsterek cürümlerdir. Cezalari da aralarinda müsterek acitici azâbdir.
[124]
Hadîsle âyet arasindaki ilgi meydandadir.
Semâvât ve Arz: Mekân mefhûmunun içine aldigi bütün ulviyyât ve süfliy-yâtiyle beraber mekâni mevcudat;
Halk: Bunlarin zât ve sifatlariyle bulunduklari tarz ve vücûd keyfiyetleri üzere îcâd ve ifnalarini ifâde eden hakîkî illiyet mefhûmunun hâsili; Ihtilâfu'l-leyli ve'n-nehâr: Zaman mefhûmunu veren ve harekât ile alâkadar olup bu mevcudatin mahlûkiyyetlerinI ve inzibatlarini gösteren tevâlî ve ta-havvüldür. îste hakk ilimlerinin kesfi usûlü isbu "Semâvât ve arz, gece, gündüz, halk, ihtilâf ve lübb" vâkiat ve mefhûmlari üzerindeki tefekkürdür. Rasûlul-lah, bir rivayette bu âyetleri okuduktan sonra: "Vay bunu okuyup da bu bâbda tefekkür etmeyene!"; diger bir rivayette: "Vay bunu çeneleri arasinda çigneyip de bunda teemmül etmeyene!" buyurmustur.
el-Bakara Sûresi'nde Ilâhm vahdaniyetini isbât ve takrir siyakinda bu âyetin bir benzeri geçmis Idi (Âyet: 164). O daha mufassal ve sekiz nevi' delilleri ihtiva ettigi hâlde, bunda o esâsin bir icmâliyle beraber siyak ve matlûb noktasi bakimindan pek ince bir Inkisâfi vardir. Bunun için onun nihâyetinde "Akli ile düsünen bir kavim için nice âyetler vardir"; bunda "Temiz akil sahihleri için ibret verici deliller vardir" buyurulmus, Rasûlullah da buna ondan ziyâde derin bir ask ile alâkadar olmustur. Demek olur ki, evvelki matlabda mutlak olarak akil kifayet edebilecegi hâlde, burada temiz ve hâlis akil demek olan "Lübb" lâzimdir. Çünkü orada ilâhin vahdaniyetinin isbâtiyle. Allah'i bilmenin ilkeleri bahis konusu idi; burada ise o bilgilerde terakki bahis konusudur ki, bunu gelecek olan âyetteki vasiflar is'âr eder...
eî-Bakara: 164. âyeti "Hepinizin tanrisi bir tek Tann'dir. Ondan baska hiçbir tanri yoktur. O hem Rahman 'dir, hem Rahim 'd/r" âyetini ta'kîb ediyor, ve binâenaleyh evvelemirde vücûd ve ilâhin vahdaniyeti âyetlerini takrir ederek, sirkten tevhide götürüyordu, buna akil kâfi idi. Buradaki âyet ise "Göklerin ve yerin hükümranligi Allah 'indir. Allah herseye hakkiyle kaadirdir" âyetini ta'kîb ediyor. Ve binâenaleyh îmân ehline ilâhî saltanatin suret ve tecellî sirlarim, Allah Taâlâ'nin mülkündeki tasarruf hükümlerini, hilkatin gayesi ve sirrini isbât eden âyetleri takrir siyakinda geliyor. Bu da aklî ve nakli bilgilerle süslenmis ve ilâhin vahdaniyetine îmân ile ubudiyet ve ma'rifette merhaleler katetmis kâmil akillar ve îmânli kalbler erbabinin kân olabileceginden, aralarindaki farki bundan sonra gelecek âyet isaret etmistir... (Hakk Dîni, II, 1255-1258),
[125]
Hadîsin basliktaki âyete uygunlugu "Sonra Âlu Imrân Sûresi'nden son on âyeti okudu" sözünden alinir. Bu hadîsin bir rivayeti bundan önceki bâbda geçtigi gibi, Vitr Bâblan'nda da geçmis idi.
Basliktaki âyette "Ulu't-Elbâb"m vasiflan sayilmaktadir. Utii't-Elbâb, ayakta iken, otururken, yatarken, yânî gerek istigâl ve gerek istirahat hâllerinin hepsinde Allah'i zikrederler, dillerinden birakmazlar. Bu üç hâl, insanin bütün hâllerini sâmildir. Hattâ bedenî hareketleri sâmil oldugu gibi yükselme, ortalanma, düsme gibi haleti de sâmildir. Demek ki, bu "Temiz akillilar" her ne hâlde bulunurlarsa bulunsunlar, kalbleri Allah'i anmaktan baska birsey ile it-mi'nân zevkini bulamadigindan Allah'i anmaktan gaflet etmezler, gönülleri ilâhî murâkebeye gömülmüstür...
Ulu 'l-Elbâb 'in böyle zikrullaha müdâvemet ile tavsifleri dînî terbiyede yükselmis Rabbâniyyûn olduklarini bildirir ki, bu vasif burada bahis konusu olan tefekkür suretiyle kesf ve müsahede edecekleri fennler ve Ilimlerin önde gelen bir sarti demek olur... (Hakk Dîni, II, 12584261).
[126]
Bu hadîs de bundan önceki bâbda geçen hadîsin benzeridir.
[127]
Buhârî burada sûrenin tefsîrine baslarken sûrede geçen bâzi ta'bîr ve terkîble-rin tefsirlerini vermistir. Biz buradaki siralanislarina göre bunlarin geçtikleri âyetlerin meallerini verelim:
"Ne Mesîh, ne en yakin melekler Allah'in kulu olmaktan asla çekinmez.
Kim Oyna kulluktan çekinir ve kibirlenmek isterse (düsünsün ki Allah) onlarin hepsini huzurunda toplayacaktir" (Âyet: 172).
"Allah'in sizi basina diktigi mallarinizi beyinsizlere vermeyin. Kendilerine bunlardan yedirin, giydirin, onlara güzel söyleyin" (Âyet: 5).
"Kadinlarinizdan fuhusu irtikâb edenlere karsi içinizden dört sâhid getirin. Eger sehâdet ederlerse -onlari ölüm alip götürünceye yâhud Allah onlara bir yol açincaya kadar- kendilerini evlerde alikoyun (kendilerini insanlarla karismaktan men' edin)" (Âyet: 15).
"Eger yetîm kizlar hakkinda adaleti yerine getiremeyeceginizden korkar-saniz, sizin için halat olan (diger) kadinlardan ikiser, üçer, dörder olmak üzere nikâh edin. Sayet (bu suretle de) adalet yapamayacaginizdan endîse ederseniz, o zaman bir (tane ile) yâhud mâlik oldugunuz câriye (ile yetinin). Bu (tek zevce veya câriye) sizin haktan egritip sapmamaniza daha yakindir" (Âyet: 3).
"Arab dörtten öteye geçmez" hükmünde görüs ayriliklari vardir.
[128]
Islâm'dan evvel zevcelerin sayisi sinirlandirilmis degildi. Onun için bir adamin on hattâ daha fazla karisi olabilirdi. Bu âyette zevcelerin sayisiençok dörde in-dirilince, bundan ziyâde karisi bulunan müslümânlar, fazlasini derhâl terketti-ler. Zevceler arasinda adalet, yedirme, barindirma, zevcî muamele, sevgi ve sâire hususlarinda tam bir müsâvîliktir. Bu te'mîn edIlemeyince -ki te'mîni hemen hemen imkânsizdir- bir zevce ile yetinmek zurûrîdir. "Bu (birtek zevce veya câriye) sizin haktan egrilip sapmamaniza daha yakindir" kaydi da aslolan kaaidenin, adalet kaaidesinin bir tek zevce ile evlenmekten ibaret oldugunun pek açik bir delilidir. Islâm düsmanlarinin dillerine doladiklari gibi "Birkaç zevce ile evlilik" aslî bir kaaide degil, bir sazdir; ihtiyâç hâlinde bir ruhsattir... Bu da tatbiki çok güç bir adalet esâsina dayandirilmistir: "Kadinlar arasinda adalet etmenize ne kadar hirs gösterseniz asla güç yetiremezsiniz. Bari (birine) büsbütün meyledip de ötekini askili gibi birakmayin. Eger (nefsinizi) islâh eder, (haksizliktan) sakinirsaniz, sübhe yok ki, Allah çok magfiret edici, çok merhamet eyleyicidir" (Âyet: 129) (Çantay, Kur'ân-i Hakîm ve Meâl-i Kerîm'den özetle alindi).
[129]
Âyetlerin inme sebebini en sarih olarak getiren bu Hz. Âise rivayetidir. Yetîm-lerin velîler tarafindan mal ve güzelligine tama' ederek baska kimselere nikâhtan men' edilip, lâyik olmayan bir mehr ile kendilerine cebren nikâh edilmeleri, nefisçe ve malca zarara ugratilmalan ve bu suretle mal ve güzelligi az olan yetîm kizlara hiç ragbet edilmeyerek bütün bütün sefalete düsürülmeleri, âyetin Inmesinin aslî sebebini teskil etmistir. Ve bunun için âyet, emirden evvel nehyi içine almis ve umûmî olarak kadinlara adalet gayesi de nüzulün hikmeti olmustur. Ve iste birden fazla olacak zevcelerin sinirlandirilmasi bu hikmet ve fâide cümlesinden bulundugu gibi, birden fazla zevceye müsâade de kadin nev'inin sefaletine meydan vermemek ve zürriyeti çogaltmak hikmet ve fâidesini içine almistir... (Hakk Dîni, II, 1286-1287).
Birden fazla kadinla evlenme hususuna gelince: Bunun esâs i'tibâriyle sirf bir müsâade ve mübâh kilma oldugunda ve haksizlik korkusu takdirinde mekruh bulundugunda söz yoktur. Bununla beraber âyet, bunun da bâzi hâllerde -mendûblugunu ve belki vucûbunu bildirmekten bos degildir ki, bunu da en ziyâde gerek erkekler ve gerek

kadinlar için fuhus ve zina tehlikesinin yüz göste recegi hâllerde aramak lâzimdir. "Mesnâ ve sülâse ve ruba'1 mûcebince bu müsâadenin a'zamîsi dört olmustur... (Hakk Dîni, II, 1290).

[130]

Basliktaki âyetin bas tarafi söyledir: "Yetimleri nikâh çagina erdikleri zamana kadar gözetip deneyin. O vakit kendilerinde bir akil ve salâh gördünüz mü mallarini onlara teslim edin. Büyüyecekler (de ellerine alacaklar) diye bunlari israf ile tez elden yemeyin. (Velîlerden) kim de fakir ise... " Buhârî bu kisimda bulunan "Bidâran" kelimesinin tefsirini vermekle yetinmistir.

[131]

"Aytednâ" kelimesinin geçtigi âyet, bir öncekiyle birlikte söyledir: "Allah indinde (makbul olan) tevbe, kötülügü ancak cahillik sebebiyle yapacaklarin, sonra da çarçabuk vazgeçip tevbe edecek olanlarin tevbesidir. Iste Allah Un, tevbeleri-ni kabul edecegi.kimseler bunlardir. Allah (herkesin içini disini) hakkiyle bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir. (Yoksa makbul olan tevbe), kötülükleri yapip yapip da onlardan herhangi birine tâ ölüm gelince: Ben simdi hakîkaten tevbe ettim, diyenlerin tevbesi degil. Kendileri kâfir olarak öleceklerin tevbesi de degil, onlar; biz onlar için pek acitici bir azâb hazirlamisizdir" (Âyet: 17-18).

[132]

Hadîsin âyetle Ilgisi açiktir: Âise âyetin tefsîrinde: Fakîr olan velî veya vasî ma'rûf veçhile maldaki çalismasi, hizmeti ve-zarûrî haceti kadar yer, demekle mes'ele-ye daha fazla açiklik getirmistir. Ancak bu ma'rûf, "Aranizda mallarinizi bâtil yollarla yemeyin" (Âyet: 28), "Yetimlerin mallarini haksizlikla yiyenler..." (Âyet: 10), "Yetimlerin islerini adaletle yerine getirmeniz... " (Âyet: 127) âyetleriyle bilinir.

[133]

Hadîsin basliktaki âyetle ilgisi açiktir. Buhârî bu mutâbaati Vasiyetler Kitabi, "Yüce Allah'in: iMîrâs taksim olunurken...' (Âyet: 8) kavli bâbi"nda senediyle ulanmis olarak getirmistir. Lafzi söyledir: "Ibn Abbâs dedi ki: Birtakim insanlar bu âyetin neshedildigini iddia ediyorlar. Allah'a yemînle söylerim ki, hayir, neshedilmemistir. Lâkin bu âyet insanlarin gevseklik ettikleri âyetlerdendir. Bun lar iki yakindirlar: Biri mîrâs alir; iste bu riziklandmlandir. Digeri mîrâs almaz; iste bu da iyilikle söz söyleyendir: Sana birsey vermeye mâlik olamiyorum, der". Bunun ikisi de Ibn Abbâs'tan sahîh olan, güvenilecek olan isnâdlardir. Ibn Abbâs'tan diger birçok zayif rivayetler de gelmistir (Ibn Hacer, Kastallânî).

[134]

Bu Câbir hadîsinin bir rivayeti Abdest Alma Kitâbi'nda geçmisti. Oradaki hadîsin sonunda Câbir (R): "... Akabinde ben ayildim ve: Yâ Rasûlallah! Benim mîrâsirn kime kalacak? Benim mirasçilarim kelâle (yânî usûl ve furû'dan olmayan kimseler)dir, dedim. Bunun üzerine farizalar, yânî mîrâs paylan âyeti indi" demisti. Buradaki farizalar âyetinden murâd, en-Nisâ Sûresi'nin "Aliah size mîrâs taksiminde söyle tavsiye eder...'i kavlinden baslayip ' 'A Hah alimdir, hakimdir" (Âyet: 12) kavlinde son bulan iki mîrâs âyeti, yâhud yine bu sûrenin sonunda olan "Senden fetva isterler. De ki: Allah, babasi ve çocugu olmayanin mîrâsi hakkindaki hükmü söylece açiklar; Eger çocugu (ve babasi) olmayan bir erkek ölür, onun bir tek kizkardesi kalirsa, terîkesinin yansi onundur... " (176.) âyetidir ki, bunlarin her ikisinde de "Kelâle"den bahis buyurulmustur.

[135]

Âyetin tamâmi söyledir: "Zevcelerinizin çocugu yoksa, terîkesinin yarisi sizindir. Eger onlarin çocugu varsa size terîkesinden (düsecek hisse) dörtte birdir. Fakat bu da onlarin edecekleri vasiyet ve borçtan sonradir. Eger çocugunuz yoksa biraktiginizdan dörtte biri onlarindir. Sayet çocugunuz varsa, terîkenizden sekizde biri -edeceginiz vasiyet ve borç(\xn edâsin)tfa« sonra- yine onlarindir. Eger mîrâsi aranan erkek veya kadin, çocugu ve babasi olmayan bir kimse olur ve onun erkek veya kizkardesi bulunursa, bunlardan herbirinin (hakki) altida birdir. Eger onlar bu mikdârdan çok iseler, o hâlde onlar ölünün edecegi vasiyet ve borçtan sonra üçte birde ortaktirlar. (Gerek vasiyette ve gerek borç ikrarinda mîrâsçilara asla) zarar verici olmamalidir. (Bu emirler ve hükümler) Allah '-tan size bir vasiyettir. Allah hakkiyle bilendir, halimdir" (Âyet: 12).

[136]

Hadîsle âyetin uygunlugu "Zevç için (çocuk yoksa) malin yarisi vardir" kavlin dedir. Bu hadîs, bu isnâd ve bu metinle Vasiyetler Kitabi, "Mîrâsçiya vasiyet yoktur bâbi"nda da geçmis ve orada bâzi açiklamalar verilmisti. Ana-babanm ve mîrâsi olan erkek, disi yakin kisimlarin irsî hisseleri tesbît edildikten sonra vasiyet yalniz uzak hisimlara münhasir olmak üzre müstehâb oldu.

"Isbu mîrâsin tafsili âyetinin nüzulünde de Ata söyle rivayet etmistir: Sa'd ibn Rabî' (R) sehîd olmus, iki kizi, bir zevcesi, bir de erkek kardesi kalmisti. Erkek kardesi malin hepsini aliverdi, kadin da Peygamber'e gelip: "Yâ Rasû-lallah, iste Sa'd'in kizlari; Sa'd öldürüldü, bunlarin amcasi da mallarini aldi" diye hâlini arzetti. Peygamber de: "Haydi simdilik git, Ümîd ederim ki, Allah bu hususta hükmünü yakinda verecektir" buyurmus idi. Bu müddet sonra kadin yine geldi ve agladi. Bunun üzerine bu âyet indi. Akabinde Rasûlullah, kizin .amcasini çagirdi: "Sa'd'in iki kizina üçte iki ve bunlarin anasina sekizde bir ver; bakîsi de senin" buyurdu, ve iste bu âyet mucibince Islâm' da ilk taksîm olunan mîrâs bu oldu".

"Demek ki, bu öbüründen evvel neticelenmistir. Demek kî nüzul hikmetinin en mühim yönü, kadinlarin ve küçüklerin mîrasçiliga hakkiyle ortak edilmeleri ve nikâhin gerek zevç ve gerek zevce için mîrâsçi olma sebeblerine girdirtlmesi büyük inkilâbi ile mîrâsçiligin keyfiyet ve kemmiyetinin kat'î surette ta'yîni ve bundan evvelki âdetler ve hükümlerin neshedüip atilmasidir" (Hakk Dîni, II, 1300-1301).

[137]

Buhârî bu baslikta üç kelimenin tefsirini nakletti ki, bunlarin geçtigi âyetler sirasiyle sunlardir:

"Yetimlere mallarini verin. Temizi murdara degismeyin. Onlarin mallarini, kendi mallarinizi da katarak yemeyin. Çünkü bu, muhakkak büyük bir günâhtir" (Âyet: 2).

"... Bu sizin egritip sapmamaniza daha yakindir" (Âyet: 3).

"Kadinlarin mehirleriniyürekten isteyerek ve Allah'in bir atiyyesI olarak verin. Bununla beraber eger ondan birazini gönül hoslugu île size bagislamis olurlarsa, onu da içinize sine sine yiyin" (Âyet: 4).

[138]

Yâni nikâh akdi ile zevç veya zevcenin veya muvâlât akdi ile mevlâ'l-muvâlâtin terîkelerinden mîrâs alir vârisler yaptik. Herkesi yalniz kendi kazanciyle birakmayip, mîrâsi da hakk yaptik ve bunu yalniz erkeklere veya kadinlara tahsis etmeyip ikisine de verdik. Bir de yalniz ana-baba veya evlâd terîkesinden degil, umûmî olarak akrabanin terîkelerinden derecelerine göre ta'mîm ettik, hisimlikla da kalmayip akidlerle de mîrâs verdik ki, bütün bunlar sirf ilâhî fazldir. Zira Allah vermezse, kimsenin mîrâsa konmasi mümkün degildir. Binâenaleyh birbirinizin hisselerine göz dikmeyin de, bütün o vârislere nasîblerini verin..." {Hakk Dîni, II, 1347-1348).

[139]

Buhârî burada "Mevlâ" kelimesinin birçok ma'nâlara geldigine isaret edip, bunlardan bes tanesini zikretmistir. Lügatte bu kelime hakkinda su bilgiler verilmistir:

el-Mevlâ: Mîm'in fethi ve elifin kesriyle Mâlik ma'nâsmadir. "O, onun mevlâsidir, yânî mâlikidir" denilir. Ve kula denir ,46rf ma'nâsina; cariyeye Mevlât denir.

Ve kul azâd eden adama denir, Mu'tik ma'nâsina: ve âzâd olunmus kula denir Mu'tak ma'nâsina; ve bir adamin yâr hemdemine ve sahibine denir; ve bir kimsenin yakin hisimina denir, amcaoglu ve dayioglu gibi; ve komsuya denir, câr ma'nâsina; ve bir adamin hem-ahdine ve halîf ve muâkidine denir; fa-râizde Mevlâ'l-muvâlât bundandir. Ve bir adamin ogluna, amcasina, mihmân ve nezîline, serik ve ortagina denir; ve bir adamin kiz karindasi ogluna denir ki, yegen ta'bîr olunur. Ve bir adamin velîsine denir ki, islerinde velayeti olan kimseden ibarettir, nikâh ve yetîm velîsi gibi. Ve bir adamin mürebbîsine denir. Muîn ve nasir ma'nâsinadir. In'âm eden adama, in'âm olunmus adama denir; bir adamin dostuna, muhibbine denir. Ve bir kimsenin tabiine denir. Ve dâmâ-da denir, sihr ma'nâsina; ve seyyid ve sân sahibi adama denir... Ve Mevlâ lafzi-nin cem'i Mevâlî gelir. Bu, yakinlik ma'nâsina olan Vely maddesinden mef'al veznidir (Kaamûs Ter.)

[140]

Buradaki "Ityân", yânî Allah'in gelmesi ile "suret" mes'elelerine gelince: Ityân hakkinda âlimlerin görüsleri çesitlidir:

a. Ityân, ilâhî fiillerden bir fiildir ki, ona îmân etmek vâcib oldugu gibi Yüce Zâti'ni hudûstan da tenzîh etmek vâcibdir.

b. Rabbimiz Taâlâ ve Tekaddes Hazretleri'nin ityâni, kullarin kendisini görmesinden ibarettir. Gâibde olan birseyi görebilmek için, âdeten o seyin görene dogru gelmesi gerektigi için ityân, mecazen ru'yet ma'nâsinadir... (Ahmed Na-îm, Tecrîd Ter., II, 668-669; 450 rakamli hadîsin hasiyesi).

[141]
Hadîs ile basliktaki âyet arasindaki uygunluk, hadîsin ma'nâsmdan anlasilan su yöndendir: Yüce Allah'in kiyamet günü mü'min ve kâfir kullari arasinda büyük adaletiyle hükmedecegi ve onlardan hiçbirine zerre kadar haksizlik etmeyecegi yönündendir... (Aynî).
Bu ru'yet hadîsi, tarîklerinin çoklugu ile meshur olan hadîslerdendir. Uzun, kisa birçok ve birbirini açiklar mâhiyette metinlerle rivayet edilmistir.
Bundan önceki hasiyede de kisaca ifâde edildigi gibi, bu hadîste bildirilen ru'yet, Allah'i görüs degildir. Bu ru'yet, yalniz Allah'in kendi hass kullariyle Allah'tan baska birtakim mahlûklara kulluk edenlerin aralarini fark ve temyîz için vâki' olan ilâhî bir tecellîdir. Cennetteki ru'yet, sevâb ve keramet olarak ru'yettir; o, bundan baskadir.
[142]
Buhâri'nin bu baslikta tefsirlerini verdigi kelime ve ta'bîrlerin geçtigi cümleler, sir asiyle söyledir:
"... Allah kendim begenen ve dâima büyüklenen kimseyi sevmez" (Âyet: 37).
"Biz birtakim yüzleri silip belirsiz edip de enselerine çevirmezden yâhud cumartesi yaranina ettigimiz la'net gibi kendilerini de la'netlememizden evvel îmân edin, Allah'in emri yerine gelecektir" (Âyet: 47).
"Iste onlardan kimi ona îmân etti, kimi de ondan yüz çevirdi. Çilgin bir ates olarak cehennem yeter (onlara)" (Âyet: 55).
[143]
Bu âyet geregince her peygamberin ümmeti hakkinda tasdik ve tekzîb suretiyle sehâdet etmesi, bundan sonra da Muhammed Peygamber'in -sehâdet üzerine sehâdet olarak- sehâdet etmesi, bütün beseriyeti sâmil ve Ifâsi agir bir vazife idi. Peygamber âmme üzerine sâhid oldugu gibi, sefaatçi de idi. Bu iki vazifenin büyük.lügü, kendisini aglatmisti.
Âyetteki "Nasil olacak?" sorusunun cevâbi, onun ardindan gelen âyette söyle bildirilmistir: "Küfredenlerle o Rasûle âsî olanlar o gün hâk ile yeksan edilselerdi de Allah 'tan bir sözü gizlememis olsalardi temennisinde bulimacaklar-dir" (Âyet: 42).
[144]
Âyetin tamâmi söyledir: "Ey îmân edenler, siz sarhosken, ne söyleyeceginizi bitinceye ve cünüb iken de -yolcu olmaniz müstesna- gusledinceye kadar namaza yaklasmayin. Eger hasta olur, ya bir sefer üzerinde bulunursaniz yâhud sizden biriniz ayak yolundan getirse yâhud da kadinlara dokunup da bir su bulamazsaniz, o vakit temiz bir topraga teyemmüm edin; yüzlerinize ve ellerinize sürün. Sübhesiz Allah çok affedici, çok magfiret eyleyicidir" (Âyet: 43).
[145]
Burda tefsirleri verilen "et-Tâgût" kelimeleri, 51 ve 60 rakamli âyetlerde geçmektedir. Câbir hadîsini tbn Ebî Hatim, Umer ile Ikrime'nIn sözlerini de Abd ibn Humeyd, senedli olarak rivayet etmislerdir. Bu iki isim hakkinda su bilgiler verilmistir:
Tâgût, Tugyân'dan mübalaga sîgasiyle bir cins ismidir ki, asli Ceberut gibi Tagavût olup mekâni kalb ile Tavagût yapilarak vâv, elife kalbedilmistir. Müf-rede, cem'e, müzekkere, müennese itlak edilir. Ayni Tugyan kesilmis, tugyân-kâr, azgin, azman, azitkan demek gibidir. Ibn Cerîr'in ta'rîfi: Allah'a karsi tugyânkâr olup, kahr ve cebr ile veya bi'r-rizâ perestis edilip ma'bûd tutulan gerek insan, gerek seytân, gerek vesen ve gerek sanem ve gerek herhangi birsey demektir. Bunun tefsîrinde: "Seytân veya sihirbaz veya kâhin veya ins ve cin-nin mutemerridleri veya Allah'a karsi ma'bûd tanimp râzî olan FIr'avn ve Nem-rûd gibiler veya sanemler" diye müteaddid rivayetlere tesadüf edilir. Ebû Hayyân dedi ki: Bunlar birer misâl ile beyân olmak gerektir, çünkü Tâgût bunlarin her-birinde kullanilir... (Hakk Dîni, I, 869-870).
Cibt ise, put demektir. Kâhine de denildigi naklediliyor. Bu suretle bu iki kelime Allah'tan baska ilâh edinilen ruhlu ve ruhsuz ma'bûdlarin tam isimleridir. Birbiri yerine kullanilabilirler... {Hakk Dîni, II, 1368).
[146]
Bu hadîsin daha uzun bir rivayeti Teyemmüm'de geçmisti. Bu en-Nisâ: 43. âyetinin, el-Mâide: 6, yânî abdest âyetinden sonra Inmis olmasi lâzim geliyor.
[147]
Bu Abdullah ibn Huzâfe'nin kumandan yapilip gönderildigi seriyye, Magâzî Ki-tâbi'nda, "Abdullah ibn Huzâfe es-Sehmî ve Alkame ibn Mucezziz el-Mudlîcî; ve buna Ensâr Seriyyesi denilir babi' 'nda, 340 rakamiyle Alî tarafindan rivayet edilen hadîsteki seriyyedir. Kumandan Abdullah bu seferde öfkelenip odun toplatmis, ates yaktirarak askerlerin atese girmelerini emretmisti. Bâzilari atese girmeyi düsünürken, içlerinden biri "Biz Peygamber'e atesten kaçmak için uyduk..." diyerek bu emre itaat gerekmedigini belirtmisti.
Bu Abdullah ibn Huzâfe, ikinci Habese hicretine katilan ilk müslümânlar-dandir. Kisrâya elçilikle gönderilmisti. Usmân zamaninda Misir'da vefat etmistir.
"Âyette Allah Ile Rasûl'ü hakkinda "Itaat edin ve itaat edin" diye Itaat açikça söylendigi hâlde, Ulu'1-emr hakkinda ayrica "Itaat edin" buyurulma-yip, bunlara itaat, Rasûl'e atfen ve sirf Rasûl'e itaate tebean emrolunmus ve bu suretle tebaiyyet altinda itaatin hem ayni kuvvetle mutlak oldugu gösterilmis, hem de isyan mevkileri hükümden hâriç birakilmistir. "Halika isyan yaninda mahlûka itaat yoktur", "Itaat ancak ma'rûftadir" hadîsleri de bunu beyân edicidir. Su halde âmirin her emri me'mûru mes'ûliyetten kurtarmaga yetmez..." (Hakk Dîni, II, 1374-1375).
[148]
Hadîsin âyetle uygunlugu meydandadir. Bu hadîsin bir rivayeti Sirb Kitâbi'nda, arka arkaya üç bâbda geçmisti. Orada belirtildigi gibi, Peygamber, Zubeyr ile Ensârî arasinda evvelâ sulh yoluyla hükmetmek Istemis, sulama Ile yetinip suyun habsedilmemesini emretmisti. Ensârî'nin i'tirâzi üzerine, iki tarafin ma'rûf olan haklarini tam almalarina yönelip, Zubeyr'e örfen kana kana suladiktan sonra suyu salivermesini emretmistir.
[149]
Bu hadîsin bir rivayeti "Peygamber'in hastaligi ve vefati bâbi"nda geçmisti.
Âyetin ma'nâsi, Allah'in ve Rasûlü'nün emrettikleriyle amel edip, Allah'in ve Rasûlü'nün nehyettiklerini terkedenler, Allah'in kendilerine ni'metler verdigi... kimselerle beraber olurlar, demektir.
Taberânî, senediyle ÂIse'den sunu rivayet etmistir: Âise dedi ki: Rasûlul-lah'a bir adam geldi de:
— Yâ Rasûlallah, Sen bana nefsimden ve ailemden daha sevgilisin. Ben evde bulunup Seni düsünür, Sana gelmedikçe sabredemem. Sana gelir, Sana bakarim. Senin ölümünü düsündügüm zaman Sen'in peygamberlerle beraber yükseltilecegini bilirim. Ben cennete girsem bile Seni göremem diye endîse ediyorum, dedi.
Rasûlullah, ona hiçbir cevâb vermedi. Nihayet Cibrîl bu âyeti indirdi. Ben dedim ki,'el-Vâhidî'nin zikrettigi haberde bu zât Sevbân'dir (Aynî).
[150]
Isbu "Ahâlîsi zâlim olan memleket", Ümmü'l-Kurâ'dan olan Mekke'ye isarettir ki, müsrik olan Mekke ehli, zaîflara ve husûsiyle içlerinde bulunan mü'min-lere son derece zulüm ve ezâ ediyorlardi. Ve zâten "Sübhesiz sirk elbette büyük bir zulümdür" (Lukmân: 13) medlûlünce, sirk bütün zulümlerin basi olan büyük bir zulümdür. Allah, mazlumlarin dualarini kabul ve Peygamber'in eliyle Mekke'nin fethini nasîb edip, Muhammed'in velayeti ve nusrati Ile bekam etmis ve muazzez kilmistir. Demek ki, tecâvüzî harb, ancak böyle Allah rizâsi için mazlumlari zâlimlerin pençesinden kurtarmak ve halk üzerinde Allah Taâlâ'mn adalet ve rahmet hükümlerini uygulamak için mesru' olabilir, yoksa zulüm ve istibdadi umûmîlestirmek ve memleketler isti'lâ eylemek gibi sirf tecâvüz ve taaddî için harb etmek asla mesru' degildir. Tam açiklik Için bu mühim nokta, yânî harbin gayesi mes'elesi bir de su suretle nasslastinlarak tesbît olunuyor: "îmân edenler Allah yolunda harbederler. Küfredenler de seytân yolunda savasirlar. Öyle ise o seytânin dostlanyle dögüsün! Sübhesîz ki, seytânin hilekârligi zaîftir" (Âyet: 76).
Müfessirler diyorlar ki, bunun için hakk ve hayir ehli, hayâtlarinda fakirlik ve ibtilâ içinde bulunsalar bile ilelebed azîz olarak güzel isimleri bakî kalir. Bu gün olmazsa yarin, behemahal mes'ûd olurlar. Serr, seytanet, tugyan ve tez-vîr ile hüküm icra eden cebbarlarin tahakkümleri de ne olsa söner, yerlerinde yeller eser; sayet anilirlarsa la'netle anilirlar. el-EnbIyâ: 105 ve el-Kasas: 83. âyetlerinde oldugu gibi (Hakk Dîni, II, 1392-1394).
[151]
Buradaki iki hadîs, ayri ayri iki tarîkten gelen hadîslerdir, ikincisinin sonunda Buhârî'nin tefsirlerini naklettigi kelime ve ta'bîrler, buradaki siralarina göre en-Nisâ: 90, 135, 100 ve J03. âyetlerinde geçmektedir.
[152]
Bu hadîsin birer rivayeti Hacc Kitâbi'nin sonlarinda ve Magâzî'de geçmisti. Uhud yolundan dönen insanlar, münafik reîsi Abdullah ibn Ubeyy ve ona tâbi' olan üçyüz kadar kisidir. Bunlarin geri dönmesiyle Peygamber'in maiyyetinde yedi-yüz mücâhid kalmisti. Uhud harbinden sonra müslümânlar bu dönenler hakkinda iki firka olup

hadîsteki sözleri söylemislerdir. "Onlari öldür" diyenler, bunlarin münafik olduguna; "Öldürme" diyenler ise onlarin zahirde Islâm kelimesini söylemis olduklarina tutunuyorlardi. Âyette bunlarin esasen münafik olduklari beyân olunarak, umûmî surette harb hukukuyla ilgili bâzi hükümler teblîg olunmak üzere bu ve devami olan âyetler inmistir.

[153]

Âyetin tamâmi söyledir; "Onlara emînlik veya korku haberi geldigi zaman onu yayiverirler. Hâlbuki bunu ö RasûVe ve kendilerinden olan emir sahihlerine döndürmüs olsalardi, o haber arayip yayanlar bunu elbet onlardan Ögrenirlerdi. Allah 'in üzerinizdeki lûtfu-lnûyeti ve rahmeti olmasaydi, biraziniz müstesna olmak üzere, muhakkak ki seytâna uymus gitmistiniz" (Âyet: 83).

Isîinbât: Nebt çikarmaktir. Nebt de bir kuyu kazilirken ilk çikan su demektir. ' Iste halledilmesi istenen bir hâdise, bir mes'ele karsisinda ilkeleri ve mevcûd bilgileri tebebbu' ve istikra, tedkîk ve mukaayese ederek, yeni bir ilim istihraç et-, meye dahî îstinbât ve Istihraç ta'bîr olunur ki, bu bir meleke ve husûsî bir iktidardir. Herhangi bir iste böyle bir ehliyet ve iktidari hâiz bulunanlar, o isin müctehidi ve hakkiyle sahibi ve Allah indinde Ulu'l-emr'dirler. Bunun için yukarida "Eger birseyde çekisirseniz, onu Allah'a ve RasûVe döndürün" (Âyet: 59) diye, Allah'a ve Rasûlü'ne müracaat olundugu gibi, burada da Rasûlullah'a ve böyle emir sahihlerine müracaat tavsiye olunarak, bunlara tâatin, Rasûl'ün tâatine bagli ve mülhak oldugu bir daha anlatilmistir. Bundan dolayidir ki, ic-mâ'da mu'teber olan re'y, bu gibi emir sahihlerinin re'yidir. Bu âyet bize bilhassa su hükümleri anlatiyor:

a. Hadîslerin hükümleri içinde dogrudan dogruya nass ile bilinmeyip, is-tinbât ile bilinecek, olanlar da vardir.
b. Îstinbât da bir hüccettir.
c. îstinbât'a ehil olmayan avamin hâdiselerin hükümlerinde ilim ehline müracaati ve taklidi.
d. Rasûlullah dahî istinbât ile mükelleftir...

Nüzul sebebine gelelim: Münafiklar firsat buldukça tezvîrât ve kötü haberler nesrederler, müslümânlarin zaîflerinden birtakim halk da seriyyelerin halleriyle ilgili tatli veya aci herhangibir haber isittikleri zaman sahîh olup olmadigini arastirmadan ve Önünü ardini saymadan, dogudan dogruya nesre kalkarlardi. Ve bu gibi saygisizliklardan bâzi mefsedetler hâsil olurdu... (Hakk Dîni, II, 1403-1404).

[154]

Bu baslikta tefsirleri verilen kelime ve ta'bîrler bulunduklari siraya göre su âyetlerde geçmektedir: 86, 117, 119, 122, 155.

Buhârî bu baslik altinda herhangibir hadîs getirmemistir.

[155]

Bu âyetin nüzul sebebi Mikyes ibn Dahâbe adinda bir mürtedd olmustur. Söyle ki: Isbu Mikyes ibn Dabâbe el-Kinânî ve kardesi Hisâm müslümân olmuslardi. Mikyes bir gün kardesi Hisâm'i Neccâr ogullari içinde öldürülmüs buldu, gelip RasûluIlah'a kissayi anlatti. Rasûlullah da onunla beraber Bedir s ah ahilerinden Zubey ibn Iyâz el-Fihrî'yî Neccâr ogullan'na gönderdi. Kaatili biliyorlarsa kisas etmesi için Mikyes'e teslim etmelerini ve eger biliniyorlarsa diyeti ödemelerini emrediyordu. "Allah'in Rasûlü'ne sem'an ve tâaten, kaatili bilmiyoruz, lâkin diyeti veririz" dediler, ve yüz deve getirdiler; onlar da aldilar, Medine'ye döndüler. Yolda gelirken seytân Mikyes'e söyle bir vesvese verdi: Kardesinin diyetini kabul edeceksin de kendine bas kakmcagi mi yapacaksin? Yanmdakini öldür, cana can olsun, diyet de kâr kalsin! dedi. Bu vesvese üzerine Fihrî'nin bir gafletini gözetip kaya ile basini parçaladi. Sonra develerin birine binip gerisini sürerek've kâfir olarak Mekke'ye döndü gitti. Bu âyet bu vak'a üzerine indi. Rasûlullah'm Mekke fethi günü emân verdigi sahislardan istisna ettigi, bu idi. Bu mürtedd kaatü o gün Ka'be'nin örtüsüne yapismis oldugu hâlde emân verilmeyip öldürüldü... {Hakk Dîni, II, 1423).

Bu nüzul sebebini Ibn Ebî Hatim, Saîd ibn Cubeyr'den rivayet etmis, Ibn Hacer Askalânî de Fethu'l-Bârî'fe kisaca nakletmistir.

[156]

Âyetin tamâmi söyledir: "Ey îmân edenler, Allah yolunda harbe çiktiginiz zaman (mes'eklerin) tam açiklanmasini bekleyin. Size selâm verene, dünyâ hayâtinin (geçici) menfâatini arayarak 'Sen mü ymin degilsin' demeyin. Iste A ilah 'in katinda pekçok ganimetler vardir. Evvelce siz de böyle iken Allah size lütfetti. O hâlde (mes'elelerin) iyice açiklanmasini bekleyin. Sübhesiz ki, Allah ne yaparsaniz hakkiyle haberdârdir^.

Sarihlerin bildirdiklerine göre, o sürücük sahibi Âmir ibnu'l-Adbat el-Escaî imis, onu Öldüren Ebû Katâde'nin seriyyesinde bulunan Mahlem ibn Cusâme imis. O ancak bizden korktugu için bize selâm verdi deyip öldürmüs...

Mütebeyyin olan, zahir olandir. Bâtin hakkinda verilecek hükümde müte-beyyin olmak için zahirî delile dayanmalidir. Bâtina zahirden hükmoîunur. Ve gizli islerde birseyin delili, o sey makaamina kaaimdir. Selâm veya teslîmiyet zahir ve mütebeyyin bir is, kalb ve vicdan ise hafî ve bâtin oldugundan, o zahir ve mütebeyyini birakip da kalb ve vicdana bunun maksadi su veya bu diye zahirin hilâfina dogrudan dogruya hükmetmeye kalkismak tebeyyünsüz hareket etmektir. Bunun için bir kimsenin zahirde verdigi selâmi, gösterdigi teslimiyeti hiçe sayip da onun hilâfina tevehhümler ile dogrudan dogruya kalbine hükmetmege kalkismayiniz, zahirine göre muamele ediniz, bir zahiri diger bir zahir; bir mütebeyyini diger bir mütebeyyin nakzederse, o zaman da en kuvvetli ve en açik olani tercîh etmek için tesebbüt ve ihtiyat ile muhakeme ediniz. îsâ ibn Verdân kiraatinde ikinci mîm'in fethiyle "Mü'menen" okunduguna göre: "Sana emân verilmez" demeyiniz, böyle deyip de hemen vurmayiniz... {Hakk Dîni, II, 1425-1426).

[157]

Âyetin devami söyledir: "... Allah, mallariyle, canlariyle savasanlari, derece V-tibâriyle, oturanlardan çok üstün kildi. (Gerçi) Allah hepsine de cenneti va'd etmistir. (Fakat) Allah savasanlara, oturanlarin üstünde daha büyük bir ecir vermistir. Kendi canibinden dereceler, magfiret ve rahmet (vermistir). Allah çok magfiret edici, pek merhamet eyleyicidir" (Âyet: 95-96).

- Bu âyette topallik, körlük, yatalaklik gibi ser'î bir özür sebebiyle harbe katilamayanlara da, katilanlara da, yânî her iki zümreye de cennet va'd olunmustur. Ancak mücâhidlerin cennetteki dereceleri daha yüksektir.

[158]

Bu hadîsin bir rivayeti CIhâd Kitâbi'nda da geçmisti.

[159]

Darar, birseye dâhi! olan eksikliktir ki, maraz veya körlük, topallik gibi sakatlik demektir. Nitekim anadan dogma köre ve pek zaîf hastaya Darîr denilir. Levazim ve mühimmat tedârikinden âciz olmak da bu ma'nâdadir. Binâenaleyh "Uird-darar" zararlilar, dertli, sakat, âciz, özürlüler; bunlarin gayri olan "Gayri ulu'd-daran" ise sahîh, salim ve kaadir olanlar demek olur.

Bu âyetin evvelâ mutlak olup bu fikranin sonradan indigi, buradaki hadîslerden açikça anlasilmaktadir.

[160]

Hadîsin basiiga uygunlugu meydandadir. Ancak buradaki nüzul sebebi, bundan önce geçen hadîslerdeki nüzul sebebinin hilafidir. Iki sebebi uyusturma vechi nedir? dersen, ben de söyle derim: Kur'ân, birsey hakkinda indigi zaman, bu seyin ma'nâsi hakkinda da kullanilir (Aynî).

[161]

Hadîsin bildirdigine göre "Bu âyet Mekke'de müslümân olmus ve hicret farz bulundugu esnada hicret etrfiemis olan birtakim kimseler hakkinda inmistir. Demek ki, hicret vâcib Iken kâfirlerle beraber yürüyüp oturmak, dogrudan dogruya küfr degil ise de herhalde bir ma'siyet ve nefse zulümdür. Müfessirlerin beyânina göre bu âyet bir yerde dînini ayakta tutmaya imkân bulamayan bir adamin, oradan hicret etmesi vâcib olduguna delâlet etmektedir... Bu âyet inince Rasûlullah bunu Mekke müslümânlanna göndermis, Cündüb ibn Damre (R) ogullarina: Beni yükleyiniz. Çünkü ben ne zaîf sayilanlardan, çaresizlerden, ne de yolu bilmeyenlerdenim. Vallahi .bu Mekke'de yatmam! demis idi. Ogullan bunu sedyeye koyup Medine'ye yöneldiler. Pek ihtiyar idi, yolda Ten'îm mevkiinde vefat etti..." {Hakk Dîni, II, 1437).

[162]

Bu hadîsin bir rivayeti alti bâb önce geçmisti. Ibn Abbâs; annem Allah'in maziretli saydigi kimselerdendi demekle, basliktaki âyette müstesna kilman çaresiz kimselerdendi demis oluyor.

[163]

Bu hadîsin bir rivayeti ayri senedle Yagmur Isteme Kitâbi'nin evvellerinde Peygamber'in duasi babinda geçmisti.
Hadîsin baslikla uygunlugu, Allah'in ma'ziretli kildigi kimselerin bu hiçbir çâreye gücü yetmeyen kimseler olmasi ve Peygamber'in bu hadîste onlara duâ etmesi, onlari hicretten men' edenlere de beddua etmis olmasi yönünden-dir (Aynî).

[164] Bir öncekiyle birlikte âyetin bas tarafi söyledir: "Yeryüzünde sefere çiktiginiz zaman, eger kâfirlerin size fenalik yapacagindan endîse ederseniz, namazdan kisaltmanizda üzerinize bir vebal yoktur. Sübhesiz ki kâfirler sizin apaçik düs-maninizdir. Sen de içlerinde bulunup da kendilerine namaz kildirdigin vakit, onlardan bir kismi seninle birlikte namaza dursun, silâhlarim yanlarina alsinlar. Bu suretle secde ettikleri zaman da arka tarafinizda bulunup düsmana karsi dursunlar. (Bundan sonra) henüz namazini kilmamis olan diger kismi gelip seninle beraber namazlarini kilsinlar ve onlar da ihtiyat tedbîrlerini ve silâhlarim alsinlar. O küfredenler arzu ederler ki, silâhlarinizdan ve esyanizdan gafil olasiniz da üstünüze derhâl bir baskin yapsinlar... " (Âyet: 101-102).
Bu âyetler mücâhidler hakkindaki Ilâhî hafifletmeler cümlesinden olmak üzere seferde, korku hâlinde ve düsman karsisinda ve belki hastalik ve yagmur gibi umûmî olarak zaruret mevkilerinde namazin keyfiyetini beyân ve bu suretle hem cihâdin, hem namazin dîndeki kesin ehemmiyetini meydana koymaktadir. . Âyet, düsman karsisinda vaziyetin müsâadesine göre, namazi kisaltmanin cemâat ile yapilabilecek husûsî bir suretini anlatmaktadir. Korku hâlindeki kisaltma ise, el-Bakara: 239. âyetinde geçmisti ki, korkunun derecesine göre yürüyerek edaya veya îmâya, bunlar da olamadigi takdirde kazaya birakilmaya müsâiddir... {Hakk Dîni, II, 1439, 1443).

[165] Bu hadîsin bir rivayeti bu sûrenin evvelinde "Eger yetîm kizlar hakkinda adaleti yerine getiremeyeceginizden korkar saniz..- "{en-Nisâ: 3) âyeti bâbi'nda geçmis ve orada bâzi açiklamalar verilmisti

[166] Burada tefsirleri verilen kelime ve ta'bîrler, baslik yapilanla onu ta'kîb eden âyette geçmektedir. Tam anlasilmasi için bu iki âyetin meallerini vermek daha iyi ola-. çaktir:
' 'Eger bir kadin, kocasinin uzaklasmasindan yâhud yüz çevirmesinden endîse ederse, sulh ile aralarim düzeltmekte ikisine de vebal yoktur. Sulh daha hayirlidir. Zâten nefislerde kiskançlik hazirlanmistir. Eger iyi geçinir, (kötülükten) sakinirsaniz, sübhesiz ki Allah, yapacaginiz herseyden tamamen haberdârdir. Kadinlar arasinda adalet etmenize ne kadar hirs gösterseniz, asla güç yetiremez-siniz. Bari birine büsbütün meyledip de ötekini (ne dul, ne kocali bir durumda) askili gibi birakmayin. Eger (nefsinizi) islâh eder, (haksizliktan) sakinirsaniz, sübheyok ki, Allah çok magfiret edici,pek merhamet eyleyicidir" (Âyet: 128 129).

[167] Nitekim Tirmizî'nin Ibn Abbâs'tan rivayet ettigi hadîste Sevde bintuZem'a annemiz de böyle yapmisti. Hadîsin lafzi söyledir: Sevde, Rasûlullah'm kendisini bosamasindan korktu da:
— Yâ Rasûlallah, beni bosama, ben günümü Âise'ye birakayim, dedi ve böyle yapti.
Rasûlullah Âise için iki gün ayirir oldu. Biri Âise'nin, biri de Sevde'nin günü. Ve Sevde'yi kadinlari içinde birakti. Rasûlullah bunu, mesrû'lugu ve cevazi hususunda ümmetinin örnek almasi için yapti (Kastallânî).
Âise: Rasûlullah, kadinlarindan her kadinin gününü ve gecesini ayirirdi. Yalniz Sevde bintu Zem'a gününü ve gecesini Rasûlullah'm hosnûdlugunu dileyerek, Peygamber'in zevcesi Âise'ye hibe etmisti, demistir (Buhârî, Sulh).
Yânî sulh olmalarinda meselâ Rasûlullah'm zevcelerinden Sevde bintu Zem'-a'nin bosanmaktan endîse ederek, nevbetini Âise'ye terketmesi gibi, kadinin erkegi cezbetmek için hakki olan mehrinde veya nevbetinde tenzilât ye fedâkârlik yaparak veya birsey bagislayarak aralarini düzeltmege çalismasinda ve erkegin bunu kabul etmesinde bir günâh yoktur. Yânî böyle birsey rüsvet gibi bir günâh olmaz. Sulh, herhalde ayrilmaktan ve geçimsizlikten hayirlidir (Hakk Dîni, II, 1486).

[168] Münafik kelimesi Nafk, Nâfikaa: Yer altinda bulunan lâgim, canavar ini, izb'-dendir. Ismi Nifâk'tir ki, örfte disi mü'min, içi kâfir demektir. Böyle kimseye Münafik derler. Imâm Râgib'a göre Nifak, serîate bir kapidan girip öbüründen çikmaktir. Canavar ini de böyle iki kapilidir (Çantay).

[169] Bu hadîsi en-Nesâî de Tefsîr'de getirdi. Huzeyfe bu hükmü su âyetten istidlal etmistir: "Ancak tevbe edenler, hâllerini düzeltenler, Allah'a simsiki sarilanlar, dînlerinde Allah için hâlis bulunanlardan baska. Çünkü bunlar mü 'minler-le beraberdirler. Müzminlere ise Allah çok büyük bir ecir verecektir" (Âyet: 146).

[170] Müfessirler diyorlar ki, Hz. Nûh, Allah tarafindan dilinden Ilâhî ser'î hükümler tesrî' kilman peygamberlerin evvelidir. Ve ilk evvel ümmeti azâb olunan peygamber de odur. Bunun için evvelâ o zikrolunmus, sonra bütün peygamberler özetlenip, bâzilari açikça söylenerek tafsil edilmis ve bunda büyük peygamberlerin evveli bulunan Ibrahim'den baslayip Nûh ile beraber oniki peygamber zikredilmis ve Mûsâ bunlar arasinda sayilmayip, en nihayete birakilmistir. Zîrâ bunlarin sayilmasindan asil maksad, kitâb indirmekte Mûsâ gibi olmayan ve kitâb ehlince kabul edilen peygamberleri bir arada göstermektir. Bununla beraber peygamberlerin bunlara münhasir olmadigini beyân " Ve ondan sonraki peygamberlere" icmalinin tafsilini tamamlamak için: "Öylerasûllergönderdik ki, kissalarini hakikat önceden sana bildirdik. Yine öyle peygamberler yolladik ki, sana onlarin kissalarini haber vermedik. Allah Musa'ya da hitâb ile konustu" (Âyet: 164). Binâenaleyh Allah'in vahyettigi peygamberler, gönderdigi rasûller gerek burada ve gerek bundan evvel Isimleri, kissalari bildirilmis olan ma'lûm ve meshur zevata münhasir zannedilmemelidir. Insanlara daha birçok peygamberler gönderilmistir ki, bunlarin sayilarini, isimlerini, yerlerini, kavimlerini, kissalarini ancak Allah bilir... (Hakk Dîni, II, 1528-1529).

[171] Hadîsteki "Ben" mütekellim sîgasiyle bu sözü söyleyen kisinin kendisi murâd olunabildigi gibi, Rasûlullah da murâd olunabilir. Birinciye göre: Hiçbir kimse için kendisini Yûnus Peygamber'den üstün saymak ve böyle söylemek dogru degildir, demek olur. Ikinciye göre: Hiçbir kimse için Muhammed Peygamber, Yûnus Peygamber'den hayirlidir, demek dogru degildir, ma'nâsma olur. Yûnus Peygamber'in bir kissasi el-Kalem: 48-50. âyetinde geçer. Oradaki Ilâhî hitâb Yûnus Peygamber'in mertebesinin asagi indirilmesine delâlet eder suretinde hatira gelmesi düsünülen bir yanlis anlasilmayi karsilamak için Rasûlullah, peygamberler arasindan bilhassa Yûnus'u zikretmistir. el-Kalem:48-50. âyetlerinde kisaca zikredilen Yûnus kissasi, es-Sâffât Sûresi'nin 139. âyetinden 148. âyetine kadar devam eden on âyetin bir özetidir.

[172] Âyetin devami: "Eger kizkardes iki (veya daha fazla) ise oglan kardesinin biraktiginin üçte ikisini alirlar. Eger erkek ve disi kardesler ise, o zaman erkek için disinin iki hissesi vardir. Allah size sasirirsiniz diye açikliyor. Allah herseyi hakkiyle bilendir ".
Kelâle: Baba, ana, çocuk cihetlerinin gayri olan, yânî usûl, furû' silsilesini teskil eden dikey nesebin hâricinde bulunan yakinlik demektir. Bu kelime esasen yorulup kuvvetten düsmek veya etraftan ihata edilmek ma'nâlarina bir masdâr olup, evvelkinde Kelâi, ikincide Iklîl (yânî tâc) ile-münâsebetlidir. Bu yakinlik, baba ve çocuk yakinligina nisbetle zayif veya onun basini yâhud etrafini sarmis bulundugundan bu Isimle isimlendirilmistir. Karabet (yakinlik), yakinlik sahibi ma'nâsina geldigi gibi, Kelâle de kelâle sahibi ma'nâsina olarak ne çocuk, ne de baba ve ana birakmamis olan murise, bir de ne çocuk, ne de baba ve ana olmayarak kalan vârise dahî denilir. Meselâ kardeslik bir kelâle, usûl ve furû'-dan birsey birakmadan vefat eden kardes bir kelâle, onun arkasindan kalan kardes, amca, hala vesaire de hep kelâledir... Kelâle'nm tefsirinde sahâbîlerin kavilleri ve arastirmalari çoktur. Ebû Bekr'in tercihine göre Kelâle: Ana, baba ve çocugun disindakiler'dîr ki, tercih edilen ve sahîh kavi de budur... {Hakk Dîni, II, 1310).
Bu Kelâle mîrâsi, sûrenin 12. âyetinde de anlatilmisti.

[173] el-Bakara'da Ibn Abbâs'tan: En son inen ribâ âyetidir, diye geçmisti. en-Nisâ'-dakinin sonunculugu, mîrâs hükümlerinin inmesi i'tibâriyledir. el-Bakara'-dakinin sonuncu olmasi ise ribâ hükümleri i'tibâriyledir denilmek muhtemel olur (Kastallânî).

[174] Burada tefsirleri nakledilen kelime've ta'bîrlerin, buradaki siraya göre geçtigi ayetlerin rakamlari sunlardir: 1, 13, 21, 29, 52, 14, 5, 48, 68, 32, 48, 3.

[175] Bu âyet, hadîsin imân Kitâbi'ndaki rivayetinde de isaret edildigi gibi, onuncu hicret yilinda Veda Hacci'nda, Arafe günü olan cumua günü ikindiden sonra Peygamber

(S) Arafat'ta Adbâ adindaki disi devesinin üzerinde vakfede iken inmisti; devenin ayaklan vahyin siddetiyle üzerinden basan yükün agirligina kat-lanamayip çöküvermisti.
Bu âyette Islâm Dîni'nin artik kemâl devrine erdigi, beseriyetin maddî ve ma'nevî muhtâc oldugu bütün temel hükümlerin tamamlandigi bildirilmistir.
Umer'in cevâbi da üç vecihle suâle uygundur: Evvelâ âyet, Arafe günü ikindiden sonra indigi için, bayram gecesi inmis yâhud inmesiyle hemen bayram tahakkuk etmis demektir. Ikinci olarak: Cumua günü Inmistir ki, o gün, müslümânlarin her hafta tekerrür eden bayramidir. Üçüncü olarak: Arafe gününün kendisi de bir bayramdir. Nitekim bu hadîs Ishâk ibn Kubeysa rivayetinde: Arafe olan cumua gününde Indi. Cumua da,arafe de-Allah'a hamd olsun-bize bayramdirlar, seklindedir.
Sûrenin isminin de bu bayram olusla ilgisi söyle belirtilmistir:
Mâide: Yemekli sofra demektir. en-Nisâ Sûresi'ni, el-Mâide Sûresi'nin ta'-kîb etmesi ne kadar uygun ve ne kadar ma'nâlidir! îsâ'nin Mâide'sinin bu sûrede zikredilmis olmasi bu isimlendirmenin zahiren bir vechi gibi görünürse de, dogrusu onun için buna "el-Mâide Sûresi" denilmis degil, bu, el-Mâide Sûresi oldugu için, o bunda zikredilmistir. Esâsinda bu sûre, Islâm ni'metinin Mâide'-sidir. Burada "Bu gün sizin dîninizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki ni'metimi tamamladim ve size dîn olarak müslümânligi (verip ondan) hosnûd oldum" mü-eddâsinca Islâm ni'meti tamamen kurtarilmis, ahidlerine vefa, akidlerini îfâ eden îmân ehline sunulmustur (Hakk Dîni, II, 1544).

[176] Abdestle beraber Teyemmüm Âyeti'nin tamâmi söyledir: "Ey îmân edenler, namaza kalkacaginiz zaman yüzlerinizi ve dirseklerinize kadar ellerinizi ve basiniza meshedip her iki topuga kadar ayaklarinizi yikayin. Eger cünüb olduysaniz boy abdesti alin. Eger hasta olmussaniz yâhud bir sefer üzerinde iseniz veya içinizden biri ayakyolundan gelmisse yâhud kadinlara dokunmussaniz ve bu hâlde su da bulamamissaniz, o vakit tertemiz bir toprakla teyemmüm edin, bunun için (niyetle) ondan yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah sizin üzerinize bir güçlük yapmayi dilemez, fakat iyice temizlenmenizi ve üstünüzdeki ni'metinin tamamlanmasini diler; tâ ki sükredesiniz" (Âyet: 6).
Bu âyete Teyemmüm Âyeti denilmistir. Nüzul sebebi, Âise'den gelen hadîste görülecegi üzere, bir seferde su bulunamamasidir. Bu gibi hâllerde abdest yerine geçmek üzere teyemmümü emretmistir. Gerçi bu âyet bas tarafinda ab-destin farzlarini tesbît etmekte ve ayni zamanda bir abdest âyeti oldugu muhakkak bulunmakta ise de, abdest evvelâ bu âyetle tesrî' edilmis olmayip, tâ Mekke'de namazla beraber farz kilinmis ve hattâ îslâm'da hiçbir zaman abdestsiz namaz kilinmamis oldugu bilindiginden, bununla abdestin farziyyetI dogrudan degil, temizlik hükümlerini Istinbâtta esâs edilmek üzere takrîren tesbît edilmis ve bunun ismi abdestten ziyâde teyemmüme Izafe edilmistir... Bu Teyemmüm Âyeti en-Nisâ: 43'de de geçmisti. Burada fazla olarak "Minhu " kaydi zikredilmis ve bu suretle teyemmümde sirf kasd ve niyet ile mesh yetmeyip, topraga dokunmak da lâzim oldugu bildirilmistir. "Min " ibtidâ veya teb'îz olmak muhtemeldir. Ibtidâ olduguna göre, elin topraga dokunmasi kâfidir. Teb'îz olduguna göre de, muhakkak elden yüze ve kollara da biraz sey sürülmesi lâzim gelir. {Hakk Dîni, II, 1583-1589).

[177] Ibn Abbâs buradaki dört lafiz ve ta'bîrin Kur'ân'da bir ma'nâya, nikâh ma'nâ-sma, yânî cinsî münâsebet ma'nâsina oldugunu bildirmistir. Bu dört ta'bîrin Kur'ân'da geçtigi yerler, buradaki siraya göre söyledir: El-Mâide: 3, el-Bakara: 236-237; en-Nisâ: 23; en-Nisâ: 21.

[178] Hadîsin bu metni baska senedle Teyemmüm Kitabi'nda geçmisti. Vak'anin o iki yerden hangisinde oldugunda sekkeden Âise'nin kendisidir. Beydâ, en sa-hîh kavle göre Zu'1-Huleyfe'nin diger ismidir, Zâtu'I-Ceys de Medîne'ye bir be-rîd, yânî dört fersah mesafede bir yerin Ismidir. Her ikisi de Medîne ile Mekke yolu üzerindedir.
Bilindigi üzere her ikisi de Medenî olan en-Nisâ ile el-Mâide Sûreleri'nde birer teyemmüm âyeti vardir. el-Mâide'deki âyetin bas tarafi abdeste dâir oldugu için, ona Abdest Âyeti de derler, bu kissada inen teyemmüm âyetinin hangisi oldugu hakkinda görüs ayriliklari vardir. Birincisinde yalniz teyemmümden bahsedildigine, ikincisine Abdest âyeti de denildigine bakarak, bu defa inen âyet en-Nisâ: 43 yetidir diyenler varsa da Ebû Bekr Humeydî'nin bir rivayetinde "Ey îmân edenler, namaza kalkacaginiz zaman yüzlerinizi ve dirseklerinize kadar ellerinizi yikayin... tâ ki sükredesiniz" âyeti indi, denildigine göre, ilk inen ,el-Mâide'deki âyet olmak lâzim gelir (Tecrtd Ter., II, 203).

[179] Bu da bundan önce zikredilen hadîsin baska yoldan ve ayri bir metinle gelmis, bir rivayetidir. Bunda el-Mâide âyetinin bu seferde indigi açikça belirtilmistir.
Useyd ibn Hudayr, Ikinci Akabe gecesi Peygamber tarafindan Evs üzerine nakîb ta'yûi olunan Ensâr'in büyüklerindendir. Düsürülmüs gerdanligi yollarda aramaya gidenlerin basinda idi.
Buhârî'nin diger bir rivayetinde Useyd, Âise'ye: "Allah seni hayir ile mükâfatlandirsin. Vallahi senin basina hoslanmadigin hiçbir is gelmez ki Allah onda senin Için de, müslümânlar için de bir hayir bulundurmasin" demistir ki, bu sözler, kissanin iftira hâdisesinden sonra olduguna delâlet eder. Gerdanlik düsmesi hâdisesinin birden fazla oldugu da anlasilabilir... Birinde iftira hâdisesinin vukû'u, digerinde de Teyemmüm Âyeti'riin indigi ma'nâsi anlasilabilir...

[180] Âyetin biraz öncesi söyledir: "Mâsâ dedi ki: Ey kavmim, Allah'in size takdîr ettigi Mukaddes Yer 'e girin, arkaniza dönmeyin, sonra nice zararlara ugrayanlarin hâline dönmüs olursunuz. Dediler ki: Ey Mûsâ, dogrusu orada zorbalar güruhu var. Dogrusu onlar oradan çikincaya kadar biz kat Hyyen giremeyiz. Eger onlar oradan çikarlarsa, biz de muhakkak giricileriz. (Peygambere muhalefetten) korkmakta olan kimselerden Allah'in kendilerine m'met ihsan ettigi iki er: Onlarin üzerine kapidan girin. Ona girdiniz mi, hiç sübhesiz ki siz gâttbsi-niz. Artik ancak Allah 'a güvenip dayanin, îmân etmis kimselersiniz, dedi. Onlar da söyle söylediler: Yâ Mûsâ, onlar orada bulundukça biz oraya ilelebed giremeyiz, ^irtik sen Rabb'inle beraber git..." (Âyet: 21-24).

[181] Bu hadîsin farklica bir rivayeti Bedir gazvesi'nde geçmisti. Bu hadîs Bedir harbi öncesinde cereyan eden bir müzâkere safhasini açikça isaret etmektedir.
Âyetlerde Mûsâ Peygamber'in kavmi ile yaptigi harb müzâkeresinde verdigi emirlere kavminin muhalefeti açikça görülmektedir. Hadîsteki Mikdâd'm sözlerinde ise, Muhammed Peygamber'in sahâbîleriyle yaptigi harb müzâkere ve istisaresinde sahâbîlerin Peygamber'e baglililiklari, itaatleri dile getirilmis, bu teslîmiyet ifâdesi, Mûsâ kavminin hâli de zikjedilmek suretiyle, iyice kuvvetlendirilmistir. Allah onlarin hepsinden razi olsun

[182] Ölüm cezasi yalniz öldürene; asma cezasi, öldürmekle beraber yol kesen ve mal alan kimseye; kesme cezasi yalniz mal alana; sürgün cezasi da bunlardan baska suretlerde fesâd yapanadir. Ibn Abbâs ile Imâm Safiî'nin kavli budur, imâm Âzam'a göre, nefy'den maksad, habsetmektir (Celâleyn). Âyetin devami ile sonraki âyet söyledir: "Bu onlarin dünyâdaki rüsvâyligidir. Âhirette ise onlara pek büyük bir azâb da vardir. Su kadar ki, siz kendileri üzerine kaadir olmazdan (kendilerini ele geçirmezden) evvel tevbe edenler (yânî tevbe eden muhâriblerle yol kesenler) müstesnadirlar. Bilin ki, sübhesiz Attan çok magfiret edici, pek merhamet eyleyicidir" (Âyet: 33-34).

[183] Bu hadîs temizlikte deve sidikleri konusunda, Magâzî'de geçmisti. Insâallah Diyetler Kitâbi'nda da Allah'in yardimiyle bahislerinin kalamyle gelecektir. Bu-hârî bu hadîsi yedi yerde, dokuz yol ile getirmistir.
Bu hâin adamlar Peygamber'in çobani Yesâr'i öldürdükleri zaman elini, ayagini kestiler, gözlerine diken hatirdilar, ölünceye kadar o hâl üzere biraktilar. Haberi Medîne'ye ulasinca Rasûlullah onlari ta'kîb etmeye yirmi atli hazir-- layip baslarina Kurz ibn Câbir el-Fihrî'yi kumandan ta'yîn etti. Kurz onlari yakalayip Peygamber'in huzuruna getirdi. Peygamber de dînden dönme, ni'-mete nankörlük, yol kesicilik, öldürme ve iskence gibi fiillerine kisas olmak üzere ellerinin, ayaklarinin kesilmesini ve gözlerinin çikarilmasini emretti. Basliktaki âyetin inme sebebi bu vak'adir.

[184] Âyetin tamâmi söyledir: "Biz Tevrat'ta onlarin üzerine (sunu da)yazdik: Cana can, göze göz, buruna burun, kulaga kulak, dise dis (karsiliklidir. Hulâsa bütün) yaralar birbirine kisastir. Fakat kim bu kisasi sadaka olarak bagislarsa o, kendi günâhina keffârettir. Kim Allah'in indirdigi ile hükmetmezse onlar zâlimlerin tâ kendileridirler".
Kisas, misli misline tekaabül ve takas demek oldugundan benzesme bulunmayan veya benzesme muhafaza edilememesi ihtimâli bulunan yaralara' kisas yapilamaz. Bunlar tam ma'nâsiyle ödenemeyip zaruri olarak tam ma'kûl bir misil olmayan maliyet i'tibâriyle, yânî diyet veya hukûmetî adi ile ödenebilir. Kisas tam bir hakk alma oldugu için, bunda kulun haklan içinde Allah haklari ve umûmî haklar dahî tam alinmis olur ve baska hiçbir ceza lâzim gelmez {Hakk Dîni, II, 1690-1693).

[185]
Hadîsin bir rivayeti uzunca bir metin Içinde Sulh Kitabi, "Diyet hususunda sulh bâbi"nda geçmisti. Hadîsteki Enes ibn Nadr'in yetnînle söyledigi "Rubeyy'in disi kirilmaz" sözü, Peygamber'in hükmünü redd degil, fakat Allah katindaki yakinligi ve Allah'in fadli ve lûtfuna güvenmesi, Allah'in onu eli bos çikarmayip da'vâcilara affi ilham edecegine güvenmis oldugundan dolayi bu kirmanin vukuunu nefyetmistir. Ve hakîkaten netîcede is böyle vâki' olmustur (Kastallâ-nî).

[186]
es-Sa'lebî, el-Hasen el-Basrî'den sunu rivayet etmistir: Rasûlullah söyle buyurdu: "Allah beni elçilige me'mûr ettiginde çok sikildim. Biliyordum ki, insanlardan bir kismi beni yalanliyorlar. Kureys müsrikleri, Yahudiler, Hristiyanlar tehdîd ediyorlar. Bunun üzerine bu âyetle teblîg vazifesinin korkusuz yerine getirilmesi emredildi. Artik benden o sikinti ve endîse tamâmiyle zail oldu".

[187]
Yemînlerle ilgili bâzi hükümler el-Bakara: 225. âyette de geçmisti. el-Mâide âyetinin tamami ise söyledir: "Allah sizi yemînlerinizdeki lagvdan dolayi sorumlu tutmaz. Fakat kalblerinizin azmettigi yeminler yüzünden sizi sorumlu tutar. Bunun da keffâreti ailenize yedirmekte oldugunuzun orta derecesinden on yoksulu doyurmak yâhud onlari giydirmek, yâhud bir kul âzâd etmektir. Fakat kim bunlari bulamazsa, üç gün oruç tutmasi lâzimdir. Iste bu, yemîn ettiginiz vakit yeminlerinizin keffâretidir. Yeminlerinizi muhafaza edin. Allah âyetlerini size böylece açikliyor, tâ ki sükredesiniz".
Yemîn: Esasen kuvvet ve saglamlik demektir. Bu münâsebetle sag ele "Yemîn" denildigi gibi "Bir kelâmi, Allah'in ismini mahsûs bir surette zikrederek takviye etmeye" de dînen "Yemîn" denilir ki, söyledigi sözü Allah huzurunda, Allah'i sâhid ederek, O'nun azameti inamina söyledigini göstermek suretiyle bir taahhüd Ifâde eder.
Lagv: t'tibâr derecesinden düsük olan kelâm demektir. "Lagv Yemini" de bir akd ve kasid bulunmayan yemîndir. Bu da birseye kanâatine göre yemîn etmek ve sonra hilafi oldugu anlasilmaktir ki, bunda yalan söyleme kasdi yoktur. Fakat Safiî, lâgv yeminini lisanda "Hayir vallahi, evet vallahi" gibi sirf te'kîd için söylenip, yemîn ma'nâsi hatira gelmeyen yemîn lâfizlarina hamletmis ve bunda keffâret lâzim gelmeyecegine kaail olmustur... Yalan kasdiylebile bile yalan olarak yapilan yemîne de "Gamüs Yemîni" denilir ki, keffâreti yoktur, bunun günâhindan keffâret ile kurtulunmaz...
Yemîn kisimlarindan bir de "Munâkide Yemîn" vardir ki, bununla istikbâlde birsey yapmaya veya yapmamaya azmedilir ve bu suretle ta'lîkî bir akd yapilir, "Fulân seyi yaparsam söyle olsun, sunu vallahi yapacagim yâhud vallahi yapmayacagim" tarzinda yapilan yemînlerdir (Hakk Dîni, I, 780-782).
Ve bu gibi yeminler birer akd olduklari için îfâ edilmeleri lâzim gelir. Edilmezse Allah sorguya çeker. Bunlar ise iki türlüdür: Birisi ma'siyet olmayan birseye yemîndir ki, bunun bozulmasi asla caiz degildir, büyük günâhtir. Digeri ma'siyet olan birseye yemîndir ki, bunda sebat, bozulmasindan daha günâhtir. Ve bunun için iki serrin hafifini tercih edip "Bir kimse birseye yemîn eder de sonra gayrisini daha hayirli görürse, o hayirli seyi yapsin ve yeminine keffâret versin " hadîsince yeminin bozulmasi tercih edilir ve keffâret verilir... (HakkDîni, II, 1801).

[188]
Bu da yine bizzat Âise'dendir. ed-Dâvûdî: Bu ikinci hadîs, birinci hadîsin bir tefsiridir, demistir. tbnu't-Tîn de: Hakk olan birinci hadîs lagv yemininin tefsiri hakkindadir, ikinci hadîs ise yemîn akdinin (yânî munâkide yemininin) tefsiri hakkindadir, demistir (Aynî).

[189]
Rivayet edilir ki: Bir gün Rasûlullah, sahâbîlerine kiyameti tavsîf etmis ve son derecede uyarmalarda bulunmus idi. Sahâbîler bundan müteessir olup duygulanarak, Usmân ibn Maz'ûn evinde toplanmislar, dâima oruçlu olmaya, dösek üzerinde uyumamaya, et ve yagli yememege, kadinlara yaklasmamaya, koku sü-rünmemeye, dünyâyi terketmeye, eski çul ve paçavra giyinip yeryüzünde seyâ hat etmeye ve erkekliklerini kesmeye ittifakla karar vermisler. Bu haber Rasûlullah'a ulasmis, onlara: "Ben böyle emroiunmadim. Muhakkak ki nefsinizin, üzerinizde bir hakki vardir. Nafile oruç tutun, oruçsuz da olun; geceleri nafile namaz kilin, uyku da uyuyun. Ben namaz kilarim, uyku da uyurum; oruç tutarim, oruçsuz da olurum; et de yerim, yag da yerim; kadinlara da yaklasirim. Benim sünnetimden yüz çeviren, benden degildir" buyurmus, bu âyetler inmistir.

[190]
Bu hadîsin bir rivayeti Nikâh'ta gelecektir. Müslim de bunu Nikâh'ta getirmistir: Müslim Ter., IV, 291-292, Üçüncü bâb, ll-"1404".
el-Ihtisâ, neslin devaminin dönüp dolastigi organ olan erkeklik yumurtalarim çikartip kendini hadim yapmaktir.
Mut'a Nikâhi, muvakkat bir zaman için iki tarafin razi oldugu bir ücret mukaabilinde kadin kiralamaktir. Bu bir nikâh degildir. Çünkü «nikâh, çiftlerin bütün hayâti beraber yasamak üzere bir aile yuvasi kurmalaridir. Mut'a da, nikâh da iki tarafin rizâsina uygun birer akid olmakla beraber, mut'a muvakkat-hk, nikâh devamlilik vasiflanyle birbirinden ayrilir. Mut'ada ta'yîn olunan bedel, âdi bir karsilik mâhiyetinde oldugu hâlde, nikâhtaki mehr, gayet serefli ve hiçbir akidde bulunmayan bir asalet ifâde eder.

[191]
Bundan sonraki âyet meâlen söyledir; "Seytân,içkide ve kumarda ancak araniza düsmanlik ve kin düsürmek, sizi Allah h anmaktan ve namazdan alikoymak ister. Artik siz (hepiniz) vazgeçtiniz degil mi?" (Âyet: 91).

[192]
Nusub, dikilmis ma'nâsinamüfred veyâNisâb'm veya Nusbe'nin cem'idir, bunun cem'i de Ensâb gelir. Bâzi müfessirler bunu "Sanemler" diye tefsir etmislerdir. Fakat digerleri "Esnam" ile "Ensâb"m farkini göstermislerdir. Söyle saki, Esnam, sûretli ve nakisli taslar, putlardir. Nusub Ise dikili taslardir ki, sû-retli ve nakisli olmasi sart degildir, vesen gibidir.
Hâsili Câhiliye'de ve Ka'be'nin etrafinda böyle dikilmis veya konulmus birtakim taslar vardi ki, bunlara hürmet ve ta'zîm ederler ve üzerlerine kurban keserlerdi... (Hakk Dîni, II, 1564).
Basliktaki âyet, içkilerin haram kilinmasi hakkinda üçüncü ve son olarak inmistir. Birincisi en-Nisâ: 42; Ikincisi el-Bakara: 219; üçüncüsü de bu el-Mâide: 90. âyettir.

[193]
Hadîslerin basliga uygunluklari meydandadir. CâbIr'in Uhud'da içki içip sehî-den ölenler hakkindaki hadîsinin bir rivayeti Cihâd'da, "Cihâd'in fadli bâbi"n-da geçmisti: "Allah yolunda öldürülenleri sakin ölüler sanma..." (Âlulmrân: 169).

[194]
Umer'în bu hutbesindeki hamr ta'rîfi hakîkaten çok vecîz ve o kadar da câmia-h, eskimez bir ta'rîftir

[195]
Görülüyor ki, bu âyette îmân ve sâlih amel iki kerre ve takva üç mertebe olarak zikredilmis, nihayet ihsan mertebesine gelmistir ki, takvanin bu üç defa zikri, takvanin muhtelif vecihleri ve mertebelerine isarettir. Evvelâ mâzî, hâl, istik^ bâl; üç zamana isarettir, ikinci olarak üç hâle isarettir ki, birincisi insanin kendisiyle yine kendi nefsi ve vicdani arasinda takva ve îmân; ikincisi kendisiyle i diger insanlar arasinda takva ve îmân; üçüncüsü kendisiyle Allah arasinda takva ve îmândir. Bunun için üçüncüsünde îmân, ihsana tebdîl edilmis, Rasûlullah'in "Ihsan, Allah'i görüyormussun gibi ibâdet etmendir, sen onu görmüyorsan da O seni görmektedir" ta'rîfine isaret buyurulmustur. Üçüncü olarak el-Bakara Sûresi'nin evvelinde beyân olundugu sekilde baslangiç, orta ve son olmak üzere takvanin üç mertebesi bulunduguna isarettir. Dördüncü olarak sakinilacak seylerin mertebelerine isarettir. Çünkü evvelâ ikaabdan sakinmak için harami terk, saniyen harama düsmemek için sübhelIleri terk, sâlisen nefsi alçaklik ve degersizlikten korumak, tabîat ve i'tIyâd kirlerinden temizlemek için bâzi mubahlari
terk gerektir.. (Hakk Dîni, il, 1807).
Bu hadîsin bir rivayeti Mezâlim'de, "Yollara sarâb dökülmesi bâbi"nda geçmisti.

[196]
Rasûlullah'in burada kinaye yoluyla rivayet edilen cevâbi, diger rivayet yolunda açikça söylenerek: "Baban Zuhre ogullari'ndan Huzâfe ibn Kays'tir" buyurmustur. Yine bu rivayette birisi de ayaga kalkarak: Yâ Rasûlallah, benim babam nerede? diye sormus, Rasûlullah buna da; "Cehennemde" diye cevâb
vermistir.
Ibn Huzâfe'nin bu umûmî teessür sirasinda bu sorusunun ne derece uygunsuz oldugu açiktir. Bu âyetin inme sebebi olarak Alî ibn Ebî Tâlib'den ve Ebû Hu-reyre'den baska rivayet de vardir. Müslim, Ebû Hureyre'den sunu rivayet etti: Rasûlullah bize hutbe yapip: "Ka'beyi ziyaret etmek, Allah'in insanlar üzerinde bir hakkidir" (Âlu Imrân: 97) âyetiyle:

— "Hacc farz olmustur, hacc edin" buyurdu.
Birisi:
— Her sene mi? diye sordu.
Rasûlullah cevâb vermedi. O adam ayni suâli üç kerre sorunca:
— "Sizi kendi hâlinize biraktigim müddetçe, siz de beni kendi hâlime bira-
kin. Eger evet dersem, muhakkak hacc her sene için farz olur. Buna ise takat .^ getiremezsiniz. Sizden evvelki ümmetleri çok soru sormalari ve peygamberleri-,;! ne karsi olan ihtilâflari helak etmistir. Size herhangi birseyi emrettigim zaman, ^ onu gücünüzün yettigi derecede yerine getirmeye çalisin. Birseyden nehyettigim .,}i vakit de, ondan kaçinin" buyurdu.
Alî'nin hadîsinde: Rasûlullah'in bu hutbesi üzerine bu âyet indi, demistir.
[197]
Bundan sonraki âyet söyledir: "Sizden evvel de bir kavim onlari sordu da, sonra o yüzden kâfirler oldular" (Âyet: 102).
Bu âyet, Rasûlullah'tan soru sormayi mutlak olarak nehyetmis degildir. Çünkü O'ndan hukukî, dînî, içtimaî her türlü mes'eleler sorulur ve bunlarin cevâb-Ian bildirilirdi. Da'vâlar arzolunur, onlara adaletle hükmedilirdi. .Binâenaleyh âyetin men' ettigi ve sakindirdigi sorular, ancak ve yalniz dünyevî faydasi olmayan degersiz seylere âid sorulardir.
[198]
Basliktaki âyetin devami, bir sonrakiyle beraber söyledir: "...Fakat o küfredenler, Allah'a karsi (bize bunlari o emretmistir diye) yalan düzerler. Onlarin çogu ise akillan ermez. Onlara: Allah 'in indirdigine ve o Rasûle gelin denildigi zaman: Atalarimizi üzerinde buldugumuz sey bize yeter, dediler. Ya atalari hiçbirsey bilmiyorlar ve dogru yola gitmiyorlar idiyse?" (Âyet: 194-195).
Buhârî bundan sonra el-Mâide Sûresi'ne bu ismin verilmesine sebeb olan îsâ Peygamber'le havarileri arasinda cereyan eden konusmasini ve îsâ'nin Allah'tan havarilerin istedigi sofra mu'cizesini dileyip duâ etmesini anlatan 112-115. âyetlerdeki bâzi kelime ve ta'bîrlerin ma'nâlarini vermektedir.
Mâide hakkinda lügatte su bilgiler verilmistir:
el-Mâide, fâide vezninde bugday ve arpa makûlesi zahireye denir taam ma'-nâsina, burada taamdan murâd zahîredir ve üzerinde bi'I-fiil taam hazir olan sofraya ve tepsiye denir, taam konulmayan sofraya ve tepsiye mâide denilmez, fakat ona Hivân denir. Müellif Fîrûzâbâdî'nin Basâir'de beyânina göre Mâide, faile bi-ma'nâ mef'ûledir... (Kaamûs Ter.).
Ibn Abbâs'm ma'nâ verip tefsir ettigi "Seni vefat ettirecegim " kelâmi, Âlu tmrân: 55. âyetinde olmakta beraber, bundan sonraki bâb basliginda gelecek olan el-Mâide: 117. âyeti ile bu Âlu Imrân: 55. âyeti, bunlarin ikisi de îsâ Pey-gamber'in kissasi oludgu için burada zikredilmis olmalidir.
[199]
Bu ta'bîrler hakkinda su ta'rîfler de verilmistir:
Câhiliye ahâlîsi bir disi deve bes batin dogurur ve besinci erkek olursa kulagini bahr ederler, yânî yararlar, saliverirlerdi ve artik onu ne sagarlar, ne binerler, ne kullanirlardi ki, bahîra budur. Ikinci olarak, bir adam basina bir derd geldigi ve meselâ hasta oldugu zaman "Sifâ bulursam disi devem sâibe olsun" diye adak yapar, bahîra gibi saliverir, ondan faydalanmayi haram ederdi. Üçüncü olarak koyun disi dogurursa kendilerinin, erkek dogurursa putlarinin olurdu. Sayet ikisini birden dogurursa "Kardesini ekledi" derler, bu disiden dolayi erkegini de kurbân etmezlerdi ki, vasîle de budur. Dördüncü olarak, bir erkek devenin dölünden on batn dogarsa onun sirtini haram sayarlar ve hiçbir sudan ve mer'adan men' etmezler, "Sirtini yükten korumustur" derlerdi ki, Ham ve Hamt de budur... (Hakk Dîni, II, 1823).
[200]
Müfessirler söyle demislerdir: Amr ibn Luhayy el-Huzâî, Mekke'ye melik olmus idi. Ismâîl'in Tevhîd Dîni'ni ilk evvel degistiren de bu olmus idî. Sanemler yaptirmis, vesenler diktirmis, bahîra, sâibe, vasîle, hâm âdetlerini koymustu. Ibn Ishâk bâzi âlimlerden söyle rivayet etti: Bir ara Amr Mekke'den Sam'a gitmisti. Belkaa mintikasindaki eski Maâb sehrine vardiginda Amâlika'nin putlara taptiklarini gördü. Onlarin bu putlardan kurak zamanlarda yagmur, harb ve felâket zamanlarinda yardim dilediklerini ögrendi. Onlardan isteyip aldigi "Hubel" adli bir putu götürüp Ka'be'ye dikti. Halki buna ta'zîm ve Ibâdete çagirdi. Sârih Aynî'nin bildirdigine göre meshur "Lât" putu da Huzâa'nin eseridir... Huzâa ile Huzâa ogullari'nm Hicaz'da kurduklari bu putçu idare üçyüz kusur sene devam etmistir. Onun kurdugu bu putperestlik nizâmi, Peygamber'-in Tevhîd inkilâbiyle yikilmcaya kadar asirlarca yasamistir. Huzâa, halka teklîf ettigi her bid'ati, bir peygamberin seriati gibi kabul ve devam ettirmistir. Güvenilir kaynaklardan alinan bilgiye göre, bunun sirri bir noktada toplaniyor: Hu-zâahlar çok cömert idiler, zirâatsiz Hicaz'in aç halkini refah içinde yasatmislardir. Amr'in her hacc mevsiminde onbin deve kestigi, onbinlerce elbise hazirlayip açlara, çiplaklara yedirip giydirdigi rivayet ediliyor.
[201]
Hadîsin âyetle uygunlugu meydandadir. Bunun bir rivayeti Peygamberler Kitabi, "Ibrâhîm'in MenkabelerI bâbi"nda da geçmisti.
[202]
Buhârî bu hadîsin birer rivayetini de Ehâdîsu Enbiyâ ile er-Rikaak'ta getirmistir. Bu âyetin bas tarafi ile bir önceki söyledir;
"Allah: Ey Meryem oglu îsâ, insanlara Allah'i birakip da beni ve anami iki tanri edininiz diyen sen misin? dedigi zaman, o söyle söyledi: Seni tenzih ederim, hakkim olmadik bir sözü söylemekligim bana yakismaz. Eger onu söyledimse elbette bunu bilmissindir. Benim içimde olan herseyi Sen bilirsin. Ben ise Sen 'in zâtinda olani bilmem. Sübhesiz ki gayblan hakkiyle bilen Sen 'sin Sen. Ben onlara Senin bana emrettiginden baskasini söylemedim. (Dedigim hep su idi:) Benim de Rabb 'im, sizin de Rabb 'iniz olan Allah 'a kulluk edin. Ben içlerinde bulundugum müddetçe...." (Âyet: 116-117).
"O insanlara: Beni ve anami Allah'tan baska iki ilâh edinin diye sen mi söyledin?" Bunun ne müdhis bir tevbîh hitabi oldugunu düsünmeli ve îsâ'nin ulûhiyet makaamina karsi nasil bir acz ve ubudiyet mevkiinde bulundugunu anlamalidir. Sübhe yok ki, bu tevbîhin asil hedefi, simdi meydana çikacagi üzere, bizzat îsâ Peygamber degil, onu ma'bûd edinen Teslîs sahihleridir. Fakat onlarin Hz. îsâ'ya ta'zîm nâmina asin gittikleri küfrün, ona Allah'in huzurunda nasil bir mes'ûliyet yöneltmis oldugunu ve binâenaleyh o kâfirlerin Hakk katinda nasil bir tevbîh ve ikaab mevkiinde bulunduklari tasavvur edilmelidir. Bu âyetten anlasiliyor ki, Allah'tan baska îsâ'yi ilâh edinenler bulundugu gibi,anasi Hz. Meryem'i de ilâh edinenler varmis... (Hakk Dîni, II, 1851).
[203]
Buhârî, âdeti oldugu üzere burada da basligin altinda el-En'âm Sûresi'nden bâzi kelime ve ta'bîrlerin tefsirlerini nakletmistir. Bunlarin içinde geçmekte bulunduklari âyetlerin sira rakamlari yanlarinda tarafimdan gösterilmistir.
[204]
Âyetin devami söyledir: "... O'nun ilmi disinda bir yaprak dahî düzmez. Karada ve denizde ne varsa hepsini O bilir. Yeryüzünün karanliklari içindeki tek bir tane, yas ve kuru (hiçbirsey) müstesna olmamak üzere, hepsi apaçik bir kitâb-dadir". Meftâh, mîm'in fethasiyle mekân ismi, açilacak yer demektir. Mîm'in kes-riyle de "Miftâh"gibi âlet ismi olup anahtar demektir... Gâib ve sâhid, ma'kû-lât ve mahsûsât, külliyât ve cüz'iyât, büyük küçük, düsme ve istikrar, hareket ve sükûn, hayât ve memat, hâsil olmus, olacak; gizli, açik hersey bütün tafsîlâ-ti, bütün inceligi ile gayet açik ve belîg bir kitâbdadir. Yânî ilâhî ilimde veya Mahfuz Levh'dedir. Hem müfredati, hem nizâmlar silsilesi ile Allah indinde ma'-lûm ve mazbuttur.
Kara ve deniz vakialarindan sonra düsme vakialarinin yaprak ve tane ile temsil olunmasi, bütün semavî cirimlerin hareketlerinin birer yaprak ve tane gibi düsme kaanûnlarma tâbi* bulunduguna bir delâleti vardir. Ve dikkate lâyiktir ki, bu delâlet esyadan nasil ve ne suretle okunabilirse, Kur'ân'dan da o kadar okunabümektedir. Dogrudan dogruya gök cisimlerinin, yildizlarin sükût ve hareketleri ifâde olunmayip da yapragin ve tanenin düsmesi tasrîh olunmasi, hem ilâhî ma'lûmâtin çokluk ve inceligini tasvir, hem de insanlara nazaran düsme kaa-nûnlarmin yapraklar ve hububatta cereyani sarîh ve bedîhî ve ecrâmda hafî ve istidlali olduguna ve yerde karanliklarda bir tane düsmesinin, semânin içinde ecrâmin düsme ve hareketlerini bilmeye bir anahtar teskil edebilecegine bir îmâdir. Bu âyetin evvelâ gaybdan suhûda, ma'kûldan mahsûsa, sonra derece derece mahsûsâttan ma'kûle, suhûddan gayb'a giden öyle bir bedî' tertîbi vardir ki, bunun ne îzâhi biter, ne acibeleri tükenir (Hakk Dîni, III, 1947-1948).

[205] Hadîs burada Lukmân Sûresi'nin okunmasiyle gelmistir. Lukmân Sûresi'nin tef-sîrinde de ibn Umer: Rasûlullah sonra su âyeti okudu, deyip Lukmân âyetini zikretmistir. Bu hadîsin bir rivayeti Yagmur Duâsi'nda geçmisti. Insâallah er-Ra'd ve Lukmân'da da gelecektir.
Basliktaki "Gaybin anahtarlari ve hazîneleri" kelâminin Lukmân'in sonundaki 34, âyetle tefsir edilmis oldugunu bu hadîs açikça göstermektedir. Su hâlde bu bes seyi bilmek, hiçbir kimsenin tama' edebilecegi hususlardan degildir.

[206] Üstten gönderilecek azâb, Lüt kavminin, Fîl sahihlerinin baslarina inen tas yagdirma, Nûh kavminin su tûfâni... gibi azâblardir. Alttan gelecek azâb da Kaa-rûn'un yere batmasi, Fir'avn'in suyla helaki, zelzele gibi azâblardir. Bâzi âlimler yukaridan gelecek azabi sultânlarin, devlet baskanlarinin ve is basindaki büyük devlet adamlarinin zulümleri ile, asagidan gönderilecek azabi da ayak takiminin çapulculuklariyle tefsir etmislerdir. Gerek bastaki idarecilerin zulmü, gerek ayak takiminin cemiyet nizâmim bozacak bir hâle gelmesi, bir milletin harâb olmasina sebeb olan en büyük azâb ve felâkettir. Bu azâblar dogrudan dogruya Allah tarafindan gönderildigi için, Peygamber'imiz bunlarin her birinden Allah'a siginmistir.
Âyetteki üçüncü azâb," yânî bir milletin muhtelif ve birbirine zid içtimaî firkalarinin ihtiras ve ihtilâf sevki ile birbirlerine girmeleri, birbirlerinden intikam almaga kalkismalari da büyük bir âfet ve ilâhî azâbdir. Bu azâb, kullarin birbirlerine saldirmalariyle meydana gelecegi için, Peygamber: "Bu Allah 'in semavî ve arzî âfetlerinden daha hafiftir yâhud daha kolaydir" buyurmustur.
Siya', Sia'nin cem'i, sîa da birbirinin arkasindan giderek bir emîre veya baskana tarafdâr olan firka demektir.

[207] îmâna sirk karistirmak yâ münafiklikla, ya dînden çikmak suretiyle olur. Müsrik ve münafik olmayanlarin mazhar olduklari emh ve emân, cehennemde devamli kalmaktan emn ve emândir. Yoksa âsîye azâb olacagi bir çok nasslarla sabittir.
Bu hadîsin bir rivayeti îmân Kitâbi'nda geçmisti

[208] Bu hadîslerin birer rivayetleri Peygamberler Kitâbi'nda ve daha baska yerlerde geçmisti. Oralarda da yazildigi gibi,"Ben Yûnus'tan hayirliyim" sözü iki ihtimâle müsâiddir: Birisi, kisi kendini Yûnus'a tercih etmek; öbürüsü, mütekellim zamîriyle Rasülullah'i kasdederek: Muhammed, Yûnus Peygamber'den hayirlidir demek ihtimâlidir.

[209] Yânî Dâvûd, Sâd Sûresi: 24. âyette tevbe olmak üzere secde etti. Rasûlullah da ona uyarak sükr olmak üzere secde etti. Bu açiklama en-Nesâî'de rivayet edilmistir.
ibn Abbâs'in bu hadîste okudugu âyetler sunlardir: "Biz ona tshâk ile Ya'-kûb'« ihsan ettik ve herbirini hidâyete (peygamberlige) erdirdik. Daha evvel de Nûh yu ve onun neslinden Dâvûd 'u, Süleyman 'i, Eyyûb 'u, Yûsuf'u, Mûsâ 'yi ve. Hârûn yu hidâyete kavusturduk. Biz iyi hareket edenleri iste böyle mükâfatlandiririz. Zekeriyyâ'ya, Yahya'ya, isa'ya, Ilyâs'a da. Onlarin hepsisâlihterdendi. Ismail'i, Elyesa'i, Yûnus'u, LûVu da (hidâyete ilettik). Onlarin nerbirineâlemlerin üstünde yüksek meziyetler verdik. Onlarin babalarindan, zürriyetlerinden, kardeslerinden kimine de (yine üstünlükler verdik), onlari seçtik, onlari dogru bir yola götürdük. Iste o yol, A ilah im hidâyet yoludur ki, O, bunu kullarindan kime dilerse ona nasîbeder. Eger onlar da Allah 'a es kossalardi, yapageldikleri hersey kendi hesâblanna elbette bosa gitmisti. Onlar, kendilerine kitâb, hikmet ve peygamberlik verdiklerimizdir. Simdi bunlar (Kureys kavmi) bunlari (bu delilleri) tanimayip da kâfir olurlarsa (zâten) biz ona, bunu inkâr etmeyen bir kavmi vekil kilmisizdir. Onlar (o peygamberler) Allah ym hidâyet ettigi kimselerdir. O hâlde sen de onlarin gittigi dogru yolu tutup ona uy..." (Âyet: 84-90).
Yânî semavî dînlerin hepsinde müsterek olan esâslarda: Allah'a, meleklere, kitâblara, peygamberlere, âhiret gününe, kadere, öldükten sonra dirilmeye îmân gibi. Bir de geçmis peygamberlerin bunca musibetlere, tehlikelere, inkârlara gögüs germeleri, vazifelerini herseye ragmen hakkiyle edâ etmis olmalari hususunda.
Bu "Uktedih" emrindeki "hâ" zamîr degil, sakit hâ'sidir. Yânî durma haletinde "d"nin harekesini muhafaza eden mücerred bir harftir. Bunun için sâ kin okunur. Ve Hamza, Kisâî, Ya'kûb Halefi ÂsIr kiraatlerinde vasilda (ulamada) hazfedilir, okunmaz. Ancak Ibn Âmir kiraatinde '//wtfâ"ya-râci' zamirdir. Vasi haletinde kesr ile veya medd ile okunur... (Hakk Dîni, IIJ, 1974).

[210] Bizim anladigimiza göre "Her tirnakli", sigir ve davar dâhil olmamak üzere, gerek beygir gibi tek tirnakli olsun, gerek parmak veya parmak nisaneleri bulunsun, tirnagi bulunan hayvanlarin hepsini sâmil olmalidir. Zîrâ burada "tirnakli", sigir ve davar ile mütekaabil gibi zikredilmistir. Yahudiler gevis getirmekle beraber, çatal tirnagi bulunan hayvanlarin halâl ve bu iki vasif bulunmayan hayvanlarin haram oldugunu söylemekte olduklarina göre, sigir, koyun, keçi ve emsali gibi hem gevis getiren, hem çatal tirnakli olanlardan mâadasi kendilerine haram olmus oluyor. Bu suretle deve, gevis getirirse de çatal tirnakli olmadi-
> gindan, domuz çatal tirnakli ise de gevis getirmediginden; beygir, merkeb, katir vesâirede ikisi de bulunmadigindan haram oluyor... (Hakk Dîni, III, 2078).

[211] Bu hadîsin daha uzun bir rivayeti Alisverisler Kitâbi'nin sonlarinda, "ölmüs hayvan ve putlari satmak bâbi"nda geçmisti.

[212] Buradan i'tibâren üç âyet ma'nâda bir bütün teskil ettigi için meallerini verelim:'
"De ki: Gelin, üzerinize Rabb 'inizin neleri haram ettigini ben okuyayim: Ona hiçbirseyi ortak yapmayin. Anaya babaya iyilik edin. Fakirlik endisesiyle * çocuklarinizi öldürmeyin. Sizin de onlarin da rizkini biz verecegiz. Kötülüklerin açigina da, gizlisine de yaklasmayin. Bir hakk olmadikça Allah Un haram kildigi cana kiymayin. Iste Allah size, aklinizi basiniza alasiniz diye bunlari emretti.
Yetimin malina, rüsdüne erisinceye kadar, o en güzel olanindan baska bir suretle yaklasmayin. Ölçüyü, tartiyi tam ve dogru tartin. Biz kimseye gücünün yettiginden baskasini tekUf etmeyiz. Söz söylediginiz vakit, hisim dahî olsa adaleti gözetin. Allah 'in ahdini (verdiginiz sözü) yerine getirin. Iste A ilah size iyice düsünesiniz diye bunlari emretti.
Sübhesiz emrettigim bu yol, benim dosdogru yolumdur. O hâlde ona uyun. £ (Baska aykiri) yollara tâbi' olmayin. Sonra sizi O'nun (Allah'in) yolundan ayi-'", rir. Iste Allah size bunlari emretti ki (kötülüklerden) sokmasiniz" (Âyet: 151-153). .i" Ibn Abbâs söyle demistir: Bu âyetler, o muhkem âyetlerdir ki, kitâblarin
hiçbirinde neshedilmemistir. Bunlar Âdem ogullarinin hepsine haramdir. Ve ,,; "bunlar o muhkemlerdir ki, kitabin anasidir". Bunlarla amel eden cennete girer, etmeyen cehenneme...
Ka'bu'l-Ahbâr'da: Bu âyetler Tevrat'in baslangicidir. "Bismi'llahrr-rahmânVr-rahîm. Kultaâlev... "demistir. Bu suretle bütün insanlarin serîatleri bunlar üzerine toplanmis, bunlarin Musa'ya indirilen "On emir" oldugu da söv lenmistir. Bunu el-Bukaaî "Masâidu'n-nazar li'l-îsrâf alâ Makaasidi's-Süver" adindaki eserinde söyle îzâh eder: Yânî bu âyetler Allah Taâlâ'nin Mûsâ(A)'a yazdigi Cevher Levhler'de ilk yazdigi on âyeti müstemildir ki, sunlardir: Sirkten, yalan yeminden, ana-babaya isyandan, katiden, zinadan, çalmaktan, iftiradan, baskasinin elindekine göz dikmekten nehy, cumartesiye ta'zîm ile enir... Sûrenin basindan beri fzâh,olunagelen, Tevhîd îmânidir. Bu, sirki nehyde dâhil olmakla beraber, üçüncü âyette bilhassa tavzîh ve telhis de edilmistir. Binâenaleyh bunlar evvel âhir bir esâsta münderic olan ve hakk dînin esâsini teskil eden ümmetlerin ve asirlarin degismesiyle degismeyen On hüküm'dür... (Hakk Dîni, III, 2091).

[213] Hadîsin ikinci fikrasindaki Allah'in medh ve senayi sevmesi, bizim bildigimiz gibi faydalanma vesîlesi olan medh ve sena düskünlügü degildir. Bu, O'na yapilan medh ve senanin sevabi, faydasi, kullara âid bir tâat, bir ibâdet olmasi yönündendir. Kur'ân'daki bu hamd ve senalarin hayir ve menfâati Allah'a degil, kullara âiddir.

[214] Buhârî burada bâzi kelime ve ta'bîrlerin ma'nâ ve tefsirlerini nakletmektedir ki, bunlarin geçtigi âyet rakamlari sunlardir: 102, 111, 112, 138.

[215] Yânî bu mahsûller ve hayvanlar, atalarimizdan beri Allah'in dilemesiyle haramdir diye müsriklerin avâmmini aldatan seytânlarini ve kodamanlarini da hazir etmelerini söyle ki, hüccetin teblîgi tamâm olsun. 148. âyette müsriklerin bu iddialari verilmektedir.
Bu "Helumme(= Getirin)"ta'bîri, Hicaz ehlinin lügatinde fiil ismidir, çekilmez. Necd ehlinde emir fiilidir, söyle çekilir: Hetumme, Helummâ, Helummâ, Helummî,

Helummâ, Helmumne (Aynî).

[216]
Âyetin bas tarafi söyledir: "Onlar hâlâ kendilerine meleklerin gelmesini yâhud bizzat Rabb 'inin gelmesini veya Rabb 'inin âyetlerinden birinin gelmesini mi bekliyorlar? Rabb'inin âyetlerinden biri geldigi gün, daha evvelden..."
Bu hadîs, Müslim, îmân, Müslim Ter., I, 206-207, "Kendisinde îmân kabul edilmeyecek olan zamanin beyâni bâbi"nda 248 rakamiyle geçmektedir. Bundan sonra gelen hadîs de bu hadîsin diger yoldan gelen rivayetidir.

[217]
Deki ki: Orada yasayacaksiniz, orada Öleceksiniz, yine oradan (diriltilip) çikarilacaksiniz" (Âyet: 25).

[218]
Buhârî'nin burada tefsirlerini naklettigi kelime ve ta'bîrlerin bulunduklari âyet rakamlari yanlarinda gösterilmistir.

[219]
Bu âyete benzerligi yakin olan bir âyet, el-En'âm: 151'de geçmisti.

[220]
Yine bu hadîsin de bir rivayeti bundan önceki sûrenin tefsirinde, 121. bâbda geçmisti.

[221]
Tecellîye iki eser terettib etti: Biri dagin parçalanmasi, biri de Musa'nin bayilip düsmesi. Demek ki, Mûsâ dag dolayisiyle olan izafî bir tecellîye bile tahammül edemedi, tam ve mutlak bir zatî tecellî olsa bütün dünyâ muzmahill olacakti. Ve iste "Len terânV buyurulmasinin hikmeti bu idi, yoksa haddizatinda tecellîde imtina veya lutufta cimrilik yok, mes'ele tahammüldedir. Bu fena âleminde onu görmeye tahammül olunamaz..." (Hakk Dîni, III, 2277).
Hadîsin basliga uygunlugu, son cümlesinden alinir. Bunun bir rivayeti Husûmetler Kitâbi'nda geçmisti

[222]
Âyet, bir öncekiyle beraber söyledir: "Musa'nin kavminden bir cemâat vardir ki, (halki) hakka irsâd ederler, onunla (hükümde) adalet yaparlar. Biz onlan onikiye, torunlara, ümmetlere ayirdik. (Tîh'te susayan) kavmi su istedigi zaman: Asani tasa vur, diye vahyettik de ondan oniki pinar kaynayip akti. Insanlarin her kismi su içecekleri yeri iyice belledi. Onlari üstlerindeki bulutla gölgelendirdik. Onlara kudret helvâsiyle bildircin indirdik. Size rizk olarak verdigimizin en temiz ve güzellerinden yiyin dedik. Onlar bize zulmetmediler, fakat kendi kendilerine zulmediyorlardi".
Bu âyetin hemen hemen bir benzeri el-Bakara: 57. olarak geçmistir.

[223]
el-Kem'e: Toprak altinda bulunan yapragi ve sapi olmayan, Allah'in bâzi seneler ihsan etmekte oldugu bir rizktir. Meydana çikmasi kis mevsiminin sonu ile ilkbahar mevsiminin sonuna kadar olur. Bu ancak zirâat âletlerinin dokunmadigi ve yürüyenlerin ayaklarinin basmadigi sahrada bulunur. Tat yönünden degil de, renk ve sekilce toparlak patatese benzer. Üç nev'i olur... (Rakamli nüshadaki hasiyeden).
Buna göre Ege bölgesindeki "Domalan" denilen mantar ta'rîf edilmektedir. Çimenlik yerlerde toprak altindan çikarilir. Bunun kudret helvasi nev'in-den olmasi ise ekilmeden, kul emegi geçmeden, kendi kendine vücûda gelen ilâhî i bir ni'met olmasi yönündendir. Bâzi sarihler "el~Menn"i "Inam" ma'nâsma hamletmislerdir ki, buna göre hadîsin ma'nâsi: Domalan mantari Allah'in zahmetsiz verdigi ni'metlerdendir, demek olur.

[224]
Ümmî" Ismi mensubunda üç nisbet muhtemildir:
a. "Ümm" nisbetidir ki, "Sanki anasindan dogdugu hâl üzere kalmis, aslî -fitratina yeni bir kazanç ile degisiklik ariz olmamis" mefhûmunu ifâde eder.
b. Arab Ümmeti'ne mensûb olmak demek olur" ki, "Biz hesâb yapmaz ve yazi yazmaz bir. ümmetiz" misdâkinca Arablar, hesâb ve kitâb bilmez bir cemâat olmakla ma'rûf idiler.
c. Ümmü 'l-Kurâ *ya mensûb, yânî Mekkeli demektir. Ve bu üç nisbetin üçün-'* de de "Ümmî", okuyup yazmaga ugrasmamis ma'nâsma bir vasiftir. Ümmîlik alelade kimseler hakkinda âdeten ilim eksikligini ifâde eden bir noksanlik ;! sifati iken, bir ümmînin, okuyup yazanlardan fazla âlim olmasi Allah tarafindan âdet hilâfina olarak, kazanmaksizin hibe edilmis fitrî bir kemâle delâlet eder.
Ve ilmî ve amelî kemâlleri, okuyup yazanlari âciz birakan bir peygamber hakkinda her türlü sübheyi kesip atan ve onun dogrudan dogruya Allah katindan gönderilmis bulundugunu zarurî olarak isbât eden harikulade bir kemâl sifati,
. . yânî bir mu'cizedir. Bu haysiyetle "er-Rasûlu'n-Nebiyyu'l-Ümmî" vasfi "O ri-sâlet ve nübüvveti bedîhîmu'cize sahibi" demenin daha beligidir, nitekim Türk sâiri Fuzûlî bunu su beytiyle anlatmistir.
Bakî mu'cizeler ne hacet vasfi hakk isbâhna, Câhil iken el, Sen 'in ilmin yeter burhan sana (Hakk Dîni, III, 2298).

[225]
Hadîsin basliga uygunlugu son fikrasindaki "Ey insanlar, sübhesiz ben size, hepinize Allah *in elçisiyim..." kavIIndedir. Bu hadîsin biraz degisik bir rivayeti, Ebû Bekr'in menkabeleri bâbi'nda geçmisti.
Bâzi nüshalarda hadîsin sonunda su ziyâde vardir:
Ebû Abdillah el-Buhârî: "Gâmara", "Hayirda öne geçti" demektir, dedi

[226]
Hitta kelimesini ihtiva eden âyet, bir sonrakiyle birlikte söyledir: "O zaman onlara: Su sehirde yerlesin. Onun dilediginiz yerinden yiyin. Hitta deyin. Kapisindan hepiniz secde edici olarak girin ki, suçlarinizi magfiret edelim. Iyi hareket edenlere ileride daha fazlasiyle verecegiz, denilmisti. Fakat Içlerinden o zulmedenler, sözü kendilerine söylenenden baska bir sekle koydu. Biz de üstlerine, zulmeder olduklari için, gökten murdar bir azâb Indirdik" (Âyet:161-162).
Bu âyetlerin hemen hemen ayni lafizla benzerleri el-Bakara:58-59'da da geçmisti. Orada bâzi açiklamalar da verilmistir.
Bu hadîsin farkli bir senedle bir rivayeti de 5. bâbda 6 rakamiyle geçmisti

[227]
Bu âyet, en mükemmel salâhi, iyiligi ve bütün ahlâk güzelliklerini toplayicidir. Bunun için Ca'fer es-Sâdik: Kur'ân'da bu âyetten ziyâde ahlâk güzelliklerini toplayan bir âyet yoktur, demistir.
Urf: Güzel ve güzel sayilmis fiil demektir. Urf: Insanlarin teârüf eder, yâ-nî yekdigerine karsi tatbikini müteakiben tanir, güzel telâkki eder, vücûbunu veya cevazini, lüzumunu veya güzelligini i'tîrâf eyler, ürküp "Böyle sey mi olur?" diye redd ve inkâra kalkismaz olduklari sey demektir...
Urf, ma'rifet ve i'tirâf ile alâkadar oldugundan "Urfle emret" sunu da bildirir ki, emrolunacak sey, ya emrolunur olunmaz fitraten i'tIrâf olunacak bir-sey olmali, haddizatinda ma'rûf bulunmali veyâhud evvelâ umûmî surette bir ta'rîf olunup, ondan sonra emredilmelidir. insanlarin ma'rifet havsalasina girmeyen ve girmek ihtimâli bulunmayan seyler emredilmemelidir... Hâsili bir emir, esasen bir güzelligi ihtiva etmeli veya gerektirmelidir. Ve emrolunan fiil ne derece ma'rûf olursa, o emir zahir ve bâtinda o derece geçerli olur... Bu âyet ahlâk ilmi, tesri' ve siyâset ilmi noktasindan o kadar cem'iyetU bir düstûrdur ki, inceliklerini ve tefrîâtini sayip Istatistik yapmak mümkin degildir.. Bütün ahlâk güzelliklerini toplayan bu âyetin bir tefsiri gibi, su kudsî hadîs de gelmistir: "Faziletlerin en yüksegi, seni kat' edeni vasi ve seni mahrum edene atiyye vermek ve sana zulmedeni affeylemektir" {Hakk Dîni, III, 2357-2359).

[228]
Hadîslerin basliga uygunluklari meydandadir. Bu âyet Peygamber'e hitâb olmakla beraber, O'nun sahsinda bütün insanlara emirdir. Insanlar birbirlerinin kusurlarim affetmeli, birbirlerine Iyi ögütler vermeli, kötü seylerden sakindirmali, kendisini ve Rabb'ini bilmezlerden yüz çevirip, onlarin gayri ahlâkî sözlerine ve hareketlerine karsilik vermemelidir. Bunlar eskimez ahlâk temelleridir.

[229]
Bâzi buhârî nüshalarinda bu âyetin basinda "Bâb" sözü vardir.

[230]
Enfâl, Nefe/ln cem'idir. Esasen Nefilve Nafile bir asi üzerine ziyâde olan sey demektir; namaz, oruç vesâir ibâdetlerde aslolan farz üzerine ziyâde bulunanlara Nafile denildigi gibi, cihâdda asil âhiret sevabi üzerine zâid olan ganimete de Nefel denilmistir. Bundan baska bir gâzîye ganîmet hissesinden fazla olarak, meselâ "Su sipere ilk girene su verilecektir" gibi, tenfîl yoluyla verilmesi sart edilen mala da Nefel denilir.
Birinci âyetteki "el-Enfâl" bu sûreye isim yapilmistir. Isimlendirme sebe bi, ganimetin, Allah'in Kelimesini en yüksek kilmak için yapilan muharebeye zâid olarak, bir de Allah'in atiyyesi olmasidir (Beydâvî).
"Rîhukum" kelimesinin geçtigi âyet, bir Öncekiyle birlikte söyledir: "Ey îmân edenler, bir düsman topluluguna çattiginiz vakit sebat edin ve Allah 'i çok anin. Tâ ki umdugunuza kavussaniz. Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne Itaat edin. Birbirinizle çekismeyin. Sonra korku ile za 'fa düsersiniz, rüzgâriniz (kesilip) gider. Bir de sabir ve sebat edin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir" (Ayet: 45-46).
[231]
Ebû Dâvûd, en-Nesâî, Ibn Hibbân ve Hâkim de yine Ibn Abbâs'tan bu sûrenin Bedir ganîmetlerinin taksimi hakkinda sahâbîlefden bâzilari arasinda çikan bir ihtilâf üzerine indigini rivayet etmislerdir.
Buhârî bu hadîsten sonra, sûre içinde geçecek bâzi kelime ve ta'bîrlerin tefsirlerini nakletmistir. Bunlarin yanlarindaki rakamlar,,içinde geçtikleri âyet rakamlaridir.
[232]
Bunlar Uhud günü Kureys'in sancagini tasiyorlardi, sonunda hepsi öldürüldüler, isimleri siyer kitâblarindadir. Bunlar halkin en serrlileridirler. Çünkü onlardan baska her hayvan yaratildigi hususta Allah'a itaatlidir. Bunlar ise ibâdet için yaratildilar da kâfir oldular. Âyetin inmesine husûsiyle bunlar sebeb iseler de âyet, zahiri bakimindan her müsriki sâmil olur (Kastallânî).
[233]
Ve biliniz ki, Allah muhakkak kisi ile kalbinin arasina perde olur-. Ona kalbinden kalbine ondan daha yakin, daha hâkimdir. OndakIni gönlünden, gön-lündekini ondan daha iyi bilir ve daha yakindan zabt ve temellük eder. Kudreti o kadar nufûz edicidir ki, yalniz kisi Ile baskalari arasina degil, onunla kalbi arasina girer, hisseden "Ben" ile hissedilen "Ben"i birbirinden ayirir. Insani bir anda gönlündeki emellerinden mahrum ediverir. Azimlerini bozuverir, niyetlerini tahvil ediverir; kanâatlerim, zevklerini degistir iver ir. Onunla kalbinin arasini öyle ayirir, öyle açar ki, birbirinin ziddi kesilir, insanin kendini kendine hasim eder. Kisi ile kalbinin arasina öyle girer ki, aklini elinden ahverir, nihayet canini alir öldürüverir. Bunun için Allah sizinle kalbiniz arasina perde çektigi ve ölüme da'vet ettigi vakit icabet etmemeye ve cebrine mukaavemet eylemeye Imkân bulamazsiniz ve bir lâhza sonra basiniza ne gelecegini bilemezsiniz. O hâlde kalbinizle araniz açilmadan, caniniz elinizden alinmadan, firsat elinizde iken Allah'in Rasûlü sizi diriltecek, ebedî hayâta yükseltecek ilim veya amel; herhangi birseye da'vet ettigi zaman ihmâl etmeyip istekle Icabet ediniz... {Hakk Dîni, III, 2386-2387).
[234]
Bu hadîsin degisik bir senedle biraz farklica bir rivayeti el-Fâtiha tefsirinde geçmisti.
Burada hadîsin sonundaki rivayeti getirmesinin fâidesi, bunda, Hafs'in, hadîsi Ebû Saîd'den isitmesinin açikça söylenisi bulunmasidir.
[235]
Hadîs ile baslik arasindaki uygunluk meydandadir, çünkü hadîs, basligi ve daha ziyâdesini aynen Içine almistir.
"Hâsili o zaman o kâfirlerin baslarina tas yagdirilmamasi veya diger bir elemli azâb ile köklerinin kazinmamasi, onlarin ona hakk kazanici olmamalarindan degil, Yüce Allah'in Rasûlü'ne ve istigfar etmeleri düsünülenlere büyük fadlindan ve Içlerinde Peygamber varken veya istigfar eden veya edecek olanlar ¦.., bulunurken azâb etmek istememesinden idi. Yoksa Allah'in onlara azâb etmeye-.. cek neleri vardi.." {Hakk Dîni, III, 2399). Hakîkaten Peygamber'in hicretinden sonra Bedir'de Allah onlara çok elem verici dünyevî bir azâb indirivermistir.
[236]
Buradaki âyet ve hadîs, ayniyle bundan evvelki bâbda geçmisti. Su kadar var ki, bundan evvelki hadîste Buhârî'nin seyhi Ahmed ibnu'n-Nadr idi, buradaki hadîste ise seyhi, onun kardesi Muhammed ibnu'n-Nadr'dir. Iste Buhârî buradaki basligi koyup, ayniyle hadîsi, ancak kendisinin bu hadîsi kardes olan iki seyhten rivayet ettiginin bilinmesi için zikretmistir.
el-Hâkim: Buhârî'nin Nisâbûr'a geldigi zaman bu iki kardesin evine iner oldugu ve onlarin yanlarinda kalmayi çok yapar oldugu haberi bana eristi, demistir (Aynî).
[237]
Yânî sirk baskisi olmasin ve dîn, hepsi Allah için olsun. Allah'in kullarini baskalarina mahkûm tutan bâtil dînler, hakk dîn karsisinda izmihlale düssün, hakk hâkim olsun da fitne ve mihnetle kimse hakk ma'bûddan baskasina itaat edip boyun egmege zorlanmasin. el-Bakara:193. âyette de bunun bir benzeri geçmisti. Yalniz burada "Kullunu" var, orada yoktu. Buhârî'nin el-Bakara âyetinin tefsîrindeki rivayetine göre Ibn Umer'le bu bulusma ve konusma, Abdullah ibnu'z-Zubeyr ile Yezîd ibn Muâviye ve Mervânîler arasinda harb devam ettigi sira vâki' olmustur. Abdullah ibn Umer Cemel, Siffîn, Harre gibi müslümânlar arasinda cereyan eden kanli vak'alara -Alî'yi ve Ibnu'z-Zuberyr'i takdir ettigi hâlde- fiilen katilmamisti. Iste Haricî genci bunun sebebini soruyor ve dayandigi delîle göre itaat olunmasi i'tikaad olunan devlet baskanina karsi muhalefet edenlere karsi harbedilmesi re'yinde bulunuyor.
Ibn Umer de ona cevâb vererek: Dayandigin âyetteki fitne Ile maksad, müs-lümânlann kendi aralarindaki ihtilâf degil, küfür ve sirk demektir ki, biz sirke karsi harbi, müslümânlann azlik zamaninda yaptik ve gâlib geldik, diyor.
[238]
Hadîsin basliga uygunlugu, Yüce Allah "Hiçbir fitne kaîmayincaya kadar on-' larla savasin" buyuruyor sözündedir.
Fitne, lügatte karisigini almak için altini atese koymaktir. Bundan mihnet ve belâya sokmak ma'nâsina kullanilmistir.
"Fitne kitalden beterdir" (el-Bakara: 191) buyurulmustur. Çünkü katlin zahmet olmasi çabuk geçer, fîtneninkî devam eder. Kati insani yalniz dünyâdan çikarir, fitne ise hem dînden hem dünyâdan oldurur. Binâenaleyh fitneye .," tutulmaktan ise, o fitneyi çikaranlari öldürmek veya ölmek veya çikardiklari ' fitneyi kendi baslarina yikmak elbette yegdir. Iki serrin en hafifi tercîh olunur kaaidesi de bu gibi nasslardan çikarilmistir... Ölümü temennî ettiren hâl, ölümden a' daha agirdir. Bu nazmin sevkinde insani vatanindan çikarmak da ona ölümü V temennî ettirecek fitneler ve mihnetler cümlesinden olduguna isaret vardir. Sirk, küfür nesri, irtidâd, Allah'in haramlarina saygisizlik, umûmî asayisi bozmak hep birer fitnedirler. Allah korusun mü'minin dönüp kâfir olmasi, öldürülmesinden siddetlidir... Iste bütün bunlar "Fitne katiden eseddir" düstûrunda özetlenerek harb ilâni sebebi topluca beyân buyurulmus ve müslümânlar fitneyi def için Allah yolunda ya gâzî veya sehîd olmaga ragbet edilmistir (Hakk Dîni, I, 695).
[239]
Bu, zikredilen hadîsin baska bir yoldan rivayetidir. Bu, öncekinden kisadir. Bunlarin ayri ayri iki vakia olmalari da muhtemel olur (Aynî).
[240]
Bu nisbete kadar düsman karsisinda sabr ve sebat etsinler, bu nisbette ve böyle bir azim ve îmân ile harbe ve sabra alissin, çalissin, ilâhî nusrata dayanip mücâ-hede eylesinler. Daha fazlasinda mükellefiyet yoktur, Ve sabr ve sebat emirleri hudûdsuz da degildir. Bu nisbetin böyle Iki fikra adedle ifâdesi, iki nükteye dayanir: Birincisi kalb itmi'nâninin artmasi için bir tekrirdir. Yânî bu nisbetin sâde yirmi ve ikiyüz gibi iki az cemâate sigismayip çogaldikça da ayni nisbetin cereyanini anlatmaktadir. Ikincisi, Islâm'in baslangicindaki askeri teskilâtin esâsî cüzlerine isarettir. Demek oluyor ki, îmân, bir mü'mini kâfire karsi on kattan fazla büyülten bir kuvvettir. Ve bu kuvvet sâde ferdiyetle degil, en az yirmi kisilik bir içtimaî birlik ile tebarüz eyler.
Bu galebe kâfirlerin anlamaz bir kavim olmalarindandir. Baslangici ve me-âdi anlamazlar. Allah'i ve âhireti bilmezler. Harbleri mü'minler gibi Allah rizâsi için Allah'in emrine uymak ve Allah'in kelimesini en yüksek kilmak niyet ve maksadiyle degildir.., (Hakk Dîni, III, 2430).
[241]
Müslümanlar çogaldikça içlerinde zaîf olanlar da bulundugundan, bundan sonra ,,; sâdiklarda oldugu gibi, birin ona kadar sabredip kaçmamasi ve ederse "O mu-;, hakkak Allah'in gazabina ugramistir, onun yurdu cehennemdir "(hyev.\6) olacagi hakkindaki ilâhî hüküm hafifletilmistir... Su hâlde bundan söyle bire iki nisbetinden fazlada sabredemiyenler kaçak sayilmazlar. Fakat silâh ve gereçleri

bulundugu hâlde, ikiden yüz çevirip kaçanlar, o hükmü hakk etmis kaçak olurlar. Ve bunda en küçük temel<cüz, yüz kisilik bir bölük olarak mü'teberdir. Bundan anlasilir ki, bu hafifletme, birin ona veya daha fazlasina galebesi Imkânini gidermek degil, ikiden ziyâdeye karsi sabr ile harbin vücûbunu veya mendûblugunu hafifletmedir... {Hakk Dîni, III, 2431)

[242]
Bu Berâe Sûresi, Medine'de en son inen sûredir. Inmeye dokuzuncu hicret yilinda baslamistir. Bunun Berâe, Tevbe, eî-Mukaskise... gibi yirmi kadar ismi vardir.
Bu sûreyi ilk bakista digerlerinden ayiran bir özellik, evvelinde Besmele olmamasidir... Bunun evvelinde Besmele inmedigi sübhesIzdir. Bunun sebebini (su hikmette aramak lâzim gelir: Hz. Alî'den rivayet edildi ki, burada Besmele niçin yazilmadigi kendisinden soruldugu zaman. "BismVllâhVr-rahmânVr-rahîm, y,s; biremândir. Bu sûre ise kiliç ve ahidleri atma ile indi" demistir. Sufyânibn Uyey-ne de bu ma'nâyi anlatirken "Size selâm verene 'Sen mü'min degilsin'demeyin" (en-Nisâ:94) âyetiyle te'yîd ederek anlatmistir. Yânî selâm vermenin emâm kaldirmaya mâni' bulundugu düsünülürse "Rahman ve Rahim" sifatlariyle ilâhî
vai,' rahmeti te'kîd edilmis bir surette hatirlatma ve o rahmete erisme vesîlesI olarak Allah'in ismini zikretmek demek olan Besmele'nin ma'sûmlugu kesme ve emâ-ni kaldirmaya aykiri ve çelisici olacagi da ortaya çikar. Hakîkaten mes'ele iyi düsünülürse ne aklen, ne de naklen bu sûrenin evvelinde Besmele'nin ne inmesine, ne yazilmasina, ne de okunmasina cevaz tasavvur olunmak ihtimâli yoktur. Hattâ burada "Rahmet"i açikça söylemeyerek sâde "BIsmi'llah. Berâetun mine'llah" demekte bile iki büyük sakinca vardir: Evvelâ bu, tenakuz olur. Çünkü Besmele, Allah'in ismine sarîh bir vuslat, "Berâetun mine'llah" ise "Allah'tan alâkayi kesmek" demektir. Bu ikisi ise, açiktan açiga mütenâkizdir. Ikinci olarak bunun zahirinden "Allah'in ismiyle teberrük ve teyemmün, Allah'tan alâkayi kesmektir" demek gibi bir ma'nâ zihne gelir ki, bunun bir küfr olacaginda sübhe yoktur. Iste bundan dolayi bu sûrenin evvelinde Besmele inmemis ve yazilmamis oldugu gibi, okunmasi dahî tecviz edilemez. Ve hattâ bu tahkîke nazaran, namazda böyle bir yanilma vâki' olsa, çirkin bir tegayyür bulunacagindan, namaz fâsid olmak lâzim gelir. Ancak bu mahzur yalniz sûrenin evve-lindedir. Parçalarina gelince, diger sûrelerin parçalarindaki kiraat hükümlerinden farki zahir degildir. Filvaki' teamül de böyledir. Meselâ sonundan "Lekad câe-hum rasûlun" diye okunacagi zaman, Besmele terkedilmez... (Hakk Dîni, III, 2442-2444).

[243]
el-Evvâh; müteevvih ve mutadarri' demektir ve bu fa'âl vezni üzeredir. Buhârî burada bu beyt Ile Evvâh lafzinin Teevvuh masdanndan fa'âl vezni üzere oldu-gunahuccet getirmektedir. Lügatte bu kelime hakkinda su bilgiler verildi: Ev-hu, Âht, Evvih, Evvi, Evveh, Âvûh Tâlut vezninde, Âhin, Evvetâhu ki, mecmuu onüç lügattir, bîr kelimedir ki, sikâyet ve aci duyma sirasinda, yânî gam ve derd-den sikâyet vaktinde, kezâlik hasta oldukta yâhud bir uzuv derdli olup agndik-ta söylenir. Lisânimizda Âh ile ve Ö/ile ta'bîr olunur. el-Evhu, et-Te'vîhu, et-Teevvuhu, "Âh vâh demek" ma'nâsmadir... el-Evyâh, Seddâd vezninde ya-kînî ilim sahibi adama denir, yâhud duâ icabetine muvaffak olana yâhud duasi çok olan mutadarri' adama yâhud kalbi yufka, rahmet ve rikkat sahibi adama yâhud fakîh ve âlim adama denilir yâhud mü'min demektir; bu sonuncusu Ha-bese lügatidir (Kaamûs Ter.).

[244]
Buhârî âdeti üzere sûrenin bas tarafinda, sûre içinde geçen bâzi kelime ve ta'-bîrlerin ma'nâlarini ve tefsirlerini nakletmistir. Bu kelime ve ta'bîrlerIn sonlarindaki rakamlar içinde geçmekte bulunduklari âyet rakamlaridir.

[245]
Berâet maddesinin asil ma'nâsi Müfredat ve Basâir'de beyân olunduguna göre: "Herhangi bir mekruhtan ayrilmak ve uzaklasmak" demektir... Bu kelimenin bir de siyâsî ve harb hukuku bakimindan kararlasmis ma'nâsi vardir ki, burada asil kasdedilen de odur. Nitekim Ebû Bekr er-Râzî bunu îzâh ile Ahkâtnu'l-Kur'ân'da: "Berâet dostlugu kesmek, ma'sûmlugu kaldirmak ve emâni gidermektir" der. Fahruddîn er-Râzî de Tefsirinde: "Berâetin ma'nâsi ismetin kesilmesidir. 'Fulân'dan berî oldum' denilir ki, aramizda ismet kesildi, aramizda alâka kalmadi demektir..." der. Ve iste burada Berâet herhangibir eksikligin kerahetinden selâmet ve uzaklasma aslî ma'nâsim içine almakla beraber, bilhassa hukukî ve siyâsî ma'nâsiyle devletler hukuku istilahinda "harb hâlinin meydana gelmesini gerektiren münâsebet kesme" demektir ve bu suretle sûrenin ilk âyeti bir ültimatom ve ondan sonrasi bunun mûcib sebebleriyle umûma i'lân ve izahidir... Görülüyor ki, bu âyet "Fulân'dan Fulân'a mektûb" denilmesi gi-bI, bir baslik üslûbundadir. Fakat burada herhangibir mektûb veya tahrîrin degil, muntazam bir resmî tebligin ve bilhassa siyâsî edebiyattan olmak üzere bir atma, bir ültimatom basliginin bütün gerekli rükünleriyle bîr tahrîr numunesi vardir. Bunda evvelâ teblîgin mâhiyeti, ikinci olarak gönderici ve gönderme vâsitasi, üçüncü olarak kendilerine gönderilenler ve haysiyetleri, dördüncü olarak alâkali olanlar tamamen eklenerek gayet vecîz ve ayni zamanda açik ve müessir bir surette ta'rîf edilip gösterilivermis ve anlatilmistir ki, bu teblîgin sebebi sirk ve müslümânlara önceden yapilmis ahiddir. Demek oluyor ki, müsfümânlara önceden and etmemis olanlara esasen bir alâka ve münâsebet olmadigindan, böyle bir münâsebet kesme ihbarina lüzum yoktur. Ancak müslümânlarm muahede yaptiklari müsriklere karsi dogrudan dogruya ahdi bozmaksizin, evvelâ ahdi atmak ile böyle bir münâsebet kesmeyi haber vermeleri lâzim gelmistir. Çünkü Allah ve Rasûlü o ahidlerden bendirler..-. (Hakk Dînî, III, 2446-2447.)

[246]
Bu baslikta da Buhârî, bâzi kelime ve ta'bîrlerin ma'nâ ve tefsirlerini naklet-mistir. Bu tefsirlerin çogu Alî ibn Ebî Talha el-HâsImî yoluyla Ibn Abbâs'tan nakledilmislerdir.
Bu sûrenin âyetlerinde geçen bir kelimeyi tefsir ederken bazen bir istidrad olarak baska bir sûredeki âyete de isaret etmektedir. Nitekim burada Fussiiet: 6-7. âyetini bir istidrad ve sâhid olarak zikretmistir.

[247]
Hadîsin basliga uygunlugu son cümlesindedir. Bunun bir rivayeti en-Nisâ'nin sonunda geçmis, ilgili açiklamalar da orada verilmisti.

[248]
Bu âyet o ültimatomun içindeki aslî seyleri özetlemistir. Bundan sonra eski hâl ve vaziyette kalmaniza imkân yoktur. Ya küfürden vazgeçip Hakk'm emrine teslim olursunuz veya Dünyâ ve Âhiret perîsân olursunuz.

[249]
Bu hadîsin bir rivayeti Namaz Kitabi ile Hacc'da da geçmisti.
Bu, Ebû Bekr'in emirligi ile dokuzuncu hicret yilinda yapilan haccdir ki, Mekke fethinden bir sene sonra ve Rasûlullah'm bizzat idare ettigi Veda Hac-ci'ndan bir sene evvel idi. Sekizinci yilda Mekke fethinden sonra Mekke'ye emîr ta'yîn edilen Attâb ibn Esîd(R)'in emirligi ile hacc edilmisti.

[250]
Sûrenin evveli müsriklere karsi muahedelerinin ayrilmasi ile berâetin mutlak olarak subûtunu ve bunun suret ve hükmünü haber verme ve kâbini bildirmedir. Ve isbu "Allah'tan ve Rasûlü'hden bir Hamdir" kelâmi da herkese i'Iân ve i'-lâmm.vücûbunu ihbar ve târihini tesbît ile tahakkukunu te'kîd ve gelecek olan sebebleri ve neticelerini îzâh eden bir beyânnamedir.Bastaki berâet "îllellezîne" diye henüz vâsil olmak üzere bulunan mutlak bir berâettir. Bu ikinci Ise "Müsriklerden beridir" dîye "A/m " ile silalanmis bi'l-fül tahakkuku baslamis bir berâettir... Hadîslerden anlasildigi üzere Alî, bu i'Iâname'mûr edilmis, Arafat'tan i'tibâren Minâ günlerinin nihayetine kadar o sene hacc vaktinde bu i'lân vazîfesi yapilmis ve bu arada dört ay mühlet için de bayram günü baslangiç olmustur.
Bu veçhile sûrenin basi veciz ve açik bir nebz, bir münâsebet kesme ultimatomu, bu âyetten i'tibâren de gerekçeleriyle açiklanmis bir harb i'lâni beyannâmesini ihtiva etmektedir.

[251]
Hadîs bundan evvelki hadîsin baska bir seyhden ve "Rasûlullah" yerine "Peygamber" seklindeki küçük bir lafiz farkiyle tekraridir

[252]
Âyetin devami söyledir: "O hâlde onlarin müddetleri bitinceye kadar ahidlerini tamamlayin. Çünkü Allah (haksizliktan) sakinanlari sever". Yânî bunlari, o ahid bozanlara karistirmayiniz, onlar gibi dört ay müddet geçince hemen harbe kal-.; kismayiniz, bunlara onlar gibi muamele etmeyiniz de müddetleri bitinceye ka-<k dar ahidlerini tamâmi tamâmina edâ eyleyiniz. Çünkü Allah muttakîleri H muhakkak sever. Ahd haklarini gözetmek de takva cümlesindendir. Velev kî
müsrik olsun, ahdine riâyet eden vefakâr ile etmeyen gaddari müsâvî tutmak. takvaya aykiridir.

[253]
Bu da yukarida zikredilen Ebû Hureyre hadîsinin baska bir rivayetidir. Burada haccin ekber vasfiyle vasiflandirilmasinda birkaç ma'nâ vardir:

a. Umreye "Küçük hacc" denildiginden, buna nazaran asil hacc, "Ekber Hacc" olur. Hudeybiye'den sonra hicretin yedinci senesi kaza umresi yapilmisti. Bu suretle o gün küçük hacc günü olmustu. Sekizinci sene Mekke fethiyle geçmis ve Islâm'da ilk hacc, bu dokuzuncu sene baslamis idi. Ve su hâlde bu ma'nâ ile "Ekber Hacc" bundan böyle her sene var demektir. Çünkü Ekber
Hacc günü demek, asil ma'nâsiyle hacc günü demeye müsavidir.
b. Bir hacc amelini teskil eden fiillerin en büyük kismi demek olur ki, bu da her sene ve her haccda vardir.
c. Müslümanlarin ve müsriklerin toplandigi pek büyük bir toplannia ile Islâm yurdunda ilk ve bir kerre olarak yapilan hacc demek olur... (HakkDîni, : III, 2450-2451).
[254]
Hakikatte onlar için, onlarin nazarinda yemîn denilen sey yoktur. Kalblerinde yemînin hiçbir hükmü, kiymeti olmadigindan agizlariyle ne kadar yemîn etseler bostur; yemîne riâyet etmez, yemîn bozmayi bir sakinca saymazlar. Yeminsiz olduklari, küfürde bu kadar ileri gittikleri belli olmus bulunanlarla artik ahid yapmak imkânsiz olur. Bunlarla bir ahid yapabilmek, yemînsizlikten vazgeçmelerine baglidir. Bu ise ancak kital ile mümkin olur. Zîrâ böyle kâfirler kati ve kitalden baska birseyden çekinmezler. Bunun için bu yeminsizlere, bu küfür imamlarina kital ediniz ki, vazgeçsinler. O küfür ve islemekte olduklari büyük cürümlere, o yemînsizlige, dinsizlige son versinler. Yânî böyle diye ve bu arzu ve ümîd ile kital ediniz; harbden maksadiniz bu olsun. Yoksa mütecavizlerin âdeti oldugu üzere sirf telef etmek, sâde zarar ve eziyet etmek olmasin {Hakk Dîni, III, 2467-2468).
[255]
Hadîsin basliga uygunlugu "Bu âyetin sâhiblerinden kimse kalmadi" sözünde-dir. Çünkü Buhârî'nin bu hadîsi burada getirmesinin maksadi, bu "Küfrün önderlerini öldürün" âyeti olduguna delâlet eder. Hadîsin ma'nâsimn özeti, Huzeyfe, münafiklar hakkinda Rasûlullah'm sirr sahibi idi. Münafiklari o bilirdi. Rasûlullah'tan sonra münafiklari Huzeyfe'den baska hiçbir beser bilmezdi. Peygamber (S) münafiklardan ve bu âyetin haklarinda inmis oldugu küfür ehlinden birtakim kimselerin isimlerini Huzeyfe'ye gizlice söylemis, hepsinin isimlerini söylememisti (Aynî).
[256]
Bu hadîslerin birer rivayeti Zekât Kitâbi'nda da geçmisti. Orada daha tafsîlli-dirler. Son hadîsin devami söyle oluyor: "Bu sebeble Muâviye ile aramiz açildi.
O beni Halîfe Usmân'a sikâyet etti. Bunun üzerine Medine'ye çagirildim. Medine'ye geldigimde halk beni hiç görmemis gibi yanima toplandi. Ben Usmân'a bu hâli söyledim. O: Yakin bir yere çekil ve halk ile görüsme, dedi. Ben de: Bunu yapamam, kanâatimi söylemekten vazgeçmem, dedi."
Ebû Zerr'in mezhebine göre, aile nafakasindan fazla mal biriktirmek ha-;. râm idi, bu yolda fetva verirdi. Insanlari bunu kabule tesvik eder, bunu kabul etmeyenlere agir sözler söylerdi.
Âyet altin ve gümüsün hakki, insanligin faydalan bakimindan yaratilma hikmeti, alisveris vâsitasi yânî semen olarak Allah'in kullarinin hakîkî ihtiyâçlanna sarfotunup tedavül etmek, hem de "Yalniz zenginler arasinda dolasan bir devlet olmamasi" (el-Hasr: 7), güzel surette sarfedilmek oldugunu, tedavülden çekip saklayarak biriktirmenin içtimaî bir haksizlik oldugunu beyân etmektedir.
[257]
Hadîsin basliga uygunlugu "Bu, zekâtin indirilmesinden Önce idi" sözünden alinir. Bu hadîs bu senedle aynen Zekât Kitâbi'nda da geçmisti. Seneddeki Hâlid ibn Eslem Medîneli meshur tabiî müfessir Zeyd ibn Eslem'in kardesidir.
[258]
Dört hürmetli ay, bunlarda yapilan ma'sîyetin günâhi, tâatin sevabi digerlerinden daha siddetli ve daha kiymetli olmak hasebiyle, öbür aylardan ziyâde ta'-zîm ve ihtiram edilmesi lâzim gelen muhterem aylardir. Bunlar ma'rûf ta'bîriyle "Üçü serd, biri ferddîr", yânî üçü arka arkaya, biri tektir...
Iste bu en pâydâr, en dogru dîndir. OnikIden ve dörtten fazla veya eksik aylarla nesi'li sayilir hesâb ve takvimler degil, Islâmî hükümlerde tutulmasi lâzim olan dosdogru hesâb, ancak bu sayi ve esastir. Çünkü bu, kiymeti sirf beserî I'tibâr ile kaaim olan farzi veya herkes için hilkatte delîl ve alâmeti zahir olmayan takvîmlere dayali bir hesâb degil, su görülen âlemi yaratan tarafindan tanzim edilen bir takvimdir... {Hakk Dîni, III, 2523)
[259]
Hadîsin bir rivayeti Bed'u'1-Halk Kitâbi'nm evvellerinde geçmisti. Peygamber bu hadîsi Veda Hacci'nda Minâ'dakI hitabesi içinde söylemisti. Yânî zamanda- . ki haksizliklar kalkti, aylar fitrattaki yerlerini buldu, fitrî düzgünlükleriyle yeni bir devre girdi. Zu'1-hicce zu'1-hicce oldu, hacc hakîkaten zu'1-hiccede yapildi. Çünkü geçen seneye kadar nesi' yürürlükte oldugundan Ebû Bekr'in hacc ettigi dokuzuncu senede bile hacc zu'1-ka'dede yapilmis, zu'1-hicce sayilmis idi. Simdi bu haksizliklar kalkti ve hattâ bütün bakis noktalarindan zaman, yeni bir devre girdi.
Bu basliktaki âyetin sonunda "Iste bu ayakta duran tfm<#r"buyurulan en dogru hesâb ve en dogru takvimdir... Hilâl tahavvüllerinin carî oldugu bu âlemi yaratan Yüce Allah'in takdir ve takvimiyle sabit ve o günden beri tertîbli nizamiyle haddizatinda câri ve herkes için kamerin hilâl ve bedri kadar zahir ve meshur olan ve kiymetini haktan alan fitrî, açik ve dosdogru bir hesâbdir. Ikinci' olarak bu aylardan dört ayin hürmeti, öteden beri ayakta duran bir dîn ve serî-attir. Tâ Ibrâhîm ve Ismâîl zamanindan beri Arablar buna verâseten tutunmuslar ve riâyet edegelmislerdi. Câhiliye'de bile haram aylara ta'zîm ederler ve bu ta'zîm cümlesinden olarak bu aylarda kitalden sakinirlardi...AfeS7J dedikleri tak-vîm degistirmelerini meydana çikardiklari zamana kadar bu hürmet, bir diyanet ve kadîm âdet üzere yürürlükte idi... (Hakk Dîni, III, 2524).
[260]
Yânî Allah avn ve ismeti ile herhalde ve dâima beraberimizde, koruyucumuz ve yardimcimizdir. Maiyyetinde hiçbir hüzün saibesi bulastirmayacak, nerede olursak olalim bizi koruyacak daimî bir velayet ile hâfizimizdir. Artik bu muhakkak iken hüzne cevaz yoktur... diye kat'î teselli veriyor, hüzünden nehyediyordu. Rivayete göre bu sirada müsrikler izleri ta'kîb ede ede gelmisler, magaranin üstüne çikmislardi. Bu anda idi ki, Ebû-Bekr mahzun olmus, "Yâ Rasûlallah, ben öldürülürsem nihayet bir adamim; fakat Sen isabet alirsan Allah'in dîni gitti" diye teessür etmis idi. Bunun üzerine Rasûlullah, asagida gelecek hadîsteki o ve-cîz teselli sözünü söylemisti.
[261]
Bunun bir rivayeti Ebû Bekr'in menkabeleri bâbi'nda geçmisti. Peygamber bu sözüyle Ebû Bekr'e: Durum böyle iken o endîsen ne? "Mahzun olma, Allah bizimle beraberdir" buyurmustu.
[262]
Senedin basinda zikredilen Abdullah ibn Muhammed, Buhârî'nin üstadidir. Bu-hârî buradaki hadîslerden üçünü arka arkaya bu seyhinden getirmistir. Bu hadîs ile. bundan sonrakinin »basliga uygunluklari, ikisinin de Abdullah ibn Muhammed'den olmalari, bu hadîste fazîletlerinI arz hususunda Esma ile Ai-se'nin zikrinin bulunmasi, bunun da Ebû Bekr'in faziletini gerektirmesi yönünden olmasi mümkindir. Baslikta.da Ebû Bekr'in faziletini bildirme vardir (Aynî). Ibn Abbâs ile Ibn Zubeyr arasinda bey'at sebebiyle olan darginlik söyle olmustur: Muâviye öldügü zaman Ibn Zubeyr, onun oglu Yezîd'e bey'at etmeyi kabûletniedi ve Yezîd ölünceye kadar bunda israr etti. Sonra Ibn Zubeyr kendisinin halifeligine da'vet etti. Kendisine halîfe olarak bey'at edildi. Ona Hicaz, Misir, Irak, Horasan ve Sam ehlinin çogu itaat ettiler. Sonra Mervân Sam'a gâlib oldu ve Ibn Zubeyr tarafindan emîr bulunan ed-Dahhâk ibn Kays'i öldürdü. Sonra 65 senesinde Mervân öldü, yerine oglu Abdulmelik geçtr. Muhtar ibn Ebî Ubeyd Kûfe'ye galebe etti. Orada Ibn Zubeyr tarafinda bulunanlar kaçtilar. Muhammed ibn Hanefiyye ile Ibn Abbâs Hüseyin'in öldürülmesi müddetinde Mekke'de ikaamet ediyorlardi. Ibn Zubeyr onlari kendisine bey'at etmeye çagirdi. Onlar bunu kabul etmediler ve: Insanlar bir halîfe üzerine toplanmca-ya kadar bey'at etmeyiz, dediler. Onlarin bu görüsüne bir cemâat de tâbi' oldu. Ibn Zubeyr onlara siddet gösterip sikistirdi... Onlar Taife çekildiler... (Kas-tallânî).
[263]
Ibn Hacer, Fethu'l-Bârî'de söyle dedi: Bu söz, Abduimelik hakkinda söyledigi "O ileri gidici yürüyüsle yürüyor" sözüne uygundur. Is, Ibn Abbâs'in dedigi gibidir. Çünkü Abdulmelik, kendi Isinde devamli ilerlemekte olmus, nihayet Irak'i Ibn Zubeyr'den kurtarmis ve Ibn Zubeyr'In kardesi Mus'ab'i öldürmüstür. Bundan sonra Mekke'deki Ibn Zubeyr'e birçok askerler hazirlayip göndermis ve olan isler olmustur. Ibn Zubeyr'in halifelik isi ise Allah ona rahmet eylesin, öldürü-lünceye kadar hep geri gitmekte olup durmustur.
Iste bu yukarida ismi zikredilen Abdullah ibn Muhammed'den getirmekte oldugu hadîslerden üçüncü hadîstir.
[264]

Bu da zikredilen hadisin baska yoldan gelen rivayetidir.

[265] Âyetin tamâmi söyledir: "Sadakalar, Allah 'tan bir fan olarak ancak fakirlere, kalbleri müslümânltga alistirilmak istenenlere, kölelere, esirlere, borçlulara, Allah yolunda harcamaya ve yol ogluna mahsûstur. Allah hakkiyle bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir".

Bu, Islâm devletindeki zekât ve diger vergi gelirlerinin sarfedilecegi sekiz sinif harcamanin yerini ta'yîn eden bir âyettir. Bu harcama yerlerinden biri kalbleri Islâm'a alistinlahlardir. Bunlar baslica üç kisim idiler: Bir kismi bâzi kâfirler idi ki, Rasûlullah bunlarin serrlerini savmak ve müslümânlara eziyetlerini men' ve diger kâfirlere ve müsriklere ve zekâti men' eyleyenlere karsi Islâm tarafina yardimlari için atiyye ile kendilerini Islâm'a meylettirirdi. Diger bir kis-: mi kendilerine atiyye vermekle, emsalleri esrafin ve maiyyetlerinin Islâm'a girmeleri'gözetilir ve kavimleri Içinde müslümân olanlarin Islâm'da sebatlarina mâni' olunmamasi gibi Islâmî maslahatlar i'tibâra alinirdi. Üçüncü bir kismi da Islâm'a yeni girmis ve niyetleri henüz zaîf bulunan birtakim kimselerdi ki, fakîr olmasalar bile kalbleri iyice Islâm'a ülfet ettirilip îmânlari takviye edilmek için bilhassa taltif olunuyorlardi...

[266] Bu hadîsin bir rivayeti, bu isnâd ile Peygamberler Kitabi, Hûd kissasi'nda, bu-radakinden daha uzun bîr metinle geçmisti. Buhârî o hadîsi burada kisaltilmis olarak getirmistir

[267] Bu hadîslerin birer rivayeti'Zekât Kitâbi'nda geçmisti.

Müdd, yuvarlak hesâb Iki avuç açilarak aldigi mikdâr kaba deniliyor (Kaa-mûs Ter.)

Tatavvu', üzerine vâcib olmayan ziyâde bir tâatte bulunmaktir ki, tenefful yânî nafile ibâdet muâdilidir.

[268] Ebû Mes'ûd bu hadîsinde, islâm'in baslarindaki geçim darligi ile Islâm fetihlerinin arka arkaya gelisinden sonraki bolluk ve refah devrini ifâde etmistir.

[269] Âyetin devami söyledir: "... Bunun sebebi sudur: Çünkü onlar Allah'i ve Rasûlünü inkâr ile kâfir olmuslardir. Allah ise öyle/âsiklar güruhuna hidâyet etmez" (Âyet: 80)

[270] Bu hadîsin bir rivayeti Cenazeler Kitâbi'nda geçmisti.

[271] Bu da ayni hadîsin baska bir rivayetidir. Bunlarla ilgili açiklamalar Cenazeler Kitabi'nda geçmisti.

[272] Âyetin bütün münafiklar hakkinda veya belli bir zümresi hakkinda indigi söylenmistir.

Peygamber'in kendi gömlegini ona kefen yapmak üzere ogluna vermesi, Bedir günü Peygamber'in amcasi Abbâs'a Ubeyy tarafindan kendi gömleginin - hediye edilmis olmasina bîr mukaabeledir. Bedir günü Abbâs, Kureys esirleri fÇ arasinda bulunuyordu. Yenilginin perisanligi ile üzerinde gömlegi de yoktu. Ken-"!' disine giydirilmek üzere bir gömlek aranildi.Fakat Abbâs uzun boylu oldugundan, yalniz.îbnu Ubeyy'in gömlegi denk gelmisti, o da hemen gömlegini Abbâs'a hediye etmisti. Buna mukaabele edilmesi Arablar arasinda içtimaî bir edeb idi. Fakat bu münâsib zemininde karsilanamamisti. Iste Peygamber, gömlegini simdi vererek, amcasini Ubeyy'in mihnetinden kurtarmis oluyordu.

[273] Bu hadîs, Tebûk gazvesi bâbi'nda, bu Isnâdla ve uzun bir metinle geçti. Buradaki metin, onun sonlarindan alinmis bir parçadir.

[274] Bu baslik hadîssiz olarak yalniz Ebû Zerr nüshasinda sabittir, diger Buhârî rivayetlerinin hiçbirinde zikredilmis degildir. Bu âyet münafiklar hakkinda inmistir (Aynî).

[275] Bu âyetin atfedilip ilgilendigi bir Önceki âyet söyledir: "Çevrenizdeki bedevilerden ve Medine ahâlîsinden birtakim münafiklar vardir ki, onlar nifak üzerinde idman yapmislardir. Sen bunlari bilmezsin. Onlari biz biliriz. Biz onlari iki ker-re azaba ugratacagiz. Sonra da daha büyük bir azaba döndürüleceklerdir onlar" (Âyet:101).

Bu âyetlerde Tebûk seferine katilmayip Medine'de kalan münafiklarin hâlleri belirtiliyor. Bunlardan bir kismi tam münafik ve iki yüzlülükte idmanli olanlardir ki, bunlar Peygamber Medine'ye döndügünde birtakim çürük bahanelerle affedilmislerdi. Bunlarin tekrar tekrar azâb olunacaklari bildiriliyor. Seferde geri kalanlarin ikinci kismi ise geri kalanlar hakkindaki âyetleri isitince kendilerini mescidin direklerine baglayip "Peygamber bizi birakmadikça bu hâlde kalacagiz" demislerdi. Peygamber dönüsünde âdeti üzere mescide ugrayip iki rek'at namaz kildiktan sonra bunlari o hâlde gördü ve sebebim anlayinca: "Ben de haklann da Allah'in emri gelmedikçe baglarim çözmem" buyurdu, bunun üzerine basliktaki âyet inip affolunduklari bildirildi. Akabinde saliverildiler...

[276] Buhârî bu hadîsi parça parça Namaz, Cenazeler, Buyu', Cihâd, Bed'u'1-Halk, Gece Namazi, Edeb, Peygamberler, Tefsir ve Ta'bîr Kitâblan'nda getirdi. Hadîsin buradaki basliga uygunlugu "Onlar iyi ameli diger kötü amelle karistirdilar" sözündedir (Aynî).

[277] Çünkü peygamberlik ve îmân sifatlan bunu men' eder.

Bu hadîsin daha genis bir rivayeti Cenazeler Kitâbi'nda geçmis ve orada bâzi açiklamalar da verilmisti.

Bu âyetin Ebû Tâlib hakkinda Indigi, bu hadîste açikça belirtilmistir. Bu sebeble Zeccâc'in Maâni't-Kur'ân adindaki kitabinda bu konuda müfessirlerin icmâ'i bulundugunu kaydettigi Vâkidî'den nakledilmistir. Bunun Peygamber'-in ana ve babasi hakkinda indigini, bundan dolayi ana-babasi için de magfiret istemekten nehyedildigini ileri sürenler de vardir. Onlarin delîlleri Müslim Ile Sünen sâhiblerinin rivayet ettikleri Ebû Hureyre hadîsidir: Ebû Hureyre dedi ki: Peygamber anasinin mezarini ziyaret etti ve agladi. Yanindakileri de aglatti. Sonra da: "Anama istigfar etmek için Rabb'imden izin diledim, izin verilmedi. Kabrini ziyaret için izin istedim. Buna izin verildi. Artik siz de kabirleri ziyaret ediniz. Kabir ziyareti ölümü hatirlatir. "

[278] Hadîsin basliga uygunlugu, hadîs Içindeki âyetin "Sonra Allah onîan da eski hâllerine dönsünler diye tevbeye muvaffak kildi" fikrasindan alinir.

Bu hadîs, Ka'b ibn Mâlik kissasi hakkinda Magâzî'de geçen uzun hadîsin bir parçasidir.

Kendilerine, biraz geç olarak tevbe nasîb edilen bu üç kisi sunlardi: Ka'b ibn Mâlik, Hilâl ibn Umeyye, Murâre ibnu'r-Rabî'. Ka'b, Akabe Bey'ati'nda bulunmustu. Diger ikisi de Bedir harbine katilanlardan idiler.

[279] Bu hadîs de Magâzî'de "Tebûk gazvesi bâbi"nda kemâli ile geçmis olan Ka'b ibn Mâlik kissasindan bir parçadir. Ancak bu metinde bâzi farkliliklar Vardir.

"Âlimler demislerdir ki, iste Nasûh tevbesi, böyle Ka'b ibn Mâlik ve iki arkadasinin tevbesi gibi olan tevbedir ki, bu âyette beyân olundugu üzere, tevbe ederken günâha teessüfünden dolayi dünyâ basina dar gelmeli, nefsi kendini sikmali ve herseyden kesilip Allah'a öyle sidk ve sadâkatle iltica etmelidir" {Hakk Dîni, III, 2642).

[280] Yâni îmânlarinda ve ahidlerinde veya hakk dînde gerek niyet, gerek söz, ve gerek fiilce ve hattâ her hususta sâdik olanlarin maiyyetInde bulununuz, sâdiklarin dostluk ve arkadasliklarindan ayrilmayiniz; onlar gibi özü dogru, sözü dogru, isi dogru olunuz; onlara uyunuz. Böyle yasayanlarin sonu dâima basari, ferah ve kurtulus olur. Bunun delili olan birkaç âyet meali:

"Ey îmân edenler, Allah'a takvâli olun ve sözü dogru söyleyin. Ki Allah islerinizi iyiye götürsün ve günâhlarinizi magfiret eylesin. Kim Allah ve Rasûlü'ne itaat ederse, muhakkak ki en büyük kurtulusla kurtulmustur" (el-Ahzâb: 70-71);

"Hakikat Rabb 'imiz Allah 'tir deyip de sonra dogruluga yapisanlar; onlarin üzerine korkmayin, tasalanmayin, va 'dolundugunuz cennetle sevinin diye diye melekler

inecektir" (Fussilet:30);
"Rabb 'imiz Allah 'tir deyip de sonra (bütün hareketlerinde) dogruluga tutunanlar; evet onlara hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardir" (el-Ahkaaf:13).
[281]
Bu âyette Allah, kendi isimlerinden olan Rauf ve Rahîm sifatlarini Peygambe-ri'ne de vermistir. Peygamber'in vefatindan sonra Mushaf toplandigi zaman bu iki âyeti Zeyd ibn Sabit tarafindan çok arastirilmis, nihayet ancak iki sâhid yerinde olan Huzeyme ibn SâbIt yaninda bulunmustur. Yânî birçoklarinin ezberinde olmakla beraber, yazilisi ancak Huzeyme'nin yaninda muhafaza edilmis idi. Çünkü Kur'ân yalniz hafizlarin ezberinden degil, ondan baska Rasûlullah'-in huzurunda yazilmis ve en son arzda sabit olmus parçalarin da toplanip vesî-kalandirümasiyle bir Mushaf'a toplaniyor idi. Yazmaya me'mûr olan Zeyd ibn Sabit bu iki âyeti de yazili bîr vesîka bulmadan yazamiyordu. Onun için kendi ifâdesi veçhile Berâe'nin âhirinden bu Iki âyeti bulamayip iyice arastirmis ve ancak Huzeyme'de mahfuz bulmus ve binâenaleyh ezberlerde mahfuz olan bu âyetlerin yazili rivayeti de bu suretle te'mîn olunmus idi {HakkDîni, III, 2654-2655).
[282]
Yânî Zeyd bu âyetleri, Peygamber'e vahiy yazmakta bulunan kimselerden diger birinin yaninda yazilmis olarak bulamamistir. Yoksa bunlari ondan baskasi ezber etmemisti, demek degildir. Zîrâ bu âyetleri pekçok kimseler ezber etmisler de namaz içinde ve namaz disinda tilâvet etmekte idiler (Resîd Rizâ).
[283]
Buhârî bu hadîsi el-Câmi'it's-SahîTi'inin birkaç yerinde rivayet etmistir. Buradaki mutâbaalarm bâzisini da yine Sahîh'min Fadâilu'I-Kur'ân Kitâbi'nda se-nedleriyle getirmistir. Bunlari Imâm Ahmed et-Tirmizî ve en-Nesâî de Zuhrî'den gelen birçok yollardan olmak üzere rivayet etmislerdir.
Yemâme, Yemen'in bir kasabasidir. Tâif ten iki konak uzaktadir. Yemâ-me günü de Yemâme'de müslümânlarla yalanci peygamber Museylime'nin ordusu olan Hanîfe ogullari arasindaki harb günüdür. Bu harb Ebû Bekr'In devlet baskanligi sirasinda, onbirinçi hicret yilinda yapilmis, müslümânlardan, yetmis kadari Kur'ân hafizi olmak üzere, dörtyüz elli kadar sehîd verilmistir. Bu harb sonunda Museylime, Vahsî tarafindan öldürülmüs, ordusu da tamâmiyle tenkîl edilip dagitilmistir. Bu harbde müslümân ordusunun kumandani Hâlid ibn Ve-lîd idi.
[284]
Yûnus SÛresi'nin tefsirine girismesi sirasinda teberrüken Besmele ile söze basladi. EbÛ Zerr'in rivayetinde Besmele, "Yûnus Sûresi" sözünden sofradir.
[285]
"Kadem " kelimesi "Kidem " mürâdifi olarak bir hususta sâirlerinin önüne geçme hâli ve hayir, hasene cihetinden derece ve rütbe sahibi ki, müennesi "Kademe", ayak, yânî ayagin topuktan ilerisi; daha dogrusu taban ma'nâlarma gelir. Ve bir seyin mukaddemine ve kahraman kimseye denilir. "Fulânm fulân hizmette kademi var" demek, sabikasi ve tekaddümü var demek olur. "Fulânm hayirda bir kademi vardir" demek, bir mertebesi vardir demek olur. "Fulân erkek veya fulân kadm kademdir" demek digerlerine ön-ayak olup cür'etli ve secaatte ileri demek olur. "Kademi sidk" ta'bînni de müfessirler "Salih amel, hayir öncüsü, Levhi Mahfûz'da tesbît ve takdir olunmus bir saadet; yüksek bir rütbe ve makaam" gibi ma'nâlarda tefsîr etmislerdir. Fakat âyetin siyakindan anlasildigi ve Hasen ile Katâde'den rivayet olundugu veçhile, murâd, Muhammed'in sefaati oldugu açiktir. "Kademi sidk", Peygamber'in Allah katindaki yakinligi, sefaat makaami ve... muttakîlerin cennetlerde Allah'in kibriyâsi yaninda sabit "Afak'adi sidk" (el-Kamer:22)'a girmeleri için önlerine düsen delîl ve önder olmasi haysiyyetlerini ifâde eden husûsî bir isimdir (Hakk Dîni, IV, 2666).
[286]
Nuncîke" fiilini "Nulkike"yâni "Atariz" ile tefsir etti. Bu fiir'Selâmet" ma'-nâsina olan "Necat"tan degil, "Yüksek yer" ma'nâsina olan "Afecve"den türemistir. "en-Nesez" de bu ma'nâyadir.
Bu kelimelerin geçtigi âyetin tamâmi söyledir: "Biz de bu gün seni (cansiz bir) beden olarak karada yüksek bir yere atip birakacagiz ki, arkandan geleceklere bir ibret olasin. (Bununla beraber) insanlarin birçogu bizim âyetlerimizden gafildirler" (Âyet:92).
[287]
Hadîsin basliga uygunlugu, bunun tarîklerinin birinde "Bu, Allah'in Musa'yi kurtardigi, Fir'avn'in da sulara gömüldügü bir gündür" fikrasinin bulunmasi yönündendir. Bu hadîsin bundan daha bütün bir rivayeti Oruç Kitabi, "Âsûrâ günü orucu bâbi"nda geçmis, ilgili açiklamalar da orada verilmisti.
[288]
el-Cezîre, Firat ve Dicle arasinda vâki' olan ve *'îki Nehir Arasi" ismi verilen yerdir. Ve Cûdî Dagi, Büyük Sancar Dagi'nin kuzeyinde bulunur ve ibn Umer Cezîresi'yle bitisir. Bu dag 37 enlem ile 40 boylam derecesi üzerindedir. Bu daglarda oturanlarin çogu "Seytân" kelimesini takdîs etmekte ve Tâvûs melekleri olmak i'tibâriyle tblîs'i ihtiram etmekte bulunan Zeydiyye tâifesindendirler. Onlara göre Allah, seytâna muayyen bir zaman gadâb etmistir, ileride ona hos-nûdluk edecek ve o da kendi mülküne dönecek ve kendisini la'netleyen kimselerden intikam alacaktir. Onlar yaninda âlim, fakir diye isimlenir. Onlardan dîndâr olan kimse, bedeni üzerine kil elbise giyer ve elbisenin yakasini arkaya çevirir. Onlar çetinlik ve yigitlikle taninmis bir cemâattir (Rakamli Buhârî nüshasinin hasiyesinden).
[289]
Tennûr, lügatte kapali bir ocak, bir firindir ki, lisânimizda en ziyâde "Tandir" ta'bîr olunur. Leys: Tennûr, umumiyetle her lisâna geçmis bir lafizdir, arkadasi Tennâr'ûir, demistir. Ezherî de söyle demistir: Bu delâlet eder ki, isim bazen A'cemî olur Arab onu arapçalastirir da Arabî olur. Ve buna delîl, asli Tennâr olmasidir. Bundan evvel Arab kelâminda Tennûr ma'rûf degildir. Bunun benzeri baska lisândan Arabça'ya girmis olan dîbâc, dînâr, sündüs, istebrak gibi kelimelerdir ki, Arab bunlarla tekellüm edince hep Arabî olmuslardir.
Feveran da kuvvet ve siddetle kaynamak, fiskirmaktir... Eski müfessirler bunun hakkinda çesitli ma'nâlar kayit ve nakletmislerdir ki;
a. Müfessirlerin çogu Tennuren hakîkaten bir ocak ma'nâsina oldugunda müttefiktirler, bunun keyfiyetinde ayri ayri tefsirlere gitmislerdir. Bütün bunlar Feveran \ suyun kazanda kaynar gibi firindan kaynayip fiskirmasiyle îzâh
etmislerdir...
b. Arab'da bazen yeryüzüne de Tennûr denmesi vâki' oldugundan, tennû-run feverani, yeryüzünden sularin fiskirmasi olacak demisler...
c. Tcnnur'dan murâd, Arz'in serefli ve yüksek mevki'leri demektir ki, bir hârika olarak oralara bile sular fiskirmistir, demisler.
d. Fârattennûr, safak atti, sabah oldu ma'nâsina gelir, denilmis.
e. Is kizisti, siddetlendi ma'nâsina "Hamiye*l-vatîsû = Firin kizdi" denil-^s digi gibi, Fârattennûr da böyledir, denilmistir.
f. Ebû Hayyân tefsirinde Hasen'den rivayet olarak Tennûr: Gemide suyun toplanma yeri diye nakledilmis ki, bu ifâde hemen hemen geminin kazanini andiriyor. Biz simdi hakkiyle diyebiliriz ki, Tennûr'nn hakîkaten bir ocak olmasi, ayni zamanda onun gemide su toplanan bir kazan ile beraber olmasina mâni' degildir. Cumhurun ocak rivâyetiyle bu rivayet arasinda zidlik yoktur. "Ahd lâm'i" ile et-Tennûr buyurulmasi, bunun gemiye âid bir tennûr olmasinda zahirdir. Ayni zamanda Nuh'a mahsûs bir tennûr olmasi da buna aykiri degildir. Çünkü onun mu'cizesidir... (Hakk Dfm", IV, 2780-2783).
[290]
Yânî bu sebeble gizlemek için gögüslerini meylettirip büküyorlardi, baslarini da elbiseleriyle örtüyorlardi. Iste bunun üzerine bu 5. âyet indi.
Bu hadîsteki Tesnevnî, if'av'ale, yef'av'ilu vezninden muzârîdir; mâzîsi îsnevnâ'âu. Bu, fiilin aynini tekrar sebebiyle, bir mübalaga binâsidir.
[291]
Buradaki iki hadîs de bir öncekinin baska baska tarîklerden rivayetidir.
[292]
Buradaki âyetlerin tamâmi yerinden okunursa daha iyi anlasilir. Son âyetin bir kismi söyledir: "Suayb söyle dedi:.. Ben gücümün yettigi kadar islâhtan baska birsey arzu etmem. Benim muvaffakiyetim ancak Allah'in yardimtyledir. Ben yalniz O'na güvenip dayandim ve yalniz O'na dönerim".
[293]
"Âcizane anlayisima göre "tUl>> *^ J^j" kavli, "^ f" kavline mukaabil olarak düsünülmek gerekir. Ikisinde de Ars, ma'rûf ma'nâsmdan alinmis olarak, ilâhî mülk ve saltanattan kinayedir. Allah'in Arsi, Ilâhî hüküm ve saltanati demek olur. Binaenaleyh Ars'in su üzerine isti'lâsi, mekâni ve cismânî bir ma'nâ Ile degildir, ve "j-yü J*^^i J" mukaabilinde, Ars'in su üzerinde olmasi da istivaya mukaabil cereyandan kinayedir. Nitekim bu cereyan ma'nâ-sini Fahrüddîn Râzî, Fatiha Tefsîri'nde söylemistir. Âyette "Semâvât veArz"-dan murâd, ulviyyât ve süfliyyâtiyle bütün âlem olmasi zahirdir.

el-Ard, altimizdaki yerin karasi ve suyu, bütün Içindekileri sâmil oldugu gibi, Semâvât da onun üstündeki bütün cirimler ve onlarin içindekilerle, aralarindaki seylerin hepsini sâmildir. Mes'ele de, yaratmanin baslangici mes'elesi-dir. Yaratmanin baslamasindan evvel " l^. SSJ- 'j>S 'J', ilu jit" yânî Allah var, O'nunla beraber birsey yok oldugundan "Kâne Arsuhû ale'l-mâ'" âlemin yaratilmasindan evvel olmak ihtimâli yoktur. Âyetten zihne gelen de bunun, yaratmanin baslangiç günleri demek olan "Alti gün" sirasinda olmasidir ki, ondan sonra "Istevâate'I-Ars"tir. el-A'râf Sûresi'nde (Âyet: 53,111,2172) de zikrettigimiz veçhile, yaratma baslangicinda alti gün, hiçbir ittirat kaanûnu ile alâkali olmayan muhtelif yaratmanin ilk ve dçgisken ânlarini ifâde ettiginden, o vakte nazaran ilâhî fiil ve saltanatta, bug_ün "Sünnetullah", "Âdeîutlah" dedigimiz ittirat ve istiva düsünce konusu olamaz. Çünkü o günler, hiçbir temâsül ile mes-bûk olmayan sirf ibda' cereyanlarindan ibarettir. Herbirinde ilâhî hüküm ve saltanat, yeniden yeniye bir ibda' fiiliyle tecellî eylemektedir. O günlerde tabiî fiiller yok, hep hârika, mu'cize vardi. Âdet veya kaanûn dedigimiz mefhûmlar, hep bir tekerrür ve temâsülü ta'kîb ettiginden, ilimlerde ve fenlerde kaanûnlar nâmi verilen küllilerin kararlasip kurulmasi ile tekerrür ve ittirat ânindan i'tibâren düsünülür. Levh ve kalem yaratilmadan "Kitabi Mübîn"ûsk\ yazilar yazilmis olamaz. Bir insan yaratilmadan insan tabiati bulunamaz. Bu suretle "Ars su üzerinde idi" demek, su demek olur: "Semâlar ve Arz'in ilk yaratilma günleri olan o günlerde ilâhi saltanat âdetsiz cereyan ediyordu. Zîrâ diger âyetlerde geldigi üzere "Sümme'stevâ ale'l-Arsi" misdaki bundan sonra tecellî etti. Hilkatte âdetullah, halkin yaratilma baslangicindan sonra zahir oldu". -Bu bâbdaki degisiklikler, bu cereyan ve istivadaki tekaddüm ve teehhür, Allah'in zatî sifatina degil, fiilî sifatina dönücü oldugundan müskillik vârid olmaz.- Gerçi ondan sonra da sirf Allah'in irâdesini gösteren âdet hilafi vakialar yine vardir. Fakat bununla henüz hiçbir âdet bulunmamasi arasindaki fark da açiktir. Ilk günlerde âlem, sirf bir tûfân hâlinde idi denebilir. Bu veçhile "Arsuhu ale'l-mâ'" terkibinin vaz'î ma'nâsi degil, kinaye yoluyla lâzimi ma'nâsi alinmak, "Sümme'stevâ afe V-Ars"tekaabülüne mülayim ve bi'1-vücûh uygun oldugu anlasilir... Cereyan, bariz vasfi olan seylerden rüzgâr ile kinaye yapilmayip da bilhassa suyun tercih olunmasinda elbette su hakikatine husûsî bir ehemmiyet atfettirecek bir nükte ve hizmet vardir ki, düsünmek lâzim gelir. Biz bunda ¦"¦Canli olan herseyi sudan yarattik" (el-Enbiyâ: 30) ma'nâsma bir isaret buluyoruz. Bâzi hadîsler ve eserlerden anlasildigina göre altinci gün hayvanlarin yaratildigi devirdir ki, Âdem bunun ikindisinde, yânî sonunda yaratilmistir. Demek ki o gün, ilâhî saltanat hayât yaratmakla cereyan ediyordu. -Bir de zamâmmizdaki tecrübî bilgilere göre hidrojen gazi, cisimlerin en hafifi ve basiti oldugu gibi, bütün unsûrî maddelerin bile asli gibi düsünülmekte ve henüz basît sayilan diger ecsâm atomlarinin hidrojen atomlarindan terekküb ettigi bahis konusu edilmektedir ki, pek dikkat edilmeye lâyiktir.- (Hakk Dîni, IV, 2758-2761).

[294] Yânî diledigi kimselerin rizkini genisletir, dilediklerininkini de daraltir. Allah, onu faydalarinin çoklugundan dolayi dolulukla vasifladi ve onu, sulamak ve vermekle hiç eksilmeyen pinar gibi kildi, bunu tbnu'1-Esîr söyledi. "Biyedihi" lafzinin ve benzerlerinin hükmü, te'vîl ve tefviz bakimindan mütesâbihlerin hükmüdür. Sünnet imamlari bunu ve benzerlerini tefsîr etmeksizin îmân eylemenin vücûbu üzerindedirler. Bu lafizlar "Nasil" denilmeksizin, zahirleri üzere cereyan ederler. Buhârî bunu Tevhîd'de, en-Nesâî de bir kismini Tefsîr'de rivayet etmistir (Aynî ve Kastatlânî).

[295] Bu hadîsin bir rivayeti Mezâlim Kitâbi'nda da geçmisti.

Necvâ, yavasça söz söylemeye denir ki, fisildasmak ta'bîr olunur. Ibnu'I-Esîr en-Nihâye'de: Necvâ isimdir, masdar yerindedir, kiyamet gününde Allah'in mü'min kuluna gizlice hitabidir, demistir. Sarihler de: Necvâ, Allah ile mü'min kulun arasindaki kiyamet günündeki gizli konusmadir ki, bunda kulun günâhlari gizlice kendisine sayilir; bu, Allah'in fadlidir, demislerdir

[296] Bi se'r-rifdu"l-merfûd" (Âyet: 98), "Ne fena rifddir bu merfûd"; "Ne kötü ianedir bu yapilan iane, yânî la'net".

Rifd, aslinda dayansin diye bir baskasina izafe edilen seydir. Meselâ eyerin ve semerin altina vurulan keçe, birine yapilan iane, verilen atiyye rifd'dir. Burada cehennem atesine vird, la'nete rifd ta'bîr olunmasi, tahakküm için belîg bir istiaredir. Vird, su hissesi; Vurûd, suya gitmek; îrâd, suya götürmek, Mev-rûd, varilan su'dur.

Tabîbler istilahinda Zefîr, nefes almak, Sehîk nefes vermektir. Fakat lügatte Zefir, solugu uzun uzadiya içeri çektikten sonra d.sari vermektir ki, derdli ve mihnetli kimsenin hâlidir, gögüs geçirmek ta'bîr olunur. Sehîk da aglarken hiçkirmaktir ki, fazla teessürden meydana gelir. Çocuklarin aglamasi da böyle olur. Bundan baska bir de esegin anirmasinin evveline Zefir; âhirine Sehîk denilir ki, biri girdirmek, biri çikarmaktir. Hâsili lügat bakimindan Zefir ve Sehîk, normal nefes alip verme degil, iztirabh bir sesle nefes alip vermedir...>(Hakk Dîni, IV, 2822).

[297] Zulef, Zulfe'nin cem'i ve Arapça'da cem'in en azi üç oldugu için bununla ikisi gündüz tarafinda, üçü de geceden olmak üzere tam bes vakit namaz emredilmis oldugu açiktir. Gündüz namazlarinin kiraatinde açiktan okumak mes'elesinde sabah namazi, gece namazlarindan sayilmasi bakimindan, gündüzün iki tarafindan murâd ögle ve ikindi, gecenin yakin saatleri de aksam, yatsi ve sabah olmak lâzim gelir ki, su âyette de böyledir: "Günesin kaymasi ânindan gecenin kararmasina kadar güzelce namaz kil. Sabah namazini da (kil). Çünkü sabah namazi sâhidlidir" (el-Isrâ: 78). Bu suretle ögle ve ikindiye gündüzün iki tarafi denmesinin vechi sudur: Sabah gündüzün kökü, günesin dogmasindan zevaline kadar da gövdesi, zevalden sonra Ögle ve ikindi de batmasina kadar, zaman degisikliklerinin bariz hadleri olan taraflaridir. Ser'an da gündüzün sabah, ögle, ikindi olmak üzere baslica üç tarafi vardir.. (Hakk Dîni, IV, 2831-2832).

[298] Bu hadîsin bir rivayeti Namaz Kitabi, "Namaz keffârettir bâbi"nda geçmisti.

[299] Edgas, dâd'in kesriyle Dtgs'm cem'idir. Digs, yasi kurusu karisik ot demeti demektir. Hu/um, uykuda görülmüs bos hayâldir ki, îhtilâm bundan alinmistir. Binâenaleyh "Edgâsu ahlâm"terkibi, tesbîhî izafettir ki, "Edgâs" gib\ karmakarisik ahlâm, demet demet vehimler karisigi, hayâller yigini düsler demektir Lügatte Hulum vcAh/âm, umûmî olarak ru'yâ hâdiselerinden daha umûmî kullanilirsa da burada ru'yânin mukaabili olarak kullanilmis oldugu meydandadir (Hakk Dîni, IV, 2863).

[300] Âyet, bir Öncekiyle beraber söyledir: "Onlarin çogu Allah'a îmân etmez, itte Allah 'a ortak katanlardir. Onlar herkesi kaplayacak ilâhî bir azabin kendilerine gelip çatmasina yâhud kendileri farkinda olmayarak, onlara ansizin kiyametin kopup gelmesine karsi kendilerini emîn mi gördüler?" (Âyet: 106-107).

Mekkeliler "Tanri birdir, ortagi yoktur. Melekler onun kizlaridir" derlerdi. Putlara tapanlar "Tanri birdir, putlar ibâdete müstehikk olmak hususunda onun ortaklaridir" derlerdi. Yahudiler "Tann birdir, Uzeyr onun ogludur" derlerdi. Hristiyanlar da "Tanri bîrdir, Mesîh onun ogludur" derlerdi. Bunlardan hiçbiri mü'min degildir (Beydâvî). Imâm Râgib'a göre bu âyetteki sirk'ten mak-sad, riya ve nifaktan ibaret olan "küçük sirk" veya "gizli sirk"tir. Yine onun beyânina göre: "Bâzilari buradaki Musrikûn'u, dünyâ serekine, yânî agina düsmüs olanlar diye tefsir etmistir" (H. B. Çantay, Kur'ân-i Hakîm ve Meâl-i Kerîm)

[301] Buhârî nüshalarinin çogunda en bastaki 163 ile buradaki 164. bâblarda "Bâb" sözü hazfedilmistir.

[302] Yûsuf Peygamber, peygamberlik serefi ve arka arkaya üç peygamberin oglu olmakla beraber bütün ahlâk güzelliklerini kendisinde toplamistir. Bu hadîsin bir rivayeti Peygamberler Kitâbi'nda da geçmisti.

[303] Rasûlullah'in "Yûsuf, bütün insanlarin en sereflisidir" demesi, Yûsuf'un bir peygamber olmasi ile beraber, bir soydan arka arkaya peygamber gönderilen dört peygamberin dördüncüsü bulunmasmdandir. Hakîkaten insanlik târihinde böyle peygamber oglu peygamber oglu peygamber oglu peygamberin, Yûsuf'tan baskasi bilinmemistir.

Bu hadîsin biraz farkli bir rivayeti Peygamberler Kitâbi'nda da geçmisti.

[304] Buhârî bu hadîsi Sahîh'imn birçok yerinde getirmistir, buradaki metnin de ayri ayri dört tabiîden alindigi açikça görülmektedir. Bu hadîs Ifk bâbi'nda en genis bir metinle getirilmis ve gerekli açiklamalar orada verilmisti.

Hadîsin buradaki basliga uygunlugu "Güzel bir sabr" sözünün hem baslikta, hem ue hadîste geçmekte olmasi bakimindandir.

[305] Yânî Ya'kûb o zaman bu sözü söyleyip güzel bir sabir gösterdi. Simdi bana da onun söylediginî söyleyip, onun yaptigi gibi güzelce sabretmek düsüyor.

[306] Dikkat edilmelidir ki, bu âyette hiçbir Isim açikça söylenmeyerek hâdise sâde kinayelerle tamamen sirrî ve gayet vecîz bir surette ifâde edilmistir. Bununla beraber zamirlerin müzekker ve müennes farklari, vazih oldugu için ifâdede hiçbir karisiklik yoktur. Lisânimizda ise bu vecîzlik mümkin olmuyor (Hakk Dîni. IV, 2855).

[307] Belacihtu" lâfzinda iki okuyus vardir: Biri fâ'nin fethi, digeri de ötresi iledir. tbn Mes'ûd "Heyte leke" gibi, bunu da ötre okumustur.

[308] Hadîsin baslikla ilgisi, hadîsin devaminda "Ebû Sufyân, Peygamber'e geldi de: Sen Allah'a lâati ve hisimlara ilgiyi ve iyiligi emredip duruyorsun, kavmin ise helak oldu. Artik onlar için duâ et" fikrasi bulunmasi bakimindandir.

Bu hadîsin bir rivayeti Yagmur Duasi Kitâbi'nda geçmisti. Ibn Mes'ûd, âyetteki dumani o hâdiseye; büyük batse'yi de Bedir harbindeki yenilgilerine ham-letmistir. Çünkü Bedir'de ileri gelenlerden yetmisi öldürüldü. Yetmis kisi de esîr edildi. Bu onlari âyette de ifâde edildigi gibi, hakîkaten çok büyük bir siddet ve savletle yakalayis idi.

[309] Tefsîri verilen bu ta'bîrler, âyetin devaminda geçmektedir: "Azîzin karisi da söyle dedi: Simdi hakk meydana çikti. Ben onun nefsinden murâd almak istedim. O Ise sekksiz sübhesiz dogru söyleyenlerdendir" (Âyet: 51).

[310] Hadîsin basliga uygunlugu "Eger ben zindanda Yûsuf'un kaldigi gibi uzun zaman hapis kalsaydim, onu hapisten çagirmaga gelen kisinin da'vetine hemen icabet ederdim" sözünden alinir.

Hadîsin buradakine göre takdîm-te'hîrli bir rivayeti el-Bakara: 260 âyetinin tefsîri sirasinda geçmisti.

Lût Peygamber'e dâir olan fikra su âyete isaret etmektedir: "Lût: Âh, size yetecek bir kuvvetim olsaydi yâhud sarp bir kaleye siginabilseydim, dedi" (Hûd: 80).

[311] Hadîslerin basliga uygunluklari meydandadir. Ikinci hadîs, birincinin baska bir rivayetidir. Buhârî onu burada kisaltilmis olarak getirdi. Âyetin tamâmi söyledir: "Nihayet rasûller ümîdlerini kesecek hâle geldikleri ve onlar yalana çikarildilar zannettikleri vakit, onlara nusratimiz geldi de dilediklerimiz kurtulusa erdirildi, mücrimler güruhundan ise azabimiz asla geri döndürülmez".

[312] Âyetin tefsiri: Herbiri için önünden ve arkasindan birtakim muakkiblar, ta'kîb edici kuvvetler vardir ki, onu korurlar. Herbirinin sözünü ve fiilini zabteder veya o kimseyi mütevâliyen hifzederler ki, Allah'in emrindendîrler. Yânî bu ta'kîb kuvvetlen "Rûh, Rabbimin emrindendir de!" (el-îsrâ: 85) ma'nâsinca, Allah'in emrinden ibaret birtakim ruhlar veya meleklerdir. Binâenaleyh herbi-rinizin bütün sözleri ve hareketleri Allah'in murakabe ve muhafazasi altindadir. Ve bu ta'kîb ve muhafaza altinda olmak iledir ki, hâlin devami, hâllerin cereyani mümkin olur... (Hakk Dîni, W, 2964).

[313] Ayetin tamâmi meâlen söyledir: "O gökten bir su indirmistir de vâdîler kendi mikdârlarinca sei olmustur. Sel de yüze çikan bir köpük yüklenip götürmüstür. Bir zînet veya bir meta' aramak için ateste üzerine yaktiklari seylerden (ma'-denlerden) de böyle bunun gibi bir köpük meydana gelir, tste Allah hakk ile bâtili böyle çarpistirir. Amma köpük atilir gider. Insanlara fâide verecek olan seyegelince. iste bu, yeryüzünde kalir. Allah böylece misâller getirir"'(Âyet: 17)

[314] Âdem kissasi alti sûrede tekerrür etmistir. Bunlar: et-Bakara: 30-38, el-A'râf: 50, el-Hicr: 26-42, el-Isrâ: 61-70, eJ-Kehf: 50, Tâhâ: 115-124. sûreleridir. Bu kissadan maksad el-Bakara Sûresi'nde Allah'in ni'metlerini; el-Hicr Sûresi'nde Allah'in insani topraktan, cinni atesten halk edip bu iki maddenin birbirinden üstün olmadigini, Iblîs'in kendini Âdem'den hayirli telâkki etmesinin de bir aldanma ve cehalet eseri sayilmasi lâzim geldigini; el-Isrâ Sûresi'nde insanlarin fitnelerini; el-Kehf Sûresi'nde insanin düsmani olan Iblis ve onun cinsinden olanlarla dostluk kurmanin ne kadar kötü birsey oldugunu; Tâhâ Sûresi'nde ise insanin zaaf hâllerini ve bundan dolayi her zaman Allah'in yardimina muhtaç bulundugunu hatirlatmaktir. Mü'minlerin ibret almalari için adi geçen kissa bu alti sûrede böyleee ve lüzumuna binâen tekrarlanmistir (Prof. M. Tayyib Okiç, Tefsir Takrirleri, 1952).

[315] Ve rahimler neler eksiltir, neler artirir? Aldigi alûhta ne tahlîl yapar, ne maddeler çikarir, neler ilâve eder, kendisinde gizliden sarfettigi ne, büyülttügü nelerdir? Tasidiginda neyi sakatlar, neyi tamamlar, ikinci olarak müddet i'tibâriyle: Vakti er mi, geç mi olur? Çocugun hilkati belirmeden mi, belirdikten sonra mi? Hamlin en az müddetinde mi, en çok müddetinde mi veya ikisi arasinda mi dogurur? Üçüncü olarak aded i'tibâriyle bir mi, Iki veya daha ziyâde mi olur?

Allah hep bunlari, bu bilinmez zannedilen sirrlari bilir. Dogumlarda mu'-tâddan eksik veya fazla olarak vâki' olan seyler bile kör körüne vâki' oluvermis birtakim galatlar, yanlislar degil, sirr âleminde Yüce Allah'in ilmi altinda cereyan eden seylerdir. Bunlar tabîat da'vâsi aleyhine irâde delili oldugu gibi, ayni zamanda ilme de dayanirlar. Bir hayât ilmi vardir ki, onu bilen ve yaratmaya kudreti olan, böyle diledigini yapabilir. Bir rahimin döktügü kan, yetistirdigi yumurta, aldigi asi, besledigi evlâd, eksik veya zâid hâiz oldugu bütün hayatî faydalar ve hususiyetler hepsi bir bir ilim ile ve hesâb iledir. Hem sâde bunlar degil, hersey Allah'in indinde bir mikdâr, bir ölçü iledir... {Hakk Dîni, IV, 2962-2963).

[316] Hadîsin basliga uygunlugu meydandadir. Bunun az degisik bir rivayeti el-En'âm: 59. âyetin tefsirinde 145 rakamiyle de geçmisti, Insâallah Lukmân: 34. âyetinin tefsirinde de gelecektir.

[317] Bununla "O küfredenler: Ona Rabb Inden bir mu >cize mdinlmeh derle, Sen ancak bir munzirsin, her kavmin de bir hidayet 7) kelâmina isaret etmistir. Lâkin bu, bundan önce geçen er-Ra d Sur dir Zahir olan bunun burada zikredilmesi, mustensihlenn bazisindan olmasi dir' Burada "Hadi" lâfzini "Da'vet edici" ile tefsir etmistir (Ayni).

[318] Âyetin devami, bir sonrakiyle birlikte söyledir: "Allah insanlara böyle misâller getirir. Olur ki onlar, çok iyi düsünüp ibret alirlar. Kötü bir kelimenin hâli de (gövdesi) topragin üstünden kopanhvermis kötü bir agaç gibidir ki, onun hiçbir sebati (tutunma ve yerinde kalma kaabüiyeti) yoktur" (Âyet: 25-26).

[319] Basliga uygunlugu, güzel agacin hurma olmasi yönündendir. Müslümânin agaca benzetilmesirideki hikmet, agacin saglam bir kök ile ayakta duran gövde ve yüksek dala mâlik olmasidir, îmân da böyledir. Üç seyle tamâm olur: Kalble tasdîk, dille söylemek ve bedenle amel.,

Bu hadîsin bâzi rivayetleri tüm Kitâbi'nin dört yerinde geçmisti

[320] Bu hadîsin bir rivayeti Cenazeler Kitabi, "Kabir azabi bâbi"nda da geçmisti.

Hasan Basrî Çantay'in Meâl-i Kerîm Indeki hasiyelerde güzel bilgiler toplanmistir (I, 382).

[321] Bunun bir rivayeti de Bedir gazvesi bâbi'nda geçmisti.

[322] Buhari, adeti üzere süre içinde geçen ta’birlerin tefsirlerini nakletmistir. Bunlarin geçtigi ayetlerin tamaminin okunmasiyle daha da iyi anlasilacagi meydandadir,

[323] "Ebû Hureyre bunu Peygamber'e eristirir" seklindeki bu rivayet tarzi, "Pey-gamber'in söyle buyurdugunu isittim" yerinde kullanilmistir. Ebû Hureyre'nin dogrudan Peygamber'den isitmesini tasrîh etmeyip de böyle bir ifâdeye meyle-dilmesinin sebebi, râvî Ebû Hureyre ile Peygamber arasinda diger bir râvînin bulunmasi ihtimâlinden dolayidir.

[324] es-Sihâb yüksek ve parlak olan ates su'lesIne denir. Sârih der ki, seytânlar haber çalmak için asumana yükseldiklerinde, onlari def etmek üzere meleklerin attiklari su'leli ates mermilerinde kullanilmasi gâlib olmustur. Halk ona yildiz kaymasi ta'bîr ederler. Allah Taâlâ "Fakat onu delip geçen bir alev ta'kîb etmistir" (es-Sâffât: 10)

buyurmustur ki, gökten yere dogru karanligi delip geçen bir alev demektir (Kactmûs Ter.).

[325]

Bu da yukariki hadîsin aynidir, fakat burada bâzi ziyâdelik ve degisikliklerle beraber isitmenin açikça belirtilmesi gibi fâideler vardir.

Basliktaki âyet ile burada getirilen hadîs su âyetleri tefsîr etmektedir: "Hakikat biz, en yakin gögü bir zînetle yildizlarla süsledik. Onu her mutemerrid seytândan koruduk. Ki onlar Mele 7 A 7a 'ya kulak verip dinleyemezler, her yandan kovularak atilirlar. Onlar için ardi arasi kesilmez bir azâb vardir. Meger ki içlerinden bir çalip çarpan olsun. Fakat onu da delip geçen bir alev ta'kîb etmistir" (es-Sâffât: 6-10).

Bu âyetlerde açikça bildirildigi üzere bu kulak hirsizlari el-Meleu 'l-A 'la denilen ve vahy tasiyicilari olan meleklerin yanlarina sokulamazlar. Yalniz dünyâya en yakin olan birinci kat semâya yaklasabilirler ve oradan çaldiklari birkaç kelimeyi kâhinlere yetistirerek fesâd vesîlesi edinirler ki, bu da haddizatinda bir imtihandan ibarettir. Sihâb denilen gök hâdiseleri vahy diliyle böyle îzâh edilmistir. Bu hususta doyurucu açiklamalar için Hakk Dîni Kur'ân Dili tefsîrin-. den bu âyetlerle ilgili kisimlarin okunmasi tavsiye edilmeye deger: IV, 3047-3052.

[326]

Hicr, Salih Peygamber'I yalanlamis, bu suretle bütün peygamberleri yalanlamis olduklarindan toptan helak edilen Semûd kavminin merkezlerinden biridir. Bu hadîsin bir rivayeti Namaz Kitabi'nda "Yere batirilmis yerlerde, yurtlarda namaz bâbi"nda geçmisti (es-Salât, 53. bâb).

[327]

Bu hadîsin bir rivayeti Tefsir Kitâbi'nin evvelinde "Fâtihatu'l-Kitâb hakkinda gelen seyler bâbi"nda geçmis ve bununla ilgili bâzi açiklamalar orada verilmisti.

[328]

Basliktaki âyette ve bu hadîslerde zikredilen Mesnâ'mn veya Mesnât'm cem'i olan Mesânî kelimesi çok ma'nâli ve çok cem'iyyetli bir kelimedir. Tesniye ve istisna maddesi olan "Senyun"den de, "Sinâ"vç "Senâ"dzn da türemis olabilir. Bu cümleden bükülmek, kivrilmak veya katlanmak veya tekrar edilmek suretiyle ikilenen veya diger birsey eklemekle takviye veya tenvî' edilen herhangi bir seye "Mesnâ" denilir ki, ikiser, ikili, mükerrer, bükülü, müekked, muhkem, çifteli, büklüm, büklümlü, katli, kivrimli... ma'nâlanna gelir. Ibn Abbâs'tan bir nakle göre Mesânî'de müstesnâhk ma'nâsi dahî vardir. Zîrâ istisna dahî "Se-rap'den türemistir... Bir de "Isnâ"ûan mîm'in Ötresi ile "Musnâ"nm cem'i olabilir ki, "Sena" yânî övme yeri demek olur. Sonra ez-Zumer: 23'de buyruldugu üzere, Kur'ân'a da "Mesânî" denilmistir.

Simdi bu âyetteki "Seb'an mine'l-mesâni'"den anlasilan ma'nâ, "Mesânî" denilen seyler cinsinden muazzam, benzersiz yedi sey demektir. Bu ise mücmeldir, muradin ta'yîni ayrica delile muhtaçtir... Buradaki ve diger hadîslerle "Seb 'an mine 'l-mesâni'"den murâd, Ümmü'l-Kur'ân olan Fatiha oldugu ve bundan dolayi Fatiha'nm "es-Seb'ul-Mesânî" ismini aldigi ve Kur'ân-i Azîm bunun bir tefsiri bulundugu tebeyyün etmistir. Ve demek ki "Seb'an mine'l-mesânV'de "Min", yalniz teb'îziyye degil, ayni zamanda beyâniyye'dir. -Ma'lûmdur ki "Min"in beyâniyye olmasi, teb'îziyye ma'nâsini düsürmek lâzim gelmez.-"MesânV de yedi mesânî demektir. Yânî Fâtiha'yi teskil eden yedi âyet, Mesâ-nî'den, Kur'ân'dan oldugu gibi, basli basina yedi mesânîdir. Ve bütün Kur'ân'-in bir vasfi olan Mesânî mefhûmu, bunda müstesna bir surette katlanmistir. Her namazin her rek'atinde okunan, sûre zammetmekle katlanan, Kur 'ân 'in her hatminde, dualarin evvel ve âhirinde tekrar edilen, nûn ve mîm fâsilalariyle iki nagme üzerine cereyan eden, her âyeti çifte bir mazmunu ihtiva eyleyen ve umûmî hey'eti dâreynde kullarin en büyük maksadlarma hidâyetle Allah'a hamd ve sena hakikatinde toplanan Ümmü'l-Kur'ân, hakîkaten her senaya lâyik öyle mesnâ ve müstesna en büyük bir ni'mettir.. (Hakk Dîni, IV, 3074-3076).

Mucâhid de: "Takaasemû billahi" («i-Nemi: 49).

[329]

Nitekim o muktesimlere, Kur'ân 'i parça parça etmek isteyenlere azâb indirmistik1'; "Kendilerine kitâb verdigimiz kimseler sana indirilen (bu Kur'ân) ile sevinirler. Fakat o güruh içinde onun bir kismini inkâr eden kimseler de vardi... " (er-Ra'd: 36) medlülünce, hoslarina giden bâzisina inanip, bâzisini inkâr etmek suretiyle Kur'ân'i parça parça etmek istiyorlardi...

[330]

Hadîslerin basliga delâletleri meydandadir.

[331]

Yâni her hayât sahibi için vukuu kesin olan ölüm gelip de Rabb'ine kavusuncaya kadar. Müfessirler buradaki "Yaktn"in "Ma'Iûm" ma'nâsina, yânî henüz vâki' olmamis, fakat vuku' bulacagi yakînen ma'lûm olan o muteyakkan sey demek oldugunda müttefiktirler... Müfessirler toplulugu, bu "FafciV'den mu-râd, ölüm oldugunu kabul etmektedirler. Çünkü ölüm, her hayât sahibi için en muteyakkan olan bir seydir. Teklif sinirinin da sonudur... {Hakk Dîni,, IV, 3080).

[332]

Rûhu't-Kudüs, Kudsiyet Ruhu, yâni hiçbir saibe ile lekelenmek ihtimâli olmayan paklik ruhu, her emniyete sâyân, mukaddes, tertemiz ruh demektir ki, Cebrail'dir. Nitekim bu 102. âyetteki "Emîn Rûh" da odur. "Biz onu Rûhu'l-Ku-düs'le te'yîd ettik" (el-Bakara; 87,253) ilâhî kavlinde oldugu gibi, burada Cebrail'in "Rûhit'l-Kudüs" unvâniyle zikri, kâfirlerin iftiralarini siddetle redd için Peygamber'in nezâhet ve kudsiyetinin kemâlini açikça tesbît etmek nüktesiyle ilgilidir. Yânî, yâ Muhammed, Kur'ân öyle mukaddes bir kitâbdir ki, bunu sana hiçbir saibe ile lekeli olmak ihtimâli olmayan Rûhu'l-Kudüs, Rabb'inden indirmekte, hem de hiçbir bâtila mahall olmayacak surette hakkiyle indirmektedir. Binâenaleyh bu Kitâb bütün muhtevâsiyle hakk bir kitâb ve sen de Rûhu'l-Kudüs'e sâhib hakk bir rasûlsün (Hakk Dîni, IV, 3125).

[333]

Bunun tamami söyledir: "Sizi Allah yaratti. Sizi yine O öldürecek. Içinizden kimi bildikten sonra (çocuk gibi) hirsey bilmesin diye en asagi ömre kadar geri götürülür. Allah herseyi hakkiyle. bilen, kemâliyle kaadir olandir".

[334]

Bu duadaki "Ömrün en rezîli" ta'bîri, en degersizi, en asagisi ma'nâsinadir. Katade, ömrün en düsügünün sinin doksan yastir, demis; AK de yetmisbes; Enes ibn Mâlik yüz yas olarak ta'yîn etmislerdir, tkrime'den gelen bir haberde Kur'-ân okumaya devam eden, ömrün en degersizine döndürülmez, denmistir. Ta-bakaat kitâblannda hadîs ile mesgul olanlarin ömrün en degersizinden korunmus olduklari kabul olunabilir.

[335]

Buhârî bu hadîsin biraz daha uzunca bir rivayetini Kur'an'in Faziletleri Kitabi "Kur'ân'm te'Iîfi bâbi"nda da getirmistir. Ibn Mes'ûd'un "A/m itâki'l-uvett" sözü, "Inmesi kadîm olan sûrelerden" demektir; "Ve hunne min telâdt" sözü de "Ilk kazanilanlardan ve ezber edilenlerden" (yâhud ilk elde edip ezberlediklerimden) ma'nâsinadir.

[336]

Bu "Târeten uhrâu lafzi vesilesiyle su âyetleri okuyalim: “Yerde sizin için bîr zamana kadar yerlesip kalmak ve geçinmek (mukadderdir. Allah) Dedi ki: Orada yasayacaksiniz, orada öleceksiniz, yine oradan (diriltilip) çikarilacaksiniz" (eS-A'râf: 24-25). Hz. Alî bir hutbesinde söyle dedi: "Ey insanlar, siz ebediyet için yaratildiniz. Sulblerden rahimlere, oradan dünyâya intikaal ediyorsunuz. Dünyâdan berzaha (kabire), oradan da ya cennete, ya cehenneme gireceksiniz." Aiî bundan sonra su âyeti okuda: Sizi ondan (topraktan) yarattik. Sizi yine ona döndürecegiz, sizi bîr kerre daha ondan çikaracagiz" (Tâhâ: 55)

"Allah sizi yerden ot gibi bitirdi. Sonra sizi yine onun içine döndürecek ve sizi yeni bir çikarisla tekrar çikaracak" (Nûh: 17-18).

[337]

Mescidi Haram, Mekke Mescidi'dir, Ka'be'nin etrafinda ve Ka'be'yi çevreleyen sahadir. Mescidi Aksa da Kudüs Mescidi'dir, buna Beytu'l-Makdis de denilir. Yeryüzünde ilk evvel Mescidi Haram, sonra Mescidi Aksa bina edilmistir. Mescidi Aksa Musa'dan îsâ'ya kadar peygamberlerin toplanma yeri ve vahy menzili oldugu için, Peygamber'in mi'râcinda da yol ugragi kilinmistir. Nitekim Is-râ hadîsinde "Burak'a bindim, Beytu'I-Makdis'e vardim" diye gelmistir.

Bu sûrenin böyle belig ve yüksek bir tesbîh ve tenzih ile baslamasi, zikrolu-nacak acîb fiillerin ehemmiyeti ife ilgilidir. Bunda evvelâ akillan hayrete düsüren Isrâ hârikasini tebcil ve onu tasdîk için kalblerin aritilmasini hazirlama ve makaamm nezâheti hasebiyle tesbih vehimlerinden umumiyetle sakinmayi hatirlatma vardir. Ikinci olarak onu mümkin görmeyen münkirlere karsi Allah Ta-âlâ'nm sifati, noksandan münezzeh bulundugunu ve binâenaleyh acz ve kizb gibi saibelerden uzak oldugunu beyân ile kudret ve ihsanin azamet ve ulviyetini î'lân vardir. Üçüncü olarak zikri gelecek olan Mescidi Aksâ'nin tahribi hâdisesi dolayisiyle de bu tenzihin husûsî bir ehemmiyeti vardir. Dördüncü olarak, umûmî surette bu sûre muhtevasinin ilâhî nezâhet ile alâkasina tenbîh vardir {Hakk Dîni, IV, 3141-3153).

[338]

Hadîsin basliga uygunlugu meydandadir. Buhârî bunu burada iki sened ile getirmistir. Bunu Içecek Seyler Kitâbf nda da getirecektir. Müslim de orada getirmistir.

Mi'râc hadîsinde biri bal olmak üzere, üç kadeh vardi dersen; ben': Bunlar arasinda zidhk yoktur, derim (Aynî).

[339] Bu hadîsi Müslim, îmân Kitâbi'nda daha genis olarak getirmistir. Hadîsin baslikla ilgisi gayet açiktir

[340] Âyetin devami söyledir: "Onlara karada, denizde tasiyacak vâsitalar verdik. Onlara güzel güzel nziklar verdik, onlari yarattigimizin bir çogundan, cidden, üstün kildik."

Bu Izzet ve seref Âdem ogullari'nin güzel bir surete, çok olgun bir mîzâca, orta bir boya mâlik olmalarindan, akil ile, konusma ile, okuyup yazma ile seçkinliklerinden, geçim vâsitalarini bulabilmelerinden, san'atlara kaabiliyetlerIndendir.

Allah katinda mü'min, meleklerden sereflidir. Sebebi de sudur: Melekler-. de sehvetsiz akil, hayvanlarda akilsiz sehvet, insanlarda ise hem akil, hem sehvet vardir. Binâenaleyh kimin akli sehvetine gâlib olursa, o meleklerden mükerremdir; kimin de sehveti aklina galebe ederse, o, yalniz meleklerden degil, hayvanlardan da asagidir (Medârik). Mükerremlik, cismânî ve ruhanî olmak üzere iki nev'idir, Cismânî olani mü'mini de, kâfiri de sâmildir. Rûhânî olani ise ancak Allah'in ikram ettigi peygamberlige, rasûllüge, velilige, îmân ve Islâm'a hidâyete mazhar olan peygamberlere, velîlere ve mü'min kullarina hâss-tir (et-Te'vîlâtu'n-Necmiyye'&tn naklen Hasan Basrî Çantay).

[341] Bu âyetlerin tamâmi söyledir: "De ki: Ona ister inanin, ister inanmayin. Çünkü bundan evvel ilim verilmis olanlar bile kendilerine karsi o tilâvet olununca, çenelerinin üstüne (yüzü koyun) kapanarak secde ediyorlar. Ve: Rabb Hmizi tenzih ederiz. Hakikat Rabb'imizin va'di kaViyyen fiile çikarilmistir, diyorlar. Aglayarak çeneleri üstüne yüzü (koyun) kapaniyorlar ve bu, onlarin derin saygisini artiriyor" (Âyet: 107-109).

[342] Bunun hâsili sudur: Müellifin bu Ibn Mes'ûd hadîsini sevketmesi, âyetteki "Emernâ" nin, o memleketin ni'metli ve refahlilarini çogalttik ma'nâsina oldugunu tenbîh etmektir.

[343] Ey Nuh'un maiyyetinde gemiye bindirip tufandan kurtardigimiz birkaç mü'mI-nin zürriyeti, yânî ey bu günkü insanlar, siz bu mâhiyetinizi düsünmelisiniz, yalniz bunu düsünseniz Allah'tan baska vekîl edinilmeyecegim anlarsiniz. O Nûh hakîkaten çok sükredici bir kul idi, her hâlinde sükrederdi, siz niye nankörlük ediyorsunuz? (Hakk Dîni, IV, 3154).

Müfessirler söyle dediler: Nûh, her ne zaman bir elbise giyse yâhüd bir yemek yese yâhud su içse ardisira "el-Hamdu lillâhî = Hzmd Allah'in" der idi. Bu sebeble Kur'ân'da Nûh "Çok sükreden kul"diye vasiflandi. Onun çocuklari ve torunlari olan bugünkü insanlara: "Ya siz neye sükretmezsiniz, nankörlük edersiniz?" diye serzenis edildi (Aynî).

[344] Ibrahim Peygamber'in putperestleri susturmak için distan yalan gibi görülecek olan bu üç sözü sunlardir:

a. Putlari kirmak için müsriklere karsi: Ben hastayim, diyerek puthânede yalniz kalmasi; bu, bedenî degil, putlardan dolayi bir iç sikintisi idi.

b. Putlari büyük put kirmistir, konusabilirlerse onlara sorun, demesi,

c. Karisi Sâre hakkinda: O benim kizkardesimdir, demesi ki, bu da "O benim dînde bir kizkardesim" ma'nâsma idi. Peygamberler Kitâbi'nda daha genis bilgiler verilmisti.

[345] el-Kasas: 15. âyetten i'tibâren beyân olundugu üzere, Fir'avn'm adamlarindan bir Misirli ile Musa'nin kavminden bir adam dögüsürken, kavminden olan ada min Musa'dan yardim istemesi üzerine, Mûsâ yardima kosmus ve düsmanin gögsüne vurdugu bîr yumruk darbesiyle Misirli'yi öldürmüstü. "Bunun üzerine Mûsâ: Rabb 'im, ben cidden kendime zulmettim, artik beni magfiret eyle, dedi. Allah da onu magfiret eyledi..." (d-Kasas: 16) âyeti geregince magfiret olunmustur.

[346] Hadîsin basliga uygunlugu "Nûh çok sükredici ftirfcu/(d/"kavlindedir. Bunun bir rivayeti Peygamberler Kitâbi'nda da geçmisti.

Himyer, San'â'nin eski adidir. San'â sehri Mekke'den 855 km. mesafede bulunduguna ve cennet kapisinin iki kanadi arasi da bu genislikte olduguna göre cennetin genislik ve büyüklügü hakkinda güzel bir mikyas verilmis oluyor.

Busrâ Ise Sâm'm 90 km. güneydogusunda ve Havran mintikasinda bir sehirdir. Vaktiyle ma'mûr ve saglamlastirilmis idi. HrIstiyanligm merkezlerinden biri olup, meshur Râhib Bahîrâ'nin savmiasi da burada idi. Bu, o asirda en meshur ve ma'mûr bir sehir oldugundan, hadîste Ikinci bir mikyas olarak adi geçmistir. Bu terdîd ile iki mikyas verilmesi, râvîlerden birinin sübhesi eseridir. Hadîste tasvîr edilen bu sefaat, Peygamber'in mahserdeki büyük sefaatidir.

[347] Âyetin tamâmi söyledir: "Rabb'in göklerde ve yerde olanlari en iyi bilendir. And olsun ki, biz peygamberlerin kimini kiminden üstün kilmisizdir. Davud'a da Zebur verdik."

Burada bilhassa Dâvûd ve Zebur'un zikredilmesinin vechi:

a. Kureys, Peygamber'e karsi mücâdele için Yahûdîler'e müracaat ediyorlar. Yehûdîler de "Musa'dan sonra peygamber yoktur, Tevrat'tan sonra kitâb yoktur" diyorlardi. Bununla, onlarin bu iddialari bozulmustur.

b. Bununla üstün kilmanin haysiyetine tenbîh olunmustur. Zîrâ Dâvûd, büyük bir melik idi. Böyle iken, burada onun meiikligi kaale alinmayip da Zebur'un tahsis edilmesi, zikrolunan tafdîlden murâd, mal ve mülk ile degil, ilim ve dîn ile tafdîl demek oldugunu gösterir.

c. Zebur'da Hâtemu'l-Enbiyâ ve O'nun ümmetinin ümmetlerin en hayirlisi oldugu yazilmisti. Nitekim: "And olsun Tevrat'tan sonra Zebur'da da yaz-misizdir ki, Arz'a ancak sâlih kullarim mirasçi olur..." (el-Enbiyâ: 105-107) buyurulmustur. (Hakk Dîni, IV, 3182)..

[348] Basliga uygunlugu "Kiraat" sözündedir, çünkü bununla kasdedilen, Zebur'un okunmasidir. Bununla Davud'a az zamanda çok is yapma kaabiliyet ve meziyeti de verilmis oldugu belirtilmistir. Bu hadîsin bir rivayeti Peygamberler Kitâ-bi'nda da geçmisti.

[349] Hadîsin basliga uygunlugu el-Escafnin ziyâdesindedir. Bu hadîsin birkaç rivayetini Müslim de Sahîh'inm sonunda Tefsîr Kitâbi'nda getirmistir.

"Insanlardan bir topluluk, cinnlerden bir topluluga ibâdet ediyorlardi" sözü hakkinda Taberî söyle dedi: Ibn Abbâs'tan da meshur olan budur. Yine Ibn Ab-bâs'tan bu âyetin Uzeyr'e, îsâ'ya ve onun anasina tapan kimseler hakkinda in digi de rivayet edildi. BinâenaleyhT^e^ iki kavle de uygun ve sâmildir (Müslim Tercemesi, VIII, 594-596, II. hasiye).

[350] Bu da ayni hadîsin baska yoldan gelen kisa bir rivayetidir.

[351] Âyetin tamâmi söyledir: "Sana; Sübhesiz Rabb 'in insanlari çepçevre kusatmistir, demistik, hatirla. (Geceleyin) sana gösterdigimiz o temasayi ve Kur'ân'da la 'net edilen o agaci biz ancak insanlara bir fitne (ve imtihan) yaptik. Biz onlari korkutuyoruz. Fakat bu, onlarda büyük bir taskinliktan baska birsey artirmadi,"

Sana göstermis oldugumuz o rü'yâyi o gece görüsünü, o insanlar için bir fitne, bir imtihandan baska birsey kilmadik. -Rü'yâyi bâzilari el-Feth Sûresi'-nde gelecek olan Mekke fethi rü'yâsi, bâzilari da Bedir'de Kureys ileri gelenlerinden herbirinin yikilacaklari yerleri gösteren Bedir rü'yâsi demislerdir. Fakat bu âyet Mekkî oldugu için Medine'de olan o rü'yâlarla te'vîli uygun olmaz. Sahihi cumhurun beyâni veçhile bu gösterme ve rü'yâ, sûrenin basinda geçen Isrâ âyetindeki "Li-nuriyehu mm âyâtinâ¦' ru'yetine isaret etmis olmasidir. Zîrâ orada. tafsil edildigi veçhile bu hârika üzerine o müsrikler îmân etmek söyle dursun, îmân edenlerden bâzilarinin bile dînden çikmasi gibi büyük bir fitne olmustu... (Hakk Dîni, IV, 3185-3186).

"Kur'ân*da la'net edilmis olan o agaci da" kezâlik onlar için bir fitne kildik. Bu la'netlenmis agaç buradaki hadîste de bildirildigi gibi, zakkum agacidir. Bu zakkum agaci es-Sâffât: 62-67; ed-Duhân: 43; el-Vâkia: 51-55 âyetlerinde geçmektedir.

Ibn Abbâs'm burada iki tefsiri vardir. Birinci tefsiri, ayetteki rü'yâ, uykuda görülen bir düs degil, uyanik olarak gözle görülen bir hakikattir... Ikinci tefsîri de Kur'ân'da la'netlenmis agacin zakkum agaci oldugunu bildirmesidir. Zakkum agaci hakkinda bilgiler, geçecegi sûrelerin tefsirinde gelecektir.

[352] Âyetteki "Kur'âne'l-fecr "den maksad, fecr namazidir. Namaz içinde Kur'ân okundugu için "Kur'ân" denilmis, nitekim rükû' ve sücûdu müstemil oldugu için namaza rükû' ve sucûd da derler. Namazda okunan Kur'ân, Kur'ân'in kendisi olmak da muhtemeldir. Bu namazin yâhud bu Kur'ân'in sâhidli olmasi da gece ve gündüz meleklerinin bunda hazir olmasi i'tibâriyledir.

Bu hadîsin bir rivayeti Namaz Kitabi, "Sabah namazinin cemâatle kilinmasinin fazileti bâbi"nda geçmisti.

[353] Makaamu Mahmûd: Herkesin hamd ile tebcil edecegi muazzam makaam demektir ki, hakikati hamdin müteallaki olan mutlak yakinlik makaami, yânî hadîslerde geldigi üzere livâ'u'1-hamd altinda en büyük sefaat makaamidir {Hakk Dîni, IV, 3194).

Bu makaam söyle de ta'rîf edilmistir: O bir yüce makaamdir ki, orada her ümmet ve bütün beseriyyet Muhammed'in sefaatiyle acele hesâblari görülüp çok uzun ve üzücü bekleyisten kurtularak, ebedî rahata kavustuklarindan, bugünün yegâne sefaatçisi olan Peygamber'imize hamdedip minnetdârhklanni arzeder-ler. Bâzilari Makaamu Mahmûd'u kisaca Sefaat Makaami'dir diye tefsir etmislerdir (Ibnu'1-Esîr, en-Nihâye).

[354] Hadîsin basliga uygunlugu Makaamu Mahmûd sözündedir. Bunun bu isnâd ve metinle bir rivayeti Namaz Kitabi, "Nida sirasinda duâ bâbi"nda geçti.

Da'vetten murâd, ezan lafizlaridir ki, Tevhîd'e da'vettir. Tam olmasi da, sözlerin en tamâmi olan Tevhîd KelimesI'ni müstemil oldugu içindir. Tam ve kâmil olmasinin bir vechi de tebdil ve tagyire ma'rûz olmamasi, kiyamete kadar bakî ve akideleri tamamen toplar olmasidir. "es-Salâtu 'l-kaaime" su kilin mak üzere olan namaz demek oldugu gibi, dâim, Arz ve semâ bakî kaldikça nesh ve tebdile ugramayacak olan namaz ma'nâsina da gelir. "Vesile", lügat yönünden bir büyüge yaklasmaya sebeb olacak sey demektir... {Tecrtd Ter., II, 467-468 "365").

[355] Peygamber deynekle putlara dokundukça, bunlar birer birer yere düsüp seriliyordu...

[356] Rûh denildigi zaman baslica üç bakis noktasi düsünülegelmistir: Mâbihi'l-harekei yânî hareket mebdei, Mâbihi'l-hayât, yânî hayât mebdei, Mâbihi'l-Idrâk, yânî idrâk mebdei. Hareket mebdei düsüncesiyle rûh, maddenin tam mukaabili olarak kuvvet demek olur. Madde veya kuvvet, madde veya rûh denildigi zaman bu düsünce kasdedilir. Bu ma'nâ ruhun en umûmî ma'nâsidir. Meselâ elektrik, bu ma'nâca bir rûh ve her hareket ettirici kuvvet bir rûh demektir. Hayât mebdei düsüncesiyle rûh ise, bundan daha husûsîdir. Zîrâ hayâti kuvvet, mutlak kuvvetten daha husûsîdir. Fakat bunda da iki düsünce vardir. Birisi daha umûmî ma'nâsiyle hayâttir ki, nebatî hayâti da sâmil olur...

Birisi de meshur ma'nâsiyle hayât, yânî hayvânî hayâttir ki, insanî hayâta varip dayanir. Bu ma'nâca rûh nebatî ruhtan daha husûsî ve binâenaleyh onu da içine alicidir. Sonra idrâk mebdei, yânî hissetmeye, duygulanmaya yaklasip bitisen basît vicdandan ma'rifet, akletme, ilim, irâde, kelâm vesaire gibi en yüksek derecelere kadar umûmî olarak suur hâdiselerinin ve binâenaleyh ma'nevî bir hayâtin medari olmak düsüncesiyle rûh gelir ki, ruhun en mümtaz haysiyyetim ifâde eden bu ma'nânm en bariz tezahürü insanî nefiste tecellî ettiginden, buna insanî rûh ismi verilmistir. Insanî nefsi, hayvânî ruhtan ayirdettiren ve insani hakk ma'rifetine ulastirarak kendini ve gayrim bildiren bu rûh hakkinda "Ben ona ruhumdan üfledim" (ei-Enbiyâ: 91) buyürulmustur. Biz bunu kendisiyle duyar, vicdan, irâde, akletme, bâtinî kelâm gibi eserleriyle taniriz...

"Rûh Rabb'imin ermindendir de." Burada "Emr", Umur "un müfredi, yânî Se'n, is; yâhud Evömir'in müfredi, yânî buyurmak ma'nâsina gelir. Müfes-sirlerin birçogu "Min" beyâniyye veya teb'îziyye olmak üzere tefsîr etmislerdir: "Rûh ancak Rabb'imin bilecegi istendir. Ruhun hakîkati öyle islerdendir ki, ilmini Allah Taâlâ kendisine tahsis etmistir..." (Hakk Dîni, IV, 3197-3204).

[357] Hadîsin basliga uygunlugu meydandadir. Bunun bir rivayet îlim Kitâbi'nda da geçmisti.

[358] Âyetin tamâmi söyledir: "De ki: Gerek Allah diye ad verin, gerek Rahman diye ad verin, hangi adi verirseniz nihayet en güzel isimler O 'nundur. Namazinda pek bagirma. Sesini pek de kisma. Ikisinin arasi bir yol tut."

Bu âyetin bas tarafindaki duadan murâd, isim vermektir. Müsrikler Pey-gamber'in "Yâ Allah, yâ Rahman" dedigini isitmisler. Bunun üzerine: "O hem bizi iki tanri edinmekten men' ediyor, hem kendisi iki tanri taniyor" diye miril-danmislardi. Allah, bu her iki lafzin da hattâ diger bütün güzel isimlerin de bir olan Allah'in müteaddid isimlerinden ibaret oldugunu bu âyetiyle açiklamistir (Beydâvî, Medârik).

[359] Bu, küllün cüz üzerine itlâki bâbindandir. Çünkü duâ, namazin cüzlerindendir...

[360] Bu Peygamber'e karsi ilâhî bir tesliyyet ve ikram ifâde eden âyetlerdendir. Su âyetler ve benzerleri de bu kabildendir: "Onlar mü ymin olmayacaklar diye adetâ kendine kiyacaksin" (es-Suarâ: 2); "And olsun, biliyoruz ki onlarin söyleyip durduklarindan gögsün cidden daraliyor" (el-Hicr: 97), "O Allah'tan daha dogru sözlü kimdir? " (en-Nisâ: 87)

Bu el-Kehf: 6. âyetteki "Hadîs", Kur'ân ma'nâsinadir.

[361] Âyet, bas tarafiyle beraber söyledir: "And olsun ki, biz bu Kur'ân'da insanlar için her çesit misâli tekrar tekrar açiklamisizdir. Insanin cedeli (husûmeti) ise herseyden fazladir." Yânî insan cinsinin cedeli, herseyin ceddinden fazladir. Cedel ve Mücâdele, münazara, münâkasa etmektir.

[362] Buhârî bu hadîsi burada kisaltilmis olarak getirdi. Bunu burada getirmekten kas-dedilen ma'nâyi zikretmedi. Çünkü kisa söylemek ve zihinleri keskinlestirip bilemek hususundaki âdeti üzere yürümektedir. Bu kadarcik kismiyle hadîsin geri kalanina isaret etmistir.

Bu hadîsin tamâmi Namaz Kitabi, "Peygamber'in gece namazina tesviki bâ-bi"nda geçmisti. Onun sonunda "Insanin cedeli her seyden fazladir" fikrasi bulunmaktadir. Iste baslik ile hadîs arasindaki uygunluk bu sebebdendir. O hadîs söyledir:

Alî (R) söyle demistir: Bir gece Peygamber (S) Alî ile kendi kizi (ve Alî' nin esi olan) Fâtima'yi ziyaret için geldi de: "Siz ikiniz namaz kilmaz misiniz?" (diye teheccüd namazina tesvîk) buyurdu. Alî dedi ki; Ben: Yâ Rasûlallah! Nefislerimiz Allah'in elindedir, bizi uyandirmak istedigi zaman uyandirir, dedim. Biz böyle cevâb verince, Rasûlullah geri döndü ve bana hiçbir cevâb vermedi. Yalniz yüzünü bizden çevirirken elini dizine vurarak: "Insan emsinin cedeli her-seyden çoktu" buyuruyerdu.

Bununla ilgili açiklamalar orada verilmisti.

[363] Bu, Mûsâ Peygamber'in ledün ilmini bilen Allah'in kuluna ulasmak için genç adamiyle beraber ilim arama yolculuguna çikmasini ve bu yolculukta meydana gelen olaylari anlatan âyetlerin ilkidir. Bu kissa 60.'dan 82. âyete kadar devam etmektedir. Bunu Kur'ân'dan ve mealinden de okumalidir. Hadîs ile âyetler birlikte okununca, kissa daha açik olarak anlasiliyor.

[364] Buhârî bu hadîsi bâzi isnâd ve lafiz farkliliklanyle Sahîh'mm ondan fazla yerinde ayri ayri konulara delîl olmak üzere getirmistir. Birincisi ilim Kitabi, "Musa'nin denizde Hizir'a gitmesinin zikri bâbi"nda geçmisti. Mûsâ Peygamber, Rabb'ine suâl edip:

— Yâ Rabb! Kullarinin Sana en sevgilisi hangisidir? demis.

— "Beni zikreden ve unutmayan" buyurulmus.

— En hâkim kulun hangisi? demis.

— "Hakk ile hükmeden ve hevâsina uymayan."
— En âlim kulun kim? demis.
— "Belki bir hidâyete delâlet edecek veya bir felâketten kurtaracak bir kelimeye rast gelirim diye insanlarin Ilmini tetebbu' edip arastirarak kendi ilimine ekleyen" buyurulmus.
Mûsâ:
— Yâ Rabbi, kullarindan benden âlimi varsa bana göster, demis... Ledünn, -inde gibi bir zarftir. Min iedünnâ, lisânimizda nezdimizden veya
tarafimizdan demek gibidir. Ve görülüyor ki, Min iedünnâ ilmin degil, ögretmenin kaydidir. Maamâfîh ta'lîmin ledünniyeti, ilmin de ledünniyetinI gerektirir olmaz da degildir. Sübhe yok ki, bütün peygamberlerin ilmi Allah tarafindan vahy ve ta'lîm olmak i'tibâriyle ledünnîdir. Fakat burada dikkate lâyiktir ki, "Ve allemnâhu min iedünnâ ilmen'* kaydiyle Hizir'a ta'fîm edilmis olan, Mû-sâ'ninkinden bambaska bir ilim, yânî ledünnî ilimlerden husûsî bir ilim oldugu anlatilmistir. Âyetteki kissalar karînesiyle müfessirler bunu "Gayblar ilmi, gizli ilimlerin sirdan" diye tefsir etmislerdir. Diger ta'bîrle: Mûsâ'nm ilmi, hükümleri tanimak ve zahir ile fetva vermek; Hizir'in ilmî ise, islerin içyüzlerini tanimak idi, demislerdir. Buhârî'nin Sahih'inde rivayet edilmistir ki, Hizir: "Yâ Mûsâ, ben Allah'in ilminden bana ögrettigi bir ilim üzereyim kî, sen onu bilmezsin; sen de Allah 'in sana ögrettigi bir ilim üzerindesin ki, ben onu bilmem" demistir. Bu suretle ledünnî ilim ta'bîri, bu husûsî Ilme daha husûsî bir ma'nâ ile istilah olmustur ki, buna hakikat ilmi ve bâtin ilmi dahî denilmis ve sûfiyye, bu kissaya bir hüccet olarak tutunmustur. Hâsili ledünnî ilim, fikrî cehd ile elde edilemeyip Hakk tarafindan sirf mevhibe olan kudsî bir kuvvenin tecellîsidir. Eser'den müessir'e, vicdân'dan vücûd'a dogru giden bir ilim degil, müessir'den eser'e, vücûd'dan vicdân'a gelen evveli bir ilimdir. Nefs'in vâki'a geçisi degil, vâki'in nefis'te teayyünüdür. Dogrudan dogruya bir kesiftir. Fakat ledünnîla'-bîri, bunun bilhassa Halik esrarina âid olaninda daha ziyâde istilah olmustur. Lisânimizda da bir isin ledünniyâti demek, bâtinindaki gizlilikler ve esrari raa'-nâsinda taninmistir. Bu kissada ilim için arastirma ve sefere bir ragbetlendirme delili vardir..." (Hakk Dîni, IV, 3256-3262).

[365] Ibn Abbâs'in merfû' hadîsinde söyle gelmistir: "Allah her gün Haram Beyti'-nin hacilari üzerine yüzyirmi rahmet indirir: Altmisi tavaf edenler için, kirki namaz kilanlar için, yirmisi oraya bakanlar için." Bunu Beyhakî, hasen bir isnâdla rivayet etmistir (Kastallânî).

[366] Müfessirlerin ifâdelerinden bu kayanin deniz kenarinda meçhul bir kaya oldugu anlasiliyor. Fakat bunun Kudüs'teki ma'rûf Sahre (Kaya) olmasi da muhtemeldir. Zîrâ ma'lûm es-Sahre'den zahir olan budur. Baligin denizdeki yolunu tutup bir delige girmis olmasi da, orada bir su deligine siçramis olmasi ile îzâh olunabilir. Fî'1-vâki' bu Sahre'nin yaninda Mûsâ Ile Hizir bulustugundan sonra, ileride "Yine gittiler ve nihayet bir gemiye bindiler" buyurûlacagi veçhile, gemiye bininceye kadar haylî gitmis olduklarina göre, buradan denize kadar epey bir mesafe bulundugu da anlasilma/ degildir. Ve Allah bilir ki, bu suretle bu vakiada Sahre'nin mukaddeslIk mensei de mündemiçtir" {Hakk Dîni, IV, 3219).

[367] Bir sonraki âyetle ma'nâ daha bütün oluyor: "De ki: Yaptiklari isler bakiminden ençok ziyana ugrayanlari ve kendileri muhakkak iyi yapiyorlar sanarak dünyâ hayâtinda çalismalari bosa gitmis olanlari size haber vereyim mi?'1 (Âyet: 103-104). Gelecek olan baslik, bu sorunun cevâbi olmaktadir.

[368] Su âyetler, Sa'd'in bu tefsirine delîl olmaktadir: "Ofâsiklar ki, Allah'in (kitâb-larinda Muhammed'e îmân etmeleri hakkindaki) ahid ve emrini - onu te'kîd de ettikten sonra bozarlar, Allah'in birlestirilmesini emrettigi seyi keserler, yeryüzünde bozgunculuk yaparlar, iste onlar, ziyana ugrayanlarin tâ kendileridir" (el-Bakara: 27).
er-Ra'd: 25. âyet de bu konuda delîl olabilir.

[369] Hadîsin basliga uygunlugu "Su âyeti okuyunuz..." sözündedir. Çünkü bu ifâde, baslik yapilan âyetin içindedir.
Bu hadîsi Müslim de Tevbe'de ve Münafiklarin Zikri'nde getirmistir.

[370] Bu, sûrenin bir ismidir. Murâdini Allah bilir. Bunun anlami hakkinda güvenilirligi iddia edilemeyen muhtelif bâzi rivayetler de vardir... Binâenaleyh sayilamayacak vecihler Içinde mütesâbihtir. Fâidesi de kendi kendine birakilacak olan aklin, ihtimâller içinde nasil çirpindigini göstererek yüksek arzulara erismekte acz ve hayret mertebesini hatirlatmaktir. Buna Râsihîn'in yâni köklü ilim sâ-hiblerinin ibtilâsi imtihani ta'bîr olunur (Hakk Dîni, IV, 3300-3301).

[371] Hadîsin basliga uygunlugu meydandadir. Bu hadîsi Müslim, "Kitâbu'l-Cennet ve sifati naîmihâ"da getirmistir. Orada hadîsin biraz farklica rivayetleri de vardir: Müslim Ter., VIII. 374, 40-2849.

[372] Bu âyetin basindaki vâv, isti'nâfiyyedir, yâni bir suâle cevâbdir kî, bu suâl, nüzul sebebinden bilinebiliyor. Buradaki hadîs gösteriyor ki, bu âyet, Cibril'in o suâle cevâbini hikâyedir. Nüzul sebebi ile âyetin kendi ma'nâsi buna karine olabilecegi gibi, sûrenin evvelinde "Rûfiana" diye Cibril'in zikri geçmis olmasindan dolayi buna ince bir isaret olmustur {Hakk Dîni, IV, 3311).
"Önümüzde", âhirette; ""Ardimizda", dünyâda; "Ikisinin arasinda", nüzul zamanindan kiyamet gününe kadar herseyIn ilmi Allah'a mahsûstur (Celâ-leyn).

[373] Buradaki bâblar altinda getirilen hadîsler, ayni hadîsin bâzi sened ve lafiz farkla-riyle gelen rivayetleridir. Bu, Âs ibn Vâil, Câhiliyet devrinde sayili zindiklardan Idi. Buna Habbâb'in verdigi cevâb: "Ben Muhammed'e ebedî küfretmem" demektir.

[374] Tâhâ; Allah en bilendir, benzerleri gibi hecâ harflerindendir; "Güzel îsimler"-den yemîn oldugu söylenmis, bâzi lügatlerde "Yâ racul! Behey adam!" demek oldugu da rivayet edilmistir. "Tâ", "Vatae"den emri hâzir, "Hâ", zamîr olarak "bas ona'3 yâhud "çigne onu" diye Rasûlullah'a hîtâb olundugu zikredilmistir... (Hakk Dîni, IV, 3318).

[375] "Fe'fee", Selsâl vezninde, tekellümde fâ harfini çok söyleyen pepeyi kimseye denir, yânî iztirârî fâ Ile tekellüme lisâni çok meyilli olur ki, iki harfte bir lisâni fâ harfine çalinir. "el-Fe'fee", Zelzele vezninde, tekellümde fâ harfini çok söylemek üzere pepeyî olmak ma'nâsinadir.
Temteme, Zelzele vezninde pepe, pepelikten bir nev'dir ki, kelâmi tâ ve mîm harflerine döndürerek söylemekten ibarettir (Kaamûs Ter.1).

[376] Hadîsin basliga uygunlugu "Sen Allah'in elçilik vermekle seçkin kildigi ve kendisi için süzüp seçtigi..." kavlinden alinir. Hadîs, bu senedie Buhari nin Müslim'den ayri olarak rivayet ettigi hadîslerdendir. Bunun Müslim de tarkü senea ve lafizlarla gelmis birkaç rivayeti vardir: Kader Kitabi, "Adem ile Musa mn birbirlerine karsi hüccet ibraz edip çekismeleri babi", Müslim Tercemesi, vui, 126-128 "2652".

[377] Hadîsin basliga uygunlugunu, ma'nâsindan almak mümkindir. Bu hadîsin bir rivayeti Oruç Kitabi, "Âsûrâ orucu bâbi"nda geçmisti

[378] Bu da daha önceki bâbda zikredilen hadîsin baska bir rivayetidir. Basliga uygunlugu "Sen imanlari dünyâ zahmetleriyle bedbaht eden zatsin kavimden alinmak mümkin olur. .

[379] Bu hadîsin bir rivayeti el-Isrâ Sûresi'nin tefsirinde geçmisti. Bu sûrelerin bu vasifla tafdîl edilmeleri sebebi, büyük peygamberlerin kissalarinin ve haberlerinin zikrini ihtiva etmeleridir. Iste "Ümîd edebilirsin, Rabb 'in seni Mahmûd maka-amina gönderecektir" (el-Isrâ: 79) tebsîrini veren Benû Isrâîl Sûresi'nden *iBiz seni âlemlere ancak rahmet için gönderdik" (el-Enbiyâ: 107) tebciline varmis olan el-Enbiyâ Snresi'ne kadar bu bes sûrenin tertibi de bu esas üzeredir... (Hakk Dîni, IV, 3216).

[380]

Timsâl, Allah'in mahlûklarindan bir mahlûka benzer olarak konulmus seyin ismidir. Bunlar yirtici hayvan, kus ve insan sekillerinde düzülmüs heykellerdi, bunlara tapiyorlardi.

[381]

Hadîs basliktaki âyeti içine aldigi için, baslikla hadîs arasindaki uygunluk meydandadir. Bu hadîsin bir rivayeti el-Mâide Sûresi'nin ayni âyetinin tefsiri sirasinda geçmIstI._ Bundan öncekiyle birlikte âyetin bas kismi söyledir: "Allah: Ey Meryem oglu îsâ, insanlara: Allah 'i birakip da beni ve anami iki tanri edininiz, diyen sen misin? dedigi zaman o söyle dedi: Seni tenzih ederim, hakkim olmadik bir sözü söylemekligim bana yakismaz. Eger onu söyledimse elbette bunu bil-missindir. Benim içimde olan herseyi Sen bilirsin. Ben ise Sen 'in zâtinda olani bilmem. Sübhesiz ki, gayblan hakkiyle bilen Sen 'sin Sen. Ben onlara Sen 'in bana emrettiginden baskasini söylemedim: Benim de Rabb 'im, sizin de Rabb 'iniz olan Allah'a kulluk edin, dedim..." (el-Mâide: 116-117).

[382]

Ilkaa, bir nesneyi göz önüne birakmaktir (Ukyânûs). Bâzi müfessirlerin, Pey-gamber'e vahy veya kiraat esnasinda seytân musallat olup da O'na vesveseler verdigi, O'nu yaniltigi veya yaniltmak istedigi yolundaki beyânlari tamamen uydurma ve düzme rivayetlere dayanir. Abdulazîz ed-Debbâg'a göre âyetin meali söyledir: "Biz senden evvel hiçbir rasûl, hiçbir nebî göndermedik kî o, ümmetinin îmân etmesini temenni, arzu ve tergîb ettigi ve buna siddetli bir hirs gösterdigi zaman, seytân onun bu dilegi hakkinda ümmetine ille küfrü tesvîk edici bir fitne, bir vesvese meydana atmis olmasin". Bu âyet "Sen kendini adetâ helak edicisin"(el-Kehf: 6, Yûsuf: 103, Yûnus: 99.) âyetlerinin benzeridir... (el-Ibrîz). Âyetteki "Mâ yulkVs-seytânu'\ "Seytânin ilkaa edecegi" demektir, "Ilkaa ettigi" demek degildir. Kelime, muzârî'dir. Demek seytân, rasûl ve nebilere ilkaaâtta bulunmaya muvaffak olamamis, sâdece buna yeltenmis, fakat Allah onu önlemistir, Allah en bilendir (Meâl-i Kerîm).

Bu, el-Hacc: 52. âyeti hakkinda bir tefsîr özeti:

"Bu âyet, rasûl ile nebî'nin ma'nâlannda fark oldugunu bildirmektedir. Nebî'nin rasûl'den daha umûmî oldugunu ifâde eden bâzi hadîsler de nakledilmektedir. Ser'î örfte meshur olduguna göre, rasûl, kendine vahy olunan ve teblige me'mûr bulunandir. Nebî ise teblige me'mûr olsun, olmasin vahy olunandir. Binâenaleyh her rasûl, nebîdir; her nebî, rasûl degildir... "Erselnâ" fiilinin taallukuna gelince bunu "Kattettuhâ seyfen ve rumhan " kabilinden olarak "Senden evvel baska bir hâlde ne bir rasûl Irsal, ne de bir nebî inbâ etmedik" takdirinde anlamak gerekir. "Ancak o hâlde ki, temenni ettiginde'9 -Temennî'nin esâsi gönlün arzu ettigi seyi nefis ve hayâlde takdîr ve tasvîr eylemektir. Ve bununla nefiste hâsil olan surete "Umniyye" veya "Munye" denilir ki, Fransizca "Ideal" ta'bîr olunur... Su hâlde "Temenni", bir umniyye beslemek, bir mef-kure kurmak demek olur. Idealistler bütün hakîkatin asli "Ene "de oldugunu farzettiklerinden, nefsin "Munye"sini her hakîkatin mensei gibi farzederler ve muvaffak olmus büyük adamlari hep idealist telâkkî eylerler. Bununla Ulûhi-yet ve Nübüvet mes'elesini de hallettiklerine zâhib olarak, Peygamber'i bir ideâl kurmus, bir zaman programini yapmakla ugrasmis, sonra da peygamberlik da'vâsiyle ortaya atilmis bir idealist gibi göstermek isterler. Fakat Kur'ân, bilhassa bu âyet ile anlatiyor ki, Nübüvvet ve Risâlet bir "Umniyye" isi degildir. ' 'O kendi hevâsindan söylemez. O, kendisine vahy olunan bir vahiyden baskasi degildir" (en-Necm: 3) olan Peygambere temennî yakismaz. Çünkü vahy, tama men Hakk'in emridir. "Umniyye"yt seytân karisir. Baskalari söyle dursun, nebî ve rasûl bile beser olmalari bakimindan temennide bulundugu vakit, umniyye-sine seytân ilkaât yapar, hakk olmayan sübheler karistirir. Demek ki, Peygam-ber'in ismeti, yakîni, vahy haysiyetiyledir. Yoksa ictihâdiyle hareket ettigi zaman hatâ mümkindir. "Fe-yensahullahu mâ yilki's-seytânu = Onun üzerine Allah, seytânin ilkaasini nesheder, izâle eder". "Summe yukimullahu âyâtihi = Sonra da Allah o âyetlerini muhkemlestirir", hiçbir veçhile reddi kaabil olmayacak, hatâ ihtimâli bulunmayacak surette kuvvetlestirir. Burada "Summe", zamanda degil, rütbede terâhî içindir. Çünkü ihkâm, nesihten a'lâ mertebededir... (Hakk Dîni, IV, 3412-3416).

Müteâkib âyet söyledir: "(Allah'in buna müsâade buyurmasi) seytânin meydana atacagi fitneyi kalblerinde bir maraz bulunanlara, yürekleri kati olanlara bir imtihan (vesilesi) yapmak içindir. Hiç sübhe yok ki, o zâlimler uzak bir ayrilik içindedirler. Bir de bu, kendilerine ilim verilenlerin, onun (Kur'ân'm) muhakkak Rabb 'inden gelen bir gerçek oldugunu bilip de ona tam îmân etmeleri ve kalblerinde tam bir itmi'nân hâsil olmasi içindir. Sübhesiz ki, Allah (o suretle) îmân edenleri dogru yola iletir" (Âyet: 53-54).

[383]

Hadîsin basliktaki âyetle ilgisi meydandadir. Bunun biraz takdim te'hîrli bir rivayeti Peygamberler Kitabi, "Ye'cûc ve Me'cûc kissasi bâbi"nda geçmisti. Buradaki rivayetin sonunda isimleri verilen üç râvî de bu hadîsi yine el-A'mes'ten, ayni metinle riayet etmisler, yalniz "S«ftâr<5"lafzmi, diger bir cemi' olan "Sekrâ" seklinde getirmislerdir. Bu kelimelerin ikisi de cemi' olup ma'nâda hiçbir fark yoktur.

[384]

Hadîsin basliga uygunlugu açiktir. Bu, Buhârî'nin Müslim'den ayri olarak rivayet ettigi hadîslerdendir.

"Insanlardan kimi de Allah'a yalniz bir taraftan ibâdet eder"; bu, can ve gönülden degil de, bir kenardan, bir husûsî maksad için dindarlik eder veya dil ucuyla müslümân olur, demektir. Baslik içinde gelen tefsirde "Alâ harfin", "Alâ sekkin" yânî "Sekk üzere" ibâdet eder denildigi gibi, tereddüdlü, sübheli bir dindarlik yapar denmis olmaktadir. Bunun nüzul sebebinde bir rivayete göre kalbleri Islâm'a alistirilanlardan Uyeyne ibn Bedr, Akra' ibn Habis, Abbâs ibn Mirdâs birbirlerine: Muhammed'in dînine gireriz, eger bize bir hayir isabet ederse hakk taniriz, yoksa bâtil taniriz, demislerdi.

[385]

Hadîslerin basliga uygunluklari meydandadir. Kays ibn Ubâd'm ifâdesi de bu âyetin Islâm'in ilk harbinin ilk mübârizleri hakkinda indigini bildirmektedir.

Ebû Zerr hadîsinin bir rivayeti Magâzî Kitâbi'nda, "Bedir gazvesi bâbi"n-da da geçmisti.

Bedir'dekI ilk muharebe, münferid mübâreze hâlinde baslamis ve Kureys ordusunun baskumandani Utbe ibn Rabîa, kardesi Seybe ile oglu Velîd'i yanina alarak meydana atilmis ve Hâsim ogullan'ndan cenkçi istemisti. Bunlara Alî, Hamza, Ubeyde ibn Haris (R) karsi çikmislardir. Alî, Velîd'i; Hamza, Seybe'yi tepelemis, fakat Ubeyde ile Utbe birbirlerini yaralamislardir. Alî ile Hamza ye^ tisip Utbe'yi de öldürmüslerdir. Iste Ebû Zerr Gifârî, imanlilarla imansizlari temsîl eden bu iki zümrenin hâlini anlatan "Su ikisi Rabb Heri hakkinda muhakemeye durmus iki hasimdirlar" âyetinin, isimlerini saydigi kimseler hakkinda indigini kesin bir Ifâde ile haber vermistir.

imanlilarla îmânsizlar arasindaki bu hakk ve bâtil mücâdelesi tâ Âdem Pey-gamber'den beri bütün insanlik târihinde süregelmis ve kiyamete kadar da ardi arasi kesilmeden devam edecektir. Hakk Taâlâ bizleri "Kelimetu'Ilahi en üstün kilma yolundaki" bu devamli mücâhede ve mücâdelede imanlilar saffinda yasamak, imanlilar saffinda ölmek ve imanlilar saffinda tekrar dirilip cennette ebedî ve sonsuz ni'metlere nail olmak nasîb eylesin! Âmîn.

[386]

Bundan sonraki âyetler söyledir: "Sonra onu sarp ve metin bir karargâhda bir nutfe yaptik. Sonra o nutfeyi bir kan pihtisi hâline getirdik, derken o kan pihtisini bir çignem et yaptik, o bir çignem eti de kemiklere kalbettik de o kemiklere de et giydirdik. BiVâhare onu baska yaratilisla insâ ettik. Suret yapanlarin en güzeli olan Allah'in sâm ne yücedir! Sonra siz bunun arkasindan hiç sübhesiz ki ölüler olacaksiniz. Sonra siz kiyamet gününde muhakkak diriltilip kaldiralacak-Siniz" (Âyet: 12-16).

Sülâle kelimesi Seli masdarindan alinmistir. Seli, birseyi birseyden rifk ve mülâyemetle siyirip çikarmak demektir. Nitekim lisânimizda da ma'rûf oldugu üzere kilici kinindan siyirip çekmeye "Selli seyf" ta'bîr olunur. Böylece "Fuâle" veznindeki isimler, titredikleri fiile nazaran bazen gaye olurlar,Hulâsa gibi ki, Sülâle bu kabildendir. Bazen de olmazlar "Kulâme", "Kun'ase" gibi... Su hâlde birseyin sülâlesi, o seyden siyrilip çikarilan bir netîce demek olur. Evlâd ve zür-riyete de Sülâle denilmesi bu ma'nâ Iledir. Bu münâsebetle Sülâle ta'bîrinden bir silsile anlami da tahayyül ederiz. Lâkin esâsinda bu anlam sart degildir. Çünkü Sülâle, asim degil, ondan çikarilan hulâsanin ismidir. Iste insan yaratilma mertebelerinde evvelâ böyle çamurdan siyrilip çikarilmis bir Sülâle'den yaratilmistir ki, bu mertebe, ilk insan olan Âdem'in halk olundugu ve binâenaleyh insan cinsinin, insan uzviyetinin ilk basladigi mertebe olmakla hiçbir insan tohumu ile sebkat edilmis degildir.. {Hakk Dîni, IV, 3430-3437).

Yüce Allah bu âyetlerde insanin varlik âlemine çikis, yasayis ve âhirete geçis merhalelerini dokuz safha hâlinde özetlemistir.

[387]

Ebû Zerr'in nüshasinda burada birkaç kelimelik bîr ziyâde ve serhleri daha vardir. Nitekim bunlar, Sultân Abdülhamîd'in nüshasinda da hasiyeye konulmustur. Aynî bu ziyâdeyi yazmadigi için, biz de terkettik

[388]

Hulâsa, Kur'ân, "Toplamak" ma'nâsma olan "Karae" kökünden türemisi "Tilâvet etmek" ma'nâsina olan "Karae"den degil (Kastallânî).

[389]

Ebû Zerr'in rivayet ettigi nüshada burada birkaç kelime ve serhleri daha vardir. Nitekim bunter Sultân Abdülhamîd Hân'in bastirdigi nüshanin hasiyesinde de vardir.

Aynî, bu ziyâdeleri yazmadigi için, biz de bu sebeble onlari terkettik.

[390]

Basliktaki âyete göre, ilk Önce koca, dört kerre arka arkaya hâkimin huzurunda karisina isaret ederek: Karima zina isnâd etmekte ben muhakkak dogru söyleyenlerdenim vallahi! diye yemîn eder. Besincide de: Eger ben yalancilardan isem, Allah'in la'neti üzerime olsun! der. Bunun üzerine kadin kalkar ve kocasina isaret ederek dört defa: Allah adina yemîn ederim ki, su kocam bana zina isnadinda yalancilardandir, der. Besincide de: Eger $u adam bana zina isnadinda dogru söyleyenlerden ise, Allah'in gadabi üzerime olsun! der.

[391]

Bu çocuk ile anasi arasindaki hususta icmâ'dir. Keza çocuk ile anasi tarafindan olan pay sahihleri arasinda da böyledir... (Aynî).

[392]

Hadîsin basliga uygunlugu, içinde zikredilen âyetten alinir. Hadîs, ayni isnâd ve metinle kismen Sehâdet Kitâbi'nda, "Bir kimse birsey Iddia ettigi yâhud zina isnâd eyledigi zaman beyyine aramasi lâzim gelir bâbi"iida da geçmisti.

'Serîk ibn Sehmâ, bu Sehmâ Serîk'in anasinin ismidir, babasi Abde el-Aclânî'dir. Bu Abde ise Âsim ibn Adiyy'in amcasi ogludur. Hilâl ibn Umeyye'-nin karisi da Âsim ibn Adiyy'in kizidir.

Meclisîe bulunanlarin kadina yaptiklari hatirlatma ve bundan önce de Pey gamber'in: La'netlesme yemininden dönecek var mi? suâli, kadinin yalan yere yemîn etmesini önlemek içindir.

Dâvûdî: Bu hadîslerde haber verilen iki vakia bir zamanda vuku' bulmus ve âyet de ikisi hakkinda inmis bulunmasi muhtemeldir, dedi. Nevevî de, âyetin iki vakia hakkinda indigini, fakat Hilâl'in la'netlemesinin Önce vâki' olmasi ihtimâlinin ziyâde oldugunu söyledi. Cumhur Ia'netlesmenin hükmü, la'netIesme ile veya hâkimin ayirmasiyle kari-kocanin ayrilacagi seklinde oldugunda ittifak etmislerdir. Çok agir bir sehâdet ve yemin olan bu Ia'netlesmenin kari-kocaya sabit olan fâidesi, kocanin zina iftirasi atma cezasi olan seksen deynekten kur-tulmasidir. Nitekim Hilâl ibn Umeyye, Peygamber'e: Allah, arkami deynekle-me cezasindan kurtaracak bir vahy indirecektir, demisti. Ayni zamanda kadinin da kirlettigi aile namusunu temizlemesidir. Kadin la'netlesme Ile, zina cezasindan kurtulmus olur.

Bu hadîslerde zinâkâr olarak zikredilen, fakat adi açikça söylenmeyen kadinin adi, Havle oldugu, ancak birinci hadîsteki en sahih kavle göre Havle bin-tu Kays olup, bu hadîsteki Havle bintu Âsim oldugu, Buhâri ve Müslim disindaki kitâblarda belirtilmistir. Serik ibn Sehmâ da her iki vak'anin zinâci erkegi oldugu, bu hadîslerde açikça bilinmis oluyor... (Aynî).

[393]

Hadîsin basliga uygunlugu "Rasûlullah o kan-kocayi Allah'in buyurdugu gibi la'netlestirdi" sözünden alinir. Bu hadîste geçen adam da yine önceki hadîste geçen Uveymir ei-Aclânî'dir. Bu hadîste çocugun nefyedilmesi hükmü ziyâde olmustur. Rasûlullah yukanki hadîste de geçtigi gibi, la'netlesen kari-koca arasini ayirmistir, yânî kesin olarak bosamakla hükmetmistir. Birçok müctehidler, la'netlesme Ile veya hâkimin ayirmasi ile, kari-koca ayriliginin meydana geleceginde ittifak etmislerdir. Ebû Hanîfe ise bu hadîse tutunarak ayriligin la'netlesme ile degil, hâkimin ayirma hükmüyle vukua gelecegini îercîh etmistir. Yine Ebû Hanîfe, hâkimin hükmü ile ayrildiktan sonra, bu kari-koca birbirlerine ebedî haram olurlar, demistir.

[394]

Hadîsin basliga uygunlugu meydandadir.

Ifk, asli ve esâsindan çevrilmis, hakikati tahrîf edilmis söz, yânî yalan, iftI-râ, bühtan demektir.

Bühtan da ansizin atilip insani sasirtan, donduran büyük iftira demektir. Hz. Âise annemize bu zina iftirasini atan ve bunun yayilmasina sebeb olan kisi, kendisinin bu hadîste bildirdigi gibi, Medîne'deki münafiklarin baskani bulunan Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûl idi. Selûl, onun anasinin adidir.

[395]

Safvân ibn Muattal, Selemli'dir, Zekvân'da ikaamet etmistir. Ebû Amr künyesi ile meshurdur. Kidemli ve faziletli sahâbîlerdendir. Birçok gazvelerle hazir bulunmustur. Onyedinci hicret yilinda Ermenistan fethinde sehîd olmustur.

[396]

Berîre'nin bu samîmi ve safça sehâdetini Taberânî su tafsil ile rivayet etmistir:

Berîre: Ben Âise'nin hizmetinde bulundugum zamanlarda kusur sayilacak bir hareketini görmedim. Yalniz ben bir kerre hamur yogurmustum. Kendisine su hamuru gözetle de ben bunu pisirmek için ates yakayim, dedim. Ben gittim, sonra Âise gaflet etmis, besi koyunu gelip hamuru i'yemisti, demistir.

[397]

Sa'd ibn Muâz, Evs kabîlesinin büyügüdür. Evsîler de Neccâr ogullan'ndandir. Sa'd, hicretten evvel Mus'ab ibn Umeyr Medine'ye geldigi zaman müslümân olmus kidemli sahâbîlerdendir. Bedir ve Uhud gazalarinda bulunmus, Hendek harbinde aldigi bir ok yarasi sebebiyle bir müddet sonra kan kaybindan sehîd olmustur. Rasûlullah'a karsi bu konusmayi yapan sahâbînin bir baskasi veya Useyd ibn Hudayr oldugu hakkinda da rivayetler vardir...

[398]

Sa'd ibn Ubâde, Akabe Bey'ati'nda bulunmus ilk sahâbîlerdendir. Gazvelerde Hazrec kabîlesinin sancagini tasirdi. Hz. Âise'nin sehâdetî veçhile bu hâdiseden evvel iyi bir kimse idi. Fakat Câhiliyet devrinden beri Arablar arasinda kabile gayreti hüküm sürdügünden, Sa'd ibn Ubâde de Hazrecliler'i ve bu arada Ibnu Ubeyy gibi azgin bir münâfiki müdâfaa edeyim derken haktan sapiyordu. Dikkate deger ki, bu Ibnu Ubâde, Peygamber'in vefati üzerine Ebû Bekr'e bey'at etmekten çekinerek Sâm tarafina gitmis ve onbesinci hicret yilinda Havrân'da vefat etmistir.

[399]

Useyd ibn Hudayr, Akabe Bey'ati'nda bulunmus kidemli sahâbîlerdendir. Bedir ve sonraki gazvelerin hepsine katilmistir. Hz. Umer'in halifeligi zamaninda yirminci hicret yilinda Medine'de vefat etmis, namazini Umer kildirmistir. Tâbutu Bakî' kabristanina götürülürken bizzat Halîfe de tâbutun bir kolunu omuzlamak suretiyle ihtiram etmistir.

[400]

Buhârî bu hadîsi uzun ve kisa metinlerle Sahîh'mm birçok yerlerinde getirmistir: Bir metin Sehâdetler Kitâbi'nda da geçmisti. Müslim de Tevbe Kitâbi'nda getirmistir: Müslim Ter., VIII, 279-291.

Uzun bir metin ile Ifâde edilen bu mühim hadîsten pekçok hükümler ve fâideler çikarilmistir. Bunlar selîm akil sâhiblerince zekâlari nisbetinde metinden anlasilip çikarilabilir.

[401]

Hz. Âise'nin bu kiraatine göre ma'nâ: "Siz ona dillerinizle yalan söylüyordunuz" demek olur. Bunun fiili "Yalan söylemek'1 ma'nâsina "Velaka, Yeliku, Velkan"dir.

[402]

Hadîsin basliga uygunlugu "Senin hüccetin semâdan Indi" sözünden alinir. Ibn Abbâs için izin istemeye araci olan kimse, Âise'nin âzâdlisi Zekvân'dir. Âise' ye hitaben "Izin isteyen Rasûlullah'm amcasi ogludur..." sözlerini söyleyen, Âise'nin erkek kardesinin oglu Abdullah ibn Abdirrahmân'dir. Ahmed ibn Han-bel'in rivayetinde böyledir.

Bundan sonraki hadîs, baska yoldan gelen rivayettir.

"Nisyen mensiyyen " sözü Hz. Meryem tarafindan söylenmisti: "... Keski bundan evvel öteydim, unutulup gideydim" (Meryem: 23).

[403]

Hadîsin basliga uygunlugu "Hassan için izin veriyor musun?" sözünden alinir, bu düsünmekle anlasilir. Âise'nin Hassân'a: Lâkin sen böyle degilsin, demesi, sen iffetli kadinlarin etlerinden aç olarak sabahlamadin demektir ki, bu söz Has-sân'in, iftira kissasi vâki' oldugu zaman Âise'ye giybet ettigine bir isarettir. Hassân'in beytindeki "O iffetli kadinlarin etlerinden yemez", "O, iffetli kadinlara giybet etmez" demektir. Eger giybet eder olaydi, elbette onlarin etlerinden yiyici olacakti. Bu bir istiaredir. Bunda Yüce Allah'in giybetçi hakkindaki su kavline telmîh vardir: "Sizden herhangi biriniz ölü kardesinin etini yemeyi arzu eder mi?" (el-Hucurât: 12).

[404]

Bu da geçen hadîsin baska bir tarîkidir.
Hassan ibn Sabit münafik degildir, o giybetten tevbe ettiginde de söz yoktur. Nitekim haddeden sonra Isnâd ettigi su beyitlerle tebrîesini arzetmisti:
(Ibn Hacer, Fethu'l-Bârî, XI,102-103).
Elmahh Muhammed Hamdî Yazir da Hakk Dîni, IV, 3493'de müfessir Ebû Hayyân'dan bu beyitleri bir iki takdim te'hîrli olarak nakletmistir.

[405] Yâni o kadar siddetli bir dehsete düstüm ki, beni kaplayan gammin siddetinden dolayi evimden çikmis oldugum isimi bilemez oldum. Hâlbuki Âise hacetini yerine getirmis bulunuyordu..Nitekim böyle oldugu daha önceki hadîste geçmisti.

[406] Bu, Ifk kissasi hakkinda diger bir yoldan gelen rivayettir. Bunu kisaca Müslim de Tevbe Kitâbi'nda getirmistir.
Bu iftirayi ilk defa Abdullah ibn Ubeyy ortaya atmis, ilk evvel o tasrîh etmis ve halk arasinda yaymis idi. Kurnaz münafiklar cinasli lâkirdilarla mü'minleri gizliden gizliye heyecana getirmeye çalismis ve bu yaygaraya aldanan sâir Hassan ve fakîr Mistah gibi bir iki sâdedil de o Ubeyy oglu'nun tasrîhine kapilip iftira cezasina müstehikk olmuslardi. Nitekim Mistah, Hassan, Hamne haklarinda iftira cezasi icra edildi ve Safvân bir kiliç darbesiyle Hassân'a vurup bir gözünü söndürdü (Hakk Dîni, IV, 3490).
Ubeyy oglu'nun yaptigi kötülüklerin en büyügü, Peygamber'in ismet harî-mini lekelemek istemesidir. Bu cür'etle bâzi müslümânlan da kandirmaga muvaffak olmustu. Hz. Umer'in içtihadi veçhile kafasi koparilmak lâzim gelirken, Peygamber'In Ihtiyat ve basireti buna mâni' oldu. Ve hakîkaten onun katli, Me-dîne halkinin ehemmiyetli bir kismini olusturan kabilesinin kirginligim çekerek üzücü bir hâdisenin meydana gelmesine sebeb olabilirdi. Peygamber'in irzi ile oynamak ve Islâmiyet'i can evinden vurmak istedigi hâlde, Peygamber'in bu hârika ileri görüslülügü ve tedbîri, her asirda azili Islâm düsmanlarinin oyunlarina düsmemek hususunda müstakbel Islâm mücâhidlerine ölümsüz bir tedbîr örnegidir...

[407] Âyetin bas tarafi söyledir: "Mü'min kadinlara da söyle: Gözlerini haramdan sakinsinlar, irzlarini korusunlar. Zînetlerini açmasinlar. Bunlardan görünen kismi müstesna. Bas örtülerini yakalarinin üstünü kapayacak surette koysunlar... " Yânî: Baslarini, saçlarim, kulaklarini, boyunlarini, gerdanlarini, sinelerini açik tutmayip bu suretle simsiki örtünsünler ve o hâlde bu emri îfâ edebilecek bas örtüsü kullansinlar. Müfessirlerin nakline göre Câhiliye kadinlari da hiç bas örtüsü kullanmaz degillerdi. Fakat yalniz enselerine baglar veya arkalarina birakirlar, yakalari önden açilir, gerdanlari ve gerdanliklari açilirdi, zînetleri görünürdü. Demek ki son zamanlarda asrîlik sayilan gerdan açicilik böyle eski bir câhiliyet âdeti idi. Islâm böyle açikligi nehyedip bas örtülerinin yakalar üzerine vurulmasini emr ile, örtünmeyi farz kilmistir. Görülüyor ki, bu emirde örtünmenin yalniz vücûbu degil, husûsî bir sureti de gösterilmistir ki, kadin edeb ve nezâhetinin en gönül oturtucu ifâdesi bundadir. Görülüyor ki bu emir, hâne disinda ve dâhilinde diye kayidlanmamistir... (Hakk Dîni, IV, 3505-3506).

[408] Bu da yukariki hadîsin diger bir yoldan rivayetidir.

[409] Yâni günes olmasaydi gölge bilinmezdi, nûr olmasaydi karanlik bilinmezdi; esya zidlan ile bilinir.

[410] Buhârî bu el-Hâkkaa âyetini âdeti üzere 'JAtevJ' fiilinden dolayi istidrâd olarak getirmistir. Hüzzâm ile rüzgâr hâzinleri'kasdedilmistir ki, bunlar rüzgârlardan herbirini muhakkak Allah'in izni ile ve belli bir mikdâr ile saliverirler (Aynî).

[411] Hadîsin sonundaki Katâde'nin sözü, hadîs içindeki "... Degil midir?" sorusunu tasdîk edici bir cevâb olarak söylenmistir.

[412] Hadîs burada iki senedle getirilmistir. Hadîsin bir rivayeti "£>> insanlar, sakin Allah'a -O'nun essiz oldugunu bilip dururken- O'na benzerler uydurmayiniz" (el-Bakara: 22) âyetinin tefsiri babinda geçmisti

[413] Çünkü bu en-NIsâ: 93- âyetinde tevbe edenin müstesna kilinmasi yoktur.

[414] Bu da Öncekinin baska yoldan gelen bir rivayetidir. Bunlarin birer rivayeti en-Nisâ Sûresi tefsirinde de geçmisti.

[415] Ibn Abbâs, el-Furkaan âyetinin Islâm'i tanidiktan sonra bilerek öldüren kaatil-le ügili oldugunu ve onun tevbesi olmadigini, en-Nisâ âyetinin ise Câhiliyet devri müsrikleriyle Ilgili oldugunu ifâde etmistir. Ibn Abbâs'tan meshur olan görüs budur. Fakat selef âlimlerinin cumhuru ve bütün sünnet ehli âlimleri bu konuda gelenleri agirlastirmaya ve tehdide hamletmisler ve diger günahkârlar gibi, kaatilin de tevbesinin sahîh oldugunu söylemislerdir (Aynî).

[416] Bu iki baslik altindaki hadîsler.daha önceki hadîslerin baska yoldan rivayetleridir.

[417] Buhârî bu hadîsi Sahîh'inm birçok yerinde degisik senedlerle getirmistir. Bunun bir rivayeti Yagmur Duasi Kitâbi'nda geçmisti. Ibn Mes'ûd burada kiyâmetten evvel meydana gelecegi bir hadîste bildirilen on hâdiseden bes tanesinin vukua gelmis oldugunu söylemistir. Bu tefsire göre bu âyetteki "Lizâmen", Ku-reys ileri gelenlerinden yetmisinin Bedir'de esîr edilmesidir.
Hadîsin daha önce geçtigi yerlerde açiklandigi üzere Duman, Mekke'de meydana gelen kitlik yilinda açliktan herkesin gözlerine bir fersizlik gelip herseyi dumanlanmis hâlde görmeleridir. Batse, Bedir'de yetmis müsrik ileri geleninin öldürülmeleridir. Kamer, ayin.ikiye ayrilmasidir. Rûm da Bizanshlar'in Irânh-lar'a gâlib gelmeleridir.

[418] Eyke, agaçlari sik ve birbirine örülmüs koruluk ve orman demektir. Burada mak-sad Medyen'in yakininda bulunan agaçlik ve sulak bir büktür. Burada bir kavim sakindi. Allah Suayb Peygamber'i bunlara da me'mûr etti, kendisi o kavimden degildi (Beydâvî, Celöleyn). .

[419] Onlara çok yakici bir sicak isabet etmisti. Bodrumlara, izbelere sigindilar, oralari daha sicak oldugu Için yine durmayip disari çiktilar. Bu sn. da bir bulut peyda oldu. Altinda toplaninca buluttan yagan ates hepsini yakip helak etti (Beydâvî, Medârik, CeIâleyn, Hâzin)

[420] Herbirinin arasinda esbâtin sayisinca kupkuru birer yol açilmak suretiyle oniki parçaya bölündü (Beydâvî, Medârik, Celâleyri).

[421] Bu, Ibrâhîm Peygamber'in kavmiyle yaptigi suâl-cevâb münâkasasi ardindan, Rabb'ini onlara tanitmasi akabinden ettigi duâcümlesindendir. Bunun tamâmi Kur'ân metninden ve mealden okunmalidir: Âyet: 69-89

[422] Basliga uygunlugu, baslik ile ondan önceki "Babami da magfiret eyle, çünkü o sapiklardandir" (Âyet: 86) kavlinin Ibrahim'in suâli ve babasini zikredilen tozlu vaziyette görmesi kissasi hakkinda olmasi yönündendir. Hadîsin sonunda "Gabere"nin "Katara" ile tefsirini Buhârî, Ebû Ubeyde'den nakletmistir. Çünkü "...Onlarinyüzlerine ne bir toz (karalik) bulasir, ne de bir horluk kaplar. Onlar cennetin yaranidirlar ki, kendileri onun içinde ebedîkalicidirlar"" (Yûnus: 26) âyetinde de böyle tefsir etmisti.

[423] Bu ayni hadîsin diger bir yoldan rivayetidir. Bunun daha genis bir rivayeti Peygamberler Kitâbi'nda geçmisti.
Peygamber (S) söyle buyurmustur: "Kiyamet gününde Ibrâhîm, babasi Âzer ile -Azer'in yüzü simsiyah toz toprak içinde- karsilasacaktir. Ibrâhîm babasina:
— Ben sana (dünyâda) bana âsî olma demedim mi? diyecek. Babasi da ona:
— Iste bu gün sana âsî olmayacagim, diye cevâb verecek. Bunun üzerine Ibrâhîm:

— Yâ Rabb! Sen bana insan/ar diriltilecekler'! gün beni rezîl etmeyecegini va'd etmistin. Simdi Allah'in rahmetinden çok uzak olan babamin vaziyetinden daha çok âr ve utanmayi gerektirecek hangi riisvâylik olabilir? diyecektir.
- Allah da:
— (Yâ Ibrâhîm!) Ben cenneti kâfirlere haram kilmisimdir, buyuracak... "

[424]
Hadîsin basliga uygunlugu meydandadir.
Peygamber Kureys soylarini birer birer böyle nida edip çagirmis ve peygamberligini onlara resmen bu sekilde duyurmustur. Çünkü bu dînî bir akid-dir, emirdir... Peygamber'in bu hitabesi umûmî bir muhalefetle karsilanmamisti, çünkü bu en yakin hisimlardan meydana gelen bir soy toplantisi idi. Hidâyete erenler îmân edebilirlerdi, etmeyenler hakkinda zorlama yapacak bir yetki ve kuvvet yoktu. Bu toplantida yalniz amcasi Ebû Leheb'in metinde bildirilen i'ti-râzi olmus, Peygamber'e çirkin sözler söylemis, bu sebeble hakkinda ayrica bir sûre inip helak oldugu bildirilmistir. Hakîkaten Bedir'den sonra bir çiban sebebiyle helak olup gitmistir. Kiyamete kadar gelecek olan Ebû Leheb zihniyetliler de onun sahsinda la'net edilip duracaktir..

[425]
Bu toplantinin vukuu zamani Nisâbûrî tefsirinde Ibn Abbâs'tan, Peygamberligin üçüncü senesidir, diye rivayet edilmistir. O zamana kadar peygamberligini gizli tutuyordu. Mahdûd sahâbîleriyle namaz kiliyor, ibâdet ediyordu. Besinci olarak müslümân olan Ebû Zerr el-Gifârî'yi, Alî'nin nasil bir dikkat ve ehemmiyet verisle gizlice Peygamber'in huzuruna götürdügü, yerinde geçmisti.
Taberânî'nin Ebû Umâme'den gelen rivayetinde bu da'vet ve toplantinin tekrar ettigi bildirilmistir. Bu rivayete göre Peygamber Hâsim ogullari'ni ve kadinlarini ve kendi Beyt ehlini toplamistir. Bunlar arasinda Âise, Hafsa, Ümmü Seleme de hazir bulunmustur. Bu toplantida da Peygamber bir hutbe okumustur, îbn Hacer: Bu rivayet sabit olduguna göre, toplantinin birden fazla oldugunu ve ikinci toplanmanin Medine'de vâki' oldugunu kabul etmek gerekir. Çünkü Âise, Hafsa, Ümmü Seleme'nin Peygamber'in ailesine girmeleri Medine'dedir, demistir.

[426]
es-Sarh, gerek kösk olsun, gerek arsa olsun, tavansiz, açik bir yer demektir. "Tasrîh "ten alinmadir (Seyhzâde).
Rivayete göre Süleyman Peygamber, Yemen Melikesi Belkis gelmezden evvel emretmis, îam onun yolu üzerine bir kösk bina etmis, bembeyaz sirçadan bir avlu yapilmis, onun altindan su akitilmis, suyun içine balik ve sâire konmus, Süleyman Peygamber'in tahti tam bunun ortasina yerlestirilmis, kendisi de üstüne oturmustu (Beydâvî, Râzî, Medârik).

[427]
Belkîs bintu Serâhîl ibn Mâlik ibn Reyyân. Babasi Yemen kit'asi hükümdari idi. Belkîs'ten baska çocugu yoktu. Onun için Belkîs kuvvetle hükümdarligi elde etmisti. O ve kavmi mecûsî idiler, günese taparlardi. Belkîs, hükümdarlarin muh-tâc olduklari bütün malzeme ve mühimmata mâlikti (Beydâvî, Medârik, Ce/öleyn).

[428]
Bu âyetle ilgili bir tefsir özeti söyledir:
"Bizim kanâatimizce bu âyet, hâlihazirin her dem kevn ü fesadim göstererek kiyamet ve ba'si tasavvur ettirmek için bir nevi' istidlal sadedinde sevkolun-mustur. "Fe hiye temurru merre's-sehâb", daglarin haddizatinda seyyâl gazlardan mürekkeb olup zerrelerinde bulut buharlasir gibi kevn ve fesâd, kimyevî tahavvüller iîe her dem yeni bir yaratma cereyan edip durdugunu ve bu sû retle kütlelerinin de tek pare bir hacimde sabit kalmayip her lâhza baskalasma ve dagilma üzere bulundugunu ve binâenaleyh âlemin en sabit görünen seyleri bile böyle her dem inkilâb Ile kiyamete dogru gittigini ve su hâlde günün birinde bir nefh ile o koca daglarin yerinden bütün kütleleriyle yürütülüp Arz'in baska bir Arz'a tebdil olunabilecegini anlatiyor. Hem bu gidisin nizamsiz bir ihtilâl ile mücerred tahrîb için degil, bulutun rahmete gidisi gibi hikmet ve intizâm ile daha yüksek bir hayâta geçirmek için olduguna Isaret de eyliyor..." (Hakk Dîni, V, 3709-3710).

[429]
Süleyman Peygamber'in bütün insanlara örnek oiacak bu çok güzel duasi, bütün olgun insanlarin dâima söyleyip okumalari gereken bir duâ olmak üzere de aynca Allah tarafindan tavsiye edilmistir:
"... Ey Rabb Hm, gerek beni, gerek ana ve babami ni'metlendirdigine sükretmemi, Sen 'in razi olacagin iyi amel(ve hareketler)^ bulunmami bana ilham et. Zürriyetim hakkinda da benim için salâh nasîb et. SübhesIz ben Sana döndüm. Sübhesiz ben Sana teslim olanlardanim" (el-Ahkaaf: 15)

[430]
O'nun yüzünden baska hersey helak olucudur, -yânî O'nun zâtindan baska hersey, her mevcûd haddizatinda ma'dûm (yok) demektir. Çünkü O'ndan baskasinin vücûdu zatî degil, Vâcibu Taâlâ'ya dayama oldugundan her ân yoklugu kaabil ve fenaya hazirlanmis olmakla, haddizatinda yok demektir veya yok olacaktir. Ancak, O, zâtinda Hayy ve Kayyûm, Vâcibu'1-Vucûd'dur. Çogunun tercîh ettigi ma'nâ budur. Diger bir ma'nâya göre; Vech, kasd ve teveccüh olunan cihet ma'nâsina olarak, O'nun yüzünden, yânî O'nun rizâsi kasdolunan cihetten mâada hersey helaktedir demek olur ki, âhiret ni'metlerinin fânî olmadigini anlatir. Bir de herseyin Allah'a muzâf olan vechi, ilâhî ilimdeki hakîkî sureti demek olur ki, herseyin Allah'a rücû'u bununladir. "Hüküm O'nun ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz" Iste bütün kissalarin âhiri isbu "Ancak O'na döndürüleceksiniz" hükmüdür. Kimin haddinedir ki, bu hükme boyun egmesin (Hakk Dîni, V, 3759-3760).

[431]
Yânî cevâbdan, hüccetten, her türlü haberden âciz ve mahrum kalmislardir (Meâârik).

[432]
Burada hidâyetten murâd, sâde kaviî delâlet degil, bi'l-fül ulastirmaktir. O'nun1 için "Sübhesiz ki sen herhalde dosdogru bir yolun rehberligini yapiyorsun" (es-Sûrâ:52) âyetine aykiri olmaz. Bu âyet, önüne ve arkasina nazaran Rasûlullah'i tesliyedir. Çünkü en evvel merhamete lâyik görülerek uyardigi, Islâm'ina çok istekli oldugu kavminin, yakindan sevdigi hemsehrilerinin, hisimlarinin gelen hakka îmân etmeyip, bulunduklari hâlde israr etmeleri, Kur'ân'i isitir isitmez "Biz buna îmân ettik, biz evvelinden müslümân idik" diyen yabancilarin aksine olarak risâletin feyzinden mahrum kalmalari kendisini mahzun etmisti (Hctkk Dîni, V, 3747-3748).

[433]
Buhârî, âdeti üzere burada yine bâzi lafiz ve terkîbterin tefsirlerini nakletmektedir.

[434]
Bu âyet söyle de tercüme edilmistir: "Herhalde sana bu Kur'ân'i farz kilan Allah, elbette seni bir maâde kadar geri getirecektir"
Bu âyet, Mekke'den hicret sirasinda Cuhfe'de indigine göre, "Maâd", "Mevt"; "Red"den murâd Mekke'ye iadedir. Yânî âhirete göçmeden evvel seni bu çiktigin mahalle geri getirecek, Mekke'yi fethedecektir (Hakk Dîni, V, 3759).

[435]
"Fe-Ie-ya'lemenne'ltâhu": Fahruddîn er-Râzî der ki: "Müfessirler zannettiler ki, bu âyetin zahiri üzre hamli Allah'in ilminin yenilenmesini gerektirir. Hâlbuki Allah,-sâdika ve kâzibe imtihandan evvel âlim iken, imtihan sirasinda bilecek demek nasil mümkün olur diye bunu gösterecek, izhâr edecek, ayirdedecek ma'nâlanna hamleylediler. Biz de deriz ki: Âyet oldugu gibi zahirine hamledil-mistir, çünkü Allah'in ilmi bir sifattir ki, O'nda vâki', vâki' oldugu gibi zuhur eder. Meselâ tekliften evvel Allah bilir ki, Zeyd itaat edecek, Amr da isyan edecek, sonra teklif vaktinde de bilir ki o mutî', beriki âsî, yapildiktan sonra da bilir ki o itaat etti, o isyan eyledi; ahvâlden hiçbirinde O'nun ilmi tegayyür etmez, Eegayyür eden ancak ma'lûmdur".
Ibnu Munzir'in Ifâdesi daha güzeldir: Elhak Allah Teâlâ'nin ilmi birdir. Mevcudu, vücûdu zamaninda ve evvel ve sonra oldugu gibi taalluk eder, demistir. Fakat sunu da unutmamak lâzim gelir ki, burada "Bilecek" demekten mu-rad, sebebi zikr ile müsebbebe tenbîhtir, imtihan eder gibi tahkik, tebyîn ettirecek de mükâfat ve mücâzât edecek demektir (Hakk Dîni, V, 3765).

[436]
Hem kendi günâhlarini, hem de diger insanlari saptirmalari sebebiyle, onlarin isledikleri günâhlari yüklenecekler, çünkü Rasûlullah söyle buyurmustur: "Her kim Islâm içinde güzel bir çigir açar ve bu güzel çigir kendisinden sonra da uygulanip sürdürülürse, kendi sevâblarindan hiçbirsey eksilmeksizin onu sürdürenlerin sevâblannm benzeri kendisi lehine yazilir. Ve her kim de Islâm içinde kötü bir âdet çikarir ve bu kötü âdet kendisinden sonra da sürdürülürse, kendi günâhlarindan hiçbirsey

eksilmeksizin onu sürdürenlerin günâhlarinin benzeri de o kimse üzerine yazilir" (Müslim, îüm, "Men senne sünneten haseneten ev seyyieten... babi", Müslim Ter. VIII, 157, "1017", 2674).
Rasûlullah bu hadîsinde medenî insanlik âlemi için çok mühim bir esâs va'z etmistir. Hadîs, ayni zamanda bu âyetin bir tefsirini vermektedir. Çünkü âyet hem dâll, hem mudili olanlar hakkindadir. Sapik olup, baskasini da sapitmaya çalisanlar hem dalâletlerinin, hem idlâllerinin günâhini çekecekler ki, ikisi de kendi günâhlaridir.
[437]
"O sizlere nefislerinizden bir temsil yapmistir'".Bu temsil, sirkin bâtilligim açiklikla göstermek içindir. Yâni bir mâlike mülkünde ortak farzetmek çeliskidir, bâtildir. Bunu nefislerinizden bir pay biçerek zaruretle anlayabilirsiniz. Hiç sizin köleniz, usaginiz, hayvaniniz, hasaratiniz gibi elleriniz altinda mülkünüz olan seyler, Allah'in size bahsettigi mülkünüzde sizin ortaginiz, denginiz olur da memlûk mâlikine müsâvî olabilir rni? Olamaz degil mi? Hâlbuki sizir, mülkleriniz Allah'in vergisi, mâlikiyyetiniz a'rizî ve gelip geçicidir. Bütün bu m ;vcûdât kendisinin îcâden mülkü olan Allah'in ise mâlikiyyeti lâyezâl, mülkü'iden çikmak muhaldir. Allah bu hakikatleri böyle ayirdedip ayirmistir. Imdi sir. n mülkünüzden size ortak olmazken, Allah Taâlâ'nin mülkünden, mahlûkaalmdan, kullarindan kendisine ortak nasil olabilir?
' 'Fakat o zulmedenler, hiçbir ilimsiz nevalarina tâbi' oldular": Hevâ, nefsin sehvetlere meyli demektir ki, "Keyf" dahî ta'bîr olunur. Burada "Ilimsiz" kaydindan anlasiliyor ki, hevâ iki kisimdir; Birisi ilme uygun olan, birisi de olmayandir... Ve iste müsrikler birsey bildiklerinden dolayi degil, ilme uymayan hevâlari ardinda kostuklarindan dolayi kendilerini heveslere esîr ederek haksizlikla, zulümkârhkla sirke saptilar, mâliki mülküne ortak etmek,' müsâvî tutmak haksizligiyle Allah'a mülkünden, mahlûkundan ortaklar uydurarak onlara taptilar, kendilerinin mâliki imis gibi tuttular da hürriyetlerini onlara verdiler.
"Artik Allah'in sasirttigini kim yola getirir?1': Önce nevalarina ittibâ kendi fiilleri olarak gösterilmis, kendilerine nisbet olunmus iken, burada Idlâl, Allah'a isnâd edilmistir. Çünkü onlarda o hevâlari yaratan Allah Taâlâ oldugu gibi, arzularina göre dalâli, saskinligi halkeden de O'dur. Bu idlâl de hatm ve tâbi' mertebesine gelmis bulunursa hiçbir veçhile hidâyet ihtimâli kalmaz. Su hâlde burada idlâlden murad, dalâh hatm demek olur. el-Bakara:7: "Allah onlarin kalblerini mühürledi., " âyetine bak. (Hakk Dîni, V, 3820-3821).
[438]
Sârih Kirmânî, Kinde'nin Kûfe'de bir yerin adi oldugunu bildirmistir. Sârih Aynî de bu adamin duman hakkindaki bu sözü Kinde kabilesinden bâzi kimseler arasinda söylemis olmasi ihtimâli vardir, demistir ki, Kinde, Yemen'den çikan en büyük kabilelerden oldugundan bu ihtimâl daha kuvvetlidir (Kâmil Mîrâs).
[439]
Çünkü "Bilmiyorum" sözü, bilinenle bilinmeyeni ayirdetmek ma'nâsini ifâde eder ki, bu da ilimden bir nevi'dir. Yoksa murâd, ilimsizlik ilim olur demek degildir (Kastallânî).
[440]
Bu hadîs, ayni isnâdla ve fakat metinde bâzi fazlalik ve eksiklikle Yagmur Duasi Kitabi, "Müsriklerin kitlik sirasinda müslümânlarla sefaat istemeleri bâbi"n-da geçmisti.
"Rûm maglûb oldu": Muhammed'e peygamberlik verildigi siralarda Do gu Roma ile Iran, dünyânin en büyük iki devleti idiler... Peygamberligin besinci, yânî Mîlâd'in 613'üncü senelerinde bu iki komsu ve rakîb devlet birbirleriyle kanli bir muharebeye girismislerdi. Iran, Ikinci Husrev'in, Dogu Roma da Hi-rakl'in hükmünde idi. Hudûdlan Dicle ve Firat nehirleri üzerinde birbirine temas ediyordu. Filistin, Suriye, Misir ile Irak'in bir kismi ve Küçük Asya Rûmlar'a tâbi' Idi. Iranlilar Rûmlar'a iki taraftan hücum ettiler. Iran ordulari Rûm kuvvetlerini her iki cebheden geri atarak denize dökünceye kadar ta'kîb etmis, Suriye'deki bütün mukaddes sehirleri zabtetmis. Mîlâd'in 614'ncü yilinda bütün Filistin'i ve Kudüs'ü istilâ etmisti. Bu istilâ sirasinda bütün kiliseler yikilmis, Irânlilar'a katilan 26.000 Yahûdî, 60.000'den fazla Hristiyan'i kiliçtan geçirmislerdi. Iran Kisrâsi'nm sarayi otuzbin maktulün kafatasiyle donatilmisti.
Bu istilâ tûfâni burada durmayarak Misir'i da basmis, Mîlâd'in 616'mci senesinde Iranlilar bir taraftan Nîl vadisini isgal, diger taraftan bütün Anadolu'yu istilâ ederek Istanbul'un Bogaziçi kiyilarina kadar gelmisler...
Romalilar'in bu yenilgisi haberi Mekke'ye ulastigi zaman müsrikler ferahlamis ve müslümânlara karsi: "Siz ve Nasârâ kitâb ehlisiniz, biz ve Farslar üm-mîyiz, bizim kardeslerimiz sizin kardeslerinizi tepelediler, biz de sizi tepeleriz" demislerdi. Bunun üzerine Hz. Muhammed'In mu'cizesi olmak üzere bu âyet inip "Bid'sinin"de, yânî üç ile dokuz yil içinde Rumlar bu yenilgilerinin arkasindan kesin olarak galebe edecekler, haberini verdi. Nitekim Ebû Bekr bu âyet inince, o sevinen müsriklere: Allah sizin gözlerinizi aydinlatmayacak, Peygamber haber verdi. Vallahi Rumlar bid' sinîn içinde Fârisfer'e mutlak galebe edecekler, dedi. Neticede üç sene üzerinde Ubeyy ibn Halef ile bahse giristiler. Rasûlullah "Bid'sinîn, üç'ten dokuza kadardir, deveyi de seneyi de uzat" buyurdu. Artirip uzattilar. Bedir günü Rumlar Farslar'a gâlib geldiler. Ebû Bekr de sonra o bahis tutulan yüz deveyi Ubeyy'in vârislerinden aldi, Peygamber'e götürdü. Peygamber: "Bunu sadaka yap" buyurdu... Bu âyetler Kur'ân'in mu'-cizelerIndendir. Romalilar gâlib geldikleri gün, müslümânlar da Bedir'de zafer kazanmislardi. O galebeyi Peygamber'e Cibril haber vermisti... Bu mu'cize-nin hesâbî olarak gerçeklesisi hakkinda genis bilgi Hakk Dîni, V, 3795-3800'den okunmalidir.
[441]
"Yaratis"in, "Fitrat "in "Dîn" ma'nâsina da geldigini göstermek için es-Suarâ: 137. âyetini baslikta istidrâd olarak getirdi.
Fitrat, "Ilk yaratmak" demek olan "Fatara"&aj\ masdar, binayi nevi' olarak yaratilisin ilk tarz ve hey'etini ifâde eder. Burada her ferdin kendine mahsûs olan cüz'î fitrati degil, bütün insanlarin insan olmak haysiyetiyle yaratilislarinda esas olan ve hepsinde ortak bulunan küllî fitrattir... -"Allah'in yaratmasini degistiren yok'" yâhud ' 'A Hah yaratisina bedel bulunmaz ". - Bu cümle insâ veya ihbar olarak birkaç ma'nâya muhtemildir: Yânî Allah'in esas yaratisi olan fitrati, geregi hilâfina giderek bozmaya, degistirmeye kalkismayin; çünkü Allah'in yaratisina bedel bulunmaz; zayi' ettiginiz bir kaabiliyeti hiçbir san'atla yerine koyamazsiniz. Yâhud Allah'in yarattigi fitratin hilâfina dîn uydurmaya, hükümler koymaya kalkismayin... Yâhud Allah'in halkini baskalarina isnâd etmeye, baskalarini Hâlik yerine koyup da sirk kosmaya, Allah'in hükmünden çikmaya çalismayin. Çünkü Allah'in yarattigi mülk, sizin yarattiginiz mülkünüz gibi tebdîl olunmaz. Dîn, fitrati degistirmek için degil, fitrattaki umûmî se-lâmeti inkisâf ettirmek içindir. "Iste dogru dm budur"; yânî egriliklerden sakinip umûm insanlarin üzerinde yaratilmis oldugu fitrati, istikaametle ta'kîb etmektir (Hakk Dîni, V, 3824-3825).
[442]
Ayet ve hadîs, dîn duygusunun ve hakikat askinin insanlarda fitrî olusunu ögretmektedir. Hepsi fitrat mîsâkinda "Ben sizin Rabb'iniz degil miyim?" (el-A'râf:172) hitabina "Evet" demistir. Insan olarak yaratilmayi kabul etmekle yaradanm Rabb'ligine sâhid olmaya ahid vermistir. Fitratin, Fâtir'ina delâleti tabîî oldugu için, her insanin fitratinda, nefsine suurunun baslangicinda vicdaninin derinliginde bir hakk duygusu, Allah'i tanima gizlidir. Onun içindir ki baslarinin son derece sikildigi zaruret zamanlarinda inâdçi kâfirler bile derinden derine yaradana bir iltica hissi duyarlar. Nitekim "Insanlara bir zarar isabet etti mi Rabb'lerine, yalniz O'na dönerek duâ ederler..." (er-Rûm: 33) âyetiyle bu hatirlanacaktir... (Hakk Dîni, V, 3822).
Bu hadîsin bir rivayeti Cenazeler Kitâbi'nda da geçmisti.
[443]
Lukmân, oglunun sahsinda bütün müstakbel gençlere verdigi bu ögüdüne, en ehemmiyyetli olan ile basladi, o da sirkten men' etmesidir. Çünkü zulüm, birse-yi lâyik oldugu yerden baska yere koymaktir. Sirk Allah'in hakkini Allah'tan baskasina vermektir. Ayni zamanda "And olsun ki biz Âdem ogullarina üstün bir izzet ve seref vermisizdir... " (el-îsrâ: 70) âyetiyle, Allah'in mükerrem kildigi, seref verdigi insanî nefsi, mahlûka ibâdet ettirerek zelîl etmektir. Ikinci olarak büyük bir zulümdür. Çünkü ma'bûdiugu hiç yeri olmayan ve olmasina hiçbir veçhile imkân bulunmayan bir mevkie koymaktir. Sirk kosmak, ma'bûdiugu Allah'tan baskasina vermektir. Allah'tan baskasinin ise ma'bûd olmasina hiçbir veçhile cevaz ve imkân yoktur {Hakk Dîni, V. 3844).
[444]
Rasûlullah bu hadîsinde, âyetteki zulmün alelade bir haksizlik ma'nâsina olmayip, Allah'a ortak tanima zulmü oldugunu Lukmân'in sözünü delîl getirerek tefsir etmis oluyor. Bu hadîsin bir rivayeti îmân Kitâbi'nda geçmisti.
[445]
Bu hadîsin bir rivayeti imân Kitabi, "Cibril'in Peygamber'e suâl sormasi bâ-bi"nda geçmis ve orada bâzi açiklamalar verilmisti
[446]

Burada Fahruddîn er-Râzî der ki: Bâzi müfessirler, Allah Taâlâ bu âyet ile bes seyi bilmeyi baskasindan nefyetti, diyorlar. Gerçi öyle, lâkin maksûd o degildir. Çünkü Allah Taâlâ tûfân zamaninda bir kum yigimndaki tek cevheri (atomu) ve rüzgârin onu dogudan batiya kaç kerre naklettigini ve nerede oldugunu bilir, bunu baskasi bilmez. Su hâlde bu bes seyi zikirde tahsis etmenin vechi yoktur. Bu hususta hakk olan sudur ki: "O günden korkun" buyurmasi, "Sübhe yok ki, Allah'in va'di haktir" (Âyei: 33) diye o günün muhakkak vukû'u te'kîd edilmesi üzerine, "O gün ne vakit?" diye gelecek suâle karsi su suretle cevâb veriliyor: "Onu Allah'tan baskasi bilmez ve lâkin muhakkak olacaktir" deniliyor. Ve kaç defalar geçtigi üzere, öldükten sonra diriltmek hakkinda iki delîl de zikrolunuyor:

Birisi, Arz'in ölümünden sonra diriltilmesi... Burada da söyle denilmis oluyor: "'Ey suâlci! Sen onun vaktini bilemezsin, fakat o olacak, Allah ona kaa-dirdir. Nasil ki Arz'i ölmüsken diriltiyor, yagmuru indiriyor".

Ikincisi, ibtidâ-i halktir... Yânî sen onu bilmezsen de o olacaktir, Allah ona kaadirdir. RahImdekini bilip yarattigi gibi ruhâmdan yaratmasini da bilir... (Hakk Dîni, V, 3852-3853).

[447]

Âyet, önceki ve sonrakilerIyle söyle bir bütünlüktedir:

"Yarattigi herseyi güzel yapan, yaratmaya da çamurdan baslayan O'dur. Sonra O, bunun zürriyetini hakîr bir sudan yapmistir. Sonra onu düzeltip tamamladi. Içine ruhundan üfürdü. Sizin için kulaklar, gözler, gönüller yaratti. Ne az sükrediyorsunuz!" (Âyet: 7-10).

[448]

Ebû Zerr ve Ebû'1-Vakt rivayetlerinde iki fiilde de böyle "Yehdi" ve "Yubeyyin" seklinde "yâ" harfiyle gelmis, bâzi nüshalarda ise "Nendi" ve "Nubeyyin"seklinde "nün" harfiyle gelmistir.

[449]

Önceki iki âyet söyledir: "Bizim âyetlerimize ancak öyle kimseler îmân ederler ki, bunlarla kendilerine Ögüt verildigi zaman, onlar büyüklük taslamayarak, yüzü üstü secdeye kapanirlar ve Rabb 'lerini hamd ile tesbîh ederler. Yanlari yataklarindan uzaklasir, korku ve ümîd ile Rabb'lerine duâ ederler. Kendilerini rizik-landirdigimiz seylerden de hayra sar/ederler. Artik onlar için... " (Âyet: 15-17). Buradaki 15. âyet, secde âyetidir. Imâm Müslim'in Ebû Hureyre(R)'den rivayet ettigi bir hadîs meali söyledir: "Âdem oglu secde âyetini okuyup secde ettigi zaman seytân aglayarak çeki/ir ve: Eyvah/ar olsun! Âdem oglu secde ile me'mûr oldu, secde etti de cenneti kazandi. Ben ise secde ile emredildigim hâlde ayak dayattim da akibet hakkim ates oldu, der" (Müslim, îmân, 35. bâb: "Namazi terkedene kâfirlik isnadinin beyâni babi", Müslim Ter., I, 132-133 "81").

[450]

Bu da Ebû Hureyre hadîsinin baska yoldan bir rivayetidir. Bu hadîsler, kudsî hadîsler'deridir. Bunlarin ma'nâlarini Allah, Peygamberi'ne ya ilham ile yâhud rü'yâ ile bildirir, Peygamber de o ma'nâyi kendi ibaresiyle ümmetine teblîg eder. Bunun için kudsî hadîs, ma'nâsi Allah tarafindan ilham ve lâfzi Rasûlullah tarafindan tertîb ve teblîg edilen haberdir, diye ta'rîf edilir. Kudsî hadîs'in Kur'-ân'dan farki söyledir: Kur'ân hem lâfzi, hem ma'nâsi Allah tarafindan vahyedilmistir. Kudsî hadîs'in yalniz ma'nâsi Allah tarafindan ilham edilmis, Peygamber hadîsi ise, Peygamber'in kendi içtihadi ile vâki' olan tebligleridir. Üçüncü kismin hem lafzi, hem ma'nâsi Peygamber'e âiddir.

[451]

es-Siysa: Diken, dokumacilarin bezin ers ve argacini düzdükleri dokumaci tara-gi,.horozun ayaginda olan mahmuz, sigir ve geyik kisminin boynuzu, hisn ve hisara denir ve mutlakaa hisar ve kal'aya ve palanga gibi sarp ve mu'tenâ' yere denir (Kaamûs Ter.).

Bu âyetteki "Kitâblilar", Yahûdîler'den Kurayza ogullan'dir. Rasûlullah ile ahde girismislerken Nadîr ogullan'nin israriyla dönmüsler, Ahzâb'a (yânî Medine'ye saldiran düsman ordularina) yardim etmislerdi. Ahzâb'in bozulup dagildigi gecenin sabahi müslümânlar Medîne'ye dönüp silâhlarim biraktiklari si rada Cibril, Rasûlullah'a gelmis: "Zirhini çikariyor musun? Melekler henüz silâhi birakmadilar. Allah sana Kurayza ogullan üzerine yürümeni emrediyor, ben de onlara gidiyorum" demisti. Bunun üzerine "ikindiyi Kurayza ogullan'nda kilsinlar!" diye insanlara i'lân edildi, vardilar, yirmI-yirmibes gece muhasara ettiler. Rasülullah'in hükmüne inmeleri teklif olundu, inmediler; Sa'd ibn Muâz'in hükmüne Inmeye razi oldular. O da muhâriblerin öldürülmesine, çocuklar ve kadinlarin esîr edilmesine hükmetmis idi ki, vak'a meshurdur (Hakk Dini, V, 3888).

[452]

Hadîsin üst taraftaki âyete uygunlugu meydandadir. Bunun bir rivayeti Ödünç isteme Kitabi, "Borç birakan üzerine cenaze namazi kilma bâbi"nda da geçmisti. Peygamber'in dünyâ ve âhiret islerinin hepsinde mü'minlere kendi öz nefislerinden daha yakin olmasi söyledir: Çünkü Peygamber, mü'minlere islerinin hepsinde iyilik ve selâmetlerini gerektirecek seylerden baskasim emretmez ve razi olmaz. Fakat nefis böyle degildir. Binâenaleyh mü'minler Peygamber'i kendi nefislerinden daha çok sevmeli, O'nun emrini herseyden üstün ve geçerli tanimalidir (Beydâvî).

[453]

Bu hadîsi Müslim de Fadâil Kitâbi'nda getirmistir: Müslim Ter,, VII, 331 "2425". Hadîsin basliga uygunlugu meydandadir. Çünkü hadîs, âyetin inme sebebini beyân etmektedir: Zeyd ibn Harise çocukken esîr edilmis, onu Hakîm ibn Hizam, teyzesi Hadîce için satin almisti. Hadîce, Peygamber ile evlenince onu kendisine hediye etmisti. Babasi ve amcasi sonra onu Peygamber'den istemis, Peygamber Zeyd'i muhayyer kilmis, o da Peygamber'i tercih etmisti. Bunun Üzerine Peygamber Zeyd'i âzâd etmis, ogulluk edinmisti. Onu Muhammed'in oglu Zeyd diye çagirirlardi (Medârik). Bu âyet inince, herkesi kendi babasinin adiyle çagirmak emredildigi için böyle yapilmistir.

[454]

Buradaki fitne, dînden dönmeleri ve müslümânlarla savasmalaridir (Beydâvî).

[455]

Hadîs basliktaki âyeti içine aldigi için baslikla uygunlugu açiktir. Bu hadîs, Bu-hârî'nin Müslim'den ayri olarak rivayet ettigi hadîslerdendir. Bunun uzun bir metinle bir rivayeti Cihâd Kitâbi'mn bas taraflarinda geçmisti. Bu Enes ibn Nadr, Uhud harbinde sehîd edilmistir.

[456]

Basliga uygunlugu bundan önceki hadîste söyledigimiz gibidir. Bu hadîsin bir rivayeti de CIhâd Kitabi, "Mü'minler içinde Allah'a verdikleri sözde sadâkat gösteren nice erler vardir bâbf'nda geçmisti. Denildi ki, kaybedilip de Huzey-me'nin yaninda bulunan âyet et-Tevbe Sûresi'nin sonu idi. Buna söyle cevâb verilmisti: Hasra delîl yoktur. Her iki âyetin de baskasinda degil de, Huzeyme'-nin yaninda olmalarinda hiçbir mahzur yoktur. Diger bir cevâb: Birincisi hurma dallarindan ve benzeri yazi malzemesinden Mushaf'a nakledildigi sirada idi, ikincisi de sahîfelerinden Mushaf'a nakledildigi sirada idi (Aynî).

Bu âyetin sübûtu âhâd yoluyla olmustur, Kur'ân ancak tevatür ile sabit olur denilemez. Çünkü o âyet sahâbîier yaninda mütevâtir idi. Bunun için Zeyd: Ben onu Rasûlullah her zaman okurken isitip dururdum, demistir. Umer de: Ben sehâdet ediyorum ki, bu âyeti Rasûlullah'tan muhakkak isitmisimdir, demistir. Ubeyy ibn Ka'b, Hilâl ibn Umeyye ve daha baskalari da böyle söylemislerdir (Kastallânî).

[457]

Ma'nâ sudur: Geçen bütün peygamberler hakkinda Allah'in sünneti, onlara halâl kildigi seylerle kendilerini muaheze etmemektir. Bunda nikâhin bütün peygamberlerin sünneti, yânî kaanûnu olduguna delîl vardir da denildi.

[458]

Baslikta ve hadîste metni verilen âyete "Tahyîr Âyeti" denilir. Peygamber'in kadinlari dünyâ zînetleri ve bol maîset istemislerdi. Bir taraftan da birbirlerine karsi besledikleri kadinlik kiskançligi ile Peygamber'e ezâ etmislerdi. Bu sebeb-le huzursuz olan Peygamber, bir ay kadar kadinlarini birakmis ve inzivaya çekilmisti. Iste Tahyîr Âyetleri denilen bu iki âyet, bu sebeble inmistir. Bu muhayyer kilma sonunda,dokuz kadin da Allah'i, Rasûlü'nü ve âhireti terçîh etmislerdir.

[459]

Bu da geçen hadîsin baska bir yoldan gelenidir. Buhari bunun bir rivayetini Ta-lâk'ta, Müslim ise Nikâh'ta getirmistir: Müslim Ter., IV, 419 "1475".

[460]

Âyetin tamâmi söyledir: "Hatirla o zamani ki, Allah 'in kendisine nVmet verdigi ve senin de yine kendisine lütuf ta bulundugun zâta sen; Zevceni uhdende tut. Allah'tan kork, diyordun da insanlardan korkuyordun. Hâlbuki Allah kendisinden korkmana daha çok lâyikti. Simdi madem ki Zeyd o kadindan ilisigini kesti, biz onu sana

zevce yaptik. Tâ ki ogulluklarin kendilerinden ilisiklerini kestikleri zevcelerini almakta mü 'minler üzerine günâh olmasin. A ilah 'in emri yerine getirilmistir".

[461] Âise bu hadîsinde Meymûne bintu'I-Hâris gibi bâzi kadinlarin mehirsiz olarak Peygamber'le evlenmeye tâlib olduklarina isaret etmistir. Bu yalniz Peygamber'e has bir uygulama Idi, ümmet ferdlerini sâmil degildi.

[462] Âise'nin bu sözü, kendisinin edeb ve fetânetinin saheser bir delilidir. Bu hadîsi Müslim de et-Talâk'ta getirmistir.

[463] Abdullah ibn Abbâs'tan gelen rivayette, birtakim kimseler yemek vaktinden evvel Rasûlullah'in evine gelirler, yemek yemek için beklesirlerdi. Yemek yedikten sonra da gitmek bilmezlerdi. Rasûlullah bunlarin saygisiz hâlinden çok sikilir, onlara çikip gidin de diyemezdi. Basliktaki âyet bunun üzerine inmistir.

Müfessir Mukaatil'in beyânina göre, Talha ibn Ubeydillah: Rasûlullah vefat ederse Âise'yi muhakkak ben es edinecegim, derdi. Bu âyet, mü'minlerin analari olan Peygamber kadinlarim nikâh etmenin harâmligini bildirdi. Kurtu-bî'nin rivayetine göre, bu âyet inince Talha bu sözünden pismanlik duymus ve Mekke'ye yayan giderek Ka'be'de tevbe etmis ve affa erismistir.

[464] Hicâb Âyeti, kadinlarin dis elbiselerini (çarsaflarini, mantolarini, feracelerini, abalarini) giymelerine dâir hükümleri içine alir. Bunun inme sebebi hakkinda burada Enes ibn Mâlik'ten dört daha, Âise'den de bir hadîs gelmektedir.

[465] Bu dört hadîs ayri ayri senedlerle ve bâzi lafiz farkliliklanyle Enes ibn Mâlik'-ten gelen rivayetlerdir. Bunlarin bâzisi Buhârî'nin Izin Isteme Kitâbi'nda ve daha baska yerlerinde de geçmisti. Buradaki basliga delâletleri meydandadir.

Hicâb âyeti, kadinlarin dis elbiselerini (çarsaflarini, abalarim, carlarini, mantolarini) giymelerine dâir hükümleri içine alir. Bu rivayetlerin hepsi kadinlarin tesettürüne (örtünmelerine) ve erkeklere karsi örtünmelerine delâlet etmek hususunda gayet açiktirlar.

Hicâb âyeti, üç defada üç mertebeyi nâtik olmak üzere inmistir:

a. "Ey Peygamber, zevcelerine, kizlarina ve mü'minlerin kadinlarina dis elbiselerinden üstlerine giymelerini söyle... " (el-Ahzâb: 59) âyetiyle kadinlar ör-tünmekle mükellef oldular.

b. "... Bir de onun zevcelerinden lüzumlu birsey istediginiz vakit perde ardindan isteyin. Bu hem sizin kalbleriniz, hem onlarin kalbleri için daha temizdir..." (el-Ahzâb: 53) âyeti geregince, perde sarkitmak ile emrolundular ki, bu harem ile selâmligi ayirmak demektir.

c. "Mü'min kadinlara da söyle: Gözlerini haramdan sakinsinlar, irzlarini korusunlar, zînetlerini açmasinlar. Bunlardan görünen kismi müstesna. Bas örtülerini yakalarinin üstüne koysunlar... "(en-Nûr: 31); <iEy Peygamber kadinlari, siz diger kadinlardan biri gibi degilsiniz... Evlerinizde oturun. Evvelki câhiliyet yürüyüsü gibi yürümeyin..." (el-Ahzâb: 32-34). Bu âyetler geregince, ser'î bîr zaruret olmadikça Peygamber kadinlarinin evlerinden çikmalari nehyolunmustu. Bundan sonra gelecek Âise hadîsinden ögrenildigine göre, bu ilâhî emir de mutlak degildi: "Ihtiyâç için Peygamber'in kadinlarina da (örtünmüs olarak) evle-rinden çikmalarina izin verilmistir".

[466] Hadîsin basliga uygunlugu "Hicâb Âyeti indikten sonra..." sözünden alinir. Bu rivayete göre Sevde vak'asi Hicâb Âyeti indikten sonradir. Buhârî'nin Ab-dest Alma Kitâbi'ndaki Umer hadîsinde ise bu vak'a Hicâb Âyeti inmezden Önce vuku1 bulmustur. Sârih Kirmânî bu iki rivayeti tevfîk için, Sevde vak'asmm ve Umer'In i'tirâzimn iki defa vuku' buldugunu, biri Hicâb Âyeti'nin inmesinden önce, öbürüsü inmesinden sonra oldugunu kabul ediyor.

Umer'in bu içtihadi "Evlerinizde oturun'* (el-Ahzâb: 33) emrinin geregi idi. Peygamber'in kadinlari diger kadinlar gibi degildi. Onlar Peygamber kadini olmak ve mü'minlerin analan bulunmak gibi üstün vasiflar tasiyorlardi. Bununla beraber bu emir mutlak degildi. Bir ihtiyâç üzerine evden çikmamak, Peygam- i ber'in kadinlari için agir bir külfet ve mesakkat idi. Onun giderilmesi Islâm'in dayandigi kolaylastirma düstûrlarindan mühim biri Idi. Nitekim bu hadîsin sonunda verilen cevâb o mesakkati giderip, kolayligi getirmistir.

Diger Islâm kadinlarina gelince, onlar için bu derece kapalilik ve münzevî hayât yasamalari vâcib-degIldir. Âlimlerin bu hususta ittifaklari vardir. Onlar da zînetlerini teshîr etmeyerek, sesinin fitrî ahengi ile görüserek islâm içtimaî hayâtinda faaliyetleri caiz kilman her türlü hayât sahasinda çalisabilirler. Kadinlik ismetini ve herkese hürmet telkin eden kadinlik vakaarini muhafaza ederek alisveris, ta'Ilm ve tedris, vekâlet, sirket, sehâdet gibi her nevi' medenî haklari hâiz olarak hayâti ve içtimaî faaliyetlerde bulunabilirler.

[467] Hicâb Âyeti inip, bundan sonra Peygamber'in kadinlarina perde arkasindan söylenmesi emrolununca, Peygamber kadinlarinin babalan, ogullan, kardesleri Rasûlullah'a müracaat edip: Yâ Rasûlallah! Biz de baskalari gibi perde arkasindan mi konusacagiz? diye sordular. Bunun üzerine baslik yapilan âyet Inmis ve âyette sayilan yedi sinif hisimlara karsi örtüye lüzum olmadigi bildirilmistir. Su kadar ki, bu âyette amca ile dayi zikrolunmamistir. Sebebi de amcanin baba, dayinin kardes gibi olmalarindandir. Nitekim buradaki hadîste Rasûlullah'in Âise'ye süt amcasinin ziyaretini kabul etmesine Izin verdigi açikça görülmektedir.

[468] "Hadîste basliga uygunluk yoktur, çünkü bunda âyetin tefsirinden birsey yoktur" denilmis ise de, buna söyle cevâb verilmistir: Hadîste Rasûlullah'in "Ona izin ver, çünkü o senin amcandir" sözünden dolayi, süt amcalarin ve süt babalarinin, mü'minlerin annelerinin yanlarina girmelerinin cevazim beyân kasdedilmis olmasi yönünden, hadîs basliga uygun bulunmaktadir.

Hadîsteki "Teribetyemûniki = Sag etin topraklansin" sözü, Arablar'in ha-kîkatini ve vukuunu kasdetmeyerek söyleyegeldikleri bir duâ cümlesidir. Çünkü ma'nâsi "Sag elin fakîrlessin" demektir. Bir kimse fakîr oldugu zaman "Teribe", zengin oldugu zaman ise "Etrabe" denilir. Sanki o kimse topraga degdigi zaman topraga yapisir, topraklandigi zaman da onun toprak kadar çok mali hâsil olur. Sag elin zengin olsun, elin toz toprak kadar bol mala ersin diye duâ edilmis olur.

Hattâbî: Bu hadîste fikihtan, erkek için süt Isbâti ve emziren kadinin kocasinin baba menzilesinde, onun erkek Jcardesinin de amca menzilesinde oldugu hükmü vardir, demistir (Aynî).

Bu vakiada süt ananm sütünden, kadinin zevci ile zevcinin kardesi istifâde ederek zevç baba, kardesi de amca makaamina geçtiklerinden, emzirme alâka-siyle buna fakîhler arasinda "Lebenu'l-furûl" denilmistir.

[469] Bu âyet ile Peygamber'e salât ve selâm getirmek farz kilinmistir. Bu farz, fikih istilahinda farz-i ayn denilen ve her müslümân için bizzat yerine getirilmesi zarurî bulunan bir vazifedir.

Sa/ât, lügatte duâ ma'nâsinadir. Dîn örfünde bildigimiz ve husûsî rükünler ve zikirlerle,kildigimiz namaz demektir. Bu âyetteki ma'nâsi, Peygamber'e ta'-zîm ve tebrikten ibarettir. "Ey müzminler, Allah ve melekleri size salât ederler,.. " (el-Ahzâb: 43) kavlinde Allah'in ve meleklerin, mii'minlere salâti da rahmet ve istigfar ma'nâlarinadir ve müsterek bir lafzin birkaç ma'nâya kullanilmasidir.

Kaadi Ebû Bekr Ibn Bukeyr söyle dedi: Bu âyet Peygamber'e Inince, kendisine selâm vermelerini sahâbîlerine emretti. Onlardan sonra gelenler de gerek Peygamber'in kabrini ziyarette, gerek ismi anildigi zaman O'na selâm vermekle me'mûr olmuslardir. Bu selâmin ma'nâsinda üç vecih vardir:

a. "Her türlü eksikliklerden ve âfetlerden selâmet sana ve beraberinde bulunanlara olsun". Bu suretle "Selâm'" masdar olur.

b. "Selâm seni hifz ve siyânette, ikram ve inayette dâim, kaaim ve kefil olsun". Bu suretle "Selâm", Allah'in güzel isimlerinden olur ki "Selâmet veren en yüce zât" demek olur. Allah'in isimleri içinde bundan baska masdar yoktur.

c. "Selâm", Rasûlullah'a müsâlemet ve inkiyâd ma'nâsinadir ki, "Teslîm" de budur. Nitekim Allah "Fe lâ ve Rabbike lâ yu'minûn" (en-Nisâ: 65) buyurmustur. Imâm Râgib dedi ki: "Selâm, Selâmet", dis ve iç âfetlerinden ârî olmaktir. Allah'a "Selâm" denilmesi, kendisine lâyik olmayan seylerden salim ve münezzeh bulunmasmdandir.

Peygamberimize zaman ve mahall ile kayidlanmaksizin icmâlen salât etmek farzdir. Çünkü Allah O'na salât etmemizi emretmistir. Selef imamlari ve tefsîr âlimleri bu emri vucûba hamlediyorlar ve bunda icmâ' vardir. Kaadi Ebû Bekr ibn Bukeyr dedi ki: Allah bütün halkina Peygamber'! üzerine salât etmelerini ve teslîmiyetle selâm

getirmelerini farz kilmis ve bu farzin îfâsmi muayyen bir vakte hasretmemistir. Binâenaleyh kisinin O'na salât ve selâmi çok yapmasi ve bunu terketmemesi vâcibdir... (Hasan BasrîÇantay, Meâl-iKerîm).

[470]
Hadîs, basliktaki "Siz de O'na salât okuyun" emrinin tam tefsiridir. Hadîste râvî Ka'b'm "Yâ Rasûlallah, biz Sana selâm vermeyi bilmisizdir" sözüyle maksadi, Rasûlullah'in tesehhüd esnasinda okunmasini ögrettigi et-Tahiyyâtu duâ-sindaki Iies-Selâmu aleykeeyyuhe'n-Nebiyyu ve Rahmetu'Hâhi ve berekâtuhu - Ey Peygamber! Selâm, Allah'in rahmeti ve bereketleri Sana olsun'"kavlidir.

Salât da namazlarimizda bu Tahiyyat duasindan sonra okudugumuz sale-vât dualaridir. Bunun tam bir rivayeti, Peygamberler Kitabi, "Allah Ibrahim'i bir halîl edindi babi", "Haddesenâ Kays ibn Hafs ve Mûsâ ibn IsmâîP'de geçmisti.

Hanefî imamlarindan Kerhî: Her müslümâna en kisa cümle ile olsun "Al-lâhumme salli alâ Muhammedin ve sellim(— Yâ Allah, Muhammed'e salât et veO'nu esen kil)"diye duâedip selâmlamasi farzdir, demistir. Ebu's-suûd da:

Bu âyet, RasûluIIah'a salât ve selâm getirmek vâcib oldugunun en kesin delilidir, demistir. Su kadar ki, tekrar edilip edilmeyecegi âyette bildirilmemistir. Bunun için bâzi müctehidler tekrar edilecegine, bazalin da bir mecliste bir kerresinin kâfî olacagina kaail olmuslardir. Nitekim secde âyetinde böyledir.

[471]
Bunlar da'ayni hadîsin baska yoldan gelen rivayetleridir. Bunlarin benzerleri Duâ Kitâbi'nda da gelecektir.

[472]
Hadîsin daha uzun bir rivayeti Peygamberler Kitâbi'nda geçmis ve ilgili açiklamalar da orada verilmisti.

Bu âyet Rasûlullah'm Zeyneb'le evlenmesinden dolayi edilen lâkirdilar üzerine; bir rivayette de Âise'ye iftira mes'eksI üzerine inmis deniliyor. Musa'ya edilen ezâ hakkinda da birkaç rivayet söylenmistir:

a. Mûsâ çok edebü bir zât oldugu için, bedenini kimseye göstermediginden dolayi Israîl ogullarindan birtakim kimseler "Bu niye bu kadar Örtünüyor? Mutlaka bedeninde bir ayip veya bir âfet var" diye lâkirdi etmisler, sonra da bir gün tenhâda elbisesini bir tasin üzerine koymus yikanirken Allah tarafindan tasin yuvarlanmasiyle asasini kapip onun arkasindan kosarken haylî bir kalabalik rastgelip, kendisini Allah'in yarattigi en güzel bir beden ile görüvermisler...

b. Kardesi Harun'u öldürdü demisler.

c. Hâsâ zinaya nisbet etmek istemisler: Kaarûn azginlik ve Isyan ettigi za,-mân, sürtük bir kadina birçok mal vererek Musa'ya nefsiyle isnâdda bulunmak üzere tesvik ve sevketmis, fakat sonunda kadin Kaarûn ile aralarinda geçen mâ-cerâyi ikrar edivermis... Onu lekelemek isterlerken, Allah onu temize çikarip, kendilerini rezîl ve rüsvây etmistir.

Vecîh, vecâhetli, haysiyet ve mevki sahibi, serefli, sevgili, tam Türkçe'siyle yüzlü idi. Onun için duasini kabul ediverdi de düsmanlarini kahreyledi, yâhud daha yüzlü oldu, daha ziyâde seref ve sâni artti. Muhammed Ise Rasûlullah ve Hâtemu'n-Nebiyyîn oldugu, Allah ve Melâikesi hep O'na salevât getirmekte bulundugu için, Allah indinde daha vecîh, daha sevgilidir. Onun için herhangibir hususta onu incitecek sözler söyleyenler, yalan seyler yayanlar, kendilerine yazik etmis olurlar (Hakk Dîni, V, 3932-3933).

[473]
"Biz de üzerlerine Arim seylini saliverdik "; Arim seyli önüne geçilmez sarp seyl, yâhud Arim denilen seddin seyli veya Arim deresinin seyli. Ebû'1-Fidâ, Târih'-inde: "Bu seddi Me'rib arzinda Sebe' ibn Yescub yapmis ve ona yetmis kadar çay akitmis ve uzak vâdîlerden seylleri celbeylemis idi" der. Âlûsî de, Kessata da der ki: "Bu sedd, Belkîs'in yaptigi sedd idi ki, iki dagin arasini tas ve zift ile kapatarak menbâ ve yagmur sularini biriktirmis ve sulamak için lüzumu kadar harklar birakmisti". Âlûsî'nin nakline göre, seddin arkasina suyu habsedip birbiri üzerine birçok kapilar ve önüne nehirlerin sayisinca oniki havuz yapmisti... (Hakk Dîni, V, 3956-3957).

[474]
Yânî izin verdiklerinin sefaati de birdenbire oluvermez, mevkifta çok dururlar, dehsetli korku, helecanlar içinde beklerler, o dereceye kadar beklerler ki, nihayet kalblerinden o dehset ve helecan giderildigi, yânî sefaate izin verildigi zaman, sefaat bekleyenler, sefaat eden sefaatçilere: Rabbiniz ne söyledi? derler... (Hakk Dîni, V, 3962),

[475]
Hadîsin baska bir sened ve az farkli bir metinle bir rivayeti el-Hicr Sûresi'nIn tefsirinde geçmis ve açiklamalar da orada verilmisti.

[476]
Bunun daha uzunca bir rivayeti es-Suarâ: 214. âyetinin tefsîrinde geçmisti. Bu, Peygamber'in ilk defa peygamberligini i'lân vak'asi oldugundan, rivayet âlimleri bunu kisa ve uzun metinlerle birçok tarîklerden rivayet etmislerdir. Peygamber'in bu ilk da'veti en yakin hisimlarina olmustu. O'nun bu da'veti ve teblîgi yakin hisimlari tarafindan muhalefetle karsilanmadi. Ebû Leheb'in i'tirâzi bile te'sîrli olmadi. "Yâ Sabâhâh" ta'bîri, Arablar arasinda mühim bir hâdise vukuunda halkin toplanmasi ve tedbîr almasi için kullanilir.

[477]
Bu sûrede tefsire âid hadîs gelmemistir. Ancak Buhârî bâzi ta'bîrlere âid tefsirleri nakletmistir.

Kiimîr, esasen hurma ile çekirdeginin arasindaki ince zar veya çekirdegin arkasindaki Ince pürüz demek olup, sonra hakîr ve küçük olan seylerde mesel olmustur...

Garâbîb, gaynin kesriyle Girbîb'in cem'idir. Girbîb, siyahin siddetlisi demektir ki, te'kîden mübalâgasi için kullanilir. "Garâbtbu sudun", "Kapkara, yânî koyu kuzgûnî siyahlar" ma'nâsinadir. Iste daglarin taslarinda ve topraklarinda böyle bol bol muhtelif alacalar da sâde bir tesadüf eserinden ibaret degil, Hâlik'in bir tahsis ve tasfiyesidir (Hakk Dîni, V, 3982-3990-3991)

[478]
Selh kelimesi, biri digerinin lâzimi iki ma'nâ ile kullanilir: Soymak, çikarmak. Koyundan deriyi yüzdüm, soydum, giderdim demek olur. Digerinde ise, koyunu deriden soydum denilir. Açtim, meydana çikardim demek olur... Burada her iki ma'nâ ile tefsir edilmistir ki, ikisi de dogrudur... {HakkDîni, V, 4028-4029).

[479]
Bu, önceki hadîsin baska yoldan gelen rivayetidir. Buhârî bu hadîsi Sahîh'mm birçok yerinde getirmistir. Bunun daha uzunca bir rivayeti Bed'u'1-Halk Kitabi'nda da geçmis ve ora ile alâkali bâzi açiklamalar verilmisti.

"Günesin bu cereyani yalniz mekânda hareketi diye anlasilmamali, mekâni ve zamani bilcümle eserleri ve durumtariyle vücûdda tevalisi ma'nâsina anlamalidir. Meselâ ziya ve hararet nesri de onun bir cereyanidir. Mustakarr, mimli masdar, ismi zaman, ismi mekân olabildigi gibi, "lâm"la da birkaç ma'nâya geldiginden bu ifâde birkaç ma'nâya sâdiktir:

a. Günes kendisi için takdir ve tahsis edilmis bir istikrar sebebiyle, yânî sabit bir karar, muntazam bir kaanûn ile cereyan eder. Hesâbsiz, serseri, kör bir tesadüf degil.

b. Bir istikrar için, yânî kendi âleminde bir karar ve denge meydana getirmek gayesiyle yâhud nihayet bir sükûna erip durmak için cereyan ediyor.

c. Kendine mahsûs bir istikrar zamani için, yânî duracagi bir vakte kadar...

d. Kendine hass bir istikrar mahalline mahsûs, yânî yerinde sabit olarak cereyan eder, mihverinde döner yâhud kendisinin karargâhi olan âlemin faydalari için cereyan eder... Kendisi için bir istikrar noktasina dogru gitmektedir... Bundan günesin diger bir merkeze dogru hareket etmekte bulundugu da anlasilabiliyor. Nitekim hadîs buna isaret etmektedir..." (Hakk Dîni, V, 4029-4031).

[480]
Bu hadîslerin birer rivayeti en-Nisâ: 163. âyetinin tefsiri sirasinda da geçmisti. el-Kalem Sûresi'nde "Sen Rabb 'inin hükmüne sabret. O balik sahibi gibi olma. Hatirla ki, o gamla dolu olarak duâ etmisti" (Âyet: 48) buyurulmus, bu ilâhî hitâb Yûnus Peygamber'In mertebesinin indirilmesine delâlet eder suretinde hâtira gelmesi düsünülen bir yanilmayi karsilamak için, Peygamber'imiz, peygamberler arasindan bilhassa Yünus'u zikretmistir. Nübüvvet hususunda peygamberler arasinda üstünlük yoktur. Çünkü peygamberlikte hepsi müsâvî bir sinir üzeredirler. Basliktaki âyetin devami söyledir:

"Hani o dolu bir gemiye kaçmisti. Derken kur 'a çekmislerdi ve maglûblar-dan olmustu. O, kinanmis bir hâlde iken kendisini hemen balik yutmustu. Eger çok tesbîh

edenlerden olmasaydi, herhalde insanlarin tekrar diriltileceklerI güne kadar onun karninda kalip gitmisti..." (Âyet: 140-148).

[481]
Bunun bir rivayeti el-En'âm Sûresi tefsirinde geçmis ve gerekli açiklamalar orada verilmisti.

[482]
Kelâbâzî ile Ibn Tâhir söyle dediler: Bu, dedesine nisbet edilen Ebû Abdillah Muhammed ibn Yahya ez-Zuhlî en-Nisâbûrî'dir. Buhârî'den az sonra, takrîbî 257 yilinda vefat etti. Buhârî bundan otuza yakin yerde rivayet etti, fakat Muhammed ibn Yahya ez-Zuhlî ismini açikça söylemedi. Sâdece "Bize Muhammed tahdîs etti" der, bunun üzerine artirma yapmaz ve onu dedesine de nisbet etmez. Böyie yapmasindaki sebeb sudur: Buhârî Nisâbûr'a girdigi zaman, Muhammed ibn Yahya ez-Zuhlî "Lafzin yaratilmasi mes'elesi"nde Buhârî aleyhine gruplasma yapip fesâdçihk eylemisti. Buhârî bu hâdiseye kadar kendisinden hadîs isitmis idi. Bunlari ondan rivayet etmeyi terketmedi, fakat geregi gibi ismini açikça söylemedi. Digerleri de: Bunun Muhammed ibn Abdillah Ibn Mu-bârek el-Mahzûmî olmasi muhtemeldir, çünkü o da bu tabakadandir, dediler (Aynî).

[483]
en-Nesâî'nin bu konudaki rivayeti söyledir: Ibn Abbâs dedi ki: Peygamber (S) Sâd SûresI'nde secde etti ve "Dâvûd, tevbe olmak üzere secde etmisti, biz de sükr olarak secde ederiz" buyurdu. Nesâî'nin bu rivayetine göre Sâd secdesi tevbe secdesi, Peygamberimiz için de sükr secdesi oluyor. Dâvûd Peygamber tevbesi-nIn kabul edilmesine karsilik sükür secdesi yapmis oldugundan, bunun okunmasi sirasinda secde etmek sünnet olmustur.

Peygamber'imize el-En'âm: 84-90 âyetlerinde isimleri sayilan bütün peygamberlerin yoluna uymasi emredilmistir. Semavî dînlerin hepsinde ortak olan esâslarda: Allah'a, meleklere, kitâblara, peygamberlere, âhiret gününe, kadere, öldükten sonra dirilmeye îmân gibi. Bir de geçmis peygamberlerin bunca mu-sîbetlere, tehlikelere, Inkârlara gögüs germeleri, vazifelerini herseye ragmen hakkiyîe edâ etmis olmalari hususunda.

[484]
"el-MilletVl-âhire", "Diger millet" yâhud "Sonraki millet" demektir. Bu suretle Nasrâniyyet'e isaret olur. Çünkü Islâm gelmeden evvel, o zaman için en son millet Nasrâniyyet idi, o da Teslîs'i kabul ediyordu.

Müsrikler muhtelif maksadlarla türlü ma'bûdlar pesinde bogusuyorlardi. Sikaak ve ihtilâf içinde olmalari bu sebebden idi. Atalarindan beri müsriklige alismis olan Câhiliye kafasi, bu kadar muhtelif insanlarin muhtelif emelleri ve hissiyatlarim yalniz bir ma'büdun nasil tatmin edebilecegini düsünemiyor, "Biz bunu, yânî ilâhlari tek yapma sözünü son millette isitmedik" diyerek Tevhîd'i sasilacak birsey görüp reddetmek istiyorlardi... (Hakk Dîni, V, 4085).

[485]
Bu hadîs ayni metin ve senedle Namaz Kitabi, "Esîr yâhud borçlu mescidde baglanir bâbi"nda da geçmisti,

"Bu münâsebetle sunu arzetmek vâcibdir ki, Allah'in hayât sahibi mahlûklari yalniz maddî âlemdeki insan ile -nevî'lerini saymakla tüketemedigimiz-hayvanlardan ibaret degildir. "Rabb'inin ordularini kendisinden baska kimse bilmez" (el-Müddessir: 31) mantûkunca Ilâhî ordulari, mahlûkaatin nevi'Ieri ve cinslerini ancak yaraticilari bilir. Bunlardan akil sahibi olarak Rasûlullah'in haber vermesiyle bilmis oldugumuz iki takimi melekler ile cinnlerdir. Bunlar çesit çesit suretlere girmeye kudretli olacak selâhiyette yaratilmislardir... (Ahmed Na-îm, Tecrîcl Ter., II, 332-335).

"Benden baska kimseye gerekmeyecek bir mülk", yânî benim hâlime mü-nâsib, bana mahsûs bir mu'cize olsun.. Râzî, Tefsir'inin bir yerinde buna söyle de ma'nâ vermistir: Yânî bana öyle sanli bir mülk ver ki, ben ona nail olup öldükten sonra 'Dünyâ mülkünün vefasi olsa idi Süleyman'a olurdu' denilsin de kimsenin dünyâ mülküne hirs ve ragbeti yarasik almasin..." (Hakk Dîni, V, 4097-4098).

[486]
Hadîsin basliga uygunlugu, basliktaki âyeti içine almis olmasindadir. Bunun birazcik farkli bir rivayeti er-Rûm Sûresi'nin tefsirinde geçmisti. Diger bir rivayeti Yagmur isteme Kitâbi'nda geçti.

[487]
es-Sa'lebî: Bu bir meseldir ki, Allah bunu farkli farkli birçok ilâhlara tapan müsrik ile.Azîz ve Celîl Allah'tan baska hiçbirseye tapmayan mü'min için beyân etti, demistir (Kastallânî).

[488]
Bu âyetin Kur'ân'da en ümîdli âyet oldugu söylenir. Bununla beraber dikkat edilmek lâzim gelir ki, bu ümîd, günâha tesvik için degil, en günahkâr kimseleri bile bir an evvel tevbe ve inâbeye tesvik için oldugu ikinci ve üçüncü âyetten apaçik görülür. Bunun nüzul sebebinde birkaç rivayet vardir. Bunlardan biri bu hadîste Ibn Abbâs tarafindan bildirilendir... Maamâfîh nüzul sebebi kâfirlerin Islâm'a girmesi mes'elesi ise de mahkûm âsîlerin tevbesini de sâmil oldugunda sübhe yoktur, o evleviyyetle sabit olur. Demek ki "Sübhesiz ki Allah, kendisine es taninmasini magfiret etmez. Ondan baskasini, dileyecegi kimseler için magfiret eder... " (en-Nisâ: 48, 115) âyeti geregince sirkin magfiret olunmamasi tevbe edilmedigi takdirdedir {Hakk Dîni, V, 4133-4134).

[489]
Bu hadîste Allah'a parmak isnâd edilmis olup bu mütesâbih hadîsler sirasina girmistir. Mütesâbihler hakkinda tefviz ve te'vîl adiyle iki ilmî yol vardir. Tef-vîz yoluna tutunan selef âlimleri Allah'i organdan tenzih ederek, Allah için müm-kinâttan hiçbir seye benzemeyen el, parmak vs.yi kabul ile beraber, bunlarin hakîkî mâhiyetlerinin ta'yînini Allah'a tefviz ve havale etmislerdir. Te'vîl yolunu tutan sonraki âlimler de bu nevi' mütesâbih lafizlari hep kudretle te'vîl etmislerdir...

[490]
ZemahseriJBeydâvî, Ebu's-suûd gibi belâgatte seçkin olan müfessirler -basliktaki âyet hakkinda- diyorlar ki: Bu ulu söz, ¥üce Allah'in gayet azametine ve kudretinin kemâline ve zihinlerin hayret ettigi büyük fiiller O'nun kudretine nisbet edilince çok küçük ve hakîr kalacagina bir tenbîh ve âlemi yikivermek O'na göre pek kolay birsey oldugunu temsil ve hayal ettirme yoluyla bir ifâdedir ki, kabza ve yemîn kelimelerinin hakikat veya mecaz olmalari ciheti düsünülmeksizin "Gecenin zülfüne kir düstü" terkibi gibi, bütünü ile bir tavsiftir.

Diger bâzilari da söyle demislerdir: Kelâmda aslolan hakikattir, fakat hakikatin imkânsiz olduguna bir delîl bulununca da mecaza döndürmek vâcib olur. Kabza ve yemîn kelimeleri organlarda hakikattir, Allah'a organ subûtu mümteni' 'bulunduguna da aklî delîl vardir; o hâlde mecaza hamli vâcibdir. Zira "Fulân fulânin kabzasmda(avucunda)dir" denilir. "Onun tedbîr ve teshîri altinda" demektir. "Sag ellerinin mâlik oldugu " ta'bîrinde de murâd, kendilerinin mülkü olmaktir. Su ev fulânin yedinde, fulânin kabzinda ve fulâmn kabzasina geçti derler ki, hâlis mülkü oldugunu söylemek isterler. Hem bunlar kullanilan ve meshur mecazlardir. Ibn Atiyye de: Kabza, kudretten ibarettir, demistir...

Yemîn, sag demektir. Kuvvet ve kasenp ma'nâlarina da gelir... Sahîh-iMüslim'de Âise'den gelen rivayete göre Arz ve Semâ'nm bu kabz ve dürülmesi sirasinda insanlarin nerede olacagi Rasûlullah'tan sorulmus, "Sirat üzerinde" buyurulmustur (Hakk Dîni, V, 4136-4137).

[491]
Bunun basliga uygunlugu "'Ikinci nefhadan sonra" sözünden alinir.

Bunun farklica bir rivayeti Peygamberler Kitâbi'nda 28. Bâb, 70. hadîs olarak geçmisti.

en-Neml: 87. âyette birinci nefhanin korku ne/hasi oldugu açikça belirtilmistir. Buna göre ikinci nefha yikim, üçüncüsü ise kaldirma nefhasi'dir.

[492]
Baslikla uygunlugu, üfürmeleri içine almasi bakimindandir. Baslikta iki nefh beyân olunuyor. Birincisi yikan nefhi sâik'th ki, bu birinci nefha veya orta nef-hadir. Ikincisi kaldiran nefhi kiyam'dir ki, bu da ikinci veya üçüncü nefhadir. Ve Kiyamet kelimesi bu ikincideki "Âi>'âm"ma'nâsindan olmakla beraber, birinciyi de baslangiç olmak üzere içine almaktadir. Onun için kiyametin kopmasi, en büyük kiyami ifâde eder. Buna saat, vakia, hakka dahî denilir {Hakk Dîni, V, 4137).

Hadîs metnindeki "Acbu zeneb", kuyruk sokumundaki kemigin basi ve

en küçük bir parçasidir. Ibn Ebi'd-Dünyâ'nin Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayetinde Rasûlullah'tan "Nedir?" diye sorulmus; "Hardal dânesi kadar bir parçadir" buyurmustur...

[493]
Isbu el-Mu'min Sûresi de Mekkî'dir; buna Gafîr Sûresi ve Tavl Sûresi dahî denilir. el-Mu'min "Fir'avn ailesinden olup îmânim gizlemekte bulunan bir mü'-min de söyle dedi: 'Siz bir adami Rabb'im Allah'tir demesiyle öldürür müsünüz?... " (Âyet: 28) diye beyân buyuruldugu üzere, Fir'avn ailesi içinden îmân etmis olan kahraman

zâta isarettir ki, Yâsîn sahibi gibi sâbikûndandir {Hakk Dîni, V. 4141).

[494] Hâmîm mübtedâ yerindedir, "Mecâzuhâ" ikinci mübtedâdir, "Mecâzu evâili's-suver" haberdir, cümle birinci mübtedâmn haberidir. "Mecâzuhâ", "Tarîkuhâ" demektir (çünkü "Mecaz, Câze, Yecûzu, Cevaz (yânî geçmek)" fiilinden geçecek yer ve yol ma'nâsinadir). Yânî bu "Hâmîm"in yolu, hükmü sûre evvelle-rindeki diger kesik harflerin yoludur, hükmüdür...

Bu "Hâmîm "in bir isim oldugu da söyleniyor. Bu görüste olanlar Surayh ibnu Ebî Evfâ' el-Absî'nin bu beytinde Hâmîm'i bir isim olarak i'râblamasmi delîl kabul ediyorlar. Surayh, Cemel harbinde Alî ibn Ebî Tâlib'in beraberinde idi. O gün Alî'nin askerlerinin siân (parolasi) "Hâmîm" idi. Bu Surayh, Sec-câd diye lakablandirilan Muhammed ibn Talha ibn Ubeydillah'a saldirdigi ve ona mizrak sapladigi zaman, Muhammed "Hâmîm" demis, fakat is isten geçmis, bunun üzerine Surayh metindeki beyti söylemistir... (Aynî).

Surayh ibn Ebî Evfâ el-Absî, Cemel harbinde Alî'nin maiyyetinde idi. Muhammed ibn Talha'nin basinda siyah bir sarik vardi. Alî, ordusuna: Basinda siyah sarik olani öldürmeyin, dedi. Muhammed ibn Talha'yi ancak babasina olan itaati, iyiligi o sarigi basindan çikartmisti. Bu sirada Surayh onunla karsilasti ve mizragini ona sapladi. Muhammed: "Hâmîm "i okudu. Surayh da onu Öldürmüs oldu. Bunun üzerine Surayh üzülerek bu beyti söylemistir... (Kastal-lânî).

[495] el-Alâ ibn Ziyâd, ez-Zumer: 53. âyetini zikretmekle birlikte, el-Mü'min: 43. âyetine de Isaret etti. Bunu onlarin israftan dönmelerini ve ölümlerinden önce tev-beye çabuk davranmalarini istemek için yapti. Bu el-Alâ ibn Ziyâd el-Basrî, et-Tâbiî, az hadîs rivayet eden zâhid bir kisidir. Onun el-Câmi'u's-Sahîh'de bundan baska yerde zikri yoktur. Hicretin 94. yilinda vefat etmistir (Ibn Hacer ve Aynî).

[496] Buhârî bu hadîsin bir rivayetini Ebû Bekr'in menkabeleri bâbi'nin sonunda getirmisti.

Ca'fer ibn Muhammed söyle dedi: Ebû Bekr, Fir'avn ailesinin mü'mInin-den daha hayirlidir, çünkü o îmânini gizliyordu, Ebû Bekr ise açiktan "Siz bir adami RabbUm Allah'tir demesiyle öldürür müsünüz?" demistir. Baskasi da söyle dedi: Ebû Bekr, Fir'avn ailesinin mü'mininden daha hayirlidir. Çünkü o dille söylemekle yetindi. Ebû Bekr ise lisânin ardindan elini tâbi' kildi, da, Mu-hammed'e hem dili, hem de eliyle yardim etti (Kastallânî).

[497] Yânî sizde yarattigim te'sîr ve teessürü, size tevdî' ettigim muhtelif vaziyetlerin îcâblarini yerine getirin, vazifelerinizi yapin.

[498] Çünkü "O kulaklari sagir edercesine haykiracak olan ses geldigi zaman, o gün kisi biraderinden, anasindan, babasindan, karisindan ve ogullarindan kaçacak... " (Abese: 33-37) derecede asiri saskinlik ve dehset kaplamasindan dolayi birbirine meyletmek ve acimak zail olmustur. Bu âyetin devaminda buyuruldugu gibi "Bunlardan herkesin kendine yeter bir isi (bir derdi, belâsi) vardir".

[499] Tenakuz yoktur. Hâsili sudur: Kiyamette birçok hâller ve yerler vardir. Bir yerde kendilerine korku siddetli olur da onlari sorusmalarindan mesgul eder, bir yerde ayilirlar ve birbirleriyle sorusurlar (Kastallânî).

[500] Hâsili onlar dilleriyle gizlerler, fakat elleri ve organlari nuktedip konusur da artik gizleme mümkin olmaz.

[501] Bu, Îbnu'z-Zurayk et-Teymî el-Kûfî'dir. Misir'a inmistir. Bu el-Câmi'u's-Sahîh içinde onun bundan baska hadîsi yoktur. 232 yilinda ölmüstür. Buhârî hadîsi evvelâ muallak olarak verdi, sonunda da senedini verdi (Aynî, Kastallanî).

[502] Buhârî isnadin sevkini bilinen tertibinden ancak bunun kendi sarti üzere olmadigini isaret için degistirdi, denildi. Bunun sureti, mevsûlün sureti olmasa da bu hadîs, Ebû Zerr ve el-Asîlî nüshalarinda sabittir.

[503] Yânî bütün bunlari dört gün içinde yapti. Yâhud dört gün içinde olarak yapti. Evvelki iki de içinde dâhil olmak üzere dört ki, bunda da gösterdigimiz veçhile öbürleri gibi iki ma'nâ vardir. Birisi ma'denlerin ve daglarin yaratilmasi nevbe-ti, biri de bitkilerin ve hayvanlarin yaratilmasi nevbeti ki, iki evvelki ile dört olur. Birisi de "Fîhâ"da.n hâl olmasidir ki, dört mevsimi göstermis olur. Bu sû retle evvelki Iki gün burada dâhil olmus bulunur. Âcizane anlayisima göre, burada bu ma'nâ Öbüründen daha açik ve nazmin siyakina daha uygundur. Çünkü Arz'm bereketleri ve gidalari her sene bu dört mevsim içinde yetisir, kemiyyet ve mikdâriyle biçimini bunlar içinde alir. Bu haysiyetle "fT'nin "Bâreke" ve "Kaddere" fiillerine taalluku dahî ayni ma'nâyi ifâde edebilir ve bu ma'naca su kayit da vazih olur. "Bütün arastiranlar için müsâvî olmak üzere dört gün, zira her yerde nzik isteyenlerin hepsinin rizki bu dört mevsim içinde yetisir, n-ziklar müsâvî olmazsa da günler müsavidir. Dört mevsim, hepsi için dörttür... (Hakk DM, V, 4189-4190).

[504] O günlerin ugursuzlugu siddetli firtinanin o günlerde ardi arasi kesilmeden devam etmis olmasindan ve bu yüzden o kavmin helake ugramasmdandir. Yoksa müneccimlerin güya bu âyete dayanarak iddia ettikleri gibi, bâzi günlerde, günlerin kendilerinde "Sa'd = Ugurluluk" veya "Nahs -Ugursuzluk" yoktur. Zamanlarin cüz'leri haddizatinda müsâvîdir. Aralarinda fark yoktur. Var olan sey. onlarda vukua gelen tâatler, ma'siyetlerdir, Ihtimâl ile delîl getirilmez (Seyhzâ-de, Râzî). ' .

[505] "Önlerinde oton "dan murad dünyâ isleridir. Onlar dünyânin yalniz sehvet tarafini görüp ona ittibâ' ettiler. "Ardlarinda oton "dan maksad âhiret isleridir. Onlar bu hususta dirilmeyi, hesabi inkâr eylediler (Beydâvî, Medârik, Celâleyn).

[506] Bu hadîs, basliktaki âyetin ma'nâsini açikliyor. Bu hadîsin bir rivayetini Buhâ-rî, Tevhîd'de; Müslim, Münafiklarin Sifati ... Kitâbi'nda getirmistir. Sandan sonra gelen iki hadîs de bunun degisik senedlerle gelen rivayetleridir.'

[507] Bu da geçen hadîsin baska yoldan bir rivayetidir. Hadîsin sonundaki "Sufyân bize bu hadîsi tahdîs eder, söyle der idi..." sözleri, Buhârî'nin üstadi el-Humeydî'nin bu hadîs hususundaki kelâmmdandir. Evvelâ tereddüdü, sonra da kesin kanâat' nlHn&n açiktir. Bu kötülenmez. Çünkü o evvelâ bu güvenilir râvîlerden hangisinin rivayet ettigi hususunda tereddüd etmistir: Bunlar Mansûr ibnu'I-Mu'temir, Abdullah ibnu Necîh ve Abdullah ibnu'z-Zubeyr'in âzâdhsi olan Humeyd ibn Kays'tir. Nihayet kendisine kesin kanâat sabit olunca, onun üzerinde karar kilmis, digerlerini birakmistir (Aynî).

[508] Baslikta zikredilen zann, Allah hakkinda yanlis olan kötü zanndir ki, helak edicidir. Zann ikidir: Biri kurtarici, biri helak edicidir. "Ben kulumun benizanni yanindayim" hadîsinin ma'nâsmi yanlis an lam amalidir. Hasen Basrî bu âyeti okumus da: Insanlarin ameli, Rabb'lerine olan zannlanna göredir. Mü'mIn Allah'a güzel zannda bulunur, güzel amel yapar; kâfir ve münafik da kötü zann-da bulunur, kötü amel yaparlar, demistir {Hakk Dîni, V, 4197).

[509] Buradaki üç baslikta gelen âyetlerden önceki üç âyet söyledir:

"O gün Allah'in düsmanlari; iste onlar toplu hâlde atese sürüleceklerdir. Nihayet oraya geldikleri zaman ne yapiyor idiyseler, kulaklari, gözleri, derileri hep aleyhlerinde sâhidlik edeceklerdir. Derilerine söyle derler; Bizim aleyhimize niye sâhidlik ettiniz? Onlar da: Bizi, herseyi söyleten Allah söyletti. Sizi ilk defa O yaratmistir. Yine ancak O'na döndürülüyorsunuz, derler" (Âyet: 19-21)

[510] Bu sûreye "Bunlarin isleri dâima aralarinda müsaveredir (yânî müsavere Iledir)" (Âyet: 39) kelâmindan dolayi es-Sûrâ ismi verilmistir.

Bu es-Sûrâ: 11. âyetle ilgili güzel bir tefsir özeti söyledir:

"... Tahlîl edilince maddiyât ve cismâniyyete ma'neviyâti feda edecek derecede mütemayil olan Mûseviyetifrat, ve ma'neviyâta maddiyâti feda eden Ise-viyet tefrit demek

olur. Birisi gaye olarak tesbîhî fikri, digeri de gaye olarak tenzîhî fikri ele almistir.
Islâmiyet bu iki fikrin i'tidâl haddi olan "Tevhîdî fikr"i ele almistir. Vakia Islâmiyet'te tenzîhî fikri veyâhud tesbîhî fikri tercîh eden mezheb ve mesrebler yok degilse de, Islâm'da esas ana fikir, Tevhîdî Fikir'dir.
Tesbîhî fikir, ifrat hâlinde ve muattal olmayan bir sekilde olarak islâm'daki hakk mezhebinde i'tibâr görmemistir. Tenzîhî fikre gelince: Islâm'daki tenzîhî fikir, tevhîdî derecesini bulmadigi takdîrde dahî rûhâniyet ve hayât saibesinden kurtarilmis olmak suretiyle ta'dîl edilmistir.
Islâmî hakikatin istinâd ettirildigi tevhîdî fikir pekçok âyetler ve hadîslerle beyân edilmis olmakla beraber, tam bir kat'iyyet ve vuzuhu hâiz olanlarindan birkaçim gösterecegiz:
Onun benzeri gibisi yoktur. O hakkiyle isiten, kemâliyle görendir" (es-Sûrâ: 11).
Bu âyet iki fikri hâvidir. Birincisi "Leysekemislihisey'un", tesbîhî sekillerin hepsini nefyeder ve mutlak tenzihtir. Eger Cenabi Hakk yalniz bu tenzîhî fikir ile bildirilmis olsaydi, adetâ hiç bildirilmemis sayilirdi. Bu fikirde ne aksiyle mukaayese ve ne de ayniyle mukaayese mümkin degildir. Yokluk en büyük benzetme oldugundan o fikri, beser vicdani ademden baska bîr ma'nâ ile anlayamaz.
Ikinci hadd olan "Ve huve's-semVu'l-basîr", tesbîhî bir fikirdir. Biz ne yapsak semî' ve basari düsündügümüz zaman, kat'î tesbîhle ve bu fikre beserî bir sekil vermekten vicdanimizi kurtaranlayiz. Bununla beraber Cenabi Hakk yal-> niz bu tesbîhî fikir ile bildirilmis olsaydi, maddiyât çukuruna ve âdemperestîye (Antropomorfizme) düsmek zarurî idi. Lâkin bu iki fikrin birlesmesi öyle bir mu'tedil fikir meydana getirir ki, ruhu tenzih ve tesbihin ifratindan kurtarir. Bundan dolayi akidesini yoklukla tefsir ettirecek mutlak tenzihten veyâhud tas ve toprak derecesine Indirecek tesbîhâttan kurtarir.
Islâmî hikmette bu latîf halet "Cem' ve fark" ve "Cem'u'I-cem'" sekilleriyle ifâde edilmektedir ki, bu son terkîb tevhidi fikri is'âr eder. Islâm'in bayragi olan "Tevhîd Kelimesi" dahî, bir ikinci sekli bulunmayacak derecede âlî bir tevhîdî fikirdir.
Lâkin tevhîdî fikri bütün bir hikmet ve ma'rifet manzumesi seklinde izhâr eden Kur'ân âyeti: "nem evvel-dk, hem âhirdir; hem zahirdir, hem bâtindir; O herseyi kemâliyle bilendir" (el-Hadîd: 3) âyetidir. Hayâtimizi tetebbuatla geçirdik. Büyük adamlarin yüksek fikrî ilhamlarinin belli baslilarina, mukaddes kitâblardaki ulvî kelimelere ittila kesbettik. Tamamen bîtarafâne olarak beyân ederiz ki, bu i'câzli âyetin ihtiva ettigi dâire hâricinde söylenebilmis söze tesadüf etmedigimiz gibi, bundan daha yüksek, daha ilmî, daha mu'ciz bir tasvîr seklini de muhal buluyoruz. Ayni ma'nânin binlerce kelime ile ifâde edildigi oluyor, lâkin lafizlar ve kelimelerin çoklugu ne fazla vuzuhu, ne de fazla ifhâmi mûcib oluyor.
Cenabi Peygamber, tevhîdî fikrin içtimaî tatbîkaatini su zarif hadîs ile bize
bildirmektedir: Sizin en hayirliniz dünyâsi için âhiretini, âhireti için de dünyâsini terketmeyen, insanlar üzerine bir agirlik olmayandir".
Bu hadîs iyice düsünülürse, Islâm'i tamamen anlayan içtimâi bir toplulugun ne derecede mükemmel olacagini kestirmek zor olmaz. Islâm'in en parlak devirlerini tedkîk edecek olursak, görürüz ki, o devirler hep tevhîdî fikrin en ziyâde anlasildigi ve metin tatbîkaat gördügü zamanlardir...
Yalniz tevhîdî fikirdir ki, vicdâniyâtm oldugu gibi, ilmin dahî hakikati veçhile cereyanina mâni' olamaz. Bu sebebe mebnîdir ki, en büyük mütefekkirler selâmeti tevhîdî fikirde bulmuslardir... Tevhîdî fikre müstenid yegâne dîn, Islâm Dîni'dir (Filibeli Ahmed Hilmi, Islâm Târihi, Onaltinci Bahis: Dînlerin Mukaayesesi, s. 190-196, Ötüken Nesriyat yayini).

[511] Yânî husûmet ve ihticâca mahal yok, ey kitâb ehli! Çünkü bu beyân ve isbât ile hakk meydana çikmis, baskaca münâkasaya hacet kalmamistir.

[512] Dînden Allah'in izin vermedigi seyleri onlara mesru' mu kildilar? Meselâ müs-riklik, müteaddid hükümete tâbi'iyyet, âhireti inkâr, zulüm, ahid bozma, takat yetiremeyecek isleri teklîf etmek gibi Allah'in Izin vermedigi, mesru' kilmadigi, birtakim seyleri tesrî' ediyorlar, diledikleri gibi dîn yapiyorlar öyle mi? Fakat Allah'in mesru' kilmadigini mesru' kilacak hiçbir kuvvet yoktur, insanlarin tes-rî'deki mesaîsi Allah'in izni hududunu asmamahdir (Hakk Dîni, V, 4239).

[513] Basliktaki âyete üç ma'nâ verilmistir: Birincisi: Karabette sevgi, yânî hiç olmazsa size akrabaligimdan dolayi hukukumu gözetmenizi isterim... Bunun hâsili söyle demek.olur: Nübüvvet ve risâletim ve "Âlemlere rahmet" olmam haysiyyet-leriyle olan hukukumu tanimiyorsaniz, bari aramizdaki hisimlik hukukuna riâyet edin de söylediklerimi dinleyin, düsmanlik etmeyin.
Ikincisi: Bana hisimligi olanlari, yânî akrabami sevmenizi isterim diye ma'nâ verenler de olmustur. Nitekim Saîd ibn Cubeyr'in sözü bunu gösteriyordu. Bâzilari bu karabeti Alî ve Fâtima evlâdina tahsis etmek istemislerdir. Üçüncüsü: Abd ibn Humeyd'in Hasen'den rivayet ettigi gibi, yakinlikta sevgi, yânî güzel amellerle Allah'a yakinlik hususunda sevgi demektir ki, "Kurbâ" neseb yakinligi degil, "Kurbet", yânî Allah'a yakinlik ma'nâsinadir. Ve bu ma'nâ daha umûmîdir. Hem de üstüne, altina daha uygundur (Hakk DM, V, 4241).
Hadîste Saîd ibn Cubeyr'in ve Ibn Abbâs'in verdikleri ma'nâ, neseb hisimligidir. Su kadar ki, Saîd ibn Cubeyr bu neseb hisimligini Muhammed ailesine tahsîs etmistir. Ibn Abbâs bunun hududunu daha genis tutup, bütün Kureys soylarina sâmil kilmistir.

[514] ez-Zuhruf, yaldizli zînet ve bilhassa altin ve gümüs demektir. Bu, 35. âyette geçtigi Için, bu sûreye bu isim verilmistir

[515] Bu vâv'm atfolmasi da muhtemel ise de kasem için olmasi daha selistir. Zamîr, RasûluHah'a dönücüdür. Böyle hitâb esnasinda gâib zamîri, Peygamber'in sâ-nma bir ta'zîm ifâde eder. Yânî Peygamberin "Yâ Rabb! Yâ Rabb!" dîyeduâ etmesi hakki için söylerim ki, sunlar, su mekre kalkisan müsrikler îmâna gelmez kimselerdir {Hakk Dîni, V, 4288).

[516] Bundan önceki üç âyet söyledir: "Sübhe yok ki günahkârlar cehennem azabinda ebedî kalicidirlar. Bu azâb onlardan hafifletilmeyecek. Onlar bunun içinde ümîdsizlikle susacak olanlardir. Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendileri Zâlimdiler. Söyle çagristilar,.. " (Âyet: 74-77).
Mâlik, cehennem muhafizinin adidir. Bu hadîsin bir rivayeti Bed'u'1-Halk Kitâbi'nda da geçmisti.

[517] Bu âyet, yukaridaki "And olsun ki, onlara 'Gökleri ve yeri kim yaratti?" diye sorarsan elbette 'Onlari o Aziz ve Alîm olan Allah yaratti' derler" (9.) âyetine bakiyor. Allah'in bütün semâlar ve arzin yaratani oldugunu ikrar ve i'tirâf ederlerken tenakuza bak ki, bir de tutarlar Allah'a, kullarindan bir cüz' yaparlar. Burada birkaç ma'nâ vardir: Evvelâ hululü ibtâldir. Çünkü hulûliyye, Allah'i kullarindan bir cüz' yapmis olur. Ikincisi çocuk isnâd edenleri kötülemedir. Çünkü çocuk, babasinin_cüz'ünden hâsil oldugu için onun cüz'üdür. Üçüncüsü müsrikler her ma'bûda bir hissa vermekle Allah'a kullarinin küllünü degil, yalniz bir cüz'ünü tanimis, yalniz bir hissa vermis oluyorlar. Diger hissalar diger taptiklarinin sayilmis oluyor -Çünkü Insan çok nankördür, apaçik-, Zîrâ küfür ve sirk, nankörlügün en açigidir. Allah'in hepsini yaratici oldugu ma'lûm iken sonra dönüp Hâlik'i mahlûk'tan veya mahlûk'u Hâlik'tan cüz' yapmak yâhud Hâ-lik'm mahlûkunu tamamen kendinin saymayip sirk kosmak apaçik küfür ve küf-rândir {Hakk Dîni, V, 4268).

[518] Siz selâmete erdikten sonra tekrar asani vurup da ikiye ayrilmis olan suyun bir araya gelmesine meydan verme (Beydavî, Medârik).
Ahmed ibnu'l-Mübârek diyor ki: "Rehv" kelimesini Abdülazîz ed-Debbag'a sordum. Bana su cevâbi verdi: Bu lafiz takat getirilemeyecek kuvvete delâlet eder. "Fulân revhdir" dedigimiz vakit, "O takat getirilemeyecek bir kuvvete mâliktir" ma'nâsinadir... (Meâl-i Kerîm).

[519] "Duhânun miibîn: Apâsikâr bir duman". Bu duhân hakkinda iki tefsîr rivayet olunmaktadir. Birisi bundan sonraki baslik altinda gelen Ibn Mes'ûd hadîsinde bildirilen siddetli açlik ve kitlik seneleridir. Çünkü çok aç olan kimseye, gerek gözlerinin za'findan ve gerek çok kuraklik ve kahtlik senelerde havanin fenaligindan, semâ dumanli görünür...
Ikinci tefsirde ise Alî'den söyle nakledilmistir: Kiyametten evvel semâdan gelecek bir dühândir, kâfirlerin kulaklarina girecek, tâ ki herbirinin basi, pür-yân olmus basa

dönecek; mü'mine de ondan zükâh (yânî nezle) gibi bir hâl ariz olacak ve bütün arz, içinde ocak yakilmis fakat deligi yok bir eve dönecek... (Hakk Dîni, V, 4297-4298).

[520]
el-Batsetu'1-kübrâ = Çok büyük bir siddet ve savletle çarpma günü" (ed-Duhân: 16): Bu tefsîre göre bu Isimle anilan Büyük Bedir gazasinda Kureys müsriklerinin yakalanip öldürülmeleridir. "el-Lizâm" (el-Furkaan: 77) da bir tefsîre göre, yine Bedir harbinde müslümânlann ele geçirdikleri müsrik esirlerdir.

[521]
Hadîs, baslik yapilan âyeti içine aldigi için aralarindaki uygunluk açiktir. Bu-hârî bu hadîs için bundan sonra üç baslik daha tahsîs etmis, uzatilmis ve kisaltilmis olarak ayni hadîsi sevk eylemistir. Bunun birer rivayeti el-Furkaan ve er-Rûm Sûreleri tefsirlerinde de geçmisti.

[522]
Bu da geçen Ibn Mes'ûd hadîsinin baska bir yoldan gelen rivayetidir. Bunun bir rivayeti Sâd Sûresi tefsirinde de geçmisti.

[523]
Bu da ayni hadîsin baska yoldan gelen bir rivayetidir.

Ibn Mes'ûd Sâd ve er-Rûm Sûreleri tefsirinde geçtigi üzere, Duhân âyetinin, Kûfe'deki kissaci vaizin dedigi gibi kiyamet alâmetlerinden olmadigina "B/z bu azabi biraz açip kaldiracagiz" âyetini delîl gösterere k: Kiyamet günü onlardan azâb kaldirilir mi imis? diyor, ibn Mes'ûd'un bu inkâri ictihâdîdir. Delîl Kur'ân'dan oldugu için hakîkaten pek kuvvetlidir. Zira Mekkelilef in: "Ey Rab-bimiz! Bizden bu azabi kaldir. Çünkü biz îmân edecegiz " demis olduklarini Allah bize haber verdigi gibi, onlara cevaben de "Biz bu azabi biraz açip kaldiracagiz. Fakat siz hiç sübhe yok ki, tekrar dönecek olanlarsiniz" buyuruyor. Âyetteki duhân, kiyamet alâmetlerinden biri olsa, zuhuru sirasinda ne kâfirlerin böyle duâ etmelerine imkân kalir, ne de Allah'in bu cevâbi sahîh olabilir..

[524]
Buhârî nüshalarinin hepsinde bu bâb böylece vâki' olmustur. Hâlbuki bunun tefsiri yakinda geçmisti (Aynî).

[525]
"Câsiye", toplu yâhud diz çökmüs demek olup, bu sûre, 28. âyeti sebebiyle bu ismi almistir. Buradaki "Câsiye" iki ma'nâ ile tefsir edilmistir. Birisi "Diz çökmüs" ma'nâsinadir. Zîrâ diz çökmek, derli toplu, en i'tinâh ve en hürmetli vaziyettir. Birisi de toplanmis cemâat ma'nâsinadir. Murâd "Hepsi de muhakkak toptan bizim karsimizda hazir edilmislerdir" (Yâsîn: 32, 53) buyuruldugu üzere, Hakk'in huzurunda hesâb için toplanmaktir.

'Sonra seni de emirden bir serîatin üstüne me 'mûr kildik. O hâlde sen ona tâbi ol. Bilmezlerin hevâlarma uyma" (Âyet: 18) sebebiyle "Seriat Sûresi" ismi de verilmistir.

[526]
Buradaki "Mustevfizîne ale'l-rukebi" ta'bîrinin masdari hakkinda açiklama:

el-Istûfâz: Yerlesip ayaklari dikerek oturmak; bir kavle göre kiynaklari yere koymayarak dizleri yere koyup oturmak yâhud siçrayip kalkmaya hazirlani-ci olmakla henüz kalkmaya dogrulmayarak ayaklari üzere çömelip oturmak ma'nâsinadir ki, hepsi acele ma'nâsinadir (Kaamûs Ter.).

[527]
Yânî ilme karsi nevalarini ilâh edinenler sapkinliklarindan dediler ki: Dünyâ hayâtimizdan baska hayât yoktur. Hayât denilen, ondan ibarettir. Ölürüz, yasariz, ölecegimizi bilmekle beraber dünyâ hayâti yasariz; ondan Ötesi yoktur. Bizi baskasi degil, ancak Dehr helak eder.

Dehr, aslinda âlemin bekaasi müddeti demektir. Râgib der ki: Dehr, âlemin vücûdunun baslangicindan nihayetine kadar olan müddetin ismidir. "Insanin üzerine uzun devirden öyle bir zaman geldi ki (o vakit o) anilmaya deger birsey bile degildi" (ed-Dehr: i) kavlinde "Dehr" bu ma'nâyadir. Sonra çok bir müddete de "Dehr" denilir, Zaman, az bir müddete de kullanilmak i'tibâriyle bundan farklidir... Zaman, mâzî, hâl, istikbâl kisimlarina ayrilir. "ed-Dehr" ise âlemin bastan âhire kadar bir uzantisinin ifâdesi demek oldugundan, Zaman "Dehr "in makaamiarindan olarak düsünülür. Burada "ed-Dehr", en ziyâde zamanin geçmesi, zamanin uzunlugu diye tefsîr edilmistir. Çünkü bahsedilen ihlâk, âlemin nihayeti olan küllî ihlâk degil, ba'zin ihlâkidir (Hakk Dîni, V, 4322).

[528]
Hadîsle baslik arasindaki uygunluk meydandadir. Hadîsteki "Dehr benim" ta'-bîrini sârih Hattâbî: Ben dehrin sahibi ve halikiyim, suretinde tefsîr etmistir ki, yaratilmasi yönüyle Allah'a nisbeti olan Dehr'e sövmek nehyedilmistir.

Ibn Hazm Zahirî Ise, Hattâbî gibi tefsire lüzum görmeyerek, "Dehr" lafzini Allah'in güzel isimlerinden bir isimdir, demistir... Burada Sâri'in "Dehr" ile muradi, Dehr'in sahibi ve mutasarrifi demek olduguna alt taraftaki "Her is benim elimdedir", "Geceyi de, gündüzü de ben evirip çeviriyorum "cümleleri açikça delâlet etmektedir.

"Allah'a eza vermek" ta'bîri de, Allah'in fena gördügü isi islemekten ve razi olmadigi bir sözü söylemekten ibarettir.

[529]
Bu kelâm Allah tarafindan Kureys müsriklerine karsi bir tevbîh ve Peygamberi için onlar aleyhine bir hüccet getirme siyâkmdadir. Çünkü onlar, Allah'tan baska taptiklari seylerin sahîh oldugunu iddia etmislerdir. Eger iddia etmekte oldugunuz sey sizin düsüncenize göre sahîh olsa bile ibâdet edilmeye hak kazanmaz. Çünkü o, mahlûktur; yaratilmis birseydir. Ibâdet edilmeye ise Hâlik'tan, yâni yaraticidan baskasi hak kazanmaz (Kastallânî).

[530]
Hadîsin baslikla uygunlugu meydandadir.

Hadîste kisaca görüldügü üzere Vâlî Mervân, bir gün mesciddeki hutbesinde: "Ben Emîru'l-Mü'minîn'in, yânî Muâviye'nin Yezîd'i halef ta'yîn etmesi hakkindaki re'yim güzel görüyorum. Çünkü Ebû Bekr de, Umer de halef ta'yîn etti" demisti. Bunun üzerine Abdurrahmân: "E Herakliyyetun, yânî krallik-mi? Ebû Bekr vallahi onu ne evlâdindan birisi, ne de ev halkindan birisi hakkinda yapmadi. Muâviye ise sirf ogluna rahmet ve keramet yapti!" dedi. Böylece Abdurrahmân, halef ta'yîn etmenin kisrânin ve kayserin bid'ati oldugunu, Ebû Bekr'le Umer'in böyle bir bid'at koymadiklarini açikça belirtmistir. Aise'nin cevâbi da âyetin nüzul sebebinin vâlînin dedigi gibi olmadigini ortaya koymustur. Demek ki Mervân'm iddia ettigi nüzul sebebi dogru degildir, yanlistir.

[531]
Bundan önceki âyetlerde Hûd Peygamber kendi kavmini uyarmisti: "Âd'tn kardesini hatirla -ki ondan evvel de, sonra da birçok peygamberler gelip geçmisti-. Hani o, Ahkaaf'taki kavmim; 'Allah'tan baskasina kulluk etmeyin. Hakikat ben üzerinize büyük bir günün azabindan korkuyorum' diye tehdîd etmisti. 'Sen bize, bizi tanrilarimizdan döndürmen için mi geldin? Öyle ise bizi tehdîd etmekte oldugun seyU eger dogru söyleyenlerden isen getir bize' dediler. Hûd da: 'Bunun ilmi ancak Allah nezdindedir. Ben size gönderildigim seyi teblig ediyorum. Bununla beraber ben sizi bilmezler güruhu olarak görmekteyim' dedi..." (Âyet: 21-23).

Bu hadîsi Buhârî yine Edeb'de; Müslim ise Yagmur Duâsi'nda getirmistir.

[532]
"îmân eden, iyi iyi amellerde bulunan ve Muhammed'e indirilene -ki o Rabb'-lerinden gelen bir haktir- inanan kimselerin günâhlarim keffâretlemis, hâllerini iyilestirmistir" (Âyet: 2) kelâmi sebebiyle bu sûreye "Muhammed Sûresi" ismi verilmistir. Bunun diger bir adi da "Kital Sûresi"dir... Peygamberlerden Nûh, Hûd, Salih, Mûsâ, Dâvûd, Süleyman harb ve kital ile emrolunmuslardi. Bundan evvelki sûrede "O hâlde peygamberlerden azim sahihleri olanlarin sabret-tiklerigibisen de mbret..." (^-Ahkaaf: 34) buyuruldugu gibi burada da o sabrin tatbîkaatindan birisi harb ve kitalde sabr ve sebat ve Muhammedi husûsiyyet-lerden birisi de bu suretle cihâd olacagi anlatilmistir. Zîrâ dînde takva hakki ve Allah için cihâd hakki ancak hakk yolunda cani feda etmeyi söze alarak Allah yolunda çarpismakla mümkin olur. Ve Allah için olmayan kitallerin, tecâvüzlerin önüne ancak Allah için kitale hazirlanmakla geçilebilir... (Hakk Dîni, VI, 4367).

[533]
Herhangi kâfirlerle basladiginiz harb bitinceye, muhâribler silâhi birakincaya kadar. Yânî o müsriklerin sevketi sönüp de harb ihtimâli kalmayincaya kadar yâhud bütün insanlik âleminde Islâm'in gayesi olan küllî bir sulh kuruluncaya kadar... Bunda harbi kaldirmak için çalisanlara bir ümîd vardir. Buna göre "Cihâd kiyamet gününe kadar geçicidir" hadîsinde ya cihâd, harbden daha umûmî bir ma'nâda yâhud kiyamet daha husûsî bir ma'nâda te'vîl olunmak gerekecektir... (Hakk Dîni, VI, 4377).

[534]
Allah'in azabindan kurtaracak hiçbir velîleri, yardimcilari yoktur. Mevlâ kelimesi burada "Velî" ve "Nasîr" ma'nâsmadir. "Mâlik" ma'nâsina da gelir. Nitekim "Sonra bunlar bütün islerine hakk ve adi ile mâlik olan Allah'a döndürülmüslerdir'1" (el-En'âm: 62, Yûnus: 30) âyetlerinde böyledir. Binâenaleyh iki âyet arasinda ziddiyet vardir zannedilmesin. Yânî Allah mü'minin de, kâfirlerin de; bütün kullarin mâlikidir. Lâkin "Allah müzminlerin vetîsidir" {îimân: 68) mazmununca, mü'minlerin dostu ve nasiridir. Kâfirlerin degil (Hakk Dîni, VI, 4381).

[535]
Ayetin devami söyledir: "Orada meyvelerin her çesidi onlarindir. Üstelik Rabb-terinden de bir magfiret vardir. Hiç bunlar o ateste ebedî kalan ve bagirsaklarini parça parça eden kaynar sudan içirilen kimseler gibi midir?"
[536]
Burada "Tevellî", iki ma'nâyi muhtemildir. Birisi arkasini dönüp kaçmak ma'-nâsina "Tevellî"den; birisi de "Velâyet"ten tefa'ul olarak, vâlî olmak, is basina geçmek ma'nâsina tefsir olunmustur. Binâenaleyh su iki ma'nânin ikisi de dogrudur. Evvelki ma'nâca: Nasil o korkaklikla döner, harbden kaçar da Arz'-da fesâd yapar, ordu bozanlik edip düsmanin istilâsina sebebiyet verir ve erhâ-mmizi dagitabilirsiniz!
Erhâm, Rahim'in cem'idir. Rahim, esasen kadinin çocuk yapma merkezi olan organidir. Yakinlik mensei olmak hasebiyle akrabaliga da "Rahim" denilir. Bu ma'nâ ile akrabaya "Ulu'I-erhâm" denildigi gibi, '.'Erhâm" da denilir ki, burada bu ma'nâyadir. Yânî çolugunuzu, çocugunuzu, kadinlarinizi, hisimlarinizi parçalatabilir misiniz? Çünkü müslümân ordusunda fesâd çikarip düsman istilâsina sebebiyet verildigi takdîrde hâsil olacak netice budur. Öbür ma'nâca: Nasil o korkaklikla is basina geçer, kumandayi elinize alir da vataninizi Câhiliye devri gibi fesada verir, ihtilâf içinde hisim ve akrabanizi yine öyle perisan edebilir misiniz? Bu âyetle hisimlik ilgisini kesmenin harâmligina istidlal olunur (Hakk Dîni, VI, 4392).
[537]
Bunlar ayni hadîsin baska baska yollardan gelen rivayetleridir. Müellifin bunlari getirmekten maksadi ilk hadîste râvî Süleyman ibn Hilâl'in Ebû Hureyre üzerine durdurulmus, yâni mevkuf olarak rivayet ettigi son fikranin da merfû' oldugunu isbât etmektir. Çünkü ilk hadîste Süleyman: Ebû Hureyre "isterseniz 'Hel aseytum' âyetini okuyunuz" dedi, seklinde; Ebû Hureyre üzerinde durdurarak rivayet etmisti. Diger iki yoldaki râvîler ise bu kismi da Rasûlullah'in agzindan rivayet edip merfû' olarak getirmislerdir (Kastallânî).
[538]
Iste Rasûlullah ve sahâbîleri böyle hos, mükemmel, muntazam, güzel bir ekin gibi yetistirilmis bir ordudur. Burada Rasûlullah'in ahlâk feyzi, ta'lîm ve terbiyesi ile ümmetine ruhen ve cismen verilen hayatî nizâm ve nes'enin bir ifâdesi ve Mekke fâtihlerinin bir geçit resmi vardir... Çünkü Peygamber yalniz olarak kiyam etti, sonra Allah O'nu, ekinin ilk çimi ondan dogarak etrafini saran filizlerle katlanip kuvvetlendigi gibi, maiyyeti ile takviye buyurdu. Zîrâ bunun zahiri zer'i Peygamber, sat'i sahâbîleridir. Su hâlde yalniz sahâbîlerin degil, peygamberle beraber sahâbîlerinin bir temsili olmus olur. (Hakk Dîni, VI, 4442).
[539]
Bu hadîsin bir rivayeti Magâzî Kitâbi'nda da geçmisti, basliga uygunlugu meydandadir.
Hadîsin râvîsi Eslem, Umer'in mevlâsi idi, aslen Yemen esîrlerindendi. el-Vâkidî: O, Ebû Zeyd el-Habesî el-Becâvî'dir, dedi. Bu Eslem, muhadramdir, yânî hem Câhiliyet, hem Islâm devrini yasamis uzun ömürlü kisilerdendir. 80. hicret yilinda yüzondört yasinda iken vefat etmistir (Aynî, Kastallânî).
[540]
Bu hadîsin de bir rivayeti Magâzî'de geçmisti.
11 Apâsikâr bir feth " istikbâli açan, ileride yapilacak birçok fetihlerin baslangici olan bir feth... Ma'Iûmdur ki, Feth, aslinda açmak, yânî kapaliligi gidermektir. Bir memleketi fetih de, Kessafin beyâni veçhile ona harbli veya harbsiz, unve-ten veya sulhan zafer bulmaktir ki, zafer bulmadikça kapalidir... Hudeybiye sulhunun bir fetih olmasi sahâbîlerden bâzisina bile gizli kalmisti. Cenabi Hakk bunun bir feth oldugunu beyân buyurmustur: Evvelâ bir feth olmasi "O sizi Mekke'nin karninda onlara karsi muzaffer kildiktan sonra onlarin ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendi..." (Âyet: 24) buyuruldugu üzere, müs-lümânlar müsrikleri maglûb edip diyarlarina sokmuslardi ve sulha müsrikler tâlib olmuslardi. Ikinci olarak, bu sulh ile ilk evvel müslümânligm âlemde bir devlet. olarak varligi, düsmanlari tarafindan dahî tasdîk olunarak bir anlasmaya baglanmis oluyordu. Bu suretle bundan sonra zuhura baslayacak fetihler zincirinin basi ve fatihasi olmus ve bundan sonraki Islâm fetihlerinden herbiri bunun altinda bir sü'besi mesabesinde olarak va'd edilmis oluyordu ki, sûrenin basi bunu ilâhî bir lisân ile îzâh etmektedir. Fi'1-vâkî yine sûrenin içinde "Yakin fetih" (Âyet: 27) diye isaret olundugu üzere, bunu pek yakindan Hayber fethi ta'kîb etmis, sonra da Mekke fetholunmus, sonra da islâm'in bütün dînlere gâlib gelecegi va'd buyurulmustur (Âyet: 28). Zuhrî: Hudeybiye fethinden büyük bir fetih olmamistir, demistir. Bu sayede müsrikler müslümânlarla karismis ve sözlerini isitmege baslamis ve bundan böyle onlarin kalblerinde islâm yer etmeye baslamistir... (Hakk Dîni, VI, 4405).
[541]
Bunun bir rivayeti de Magâzî'de, Fetih gazvesi bâbi'nda zikredilmisti. Bundaki tercî' mes'elesi hakkinda bâzi açiklamalar insâallah ileride "Okumada ses güzelligi" basliginda gelecektir.
[542]
Kaadi Beydâvî: Feth, kâfirlere cihâd ile sirkin define ve dînin yükseltilmesine ve eksikli nefislerin tedricen kendi tercihleriyle tekemmül edebilmeleri için kah-ren sevkine ve zaîfleri zâlimlerin elinden kurtarmaya sa'y etmenin bir neticesi olmak i'tibâriyle magfiret, fethe illet kilinmistir, dedi. Ki murâd gâî illet, yânî hikmettir.... Ve risâletteki muvaffakiyetine bir de mülk eklenmek gibi dînî ve dünyevî ni'metleri tamamlaya, gerek risâletin ifâsinda ve gerek riyasetin merasimini edada dogrudan dogruya Allah'in rizâsina erdiren bir istikaamet yoluna çikara kî, bu yol "Böylece sizi vasat bir ümmet yapmisizdir, insanlara karsi hakikatin sâhidleri olasiniz, bu Peygamber de sizin üzerinize tam bir sâhid olsun diye" (el-Bakara: 143) mantukunca bütün insanligin Imtisal numunesi olmak üzere, Islâm islerinin baskalarinin te'sîrlerinden âzâde olarak sirf Hakk Kaanûnu dâiresinde bi'1-istiklâl idaresi yoludur... (Hakk Dîni, VI, 4406-4408).
[543]
Buradaki hadîslerin birer rivayeti Gece Namazi bölümünde de geçmisti.
[544]
Hadîsteki el-Ahzâb: 45-46. âyeti, el-Feth: 8. âyetinin bir kismini ayni lafizlarla içine almasi sebebiyle, hadîsle baslik arasinda uygunluk bulunmaktadir. Bu hadîsin bir rivayeti Alisverisler Kitâbi'nin bas taraflarinda "Çarsilarda bagirmanin çirkinligi bâbi"nda da geçmisti. Orada Abdullah ibn Amr'dan, Rasûlullah'm Tevrat'ta yazili olan sifatlarinin soruldugu, buna cevaben Abdullah'in: Evet, vallahi Rasûlullah, Kur'ân'daki bâzi sifatlanyle Tevrat'ta da sif atlanmistir, bu muhakkaktir... diyerek hadîsi sevkettigi açikça görülmektedir.
Tevrat âyetindekI "O peygamber kötü huylu, kati kalbli degildir" fikrasi da "Sen Allah 'tan bir rahmet sayesindedir ki, onlara yumusak davrandin. Eger kaba, kati yürekli olsaydin onlar etrafindan herhalde dagilip gitmislerdi bile. Artik onlan bagisla., " (Âlu Imrân: 159) âyetinin bir vecîzesidir. Yine Tevrat âye-tindeki "O peygamber kötülügü kötülükle def etmez" fikrasi da "Sen kötülügü en güzel yol ile önle. O zaman görürsün ki, seninle arasinda düsmanlik bulunan kimse bile sanki yakin dosttur'" (Fussilet; 34) kavlinin bir benzeridir.
Rasûlullah'in Tevrat'ta yazili olan vasiflarini Abdullah'tan soran zât, râ-vîsi Atâ ibn Yesâr idi. Abdullah, Tevrat'i incelemekle de mesgul olmustur.
[545]
Sekînet, sükân ve itmi'nân, sebat ve temkin ma'nâsma masdardir ki, nefisteki telâs ve helecanin kesilmesiyle hâsil oian ve kalb oturmasi, yürek isinmasi, gönül rahati ta'bîr olunan huzur ve sükûn hâline veya onun mense'ine isim dahî olur. Sekmef m. indirilmesi, halk ve îcâde demektir. Sâninin yüksekligini îmâ için inzal ta'bîr buyurulmustur... Maamâfîh burada kondurmak, kalblerini se-kînete menzil ve karar yeri yapmak ma'nâsma da olur. Hz. Alî'den bir rivayette: Sekînet, mü'min kalbine sakin olup onu emîn eyleyen bir melektir, denilmistir... (Hakk Dîni, VI, 4408).
[546]
Bu hadîsin bâzi rivayetleri simdiye kadar baska yerlerde de geçmistir. Kur'ân'-m Eazîletleri Kitâbi'nda da gelecektir. O rivayette bu Kur'ân okuyan sahâbînin Useyd ibn Hudayr oldugu açikça belirtilmistir. Bu rivayetlerin birinde el-Bakara Sûresi'ni okurken, bir digerinde de el-Kehf Sûresi'ni okurken atinin ürküp debelendigi daha genis metinle anlatilmaktadir. Peygamber okunan Kur'ân sebebiyle onu dinlemek için meleklerin indigini, atin da onlardan ürküp debelendigini bildirmistir.
[547]
îste yukarida da zikri geçen bu bey'at, Hudeybiye'de yapilan ve bu âyet geregince Allah Taâlâ'nin rizâsiyle tebsîr edilmis oldugundan dolayi "Bey'atu'r-Ridvân" adi verilmis olan bey'attir. Tafsîli yerinde geçmisti.
[548]

Bu hadîs Magâzî'de geçti, bas tarafi söyledir: Câbir (R) söyle dedi: Rasûlullah (S) bize Hudeybiye gününde: "Sizler yeryüzündeki insanlarin en hayirhsismiz" buyurdu. Biz ise o gün, bindörtyüz idik..

[549]
Bu iki hadîsin bu âyetin tefsîriyle ilgisi yoktur. Ancak birinciyi, râvînin "O agaç altinda hazir bulunanlardandir" sözünden dolayi getirmistir. Iste bu kadari baslikla ilgilidir. Ikinciyi, yânî mevkuf hadîsi de Ibnu Suhbân'in, Ibnu Mugaffel'-den isitmesini açikça beyân etmek için getirmistir. îste bunlar Buhârî'nin son derece dikkatle ve güzel tasarrufla yaptigi san'atkârâne islerindendir (Ibn Ha-cer).

[550]
Buhârî burada metni zikretmeyip sâdece muhtâc oldugu kismi getirmistir. Ma-gâzî'deki diger yolda Sabit Ibnu'd-Dahhâk, agaç altinda Peygamber'le bey'at ettigini haber vermistir (Kastallânî).

[551]
Hadîsin basliga uygunlugu, Hudeybiye mes'elesi hakkinda olmasi yönündendir. Sehl ibn Huneyf'in bu zikrettikleriyle muradi, kendileri Hudeybiye günü çagirildiklari sulha muhalefet etmeyi ve harbetmeyi istemisler. Sonra kendilerine en iyisinin, Rasûlullah'm giristigi baris isi oldugu zahir olmasidir. Kendilerinin netîcede barisa uyduklari gibi, simdi muhâtablannin da Alî'nin icabet ettigi hakem ta'yîni mes'elesinde Alî'ye itaat etmelerinin geregini anlatmaktir (Kastallânî).
Tafsilâti târih kitâblannda görülecegi üzere Siffîn'de Sâm ordusu yenilmeye baslayinca, Muâviye'nin müsaviri Amr ibn Âs'm ögretmesi ile mizraklarin uçlarina Mushaf'lar takilarak Alî'nin ordusuna karsi çikilmis ve: "Biz sizi Kur'-ân'in hükmüne çagiriyoruz!" denilmis. Bunun üzerine harb ta'tîl olunup, Ihtilâfin iki taraf hakemleri ma'rifetiyle çözülmesine karar verilmis. Sonra bilinen ihtilâf ve isler cereyan etmis, Muâviye Sam'da istibdâd yolunu tutmustur...

[552]
Bu tefsîrlerdeki el-Ifîiyöt masdannin ma'nâlan sunlardir:
el-Iftiyât -Fevt kökünden iftiâldir- bir kimseden bir nesne fevt olup geçmek ma'nâsinadir... Ve bir kimse ile mesveret ve isti'zân eylemeksizin kendi kendine bir is ve amele girismek,... ve bunlar tegallüb ma'nâsini mutazammm oldugu için A lâ kelimesiyle müteaddî oldular. Ve Iftât, bir kimse kendiliginden bir nesne peyda eylemek, ve her kimse üzere bir madde ile hükümet eylemek ma'nâsinadir (Kaamûs Ter.).
Takdim, esâs i'tibâriyle müteaddîdir. Bir seyi digerinin üzerine geçirmek demektir ki, ekseriya ikinci mef'ûlüne "Ala" ile teaddî eder. Burada ise hiç mef'ûl-bih yok. Onun için bunda iki vech vardir: Birisi, herhangibir mef'ûle taallukundan kat'i nazarla lâzim menzilesinde fiilin kendisini kasdetmektir ki, Allah'in ve Rasûlünün önünde takdîm denilen fiili asla yapmayin: Takdim nâmi verilebilecek hiçbir fiil yapmayin demektir. Ikincisi de, mef'ûlün ta'mîm için hazfedilmis olmasidir ki, hangi mef'ûl takdir edilse, tercih ettirici olmaksizin tercih olmak lâzim geleceginden hazfolunur. Hiçbir seyi, hiçbir emri ne kendinizi, ne baskasini asla takdîm etmeyiniz demek olur.... Bu, Allah ve Rasûlü'-nün emri ve hükmünü gözetmeden hiçbir isi kestirip atmayin demek olup, Kitâb ve Sünnet'in hükümlerini i'tibâra almaksizin acele veya istibdâd ile bir ise giris-mekten nehiydir... (Hakk Dîni, VI, 4447-4448)

[553]
Buhâri et-Tür: 21. âyetteki kelimeyi burada istidrâden getirmistir.

[554]
Bâzilari öne geçmeyi husûsî misâllerle tefsîr etmislerse de âyetten zahir olan gerek kavil ve gerek fiil, hepsine umûmî olmasidir... Bu suretle bu âyetten hersey-de ser'a ittibâ' lüzumuna hüccet getirilir. Iste bu âyet Rasûlullah'in tesrîfâtiyle ilgili böyle küllî bir asildir ki, bundan sonraki âyetin mantuku dahî bunun mazmununda dâhildir. Bâzilari bununla kiyâsin aleyhine de istidlal etmek iste-mislerse de, kiyâs, Allah ve Rasûlü'nün hükmüne tekaddüm degil, ittibâ' için ma'nâ arastirmasidir {Hakk Dîni, VI, 4450).

[555]
Hadîs baska bir yoldan Temîm ogullan hey'eti basliginda geçmisti. Bu hadîsteki bâzi darliklari, bundan sonraki bâbda gelecek olan hadîsteki, daha tafsîlli metin giderecektir.

[556]
Hadîsin basliga uygunlugu "Sabit sesini Peygamber'in sesinden fazla yükseltirdi" kavimdedir. Bu hadîs Peygamberlik Alâmetleri Kitâbi'nda bu isnâd ve metinle geçmisti, bu, açik olarak tekrar edilmistir. Bunda zikredilen basliktaki zikrinden baska bir fazlalik yoktur (Aynî).

[557]
Hücre, etrafi çevrilerek içine girilmekten men' olunan arz parçasidir. Hucerât'-tan murâd, Rasûlullah'm hanesinin odalaridir ki, her biri zevcelerinden birine âid olmak üzere dokuz oda idi. Âlûsî söyle kaydeder: "Ibn Sa'd'm Atâ el-Horâsânî'den tahrîcine göre hurma dallarindan ahsap idi ve kapilarinin üzerinde siyah kildan çullar vardi". Buhârî Edeb'de ve Ibnu Ebi'd-Dünyâ ve Beyha-kî, Dâvûd ibn Kays'tan söyle tahrîc etmislerdir: Hücreleri gördüm, hurma dallarindan olup hâricinden kil çullarla örtülmüs idi, hücrenin kapisindan Beyt'in kapisina kadar Beyt'in enini alti yâhud yedi zira' zannederim ve iç beyti on zira' tahmin ediyorum, yüksekligi de yedi ile sekiz arasi sanirim, demistir.
Siyer ehlinin çogu bu bagiranlari Temîm ogullarindan olmak üzere zikretmislerdir: Söyle ki: Temîm ogullan'ndan yetmis veya seksen kisi kadar bir hey'et gelmisti.
Içlerinde birçok büyük adamlari vardi. Bunlar ögle sicaginda mescide girmislerdi. Rasûlullah henüz uyuyordu. "Yâ Muhammed, bize çik!" diye bagirdilar. Bunun üzerine uyandi ve çikti... (Hakk Dîni, VI, 4453).

[558]
Buhârî bu baslik altinda hadîs zikretmemistir.

[559]
iki nevi' damar sayarlar: Bedenin etrafindan kalbe gelen, yânî siyah kani etrafindan kalbe götüren damarlara "Verîd", kalbden etrafa giden kirmizi kani bedene dagitan damarlara da "Serâyîn" denilir. Siryanlarin kökü kalbin sol karincigindan çikan "Ebher"dir. Boyunda girtlagin yanlarindan geçen ve "Vecedân" ta'bîr olunan sâh damarlari, bundan sahlanir. "Verîdân", boyun önünden iki safhasini kavramis iki damardir ki, bastan su'belenir ve "Vetîn"e bitisik olurlar. "Habl", ip ve bag demektir; damar ma'nâsina da gelir. Siryanlarda cereyan kalbden etrafa dogru dagilip uzaklastigi, verîdde ise etraftan ve bastan kalbe dogru toplanip geldigi cihetle yakînlik için temsilde verîd zikredilmistir. Bu suretle hablu'l-verîd, pek yakinlik'ta mesel olmustur... (Hakk Dîni, VI, 4505-4513).

[560]
Tebsira, hem göze basar kuvveti, hem de kalbe basîret kuvveti vermek ma'nâsinadir. Yânî bütün bunlari böyle yapis ve bitiris Rabb'ine gönül verecek, hakka yüz tutup düsünecek her kulun gözüne göstermek ve fikrini açmak için âyet ve muhtira kilmak hikmetiyledir.

[561]
Basik, uzun, düzgün veya yüklü; "Ta'lun nadîd", birbiri üstüne dizilmis çok yâhud içinde meyvesi çok tomurcuktur. Çünkü Ta/', hurmanin ilk çikan tomurcugudur ki, meyvesi içinde istiflidir.

[562]
Bu karin, dünyâda o kâfire musallat olup âhirette beraber sevkolunan seytân oldugu "Arkadasi: Ey Rabbimiz, onu ben azdirmadim, fakat o uzak bir sapiktik içinde idi, der" (Âyet: 27) sözünden bellidir.

[563]
Sarihler bu ifâdenin, 15. âyetteki "Efe'ayinâ" lafzinin tefsirinin bakiyyesi oldugunu, orada yazilmasi gerektigini ve bunun buraya belki yazicilarin bir yanilmasi olarak gelmis olabilecegini beyân etmislerdir. Bu fikra Ebû Zerr nüshasinda düsmüstür, yânî mevcûd degildir.

[564]
Iki nevi' melek, birisi o nefsi mahsere sevke me'mür, birisi de ameline sâhid. Herkesin ameline göre sehâdet ve sevkin keyfiyyeti degisik olmakla beraber, hepsi böyle iki me'mûr maiyyetinde sevkolunur. Sahidin murakabe eden hafaza meleklerinden olmasi zihne gelir, bâzilari seyyieleri yazan sâIk, haseneleri yazan sâhid demisler, daha baska da söylenmis; tafsilini Allah bilir.

[565] Maksad farz namazlarin ardinda ve önünde sünnet olan nafile namazlardir yâhud vitr namazidir yâhud namazlardan sonra yapilan tesbîhlerdir

[566] Bu suâl ve cevâb "And olsun ki, ben cehennemi bütün insan ve cinnden (müs-tahikk olanlarla) dolduracagim " (HM: 119) va'dinin tatbikini ve cehennemin dehsetini ve hizini tasvirdir. Istifham takrirdir, yânî cehennem o genisligiyle beraber, Hûd: 119 kavli mucebince bölük bölük atilan cinn ve insten doldurulacak, fakat hizi kesilmeyecek, mücrimlere öfkesi ve siddetinden daha ziyâdeye ihtiras gösterecektir. Çoklari bu suâl ve cevâbi bu veçhile tasvire hamletmislerdir. Bâzilari da hakikat demislerdir ki, Âlûsî: Zahir olan budur, hakîkat mümkin iken, âhiret isleri dünyâya kiyâs edilmemelidir, der... (Hakk Dînî, VI, 4518).

[567] Allah, el, ayak gibi mahlûka âid organlardan münezzehtir. Binâenaleyh Kur'ân'da ve hadîste gelen bu nevi' kelimeler mütesâbihlerdendirler. Bu hadîslerde "Rabb'in cehennem üzerine ayagini basmasi" ta'bîri ile murâd olunan, cehennemi alçaltir ve horlar ma'nâsidir.

[568] Hadîsin basliga uygunlugu riclini (yânî ayagini) koymakla cehennemin dolmasini içine almasi yönündendir. Nitekim Enes'in hadîsi de, kademini koymakla dolmasini içine almisti.

Müslim'de Enes'ten gelen hadîsin sonunda: "Cennette dâima bir fazlalik bulunur. Nihayet Allah onun için bir halk insâ edip onlari cennetin fazlalikta* rinda iskân eder" ziyâdesi vardir.

Bu hadîste cennetin "Bana ne oldu ki, bana insanlarin yalniz zaîflari ve sakattan giriyor?" fikrasindaki "Sakatlari" sözü, insanlar arasinda horlanmislar ve Insanlarin gözlerinde düsük ve degersiz olmuslar ma'nâsinadir.

Bir tefsire göre "Ayak, cehenneme en-^on atilacak kullar, yâhud ayagini koymak, çignemek gibi öfke eseri olan bir» tazyîk ile siddetini kirmaktan kinayedir" (Hakk Dîni, VI, 4519).

[569] Hadîsle basliktaki âyet arasindaki uygunluk meydandadir.

Bu hadîsin bir rivayeti Namaz Kitabi, "Ikindi namazinin fadli bâbi"nda geçmis ve bâzi açiklamalar orada yapilmisti

[570] Buradaki tesbihten murâd, namaz degil, tesbihin hakikatidir. Bunun için onu " Ve secdelerin arkalarindan kavlini kasdediyor" kavlîyle tefsir etmistir. "Secdelerin arkalarindan " sözünü "Namazlarin arkalarindan" ma'nâsina almaktadir. "Secde" sözü, cüz'ün zikri ve bütünün irâdesi yoluyla namaza da denilir (Aynî).

"Veedbâra's-sucûd", farz namazlardan sonraki nafile namazlardir denildi.. (Kastallânî).

[571] Zevr, tozulup götürmek, savurmak, kirip ufalamak ma'nâsmadir.

Zâriyât kirip ufalayan yâhud savuran yâhud toz duman edip götüren kuvvetler demektir. Meselâ topragi ve diger seyleri tozdurup savuran rüzgârlar, volkanlari püskürten, mahlûkaati kirip dagitan ve yayip nesreden melekler ve barut, dinamit gibi sonradan kesfedilmis ve edilecek siddetli infilâk, tahrîb, tahrîk edici bütün sebebler bu mefhûmda dâhildir. Beydâvî: "Mahlûkaati ufalayip dagitan sebebler" demekle bu umûmu göstermistir. Müfessirlerin çogunun "Riyâh = Rüzgârlar" tefsîriyle yetinmesi, Hz. Alî'den gelen rivayetten dolayidir ki, mefhûm ile degil, bir misâl ile tefsir olmak gerekir. Yoksa mefhûm i'tibâriyle (yânî lügat ma'nâsi i'tibâriyle) "Zürriyet nesreden velûd kadinlar" diye de ma'nâ verilmistir (Hakk Dînî, VI, 4527).

[572] Eyd, "Yed'"m. cem'i olabilirse de burada "Dâvûde ze'l-eydi" (Sâd: 17)'de oldugu gibi, "Te'yîd"in asli olan kuvvet ma'nâsina olmasi zahirdir. Bu beyân 50.' ilâ 56. âyetlerin mazmununa Iimmî bir temhîddîr. Nitekim sonunda "Zu'l-kuvvetn-metm" (Âyet: 58) kavli ile te'yîd olunacaktir... {Hakk Dîni, VI, 4542).

[573] "Ben cinn ve insi ancak bana ibâdet ve kulluk etsinler diye yarattim"; Iste tez-kîr edilmesi lâzim gelen vazife budur. Cinn ve ins cinsinin hilkatlerinin hikmeti, Allah'i taniyip O'na ibâdet ve ubudiyet etmektir. Baska seylere sarfedilen ömürler, ameller zayi' edilmis olur, onun için azaba hakk kazanici olur. Bâzilari "Li'ya'budum=lÂ-y&'rufûni" diye bir tefsir nakletmislerdir. Bunun ma'nâsi da "Beni ma'bûd tanisinlar" demektir. Bu ise "Benim emirlerimi tutarak bana kulluk ve ibâdet etsinler" demege döner. Ibâdet ve ubudiyet ihtiyarî fiillerden olarak taleb edilmis olduklari için, bâzilarindan vâki' olmamasi, cins için gâye-i kemâl olmasina aykiri olmaz, Allah'in muradinin tehallüf etmis olmasi da lâzim gelmez. Zîrâ bu gibi yerlerde fakîhlerin "el-Hikmetu turââ fi'1-cinsi lâ fi'l-efrâd" dedikleri gibi, hikmet, ferdlerin herbiri i'übâriyle degil, cins i'tibâriyle düsünülür. Hâsili bunun ma'nâsi, ibâdet ile mükellef olmak üzere yarattik demektir. Yoksa hepsinin sâlih kullardan olmasini takdir eyledik, demek degildir. Böyle Ibâdet ve ubudiyetin fâidesi Allah'a âid olmayip, yine kullarin menfâati içindir (Hakk Dîni, VI, 4546).

[574] ZâtVl-hubuk vasfi, bedî' bir ta'bîrdir. Bunun ma'nâsinda hayli söz söylenmistir: Hubuk, Habîke'nin de, Hibâk'm da cem'i olabilir. Tanka, Turuk; Misâl, Musul gibi. Habîke: Dikkat ve i'tinâ ile saglam san'atli dokunmus, yol yol hareli güzel kumasa denir.

Hibâk de, rüzgâr latîf estigi zaman denizde veya kumda meydana gelen yol yol kirintilara denir... Maddenin asli olan Habk, siki baglayip muhkem kilmak ve kumasi siki, saglam ve üzerinde san'at eseri görülecek biçimde güzel bir zemin üzere dokumak ma'nâsina gelir... Çoklari hareli, yollu yollu ma'nâsiyle "Zâti't-tarîk" diye tefsir etmislerdir. Bundan bâzilari yildizlarin mahrekleri ma'-nâsma mahsûs yollari, bâzilari da ilimlere ve ma'rîfetleri götüren Sâni'in vahdet ve kudretine, ilim ve hikmetine delâlet eyleyen ma'k-ûl yollari anlamislardir. Fakat Ibn Abbâs ve digerlerinden gelen rivayete göre de: "Güzel, düzgün hilkatli" diye tefsir olunmustur... {Hakk Dîni, VI, 4528).

[575] O kahrolasi yalancilar... yânî sirf kendi zann ve tahminlerine göre atan, fikir nâmina kendi nevalarini ileri süren yalancilar.

Bâzi nüshalarda kelimelerin tefsir siralarinda öne geçirme ve geriye birakma nev'inden farkliliklar meydana gelmistir.

Buhârî bu sûrenin tefsirinde hadîs zikretmemistir.

[576] Tûr, Mûsâ Peygamber'in Allah kelâmini isittigi dag; Tûri Sînâ'dir.

Rakk, kâgid hâline getirilmis yazi yazilan ince deri demektir.

Mensur, nesredilmis; dürülü, kapali degil; açilmis yayilmis.

Sair: Yazmak, harfleri nizâma koymak; Mestur, muntazaman yazilmis demektir. Tûr'dan sonra bu Mestur Kitâb'in Tevrat olmasi akla gelirse de, bu "Ve'l-KitâbVl-Mestûri" degil, nekre olmasi, bunun "... Kiyamet günü onun için bir kitâb çikaracagiz ki, nesredilmis olarak kendisine kavusacak" (el-Isrâ: 13) bu-yurulmus olan amel defteri olmasi tercîh edilen ma'nâdir. Levhu Mahfuz veya yeni bir kitâb olmak i'tibâriyle Kur'ân olmasi da düsünülmüstür.

Ve'l-Bahri'l-Mescûr: Alevlendirilmis, kizdirilmis deniz demektir ki, "Denizler ateslendigi zaman" (et-Tekvîr: 6) buyuruldugu üzere, kiyamet koparken denizler ates olup kaynatilacaktir... Mescûr, doldurulmus, karistirilmis... ma'-nâlarina da gelir (Hakk Dîni, VI, 4551-4552).

[577] Menûn, kesmek ma'nâsina "M?nrt"masdanndanmef'ûl isim olarak, ömürleri ve sâireyi kesmesi düsüncesiyle dehr ve zamana, bir de Ölüme denilir ki, pek keskin, kiyak denilmis gibidir.

Rayb de iztirâb vermek ma'nâsindan olarak "Raybu't-menûn", dehrin iz-tirâb veren musibeti veya ölüm felâketi demek olur.

[578] Hadîsin basliga uygunlugu meydandadir. Bunun bir rivayeti Hacc Kitabi, "Hasta bâbi"nda da geçmisti.

Makaami Ibrâhîm, evvelleri Beyt'e bitisik denilecek derecede yakin idi. Onu Umer ibnu'I-Hattâb (R), mescidin sahnina, simdiki bulundugu yere nakletti. Ümmü Seleme'nin Beyt'in yaninda kilindigim haber verdigi namaz, Makaami Ibrahim'de kildigi tavaf namazidir

[579]
Mut'im Ibn Adiyy, pek nüfuzlu Kureys ileri gelenlerindendi. îmân etmemis ise de, Peygamber'e insanî muamele edip himayesine almisti. Mut'im, Bedir'den evvel sirk üzere vefat ettigi hâlde, oglu Cubeyr sonradan îmân edip Muhâcir-ler'e katilmistir. îmânindan çok zaman evvel Bedir'de müslümânlarin eline düsen esîrleri fidye karsiliginda kurtarmak üzere Medine'ye Kureys tarafindan me'mûr olarak gönderilmisti. Bu hususta Rasûlullah ile görüstügünde "Senin ihtiyar baban sag olup da bu kokmus herifler için benimle görüsseydi, hepsini birden ona bagislardim" buyurmustur. Cubeyr, ebedî kurtulusunun baslangi-ciyle ilgili olan bu seferini kendisi söyle hikâye ediyor:
Bedir esirlerini fidye karsiligi kurtarmak için görüsmeye gelmistim. Ikindiden sonra vardim. Yorgun oldugum Için mescidde uzanip yattim. Derken aksam namazi ikaame olundu. Rasûlullah'in "Ve't-Tûri ve kitabin mestûrin" sûresini okudugunu Isitince korku içinde kalktim. Mescidden çikincaya kadar dinledim. Islâm sevgisinin kalbime ilk girdigi gün, odur.
Bu hadîste bahsedilen kissa da iste budur. Cubeyr: Iste bu âyetleri duydugum zaman kalbim az kalsin uçuyordu, demistir.
Cubeyr ibn Mut'im siire ve Arab târihine yakindan vâkifti. Bu âyetlerin, en belîg bir uslûbla getirilen hüccetleri ihtiva etmesi|ve Mut'im'in edebî zevki ile bunlarin ma'nâlanni kavramasi, ruhunda uçmak derecesinde te'sîr etmisti. Bu sûrede arka arkaya ondört kerre "Em = Yoksa" edati ile inkâri bir istifham seklinde deliller getirilmistir. Bunlar edebî zevki bulunan herkeste Mut'im'in duydugu heyecani uyandirir...
Cubeyr ibn Mut'im'in uyanmasina sebeb olup kendisinde büyük te'sîr ve heyecan meydana getiren "Yoksa onlar bir seysiz mi yaratildilar?..." âyeti hakkinda su açiklama da yapilmistir: Burada bütün aklî ilimlerin esâsi olan bîr kaâ-nûna isaret olunuyor ki, su suretle ifâde olunur: Yoktan bir sey olmaz, yokluk varliga illet olamaz. Mevcûd'un illeti ma'dûm olamaz. Hiçbir hadis, muhdissiz olamaz. Yok, ne kendini ne de baskasini vücûda getiremez... ilh. Tabiî ilimler nâmi verilen ilimlerde dahî esas olan bu kaanûn, esyanin kendi tabîatleriyle kendiliklerinden vucûde gelivermis olmasi gibi bir tabîat fikrini de ibtâl eder. Bâzilari da bundan her hâdisenin bir madde ile mesbûk olmasi lâzim gelecegini zannetmistir. Fakat madde bir seyin vücûdu için kâfî bir illet olmadigi gibi, mutlak vucûd için zarurî de degildir. Vâcib olan ancak fail illettir. Bir Hâlik mev-cûd olmayinca, hiçbirsey yaradilamaz. Iste aklin en esasli kaanûnu, Hâlik'in vucud ve kudretini tanimak iken, o kâfirler kendilerini yaradani hiçe sayarak öyle imansizliklar ediyorlar... {Hakk Dîni, VI, 4561).
[580]
Necm, birkaç ma'nâya gelir, burada herbirîne ihtimâl verilmistir:
a. Evvelâ bilindigi üzere yildiz demektir.
b. Agaç mukaabili saki olmayan ot, çemen ma'nâsina gelir: "Ve'n-necmu ve's-seceru yescudânV (er-Rahmân: 6) gibi.
c. Vakit vakit, ceste ceste, taksit suretiyle verilen seyin her kismina da denir. Kur'ân da yirmiüç senede ceste ceste indiginden, "Muneccemen indi" denilir ve her defasinda inen mikdârina "Bir necm" denilir.
d. Ahid lami ayrilmamak sartryle en-Necm, bilhassa Süreyya yânî Ülker yildizina isim olmustur. Bu suretle Süreyya yildizinin en göze çarpani ve kamer menzillerinin en meshuru olmak hasebiyle, burada müfessirlerin bâzilari bununla tefsir etmislerdir.
e. Bir de bu sûrede "Rabbu's-Si'râ" (Âyet: 49)'da gelecegi cihetle bâzilari da burada ahîd lami ile en-Necm, Si'râ yildizi oldugunu söylemislerdir. Bu ikisinde hevâ, tulu' ma'nâsina olur.
f. Birçoklari da cins lami ile mutlak yildiz ma'nâsina hamletmislerdir... (Hakk Dîni, VI, 4569).
[581]
Mirre, Murûr'un binâî nev'I, öd, akil, kuvvet, kat, saglamlik ma'nâlarina gelebilecegine göre "Zû mirre", müessir ve nafiz, ödlü yânî ödegin ziddi olarak ka-vî ruhlu, akilli, kuvvetli, saglam vucûdlu ma'nâlarini ifâde eder...
Kaab da yayin kabzasiyle kiris mahalli olan iki köse araligina denir ki, bir yayda iki kaab bulunur... Hicaz lügatinde "Kavs'\ zira' ma'nâsina geldigi ve Ibn Abbâs'tan burada bu ma'nâya oldugu da söylenmistir. Buna göre "Kaabe kavseyn" iki arsin kadar demek gibi olmus oluyor. Lâkin burada daha güzel bir ma'nâ nakledilmistir: Iki yayi birbiri üzerine koyarak, ikisinin'kaabini birlestirir, sonra ikisini beraber çekip onlarla ok atarlar...
[582]
Kudye, kazilmaz kati yer ve yalçin kaya; tkdâ% da Kudye'ye varmak, kazilmayacak sert kayaya dayanmak ma'nâsinadir ki, bundan cimrilik ve men' ma'nâsina da kullanilmistir.
[583]
es-Si'râ, Cevza'dan sonra dogan ve "Si'râ'l-Yemâniyye", "Si'râ'1-Abûr" adlari verilen parlak bir yildizdir. Huzâa kabilesi ona tapardi (Medârik, Celâleyn).
Si'râ, esasen zikrâ vezninde "Suur" ma'nâsina masdar olup, semânin birinci kadr yildizlarindan en parlak iki yildiza isim olmustur. Birinci kadir yil dizlanndan "Si'râ" nâmiyle iki yildiz vardir. Birine "Si'râ'l-Yemâniyye" veya "Abur", birine de "Si'râ's-Sâmiyye" veya "Gumeysâ" denilir... Si'râ'l-Yemânî burçlarin en güzeli olan Cevza da denilen suretin arkasinda tabiî sayilarak "Büyük Köpek"te, Si'râ's-Sâmî de "Küçük Köpek"tedir. Si'râ'l-Yemânî, semânin en parlak yildizidir. Burada "es-Si'râ" bununla tefsir olunmustur. Çünkü mutlak olarak "es-Si'râ" denilince anlasilan odur ve en parlak olmakla bilinen o oldugu gibi, Câhiliye'de ona ibâdet de edilmistir...
Hâsili Arablar'da Si'râ'ya ta'zîm ve âlemde onun te'sîrine i'tikaad edenler bulundugu için burada bilhassa Si'râ'ya izafetle "Rabbu 's-Si >â" buyurularak, Si'râ'nm rabb degil, merbûb oldugu gösterilip, o i'tikaadlari ibtâl edilmis, Si'-râ'ya degil, £iV«'nin Rabb'ine ibâdet edilmesi lüzumu anlatilmistir (Hakk Dîni, VI, 4612).
[584]
Sumûd, kafa tutmak, kibirlenip somurtmak ve sersem olmak, oynayip eglenmek, çalip oynamak ve tegannî etmek ma'nâlarina gelir. Buna göre burada muhtelif ma'nâlar ifâde eder. Yânî aglamiyorsunuz da çalip oynuyor musunuz?...
[585]
"Göz sasmadi": Onu gören Rasûlullah'm gözü kaymadi, sasip da saga sola bir egri bakmadi. "Ve asmadi": "Görme, haddini tecâvüz edip de yanlis bir görüs de görmedi. Akillarin sasacagi, gözlerin kamasacagi hayret verici seyler görmekle beraber ne sasti, ne de asti; dikkat ve sihhatin kemâliyle tesbît edip müsâhade etti. Evvelkisi edebini; ikincisi kuvvetini beyândir. Râzî der ki: Mû-sâ'ya oldugu gibi olmadi, zîrâ onda dag düpedüz olmus, Mûsâ sa'ka ile yikilmis ve binâenaleyh nazari kesilmis, bayilmisti. Lâkin Sidre, dagdan kuvvetli idi, dag parça parça oldu. Sidre sebat etti, secere kimildamadi. Musa bayilip düstü, fakat Muhammed sarsilmadi (Hakk Dîni, VI, 4582).
[586]
Buradaki "Fe-temârav" fiili cemi' sekliyle el-Kamer Sûresi'nin verilen âyetin-dedir. Sarihler bunun böyle cemi' olarak Sahih 'i yazan kimseler tarafindan yazilmis olabilecegini ileri sürmüslerdir. Hâlbuki bu fiil, müfred olarak bu sûrede de bulunmaktadir: "Simdi (ey insan) Rabb'inin nVmetlerinden hangisi hakkinda sübhe edersin?" (Âyet: 55).
[587]
Hadîsin basliga uygunlugu meydandadir. Buhârî bunu burada, bir rivayetini de Tevhîd Kitabi'nda; Müslim ise îmân'da getirmistir. Müslim'deki rivayette hadîs daha tafsîlli, hem de Âise'nin kendi içtihadi olmak ihtimâliyle mevkuf kalmiyor, Peygamber'e dayandirilmis da oluyor. Bunun için Müslim, o rivayetin sonunda: Bu daha bütün ve daha uzundur, demistir: Müslim Ter., I, 239-242.
[588]
Bu "Kaabe kavseyn.,. " hakkinda daha önce bâzi açiklama verilmis ve burada daha güzel bir ma'nâ nakledildigi bildirilmisti. Söyle ki: Arablar, CâhIliye'de bir ittifak için anlasacaklari zaman iki yay çikarir, birini digerinin üzerine koyarak ikisinin kaabim birlestirir, sonra ikisini beraber çekip onlarla bir ok atarlar. Bu, onlarin herbirinin rizâsi digerinin rizâsi, gadabi digerinin gadabi olup hilafi mümkin olmayacak veçhile ahidlesüklerine isaret olurdu. Bu ma'nâda Ka-ab, mikdâr ma'nâsina degil, iki kavsin birlik manzarasini gösteren kabza ile kiris arasi demek oluyor. Görülüyor ki, bu ma'nâ hem Öbüründen daha ziyâde bir yakinlik tasvir ediyor, hem de ma'nevî bir kurb'e isaret eyliyor. "Ev ednâ"-daki "Ev" "Hattâ daha yakin" ma'nâsina bir terakki ifâde eder. Böyle mu-hâtablarin bakimindan terdîd suretinde anlatilmasi da ifâdenin temsilî oldugunu hatirlatmak içindir. Bunun için müfessirler: yakinligin kemâlini tasvir eden bu ifâde bitisiklik melekesini temsil ve uzaklik sübhesIni nefy ile Peygamber'in vahyi

isitmesini tahkiktir demislerdir (Hakk Dîni, VI, 4576-4577).

[589]
Bu hadîs de bundan öncekinin baska yoldan gelen bir rivayetidir.

[590]
Mîrâcda Rabb'inin rubûbiyeti âyetlerinden, mülk ve melekûtun acibelerinden kelâmin ifâdesi hududuna sigmayacak ve ancak müsâhade ile erilebilecek en büyük âyetini veya en büyük âyetlerini gördü demek oluyor. Su hâlde, bu âyetin ne oldugunu îzâha kalkismak haddimiz olmaz. Görülüyor ki "Rabb'inI gördü" denilmemis, "Rabb'inin âyetlerinden en büyügünü gördü" denilmistir. Bundan, Zât'in ru'yetini anlamaga zahiren hakk görünmez...
Kessaf sahibi söyle cezmeder: Nazmin zahiri, ekserin dedikleri.gibi dunuvv ve tedellînin Peygamber ile Cibril arasinda olup görülenin Cibril aleyhi's-selâm olmasidir... (Hakk Dîni, VI, 4583-4589).
Selef ve halef Rasûlullah'm mîrâc gecesi Rabb'Ini görüp görmedigi husû-' sunda ihtilâf etti. Âise annemiz bunu inkâr etmistir. Ebû Hureyre'den ve bir cemâatten de böyle rivayet edilmistir. Ibn Mes'ûd'dan gelen meshur rivayet de bu sekilde oldugu gibi, hadîsçilerden ve kelâmcilardan bir cemâat dahî buna gitmislerdir.
Fakat Ibn Abbâs'a göre Peygamber'imiz, Allah'i gözüyle görmüstür. Ebû Zerr ile Ka'b'dan ve Hasen'den de böyle rivayet edilmistir. Bâzi âlimler ise: Bu bâbda açik delîl yoktur, burda durmak gerektir... demislerdir... {Meâl-iKerim, III, 973).

[591]
Hadîsin basliga uygunlugu açiktir. Demek, ki görülen âyetler, Cibril'den ibaret degildir...

[592]
Risâleti takrir ve Allah Taâlâ'nin kuvvet ve kudreti âyetlerinin büyüklügüyle Tevhîd'e tenbîhten sonra müsriklere ma'bûdlarinm hakaareti, akîdelerinin.bozuklugu gösteriliyor. Yâni sirf ilâhî vahy olan bu kelâmi ve sahibinizin gördügünü duyduktan sonra simdi siz de söyleyin gördünüz a o Lât'i, Uzzâ'yi, hem üçüncü ve en geri olan Menâfi -Lât, Uzzâ, Menât onlarin taptiklari putlardan idi, onun için Abdullât, Abduluzzâ, Abd Menât diye isimler korlar, "Bismi'llâ-ti ve'1-uzzâ" diye yeminler ederlerdi. Ebû Ubeyde gibi bâzilari bunlarin tastan putlar olup, Ka'be'nin içinde bulunduklarini söylemis ise de, baska yerde ayri ayri husûsî haneleri bulundugu da nakledilmektedir...

[593]
Bütün bu isimler müennestirler. Taberî der ki: "Ellât", 'M//ffft"lafzmdandir. Te'nîs tâ'si eklenmistir. Müzekkere Amr, müennese Amre, erkege Abbâs, disiye Abbâse denildigi gibi. Müsrikler putlarina Allah'in isimlerinden isim vererek, "Allah"isminden "Ellât"ve "el-Azîz"isminden "el-Uzzâ"demislerdir.
Z,â/'in, etrafinda toplanilmak ve dolasilmak ma'nâsiyle "Leviy" asli "Leviye"oldugu da söylenmistir. Asere kiraatinden Ya'kûb'un Ruveys rivayetinde tâ'nm seddesiyle "Eliâtt" okunduguna göre "el-Leîtu" masdarmdan tü-redigi de söylenmistir. Letl dögüp ezmek ve bulayip karmak ma'nâlarmadir. Denilmistir ki, vaktiyle bir adam yag ile sevîk karip yedirir ve yiyenler semirir idi. Sonra o, ma'bûd edinildi. Râzî buna göre Lât erkek olmus oluyor demis ise de, "Suret" te'vîliyle yine müennes olmalidir. Zîrâ âyetin siyakina göre hep müennestirler. Uzzâ da, belli ki "Eazz"in müennesi olarak "Azîze" demek gibidir... (Hakk Dîni, VI, 4590-4593).

[594]
Buhârî bunun bir rivayetini Nuzûr Kitâbi'nda da getirmisti. Müslim, îmân ve Nuzûr'da getirmistir.

[595]
Burada Menât'tan sonra "es-Sâlisetel-uhrâ" diye vasifiama, tehekküm ve tah-kîr içindir, "el-Uhrâ" vasfiyle putlarin geriligini ifâde eden bir horlama vardir.Çünkü Uhrâ, kullanmada diger ma'nâsina sayi' olmus ise de aslinda "Gerilemek" ma'nâsina olan "Taahhur" masdanndan ismi tafdîl olmak i'ti-bâriyle, yerine göre "En geri" ma'nâsina bir tevriye dahî ifâde edebilir. O "En geri" olunca, öbürlerinin de geriligi anlasilmis olur. Bir de Menât, daha evvel dikilmis en büyük putlari iken, Lât ve Uzzâ'dan sonra üçüncü mertebe putlar arasinda düsürülmüs olmasina da isaret anlasilir. Bu suretle buyuruluyor ki, bu beyândan sonra siz de o taptiginiz muhtelif putlari ve geriliklerini gördünüz degil mi?... (Hakk Dîni, VI, 4594).

[596]
Bu hadîsin daha uzun bir rivayeti Hacc Kitabi, "Safa ile Merve'nin vucûbu bâ-bi"nda geçmisti. Buradaki son fikrasinin ifâde ettigi sudur: Ensâr, Câhiliye devrinde kendi putlari Menât'a ta'zîm için Safa. ile Merve arasinda tavaf etmiyorlardi. Çünkü Menât, sa'y yerinde degildi. Sa'y yerinde baskalarina âid olan Isâf ve Naile putlari bulunuyordu (Kastallânî).

[597]
Hadîslerin basliga uygunluklari bellidir. Bunlarin birer rivayeti Kur'ân'in Secdeleri Kitâbi'nda da geçmisti.
Sucûd, lügatte hudû' ve tezellül ile bas egmektir, örfte alni yere yâhud ona bitisik seye koymaktir ki, namazin farz olan rükünlerindendir. Tezellülün en büyügünü ifâde eder. Râgib'in el-Müfredâfmda beyân edildigine göre, secde, Allah'a tezellül ve ibâdette kullanilir. Insanlari, hayvanlari, cemâdlan sâmil olmak üzere iki nevi' sucûd vardir: Birisi ihtiyarîdir. Bu, yalniz insana mahsûstur. Insan onunla sevaba nail olur. Bu âyette oldugu gibi. Ikincisi teshindir. Bu, insana, hayvana, nebata âiddir. er-Ra'd Sûresi'nin 15. âyetinde oldugu gibi. Bu sucûd, kendilerinin fail ve hâkim olan Allah'in mahlûklari oldugunun sessizce bir nutkudur: en-Nahl: 19. âyet (Meâl-i Kerîm, III, 954).

[598]
Müstemirr kelimesine birkaç ma'nâ verilmistir: Birisi yeniden yeniye muttari-den carî mütevâlî demektir. Birisi de geçici, yânî gelip geçici demektir ki, Buhâ-rî bu ma'nâyi nakletmistir. Bu iki ma'nâ da mürur masdarindandir. Bir de kuvvet ma'nâsina "Mr>re"den türemis olarak "Muhkem" demek oldugu Ebû'l-Aliye ve Dahhâk'tan nakledilmistir...

[599]
Levh, her neden olursa olsun tahta gibi yassi olan seye denir.
Dusur, Disâr'm cem'idir. Disâr, egser yâhud geminin tahtalarini birbirine bagladiklari rabita, kenet, perçin veya halat. "Levhalar ve disârlar sâhibi"nden murâd gemidir. Bir nevi' ta'rîf için sifat, isim yerine ikaame edilmistir. Yânî birtakim levhalarin birbirine husûsî surette kenetlenmesiyle yapilmis olan gemiye bindirdik. O küfredilmis, kadri bilinmeyip nankörlükle karsilanmis olan zât, yânî Nuh'a mükâfat için -ki onu yalanlayanlar suda bogulurken, o böyle ilâhî korumada korunmus bulunuyordu.

[600]
Her sirb huzur iledir. Fikihta sirb içmek, kullanmak ve sulamayi sâmildir. Her sirb, gerek devenin sirbi, gerek halkin sirbi yâhud gerek su içimi, gerek süt içimi demektir.

[601]
Derhâl agilci çirpisinin kirintilari gibi kinla kaldilar. -Çoban agilinin etrafina harim olmak Için çekilen çali çirpinin dögülüp çignenerek çürümüs olan kirintilari gibi yâhud çobanin agilinda yaktigi çali çirpinin yanik kirintilari gibi kinla kaldilar.

[602]
Mustakirr azâb; Üzerlerinde kararini bulmus, def olunmaz yâhud onlari karargâhlari olan cehenneme götürünceye kadar devam eden azâbdir.

[603]
Ayin ikiye ayrilmasi Rasûlullah'in en büyük mu'cizelerindendir. Sahâbîler, tâ bîîler ve daha sonrakilerden bilinen müfessirlerin hepsi bunun bu mu'cizeyi haber verdiginde müttefiktirler. Haber meshurdur. Sahâbîlerden bir haylî zevat rivayet etmislerdir...

[604]
Buradaki bes hadîs Ibn Mes'ûd, Ibn Abbâs ve Enes üzerinde dolasir. Ibn Mes'ûd hadîsinde vak'ada hazir bulunmasini açikça söylemesi vardir. Çünkü "Biz Peygamber'le beraberdik, bize 'Sâhid olun' buyurdu" demistir. Ay'in yarilmasi Mekke'de hicretten bes sene kadar önce oldugu için, o târihte Enes de, Ibn Abbâs da henüz dogmamislardi. Lâkin onlar bu haberi diger sahâbîlerden rivayet etmislerdir... Bu hadîslerin bâzisi Peygamberlik Alâmetleri Kitâbi'nda da geçmisti.
Sahîh olan bu hadîsler Ay'in ikiye ayrilmasi mu'cizesini isbât ettigi gibi, Kur'ân'm sehâdeti de esasen bu konuda en kuvvetli ve büyük bir delîldir. Bu hâdisenin imkâni hususunda hiçbir mü'min sekk etmez... Bâzilari "Yarildi" ma'-nâsinda olan "lnsakka"nm "Yensakku yevme'l-kiyâmeti{ - Kiyamet gününde yarilacak)" demek oldugunu ileri sürmüslerse de, bu dogru degildir... Çünkü mâzîyi gelecege hamletmek için ya bir karineye yâhud kuvvetli bir delîle dayanmak lâzimdir. Hâlbuki "Ve in yerev" âyeti de buna mâni' pek kuvvetli bir delîldir (Beydâvî, Râzî, Ceiâleyn, Hâzin, Medârik, Ebu's-suûd). Bu konuda doyurucu bilgiler için muhakkik ve mütefekkir Elmahli

Muhammed Hamdî Ya-zir'm Hakk Dîni Kur'ân Dili adli tefsîrine dönülmelidir: VI, 4621-4638.

[605]
Katâde'nin bu sözünü Abdurrazzâk senediyle rivayet etmistir. Lâkin murâd aynen o geminin kalmis olmasi degil, mutlak olarak gemi cinsinin onu hatirlatacak bir muhtira oldugunu söylemek olmasi daha ziyâde düsünülür. Çünkü bunda ibret ve tezekkür sahasi daha genis, daha umûmî ve binâenaleyh su "Düsünen var mi?" itabinin fâidesi daha bariz olur.

Muddekir, asli Zikir'den iftiâl babindan "Mutezekkir "dit. "Muzdecer"de oldugu gibi tâ, dâl'e kalb olunmus, sonra zâl, dâl'e girdirilmistir. "Mutezekkir" gibi "Düsünen" demektir.

[606]
Hakîkaten yeryüzünde tamâmi ezberden açik olarak okunan Kur'ân'dan baska bir kitâb yoktur, ts bu "Ve le-kad yessernâ" âyeti bu sûrenin bir tercî' âyetidir ki, her kissanin akabinde "And olsun ki onlara (küfrden) vazgeçirecek nice mühim haberler gelmistir" (Âyet: 4) mazmununu hatirlatmak için tekrar edilmis ve bu suretle her birinin müstakil olarak o vazgeçme ve iddihâr yânî ibret almayi îcâb ettigi anlatilmistir.

Bâblar altinda hadîsler ayni hadîsin ayn yollardan gelen rivayetleridir. Bu-hârî'nin bunlari burada getirmesinin sebebi, seleften bâzisinin bu kelimeyi noktali zâl ile "Müzzekir" seklinde okumus olmasidir. Bu daKatâde'den nakledilmistir (Aynî).

[607]
Burada haber verilen azâb Hûd Peygamber'in kavmi olan Âd üzerine gelmistir. Âd, iri bedenli bir kavim olduklari Için baslari kopup kopup devrildikçe, bu benzetmeyi dogrulayan birsey oluyorlardi.

Bu âyetlerden önceki iki âyet söyledir: "Âd, tekzîb etti. Iste benim azabim ve tehdîdlerim nice imis. Çünkü biz ugursuz sürekli bir günde onlarin üstüne çok gürültülü bir firtina gönderdik" (Âyet: 18-19).

[608]
Bu âzab da Salih Peygamber'in kavmi üzerinde cereyan etmistir. Onlar çoban agilinin etrafina harim olmak için çekilen çali çirpinin dögülüp çignenerek çürümüs olan kirintilari gibi yâhud çobanin agilinda yaktigi çali çirpinin yanik kirintilari gibi kinlakaldilar. Bu benzetmenin içinde de düsünülecek ma'nâlar vardir. Düsünüp de ibret alacak ve ona göre hareket edecek olan nerede?

Bâb altindaki hadîs de ayni hadîsin baska yollardan gelen rivayetidir. Bu tekrarlar temel olarak düsünmenin, tefekkür etmenin, ders almanin ehemmiyetini vurgulamaktadir.

[609]
Bu da zikredilen hadîsin baska tarikten rivayetidir.

Iyi bil ki, Buhârî bu hadîsi alti bâb basligi altinda alti tarîkten getirmistir. Buhârî'nin maksadi bu kelimenin sûre içinde geldigi yerlerde dâl harfiyle okunmus olmasini göstermek olabilir. Bunun bir fâidesi üe "Biz Kurbân 7 düsünmek için kolaylastirdik, düsünen var mi?" âyetiyle, düsünme'ye yapilan bu tesvîki Isittiklerinde geçmis ümmetlerden her bir ümmetin haberini isitme sirasinda kendilerinde bir idrâk, bir ögüt alma bulup da uyanmalaridir... (Aynî)

[610]
Bu ve bundan önceki âyet müsrikleri korkutma hakkindadir. Onlar "Biz inti-kaam almaya muktedir bir cemiyetiz", bize kasdedilmez iddiasinda bulunuyorlardi Allah va'dini gerçeklestirdi de Bedir'de onlari bozdu. Mekkî sûredeki bu va'd, Medine'de, Bedir'de gerçeklesti. Bu âyetin Bedir için bir mu'cize oldugu anlasildi. Hadîsin basliga uygunlugu meydandadir.

[611]
Hadîsin basliga uygunlugu Mekke'de inen bu âyetin Bedir'de gerçeklesmesi yö-nündendir. Buhârî bu hadîsi burada kisaltilmis olarak zikretti. Bu, Kur'ân'm Faziletleri Kitâbi'nda "Kur'ân'm te'Iîfi bâbi"nda uzunca bir metinle gelecektir.

[612]
Bu hadîsin bir rivayeti bundan önceki bâbda geçmisti. Bu da Kur'ân'in Fazîlet-leri Kitâbi'nda gelecektir. .

Bu âyet, Peygamberlik delillerindendir. Çünkü Mekke'de indigi hâlde, hicretten sonra vukü'a gelen Bedir muharebesinde gerçeklesmistir. Umer dedi ki: Bu âyet inince, hükmünün ne zaman ve nerede gerçeklesecegini bilmiyordum. Rasûlullah (S) Bedir günü zirhini giyip de bu.âyeti okudugu zaman, bunun hakikatine vâkif oldum. (Beydâvî, Medârik).

[613]
Zemahserî der ki: Azîz ve Yüce olan Allah bu sûrede ni'metlerini saydi. Ni'met nevi'leri ve siniflarindan da ilk evvel ayagi en ileride olani öne geçirdi ki, o, dîn ni'metidir. Dîn ni'metleri içinden de evvelâ mertebesi en yüksek olani takdim buyurdu ki, o da Kur'ân'i in'âmi, indirmesi ve ta'lîmidir. Çünkü Kur'ân, ilâhî vahyin rütbece en büyügü, menzilece en yüksegi, dînin bâblarmda te'sîri i'tibâ-riyle en güzelidir. O bütün semavî kitâblarin yücesi (yüksegi), misdaki, mi'yâri-dir. insani yaradisinm zikrini onun zikrinden sonraya birakti ve onu, onun arkasindan getirdi ki, onu yaradisi sirf dîn ve ilim dolayisiyle oldugu bilinsin. Çünkü maksad, ilmen mukaddemdir. Sonra da insanin insanligini temeyyüz ettiren, içindekinI vicdânindakini güzel bir surette ortaya koymak ve teblîg etmek olan beyân, yânî ilim ve ta'lîmin en büyük sebeblerinden biri olan lisân ni'metini zikretti.

[614]
Husbân, hâ'nin dammi ile "Hisâb (Hesâb)" ma'nâsma ve "Hisâb"in cem'i "Hisâblar" ma'nâsma gelir. Bir de degirmen tasinin mihverine "Husbânu'r-rahâ" denir. "Husbân", "Hesâb efme£"ma'nâsina masdar olur; Gufran, Ktif-rân, Ruchârt, Nuksân, Burhan gibi.

[615]
Reyhan, güzel rayihali ve revhâniyetli demek olup, bizim de "Reyhan" dedigimiz nebat gibi, koklanan güzel kokulu otlarin hepsine denilir. Bununla beraber burada Ibn Abbâs'tan rizk ma'nâsma oldugu da nakledilmistir... Rizkin rahat bahsetmesi veyâhud ekmek kokusu, bilhassa acikmis olanlar için her kokudan güzel olmasi münâsebet vechi olmak gerekir. Bu suretle murâd Kessafin dedigi gibi, habbm asfma mukaabil lübbü demek olur {Hakk Dîni, 4667).

[616]
Salsâl, tingirüngir ses veren kuru çamur; Fahhâr, iyi pismis saksi. Yânî fagfur gibi çin çin ses verecek kadar kurumus, hayâttan o derece uzak kuru topraktan yaratti ki, insanin ilk mensei olan Arz, Günes'in harareti karsisinda bu derece hayâttan uzak iken, Allah ondan tavirdan tavira bir sülâle süzerek insani yaratti.

[617]
Münseat, iki ma'nâ ile tefsir edilmistir: Birincisi, bilindigi üzere "Insâ olunmuslar" demektir ki, insâsinin ehemmiyetini ve Allah'in bir ni'meti oldugunu ve insanlar tarafindan insâ edilmis olmasi "Sizi de, yapageldiginiz seyleri de Allah yaratmistir" (es-Sâffât: 96) âyetince Allah'in olmalarina mâni' olmadigim anlatir, ikincisi, "Yelkenleri açilmis" ma'nâsina da tefsir edilmistir. Çünkü "Insâ", "Yukari kaldirmak" ma'nâsina da geldiginden, "Münseat", "Merfûât" demek olur.

[618]
Nuhâs, bakir, yânî erimis bakir yâhud bakir gibi bir kizil duman, yâhud zehirli duman ki, yalini yakar, dumani bogar... Dikkate lâyiktir ki, butehdîd tarzi zamânimiz toplarinin, hava bombalarinin, füzelerinin, atom, hidrojen ve^âir bombalarinin ateslerini andirir sekilde bir tasvirdir.

[619]
Bu, Imâm Buhârî'nin "Hurma ve nâr meyve degildir" diyen topluluga verdigi cevâbidir. Bunu, getirdigi örneklerle de desteklemektedir.

[620]
Hâsili bu, hâss olanin âmm olan üzerine atfi kabîlindendir.

[621]
"Zevâtâefnânin", "Ikisi de efnân sâhibleri". "Zevâtâ", "Zâta" gibi "Z<5/"in tesniyesidir. Zîrâ "Sahibe" ma'nâsina "Zât "m asli "Zevö?"oiup, müfred ve cem'ini fark için vâv harfi hazfedilmistir. "Efnân", "Fenn"yâhud "Fenen"\n cem'idir. "Fenn"nevV demektir. Nitekim ilmin nev'ine de örfte "Fenn" denilir. "Feneri" de "Ince ve yumusak dal, gusun ve nihâi" ma'nâsinadir. Yânî her-birinde türlü türlü bostanlar yâhud birçok dallar, su'beler vardir...

[622]
Nitekim buna "el-En'âm" (Âyet: 10) ile "Eyyuha's-sakalân'" (Âyet: 31) sözleri de delâlet etmistir.

Bundan önceki sûrede geçmis ümmetlerden peygamberleri yalanlayanlarin baslarina inen türlü azâblan sayarken, herbirinin arkasindan "And olsun biz Kur'ânU kolaylastirmisizdir, düsünen var mi?" âyetiyle va'z ve hatirlatmak için bir tercî' yapilmisti. Bu sûrede de bütün insanlara dînî, dünyevî, enfüsî, âfâkî türlü ni'metler hatirlatilarak, herbirinin arkasindan sükür vecîbesinin ihlâline karsi "Rabb'inizin nVmeilerinden hangisini yalan sayabilirsiniz" tevbîhi ile Öyle latîf tercî'ler yapilmistir ki, âlânin meddi gibi letafetini doyulmaz. Suyûtî el-Itkan'da tekrari birkaç kisma taksîm etmistir. Bunlardan bîri, muteallakinin taaddüdünden dolayi tekerrür edendir ki, ikinci birincinin taalluk ettiginden baskasina müteallik olur demis. Sonra bu kisma terdîd ismi verildigini söylemis "Fe-bi-eyyi âlâi..." kavlini bu kabilden saymistir. Çünkü bu, sûre içinde otuz-bir yerde tekerrür ettigi hâlde, herbiri kendinden önceki kelâmla ilgili bir hususiyetle mümtazdir (Hakk Dîni, VI, 4659)

[623]
Ebû'd-Derdâ'nm bu tefsiri ibn Mâce, Ibn Hibbân ve daha baska hadîsçiler tarafindan Peygamber'in sözü olarak rivayet edilmistir, isbu "O her gün bir istedir", iki ma'nâ ile tefsir edilmistir: Birisi "Yevm" mutlak vakit ma'nâsina olarak, her saat, her an ma'nâsina tefsîr edilmistir. Bir de Allah'a göre dehr, iki günden ibarettir. Birisi dünyâ, birisi âhirettir. Herbirine göre de Allah'in bir se'ni vardir. Dünyâdaki se'ni emir-nehiy; âhiretteki se'ni de hesâb ve cezadir...

[624]
Ferag, lügatte bosalmak demek oldugundan, önce bir mesguliyet isi, bir sey için bosalmak da sonradan bir mesguliyet gerektirir. Hâlbuki Allah Taâlâ'yi hiçbir is diger isten ali koyamayacagi için, burada münhasiran âhiret isleri olan hesaba çekme ve karsilik vermeyi ifâde için bu suretle bir istiare veya kinaye yapilmistir. Yânî bu günkü dünyâ isleri geçecek, bu dünyâ hayât ve ni'metleri fenaya gidecek, bu mühletler, müsamahalar tükenecek, yarin Allah'a dönmekle sâdece mes'ûliyet, hesâb ve ceza için huzura geleceksiniz de sirf sizin isinize bakilacak, sizin mes'ûliyetiniz isleri tatbîk olunacaktir... "Sekalân"yâhud"Sekaleyn", "Iki sakal", bundan sonraki 31. âyette açikça söylenecegi üzere ins ve cinnin bir unvanidir... (Hakk Dîni, VI, 4680).

[625]
Bu iki cennet, Rabb'inin makaammdan korkan mukarrebûna ihsan edilen iki cennetin dûnundadir. Ashâbu'l-yemîn'e mahsûstur ve bundan sonra gelen âyet-lerdeki vasiflar da hep bunlara âiddir. Bâzilarina göre ise âyetteki "Z)wn" kelimesi, mertebece digerinden asagi ma'nâsma degil, baska, gayr ma'nâsinadir. Bu takdirde cennet ehlinden her birine dört cennet isabet edecek demektir (Bey-dâvî, Medârik).

[626]
Hadîsin basliga uygunlugu "Iki cennet, bunlarin kaplari ve içindekiler gümüstendir.. " sözündedir

[627]
Hûr, Ahver'in veya Havrâ'nm cem'idir ki, gözünün beyazi siddetle beyaz, karasi da siddetle kara olan âhû gözlüye denilir.
Hayme, dilimizde çadir diye meshurdur. Kaamûs Tercemesi'nde Hayme, Arab evlerinden yuvarlak olan beyte denir ki, "Çadir" ta'bîr olunur. Bâzilari dedi ki, üç yâhud dört direk üzere tertîb olunup üzerini "Sümâm" dedikleri otlukla örttükleri beyttir ki, havanin hararetinde onda gölgelenirler. Yâhud mut-lakaa agaç dallarindan tertîb ettikleri beyte denir ki, Türkçe'de bunlara "Salas" ta'bîr olunur. Hulâsasi A'râb taifesi kildan yuvarlak kubbe tarzinda edinirler ve bazen mustatil olur. Deriden de düzerler. Bunlara "Çadir" ta'bîr olunur ve agaçtan çattiklarina Türkmen lisâninda "Alacik" ta'bîr olunur. Sazliktan yaptiklarina "Hüg" ta'bîr olunur..

[628]
KaasirâtuH-tarf = Bakisi kisan dilberler): Isbu ta'bîr, birkaç ma'nâ ile tefsîri kaabil bir medh sifatidir: Birincisi nazarlarini yalniz zevçlerine hasreden, baskalarina göz atmayan sevgili, sadakatli, vefali dilberler demek olur. Ikincisi, bakanin nazarini kendisine cezb ve kasreden, bir gören gözü baskasina bakmak istemeyecek derecede kendisine baglayan güzel dilberler. Üçüncüsü gamzeleri kendi önlerine kirilmis, suraya buraya bakmaz, edeb, haya, vakaar ve nezâhetle mümtaz demek de olabilir... Söyle bir hadîs gelmistir: Herbiri zevcine söyle der: Rabb'-in izzeti hakki için ben cennette senden güzelini görmüyorum, beni sana es yapan, seni de bana es yapan Allah'a hamdolsun. -Müslim hadîsidir- {Hakk Dîni, VI, 4689-4690).

[629]
Bu da geçen hadîsin baska yoldan ve daha genis bir rivayetidir. Bunun bir rivayeti Cennetin sifati bâbi'nda da geçmisti.

[630]
Arabistan sidri dikenli bir agaç oldugu için, bununla cennet sidrinin dikensiz oldugu anlatilmistir.

[631]
Urub, Arûb'un cem'idir; üç ma'nâ ile tefsir edilmistir:
a. Kocalarina âsik, yânî zevcelerini çok seven kadinlar, b. Cilveli, isvekâr kadinlar, c. Güzel söz söyleyen kadinlar

[632]
Sâbikûn hakkinda "Bir çok evvelkilerden, biraz da sonrakilerdendir" (Âyet: 13-14) buyrulmusü. Ashâbu yemin, sâbikûn gibi degil, çoktur; evvelkilerden de birçok, sonrakilerden de birçoktur.

[633]
Buradaki "Him" esasen günâh ma'nâsinadir. "Sübhesîz sirk en büyük zulümdür" (Lukmân: 13) buyuruldugu için, sirk büyük günâhtir; iste onlar bu büyük günâh üzerinde israr ediyorlardi.

[634]
Eger sâdiklarsaniz, Allah'in dînine tâbi' olmamak, vahdaniyetle rubûbiyetini tanimamak da'vâsinda dogru iseniz! Fakat ihtimâli mi var? Iste siz Allah'in hükmü, kudreti altinda öyle âciz, öyle mahkûmsunuz!..

[635]
Tefekkuh, esasen türlü yemis yemek demek olup mecaz olarak taaccüb etmek ve pesîmân olmak ma'nâlarina da gelir. Burada murâd saskinlikla su lâkirdilari yemis yer gibi tekrar tekrar söyler, çigner, geveler durursunuz demektir.

[636]
Nücûm, yildizlar demek olduguna göre, mevki'leri dogduklari veya battiklari mahaller yâhud semâdaki yerleri, burçlari ve menzilleri yâhud sihâblarin düstükleri mevki'ler yâhud kiyamet günü döküldükleri sira düsecekleri mevki'ler olmak üzere dört bes veçhe veya hepsine muhtemildir. Maamâfîh burada Kur'ân'in necmleri, yânî tenzilde indirilen kisimlari ma'nâsina olmak daha muvafiktir... Bu ma'nâca o nücûmun mevki'leri ise meleklerin, Peygamber'in, hafizlarin kalbleri yâhud yazildiklari sahîfeler veya ma'nâlan veya inmelerine sebeb olan vakialar ve hükümleridir. Su hâlde "Mevâki'u'n-Nucûm" denilenlerin hepsine sumûlu en uygun ma'nâ olur (Hakk Dîni, VI, 4722).

[637]
Bu âyet, içinde bulundugu diger âyetlerle söyle bir bütünlük gösterir: "Sagcilar: Onlar ne mutlu sagcilardir! Dikensiz kiraz, meyveleri tiklim tiklim istifti muz agaçlari, yayilmis devamli bir gölge, dâima akan su, kesilmeyen, yasak da edilmeyen birçok meyve arasinda ve yükseltilmis dösekler üzerindedirler" (Âyet: 27-34).
Cennetin hepsi gölgedir, onda günes yoktur. Bu gölge, günesten degil, Allah'in yaratacagi bir gölgedir (Kastallânî).
Isbu "Ashâbu'l-yemm" cümlesi "Ulâike'l-mukarrebûn" üzerine atfedil-mistir. Yukarida "Ashâbu'l-meymene", burada "Ashâbti'l-yemîn " ta'bîr olunmasi tefennün Için olmak gerekir. Bunlara "Ashâbu'l-yemîn" denilmesi, amel defterleri olan kitâblari kiyamet günü "Artik kitabi sag eline verilmis olana gelince, der ki: Alin okuyun kitabimi'3 (el-Hâkkaa: 19) âyetince saglarindan verilmesi hasebiyle oldugu dahî söylenmistir. "Ashâbu'l-yemîn1", yemîninde sâdik, ahdine vefakâr, isine sâhib bahtiyarlar demek de olabilir ki, mukaabili hânislik, yemîn-sizliktir. Bir de "AshâbuH-yemm", sâdikaan, Allah için yeminine merbut sâdik vefakârlar olabilir (Hakk Dîni, VI, 4706).

[638]
Yânî hakikatte mülk O'nun oldugu gibi mük de onundur. Siz O'nun oldugunuz * gibi, sizin milk diye sâhib oldugunuz seyler de O'nundur. Ancak size selâhiyet verip onlarda tasarruf etmek için sizi halîfe kilmistir. Ondan dolayi bir vekîl ve nâib gibi izin verdigi hususlarda tasarruf edebilirsiniz... O hâlde îmân ediniz de sizi öyle halef kildigi mallarda kendinizi asîl degil, O'nun naibi bilerek, O' nun yolunda ve beyân ettigi hususlarda sarf ve infâk ediniz...

[639]
Yânî demiri bol olarak yaratip mevcudiyetini bildirdik, kullanilmasini ögrettik... Demir bütün sanâyiin hem bel kemigi, hem eli ve tirnagi gibidir. Mezarlar da onunla kazilir, sehirler de onunla yapilir, yiyecek de onunla, giyecek de onunla-dir. Fahruddîn er-Râzî'nin dedigi gibi, demirin insanliga hizmeti altindan çok fazladir. Hâsili

demirin insanlar için menfâatleri pekçok ve insanlarin demire ihtiyâci, altin ihtiyâçlarindan çok fazla oldugundan dolayi Allah Taâlâ demiri altindan çok ve kolay bulunur bir surette yaratmis ve altindan önce kesfini müyesser de kilmistir. Altini ise ihtiyâcin azligi sebebiyle az ve nâdir bulunur yaratmis ve zor bulunacak ve kirlenmez bir kiymet mîzâni yapilacak veçhile agirlik ve izzetiyle arzin derinliklerine atmistir. Allah Taâlâ'nm cömertlik hikmeti ve kullarina rahmet ve inayeti eserlerinden biri de ihtiyâç çok olan seyleri tabîatte daha çok ve kolay bulunur bir hâlde yaratmis olmasidir. Nitekim hakîmler derler ki, hayâtta en çok ihtiyâç havayadir. Allah onu en çok ve en kolay bulunur ve kolaycacik teneffüs edilir bir surette yaratmis, öyle ki, insan hiçbir külfete muhtâc olmaksizin onu tabîî olarak teneffüs eder. O hâlde Allah'in rahmetine ihtiyâcimiz hepsinden daha çok oldugu için, Allah'in bize rahmetini, herseyin en kolay bulunan bir fadh kilacagini da ümîd ve niyaz ederiz {Hakk Dîni, VI, 4757-4758).

[640] Hem zahir, hem bâtin: Zahir varligi herseyden asikârdir. Çünkü hersey onun vücûduna delildir. Hiçbirsey yoktur ki, vucûd'da zuhur ederken, daha evvel onun vücûdunu isbât etmis olmasin. Maamâfih her zahiri de o zannetmemelidir. Çünkü o zahir olmakla beraber bâtindir da, duyu organlariyle hiss, hayâl ile tahayyül olunamayacagi gibi hakikati akillarin idrâk ve ihatasina sigmaktan münezzehtir. Binâenaleyh ne yalniz zahir, ne de yalniz bâtin diye hükmetmemen', hükmü atiftan sonra yaparak ZâhIr-Bâtm demelidir. Evvel ve âhir de böyledir. Ebû's-suûd'un da hatirlattigi gibi " Ve'z-Zâhir"deki vâv, bu iki vasif toplamim evvelki iki vasif toplamina atfeder (Hakk Dîni, VI, 4731).

"... Lâkin tevhidi fikri bütün bir hikmet ve ma'rifet manzumesi seklinde izhâr eden Kur'ân âyeti bu el-Hadîd: 3. âyetidir...

Hayâtimizi tetebbuatla geçirdik. Büyük adamlarin yüksek fikrî ilhamlarinin belli baslilarina, mukaddes kitâblardaki ulvî kelimelere ittila kesbettik. Tamamen bî-tarafâne olarak beyân ederiz ki, bu i'câzli âyetin ifâde ettigi dâire hâricinde söylenebilmis söze tesadüf etmedigimiz gibi, bundan daha yüksek, daha ilmî, daha mu'ciz bir tasvir seklini de muhal buluyoruz. Ayni ma'nânin binlerce kelime ile ifâde edildigi oluyor, lâkin lâfizlar ve kelimelerin çoklugu ne fazla vuzuhu ve ne de fazla ifnami mûcib olamiyor..." (Filibeli Ahmed Hilmi, Islâm Târihi, Ötüken Nesri, s. 190-196). Bunun daha uzunca bir özeti es-Sûrâ: 11. âyette de verilmisti.

[641] Mücâdele Sûresi, dâl harfi üstünde, esre de okunabilir, ikincisi daha ma'rûftur. Buna Kad Semia Sûresi dahî denilir. Ubeyy ibn Ka'b'in Mushaf'inda "Zihâr Sûresi" denilmis oldugunu da ÂIûsî zikreder. Dâl'in kesresiyle el-Mucâdile, ismi fail müfred müennes olup "Seninle kocasi hakkinda diresip duran kadin" (Âyet: I) buyuruldugu üzere, "Mücâdele eden kadin" demektir. Dâl'in fethiyle Mücâdele ise, bunun masdandir. Bu, gerek bu kadinin mücâdelesine ve gerekse sûrenin diger âyetlerinde kâfirler ve münafiklarla olan mücâdele ma'nâlarina da uygun olur. Mücâdele esasen çekismek, yâni iki tarafin kendi da'vâsini isbât için tekrar tekrar suâl ve cevâb ile karsilasmasi, siddetle münâkasa ve mu-hâsama etmesi demektir...

[642] Bu âyet, isbu Mücâdele Sûresi'nin "Mâ sika leh"\m teskil eden hedefi demektir. Onun için bu ma'nâ evvel ve âhirinde tekrar olunacaktir. Yâni muhakkak ki Allah ve Rasûlü'ne hudûd yarisma kalkanlar -Kaadi Beydâvî'nin kisaca beyânina göre- Allah ve Rasûlü'nün hududunu tanimayip, onlara adavet eden veya onlarin ta'yîn buyurdugu hududun gayri hükümler koymak veya tercih etmeye kalkisan kimseler.. Itildiler yâhud çarpildilar yâhud tepelendiler...

[643] Müteâkib âyetler söyledir: "Allah 'a ve Rasûlü 'ne muhalefet edenler; onlar süb-hesiz ki en çok zillete düsenlerin içindedirler. Allah söyle yazmistir: And olsun ki, ben gâlib gelecegim, ramilerim de. Sübhesiz Allah yegâne kuvvet sahibidir, mutlak gâlibdir. Allah 'a ve âhiret gününe îmânda sebat eden hiçbir kavmin Allah 'a ve Rasûlü 'ne muhalefet eden kimselerle -velevki onlar bunlarin babalari, ya ogullari, ya biraderleri yâhud soy soplari olsunlar- dostlasacaklarim göremezsin...'" (Âyel: 20-22).

[644] el-Bikaaî bu sûreye Benû Nadîr Sûresi denildigini de nakletmistir.

[645] el-Celâu, el-Iclâu gibi müteaddî de, lâzim da olur. Aslinda apaçik açmak, açilmak, açiklik, açiga çikarmak veya çikarilmak demek olan el-Celvu'dan Celâ, bir kimsenin veya cemâatin yerinden yurdundan herhangi bir sebeble tedirgin edilerek uzaklasmasi veya uzaklastirilmasi demektir ki, yurdu açik kalmis, kendisi açiga çikarilmis olur. Biz sirasina göre nefy, iclâ, teb'îd, tehcir, sürgün, açilma, açiga çikarilma... ta'bîrlerini kullaniriz...

[646] Hadîsin basliga uygunlugu meydandadir. Buhârî bunun bâzisini el-Enfâl'de ve Cihâd'da; Müslim de Sahîh'min sonunda getirmistir.

[647] Bu da zikredilen hadîsin baska yoldan rivayetidir. Ibn Hacer bunun vechinI söyle îzâh etmistir: Buradaki hasr, kiyamet günündeki hasr zannedilmemek için böyle demis olmalidir. Çünkü maksad, Benu'n-Nadîr'in çikarilmasidir, demistir.

Kaamûs sahibi Fîrûzâbâdî'nin e/-Basâir'de beyânina göre: Hasr, esâsinda bir cemâati karargâh ve barinaklarindan nefîr suretiyle iz'âc ve ihrâc eylemeye konulmustur. Sonra cemâat ilgisiyle "Toplamak" ma'nâsinda kullanilmistir.

Râgib eHsfahânî, el-Müfredâ t'mda: Hasr, cemâati makarrlarindan, yâni durduklari yerlerinden çikarip iz'âc ederek harbe ve benzerlerine zorlamaktir... Ve kiyamet gününe "Ba's günü", "Nesr günü" denildigi gibi, "Yevmu'l-hasr = Hasr günü" dahî denilir, demistir.

Bu sûredeki Hasr ise, kiyamet günü olacak olan son hasr degil, onun küçük bir numunesi olmak üzere "O kitâb ehlinden küfredenleri ilk sürgünde yurtlarindan çikarandir..." (Âyet: 2) kelâminda zikrolunan evvelî hasr, yânî ilk hasrdir ki, Nadîr ogullari Yahudileri'nin çikarilip sürülmesidir... (Hakk Dîni, VI, 4807).

[648] Lîne, birçoklarinin kavlince mutlaka "Hurma agaci" demektir. Asli Levn'den' türemis Lîneo\xyç), yâ'si "Dîme" gibi vâv'dan kalbedilmistir. Cem'inde Lûn ve el-Vân denilir. Ibn Abbâs ve daha birtakimlari "Acve" yânî "Balçik hurma" denilen kisirimdan baska hurma nev'ilerine denildigini söylemislerdir. Ebû Ubey-de, "Acve" ile "Bernî" bulunmayan çesit elvan hurmalar demistir. Sevrî, hurma agacinin en degerlisi, demistir.

[649] Hadîsin basliga uygunlugu meydandadir. Bunun bir rivayeti Cihâd'da da geçmisti. Rasûlullah bu hurmaliklarin bir kismim, harb sahasinda bulunduklari için bir harb zarureti olarak kestirip tahrîb ettirmisti. Bu da âyette ifâde buyuruldugu gibi Allah'in onlari cezalandirmasi ve rüsvây etmesi hikmetiyle izin vermesi yoluyla yapilmistir.

[650] Nadîr ogullari'nin kasabalari Medine'ye iki mil mesafede oldugundan, oraya sâdece piyade olarak gidilmis, yalniz Rasûlullah lif yularli bir merkebe binmisti ve fazla bir kital de cereyan etmemisti.

[651] Bu hadîs Magâzî'de uzun bir metinle, Cihâd'da ve Humus'ta da daha kisa olarak geçmisti.

[652] Hadîsin basliga uygunlugu "Sen -Rasûl size ne verdiyse onu alin... âyetini okumadin mi?" sözündedir. Buhârî bunun bir rivayetini Libâs'ta da getirmistir.

Vesm, yüze veya kola veya bedenin herhangibir tarafina igne batirip boya sürerek tesbît edilen naksa denir ki, Kaamûs mütercimi "Dögün" denildigini söyler.

[653] Basta Peygamber olmak üzere hicret eden o sâdiklari, gerek zengin ve gerek fa-kîr, severler; bu suretle sadâkatlarini ortaya koyarlar. Muhacirler'e gerek fey', gerek baska herhangibir seyden dolayi gönüllerinde "Bu bize gerekti, bizim buna ihtiyâcimiz vardi" gibi içlerine batacak bir kaygu, bir teessür duymazlar.

[654] Hadîsin basliga uygunlugu "Yurt hazirlayip îmâna sâhib olan kimseler" sözün-dedir. Bu hadîs Cenazeler Kitabi, "Peygamber'in kabri bâbi"nda geçen uzun hadîsin bir parçasidir.

Bu hadîsin bir rivayeti "Usmân'm faziletleri bâbi"nda daha uzun bir metinle rivayet edilmistir. Oradaki rivayette Umer sabah namazinda nasil vuruldugu ve sahâbîlerin ugradigi heyecan ve nihayet Usmân'm sûra hey'eti tarafindan ittifakla halifelige seçilmesi sureti bildirilmistir.

[655] Hadisin basliga uygunlugu meydandadir. Bunun bir rivayeti Ensâr'in menkabe-len bâbi'nda geçmisti. Hadîsteki taaccüb ve hayret, garîb isleri idrâk ile meydana

gelen ruhî bir halet oldugu, gülmek fiili de bunun üzerine terettüb ettigi için, Allah Taâlâ'ya gülmek fiilinin ve taaccüb haletinin dayandirilmasi hakîkî olmayip mecazî bir dayandirmadir ve bunlarin lâzimi olan ilâhî rizâ kasdedilmis-tir.

[656]

Bu sûreye hâ'nm fethiyle "Mwm/a/ia/ie"veyâkesriyle "Mumtehine" yâhud "Imtihan Sûresi" denilir. En meshuru evvelkisidir.... Imtihan Sûresi denilmesi, bütün içindekilere nazaran daha mutlak olarak vazihtir. Buna bir de "Meveddet Sûresi" denildigi de naklolunmustur ki, "Allah, sizinle içlerinden birbirinize düsman oldugunuz kimseler arasinda yakinda bir dostluk peyda eder" (Âyet: 7) kavli! münâsebetiyle olmak gerektir.

[657]

Yânî bizi onlara maglûb etme, ellerine düsürüp mihnet ve azaba sokma, el, dil uzatmalarina meydan verme de bizim mihnetimiz yüzünden îmâni horlatmakla küfre meftûniyetlerini artirma. Bu, kâfirlerin "îmân iyi olsaydi, bunlar mag-lûb edilmez, esîr olmazlardi" diyerek, dünyâ hayâtina aldanarak küfre meftun olmalarina sebeb de olur.

[658]

Kevâfir, Kâfire'nin cem'i, isem de Ismet "in cem'idir. Ismet, dokunulacak tutu-mak olup gerdanlik, bilezik, bilek, hifz ve siyânet ma'nâlarina geldigi için, gerek akid ve gerek sebeb herhangi bir tutamak ma'nâsina kullanilir. Burada murâd, nikâhlarinin bâtil olmasidir. Yânî harb darindan hicret etmeyip kâfire olarak harb darina katilan kadinlarla aranizda ne bir ismet, ne de bir zevciyet alâkasi olmasin, tutamaklarina tutunmaym, daha Türkçesi ellerine yapismayin, ipleriyle kuyuya inmeyin... (Hakk Dîni, VI, 4914).

[659]

Hadîsin basliga uygunlugu meydandadir. Bunun bir rivayeti Cihâd'da, "Câsûs bâbi"nda geçmisti. Rasûlullah Mekke fethine hazirlik yaptigi sira, halk arasinda Hayber tarafina gidilecek diye yayilmis, sahâbîlerden bâzi kimselere maksadinin Mekke oldugunu gizlice söylemisti. Hâtib da bunlardan idi. Abdulmuttalib ogullan'ndan âzâdlisi Sâre adinda bir kadin, Mekke'den Medine'ye gelmis, bir mikdâr yardim tedârik edip dönerken Hâtib onunla Mekke ahâlîsine gizli bir mektûb göndermisti. Kadin yola çiktiktan sonra Cibril Inip, Peygamber'e haber verdi. Bundan sonra hadîste anlatilan isler cereyan etmistir. Iste bu hâdise sebebiyle bu Mumtahane Sûresi inmis, bu gibi hâllerde mü'minlerin vazîfeleri-ne dâir mühim nasihatlerle harb yurdundan Muhacir olarak gelen kadinlar hakkinda bile bir imtihan ta'lîmâti vermistir.

Âyet "Ey îmân edenler!" diye hitâb oldugu ve muhâtablar arasinda Hâtib da bulunduguna göre, onun aile endîsesiyle yaptigi bu kusuru îmânina zarar vermemistir, özrü kabul olunmustur. Hâtib mühim hizmetlerde bulunmustur. Bunlardan biri, altinci yilda Peygamber tarafindan bir mektûbla Misir ve Iskenderiyye meliki Mukavkis'a gönderilmesidir. Ebû Bekr'in halifeligi zamaninda da Misir'a gönderilmis ve Misirhlar'la baris akdi yapmistir. Bu baris, Amr ibn Âs'in 20. hicret yilinda Misir'i fethi zamanina kadar yürürlükte kalmistir. Hâtib, tâ-cir idi. Vefati hicretin 30. yilinda olup, namazini Usmân kildirmistir.

[660]

Buhârî bu rivayette "el-Âyete" dememistir. Bâzi rivâyetlerdeki "el-Âyete" ta'-bîrinin, Alî'nin rivayet ettigi bu hadîsten mi, yoksa ravîlerden Amr ibn Dînâr'-in kavli mi oldugunu "Lâ edrî = Bilmiyorum" sözü ile rivayet eylemistir. Bununla "Ey îmân edenler... " nazil oldu denilmekten murâd, bir veya birkaç âyet mi, yoksa bütün sûre mi oldugunu kestirmemistir... Mukaddimede de geçtigi üzere, bu gibi mevki'lerde"el-Âyete"ta'bîri bir kissaya kadar müteaddid âyetleri sâmil olabileceginden, bu rivayetlerin toplami "el-Âyete" ta'bîrinin sûrenin evvelinden bir necm, bir kissa teskil eden âyetler ma'nâsina oldugunu ifâde etmekle, Taberî, evvelindeki âyetler demistir. Ma'nâ i'tibâriyle kissa 3., 6., 7. âyetlerin sonuna kadar olabilirse de, tamâmi 9. âyetin sonuna "Iste onlar tam zalimlerdir" fasilasina kadar olmak zahirdir. Bu surette bundan sonraki âyetlerin nuzûl sebebi baska olmak lâzim gelir. Fakat Tirmizî, mektûb hakkindaki Alî hadîsini rivayetten sonra "el-Âyete" yerine "Hâzihi's-sûre" diye açikça söyleyerek, zikredilen hâdiseyi bütün sûrenin nuzûl sebebi olarak göstermis ve hadîse hasen-dir, sahihtir demistir. Müfessirlerin çogu mutlak olarak kelâm etmislerdir. "Ey îmân edenler..." deyip de hâdiseyi nakl ile yetinmislerdir ki, âyete de, sûreye de muhtemildir... (Hakk Dîni, VI, 4892-4893).

[661]

Hadîsin basliga uygunlugu "Mü'min kadinlardan kendisine hicret edip gelen kadini imtihan ederdi" sözündedir.

Bu imtihan âyetindeki "Mü'minât" ta'bîri, îmânin geregi olan Sehâdet Ke-limesi'ni zahiren söylemis ve ona aykiri bir hâl göstermemis olmalari, yâhud imtihan ile îmânlarini isbât mevkiinde bulunmalari i'tibâriyle zahirîdir. Yoksa imtihana tâbi' tutulmalarinin ma'nâsi kalmazdi. Yânî küfür yurdundan Islâm yurduna hicret ederek "Mü'miniz" diye size geldikleri zaman onlari imtihan edin, kalbîerinin de dillerine uygun olduguna zanninizi galebe ettirecek vehile sinayin, demektir. "Allah onlarin îmânlarini en iyi bilendir" karînesiyle müfes-sirler demislerdir ki, burada ilim, gâlib zann ma'nâsinadir. Muamelelerde gâlib zann ile amel vâcib olduguna tenbîh için gâlib zann'a ilim ile ta'bîr buyurmustur. Yânî bu konuda sizin için yakînî ilim mümkin olmazsa da, mümkin olabilen bâzi suâl ve cevâb ile bir tecrübe ve yemîn vesaire gibi karineler ve emarelerden istidlal yoluyla zanninizi galebe ettirecek kadar bir ilim ve kanâat sahibi olun... {Hakk Dîni, VI, 4909-4911).

Umeyme bintu Rukayye söyle demistir: Ben RasûluIlah'a bey'at edelim diye vardigimda, bizden Kur'ân'daki "Allah'a hiçbirseyi ortak kilmama" âyetiy-le bey'at aldi. Nihayet "Ve sana hiçbir ma 'rufta âsî olmamak " kavline geldikte "Güçleri ve takatleri yettigi derecede" buyurdu. Bizde: Allah ve Rasûlü bizlere kendimizden daha merhametli yâ Rasûlallah! Bize musâfaha etmez misin? dedik. "Ben kadinlara musâfaha etmem, ancak yüz kadina sözüm bir kadina sözüm gibidir" buyurdu (Ahmed ibn Hanbel, Nesâî, Ibn Mâce ve Tirmizî).

[662]

Basliktaki âyette sartlari tafsîlli olarak bildirilen bey'at, Islâm târihinde "Bey'atu'n-Nisâ = Kadinlar bey'ati" adiyle meshurdur. Bu âyet geregince Mekke fethinin ertesi günü erkeklerden bey'at alindiktan sonra kadinlardan da bey'at alindi. Erkeklerden de ayni sekilde bey'at alindiginin delillerinden biri, biraz sonra 415 rakamiyle gelecek olan Ubâdetu'bnu's-Sâmit hadîsidir. .

Bu Kadinlar Bey'ati birçok defalar vâki' olmustur. Bu âyette sayilan sart maddeleri sunlardir: a. Kadinlar Allah'a ortak kosmayacaklar, b. Hirsizlik etmeyecekler, c. Zina etmeyecekler, d. Kocasindan olmayan bir çocugu bu senindir diye kocalarina iftira etmeyecekler, e. Ma'rûfta Peygamber'e isyan ve muhalefet etmeyecekler."Rasûlullah'in ancak ma'rûf ile emr ve münkerden neh-yedecegi bilinmis oldugu hâlde "Ma'rûfta" kaydinin açikça söylenmesi, Hâ-lik'a ma'siyet olan hususta mahlûka itaat caiz olmayacagina tenbîh içindir.

[663]

Hadîsin basliga uygunlugu gizli degildir.

Bu ilk Akabe gecesinde yapilan bey'attir ki, ileride, yânî Medine devrinde inecek olan el-Mumtehme: 12. âyetinin söyledigi bey'at sartlarinin ayni ile vâki' oldugundan, buna "Bey'atu'n-Nisâ= Kadinlar Bey'ati" denilmistir. Bu sartlarla mükellef olmakta erkekler ve kadinlar müsavidirler. Ikinci Akabe'de ise Ensâr, çocuklari ve ailelerini nasil müdâfaa ve himaye ederlerse Rasûlullah'i da öylece müdâfaa ve himaye etmek üzere bey'at etmisler ve ahidlerini hakkiyle îfâ ederek kendilerinden sonra kiyamete kadar Islâm'a girmis ve girecek olanlara velî-i ni'met olmuslardir.

Bu hadîsin bir rivayeti îmân Kitâbi'nda az farkli bir metinle geçmisti.

[664]

Hadîsin basliga uygunlugu meydandadir. Bu hadîsin bir rivayeti Bayram Na-mâzi Bâblan'nda, "Imâm'm bayram günü kadinlara mev'izasi bâbi"nda geçmisti.

[665]

Buna "Havâriyyûn Sûresi" ve "îsâ Sûresi" de denilir.

[666]

Iste siz de ey mü'minler, îsâ'nin havarileri gibi Allah yardimcilari olunuz, Pey-gamber'in da'vetine icabet ederek Allah için tam bir îmân ile yardim ediniz, demektir. Havâriyyûn, îsâ'nin ilk îmân eden seçkin talebelerinden oniki kisidir ki, dîni yaymak için kendilerini etrafa yolladigindan "Isa'nin Rasûlleri" diye de isimlendirilirler. Eldeki /neftlerde bunlara "Onikiler" dahî denilmistir...

[667]

Allah'in sevgilisi olmak için mü'minler de böyle yapmalidir.

Bu sûrede Sâd fasilasi isbu "Bünyânun mersûsun" ile yalniz bu âyete tah-sîs edilmis ve bu suretle bunun husûsî ehemmiyetine tenbîh olunmustur. Buna "Saff" ismi verilmis olmasi da bunun seçkin ehemmiyetini bildirir. "Bünyâ-nun mersûs", kursunlu bina, parçalari kursunla kenetlenerek tek parça bir cisim hâline gelmis olan muhkem

bina demektir, iste mü'minler toplulugu gerek es-Sâffât Sûresi'nin basinda ve gerek ei-Feth Sûresi'nin sonundaki tesbîhler ile beyân ve tasvir olundugu üzere, kuvvetli bir bag ile birbirine bagli, saglam bir bünyân teskil etmelidir... Sübhesiz bu tesbih, hem bedenî düzgünlük ve nizâmi, hem de kalben niyet ve îmân birligini ifâde etmektedir.

[668]

Bas tarafi söyledir: "Meryem oglu Isâ da bir vakit söyle dedi: 'Ey Israil ogullari! Ben size Allah'in rasûlüyüm. Benden evvelki Tevrat'i tasdik edici, benden sonraki gelecek bir rasûlün müjdecisi olarak geldim ki, O'nun ismi Ahmed'dir

O rasûlün ismi Ahmed'dir. Burada "Ahmed" isminin aynen kendisi özel isim olarak kasdolunmak, da, ma'nâsi kasdolunmak da muhtemeldir. Yânî adi gayet memdûh ve pek güzel demek de olabilir. Zîrâ Hz. Isa'nin bu suretle müjdelemeye me'mûr oldugu Muhammed Mustafâ(S)'nm bir ismi de Ahmed oldugu gibi, Muhammed ismi de ayni Hamd maddesinden olarak en güzel, en övülecek isimdir. Maamâfîh Ahmed isminin aynen kendisi kasdolunmak daha açiktir. Nitekim gelecek hadîs de bunu ifâde etmektedir.

[669]

Hadîsin âyette zikrolunan seye uygunlugu açiktir. Bunun bir rivayeti Rasûlul-lah'in isimleri hakkinda gelen seyler bâbi'nda da geçmisti. "Ben Âkib'im"deki Akib, kendisinden sonra peygamber gelmeyen Hâtemu'l-Enbiyâ demektir. Hz. Hasen'in: "Allah Taâlâ ve O'nun Ars'in kusatmis olan melekler ve bütün temizler mübarek Ahmed'e salât getirmislerdir" mealindeki beyti de Ahmed isminin, Rasûlullah'in alemi olan bir isim oldugunu söylemektedir...

Bu bahsi ve Hz. Isa'nin gelecek peygamberi müjdelemesi konusunu Rahmetli Elmalih Muhammed Hamdî Yazir çok güzel toplamistir: Hakk Dîni, VI, 4929-4935.

[670]

Bundan önceki âyet söyledir: "O, ümmîler içinde kendilerinden bir rasûl gönderendir ki, bu onlara âyetlerini okur, onlari temizler, onlara kitabi, hikmeti ögretir. Hâlbuki onlar daha evvel hakîkaten apaçik bir sapiklik içinde idiler*1 (Âyet: 2)

Basliktaki âyette bulunan bu "Aharin", Âhar'm cem'i olup "Ummiyyîn"-eveyâ "Aleyhim " veya "Yuallimuhum"daki "Hum" zamirine ma'tûf olarak Rasûlullah'in risâlet ve ta'lîmi yalniz Arablar'a mahsûs olmayip, onlardan baska daha diger ümmetlere de âmm ve sâmil oldugunu beyândir. Zîrâ "Ummiyyîn" ta'bîr olunan Arablar'dan baska olan digerleri mefhûmu bütün kavimlere sâmildir. Yânî o Rasûl, yalniz içlerinde gönderildigi ümmîlere degil, henüz onlara katilmamakla beraber ileride katilacak olan Arab ve gayri Arab bütün insanlik âlemine kitâb ve hikmet ögretiyor...

[671]

Bu, "Fes'av ilâ zikrVllâhi" (Âyet: 9) kavlinin bir okunusudu

[672]

Basliktaki âyet ile bu hadîsten anlasilan hakikat, Muhammed'in peygamberligi yalniz Arab kavmine ve sâde sahâbîler devrine hass olmayip her devre ve her millete ve bütün insanliga sâmil oldugudur. Kur'ân'da "Ey insanlar" diye gelen hitâblann bütün insanlara sumûlü de Islâm Dîni'nin ve Muhammed'in peygamberliginin umumîligini ifâde eder... Binâenaleyh "Ve âharîne minhum" kavliyle kasdolunan ümmetler sahâbîler devrinden sonra kiyamet gününe kadar îslâm camiasina giren ve girecek olan bütün müslümânlardir. Hadîste bildirilen Süreyya yildizina kadar yükselen îmân yüceligi, Islâm Dîni'nin yayilmasina hizmetle bir millete tahsîs edilmez...

[673]

Bu da Ebû Hureyre hadîsinin baska yoldan gelen bir rivayetidir.

[674]

Yânî sen minberde hutbeye kalkmis Allah'i zikrederken birakip ticârete kosustular. Medine'de açlik ve pahalilik olmustu...

Allah rizk verenlerin en hayirhsidir. Asil rizki O'ndan istemektir. O nasîb etmeyince sebeblerden hiçbirinin fâidesi olmaz...

Hadîs, âyetin inme sebebini beyân hakkinda oldugu için aralarindaki uygunluk açiktir. Dagilmayip içeride kalan oniki kisiden onu cennetle müjdele-nenler, ikisi de diger sahâbîlerden imis.

[675]

Bu sûrede münafiklarin iki yüzlü hal ve hareketleri ortaya konuldugundan dolayi buna "Munâfikûn Sûresi" adi verilmistir. Münafik, sözü, özü baska olan, disi müslümân içi kâfir kimselerdir ki, dilimizde "Iki yüzlü" ta'bîr olunur, ikiyüzlülüge de nifak denir. Riyada da Ikiyüzlülük vardir. Murâînin de yaptigi ibâdette halka ve Hâhk'a karsi kasdi ve ikiyüzlü niyeti vardir. Su farkla ki, rîyâ, ibâdete hâss olarak yapilan ikiyüzlülüktür. Nifak Ise i'tikaadda iki yüzlülüktür. Böyle olunca her münafik ayni zamanda mürâîdir. Fakat her mürâî, mü-; nâfik degildir. Çünkü riya, îmâna aykiri olmayarak amelde olur.

Bundan sonraki âyette münafiklarin Rasûlullah'in hakk peygamber olduguna dâir birtakim te'kîd edatlanyle yaptiklari, bu sehâdetîn mâhiyeti söyle bildiriliyor: ' 'Onlar yeminlerini bir kalkan edindiler de A ilah 'in yolundan saptilar. Hakikat onlarin yaptiklari seyler ne kötüdür" (Âyet:2).

[676]

Hadîs bui sûrenin Abdullah ibn Ubeyy ile onun baskanlik ettigi münafik zümresi hakkinda indigini açikça söylemis oldugu için, baslikla uygunlugu meydandadir. Zeyd'in "Ben bunlari amcama yâhud Umer'e söyledim" seklindeki tereddütlü ifâdesi |Buhârî'nin yalniz bu rivayetine hastir. Diger rivayet yollarinda kesin olarak amcam diye gelmistir. Râvînin amcam dedigi Hazrec kabilesinin baskani olan Sa'd ibn Ubâde'dir. Sa'd, Zeyd'in hakîkî amcasi degil, kabilelerinin baskani olmasi i'tibâriyle böyle demistir. Hakîkî amcasi ise Sabit ibn Kays(R)'tir.

Ubeyy'in bu sözleri 422 rakamli hadîste gelecek olan 7. ve 8. âyetlerde nakledilip cevâbi da verilmistir.

[677]

Bu ve devami olan âyetler münafiklarin hâllerini ve îmândaki yalanlarini anlatmakta ve bu hâllerin sebeblerini bildirmektedir.

[678]

Bu da geçen hadîsin baska yoldan gelen rivayetidir. Bunda bâzi hususlar daha tafsîllidir. Bunun son kisminda Rasûlullah'm okudugu bildirilen âyetlerden son ikisinin meallerini burada verelim: "Onlar öyle kimselerdir ki; Allah 'm Rasûlü yaninda bulunanlari beslemeyin. Tâ ki dagilip gitsinler, diyorlardi. Hâlbuki göklerin ve yerin hazîneleri A ilah 'indir. Fakat o münafiklar ince anlamazlar. Onlar: Eger Medine'ye dönersek, and olsun en serefli ve kuvvetli olan, oradan en hakir olani muhakkak çikaracaktir, diyorlardi. Hâlbuki seref, kuvvet ve galibiyet Allah'indir, Rasûlü'nündür, mü'minlerindir. Fakat münafiklar bilmezler" ' (Âyet:7-8).

Rasûlullah (S) münâfikin alâmetlerini söyle özetlemistir: Ebû Hureyre: Peygamber (S) "Münâfikin alâmeti üçtür: Söz söylerken yalan söyler, va'd ettigi zaman sözünde durmaz, kendisine birsey emânet edildiginde hiyanet eder" buyurdu demistir.

Abdullah ibn Amr (R) söyle demistir: Peygamber (S) söyle buyurdu: "Dört sey her kimde bulunursa hâlis münafik olur. Her kimde bunlarin bir parçasi bulunursa onu birakincaya kadar kendisinde münafikliktan bir haslet kalmis olur. Bunlar da: Kendisine bir sey emniyet edildigi zaman hiyanet etmek, söylerken yalan söylemek, ahid ettiginde ahdini tutmamak, bir da'vâ ve durusma zamaninda haktan ayrilmaktir" (Buhârî, îmân Kitabi).

[679]

Iyiyi kötüyü, hakki bâtili seçecek, Hakk Dîni'nin, ahlâkinin ulviyetini anlayacak, ne yaptiklarini, nereye gittiklerini inceden inceye sezip bilecek fikih kaabi-liyeti kalmamis, kaabiliyetsizlik, anlamazlik huy olupkalmistir.Çünkü i'tiyâd, ikinci tabîat olur. Kalb alistigi huydan baskasina hassasiyetini zayi1 eder. Vurdum duymaz kesilir...

[680]

Bu da ayni hadîsin baska yoldan gelen diger bir rivayetidir.

[681]

Abdullah ibn Ubeyy'in böylece yalani meydana çikinca, kendisine senin hakkinda siddetli âyetler indi, hemen Rasûlullah'a git, senin için istigfar ediversin denilmisti. Fakat o, basini bükmüs, sonra da: Bana îmânetmemi emrettiniz, îmân ettim. Malimin zekâtini vermemi emrettiniz, zekâti verdim. Artik Muham-med'e secde etmemden baska kalmadi, demisti. Bunun üzerine "Onlara: Gelin, Allah 'in Rasûlü sizin için istigfar ediversin denildigi zaman baslarini çevirip büktüler... " âyeti indi. Ondan sonra da çok yasamadi, birkaç gün içinde hastalandi ve öldü (Kessaf).

[682]

Zeyd bu vak'ayi birçok defalar rivayet etmistir. Maksad sûrenin inmesini anlatmak olacaktir.

Buhârî bu Zeyd ibn Erkam hadîsinin ayri ayri yollardan gelen bes rivayetini, buradaki bes bâb altinda getirmistir.

Sehâdeî, huzûrî bir ilimle yakînen bildigi seyi Hakk Taâlâ'nm huzurunda oldugu kanaatiyle dosdogru haber vermektir. Onun için sehâdet, yemîn ma'nâ-sini içine alir husûsî bir haber vermedir. Dedigini bilerek "Eshedu" diyen sâhi-.de yemîn vermek de fazla ve tekrar olur. "Neshedu enneke Ie-Rasûlullah" demekte iki cümle ve iki cümleye âid üç te'kîd vardir. Birisi "Neshedu"nun ifâde ettigi yemîn, ikincisi "Enne", üçüncüsü "Lâm"dir. Onlar "Sen muhakkak Allah rasûlüsün" sözünde yalanci degiller, lâkin buna vâki'de inanmadiklari hâlde inanmis gibi îmân da'vâsi ileri sürüp yalandan yemîn etmelerinde yalancidirlar...

[683]

Hadîsin basliga uygunlugunun "Bunu Abdullah ibn Ubeyy isitti..." sözünden alinmasi mümkin olur. Çünkü bu âyet de onun hakkinda inmistir.

Bunun bir rivayetini Buhârî Edeb'de, Müslim de Edeb'de getirmistir.

[684]

Infidâd, sökülüp dagilmadir. Ensâr, Peygamber ve Muhâcirler'e yardim ettikleri için münafiklar bütün Ensâr kendilerinden imis ve onlar nafaka vermezse Peygamber'in yanindakiler dagiliverecekmis gibi farz ederek, öyle diyorlar ve derler.

Bir rivayette Zeyd'in küçük olmasi ve münâfikin da inkârini yeminle te'-kîd etmesinden dolayi Peygamber Zeyd'e: "Belki kulagin yanlis isitmistir" buyurmustur. Basliktaki âyet inince Peygamber Zeyd'in kulagini tutarak: "Kulagin tasdik edildi, dogru duymussun" buyurmustur.

[685]

Hadîsin basliga uygunlugu son fikrasindan alinir.

Hadîste söylenen Harre vak'asi hicretin 63'üncü yilinda Medine'de icra edI-Ien Emevî zulümlerinin en kanlisidir. Harre, Medîne disinda bir yerin adidir. Muâviye'nin oglu Yezîd'in yaptigi fesâd ve zulümler Medine'deki sahâbîlerin nefretine sebeb olunca, Yezîd'i halifelikten düsürüp Abdullah ibn Zubeyr'e bey'at etmislerdi. Yezîd de Müslim ibn Ukbe'yi bir ordu ile Medîne üzerine yollamisti. Bu hareket Medine'de duyulunca, müdâfaa tedbîri olarak Abdullah ibn Han-zala'yi Ensâr, Abdullah ibn Muti'i de Muhacir kuvvetleri kendilerine kumandan edinmislerdi. Medîneliler'in bu kuvvetleri Harre'de Sâm ordusu karsisinda sayica ve teçhizatça zayif olmalari yüzünden bozulmustu. Bunun üzerine Medine'de katliâm mübâh kilinarak sahâbîlerden birçoklari öldürüldü,

Harre vak'asi sirasinda Basra'da bulunan Enes ibn Mâlik, ailesinden öldürülenlerin acisiyle üzgündü. O sirada Kûfe'de bulunan Zeyd ibn Erkam, Enes'e yazdigi mektûbda Enes'i teselli etmek için, Peygamber'den isittigi o duayi da yazmisti. Enes ile yaninda bulunanlarin konusmasi hadîs metninden iyi anlasilmaktadir.

[686]

Bunun bir rivayeti, bundan önceki bâbda geçmisti.

Ebû Hafs Suhreverdî "Izzet "i söyle ta'rîf etmistir: îzzet, kibrin gayridir. Çünkü izzet, insanin kendi nefsinin hakikatini tanimasi ve onu acele kismetler için hakaarete düsürmeyip, kerîm ve kiymetli tutmasidir. Nitekim Kibir, insanin kendini bilmemesi ve onu mevkiinin üstünde tutmasidir. îzzet'in ziddi Zillet, Kibr'in ziddi Tevazu'Am... (Hakk Dîni, VI, 5009).

[687]

"Kalbine hidâyet verir": Dogruyu düsündürür, dogru düsünmeye muvaffak kilar, gelen musibetin ancak Allah'in izniyle olabilecegini ve kendisi Allah'in olup yine Allah'a dönecegini hatirlatarak "Biz Allah'in milkiyiz ve biz ancak O'na dönücüleriz" (el-Bakara: 156) tesellîsiyle gönlüne tesliyet, "Elinizden çikana ta-salanmayasiniz. O'nun size verdigi ile sevinip sima/mayasiniz diye yazmistir" (el-Hadîd: 23) irsâdiyle sabr, metanet, "Ancak sabredenlere ecirleri hesâbsiz ödenecektir" (ez-Zumer: 10) müjdesiyle iç açilmasi verir...

[688]

Tegâbun günü: Kiminin aldatip, kiminin aklandigi, kâr ve zararin belli olacagi gündür. Bu da en büyük aldanmalarin meydana çikacagi kiyamet günüdür. Te-gâbun, Gabn'den tefâul'dür. Gabn, alisveriste veya re'yde aldanmak veya aldatmak, yânî degerinden asagi yâhud yukari almak veya vermektir... Tegâbun de karsilikli aldatisina yâhud aldatma veya aldanmanin meydana çikisi demektir... Kessafta der ki: Burada Tegâbun kavmin birbirini aldatmasindan istiare edilmis olup, sakî olanlarin saîd olduklari takdirde isgal edecekleri mevki'lere saîdlerin konmasi, ve bil'akis saîd olanlarin sakî olduklari takdîrde isgal edecekleri mevki'lere de sakilerin konmasi ma'nâsmadir.

Rasülullah'in hadîsinde de "Cennete giren her kula sayet fenalik yapmis olsa idi, cehennemde bulunacagi mevki' behemahal gösterilir ki, sükrü artsin. Cehenneme giren her kula da sayet Iyilik yapsa idi, cennette bulunacagi ma-kaam muhakkak gösterilir ki, hasreti artsin" diye gelmistir...

[689]

Bâzi nüshalarda bundan sonra et-Talâk: 4., "5., ve 9. âyetlerdeki ta'bîrlerin tefsirleri verilmistir. Ibn Hacer ile Kastallânî'nin nüshalari böyledir. Aynî'nin nüshasinda ise bu ta'bîrlerin tefsiri kendi yerinde, yânî et-Talâk Sûresi'nde verilmistir. Biz de bunu tercîh ettik.

[690]

Talâk ve Tatlîk, Bosama. Lügatte Itlak eylemek, yânî bir kaydi, baglantiyi kaldirip salivermektir. Ser'an da nikâh ile sabit olan kaydi kaldirmaktir... Bu konu ile ilgili bâzi beyânlar el-Bakara, el-Ahzâb, el-Mucâdele sûrelerinde geçmisti. Burada da et-Tegâbun Sûresi'nin sonunda geçtigi üzere zevç ve zevce arasindaki adavet mahzurunun çözülmesi çârelerinden birisi olmak hikmetiyle verilecek talâkin güzel sayilabilecek seklinin ögretilmesiyle, kadin ve aile hukukuna alâkali bâzi hükümler beyân olunacaktir.

[691]

Burada bu "In irtebtum", ihtirâzî kayit degil, bu mes'eleyi soranlarin veya soracak olanlarin vuku' bulan veya bulacak olan suâllerine nazari vukû'îdir. Bir mu'tenza cümlesi demektir. Yoksa hayizdan kesilip kesilmediklerinde sübhe ediyorsaniz demek degildir. Zîrâ "Yeisne" sîgasiyle ye'sin bilindigi söylendikten sonra yeiste sübhe ediyorsaniz demek olmayacagi bellidir. Binâenaleyh ma'nâ su olur: Bunlarin iddetleri nasil olacagini kestiremeyip de müskil görüyor, iskilleniyor, soruyorsaniz biliniz ki onlarin iddetleri üç aydir, üç ay beklerler... (Hakk Dîni, VI, 5065)

[692]

Hadîsin bu sûrede bulunan hükme uygunlugu açiktir.

Allah'in emrettigi iddet "Kadinlari bosayacaginiz vakit, onlari iddetlerine dogru bosayin. O iddeti sayin... " (et-Talâk: 1) kelâmindaki iddettir.

[693]

Hadîsin bu sûrede bulunan hükme uygunlugu açiktir.

Allah'in emrettigi iddet "Kadinlari bosayacaginiz vakit, onlari iddetlerine dogru bosayin. O iddeti sayin... " (et-Talâk: 1) kelâmindaki iddettir.

[694]

Bunun ma'nâsi sudur: "Yüklü kadinlarin iddetleri, yüklerim koymalari (ile biter)" âyeti, "Içinizden Ölenlerin geride biraktiklari zevceler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler. Iste bu müddeti bitirdikleri zaman artik onlarin kendileri hakkinda mesru' sekilde yaptiklari seyden dolayi size günâh yoktur. Allah ne islerseniz hakkiyle haberdârdir" (el-Bakara: 234) âyetinden sonra inmistir. Iste mes'elenin anahtari bu sahîh rivayetlerde sabit olan bu nuzûl târihiyle Rasûlullah'in Veda Hacci senesindeki fetvâsindadir. Demek oluyor ki, Kisa Nisa Sûresi dahî denilen bu et-Talâk Sûresi ve bilhassa bu âyet, el-Bakara Sûresi'-nden sonra nazil olmus oldugu için, onun zevci vefat eden kadinlarin iddeti hakkindaki dört ay on gün âyetinin umûmundan hâmillere âid olan cihetini, bu âyetin umûmu açikça beyân etmis bulunuyor ki, böyle sonraki târih ile olan beyân, usûl ilminde "Tebdil beyâni" denilen nesh kismina girdiginden, bu hami âyetinin umûmu o vefat âyetinin umûmundan bir noktasini ta'dîl suretiyle nes-hetmistir. Ibn Abbâs, ibtidâ iki rivayet arasinda mütereddid olarak ihtiyat olmak üzere "îki müddetin en uzagi" demis ise de, Peygamber'In zevcesi Ümmü Seleme(R)'den vâki' olan istifsar (yânî tefsîr istegi) üzerine, Rasûl'ün fetvasi anlasilmistir. Binâenaleyh hâmil kadinlarin talâkta da, vefatta da iddetleri, dogurmakla tamâm olur {Hakk Dîni, VI, 5069).

Bu hadîsin birkaç rivayetini Müslim de Talâk'ta getirmistir: Müslim Ter., IV, 449-454 "1484-1489."

[695]

Buna et-Tahrîm ve Muteharrim Sûresi de denilir. et-Tahrîm, haram etmek, haram-kilmak veya men' eylemek, mahrum kilmak ma'nâlarina gelir. Burada ise Peygamber'in kendine yaptigi bir haram kilma vak'asmin ismi olarak bu sûre ona muzâf kilinmistir. Ve esasen haram kilma Allah'a âid olup, Allah'in halâl kildigini haram kilmak iyi olmadigi anlatilmistir.

[696] Hadîsin basliga uygunlugu "Allah'in sana halâl kildigi seyi niçin haram ediyorsun" sözünden alinir. Halâl birseyI haram kilmakta ise keffâret vardir.Ibn Abbâs basliktaki âyetten alarak böyle söyleyen kisiye keffâret yapmasi gerektigini, Peygamber'in de böyle yaptigini ifâde etmis oluyor.

[697] Bunun da basliga uygunlugu "Artik bir daha ona dönmem. îsteyemîn de eltim" sözünden alinir. Buhârî'ye göre Âise'nin bu hadîsi, basliktaki âyetin nuzûl sebebini ifâde etmektedir.

Rasûlullah'm halâl ve mübâh olan bir gidayi kendisine haram kilip bunun gizli kalmasina ehemmiyet vermesi, kadinlari hosnûd etmek ve aralarinda iki hizib hâlinde hissedilen fitrî kadinlik kiskançliginin aile nizâmi üzerinde kötü te'sîr yapmasindan sakinmak maksadina dayanir.

[698] Baslik böyle birinci âyetin bir kismi düsürülmüs olarak verilmistir. Ebû Zerr, bunlari kendi nüshasinda tamam olarak vermistir. Yüce Allah yeminlerin çözülmesi suretini el-Mâide: 89'da beyân etmistir.

[699] iste Umer'in bu mes'eledeki tesebbüsünün son günlere kadar kalmasinin bir sebebi bu olmus oluyor.

[700] Buhârî bu hadîsi Nikâh, Vâhid Haberi ve Libâs'ta; Müslim de Talâk'ta getirmistir.

Rasûlullah'in bu yalnizliga çekilmesinin sebebi "Ey Peygamber, zevcelerine de ki: Eger siz dünyâ hayâtim ve onun zînetini arzu ediyorsaniz..." (el-Ahzâb: 28) âyetinin isaretinden de anlasildigi veçhile, Peygamber kadinlarinin dünyâ ha-yât ve zînetine az çok ilgili bulunan nafaka hususuna âid bâzi talebleriyle, Pey-gamber'e karsi gösterdikleri bir gruplasma ve yardimlasmadir ki, Âise ve Hafsa bunun en basinda görünüyorlar. Zevcelerinin aleyhine gibi görünen bu îlâ yine zevcelerin saadet ve hosnûdluklarini düsünmüs oldugu Için bosamaya azmet-memis ve ancak onlara fiilî bir nasîhat ve ibret olmak üzere bir ay için yemîn ile yalnizliga çekilmis ve bu müddet içinde onlarin odalarinda dargin oturmayi uygun görmeyerek, onlari kendi hâllerinde birakmistir... Rasûlullah'in o odada tercih ettigi bu fakîr ve mütevâzi' hayât, iztirârî degil, ihtiyarîdir. O ihtiyari ile fakîr hayâti yasamayi sever, kendi hesabina biriktirmez ve dâima ihtiyâci olanlara nafaka verirdi. Ailesinin de böyle yasamasini ve kendisine müskilât göster meyip dâima âhireti düsünerek korunmalarini ve her hususta kendisine yâr olmalarim isterdi... (Hakk Dîni, 5100-5101).

[701] el-Yûnûnî nüshasinda burada "Bâb"dan Önce Besmele vardir.

[702] Bu sirr ne Idi? Evvelâ "Hadîsen" buyurulmakla, bunun bir fiil olmayip zevç ile zevce arasinda kalmasi îcâb eden sâde bir sözden ibaret oldugu anlatiliyor. Fakat ne o zevcenin isminin açikça söylenmesine, ne de bu sözün neden ibaret bulundugunun beyânina bir garaz ve maksad ilgilenmedigi için, Allah Taâlâ âyette ne onun ismini, ne de bu sözün ne oldugunu bildirmeyerek, bu gibi aile arasindaki sirri bilenler tarafindan dahî ifsa ve i'lân etmenin caiz olmayacagina ten-bîh buyurmustur. O hâlde en dogrusu bunlarin kim ve ne oldugunu Allah bilir deyip, arastirmaya kalkismamaktir. Bununla beraber tefsîr ve hadîs kitâblari bunu sükût ile geçistirin emistir. Bunlar, bu zevcenin Hafsa oldugunda müttefik bulunuyorlar. Sirr olan söze gelince, bunda ancak üç sözden bahsedilmistir: Birisi ve en sahîhi olarak rivayet edileni bal serbeti yeminidir. Ikincisi, rivayeti zaîf olmakla beraber, daha çok dile düsmüs olan Mâriye yeminidir... (Hakk Dîni, VI, 5111).

[703] Bu, yakinda geçen hadîsin bir tarafidir, burada kisaltilmistir.

[704] Bu tefsirler, basliktaki âyetin aralarinda verilmisti, biz âyeti bölmeden yazdik-ve açiklamalari sonunda bir araya getirerek verdik.

[705] Bu hadîsin bir rivayeti yakinda "Sen zevcelerinin hosnûdlugunu ariyorsun bâ bi"nda geçmisti.

[706] Bu hadîste âyetin nüzul sebebinin beyâni vardir. Bunun bir rivayeti Namaz Kitabi, "Kible hakkinda gelen seyler bâbi"nda da geçmisti.

[707] Buna Mülk Sûresi, Tebâreke, Mania, Munciye, Vâkiye, Mennea dahî denilir. Buhârî nüshalarinin hepsinde burada Besmele sabit olmamistir

[708] Tefâvüt, aslinda tenakuz, tehâlüf gibi iki seyin birbirini fevt eder veçhile uygunsuzlugu ve perisanligi, baskaligi demektir ki, münasebetsizlik ve nizamsizlik diye tefsir olunur. Yânî bütün bu semâlari Allah Taâlâ rahmet ve in'âmi eseri olarak, hepsinin fevkinde kendisinin birligini, kudret ve Izzetinin büyüklügü ile rahmâniyyetini tanittirmak üzere yaratmis ve o hikmet ile onlari tabaka tabaka muhtelif eb'âd ve genislikte yaratmakla beraber hepsini hem birbirine mutabik, hem size uygun bir nizâm ve hey'et ve yeknesak bir muvâzene ve ahenk içinde yaratmistir...

[709] Nûn ile kaleme ve (kalem sahihlerinin) satira dizmekte olduklari seylere an-dolsun ki... " (Âyet: 1) kelâmindan dolayi bu isimle anildigi gibi, sâdece "Nün Sûresi" veya "Kalem Sûresi" de denilir. Nûn hakkindaki tefsirlerin en mühim-mi su ikisidir:

a. O hecâ harflerinden birisidir, ma'nâsini ancak Allah bilir.

b. Nûn, mürekkeb hokkasi demektir. Bu, Ibn Abbâs'in bir kavlidir. Dah-hâk, Hasen, Katâde de bunu tercih etmislerdir. Bu suretle yemîn, hokka ile kaleme ve yazicilarin bunlarla yazmakta olduklari herseyedir. Çünkü hokka ile kalemin yazmaktaki fâideleri büyüktür..

[710] Sann, bag kesmek, üzüm veya meyve devsirmek ma'nâsina geldigi gibi, birseyi kökünden .kesip tamamen ayirmak ma'nâsina da gelir. "Hâlbuki onlar uyurlarken hemen Rabb 'inden dolasici bir belâ onu sardi da o bahçe sirim gibi oluverdi".

Sarim, tamamen kesilmis veya kesik.demektir. Meyvesi kesilmis baga, hâsilati biçilmis tarlaya, geceden bir kit'aya, hIçbirsey bitirmeyen kumluk bir yere de denilir. Burada birinci ma'nâda olabilirse de sonraki ma'nâlardan biriyle o bagin meyvesinin degil, kendisinin kökünden kesilip yanmis, kum gibi kapkara kalmis oldugu rivayet edilmistir...

[711] Âyetlerin tamâmi söyledir: "Alabildigine yemîn eden, nefis izzeti bulunmayan, dâima ayiplayan, lâf getirip götürmeye kosan, hayirdan durmaksizin men 'eden asiri zâlim, çok günahli, kaba hasîn, bütün bunlardan baska da kulagi kesik (damgali soysuz) olan hiçbir kisiyi fanima (onlara boyun egme)".

[712] Zenîm, Zeneme'den türemistir. Zeneme, keçinin, koyunun boynunda, kulagi dibinde, derisinden küpe gibi yumrucuklara yâhud kulagi delinip de ucundan asili birakilan sarkintiya denir ki, her tarafa sallanir durur. Lisânimizda o koyun veya keçiye küpeli denildigi gibi, Arabça'da da Zenîm denilir. Burada bundan istiare edilmistir ki, bu Türkçe'de en ziyâde dalkavuk veya kulagi yirik yâhud kulagi kesik yâhud kulagi küpeli ta'bîrlerin deki mecaz ma'nâyi andirir. Nesebi' bozuk, piç, serr Ile taninmis, kötü damgali, alâmetli kâfiiyçok zulumkâr, alçak fâcir.. ma'nâlarma tefsir edilmistir. Maksad bütün bu kötü huylardan sakm-dirmaktir.

[713] Hadîslerin basliga uygunluklari açiktir. Hadîsteki "Meteda'ifin" lâfzi, ayn'in fethasiyle "Muteda'afin" seklinde de zabtedilmis oldugundan, iki çizgi arasinda ikincinin ma'nâsmi da gösterdik.

[714] Sök, lügatte bilinmistir ki, topuktan baldira dogru bacagin incik yeridir. Bundan agacin saki gibi herhangibir seyin aslina da denir. Burada sâk mutlak olup, birseye muzâf degildir. Lâkin baslik altindaki hadîste "Rabbi'niz sakindan açar" diye "Hi" zamirine muzâf kilinmistir...

Kessaf sahibi Zemahserî der ki: Kesf an sâk ve ibda' ani'l-hidâm (baldirdan açmak) ta'bîrleri, isin siddetinde ve musibetin çetinliginde meseldir. Bunun asli dehset ve hezimette ve kapali kadinlarin kaçarken paçalarini sivamalari ve o sirada baldirlarini açmalari mes'elesindedir... Fahreddîn er-Râzî de sâk'in tefsirinde dört vecih siralamis,

sonunda söyle demistir: Su hâlde "Yevme yuksefu an sâfc"in ma'nâsi, Hakk'm emri siddetlenip Is büyümege basladigi gün demektir. Yoksa ne sâk vardir, ne de açilma; nitekim kollari kesik cimri adama "Eli bagli" denilir, hâlbuki ortada ne el vardir, ne de bag; o ancak cimrilikte bir meseldir... Hâlbuki ancak siddetli emirden açar.
O hâlde hadîsi de böyle anlamak lâzim gelir. "O gün sâkdan açar" kavlinde sâk açmaktan müslîmin îmâniyle bekledigi, mücrimin kaçindigi hakkin veya hakk hükmünün gayb perdesinden suhûd sahasina kendini bir uçtan göstermeye baslamasi ma'nâsmi anladigimiz gibi, bunun ortaya çikardigi siddet ve dehset Içinde de mücrimlere sirf elem olan korkunç bir kahir ve tezlîl, müslimlere de ayni hâile içinde murâd kapisini açan cazibeli bir sevk ve izzet heyecani seziyorum. Çünkü mücrimlerin bütün ortaklanyle beraber hepsine siddetli bir va-îd ve korkutma olan bu âyet müslimlere bir va'd ve müjdeleme olmak üzere Peygamber'e hitâb siyakinda gelmistir {Hakk Dîni, VII, 5292-5299).

[715]
Bu hadîs uzun sefaat hadîsinden bir parçadir, ondan kisaltilmistir. "Rabb'imiz sakindan açar" ta'bîri mütesâbihierdendir.
Tabak, omurgalardan herbirinin arasinda oynak yerine gelen yufkaca kemiklere de denir ki, tipki tipkina, tabaka tabaka intibak noktalari demek olur.

[716]
"O hak olan; nedir o hakk olan; o hakk olani sana hangi sey bildirdi?" (Âyet: 1-3) âyetlerinden dolayi bu isim verildi. Bunun elif, lâm ile "el-Kaaria" (Âyet: 4) ve "es-Sâat" gibi kiyamet gününün isimlerinden oldugunda ihtilâf yoktur

[717]
Husûm, ugursuzluk ve idman ma'nâlarma masdâr oldugu gibi bir de "Hâsim"-in cem'i olur. Hasm, birseyi kökünden kesmek ve bir hastaligi kökünden kesmek için ardi ardina daglamak ma'nâlarma gelir. Nitekim el-Kamer'de "fî yevmin nahsin müstemirrin" (Âyet: 19) geçmisti. Bundan baska "Hâ.Mîm. Secde" de "Fîeyyamin nahisâtin" (Âyet: 16) buyurulmasma tamamen uygun olmak üzere Husûmen, ugursuz seyler demek oldugunu söylemislerdir. Bu da köklerini kesecek hiç hayirlarini birakmayacak derecede ugursuz ma'nâsini ifâde eder. Bâzilari da "Husûmen" masdar olarak mef'ûlün leh, yânî köklerini kesmek için demek olduguna gitmislerdir.

[718]
Kadâ, bir isi tamâmiyle kesip atmak, kesin hükmü verip icra etmektir. Yânî isi bitirip herseyi kesip atan olaydi da beni bu felâketten, bu Hâkka'dan kurtaray-di, tekrar dirilmek... olmasaydi... Bu temenni Hâkka'nin ölümden çok siddetli olacagini ifâde eder.

[719]
Vetîn, kalb damari, sâh damari, siryan, ebher, bâzilari da bel kemiginin iligi demislerdir ki, ikisi de kesilince sahibi derhâl ölür.

[720]
Tâgiye, tugvân eden, haddini asan vakia, tavga gibi tugyan ma'nâsma da gelir. Yâhud mevîG hi hazfedilmis bir sifat olur. O takdirde "Onlar (küfürleri ve) taskin amelleri sebebiyle helak olundular" demek olur.

[721]
Gislîn gasl maddesinden yikanti demek olan "Gusâle"yi andirir bir kelimedir ki, lugatçilerden bâzilari yaradan, yagirdan akan cerahatin yikantisi demislerdir.

[722]
Buna Maâric Sûresi, Seele Sûresi, Mevâki' Sûresi de denilir.

[723]
Izîn, ("Ize"nin cem'idir ki, asli "-4zv"dendir. Herbiri bir firkaya "Ma'zuvv" yânî mensûb olarak parça parça firkalasir bir hâlde demektir. Müsrikler, Rasû-lullah'in etrafina halka halka, firka firka toplaniyor ve O'nun söylediklerinyle alay ederek "Eger Muhammed'in dedigi gibi bunlar'cennete girerlerse, biz de onlardan evvel gireriz" diyorlardi; bu indi diye rivayet edilmistir.

[724]
Basindaki "Innâ ersetnâ Nûhan..." âyetinden dolayi bâzi Buhârî nüshalarinda "tnnâ Erse/nâ Nûhan Sûresi" ismiyle gelmistir.

[725]
Burada insan yaratilisinin ferden ve cem'an geçirmis oldugu tekâmül mertebelerine isaret buyurulmustur: "... Suret yapanlarin en güzeli olan Allah'in sâni ne yücedir" (el-Mü'minûn: 12-16).

[726]
Çünkü "Deyyâr'hn asli "Diyvâr" idi; vâv, yâ'ya tebdil edilip, vâv harfi yâ harfi içine girdirildi. Eger Fa'âlen vezninde olaydi "Devvâr" olacakti. Umer'in okuyusu ile "Kayyâm"m asli da "Kiyvâm" idi; bunun da vezni Fa'âPdir denilemez, bunun vezni de "Deyyâr"da oldugu gibi "Fey'âl"dir (Kastallânî).

[727]
Bundan evvelki hasiyede de belirtildigi gibi, bu "Deyyâr" kelimesinin asli "Dâr"-dan yâhud "Dew"den fey'âl vezninde "Deyvâr"dir. Vâv, yâ'ya çevrilmistir. Fa'âl vezninde degildir. Yoksa "yâ" olmaz, "Devvâr" olurdu. Su hâlde türemesine nazaran asil mefhûmu evcil yâhud yurtçul demek gibidir. Bununla beraber "Deyyâr", "Ayyâs" gibi yâî olarak "Deyr"den fa'âl vezninde de olur ki deyr bekleyen, manastir bekçisi ma'nâsinadir.

[728]
Yagmur duasinda istigfar bundan dolayi mesru' olmustur. Sa'bî'nin rivayetinde Umer <R) bir gün yagmur duasina çikmis, devamli olarak istigfar etmistir. Sebebi soruldugu zaman bu âyetleri okumustur.

[729]
Siz neye Allah için bir vakaar ummazsiniz?": "Vakaar, hafifligin ziddi olarak agirlik, hilm ve temkîn ile azamet ma'nâlanna gelir. Nitekim Tevkîr, ta'zîm demektir. "LIUâhi" faili veya mütealliki beyândir. Yânî siz neye Allah'tan korkmuyorsunuz, O'na saygisizlik ediyor, putlara tapiyorsunuz? Bu ma'nâca kelâm, sirf tehdîd olur. Yâhud ne için Allah'i, size ileride bir vakaar ve haysiyet bahsederek tevkîr etmesini, terakkî ettirip akibette büyük mertebe ve sevaba erdirmesini ümîd etmiyorsunuz da, îmân ile O'nun yoluna gitmiyor, O'na küfr Ile putlara tapip zillet yolunu seçiyorsunuz? demektir ki, bu suretle tehdîdden ziyâde tes-vîk olmus olur {Hakk Dini, VII, 5372-5373).

[730]
Bunlar Nûh kavminin kendilerince en büyük tanidiklari ve tapindiklari putlarinin isimleridir. Kessafta, zikredildigi üzere Vedd, bir erkek suretinde; Suvâ' bir kadin suretinde; Yegûs bir arslan suretinde; Yeûk bir at suretinde; Nesr, kartal veya akbaba suretinde idi. Yine denildi ki, helak olmus olan Nûh kavminin putlari ayniyle Arab'a geçmis olmasi uzaktir; anlasilmaz; zahir olan budur ki, ancak isimleri kalmis, Arab birtakim putlar edinerek onlara o isimleri vermisler ve Abdu Vedd, Abdu Yeûs, Abdu Yeûk isimlerini kullanmalarinda da o putlarinin isimlerine izafeti kasdetmislerdir...
Bu isimler esasen Arabça olmayip, yabanci olduklarina göre, Vedd ve Yeûs isimleri Hindliler'in Veda, Vuyesa isimlerine benzer gibi olduklari da hatirlara gelmez degildir (Hakk Dîni, VII, 5378)

[731]
Hadîsin basliga uygunlugu meydandadir. Diger hadîs kitâblannda da bunlar hakkinda rivayetler, vardir: Abd ibn Humeyd'in Ebû Mutahhare'den rivayetinde, Ebû Ca'fer Muhammed ibn Bakir hazretleri söyle demistir: "Vedd, kavmi içinde sevgili müslim bir er idi, vefat edince Bâbil arzinda kabrinin etrafinda ordu kurdular, matem tuttular. Iblîs bunlarin bu feryadini görünce, bir insan suretinde onlara: Sizin feryâd ve eleminizi görüyorum. Sîze onun bir suretini yapmam, toplandiginiz yere koysaniz da onu ansaniz! dedi. Peki dediler, onun gibi bir tasvîr (bir heykel) yapti, toplanti yerlerine koydular, onu anarlardi. Bunu görünce: Nasil, evlerinize de yapsam, herkes evinde de ansa olur mu? dedi. Onu da yapti, o suretle onu anarlardi. Sonra evlâdlari yetisti, ona yaptiklarini görüyorlardi. Nesil uzadikça onu neye andiklari unutuldu. Tuttular, ona ma'bûd diye ibâdet etmeye basladilar. Iste Arz'da Allah'tan baska ilk ibâdet edilen, Vedd oldu."
Ibn Munzir ve baskasi, Ebû Usmân en-Nehdî'den rivayet etmislerdir. O söyle demistir: "Yeûs'u gördüm, kursundan idi; çiplak bir deveye yükletilir, beraberinde giderler, bir yere varip kendi kendine çökene kadar onu hiç heyecânlandirmazlardi. O çökünce de: Haydin konacagiz, menzili begendi! derler ve etrafina konarlar ve onun üzerine bir bina yaparlardi".
Islâm Dîni müslümânlari putlardan ve putçuluktan kurtarmistir. Sonraki çaglarda ve hattâ yirminci asirda bile zaman zaman bâzi ülkelerde hortlatilan bu putçuluk zihniyetinden ve her türlü putlardan Allah'in milletimizi ve bütün insanligi kurtarmasini niyaz eylerim! 5 Mayis 1983/22 Receb 1403.

[732]

Buna el-Cinn Sûresi de denilir. Cinn, cins Ismidir; müfredi CinnTdir. /ndV'lerde ve öteki geçmis kitâblarda, eski ve yeni milletlerde zikredilegelmIstir. "CInnleri O Via ortak yaptilar. Hâlbuki bunlari da O yaratmistir. Bundan baska bilmeden O'nun ogullari ve kizlari oldugunu da uydurup söylediler. O'nttn zâti ise vasfe-de geldiklerinden çok uzaktir, çok yücedir" (el-En'âm: 100) buyuruldugu üzere Allah'in gizli mahlûku olan cinnleri müsrikler, ulûhiyet derecesine çikarip Allah'a ortak kosmuslardi ve o suretle Allah'a ogullar ve kizlar uydurup, cehaletle onlara tapinislardi. "fi/r de O'nunla cinnler arasinda bir hisimlik uydurdular..." (es-Sâffât: 158) buyuruldugu üzere, Allah ile cinnler arasinda bir neseb uydurmuslar, ma'bûdlann birbirinden dogmalari ve üremelerine zâhib olmuslar; birtakimlari da cinnlerin gaybi bildiklerine i'tikaad etmislerdi... Bu bâtil akideler birçok âyetlerde redd ve ibtâl olundugu gibi bilhassa bu sûrede Allah'in birligi ve büyüklügü ve cinnler hakkindaki yanlis ve mübalagali akidelerin bâtilhgi anlatilmak üzere Kur'ân'in onlardaki te'sîri ve cinnin her ne suretle olursa olsun bir varligi bulunmakla beraber onlarin da müslimi, kâfiri; iyisi, kötüsü bulundugu ve Allah'a karsi hiçbirinin hükmü olmayip, hepsinin âciz ve mes'ûl oldugu ve hepsinin basina kiyametin kopacagi ve Allah'a îmân edenlerin, onlarin serrlerinden korkmamasi lâzim gelecegi... anlatilmistir... (Hakk Dîni, VII,
5381-5382).

Lugatçilerin ve müfessirlerin beyân ettigi üzere Cinn kelimesi, bu maddenin bütün türevlerinde asli birseyi histen örtmek ma'nâsmi ifâde eder. "Cennehu" ve "Ecennehu", O'nu örttü, gizledi. "Cenne aleyhi'i-leylu", Gece üzerini örttü, bürüdü"; "Cunne"; kalkan yânî siper; "Cenîn", henüz dogmamis, rahimde örtülü çocuk yâhud kabir, "Cenan", bâtindaki kalb, "Cennet", zemîni örtmüs bag ve bustân yâhud da histen gizli bag, "Cunûn", nefis ile akil arasina perde olmus delilik. Bütün bu kelimelerde ve ma'nâlarmda histen bir gizlilik ma'nâsi vardir.

el-Ahkaaf ile bu sûrede birtakim cinnlerin Peygamber'e gelip Kur'ân dinledikleri ve O'na îmân ile kavimlerine dönüp nasîhat ederek da'vet eyledikleri zikr ve beyân edilmis oldugunda sübhe yoktur. Bununla ilgili hadîslerden biri, buradaki Ibn Abbâs hadîsidir.

[733]
Hadîs, el-Cinn Sûresi'nin inme sebebini açiklamaktadir. Bunun bir rivayeti Namaz Kitabi, "Sabah namazi kiraatini açiktan okumak bâbi"nda geçmisti. Bu vak'a, Peygamber'in hicretten Önce Tâif'ten dönmesinden sonra olmustur. YI-ne bu hadîsten, Peygamber'in Ins gibi cinne de gönderildigi açikça anlasilmaktadir. el-Ahkaaf Sûresi'nin sonlari ile el-Cinn Sûresi'ndeki âyetler bu ulu risâleti ' bizlere bildirmek için indirilmistir.

Cinnlerin buradaki "Ey kavmimiz!" hitabi, el-Ahkaaf: 30. âyetindendir. Devami el-Cinn Sûresi'ndedir. Ibn Abbâs bu iktibas ile -Allah eri bilendir- her iki sûredeki âyetlerin ayni kissaya âid oldugunu îmâ etmek istemistir...

[734]
el-Muzzemmil'in nuzûl sebebi ile el-Muddessir'in nuzûl sebebi bir ve ikisi de ri-sâlet isinin i'lâni ile alâkalidir...

Peygamber(S)'e Hira magarasinda melek gelip de söylediklerini söylemesi üzerine, Peygamber, Hadîce'nin yanma döndügü zaman "Zemmilûnî, zemmüûnî=Beni örtün, beni örtün" demisti. Bunun üzerine "Yâ eyyühe'l-müddessir", arkasindan da "Yâ eyyuhe'l-müzzemmil" inmistir. el-Müddessir'in evveli nüzulde daha evvel bulunmakla beraber, el-Muzzemmil'in sebeb ve mukaddimelere, Muddessir'in gaye ve murada ilgisi daha sarih ve enfüsten âfâka seyri daha sümullü oldugu için tertîbde Muddessir, Muzzemmil'den sonraya konulmustur.

el-Muzzemmil, tefa'ul babindan fail isimdir, asli "Mütezemmil" idi, tâ harfi zâ'ya girdirilmistir. Örtüsünü bürünüp örtünen demektir ki, kendisi örtünmüs veya baskasi tarafindan örtülmüs olabilir...

[735]
Tebettul, lügatte kesmek ve kesilmek demektir. Nitekim ibâdette Allah'a kesilmesinden dolayi Meryem'e "Betûl" denilmistir.

Tebtîl, iyice ve tamâmiyle kesmek; Tebettul, çalisarak kesilip çekilmektir.

[736]
el-Muddessir, asli: "Mutedessir" idi, disâre bürünen demektir. Disâr entari, cübbe, kaftan, ihram gibi siarin üstüne giyilen veya örtülen dis kisvesi, veya bürgüsü; Siar da gömlek, don, izâr gibi bedene dokunan iç çamasiridir. el-Muzzemmil'de de geçtigi üzere Peygamber böyle bir örtüye sarinip bürünmüs ve yatmisti.

Burada "Kâfirlerepek zor" denildikten sonra "Kolay degil" buyurulmus, bu, ilk bakista lüzumsuz gibi görünür. Lâkin zorluk iki türlüdür: Birisi evvelâ çok zor olmakla beraber gittikçe kolaylasir, yenilebilir. Birisi de gittikçe zorlasir, hiç kolaylasmaz. O gün herkes için zor olacak oldugu bildirilmek üzere "Zor gün" denildikten sonra, "Gayru yesîr = Kolay olmayacak" buyurulmustur.

[737]
Kasvere, KasfG&n türemis olarak zorlu, zorba demek gibi olup, zorlu avci alayi veya arslan ma'nâlarma geldigi beyân ediliyor. Lugatçilerin çogu Kasvere "Ars-lan"dir demislerdir... Iste Kur'ân ile verilen Allah nasihatinden kaçan, onu dinlemek istemeyen budalalar öyle ürküp kaçiyorlar. Hâlbuki o zavalli yabanî eseklerin kaçmalari bir çaresizlik olmakla beraber, yine tehlikeden kaçmaktir. Onda belki bir kurtulma düsünülür. Ögütten kaçan bu budalalar ise tehlikeden degil, kurtulustan kurtaricidan kaçiyorlar; faydalarini birakip helake kosuyorlar

[738]
Bu hadîste el-Muddessir Sûresi'nin nüzulünün beyâni vardir. Câbir'in bu hadîsinden vahyin fetretinden, yânî bir süre kesilmesinden sonra ilk nazil olan âyetler "Yâ eyyuhe'l-muddessir" sûresI"nIn bas taraflari oldugu anlasiliyor.

Bundan bir parça, Vahy KItâbi'nda geçmisti. Oradaki rivayette basini kaldirinca gördügü sey söyle anlatilmisti: "Ben yürürken birden gökyüzü tarafindan bir ses isittim. Basimi kaldirdim. Bir de baktim ki Hirâ'da bana gelen Melek, semâ ite yer arasinda bir kürsî üzerinde oturmus, pek ziyâde korktum..." Nitekim bu kisim daha sonraki hadîslerde de gelecektir.

[739]
Bu iki bâb altindaki hadîsler de geçen Câbir hadîsinin baska yollardan gelen rivayetleridir

[740]
Bu da geçen Câbir hadîsinin baska bir rivayetidir. Ancak Buhârî hadîsi burada iki yoldan getirmistir: Biri Yahya ibn Bukeyr el-Misrî, o da el-Leys ibn Sa'd, o da UkayI ibn Hâlid, o da Muhammed ibn Müslim ibn Sihâb ez-Zuhrî... yolu.

[741]
"Ve o pisliklere yaklasma, onlari tefket". Bu kelime râ*nin ötresi ve kesresi ile pislik ve azâb ma'nâsina geldigi gibi (bundan önceki hadîsin sonunda) vesenler ve putlar demek oldugunu da beyân etmislerdir.

[742]
Bu da geçen Câbir hadîsinin baska bir yoldan rivayetidir. Vahy Kitâbi'nda da belirtildigi üzere Ikra' Sûresi'nin ilk bes âyetinin inmesinden sonra vahy bir süre kesilmis ve Cibril bir daha görülmemisti. Vahyin bu kesilme süresi hakkindaki rivayetler çesitlidir. En azi onbes gün, en çogu da üç senedir.

Bu hadîslere göre Ikra' Sûresi indi, bununla kendisine peygamberlik verildi. Bu vahy kesilmesinden sonra el-Muddessir Sûresi ve el-Muzzemmil Sûresi indi, bunlarla da rasûllükle teblige me'mûr edildi.

[743]
Buna "Lâ uksimu Sûresi" de denilir.

[744]
"Fakat insan önünde fucûr etmesini ister": Sehvetlerinden, ma'siyetlerinden, lezzetlerinden ayrilmamasini, ileride onlara devam etmesini ister, fücurda devami salâha tercih eder.

[745]
Mefer, Firar ma'nâsina mîmli masdar veya kaçacak yer ma'nâsma mekân ismidir. O fâcir insan, o vakit dehsetinden kaçacak yer arar, ümîdsizliginden, saskinligindan böyle der. Bu ümîdsizlik ifâde eden inkârî bir istifhamdir. "Kellâ lâ vezera"bu ümîdsizligi açikça söylemedir. Bununla beraber saskinlikla hakîkî istifham da olabilir. Bu surette "Kellâ lâ vezer = Hayir yok bir kaçacak, siginacak yer!".

Vezer, aslinda agirlik ma'nâsmdan men' edici dag, sarp ve muhkem dag demektir. Böyle daglar kaçaklarin sigindiklari yerler oldugu için, gerek dag, gerek kal'a, gerek

silâh, gerek insan vesaire mutlakaa melce', sigmak,ev veya siper ma'nâsmda yaygin olmustur.

[746]

Bu âyetteki "BihV zamirinin mercii zahir degildir... Lâkin hitâb bilhassa Pey-gamber'e olmak ve sonra da Kur'ân denilmis bulunmak i'tibâriyle, bu liBihV* zamîrinin evvelâ bu sirada PeygamberMn kalbine inmekte bulunan Kur'ân'a dönmesi gerekir. Zîrâ zamirin mercii, ma'nen veya hükmen geçmis olmak yeter oldugu ve "Biz onu kadir gecesinde indirdik*' gibi birçok yerlerde Kur'ân'in ismi geçmeden makaam karînesiyle ona zamîr gönderilegeldigi bilinmekle beraber, burada siyakin buna husûsî bir delâleti de vardir. Onun Için tefsirler bu "BihV zamîrinin Kur'ân'a râci' oldugunu beyân etmektedirler. Burada getirilen hadîsler de bunun açik delilleridir.

[747]

Bundan da anlasildi ki, Peygamber (S) bu sûre inerken, bilhassa bu noktada dilini depretmis, acele okumak istemisti; bu âyet de bunun üzerine inmis ve iyi zabtetmek için, isin evvelinde hareketsiz dinlemek emroolmmustur.

[748]

Bu da geçen hadîsin baska yoldan gelmis bir rivayetidir.

"Sonra beyâni da bize âiddir": Lüzum ve ihtiyâç hâsil oldukça beyân ve cinlerinden biriyle muradin beyân ve îzâhi da bize âiddir. Usûl ilminde tafsîl olundugu üzere, beyânin vecihleri bestir: Takrir beyâni, Tefsir beyâni, Tagyir beyâni, Tebdil beyâni, Zaruret beyânindir. Bu suretle Kur'ân'in birçok âyetleri birbirlerini beyân ederler. Burada dikkate deger olan noktalardan biri de sudur ki, "Cem'ahu ve kurânehu vettebiy kurânehu" âyetlerinde Kuran, isim degil, "Kiraat" mâ'nâsma Ruchân vezninde masdârdir. Ikincisi "Makruvv" yâni "Okunan" ma'nâsma da olabilir... Yânî Kuran kalbine, basiretine inerken sâde dinle, çünkü bize âiddir onun cem'i ve kurani -yânî tamâmini toplayip kuran hâlinde tesbît ederek okutmak bizim taahhüd etmis oldugumuz bir istir. Onu sana indiren okutacaktir...

[749]

Buna "Insan Sûresi", "Dehr Sûresi", "Ebrâr Sûresi", "Ensûc Sûresi" de denilir.

[750]

Hel, soru harflerinden olmakla beraber bazen "Helhazâ illâ beserun" (el-Enbiyâ: 3) gibi "Mâ" ma'nâsmda nefî, bazen de burada oldugu gibi "Kad" ma'nâsin-daisbât yerinde kullanilir. Müfessirler burada ve "Hel etâke hadtsu'l-gâsiye"de "Kad" ma'nâsmda oldugunu söylemislerdir. Bunun iki vechi vardir: Birisi, "Hel" aslinda "Kad" ma'nâsina tahkîk ve takrîb için olmaktir ki, hakîkaten "Geldi" yâhud "Yaklasti geldi" demek olur. Birisi de takrîrî istifham olmak suretiyle "Geldi mi geldi", "Geldi yâ" diye ayni ma'nâyi ifâde eder. Bununla insan hilkatinin tekvin târihinde sonraya birakilisi tahkîk ve takrir olunmustur...

[751]

Yânî insan nâmiyle anilan, anlasilan, insanlik mahiyetiyle düsünülen birsey olmamis, bu gün insan ünvâmyle tasavvur olunup zikrolunan cins vücûd bulmamisti. Ancak insan unvâniyle taninmayan birsey olmustu...

[752]

Mustattr uçan, uçusan, yanginin veya sabahin yayilmasi gibi etrafa dagilip yayilmak kaabüiyetinde bulunan demektir.

[753]

Esaret maddesi olan Esr, aslinda siki baglamak ma'nâsina masdar olup, baglamak vâsitasi olan kayit ve bende de denilir ki, burada hilkat bendleri, bedenlerin maf sularini baglayan damarlar, sinirler ve kaslar gibi rabitalar ile tefsir edilmistir.

[754]

Bu, kelime cîm'in ötresi ile "Cumâlât" okunusuna göredir. Cîm'in kesresiyle "Cimâlât" okunusuna göre Cemel'In cem'i olup, "erkek develer" ma'nâsinadir. Buradaki "Üç su'beligölge" hakkinda güzel bir tefsir yapilmistir: Yânî Allah'in birligini taniyan muvahhid mü'minlere mahsûs koyu gölgede gölgelen-meye sizin hakkiniz yoktur. Siz Tevhîd'e inanmiyordunuz; sirk'e, Teslîs'e inaniyordunuz. Simdi muvahhid mü'minler Ars'in gölgesinde, gölgeleyici gölgede gölgelenirlerken, siz i'tikaad ettiginiz üç çatalli bir gölgeye sigininiz. Atâ'-dan rivayetle bu üç çatalli gölge, cehennem dumaninin gölgesi diye tefsir olunmustur... Lâkin Ebû Hayyân'in naklettigi veçhile Ibn Abbâs: Bu hitâb Sa-lîb'e tapanlara söylenecektir. Mü'minler Allah'in sayesinde, Ars'm gölgesinde korunacak, onlara "Ma'budunuz olan salîb'in gölgesine gidin" denecek; çünkü salibin üç su'besi vardir, demistir.

Demek ki bu "Üç çatalli gölge", Hristiyanligm "Teslis" akîdesinin, "Üç Uknûm"un bir remzidir. Salîb onu temsîl eder. Hristiyanlik bunu ve âhireti yalanlamiyor, fakat en büyük kurtulusu bundan bekleyerek, buna i'tikaad ediyor.. {Hakk Dîni, VII, 5523).

[755]

Hadîslerin sûrenin inis zamani ve yerini bildirmesi bakimindan baslikla uygunluklari açiktir. Bu hadîsin bir rivayeti Bed'u'1-Halk Kitâbi'nda da geçmisti.

[756]

Çünkü o alev saçan ates öyle kivilcimlar atar ki saray gibi". "Kasr" burada "Büyük ve saglam yapilmis ev" diye tefsir olunmustur ki, maksad büyüklük benzetilmesi oldugundan saray gibi demek olur.

[757]

Ibn Abbâs bu kelimeyi sâd'm fethasiyle "el-Kasari" seklinde okumus ve bunun ma'nâsinin da kisin soguktan korunmak için siper yapmak maksadiyle diktikleri üç zira' ve buna yakin uzunluktaki agaç gövdeleri demek oldugunu bildirmistir...

[758]

Bundan evvelki benzetme irilik i'tibâriyle idi, bu da kivilcimlarin rengi, çoklugu ve hareketi i'tibâriyledir.

[759]

ibn Abbâs bu hadîste cîm'in ötresiyle "Cumâlât" seklinde okuyor ki, bunun

ma'nâsi da onun îzâh ettigi gibi, gemileri bagladiklari kalin Iplerdir. Onlarin üst üste yigilmasiyle olusan ip yigini büyüklügünde kivilcimlar demek olur.

[760]

Bu da yukarida geçmis olan Ibn Mes'ûd hadîsinin baska bir senedle gelen rivayetidir. Burada Buhârî'nin üstadinin kendi babasindan hifzettigi ziyâde fikra kiymetlidir, mühimdir. Çünkü bu fikra, nüzulün Minâ'da oldugunu açikça belirtmektedir. Bu da Mekke devrinde olmustur.

[761]

Yâni bütün gökler ve yer sakinleri yukarida ve asagida bütün mahlûkaat fiilen O'nun isine müdâhale etmek söyle dursun, O'nun adina kendiliklerinden bir söz söylemek veya ona bir hitâbda bulunmak selâhiyetine mâlik degiller. Gelen âyette beyân olunacagi üzere, izin verdigi müstesna. O vakit de mâlik olarak degil, izinli olarak söyleyebilirler...

[762]

"Bunlar da bir söz söyleyemezler. Ancak o Rahmân'in izin verdigi dogru söyleyen kimse müstesna": O kimse izne nail olmak ve dogru söylemek sartiyle söy-leyebilir. Ve söylemesi yine mâlikiyetle degil, müsâade ile olmus olur. Demek ki, bu izin ile istisnada sefaat kapisinin bir açilmasi vardir...

[763]

Burada "Hisâben", "flasbuna'llâhu"da oldugu gibi tam kifayet ma'nâsmdan "Yeter mi yeter" deyinceye kadar kâfî ve bol mealinde tefsîr edilmistir. Aslinda "Hisâbeti", "Hesaba çekmek ve hesaba çekilmek" ma'nâsina geldigi gibi, "Hasbu", yânî "Yeter, kâfî olur" ma'nâsina da gelir.

[764]

Bu hadîsin bir rivayeti ez-Zumer Sûresi tefsirinde de geçmisti. "Acbu'z-zeneb", kuyruk sokumundaki kemigin basi ve en küçük bir parçasidir. Ibnu Ebi'd-Dünyâ'nin Ebû Saîd Hudrî'den rivayetinde Rasûlullah'a "Bu nedir?" diye diye sorulmus. O da: "Hardal dönesi kadar bir parçadir" buyurmustur.

[765]

Semk, birseyin irtifa' ta'bîr ettigimiz boyu, asagidan yukariya uzunlugu ve yüksekligidir. Yukaridan asagi düsünüldügü zaman "Umk" denir.

[766]

Nahire, çürümüs, ufalanmis, rüzgârla savrulur yâhud delik desik, göz göz olmus, rüzgâr estikçe ses verir, vizlar kemiktir. Evvelkine Nahire, ikinciye Nâhira demekle fark da edilmistir.

[767]

Hâfir, Hâfire, esasen kazici ma'nâsma sifat olmakla beraber, atin tirnagina isim olmustur. Ve o münâsebetle tirnagin kazdigi çukura, yânî izine ve o suretle açilan çigira da denilir

[768]

Mursâ, mîm'lI masdar olarak Irsâ ma'nâsina veya mekân ismi yâhud zaman ismi olarak müntehâ ma'nâsinadir. Irsâ, subût ma'nâsina olan Resâ'dan, geminin demir atilarak durdurulmasi gibi sabit kilinip durdurulmak demektir. Daglara Revâsîdenilmesi de bu ma'nâdandir. Geminin varip durdugu yere geminin mursâsi denilir. Burada bir istiare var demek olur. Yânî Allah o saati ne vakit getirip dikecek, o kiyamet ne zaman vâki' olacak? diye soruyorlar.

[769]

Hadîsin baslikla, yânî sûre ile uygunlugu, onun da kiyamet hakkinda zikredilenler cümlesinden olmasi bakimindandir. Bunun bir rivayeti Rikaak Kitâbi'-nda da gelecektir.

[770]

Buhârî'de bunun nuzûl sebebine dâir bir rivayet zikredilmemistir. Tirmizî'de Âise'den söyle rivayet edilmistir:

"Abese ve tevellâ" a'mâ Ibnu Ümmi Mektûm hakkinda indi. Rasûlullah'a gelmisti. Yâ Rasûlallah, beni Irsâd et! deyip duruyordu. Rasûlullah'm yaninda ise müsriklerin büyüklerinden birisi vardi. Rasûlullah, a'mâdan yüz çeviriyor, digerine yöneliyor ve: Söyleyeceginde bir be's görüyor musun? diyordu, hayir deniliyordu. Bunun hakkinda indirildi. Tirmizî buna garîb bir hasen hadîs demis ve bâzi rivayetleri bulundugunu da söylemistir.

Abs ve Ubus, huzursuzluktan yüz burkulmak ma'nâsinadir ki, yüz eksimek, burun çevrilmek, çehre dürülmek ta'bîr olunur. Müteaddî olarak da kullanilir kî, yüz eksitmek, surat etmek, surat asmak, çehreyi dürmek, kasim çatmak ta'bîrleriyle ifâde edilir...

[771]

Sefere, Sâ/ir'în cem'idir, Kâtib, Ketebe gibi Sçfir, Ketb vezninde ve ayni ma'-nâda, yânî yazi yazmak demek olan Se/r'den Kâtib, kitâb yazici, hattat ma'nâ-sma gelir. Nitekim bu maddeden sîn'in kesriyle Sifr, kitâb demek oldugu "Yecahu esfâran"da geçmisti. Bu maddenin asli, Örtülü seyi açmak, kesfetmek ma'nâsi-na konuldugu ve yazi yazmak da ma'nâyi ve merami bir nevi' kesf ve îzâh demek oldugu için, yazmaga Sefr, yazana Safir, ve yazilana Sifr denilmistir...

[772]

Tesaddâ, saded eden, yâhud Sadâ'dan olabilir. Evvelkinde: Sen onun sadedinde oluyorsun, ona yönelip onun irsâd ve islâhina ugrasiyorsun demek olur. Ikincide de: Sen ondan sadâ bekliyor, uzaktan uzaga, dagdan tastan ses aksedip gelmesini bekler gibi sesinin- ondan aksetmesini gözetiyor, ona özeniyorsun demek olur..

[773]

Hadîsin basliga uygunlugu "es-Seferetu'l-kirâmu'l-berere" kavli sebebiyledir, iste Kur'ân, böyle melekler ellerinde öyle temiz, yüksek, mükerrem sahîfeler içinde bir tezkiredir. Onun için bunu dileyen tezekkür etsin, dileyen düsünsün, bellesin, amel etsin.

[774]

Buna "et-Tekvîr Sûresi" ve "Kuvviret Sûresi" de denilir.

tbn Umer (R): Rasûlullah (S) "Her kim kiyamet gününe göz görür gibi bakmak arzu ederse Izm 's-semsu kuvviret, Iza 's-semâu infataret, Izâ 's-semâu insakkat sûrelerini okusun" buyurdu, demistir (Imâm Ahmed, Tirmizî, Hâkim).

[775]

Burada Izâ ile oniki hâdise zikredilmis, cevâbinda "Nefis ne hazirlamis oldugunu bilecektir" buyurulmustur.

[776]

Inkidâr, bulanmaktir. Bunda iki ma'nâ rivayet edilmistir. Birisi nurlarinin saf-veti degisip sönmesi, digeri de saçilip dökülmeleridir. Buhârî yalniz bunu rivayet etmis, müfessirler de ekseriya bunu tercîh etmislerdir. Çünkü Inkidâr'da aslolan insibâb, yâni dökülmedir...

[777]

Tescîr, alevli atesle firin kizdirmak ve doldurmak ma'nâlarina gelir. Burada bu iki ma'nâdan üç surette tefsîr edilmistir: Birisi, denizlerden volkan hâlinde atesler çikarak sularin çekilmesi. Ikincisi, atesle doldurulmus olmasi. Üçüncüsü de denizlerin yarilip akitilarak Arz'm her tarafini bir deniz hâlinde kaplamasi. Bu üç ma'nâyi Buhârî burada özetle nakletmistir.

[778]

Hunnes, sinenler veya dönenler ma'nâsinadir. Hunnes, Hânis'm cem'idir. Hans ve Hunûs: Büzülüp sinmek veya gerilemek ve geri kalmak ma'nâlarina lâzim ve müteaddî olduguna göre Hânis, sinen, gâib olan veya sindirip gâib eden yâ-hud geri kalan veya gerileten demek olur.

liel-Cevâri'l-kunnesi"deki "Cevâri", Cereyân'âan "Câriye"nm cem'i "Akanlar" demek olup "Hunnes"z sifat veya bedeldir. "el-Kunnes", "KânIs"-in cem'idir. "Kânis", süpürmek ma'nâsma "Kens"ttn "Süpüren" ve "Ku-nûV'ten "Kinâs"a giren demektir. "Kinâs", âhû kisminin agaçlik ve ormanlik araliginda gizlendigi yatagina, yuvasina denir ki, kumu, topraga kadar süpürüp açtigi için böyle isimlendirilmistir. Çoklari bu akanlarin yildizlar oldugunu söylemislerdir.

[779]

Dâd harfiyle Danîn, "Cimrilik" demek olan "Dann"dan fail veznidir. Fail ma'-

nâsina da mef'ûl ma'nâsina da olabilir. Yânî o müsâhadeniz olan hususlarda cimri olmadigi gibi gayba dâir olan hususlarda da kiskanç ve cimri degildir. Almis oldugu vahyi teblig etmekte, haber verip bildirmekte cimrilik etmez. Kiraatlerin bâzisinda Dâd yerine Zî ile okunur. Bu da töhmet ma'nâsina "Zm«e"den olup, o"gayb üzerine töhmetli, maznun degildir, emîn ve mevsuktur demek olur... Yine buradan za'f ve azlik ma'nâsindan olarak: O, nefsinde kuvvesi zaîf, hafizasi çürük degildir, demek olur.

[780]

As'ase, zid ma'nâh olup hem yönelme, hem geri dönme ma'nâsina geldiginden, burada ikisiyle de tefsîr edilmistir

[781]

Buna "el-Infitâr Sûresi" de denilir.

Bundan evvelki sûrenin basinda kiyamet islerinden onikisi sayilip, onlara yemîn edildigi gibi, buradada da dört hâdise zikrediliyor ve neticede bu dört is oldugu vakit "Her nefis dünyâda neyi takdîm ve neyi te'hîr etmis oldugunu bilecektir" buyuruluyor. Bu takdîm ve te'hîr de birkaç türlü tefsîr edilmistir...

[782]

Buna "et-Tatfîf Sûresi"dç denilir. Mutaffifîn, "Mutaffif "in cem'i "Mutaffif-ler"; "Alirken dolgun, verirken eksik Ölçenler" demek oldugu, önünde açici sifat olan iki âyet ile anlatilmistir.

[783]

Râne "Reyn"dendir. "Reyn"vç "Ruyûn", birseye pas basip galebe etmektir. Bundan kalbe günâh ve katilik basmaga da denilmistir, ki Kur'ân'da kalb mühürlenmek, hatjn ve tab' dahî ta'bîr edilmistir. Burada "Belrâne", lâm ra'ya idgâm olunmamak için Hafs rivayetinde lâm'da hafif bir sekte yapilarak okunur ki, "Reyn"'m ma'nâsmdaki tutukluga açik bir telmîh olur.

Tevsib ve Isâbe, sevâb vermek demektir. Sevâb da esasen ceza gibi, hayir veya serr herhangibir seyin karsiligidir. Sonra da sevâb hayirda meshur olmustur. Nitekim ceza da serrde sayi' olmustur. Burada Tesvîb, "Tecziye" ykm "Karsilik vermek" ma'nâsmadir. Istifham da takrir içindir.

[784]

Rahîk hiç karisigi olmayan hâlis sarab, en eskisi, en hosu da denilmis ve hepsinin yakin ma'nâlar oldugu söylenmistir.

"Hitâmuhu misk": Hatimesi, kesimi misk; içildigi zaman sonu bir misk kokar, içilirken tadici lezzetinin kemâlini ihlâl etmemek için, misk kokusu içimin sonunda duyulmaga baslar. Ve bu hâl hem o kokunun, hem de o içkinin latîf hâssalarindan birini teskil eder...

"Mizaci da tesnîmdendir": O rahîk içilecegi zaman, içine "Tesnîm "den de katilir. Bununla karistirilan rahîk, sâdesinden daha nefis olur. Çünkü Tesnîm daha yüksektir.

[785]

Hadîsin burada zikrinin sebebi, Yüce Allah'in "Insanlarin Âlemlerin Rabbi için kalkacaklari günde" kavlini Içine almis olmasidir.

[786]

Buna "însakkat" veya "însikaak Sûresi" de denilir. Bu da kiyamette olacak islerin bir kismini anlatmaktadir.

Buradaki "Ezinet"; "Uzun" kelimesinden kulak vermek, dinlemek ma'-nâsindan olarak inkiyâd ve itaat etmek ma'nâsina mecazdir.

[787] el-Hâkka Sûresi'nde "Bi-yemînihî" mukaabilinde "Bi-simâtihî"; burada Verâe zahrihi" denilmesi, ikisinden de maksûd bir olduguna delâlet eder. Ikisinde de terslik, ugursuzluk, zorluk, hakaaret ve tehlike ma'nâsi vardir. Onun Için "Bi-simâlihi", "Verâe zahrihl" diye tefsir edilmis,"arkalarindan sollarina verilir denilmistir.

[788] Havr, bir kemâlden sonra noksan ve zevale dönmektir. Nitekim Rasûlullah: "Kevrden sonra havrdan Allah 'a siginiriz" demistir, ki sarik sarildiktan sonra tersine çözülüp bozulmasi gibi, arttiktan sonra noksana, kemâlden sonra zevale, salâhtan sonra fesada, yükselisten sonra gerilemeye dönüs ve inkilâb demektir.

[789] "Hesabi yesîr", hiç münâkasa edilmeyen kolay bir hesâb ki, Rasûlullah bunu arz ve sâde kitaba bakilip geçistirilmek ile tefsir etmistir.

[790] Hadîsin basliga uygunlugu meydandadir. Buhârî bunu burada üç ayri yoldan getirmistir. Bunun bir rivayeti Ilim Kitâbi'nda da geçmisti.

. Arz'dan maksad, amelleri tartilmak üzere insanlarin mîzâna yâhud amellerin sahihlerine arz olunmasidir. Bu arz günündeki hesâb, Ashâbu'l-Yemîn denilenler hakkinda pek kolay geçecegi Kitâb'in bu nassi Ile bilinmistir. Bunlar muhasebeye ma'rûz kaldiklari gün gufran ile müjdelenecekler ve amellerinin kendilerine arzinda taksîrâtlanyle beraber nail olduklari büyük büyük ni'metlere muttali' olacaklardir. Magfiret müjdesine bitisik olmayan muhasebe ise agirdir. Hasenelerden zannolunan nice amellerin kabule yakin olmadigi, hesâb münâkasasi esnasinda belireceginden, bu münâkasa azaba götürücü yâhud basa bas selâmet menziline erisilse de münâkasanin kendisi azâb olmus olur.

Yâ Rabb! Bu satirlari yazan Mehmed Sofuoglu kulunu da hesabi kolay olacak sagci bahtiyarlar zümresinden kil! Âmîn!

[791] Bundan öncekilerle meal söyledir: "And ederim o safaka, o geceye ve onun derleyip topladigi seylere, toplu bir hâle geldigi zaman Ay'a ki, (ey insanlar) siz hiç sübhesiz hâlden hâle bineceksiniz".

Safakin, gecenin ve içindekilerin, kamerin hâlden hâle geçmeleri gibi hâlden hâle; tabakadan tabakaya veya kamdan karna intibak eden, birbirinden üstün tahavvüller ve inkilâblara binecek, beyân olundugu üzere sonunda Rabb'inize gideceksiniz.

Tabak kelimesi esasen Mutâbakaat ve Mutabik mefhûmuyle birçok ma'-nâlara gelir. Aslinda birseyi diger birseyin mikdârinca fevkinde kilmak ma'nâ-sinadir... Burada en ziyâde birbirine mutabik hâlden hâle geçeceksiniz diye tefsir edilmistir ki, en sümullü ma'nâsi budur... Bunlarin hepsi insanlarin gerek ferd ve gerek cemiyet i'tibâriyle hayâtta bir karari olmayip, ölüm ve âhirete dogru Allah'a dönünceye kadar taliavvülden tahavvüle geçmeye mahkum olduklarini ifâde ediyor. Bu suretle dünyâda beser hayâti tavirdan tavira terakki ve tedenniye giden mütemâdi bir inkilâb demek oldugu ve bunun için beyân olundugu üzere nihayet Allah'a varip hesâb vermek muhakkak bulundugu anlatilmis oluyor.

Bu suretle rukûb ve tabakta bir yolculuk, ya yukari veya asagi giden bir Inkilâb tasvir ve tehyîci vardir. Hâlin birisi dünyâ, birisi âhirettir. Dünyâ bir inkilâb âlemi, bir geçit; âhiret bir karar yurdudur. Bu karar da ya sürûrda veya sairdedir.

Hâsili bu âyette hayâtin terakkî veya tedennî yürüyüsünde kaanûn olan mühim hakikatler vardir: Hayât, muhîte mutâbakaat diye düsünüldügüne göre de en yüksek hayât, en yüksek muhîte mutabakat demek olur. En yüksek muhît Ise Evvel-Âhir, Zâhir-Bâtm olan, herseyi bilen, nerede olursaniz beraberinizde bulunan (eUHadîd: 3-4); herseye sâhid (alti yerde); herseyi ihata etmis (Fussilet: 54) olan Allah Taâlâ'dir. Binâenaleyh en yüksek hayât, her hâl ü kârda Allah'in emrine intibak ederek O'na kavusmaya yükselmekle olur. O yükselis ki "Bu dünyâ hayâti bir eglenceden, bir oyundan baska birsey degildir. Âhiret yurduna gelince: Sübhe yok ki, o asil hayâtin tâ kendisidir, bunu bilir olsalardi" (el-Ankebût: 64) buyurulan âhiret hayâti saadetin aksâsidir. Ona yükselmek için de ondan beride hiçbir gaye ve maksadin durup kalmamasi îcâb eder. (Hakk Dîni, VII, 5679-5683).

[792] Hadîsin basliga uygunlugu açiktir.

[793] Uhdûd ve Hadd, yerde olan uzun hendek veya yariga, bir de kamçi ile dögülen kimselerin bedenlerinde yol yol kan oturarak moraran kamçi yerlerine denir. Burada istimal bedeli suretiyle söyle îzâh ediliyor: O ates ki vehûdlu -tutusturacak odunu, çirasi çok yânî o alevli-atesi müstemil olan Uhdûd\in, o ates hendekleri nin sahihleri ki, bunlar mü'minleri îmânlarindan vazgeçirmek üzere içine atmak için böyle ates hendekleri yaptiklarindan dolayi "Ashâbu'l-Uhdûd" nâmini almislar. Lâkin kalblerdeki îmâni bu suretle yikmaga çalisanlar muvaffak olamamis, bil'akis la'netlenerek maglûb ve kahredilip bednam olmuslardir. Bunlarin kimler ve nerelerde olduguna dâir bâzi rivayetler nakledilmis ise de, Kur'ân'da ta'yînlerine kasdedilmediginden ancak vasiflanyle zikrolunmuslardir.

Ebû Hayyân der ki: Müfessirler, Ashâbu'l-Uhdûd hakkinda ondan fazla kavil zikretmislerdir. Her kavlin de uzun bir kissasi vardir, biz onlari bu kitabimizda yazmak istemedik, hepsinin özü sudur: Kâfirlerden birtakim kimseler yerde hendekler açtilar ve onlara ates yaktilar, mü'minleri ona arz ettiler. Dîninden döneni biraktilar, îmânda israr edeni yaktilar. Ashâbu'l-Uhdûd, mü'minleri yakanlardir.

Kaffâl 7e/sfr'inde de söyle demistir: Ashâbu'l-Uhdûd kissasinda çesitli rivayetler zikretmislerdir. Bununla beraber içlerinde sahîh denecek derecede bir-sey yoktur. Ancak sunda ittifak etmislerdir; mü'minlerden bir kavim, kendi kavimlerine yâhud üzerlerinde hâkim olan kâfir bir melike muhalefet etmisler, o da onlari atesli çukurlara attirmistir... (Hakk Dîni, VII, 5690-5691).

[794] Vedûd, sevgi ma'nâsina Vudd'den, feûi vezninde fail veya mefûl ma'nâsma "Çok seven" veya "Çok sevilen" ma'nâlarina gelebilir. Ikisiyle de tefsîr edilmistir. *'Mecîd", zât ve sifatinda büyük demektir.

[795] Kasemin fâidesi, yemîn edilen seylerin ehemmiyetine dikkat nazarini çekmek Ile haberi kuvvetlendirmektir. Burada iki seye yemîn ediliyor. Birisi semâ, birisi de Târik. Târik aslinda "Tark"i&n fail isimdir. "Tark", bir ses isittirecek sekilde siddetle vurmak, çarpmaktir. Çesitli lâzimelerinde genisleterek kullanilmistir: Çekiç ve çomak ma'nâsma "Mitraka" ondandir; "Tarîk", yânî yol da ondandir. Çünkü yolcular ona ayak vururlar. Bu suretle "Târik", "Siddetle vuran" demek olup, yola giden yolcu, geceleyin gelip kapi çalan ve gönül hoplatan ziyaretçi ma'nâlarma kullanildi. Sonra her ne olursa olsun, geceleyin zuhur edip göze gönle çarpan herseye denildi. Burada "Tank", yemîn ile cevâbi arasinda ara cümlesi olarak söyle tefsir olunuyor: Bildin mi Târik ne? O delici yildizdir -Bu da ziyanin kuvvetinden dolayi karanligi deliyor gibi görünen her parlak yildiza denilir... Yâni semâya ve sizi karanliklarda nurlandirmak için yildiz gibi suurunuza çarpan ve maddiyâtinizi delip gönüllerinize nüfuz eden hakk nuruna yemîn olsun ki, her nefis üzerinde mutlak bir hafiz vardir. Onu her hâlinde bütün mevcudiyetiyle bütün fiilleri ve hareketleriyle gözetir, korur... Bütün muhafizlar O'nundur. Insanin hafizasi da O'nun hifzinin âyetlerinden biridir...

[796] Rec\ Irca' veya Rucû' ma'nâlarma müteaddî ve lâzim olduguna göre, dönüm-lü semâ veya döndürümlü semâ demek olabilir. Bundan zihne ilk çarpan ma'nâ semânin kendisinde veya içine aldigi seylerde tekerrür eden devrî hareketler ve tahavvüllerin hepsini sâmil olan rucû' veyâircâ'dir... Mucâhid'In buradaki tefsirine göre: Döndürüp döndürüp yagmur yagdiran semâ yâhud dönüp dönüp yagan bulut demek olur.

[797] "O, takdir edip de hidâyet buyurandir": Yarattigi herseye "Allah hersey için bir ölçü ta'yîn etmistir" (et-Talâk: 3) uyarinca, ilim ve iradesiyle bir kader ta'yîn eyledi. Cinslerinde, nevi'lerinde, ferdlerinde, sifatlarinda, fiillerinde, ecellerinde birtakim özelliklerle birer hadd ve mikdâr tahsis etti... Bâzilari burada hidâyeti akil ve dîn hidâyeti gibi insana mahsûs olan hidâyet ve irsâd ile, bâzilari da umûmî olarak hayât sahibi olanlara âid olmak üzere yasadiklari müddette kendilerine gövre muhtâc olduklari erzak ve sâir hayât gereklerinin takdiriyle onlardan yararlanma yollarini tanitmak ve kaçilacaklardan kaçilip, kosulacaklara kosulmak ve ona göre uzvî vazifelerini ifâ ettirmek ma'nâsiyle hayvanlara âid ilhamlar ve fitrî sevk ile tefsir etmislerse de dogrusu insanlara mahsûs olan ve bilhassa Rasûlullah'a âid bulunan hidâyet ve irsâd, bunun en yüksek misâl ve mâsika-lehi olmakla beraber "Hidâyet etti" denmesinin zahiri "Herseye hil katini veren, sonra da yolunu gösterendir" {Tâhâ: 50) gibi, herseyi gerek tabîî ve gerek ihtiyarî surette hilkati gayesine yöneltmek ma'nâsiyle bütün esyayi sâmil olmaktir...

[798]
"Ve O ki mer 'ayi çikardi": "Ondan suyunu, otlagini çikardi, daglari dikti, hep size ve davarlariniza birer fâide olmak üzere (en-Nâziât: 31-33) buyuruldugu üzere, insanlarin ve hayvanlarin faydalanmalari için güdek ve yaylim yeri olan o mer'-âyi, o otlaklari, yaylaklari... yetistirip çikardi. "Sonra da onu kapkara bir gu-sâya çevirdi": Gübre ve kömür hâline getirdi ki, en bariz kaabiliyetleri yanip tutusarak atese hizmet etmektir... "Gasî" ve "Gaseyan" ma'nâlanyle alâkali olan "Gusâ", seyl suyunun mer'alardaki otlan, çöpleri birbirine katarak sürükleyip getirdigi ve derelerin etrafina firlattigi ot, çöp, yaprak ve köpük ma-kûlesi karisik seylereudenir. "Ahvâ", karamsi, esmer, koyu yesil isli, koyu renklere denir...

[799]
Hadîsin basliga uygunlugu son fikrasindadir. Bu, "Ben Rasûlullah hicret etmeden önce -MufassaFdan sayilan sûrelerle beraber- "Sebbih isme Rabbike" Sû-resi'ni okumustum" fikrasi, sûrenin Mekke devrinde indiginin delilidir. Bunun bir rivayeti Peygamber'in Hicreti, "Peygamber'in Medine'ye gelisi bâbi"nda da geçmisti.
"Rabb'inin o en yüksek ismini tesbîh ile tenzih et!": Yâni, seni yetistiren Rabb'in zâtinda herseyden üstün, hepsinden yüksek oldugu gibi, O'nun sifat ve isimleri de bütün sifatlarin, müsemmâsim tanitan isimlerin en yüksegi, en a'lâsidir. O'nun güzel isimlerinden birisi de "el-A'lâ" ismidir. Onun için sen O'nun bütün isimlerini O'na lâyik olmayacak seylerden, eksikliklerden tenzih ve takdis ederek O'nu tesbîh et!
Sundan gaflet etmemek lâzim gelir ki, ismi tenzih, en belîg surette müsem-mâyi tenzihtir. Çünkü müsemmâmn ulviyeti ve kudsiyeti, ismin ulviyet ve nezâ-hetiyle ifâde olunur.

[800]
Hadîsu'l-Gâsiye, bütün mahlûkaati sarip bürüyecek olanin haberi. "Gasiye"
esâsinda "Gasî"den fail isim olarak, birseyi her tarafindan sarip bürüyen salgin, sargin, müstevli demektir. "Tâ"si mevsûfu I'tibâriyle müenneslik veya mübalaga veya bâzi hâllerde vasifhktan isimlige nakl içindir. "Onlar, herkesi kaplayacak olandan emin mi oldular?" (Yûsuf: 107) kavli bu ma'nâdandir. Bu ma'nâdan lâm ile "el-Gâsiye" de kiyametin isimlerindendir...
Hadîs, herkes tarafindan birbirine nakl ve rivayet edilerek söylenmeye, hikâye edilmeye ve her söylenisinde taze gibi dinlenmeye lâyik söz ve haber demektir ki, bu "Gâsiye" hadîsi de dâima böyle ehemmiyetle dinlenilmesi gereken bir haberdir.

[801]
el-Hasen'den bir rivayette "Elîmtih", "Mu'Umun"; "Semîun",
"Bedîun", ma*nâsina oldugu gibi, "da "Mudarriun" (yâni "Inletici") ma'nâsina olur. Alinmasinda sertligi, aciligi, yakiciligi ile onlari zillet ve tadarrua mecbur eden sey ma'nâsina olur.

[802]
Yânî çifte ve teke. Sefi've Vetr kelimeleri masdar ve isim olarak kullanilir. Mas-dar oldugu zaman es-Sef% birseyi digerine eklemek demek olup, çiftlemek ve sefaat etmek ma'nâlanna gelir. Vetr de "Iyîâr" gibi, teklemek ve intikam almak, öc almak ma'nâlanna gelir, öce, kîne "Tiretun" denilir. Isim oldugu zaman zaman da çift, "Fffr"tek demek olur. "Vetr", vav'in fethasiyle de, kesresiyle de okunmustur. Her mahlûkun bir misli veya ziddi vardir ki, bir sefi' teskîl ederler; semâ-arz; deniz-kara; ins-cînn; rûh-cisim hep çifttirler. Allah ise Lâ serike leh, "Leyse kemistihi sey'un", Vitrun, Ahadun, Samedun'-dur. Hadîste "Allah (ektir, tek'i sever" gelmistir.

[803]
Nefs, birseyin kendisi denilen zât ve hakikatidir. Nitekim "O binefsihi kaaim" denilir, yânî "Kendi kendine duruyor" demektir. Insanin nefsi de "Ben" dedigi zât ve hakikati, kendisidir ki, kendisine muhalif suûneti içinde vahdetle bir suuru, duygusu vardir. Bu i'tibâr ile biri "Duyan = Sâir" biti de "Duyulan = Mes'ûr" olmak üzere iki haysiyeti hâizdir. Nefsin hakikati bu iki haysiyetin vahded ve intibaki noktasindadir... Hâsili insanin nefsi, duyan ve duyulan her iki haysiyetle "Ben" dedigi zât hakikatidir. Yalniz idrâki haysiyetiyle ruha da denilir. Onun için burada çoklari zât ma'nâsina, bâzilari da rûh ma'nâsina almislardir. Su hâlde "Mutmain nefis", Itmt'nane ermis zât veya rûh demek olur. Râzî de: Itmi'nân: Istikrar ve sebattir demistir...
Yâ Rabb! Bu satirlari acz ve taksir Içinde Ömrünün sahîfelerine yazmaga çalisan bu hakîr kula ve bunlari hüsnü nazarla (güzel bir bakis ve düsünüsle) okuyup ona hayir duâ edenleri öyle bir mutmainne nefs ile razi ve merdî olarak Sana dönüp cennetinle Cemâl'ine eren hâlis kullarin zümresine ilhak eyle! Âmîn! {Hakk Dîni, VII, 5813-5821).

[804]
Yemîn edilen bu beled'in Mekke oldugunda müfessirlerin ittifaki vardir. Kaa-mûs'ta: ei-Beted ve el-Belde, Mekke'nin ismidir, der... Mekke'ye ahd iâmi ile "el-Beled" denilmesi, "Sübhesiz âlimlere çok feyizli ve ayni hidâyet olmak üzere konulan ilk ev, elbette Mekke 'de olandir. Orada apaçik alâmetler ve Ibrahim'in makaami vardir... " (Âlu Imrân: 96-97) vasfi geregince "Atik Beyt" olan Ka'-be ile birtakim açik âyetleri ihtiva eden emniyetli harem olmak i'tibâriyle, âlemin hürmetle tanimasi vâeib, mübarek, ma'rûf bir sehir olduguna isarettir.
Bu yemînlerle te'kîd ve takviye edilerek bildirilen cevâb: "Hakîkaten biz insani bir siddet ve mesakkat içinde yarattik" cümlesidir. Insan hayâta bir anda kolaylikla gelivermis olmadigi gibi, kolaylikla geçip gidiverecek de degildir. Q, cigerlere isleyecek siddetli bir mesakkat ile çevrilmis olarak ve ilâhî inayet ile tavirdan tavira o mesakkatler içinden geçirtilerek yaratilmis, hayâta çikarilmis, o suretle insan olmustur. Demek ki, mihnet ve mesakkat içinden insanlik gayesine ermek, insan hilkatinin bir lâzimi ve Hâlik Taâlâ'nin bir kaanûnudur. Insan olgunlasmak için vazifelerin mesakkatlerine gögüs germeli, Hâhk'ina her hâlinde ham deyi emelidir.

[805]
Akabe, engin bir vadiden yüksek bir daga dogru çikan sarp yokus demektir.
Iktihâm, hiz ve tazyik ile birseye atilmak, saldirmak, kahramanlikla hücum etmektir ki, düsünmeden kendini bir ise atmak ma'nâsma "Kuhûm" mas-danndan gelir. Yânî insan o yüksek gayeye ermek için çikilmasi lâzim gelen o sarp ve çetin yokusa gögüs verip de onun müskillerini yenmek üzere ona kendini atacak bir kahramanlik, bir necâdet gösteremedi...
Fekku rakabe, esirlik bagiyle baglanmis bir boyunu, bir kimseyi çözüp esirlikten kurtarmak ve hürriyetine kavusturmaktir. Bu evvelâ insanin kendi hürriyetine mâlik olarak nefsini kurtarmis olmasina bagli ve bunun, en basit misâli köle azâd etmektir ve bunun fazileti çoktur... Bir ferdi hürriyete kavusturmak böyle büyük bir fazîlet ve kahramanlik olunca, bir kavmin, bir cemâatin hürriyetini kurtarmak ne büyük kahramanlik olacagini anlamali!
Mesgabe, r'Segab"dan mîmli masdar, açlik ve bilhassa mesakkat ve yorgunluk içinde açlik. Ebû Hayyân'm beyânina göre, umûmî olan açliktir... Hakîkaten böyle umûmî bir açlik zamaninda yemek yedirebilmek, can kurtarmak demek oldugundan, bagli boyunun bagini çözmek gibi bir kahramanliktir.
Metrabe de "Turâb"dan mîmli masdar olarak topraklanmak demektir. "Zâ metrabe" Türkçemizde "Toprak dösenip tas yaslanan" ta'blr edildigi gibi, siddetli fakirlik ve ihtiyâcdan kinayedir. Öyle umûmî açlik zamanlarinda böyle sid-
detli fakirlik ve ihtiyâç ile sefalet içinde kalmis birçok kimseler bulunabileceginden, uzak yakin böyle bir çaresize yemek yedirebilmek sübhesiz ki gögüslenmesi büyük kalb kuvveti ile himmete bagh olan sarp bir yokustur... {Hakk Dîni, VII, 5822-5844).

[806]
Evvelâ günesin görünsün görünmesin, bütün özellikleriyle mutlak olarak kendisine, sonra da bilhassa meydana çikmasi hâlindeki ziyasina yemîn ile baslanmistir. Çünkü âlemin parlayan bir kandili olan günes dogusunda da, batisinda da özellikleriyle sistemindeki hareket ve hayât degisikliklerinin baslica çikis yeri, ziyasi ile de bize etrafimizdaki cismânî âlemin en büyük aydinlatma vâsitasi ve bu suretle de Yaratan'inm lütuf ve inayetini, kudret ve azametini tanitan en-füsî ve ruhanî aydinlatmalari idrâke vesîle olan en açik ibretler dolu bir âyettir...

[807]
Arz'm "Tahvi"ve "Dahvi", Arz kabugunun tekvîni ile yüzeyinin hayâta elverisli bir surette dösenmesidir...
tlhâm, aslinda birseyi bir defada yutmak ma'nâsina "Lehtn "den if'al olup bir lahzada yutturmak ma'nâsinadir.
Fucûr, haktan sapmak, hakk yolunu yarip nizâmindan çikarak fâsikliga, isyana düsmektir; edebsizlik etmektir. Takva, bunun ziddi olarak nefsi kurtarmanin, Allah'in

vikaayesinde fenaliktan korunmanin ismidir. Netîcesi korunmak olan hayir ve tâat fiillerini sâmil olur. Su hâlde bir nefse fücurunu ve takvasini ilham, fucûr yapmamasini ve ondan korunmasini kalbine duyurmak, fücurun nefse zarar, bozukluk, takvanin nefsi koruma, iyilik oldugunu duyurmak, binâenaleyh fiili veya terki fucûr ve serr olan islerden sakinmak, takva ve hayir olan isleri yaparak korunmak lâzim geldigini telkîn eylemektir... Süb-he yok ki, Allah Taâlâ her nefse bir iyilik, kötülük, kâr ve zarar duygusu vermistir.

[808]

"Ve O, onun akibetinden korkmaz", yânî Allah yaptigi ukubetin akibetinden, acaba sonunda bir zarar veya mes'ûliyet gelir mi diye endîse etmez. Çünkü O'-nun üstünde O'nu sorumlu tutacak, O'na zarar verebilecek hiçbir kuvvet ve kudret yoktur. Bütün mülk O'nun oldugu için mülkünde "Oyapacagindan mes'ûl olmaz" (el-Enbiyâ: 23), "TVe dilerse hakkiyle yapandir" (Hûd: 107, el-Burûc: 16) olarak diledigini yapar.

[809]

Hadîsin basliga uygunlugu ondan bir âyeti ihtiva etmesi yönündendir. Hadîsin râvîsi Abdullah ibn Zem'a, meshur bir sahâbîdir. Anasi Karîbe kadin, Peygamber'in eslerinden Ümmü Seleme'nin kardesidir. Ibn Abdilberr'in beyânina gö-. re, Abdullah ibn Zem'a'nin bu hadîsten baska Buhârî'de hadîsi yoktur. Urve'nin rivayet ettigi bu hadîs, üç hadîsin toplamidir. Peygamber'in bu hutbesinde bahsettigi üç konuyu içine almaktadir.

Salih Peygamber'in mu'cizesi olan disi deveyi ayaklarindan kesmek suretiyle devirip öldüren sakî, Peygamber tarafindan, vaktiyle Mekke'de müslümân-larla alay edenlerden biri olan Ebû Zem'a'ya benzetilmistir. Bu Ebû Zem'a, hadîsin ikinci rivayetinde Zubeyr ibn Avvâm'in amcasidir ve râvî Abdullah ibn Zem'a'nin büyükbabasidir. Bu Ebû Zem'a, Mekke'de müsrik olarak ölmüstür. Oglu Zem'a da Ebû Cehl'in maiyyetinde Bedir harbine katilmis ve orada Öldürülmüstür.

[810]

Bu hadîsin bir rivayetini Müslim, Salâtu'l-Musâfirîn... "Kur'ân'm çesitli kirâ-atleriyle ilgili seyler bâbi"nda getirmistir. "Ve'1-leyli Sûresi"nin bu âyetinde Ibn Mes'ûd'un ve Ebu'd-Derdâ'nm israr ettigi kiraat, mütevâtir olan ve Mushaf'ta tesbît olunan kiraate muhaliftir. Bu âyet bir kerre "Ve'z-zekeri ve'l-ünsâ"suretinde, ikincisinde de "Ve mâ halaka'z-zekere ve'l-ünsâ" suretinde inmis ve bu iki büyük sahâbî de birinci inisi ezberlemis olabilirler. Bu yüzden de cumhurun rivayet ettigi mütevâtir kiraate muhalefet etmis olabilirler... Bu âyetle Ibn Mes'ûd ile Ebu'd-Derdâ kiraatine göre, mahlûka, yânî yaratilmis olan erkek ve disiye yemîn edilmis olur. Mütevâtir kiraate göre ise, bunlarin Hâlik'ina, yaratanina yemîn edilmis olur... {Müslim Tercemesi, II, 473).

[811]

Bu da geçen hadîsin baska yoldan gelen rivayetidir. Bunun sevk sureti, mürsel hadîs suretidir. Çünkü Ibrâhîm bu kissada hazir bulunmamisti, lâkin geçen rivayette Ibrahim'den; o da Alkame'den seklinde geldigi için, bu takdîrde bunda da mürsellik yoktur.

Bu âyet "Erkegi ve disiye yaratan o büyük kudret sahibi Hâlik'a da yemîn ederim", yâhud "Mâ" masdariyye olduguna göre "Yaradisina yemîn ederim" ma'nâsinadir.

[812]

Alî'den gelen bu hadîslerin bâzisi Cenazeler Kitâbi'nda da geçmisti.

[813]

Buhârî burada Alî'den gelen bu hadîsleri ayri ayri senedler ve bâzi küçük farkliliklarla herbiri için âyetleri kesik kesik yaparak açtigi alti bâbda getirmistir. Elbette ki Buhârî'nin hadîsleri bu sekilde arka arkaya siralayip getirmesinde hem senedlere, hem de metinlere âid birtakim incelikler ve fâideler vardir.

Bu hadîslerden bir kismini ve daha baska sahâbîlerden gelen digerlerini Müslim, Kader Kitâbi'nda toplamistir: Müslim Tercemesi, VIII, 113-126. Burada hadîslerle ilgili bâzi açiklamalar verilmistir.

[814]

Hadîs, sûrenin nüzul sebebini bildirdigi için baslikla uygunluk açiktir. Nüzul sebebi birkaç gün vahyin kesilmesi ile Rasûlullah'in bir sikilmasi olmustur ki, bu konuda çesitli rivayetler vardir. Buradaki hadîste vahyin kesilme müddeti iki yâhud üç gün, bir rivayette dört gün olmus oluyor. Ibn Cureyc'den oniki gün, Kelbî'den onbes gün; on küsur da denilmis; Ibn Abbâs'tan yirmibes gün; Suddî ve Mukaatil'den kirk gün diye de rivayetler vardir. Belli ki bu gibi müddetleri bilmek, baslangicim bilmek ile farkli olur. Onu tamâmiyle bilmek Rasû-luîlah'in kendisinden olabilir. Bu ise Rasûlullah'tan merfû' olarak rivayet edilmemistir. Sahîh olarak bilinen sudur: Bir müddet vahyin gecikmesi vâki' olmus ve Rasûlullah bundan hüzün ve iztirab duymus ve hâllerinden bu hissedilmistir. Iki üç gece kalkmadigi görülünce, O'nun her hâlini ta'kîb eden müsrikler öyle söylenmeye bir vesile bulmustur. Allah da O'nun kalbine sükûn vermek üzere bu sûreyi indirmistir.

[815]

Hadîs, bundan Öncekinin bir baska yoldan rivayetidir. Serhlerde bu kadinin, mü'minlerin anasi Hadîce oldugu ve bu sözü sizlanarak ve üzülerek söyledigi belirtiliyor.

Tevdî', aslinda konugun veda etmesi, yânî giderken kalanlara "Hosça kalin, Allaha ismarladik" gibi va'd = bolluk, hosluk, akibet duâsiyle birakip gitmesi ve böyle veda ile ugurlanmasi demek olup, sonra mutlakaa terkedip birakmak ma'nâsina da kullanilmistir. Allah hakkinda bilinen ma'nâsiyle Veda ve TesyT tasavvur edilemeyeceginden, burada da "Terk" ma'nâsiyle tefsîr edilmistir. Nüzul sebebi de buna diger bir karinedir. Yânî birakmadi ve darilmadi. Birakmamasi darginliktan, gadabdan degil, rahmet ve inayetinden birakmamaktir. Çünkü birakmamak iki türlü olur: Birisi lütuf, birisi kahr ifâde eder. Yoksa "Insan kendisinin basi bos birakilacagini mi saniyor?" (el-Kiyâme: 36) ma'nâ-sinca, hiçbir insan mühmel olarak terkedilmez. Rubûbiyyetin geregi teklîf sirri ile rahmet eseri veyâgadab eserinin hükmü altinda bulunur... (HakkDîni, VII, 5889).

[816]

Vadi', mutlak koymak ma'nâsina oldugu gibi asagilatmak, indirmek, düsürmek-ma'nâlarina da gelir. Burada yükü indirmek ma'nâsinadirkI, bütün bütün düsürmek veya hafifletmekten daha umûmî olabilir. Zîrâ "Vizr", agir yük demektir. Günâh ve vebal ma'nâsi da bundandir.

înkaad: Arkayi agir yük basmakla arik ve takatsiz birakmak veya agir yük sirt kemiklerini çitirdatmak, semerleri gicirdatmak ma'nâsinadir. Rasûlullah'in ilk vahiyleri almasi zamanlarinda indirilen âyetlerin -bunca tehlikeler önünde tebliginde sirtina yüklenen bütün sirk âleminin karanliklardan aydinliga çikarilmasi vazifeleri agir yüklerdi. Karsilasacagi zorluklar ancak ilâhî bir tevfîk ve imdâd ile hafifletilebilir veya giderilebilirdi. Iste bu âyetteki "Yük indirme" -Allah en bilir- budur...

[817]

Burada "Maa", "Ba'de" ma'nâsmadir. Zîrâ zorluk ve kolaylik zidlardan olduklari için birlesmeleri caiz olmaz, bir mahall üzere arka arkaya gelirler. Su kadar ki, bir yere gelmeleri i'tibâriyle maiyyet ile de düsünülebilirler. Yânî bir cihetten zor görünen birseyde diger cihetten bir kolaylik vardir...

Burada iki defa zikredilen "el-Usr", ma'rifedir, ikisi de aynidir, ayni güçlük demektir. "Yusran" ise nekredir, baska baska kolaylik demektir. O hâlde Allah bir güçlüge mukaabil iki kolaylik ihsan etmistir.

Bu son fikra, Hâkim'in el-Hasenu'1-Basrî'den rivayet ettigi mürsel bir hadîstir.

[818]

Bosaldigin vakit, farzlarini tam yaptigin vakit yine yorul. Is bitti diye rahata düsüp kalma da yine zahmete girip diger bir ibâdet için kalk, çalis, yorul, farz bittiyse nafileye geç, namaz bittiyse duaya geç ki, bu zorluklarla beraber kolayliklar da artip dursun, sükürde devam etmis olasin. Kolaylik tembellige sebeb olmamali, çalismaya tesvik edici olmalidir ki, onun üzerine de diger kolaylik sabit olarak yükselme hâsil olsun. Bütün bu islerde ancak Rabb'ine ragbet et.

— Her ne umarsan O'ndan um. O'ndan berideki sebeblerde ve illetlerde veya gayelerde durup kalma, baska maksada baglanma da bütün çalismalarinda ancak O'na yönel, devamli O'na dogru yürü, O'na dogrul, bütün lütuf ve ni'met O'nundur. Onun için sâde ni'mete ve esere ragbet ile kalmamali, ni'met-ten, ni'meti vereni görüp hep O'na dogru yürümeli, O'nun için çalismalidir...

[819]

Gögüs açip genisletmekten maksad, ma'rifet ve tâate dönücü olan ma'nâdir ki, bu da birkaç sekilde açiklanmistir.

a. Dünyânin horluguna, âhiretin kemâline ilimden ibaret olur ki, bunun benzeri "Allah kime dogru yolu gösterir, îmâna muvaffak kilarsa, onun gögsünü Islâm için açar (genisletir). Kimi de sapiklikta birakmak dilerse, onun da kalbini son derece daraltir, sikar..." (el-En'âm: 125) kavlidir. Ibn Abbâs'tan "...." zikrolunuyor denmekle, yalniz bu ma'nâ gösterilmistir.

b. Rasûlullah'in gögsü bütün mühim islere açilmisti, telâs etmez, muztarib olmaz, sasirmaz, sikinti ve ferah hâllerinin ikisinde de insirâhli bulunur, mükellef oldugu

vazifelerini edâ ile mesgul olurdu...

[820]
ve "Zeytûn", incir ve zeytin demek ise de, burada öyle terceme etmek uygun olmayacaktir. Zîrâ müfessirlerin birçogunun beyânina göre, burada "Tin " ve "Zeytûn " bir özel isim mevkiindedirler. Özel isim olmus adlarin ise terceme-sine kalkismak dogru degildir. Çünkü onlar ma'nâlariyle degil, lafizlanyle mü-semmâlarini ta'rîf ederler...

Bir kisim müfessirler demislerdir ki, zahiri "7Tn"ve "Zeyft2n "dan murad, bu ad ile meshur olan incir ve zeytin yemisleri veya agaçlaridir. Zîrâ lügat yönünden zahir olan bu oldugu gibi, Hasen, Mucâhid, Ikrime, îbrâhîm en-Nahaî, Atâ, Mukaatil, Kelbî ve daha baskalarindan bu ma'nâ nakledilmis ve bu tbn Abbâs'a da dayandirilmistir.

[821]
En güzel bir biçimde yarattigim, sonra da onu en rezîl ömre döndürdügünü bildirdikten sonra, bu onu tekrar diriltmeye de kudretine delâlet etmez mi? (Ce-lâleyn)

Mukaatil'e göre ma'nâ sudur: Ey Insan, o güzel suretin, gençligin ve çok ihtiyarligin beyânindan sonra sana tekrar diriltilmeyi ve cezayi hangi sey yalan saydiriyor? Suretine aldanma, Allah seni tekrar diriltmeye de kaadirdir (Ebu'l-Leys).

[822]
Hadîsin basliga uygunlugu açiktir. Bunun bir rivayeti Namaz Kitabi, "Yatsi namazinda kiraat bâbi"nda da geçmisti.

[823]
Yânî yalniz Fâtiha'nin evvelinde Besmele yaz, yâhud Kur'ân'dan herbir sûrenin evvelinde Besmele yaz. Bu mes'elede âlimler arasinda meshur ihtilâf vardir, el-Hasenu'I-Basrî'nin mezhebi, Buhârî'nin burada "Kuteybe dedi ki..." senediyle zikrettigidir. Bu, Yedi Kiraat Imâmlan'ndan Hamze'nin de mezhebidir, ed-Dâvûdî söyle dedi: Eger Hasen, her iki sûre arasini ayirici olmak üzere Besme-le'siz yalniz bir çizgi çek demek istediyse, bu, sahâbîlerin Berâe Sûresi müstesna, bütün sûrelerin evvellerinde "Besmele" yazilmasi üzerinde Ittifak etmis olmalari sebebiyle, dogru degildir. Eger Imâm sözü ile herbir sûrenin önüne Besmele ile beraber bir çizgi de çek demis ise, bu, güzeldir (Aynî).

[824]
Bu cümle diger rivayette: Kavmin Sen'i (Mekke'den) çikaracaklari vakit sag olsaydim" seklinde gelmistir.

[825]
Varaka'ya âid kissa "...Vefat etti" sözüyle sona ermistir. Onun hayâti ve ölümü ile vahy kesilmesi arasinda münâsebet ve alâka yoktur. Binâenaleyh "Ve fetere'l-vahyu' 'daki vâv, âtifa vâvi degil, istînâfiyye, yânî sözün yeniden baslamasini ifâde eden vâv'dir.

[826]
Bu hadîslerin birer rivayeti Vahy Kitâbi'nda da geçmisti. Oradaki rivayette Va-raka'nin Ibrânîce yazi yazar oldugu, burada ise Arabça yazi yazar oldugu ifâde edilmistir ki, bu iki veya üç yaziyi bilmesi zâten birbirinin geregidir. Bütün bunlardan Varaka'nin birkaç türlü yazi ve dil bilir âlim ve mütefekkir bir zât oldugu anlasiliyor.

[827]
Buradaki üç baslik ve altlarindaki hadîslerin birbirlerine uygunluklari açiktir. Bu hadîsler, geçen uzun hadîsin baska yollardan gelen ve kisaltilarak verilen ri-vayetleridir.

[828]
Ebû Hureyre'nin rivayetinde: Ebû Cehil, Rasûlullah'i namaz kilarken görürse, muhakkak boynunu çigneyip yüzünü yere sürtecegine dâir Lât ve Uzzâ'ya ye-mîn etmis, sonra da Rasûlullah, namaz kilarken dedigini yapmak için varmis, fakat birdenbire arkasina dönmüs, elleriyle korunarak çekilmis. "Ne oldu sana?" denildiginde, "Onunla benim aramda atesten bir hendek, bir nevi, ve birtakim kanatlar var" demis. Rasûlullah da: "Bana yaklassaydt, melekler onu parça parça ederlerdi" buyurmustur. (Ahmed, Müslim, Nesâî).

Bütün bu hadîslerin ifâde ettigi sudur: Ikra' Sûresi'nin ilk bes âyeti ilk evvel indi, bunlarla Muhammed'e peygamberlik verildi. Sonra bir fasila ardindan el-Müddessir Sûresi indi, bununla da rasûllük verilip teblîge me'mûr edildi.

[829]
831 Buna "el-Kadr Sûresi"dedenilir. "Muhakkak onu biz indirdik", ilâhî kudret her kudretin üstünde, her kemâli toplayici olduguna tenbîh için azamet nün'u ile "Innâ enzelnâhu" buyurulmasi, indiricinin azemetini ifâde ederken, indirilenin sânina ta'zîmi de ifâde eder. Indirilenin ismi açikça söylenmeyerek "Hu" zamîriyle is'âr olunmasi dahî onun açikça söylenmesine lüzum olmayacak derecede zihinlerde ma'lûm bulunduguna isaret olmak i'tibâriyle, sâninin yüksekligine ikinci bir tenbîhtir. Sonra Kadir gecesinde indirildigini beyân ile Kadir gecesinin kadr ve fazileti anlatilmasi da yine onun kadr ve serefini açiklamadir.

[830]
"Innâ", asli "Innenâ"dir. "Inne" hükmü tahkîk ile te'kîd eder. "Nâ" onun ismi olarak müsned-ileyh, "Enzelnâhu" fiil ve fail bir fiil cümlesi olarak haberi oldugundan isim ve haber toplami olan "Innâ enzelnâ" bir fiil cümlesini içine almis bir isim cümlesidir. Bu üç kat te'kîdli bir cümledir. Bu kabîl cümleler kasr veya hükmün kuvvetlenmesini ifâde ederler. "Hu" zamîrinin merciine gelince müfessirlerin cumhuru Kur'ân'a râci'dir, demislerdir. Burada zikrolunan da Kur'ân'dan kinaye olmasidir.

[831]
Buna "el-Beyyine", "el-Kayyime", "el-Münfekkîn", "el-Beriyye Sûresi" adlari da verilir.

[832]
Yânî bulunduklari o hâllerinden ayrilacak ayirtlasacak degiller idi. "Münfek-kîn", "Lem yekûndun haberidir, hattâ da ona baglidir.

Beyyine, ma'lûm ki nûr gibi kendisini beyyin, yânî gayet açik olup da baskasini da beyân eden, açiklatan demektir. Onun için da'vâcinin da'vâsini açik, vazih surette beyân ve isbât eden sahide, saglam nâtik hüccete ve mu'cizeye Beyyine denilir. Burada da hakki beyân ve isbât edecek açik ve kat'î nutkedici hüccet veya mu'cize demektir ki, maksadin ne oldugu "Allah 'tan bir rasûl" bedeli ile beyân olunuyor yâhud "Hiye rasûlün" takdirinde mahzûf mübtedânin haberi olarak beyyineyi tefsirdir...

[833]
"Zâlike dînu't-kayyime". Ve iste bu üç esâs: Dîni ihlâs ile Allah'a ibâdet, namazi ikaame, zekâti verme ayakta duracak dîndir. Yânî sabit ve pâydâr kalacak olan milletin dînidir. Diger ta'bîrle yukarida zikri geçen saglam kitâblarin, dogru, bozulmaz, sabit hakk kitâblarin beyân ettigi dîndir. Demek olur ki, bu üç esâs, bütün hakk dînlerinin hiç degismeyen en saglam esâsidir. Namaz ile zekât da îmândan sonra bütün ibâdetlerin üssü'I-esâsidir; digerleri fürû'dur. Bunlarin edâ sureti i'tibâriyle tafsilleri her peygamberin zamanina ve serîatine göre degisebilirse de asil salât ve zekât hepsinde sabittir.

[834]
Hadîsin basliga uygunlugu açiktir. Bunun bir rivayeti Ubeyy ibn Ka'b'in men-kabeleri bâbi'nda geçmistir.

[835]
Bunlar da ayni hadîsin baska yollardan az farkla gelen rivayetleridir. Müslim bunun bir rivayetini Namâz'da ve Fadîletler'de getirmistir.

Bu sûrenin Ubeyy'e okunmasi emri, sübhesiz ona ögretmek içindir. Bilhassa Ubeyy'e ögretilmesinin sebebi de, onun Kur'ân lafizlarini, edâ keyfiyyetlerini, kiraate âid Özellikleri ögrenmeye ehemmiyet vermesidir. Baska bir sebeb de Kur'ân'i onun agzindan ögrenmeye tesvik olabilir. Kur'ân içinden bu sûrenin tahsîs buyurulmasi da, bunun Islâm Dîni'nin asillarini, kaaidelerini ve en yüksek umdelerini veciz bir surette içine almis olmasidir.

[836]
Buna "ez-Zilzâl Sûresi, "ez-Zelzele Sûresi" de denilir. Bu isimler kiyamet gününde Arz'in kendi büyüklügüne uygun siddetli bir sarsinti ile sarsilip sallanmasini anlatan ilk âyetinden alinmistir. Bu kiyamet zelzelesinin çok büyük ve çok korkunç olacagi el-Hacc: 1, el-Vâkia: 4-6'da ve daha baska sûrelerde beyân edilmistir.

[837]
Hadîsin basliga uygunlugu, sonundaki âyeti içine almasindadir. Buhârî bunun bir rivayetini Sirb'de, bir rivayetini Cihâd'da, bir rivayetini de Peygamberlik Alâmetleri'nde getirmistir.

[838]
Bu da baska bir yoldan, ayni kissa hakkinda hadîsin kisaltilmis bir rivayetidir.

[839]
"And olsun o haril haril kosanlara, o çakarak ates çikaranlara, sabahleyin baskin yapanlara" (Âyet: 1-3).
Bu sûre dahî Arz'in zelzelesi ma'nâsinda olan ve bir kiyamet gününü andiran harb hareketlerini ve kuvvetlerini hatirlatmakla, hayir ve serr amellerin görünüsü hemgâmini bir nevi' tavzîh etmektedir.
[840]
"Dehsetiyle kalbleri vuracak olan; nedir o dehsetiyle kalbleri vuracak olan? O dehsetiyle kalbleri vuracak olani sana bildiren nedir?" (Âyet: 1-3). Lâm ile "el-Kaaria" da kiyametin isimlerinden olmustur. "el-Kaaria", "Kira" maddesinden fail isimdir ki, siddetli bir ses çikararak çarpici, vurucu belâ yânî kiyamet demektir.
[841]
Ibn Abbâs'in bu tefsiri su âyetin ma'nâsina uygundur: "Bilin ki (âhiret kazancina yer vermeyen) dünyâ hayâti ancak bir oyundur, bir eglencedir, bir süstür, aranizda bir ögünüstür. Mallarda ve çocuklarda bir çokluk yarisidir..." (el-Hadîd: 20).
Su hadîs de insandaki doymazligi belirtir:
"Adem oglunun iki vâdî dolusu mali olsa, üçüncü bir vadi daha temenni ederdi, Âdem oglunun karnini ancak toprak doldurur. Sonra Allah tevbe edene kabul ile nazar buyurur" (Müslim, Tirmizî).
[842]
Bu sûre gayet sâde ve kisa olmakla beraber, geçen sûrelerin bütün nasihatlerini özetleyen bir cem'Iyyeti hâizdir. Kendilerini çokluk yarisi aldatmayan kimselerin hâllerini beyân ile "Sonra and olsun o gün elbet ve elbet ni*metlerden sorulacaksiniz" (et-Tekâsür: 8) âyetinin tefsîrini de içine aldigi için, ondan sonraya konmustur.
Imâm SâfIÎ: Baska birsey inmeseydi, Kur'ân'dan bu sûre insanlara yeterdi; bu, Kur'ân'in bütün ilimlerini sâmildir, demistir.
Asr'i böyle "Dehr" ve "Zaman" ma'nâsina hamletmek, en umûmî ve en sümullü ma'nâsi olmak i'tibâriyle, diger ma'nâlann fâidelerini de sâmil olabilecektir...
Hani Ashab-i Kiram ayrilalim, derlerken,
Mutlaka "Sûre-i ve'l-Asr"i okurmus, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük sûrede esrâr-i felah:
Basta îmân-i hakîkî geliyor, sonra salâh,
Sonra hakk, sonra sebat, iste kuzum insanlik.
Dördü birlesti mi yoktur sana hüsran artik.
(M. Akif, Safahat, s. 419)
[843]
Hutame, önüne geleni kinp geçirmek, yalayip yutmak âdeti oldugundan bir adina da "Hutama" denilmis olan cehennemin isimlerindendir. Mevlîd'de "Korkarim ki yerleri ola tamu" denildigi gibi, eski Türkçelerde "Cehennem"& "Tamu" denildiginden, burada "Hutame"yi "Tamu" diye tercüme etmek de yakisabilir. Lâkin bu atesin diger ateslere benzemeyen bambaska bir ates oldugu anlatilmak üzere, tehvîl için söyle buyuruluyor: "Ve edrâke ma't-Hutame = Bildin mi Hutame ne?" Yâhud: "Ne dehsetli Hutame!". "Nâru'tlahi": -O Allah'in atesi, Allah atesidir- yânî ma'lûm olan ateslerle mukaayese edilmeyecek derecede öyle celalli ve fevkalâde büyük bir ates ki, "el-Mu'kade", îkaad olunmus, Allah'in emriyle yakilmis, tutusturulmustur. Ebediyyen sönmek bilmez... Öyle tutusturulmus bir ates ki "Tattahu ale'-t-ef'ide": Yüreklerin, kalblerin içi, merkezi demek olan fuâdlarm, yânî idrâk mahalli olan gönüllerin üstüne çikar. Tenden geçer ruhlara, ma'neviyâta muttali' olur, çatar, sarar, canlar yakar. Gerçi onlari öldürmez: "O arada hem ölmeyecek, hem dirilmeyecek" (Tâhâ: 74; el-A'lâ: 13) olur. Lâkin uzanir, sarar, azâb eder.
Ittila \ bir seyin üzerine çikmaktir, ilmî olan Ittila' ve Mütalaa bundan alinmistir. "Gönüllerin üzerine" ta'bîri, belli ki dimagi da içine alir. Atesin böyle hayâtin merkezi olan kalblerin içini bütün üzerinden sarmasi, onlarin üzerine çikmasi azabin siddetini ve kusatmasini belîg bir beyândir... (Hakk Dîni, VIII, 6092-6094).
[844]
Ru'yet, basariyye'den istiare olarak kalbî ru'yettir, yânî gözünle görmüs gibi muhakkak bilmiyor musun? Yâ Muhammedi Çünkü söylenecek olan Fîl sâhib-leri vak'asi, o vakit onu gözleriyle gören sâhidleri henüz çoklukla mevcûd, hattâ o zamana yetismis yedi muallaka sâirlerinden olup yüzaltmis sene kadar ömür süren Lebîd gibi kimseler hayâtta olduklari gibi, ayni zamanda bir târîh baslangici olarak herkesçe de mütevâtiren ma'lûm bir vak'a bulunuyordu. Hattâ fili çekenlerden iki kisinin kötürüm, a'mâ olarak kalip Mekke'de dilendiklerini gör düm diye Hz. Âise'den rivayet dahî vardir. Bu sebeple o zaman vak'ayi görmüs bulunan herhangi bir kimseye veya hitâb umûmî olmak dahî miimkin ise de, Peygamber'e hitâb olmasi daha zahirdir. Zîrâ bu vak'a Peygamber'in dogumuna mukaddime olan ilâhî âyetlerden oldugu ve Kur'ân'a ilk muhâtab olan Peygamber oldugundan, bilhassa "Rabbike" hitabi da ona karinedir.
[845]
Bâzi müfessirler, bunun Fârisî iki kelime olup Arab'in bir kelime yapmis oldugunu zikretmislerdir. "Sene ü CH", yânî "Hacer ü tin". Fî'I-vâkI' îbn Cerîr ve digerleri de Ibn Abbâs'tan "Siccîl", Fârisî olan "Seng-gH" muharrefidir. "Seng", "Tas", "Gil", "Çamur" demek oldugunu rivayet etmislerdir. Buna göre "Kiremit gibi çamurdan taslasmis tas" demek olup, Arab bunu bir kelime yaparak, kati, sert ma'nâsina kullanmistir.
[846]
Li-iylâf, çesitli okunuslarinin hepsi de "///" ve "Ü//e/"tendir. Nitekim Kaamûs'ta söyle der: Tenzilde Iylâfahd ve hufâre ile icâzeye benzer, yâni ahd ve emân ve korkunç yoldan yolcularin emniyet ve selâmetle gidip gelmeleri zimninda yasakçilik ve himaye tarzinda verilen icazet (= pasaport), geçirtme ruhsatiyesine benzer, emir ve taahhüddür. Bunda Kureys'e izafeti failine izafet olmak zahirdir, lylâfi Kureysi; Kureys'i alistirmak, isindirmak, Kureys'in ahstirilma-si, alismasi demek olabilecegi gibi, Kureys'in birbiriyle yâhud baskalariyle ahid-lesmesi, andlasmasi, anlasmasi, ülfet etmesi veya ettirilmesi ma'nâlanni da ifâde eder...
Allah'in onlar üzerinde sayisiz ni'metleri vardir. Eger bu ni'metlerden dolayi ibâdet edemezlerse, bari seyr ve seferde nail olduklari emînlikten ötürü kulluk etsinler. Kureys Ka'be'nin sakinleri ve bekçileri olduklari için, komsu memleketler halki tarafindan onlarin serbestçe seyr ve seyahatlerine, bilhassa kisin Yemen'e, yazin Sam'a selâmetle gidip gelmelerine, o memleketlerin baskanlari tarafindan resmen müsâade edilmis, bu sayede onlar riziklanm ve ticâretlerini her kavimden ziyâde saglamislar (Beydâvî, Medârik, Celâleyn, Kaamûs).
Buradaki açlik ve doyum hakkinda üç görüs vardir:
a. Birisi ibrâhîm Peygamber'in duâsma isaret olmasidir: Ibrâhîm: 38.
b. ikincisi, yine bu duanin semeresi ve Beyt'in bereketi olarak Kureys'in yaz ve kis ticâret seferlerine alistinlmasi vâsitasiyle o muhitte tabiî olmasi gereken açliktan korunmus olmalaridir.
c. Üçüncüsü de Yûsuf'un seneleri gibi süren siddetli kitliklara isaret oldugu söylenmistir.
[847]
Sufyân'in bu tefsiri Ebû Zerr rivayetinde buradadir; dogru olan da budur. Bâzi rivayetlerde ise bu "Erâeyte Sûresi" basliginin altindadir.
[848]
Buna "Mâûn Sûresi, "Dîn Sûresi" de denilir.
Mâûn zekâta, atiyye ve ihsana ve az çok menfâati bulunan herhangi birst ye, konu komsu arasinda ariyet olarak verilip alman çanak, çömlek, kap kî cak, sofra, balta, kürek gibi ev metâ'lan, âletlerine denir. Bâzilari da aslnar ve yardim demek olan "Me'ûnet "tir,demis, diger bâzilari da iane ma'nâsin "Avn "dan mef ûl isim olup "Me'vûn " iken bu vezne döndürülmüstür, demistii
[849]
Bu sûrede onlarin rûh hâletleriyle hüviyetlerini tanitmak ve öylelerin huylann-daki düskünlüklerden mü'minleri sakindirmak için dikkat çekilmistir... Dînin ruhu Allah'in emrine ihlâs Ile ta'zîm ve bütün havi, kuvvet, ceza ve mükâfati O'ndan bilerek, O'nun nâmina halkina sefkat esâsinda toplanir. Onun için Kur'-ân'da îmândan sonra sâlih amellerin esâsi olmak üzere namaz ve zekât beraber zikrolunagelmistir. Böyle iken dîndâr geçinen birtakim kimseler vardir ki, namaz kilar görünürler de sâde onunla bütürr dînî vazifelerini îfâ edivermis gibi farzederek yanilirlar, zekât gibi diger vazifelere ehemmiyet vermez, kaçinirlar...

[850]
Buna "Nahr Sûresi" de denilir. Bu ismi Bikâî ve Sihâb açikça söylemislerdir. Kur'ân'da sâdece üç âyetten ibaret üç sûre vardir: "Ve'I-Asri", "el-Kevser", "en-Nasr" Sûreleri. Bunlar içinde en kisasi "el-Kevser Sûresi"du. Kelime ve harf sayisina göre Kevser en kisalaridir. "el-Asr Sûresi" ondört kelime ve alt-missekiz harfli oldugu hâlde "Kevser", on kelimeli, kirkiki harflidir. Bu sebeb-le "Kevser"'m bütün Kur'ân sûrelerine nisbetle bir seçkinligi, bir özelligi vardir. •Kevser, asil lügatte çokluk demek olan "Kesret'\ea, cevher gibi fev'al vezninde vasif veya isim olup, kesreti ifrat derecede olan, yânî çok, pek çok, gayet çok sey demektir. Kaamûs'ta. da Kevser, herseyin çogu, birbirine sarilip burulmus olan çok toz, Islâm ve peygamberlik,... ve nehir ma'nâsinadir, ve cennette mahsûs bir nehir adidir ki, cennetin bütün irmaklari ondan su'belenir, Kevser Sûresi bunu içirir demistir.

[851]
Hadîsin basliga uygunlugu apaçiktir.

Kevser'in tefsiri hakkinda birkaç görüs siralanmistir:

a. Kevser, buradaki iki hadîste bildirildigi üzere cennette bir irmak veya havzdir.

b. Ikrime'den rivayet edildigi üzere Kevser, peygamberliktir. Zîrâ Peygamber, "Dâreyn hayirlarini", yânî hem dünyâ, hem dîri saadetini; hem umûmî baskanligi toplayan ve bundan dolayi hem baslangiç bakimindan Rahmânî atâ, hem de sonuç bakimindan Rahmânî atâ'yi hâizdir, çok hayirdir. "Kime de hikmet verilirse muhakkak ki, ona çok hayir verilmistir*' (el-Bakara: 269) diye çok hayir oldugu beyân buyurulan hikmetin en yüksek derecesidir...

c. Ümmetin âlimleridir.

d. Tâbi'lerin çoklugudur. Allah ona o kadar çok hayirli sebebler ve tâbiler ihsan etmistir ki, cennet ehlinin yarisindan çogu O'nun ümmetinden olacagi sa-hîh hadîslerde va'd edilmistir.

e. Peygamber'in çocuklannm çoklugu, neslinin devamidir.

[852]
Bu hadîslerin de basliga delâleti meydanda olup, ayni ma'nâyi kuvvetlendirmekte ve Kevser'in çokluk ma'nâsini te'kîdli olarak ortaya koymaktadir.

Simdi burada söyle bir suâl hatira gelebilir: Kevser'in cennette bir nehir oldugu hakkindaki hadîsler sahîh ve hattâ selef ve halefte tevatüre yakin bir derecede meshur iken, dogrudan dogruya Rasûlullah'tan sabit olan bu tefsîre karsi diger ma'nâ ve ihtimâllerden bahsetmek nasil caiz olur? Ve bunca müfessirler böyle çesitli görüslere nasil gidebilirler?

Buna cevâb Çok Aûy//" ma'nâsinin kesinlik ye sumûlü ile beraber, hadîslerin bir misâl ile tefsîr olmasi ihtimâlidir. Söyle ki, hadîsin birinde "Onda çok hayir vardir" denilmesinden de anlasildigi üzere "Çok hayir" ma'nâsi, lafzin esasli anlami oldugu ve âyette "el-Kevser"in lâm'i ahde hamlolundugu takdîr-de dahî bu anlamin subûtunda tereddüde yer olmadigi gibi, hadîslerin de mutlak olan i'tâyi yalniz âhirete tahsîs ma'nâsma olmayip, Kevser'in yalniz akil ile bilinmesi kaabil olmayan ve ancak müsahede ve peygamberlik haberiyle bilinebilecek olan en mühim bir misâli ile tefsîr kabîlinden olmasi muhtemel bulundugundan, müfessirler lafzin ma'kûl olan bütün ihtimâllerini de düsündürmek üzere "Çok hayir" mefhûmu üzerinde diger birçok misâllerini de tefsîr siyakinda zikretmeyi varffe bilmislerdir... (Hakk Dîni, VII, 6187).

[853]
Buna "Mukaskise Sûresi" de denilir, illetlerden iyilestirmek demek olan "Kas-kase"den türemis olup sirk ve nifak derdlerinden berî kilan ma'nâsina "Muberrie" demektir. "Kaskase", Türkçemizde def etmek, kovalamak ma'nâsina kiskislamak ile de tercüme olunsa yakismaz degildir.

Buna "Ibâdet Sûresi" de denilmis oldugu gibi "Ihlâs Sûresi "de denilir. Ondan dolayi "Kulhuve'llâhu ahad" ile "Ihlâsayn" yânî "IkiIhlâs" ta'bîr olunur. Nitekim Rasûlullah'in sabah ve aksam namazlarinin sünnetlerinde bu iki sûreyi okudugunu bildiren îbn Umer'den ve Âise'den gelen hadîslerde bunlara "Ihlâsayn" denildigi de görülür.

Kessaf sûreye söyle ma'nâ vermistir: "Ben müstakbelde benden istediginizi, o ilâhlariniza ibâdeti yapmam, siz de müstakbelde o benim sizden istedigimi, benim ilâhima ibâdeti yapacak degilsiniz. Ve ben sizin taptiklariniza geçmiste bile asla tapmadim, yânî Câhiliyye'de bile benden putlara ibâdet bilinmemistir, o hâlde o benden Islâm'da nasil ümîd olunabilir! Siz de benim ibâdet eylemekte oldugum ma'bûduma hiçbir vakit ibâdet etmediniz".

Ebu's-suûd da bunu tercîh etmistir.

[854]
"Sizin dîniniz size": Âdet edindiginiz o sirk i'tikaad ve ibâdeti, bütün mes'ûli-yeti, hesabi, cezasi size âiddir, bana geçemez. Yânî ben ondan tamamen beriyim. Benden onun kabulünü asla ummayin.

Müfessirlerin çogu söyle demislerdir: "Le kum dînukum", yukaridaki "Lâ a 'budu mâ ta 'budun" kavliyle "Velâ ene âbidun mâ abedtum" kavlini takrirdir. Yânî onlarin mazmunu olan karan tebligdir. "Benim dînim de bana": Tevhîd ve ihlâs ile Allah'a ibâdet ve tâatten ibaret olan "Hakk dîn, Allah indinde Islâm 'dir" (Âlu Imrân:* 19), "O, Rasûlünü hidâyetle, hakk dîn ile -sirf o dîni her dîne gâlib kilmak için gönderendir... " (et-Tevbe: 34, el-Feth: 28, es-Saff: 9) buyu-rulan hakk Islâm Dîni de benimdir. Onun ecri ve sevabi, Kevser'i de ancak bana âiddir, sizin ondan nasibiniz yoktur. "Dîni" asli "Dînî"dir, kesre Ile yetinilerek mütekellim yâ'si hazfedilmistir. Bu da "Ve lâ entum âbidûne mâ a'budu" kavlini takrirdir.

Ibn Cerîr ve Râzî'nin kaydettikleri gibi "De ki: Siz ey câhiller, bana Allah'tan baskasina mi tapmami emrediyorsunuz?" (ez-Zumer: 64) âyeti de böyle bir çagirma sebebiyle inmisti. Onda Allah'tan baskasina ibâdet emrettiklerinden dolayi cehâletleriyle tevbîh edilerek "Ey Câhiller" diye hitâb emredilmisti, burada daha agir olarak "Ey kâfirler" diye hitâb emrolunuyor.

Kaadi Beydâvî de söyle demistir: Bunda ne küfre izin, ne de cihâddan men' vardir ki, kital âyeti ile mensûh olsun...

[855]
Buna "en-Nasr Sûresi" ve "îzâ câe Sûresi" denilir. Ibn Mes'ûd'dan buna "et-TevdV Sûresi"de denildigi rivayet edilmistir. Çünkü bunda Peygamber'in vefatina bir îmâ vardir, gelecek hadîsler buna delâlet etmektedir.

Yâ Muhammedi Seni gönderen Allah'in nusrati ve fethi gelecek, hem sen insanlarin Allah'in dînine fevc fevc girmege basladiklarini göreceksin. "Sübhesiz biz rasûllerimize ve îmân edenlere hem dünyâ hayâtinda, hem sâhidlerin dikilecegi gün herhalde yardim edecegiz"(el-Mü'min: 51); "Allah'a ve Rasûlü'ne muhalefet edenler, iste onlar sübhesiz ki en çok zillete düsenlerin içindedirler. Allah söyle yazmistir; And olsun ki, ben elbette gâlib gelecegim, rasûllerim de. Sübhesiz Allah yegâne kuvvet sahibidir, mutlak gâlibdir" (el-Mucâdele: 20-21). "Ey îmân edenler! Siz Allah'a (yânî onun dînine) yardim ederseniz, O da size yardim eder ve ayaklarinizi sabit kilar" (Muhammed: 7) buyurulmustur. Sen Allah'in Rasûlü oldugun ve tevhîd ve ihlâs ile Allah'a ibâdet ve ubudiyet edip sirf O'nun dînine sarildigin, bu suretle mücâdele ederek ona yardim ettiginden dolayi bunlar muhakkak olacak, iste bunlar gerçeklestigi vakit Rabb'ine hamd ile tesbîh et.

[856]
Bunlarin birer rivayeti Namaz Kitabi, "Rükû1 ve sucûdda duâ ve tesbîh bâbi"n-da da geçmisti.

[857]
Sûrenin Veda Hacci'nda, tesrîk günlerinde Minâ'da indigi rivayetine göre mü-fessirlerin çogu bu nusrat ve fethi cinse hamletmislerdir ki, bu ma'nâ Kevser'in verilmesinde beyân olunan ma'nâ gibi olarak "Bu gün size dîninizi kemâle er-dirdim ve üzerinizdeki nVmetimi tamamladim ve size dîn olarak müslümânligi hosnûd oldum" (el-Mâide: 3) buyürulan güne isaret olmus olur. Buîzâhtan sonra su neticeye gelebiliriz ki, fetihten murâd yalniz memleket fethinden ibaret olmayip daha ziyâde kalblerin îmân ve Islâm'a fethi, açilmasi demek olur. Mekke fethi üzerine Islâm'in derhâl yayilivermis olmasi, yirmi seneden beri Kureys'in muhalefetinden dolayi hakkin kabulüne kapali duran kalblerin Islâm'a açilivermis bulunmasidir. Fethin mü'minlere dîn kapisinin açilmasi ma'nâsina hamlolun-masi da kalbe çarpan ma'nâlardandir...

[858]
Bu hadîsin bir rivayeti Magâzî Kitabi, "Fetih günü peygamber'in konaklama yeri bâbi"ndan sonraki basliksiz bir bâbda da geçmisti.

Bu sûrenin inme zamanini ta'yînde iki görüs vardir: Bâzilari bunun Veda Hacci'nda tesrîk günlerinde indigini söylemislerdir. Bâzilari da sûrenin Mekke fethinden önce indigini söylemislerdir. Sûrenin "hâ" ile gelmesi de bunu Is'âr eder ve Rasülullah'in mu'cizelerinden bulunur. Müslim, tbnu Ebî Seybe ve Ib-nu Merdûye, Ibn Abbâs'tan:

Bütün Kur'ân'da en son inen sûre "hâ câe nas-rullâhi"dIT dedigini rivayet etmislerdir.

[859] Bunlari "Tebbe"nin aslini ve tef'îFdeki ma'nâsini bildirmek için getirmistir

[860] Bu hadîste sûrenin inme sebebi zikredilmistir. "Ve onlardan ihlâsa erdirilmis cemâatim... "fikrasi yâ "Asîrateke"sözünün tefsiridir veya sâzzebir kiraattir. Hadîsin sonundaki "el-A'mes o gün böyle okudu" fikrasi, bunun Peygamber'in çagirdigi günde kendisine karsi vuku' bulan seyleri haber verme olup, Ibn Abbâs'in bu kissaya erismedigi görüsünü kuvvetlendirmektedir.

[861] Bu da geçen hadîsin baska bir yoldan gelen rivayetidir.

Tebbet, "reöâft"masdarmdandir. "Tebâb", helak ve helake götüren hüsran, emegi bosa çikip muradina ermemek, yânî berbâd muvaffakiyetin ziddi olan haybet, yuf olmak, yuh olmak, berbâd olmak ma'nâlarina gelir. "Tebben le-hu", "Tebben leke" ta'bîrleri "Yuf ona", "Yuh sana" gibi kötüleme ve beddua yerinde kullanilir. Bas tarafta Buhârî, "Tebâb", "Husrân"; "Tedbîb", "Tedmîr", demektir, demisti. Râgib: "Tebâb" hüsranda devamliliktir, demis, müfessirlerin çogu da helake götüren husrân veya helak demislerdir.

[862] Bu da ayni hadîsin baska bir rivayeti olup burada kisaltilmis olarak getirdi.

[863] "Kansi da" -ki Harb'in kizi Ümmü Cemîle ve Ebû Sufyân ibnu Harb'in kiz-kardesi imis. Yânî Ebû Leheb'In yalniz kendisi degil, karisi da o atese yaslanacak. "Hammâlete'l-hatabi", "Karisi da odun hammâli olarak cehenneme girecek". Bu ta'bîr, bir de "Kogucu, öteye beriye lâf götüren fesâdci" ma'nâsi-na mecaz olarak mesel olmustur.

Cîd, boyun demek ise de, "Unuk" gibi sâde boyun degil, bilhassa gerdanlik gibi süslerle süslenmeye lâyik güzel boyunlar hakkinda söylenir, onun için "Fî unikihâ" denilmemis, "Fî cîdihâ" buyurulmustur.

"Mesed"den: Saglam liflerden, kuvvetli tellerden bükülmüs, kivratilmis, örülmüs, fitillisinden. Râgib: "Mesed", hurma çubuklarindan edinilir de me-sed olunur, yânî fitillenir, saglam bükülüp örülür, lîftir demistir. Yâhud cehenneme giden kâfirlere hazirlanmis olan zincirler ve baglardir (ed-Dehr: 4).

Ve iste o ates babasi Ebû Leheb, parlakligina ve birtakim meziyetlerine ragmen Allah'a ve Rasûlü'ne karsi küfür ocagi yakmak istediginden dolayi, o atese odun olarak böyle hüsran ve helake gitmis ve kansiyle beraber bu suretle âleme mesel olmustur.

[864] el-FâtIha gibi, bu sûrenin de birçok adlan vardir. En meshurlari "Ihlâs" ve "Kul huve'llâhu ahad"dir. Bu sûre dînîn üssü'l-esâsi olan Tevhîd'i en hâlis ve en güzel surette ifâde ettigi için, buna "Ihlâs" denilmis oldugu gibi, *'Esâs"da denilmistir. Allah "Kürsî Âyeti" ile bu "Ihlâs Sûresi"nde oldugu kadar Kur'ân'dan baska hiçbir kitâbda, Islâm'dan baska hiçbir dînde, böyle güzel ta'rîf olunmamistir. Zâtinda vücûdu vâcib, mutlak kemâli cami', ihtiyâcdan, serîk ve nazîr-den münezzeh bir varlik olmasaydi hiçbirsey olamazdi. Hissda ve akilda birbirleriyle birlestikleri görülüp duran bütün semâlari, arzlari ile âlem hep O'nun birligine delâlet eyleyen, hep O'nun varligini ve birligini bildiren âyetler ve deliller olarak yaratilmis ma'nâsina bu sûrenin mazmunu üzerine kurulmustur. Bundan dolayi buna "Tevhîd", "Tefrid", "Tecrid", "Necat", "Velayet", "Ma'rifet" Sûresi dahî denilmistir. Çünkü bu sûrenin ma'nâsina ma'rifetle Allah taninmis olur...

[865] Bunun bir rivayeti "Onlar: 'Allah çocuk edindi1 dediler, hâsâ..." (el-Bakara: 116) âyetinde geçmisti.

[866] Ibn Enbârî söyle demistir: Lugatçiler arasinda Samed: "Insanlarin hacetleri ve islerinde kendisine samed eder (yânî dogrudan dogruya maksûd ve matlûb edinerek müracaat ve iltica eyler) ve üstü yok seyyid" demek oldugunda ihtilâf yoktur.

Zeccâc da söyle demistir: Samed, "Sûded", yânî "Ululuk kendisinde son bulan, kendisine samd olunan, yânî hersey ona dayanir, onu maksad ve mercî' edinir olan"dir.

Alî ibn Ebî Talha, Ibn Abbâs'tan söyle rivayet eylemistir: Samed, sûdedin-de kâmil olan seyyid, serefinde kâmil olan serîf, azametinde kâmil olan a'zîm, hilminde kâmil olan halîm, ilminde kâmil olan alîm, hikmetinde kâmil olan ha-kîm, velhâsil seref ve ululuk nevi'lerinin hepsinde ekmel olandir.

[867] "Ve O'na, ancak O'nadir ki, hiçbir küfüv olmadi": Ne evvelinde doguran bir sabiki, en sonunda dogacak bir Iâhiki olmadigi gibi, O'na kadr ve sâninda beraber olacak hiçbir veçhile hiçbir denk, ne zât, ne sifatta hiçbir müsâvî hiçbir benzer; ne zidlasacak, ne birlesecek hiçbir es, hiçbir serik olmamistir.

Gerek vâv, gerek hemze ile "Kufu"\ "Kufuv" ve "Kef" hepsi de ayni ma'nâda olup, birseye kadr ve menzilette beraber, yânî müsâvî olan seye denir ki, misil ve nazîr demektir.

[868] "Kuleûzu" emriyle baslayan bu "el-Felâk Sûresi" ile bundan sonraki "en-Nâs SûresI"ne, vâv'm kesresiyle "Muavvizeteyn" ve "Ihlâs"[a. beraber üçüne "Muavvizât" denilir, ki "Sigindirici sûreler" demektir. Rasûlullah bir rahatsizlik duydugu zaman ve her gece yatagina yatacagi sira bu üç sûreyi okuyup ellerine üfleyerek basina ve yüzünden baslamak ile asagiya dogru Ön ve arkadan bedenine mesheder ve bunu üç kerre yapardi diye Sahîh'de Âise'den rivayet olunmustur.

Muavvizeteynln ikisinin de beraber indiklerinde pek söz yoktur, yalniz Mek-kî mi, Medenî mi olduklari ittifakla tesbît olunamamis, bâzilari Mekkî, bâzilari Medenî demislerdir.

Iste bütün bu zikrolunanlann serrlerinden, o felâkin Rabb'ine siginirim de, böylece o Allâhu's-samed'e sigin, çünkü hepsini yaratan ve hepsinin serrinden koruyacak olan O'dur. Ve O'na öyle ihlâs ile siginanlara O'nun hifzi ve himâyesi va'd edilmistir: "Allah en hayirli koruyucudur. O rahmet edicilerin en merhametlisidir" (Yûsuf: 64).

[869] Muavvizeteyn hakkinda Ibn Mes'ûd'un bir tereddüdü nakledilmis ise de, sonradan bu ihtilâf tamamen kalkarak, bu iki sûrenin Kur'ân camiasindan bulundugunda sahâbîlerin icmâi vâki olmustur. Bunun için bunlarin Kur'ân'da oldugunu inkâr etmek küfürdür. Rasûlullah bu sûreleri sabah namazi sünnetinde de okumustur.

[870] Hafiz Hüseyin Küçük merhum, 1956 yilinda Istanbul Imâm Hatîb Okulu'nda Kur'ân ögretmenligi yaparken "el-Kevser", "el-Kâfirûn"ve "Kuteûzu" Sûrelerinin Mehmed Akif tarafindan yapilmis tercümelerini bana yazip vermisti.

[871] Bu da geçen hadîsin baska yoldan daha genis bir rivayetidir.

el-Fâtiha ve el-Bakara'nin evveli ile el-Ihlâs ve Muavvizeteyn, bu üç sûrenin ma'nâ ve mazmunu düsünüldügü zaman dogrudan dogruya ma'nâlar arasindaki insicam ve münâsebetler, evvel ve âhir arasindaki ahenk ve vahdet, fikrî ve beyâni silsile apaçik görülür. Bu ahenk ve tenâsüb bize Kur'ân sûrelerinin tertibi de vahiy ile oldugu hakkindaki mezhebimizin kuvvet ve isabetini gösterir...

Dîn günü selâmete ermek için dogru yola hidâyet talebi ilk maksad oldugu gibi, o yolda Insanlik mertebelerinin en son kemâli olan Allah'tan bekaa saadetine kavusmak için de gizli açik her türlü vesveseden, reyb ve sübheden sakinarak tam bir îkaan ile Allah Taâlâ'nm rubûbiyetine, melekûtuna, ulûhiyetine siginmak maksadin sonu oldugunun hatime olarak beyân buyurulmus olmasi sübheden âzâde olarak gösteriliyor ki, insanligin saadet gayesi îkaan ile ittikaa-dir, güzel hatime onunladir, "Ve'l-âkibetu Ül-muttakîn"<el-A'râf: 127, el-Kasas: 83)'dir. Ve iste "Lâ raybefîh" olan bu Ekmel Kitâb, böyle "Huden ül-muttaktn" olarak Indirilmistir. Geregince amel edenler de hep o güzel akibete ermistir. Geregince amel de Allah'in lutfu ve muvaffak kilmasiyledir. Bize düsen "îyyâke na'budu ve iyyâke nesteînu (- Yalniz Sana ibâdet eder, yalniz Sen'den yardim isteriz)" mîsâkiyle O'nu istemek, îkaan ve ihlâs ile O'na siginmaktir (Hakk Dîni, VIII, 6431-6432).